LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

SAULIUS AMBRAZAS

DAIKTAVARDŽIŲ DARYBOS RAIDA

LIETUVIŲ KALBOS VEIKSMAŽODINIAI VEDINIAI

MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA
VILNIUS, 1993

UDK 808.82-54
Am36

Ats. redaktorius
habil. dr. A. SABALIAUSKAS

Recenzavo
prof. A. PAULAUSKIENĖ

ISBN 5-420-01206-5

PRATARMĖ

Šiame darbe lietuvių kalbos istorinei žodžių darybai taikomi tie sisteminiai tyrinėjimo metodai, kuriais remiasi per pastaruosius kelis dešimtmečius labai išaugusi sinchroninė žodžių darybos teorija. Pagrindiniu tyrimo objektu pasirinktos 5 veiksmažodinių daiktavardžių klasės (darybos kategorijos): veiksmų, veiksmo rezultatų, veikėjų, įrankių ir veiksmo vietų pavadinimai, kurie labai glaudžiai tarpusavyje susiję.

Tiriant šių darybos kategorijų raidą visų pirma lyginami senosios ir dabartinės lietuvių kalbos duomenys. Tam reikalui buvo ištisai peržiūrėti pagrindiniai XVI–XVII a. raštai ir kai kurie vėlesni žodynai (ypač J. Brodovskio, F. Kuršaičio). Renkant medžiagą iš senųjų raštų pasinaudota A. Bezzenbergerio (1877), V. Gaigalaičio (1900–1902), J. Lebedžio (1958), J. Kruopo (1960; 1970), Cz. Kudzinowskio (1964; KI), J. Kabelkos (1964), J. Palionio (1967; 1983), V. Žulio (1970), K. Pakalkos (1979), V. Drotvino (1987) veikalais ir gausiais rankraštiniais Vilniaus universiteto diplomantų darbais, skirtais M. Mažvydo, B. Vilento, J. Bretkūno, S. Vaišnoro, K. Sirvydo, S. M. Slavočinskio raštų, 1605 m. anoniminio ir 1677 m. vad. Belarmino katekizmų leksikai. Darybos tipų paplitimas ir jų statistinis santykis atskiruose senuosiuose raštuose pavaizduotas 13 darbo pabaigoje pridėtų lentelių.

Nustatant veiksmažodinių daiktavardžių būklę dabartinėje lietuvių kalboje daugiausia remtasi V. Urbučio (1961; DaiktvDr) tyrinėjimais ir medžiaga, surinkta iš didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ (I–XIV t.), jo kartotekos, „Lietuvių kalbos atlaso“ (LKA I–III), V. Vitkausko (DūnŽ), J. Petrausko, A. Vidugirio (LŽ) tarminių žodynų ir tarmių aprašų. Iš viso darbo pagrindą sudaro apie 15 000 leksinių vienetų kartoteka.

Kadangi lietuvių kalbos veiksmažodiniai daiktavardžiai yra išlaikę daug senovinių, iš tolimos praeities paveldėtų bruožų, todėl norint nustatyti atskirų darybos tipų bei kategorijų kilmę ir tolesnę jų raidą lietuvių kalbos istorinės analizės rezultatai lyginami su kitų giminiškų kalbų (ypač latvių, prūsų, slavų) duomenimis.

Ši monografija skiriama ne vien žodžių darybos specialistams, kurių Lietuvoje yra tik vienas kitas, bet visiems besidomintiems lietuvių kalbos

istorija. Tai turint prieš akis, įvade populiariai aptariama svarbiausios žodžių darybos sąvokos, lietuvių kalbos istorinės žodžių darybos principai. Aiškiai ir suprantamai stengtasi rašyti ir visą darbą. Kaip tai pavyko, įvertins skaitytojai.

Darbo apimtis reikalavo ribotis svarbiausiais veiksmažodinių daiktavardžių raidos momentais. Daugiausia dėmesio skirta reikšminiam (semantiniam) žodžių darybos aspektui, kuris ligi šiol mažiausiai tyrinėtas. Žodžių darybos forma, jos pakitimai aprašyti tik tiek, kiek to reikia aptariant atskirų darybos kategorijų ir tipų raidą. Vedinių kirčiavimas ir balsių kaita visai nenagrinėta. Šiuos klausimus tyrinėja nauja speciali kalbotyros šaka morfonologija. Kadangi nustatant vedinių paplitimą tarmėse daugiausia remtasi didžiuoju „Lietuvių kalbos žodynu“, tai jis trumpumo dėlei prie kiekvieno žodžio nenurodomas.

Visų pirma norėčiau nuoširdžiai padėkoti savo Mokytojui prof. V. Urbučiui, kuris patarimais ir konsultacijomis lydėjo mano darbą nuo pat jo pradžios. Taip pat esu labai dėkingas skyriaus vadovui dr. K. Morkūnui, habil. dr. A. Sabaliauskui, habil. dr. A. Vanagui, habil. dr. S. Karaliūnui, prof. A. Paulauskienei, dr. A. Vidugiriui, dr. J. Karaciejui, kolegei B. Vanagienei, kurie skaitė monografijos rankraštį, pateikė vertingų pastabų. Ačiū doc. I. Meiksinaitei, į vokiečių kalbą išvertusiai šio darbo santrauką.

TURINYS

ĮVADAS

§ 1. Ilgą laiką istorinė žodžių daryba buvo analitinio pobūdžio: daugiausia buvo tiriami atskiri darybos afiksai, kurių analizei lengviausia taikyti lyginamąjį metodą. Tuo būdu buvo nustatytas ir istoriškai apibūdintas darybos priemonių inventorius įvairiose indoeuropiečių kalbose. Remiantis fonetiniais dėsniais, rekonstruota daugelis indoeuropiečių prokalbei priskiriamų darybos priemonių[1]. Baltų kalbų darybos formantai aprašyti A. Leskieno (1891), J. Endzelyno (SV; LVG; BKGF), P. Skardžiaus (ŽD) ir J. Otrębskio (GJL)[2].

Ištyrus darybos afiksus (priesagas, priešdėlius, darybos galūnes), atsirado sąlygų žengti tolesnį žingsnį – išaiškinti, kaip formavosi ištisos darinių klasės (darybos kategorijos), kaip kito jų tarpusavio santykiai ir vieta visoje žodžių darybos sistemoje. Darinius imta grupuoti ne tik pagal jų formą, bet ir pagal jų bendrąsias darybos reikšmes. Pasirodė istorinių studijų apie atskiras darybos kategorijas – veiksmų, ypatybių, veikėjų ir kt. pavadinimus[3]. Latvių kalbos deminutyvus (mažybinius vardažodžius) istoriškai ištyrė V. Rūkė-Dravinia (1959). Istorinę studiją apie baltų kalbų veiksmų ir ypatybių pavadinimus parašė A. Bammesbergeris (1973). Vis dėlto ir jungiant darinius į darybos kategorijas, dau-

---

[1] Brugmann, 1906; Hirt, 1927; Meillet, 1934; Савченко, 1974; Одри, 1988.

[2] Iš apibendrinamųjų darbų apie kitų indoeuropiečių kalbų žodžių darybos priemones visų pirma minėtini šie: slavų k. — Vondrák, 1924; Meillet, 1951; Варбот, 1969; Vaillant, 1974; Kiparsky, 1975; Sławski, 1974—1979; germanų k. — Wilmanns, 1899; Paul, 1920; Kluge, 1925; Кубрякова, 1963; Henzen, 1965; Meid, 1967; indoiranėnų k. — Lindner, 1878; Wackernagel, Debrunner, 1954; Burrow, 1955; Герценберг, 1972; graikų k. — Brugmann, Thumb, 1913; Debrunner, 1917; Chantraine, 1933; Risch, 1937; Schwyzer, 1939; lotynų bei romanų k. — Adams, 1913; Gamilscheg, Spitzer, 1921; Hofmann, Leumann, 1928; Rohlfs, 1954; tocharų k. — Sieg, Siegling, 1931; Windekens, 1979; hetitų k. — Sturtervant, 1933; Kronasser, 1963; armėnų k. — Greppin, 1975; Туманян, 1978.

[3] Pavyzdžiui, jau XIX a. pabaigoje buvo aprašyti germanų kalbų veiksmų (Bahder, 1880) ir veikėjų pavadinimų (Sütterlin, 1887) darybos afiksai. Iš naujesnių šios srities slavistikos darbų minėtini šie: Auerbach, 1973; Wojtyła-Świerzowska, 1974; Pepłowsky, 1974; Trost, 1978; Jelitte, 1982.

giausia dėmesio buvo kreipiama į atskirų darybos formantų istoriją be kilmę.

Žiūrėdami į kalbą kaip į funkcionuojančią bei kintančią sistemą, sistemingiau turėtume tirti ir darybos raidą. Labai svarbu nustatyti, kaip susidarė ir rutuliojosi darybos kategorijos, kurie afiksai vienai ar kitai kategorijai būdingi nuo indoeuropiečių prokalbės laikų, o kurie vėliau atėjo iš kitų darybos kategorijų, kaip keitėsi atskirų darybos tipų ir kategorijų santykis. Tuo keliu einant indoeuropiečių kalbotyroje jau pasiekta reikšmingų rezultatų[4], juo bandoma eiti ir šiame darbe.

Istoriškai tirdami žodžių darybos kategorijas remsimės pastaraisiais dešimtmečiais labai išaugusia sinchroninės žodžių darybos teorija.

SVARBIAUSIOS ŽODŽIŲ DARYBOS SĄVOKOS

§ 2. Sinchroniškai tiriant daugelio kalbų žodžių darybos sistemas, buvo išskirtos ir apibrėžtos svarbiausios žodžių darybos sąvokos bei analizės vienetai, kuriais naudojamasi šiame darbe[5]. Lietuvių kalbotyroje sinchroninę žodžių darybos teoriją pagrindė ir dabartinės kalbos aprašymui pritaikė V. Urbutis (1978).

Išeities sąvoka yra darinys. Dariniu vadinamas žodis, kurio formalioji ir reikšminė sandara nėra vientisa: jis žymi tam tikrą dalyką ar reiškinį ne tiesiogiai, bet per tarpininką, kitą tos kalbos žodį ar kelis žodžius. Tas santykis darinio sandaroje atsispindi tam tikrais formantais. Žodis tarpininkas, kuriuo remiasi darinys, vadinamas pamatiniu žodžiu. Dariniai, kurie remiasi vienu pamatiniu žodžiu, yra vediniai, o dviem ar keliais žodžiais – dūriniai (sudurtiniai žodžiai). Antai vediniais laikomi daiktavardžiai *artójas* (: *árti*), *gražùmas* (: *gražùs*), *moksleĩvis* (: *móks-*

---

[4] Porzig, 1924; 1942; Benveniste, 1948; Бошкович, 1984; Откупщиков, 1967.

[5] Tam reikalui daugiausia pasinaudota šiais atskirų kalbų teoriniais žodžių darybos tyrinėjimais: rusų k. — Кубрякова, 1965; 1972; 1980; 1981; Шанский, 1968; Зенков, 1968; Heltberg, 1970; Земская, 1973; 1981; Улуханов, 1977; Лопатин, 1977; Лённгрен, 1978; Гинзбург, 1979; Янценецкая, 1979; Милославский, 1980; Немченко, 1984; 1985; Ермаркова, 1984; Никитевич, 1985; anglų k. — Marchand, 1969; Neuhaus, 1971; Lipka, 1972; Adams, 1973; Aronoff, 1976; Fill, 1980; Kastovsky, 1982; Bauer, 1983; Lightner, 1983; vokiečių k. — Fleischer, 1971; Schippan, 1967; Naumann, 1972; 1986; Polenz, 1973; Erben, 1975; Plank, 1981; Herbermann, 1981; Степанова, Флейшер, 1984; lenkų k. — Doroszewski, 1952; 1970; Puzynina, 1969; Honowska, 1979; Grzegorczykowa, 1981; čekų k. — Dokulil, 1962; slovakų k. — Horecký, 1971; Furdík, 1971; serbų-kroatų k. — Beard, 1981; prancūzų k. — Dubois, 1962; Gauger, 1971; Guilbert, 1976; ispanų k. — Арутюнова, 1961; danų k. — Booij, 1977; armėnų k. — Манучарян, 1981.

las) ir t. t., dūriniais – daiktavardžiai *galùlaukė* (: *gãlas*+*laũkas*), *rugiapjū́tė* (: *rugiaĩ*+*pjáuti*), *šilãuogė* (: *šìlas*+*úoga*) ir t. t. Dauguma lietuvių kalbos darinių yra vediniai, dūrinių daromės palyginti nedaug.

Santykis tarp darinio ir jo pamatinio žodžio tam tikru kalbos raidos laikotarpiu vadinamas darybos motyvacija. „Žodis B yra laikomas motyvuotu žodžio A, jeigu į jį – kuria nors prasme – įeina A ir, be to, dar vienas komponentas (formantas)“ (Лённгрен, 1978, 14).

§ 3. Darybos analizė nuo kitų žodžio tyrimo būdų visų pirma skiriasi tuo, kad darinys (kad ir kiek morfemų jis turėtų) skaidomas tik į dvi dalis – į darybos pamatą ir darybos formantą. Darybos pamatu vadinama ta darinio dalis, kuri sutampa su pamatiniu žodžiu, o darinio dalis, kuri skiriasi nuo pamatinio žodžio, yra darybos formantas. Antai vedinyje *rãštininkas* išskiriame darybos pamatą *rašt-* ir formantą *-ininkas*, šioje skaidymo pakopoje visai neatsižvelgdami į tai, kad pamatinis žodis *rãštas* savo ruožtu yra padarytas iš veiksmažodžio *rašýti*.

Darybos formantai, kuriuos sudaro atskiros morfemos, vadinami darybos afiksais. Su pastaraisiais daromi vediniai – šio darbo objektas. Darybos afiksai nuo kaitybos afiksų daugiausia skiriasi savo funkcijomis. Kaitybos afiksai nurodo žodžio formų vietą morfologinėje (t. y. kaitybos) paradigmoje ir ryšius sakinyje, o darybos afiksai žymi santykius tarp vedinių ir jų pamatinių žodžių.

Lietuvių kalboje skiriamos šios darybos afiksų rūšys: priesagos, priešdėliai ir darybos galūnės. Galūnės, atlikdamos darybos funkciją, kartu eina ir kaitybos afiksais. Pavyzdžiui, žodyje *kalbà* galūnė *-a* apibūdina šį daiktavardį kaip vedinį iš veiksmažodžio *kalbė́ti* ir kartu žymi jo skaičių bei linksnį. Sakydami, kad minėtas daiktavardis yra galūnės *-a* vedinys, turime omenyje ne tik šio daiktavardžio nom. sg. galūnę, bet ir visą jo linksniavimo (fleksinę) paradigmą. Todėl galūnių vediniai dažnai vadinami fleksiniais, arba paradigminiais, vediniais[6].

§ 4. Vedinio semantinę (arba reikšminę) struktūrą sudaro du komponentai: 1) pamatinio žodžio reikšmė (ar jos dalis) ir 2) afikso darybos funkcija (t. y. tas vedinio darybos reikšmės komponentas, kurį žymi darybos afiksas). Santykis tarp šių komponentų yra vedinio darybos reikšmė[7]. Pavyzdžiui, vedinio *galą́stuvas* darybos reikšmę „priemonė galąsti“

---

[6] Urbutis, 1961, 27—28; 1978, 220—222, 284—286 su lit.; Манучарян, 1981, 111—112; Немченко, 1984, 128—131; 1985, 184; Англицкас, 1987.

[7] Darybos reikšmė yra viena tų darybos sąvokų, kuri apibrėžiama labai nevienodai. Čia remtasi šiais darbais: Gauger, 1971, 23—44; Urbutis, 1978, 144—178; Grzegorczykowa, 1981, 21—23; Кубрякова, 1980; 1981; 1984; Хохлова, 1984.

sudaro veiksmažodžio *galąsti* reikšmė ir bendroji įrankio reikšmė, kurią suteikia priesaga *-tuvas*.

Darybos reikšmę turi ne tik atskiri vediniai, bet ir jų grupės bei klasės – darybos tipai ir kategorijos.

Darybos kategorija yra vedinių klasė, turinti bendrą darybos reikšmę ir specifinių darybos afiksų.

Lietuvių kalboje yra šios svarbiausios daiktavardžių darybos kategorijos:

1) iš veiksmažodžių daromi veiksmų (žr. §§ 14–129), veiksmo rezultatų (žr. §§ 130–186), veikėjų (žr. §§ 187–282), įrankių (žr. §§ 283–369) ir veiksmo vietų (žr. §§ 370–399) pavadinimai;

2) iš vardažodžių daromi deminutyvai (arba mažybiniai daiktavardžiai, pvz.: *bernẽlis, arkliùkas, žmogùtis*), ypatybių (pvz.: *baltùmas, dorýbė, draugỹstė*), ypatybės turėtojų pavadinimai (pvz.: *smùrtininkas, baikštuõlis, orangumýnas*), asmenų pavadinimai pagal gyvenamąją vietą (pvz.: *miestiẽtis, ukmergìškis, kupiškė̃nas*), vaikų pavadinimai pagal tėvus (pvz.: *brólaitis* „brolio vaikas", *seserė̃nas* „sesers sūnus"), pavadinimai pagal lyties skirtumą (pvz.: *karalíenė, sùkčiuvienė, ãvinas, vil̃kė*), kuopiniai pavadinimai (pvz.: *vyrijà, raidýnas, kariúomenė*).

§ 5. Darybos kategoriją sudaro darybos tipų grupė, vadinama darybos paradigma[8]. Vienas darybos tipas nuo kito skiriasi darybos afiksu, pamatinio žodžio leksinėmis bei gramatinėmis ypatybėmis, dažnai ir darybos reikšme. Svarbiausios darybos tipo funkcionavimo ypatybės – reguliarumas ir produktyvumas.

Reguliariais laikomi tie darybos tipai, kurie geriausiai paklūsta bendroms darybos taisyklėms, t. y. kurie turi mažiausiai formos bei reikšmės apribojimų[9].

Darybos tipo produktyvumas – jo gebėjimas nuolat pasipildyti naujadarais. Dažniausiai darybos tipo produktyvumui nustatyti pasitelkiami dviejų sinchroninių pjūvių duomenys: žiūrima, kiek per tam tikrą laikotarpį su vienu ar kitu afiksu padaroma naujų vedinių[10]. Pastaruoju metu darybos tipų produktyvumą kai kas ėmė tirti lingvistiniais eksperimentais. Tyrinėtojas pateikia sąrašą vedinių, kurių dalis yra jo paties sukurti pagal natūralų darybos modelį, ir žiūri, kaip šį sąrašą ver-

[8] Taip darybos paradigmą supranta Wellmann, 1975, 19—20; Цыганенко, 1976; Мурясов, 1979.

[9] Apie šiuos apribojimus žr. Aronoff, 1976, 51—86; Adams, 1976, 199—200; Беляева, 1979, 147 tt.; Земская, 1981, 210—214; Plank, 1981.

[10] Plg. Neuhaus, 1973; Земская, 1975; Burgschmidt, 1977; Bauer, 1978; Panagl, 1982 ir kt.

tina visuomenė: ar sugalvotus vedinius ji pripažįsta kaip kalboje esančius, galimus ar neįmanomus. Statistiškai apdorojus eksperimento duomenis nustatomas darybos tipo produktyvumo laipsnis[11]. Abu tyrimo būdai lietuvių kalbos istorijai sunkiai pritaikomi. Šiame darbe svarbiausiu darybos tipo produktyvumo rodikliu senojoje lietuvių kalboje laikomas specifinių, tik atskiriems XVI–XVII a. raštų autoriams būdingų, vedinių kiekis. Bent dalis tokių vedinių turėtų būti naujadarai, padaryti paties autoriaus arba jo tarmės atstovų[12].

Beveik kiekvienoje darybos kategorijoje yra vienas ar keli reguliarūs bei produktyvūs darybos tipai, kurių bendroji darybos reikšmė sutampa su kategorijos reikšme. Jie yra darybos kategorijos semantinis centras, o kiti darybos tipai, turintys siauresnes ar labiau specializuotas reikšmes — kategorijos pašalys, arba periferija (plg. Furdík, 1971, 16; Нещименко, 1986; 1987).

Kaip darybos kategorijos reikšmė yra bendresnė už darybos tipo reikšmę, taip pastaroji yra bendresnė už atskirų vedinių darybos reikšmes. Pagal darybos reikšmės ir formos įvairavimą vediniai yra skirstomi į tipiškus ir netipiškus vedinius (Urbutis, 1978, 278–279).

LIETUVIŲ KALBOS ISTORINĖS ŽODŽIŲ DARYBOS PRINCIPAI

§ 6. Pagal sinchroninės žodžių darybos principus išskiriamus vienetus istorinė žodžių daryba nagrinėja raidos požiūriu.

Tiek sinchroninės, tiek istorinės žodžių darybos kertinis akmuo yra darybos motyvacija (apie ją žr. § 2). Tačiau istorinei žodžių darybai pirmiausia rūpi tos motyvacijos kaita. Motyvacijos kaitos esmę geriausiai atskleidžia J. Kuryłowicziaus (1964, 43 tt.) pasiūlyta schema. Joje pamatinių žodžių klasė žymima A, iš jos padarytų vedinių klasės B ir C, formaliai pakitusių vedinių klasės žymimos viršutiniais indeksais, o klasių nariai – apatiniais indeksais. Santykį tarp pamatinių žodžių ir jų vedinių žymi proporcija $A_1 : B_1 = A_2 : B_2 = A_3 : B_3 \ldots$

Pirmuoju kaitos atveju, kurį J. Kuryłowiczius vadina morfeminiu, kinta tik vedinių forma (B > B′), o motyvacija išlieka ta pati (t. y. $A_1 : B'_1 = A_2 : B'_2 = A_3 : B'_3 \ldots$). Tuo galima paaiškinti lietuvių kalbos ga-

[11] Aronoff, 1980; Cutler, 1980; Górska, 1982.

[12] Panašiu kriterijumi naudojasi ir G. Subačius (1988), tirdamas S. Daukanto naujadarų darybą.

lūnės *-ia* veiksmų pavadinimų (pvz.: *ìšmonia, núomonia*), būdingų seniesiems raštams, virtimą galūnės *-ė* vediniais (*ìšmonė, núomonė*, žr. § 32).

Antruoju atveju, J. Kuryłowicziaus vadinama morfologine (semantine) kaita, kinta pati darybos motyvacija: vedinių klasės (B) darybos pamatu tampa kita vedinių klasė (C), padaryta iš pamatinių žodžių klasės (A), taigi $C_1 : B_1 = C_2 : B_2 = C_3 : B_3$... Vedinio forma tuo atveju gali ir nepakisti. Tokia darybos motyvacijos kaita išryškėja tiriant lietuvių kalbos priesagos *-yba*, latvių *-ība*, slavų **-ьba* vedinius. Kitados jie buvo daromi iš vardažodžių, ir liet. *dalýba* (lat. *dalība*) santykiavo su daiktavardžiu *dalìs*, kaip *piršlýbos* : *piršlỹs*, plg. s.sl. *borьba* : *borь* „kova“, *služьba* „tarnyba“ : *sluga* „tarnas“. Vėliau šiuos vardažodinius vedinius imta darybiškai sieti su veiksmažodžiais (dažnai vardažodiniais) – liet. *dalýba* : *dalýti*, lat. *dalība* : *dalīt*, plg. rus. *борьба* „kova“ : *бороться* „kovoti“, *служба* „tarnyba“ : *служить* „tarnauti“ (žr. § 114).

Darybos motyvacijos kitimai istorinei žodžių darybai yra ypač svarbūs. Kintant motyvacijai dažniausiai kinta ir darybos tipų bei kategorijų struktūra.

§ 7. Skiriami du svarbiausi motyvacijos kitimų tipai:

1. Pamatinio žodžio kaita. Vedinio santykis su pamatiniu žodžiu dėl vienų ar kitų priežasčių kartais nutrūksta ir vedinys imamas sieti su kitu žodžiu. Tas naujas pamatinis žodis gali priklausyti arba tai pačiai morfologinei klasei (pvz.: *klaidà* : *kléidėti* „klysti“ → *klaidà* : *klýsti*, žr. aut., 1987, 98–99) arba skirtingai (pvz.: *dalýba* : *dalìs* → *dalýba* : *dalýti*). Istorinei žodžių darybai svarbiausia yra pastaroji kaita, nes tuo būdu atsiranda naujas darybos tipas. Šią kaitą daugiausia lemia reikšminis bei sintaksinis pamatinių morfologinių klasių artumas. Antai dėl tam tikro veiksmažodžių ir būdvardžių reikšmės bei funkcijos artumo veiksmų pavadinimai neretai daromi su priesagomis, būdingomis ypatybių pavadinimams (žr. § 110–117).

2. Vedinio darybos reikšmės kaita. Semantiškai artimų darybos kategorijų vediniai gali lengvai pereiti iš vienos kategorijos į kitą. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje ir daugelyje kitų giminiškų kalbų veiksmų pavadinimai labai dažnai gauna veiksmo rezultatų reikšmę (žr. §§ 182–186).

Darybos kategorijų reikšmės artumas neretai sąlygoja ne tik vedinių, bet ir darybos afiksų pereigą iš vienos kategorijos į kitą. Todėl afiksų giminystė gali būti svarbus rodiklis, iš kurio sprendžiame buvus reikšmės ryšį tarp tų darybos kategorijų, kurios dabar yra gana tolimos. Antai žinodami, kad kai kurios senoviškos baltų kalbų priesagos, su kuriomis dabar daromi įrankių pavadinimai (liet. *-tuvas, -tuvė*), yra kilusios iš indoeuropietiškos priesagos **-tu-*, būdingos veiksmų pavadinimams, galime

manyti, jog veiksmų ir įrankių pavadinimai savo reikšme anksčiau buvo artimi (žr. §§ 298–316). Visapusiškai ištyrus santykius tarp artimų darybos kategorijų įvairiais jų raidos laikotarpiais, galima rekonstruoti tam tikro darybos sistemos fragmento ankstesnę būklę. Tuo būdu 6-oje šio darbo dalyje bus bandoma nustatyti veiksmažodinių daiktavardžių darybos sistemos senovinę struktūrą bei jos tolesnę raidą.

§ 8. Panašus į darybos reikšmės kaitą yra kitas semantinis procesas – vedinių leksikalizacija. Tuo būdu vediniai gauna naujų, paprastai specialesnių leksinių reikšmių, jau tiesiogiai nesąlygojamų jų darybos[13]. Leksikalizacija gali būti dvejopa – visiška ir dalinė.

Pirmuoju atveju visai išnyksta vedinio motyvacijos santykis su pamatiniu žodžiu. Antai tik etimologiškai tirdami galime nustatyti, kad daiktavardis *gãlas*, kuris dabartinėje kalboje nebelaikomas vediniu, buvo padarytas iš veiksmažodžio *gélti* ir kadaise turėjo darybos reikšmę „mirtinas įgėlimas, įdūrimas“[14], plg. pr. *gallan* „mirtis“ (Todt) III 43_{15-16} ir *gallintwei* „mirti“ (tôdten) I 5_{12}; II 11_{11}; III 25_{12}, lat. *galêt*, *galinât* „galabyti, daryti žalą, žudyti“, s. angl. *cwellan* „mirti“ ir t.t. (IEW 470–471; LEW 130; ПЯ Е–Н 142–146).

Istorinei žodžių darybai dar svarbesnė dalinė leksikalizacija, kai vedinio santykis su pamatiniu žodžiu išlieka ir naujoji leksinė reikšmė neužgožia pirminės darybinės reikšmės. Jeigu tam tikru laikotarpiu daugelį vedinių, priklausančių vienam ar keliems darybos tipams, imama vartoti anksčiau nebūdingomis specialiomis reikšmėmis, tai šis leksikalizacijos procesas gali būti ženklas, rodantis, kad pakito nagrinėjamojo darybos tipo (ar tipų) vieta darybos kategorijos viduje. Antai lietuvių kalboje rašytinės tradicijos laikotarpiu pakito galūnių darybos veiksmų pavadinimų santykis su priesagos *-imas*/*-ymas* vediniais. XVI–XVII a. galūnių vediniai (kaip ir priesagos *-imas*/*-ymas* vediniai) dar žymėjo veiksmo procesus bei būsenas, o vėliau daugelis jų gavo specialias reikšmes ir virto atskirų sričių terminais (žr. §§ 38–42).

Kai vedinių specializacija vyksta viena kryptimi, gali atsirasti naujas darybos tipas, o vėliau ir kategorija, t. y. specializuota leksinė reikšmė gali virsti darybos reikšme. Atskirą darybos kategoriją išskiriame tik tada, kai atsiranda bent vienas tik tai kategorijai būdingas darybos afiksas (žr. § 4). Antai baltų ir kitų giminiškų kalbų duomenys leidžia manyti,

---

[13] Dokulil, 1962, 96—99; Lipka, 1977; 1981; Karius, 1982; Kastovsky, 1982, 164—168; Bauer, 1983, 48—61; Pilch, 1985, 423—425; Степанова, Флейшер, 1984, 73—74.

[14] V. Mažiulio (PKEŽ I 320—321) keliama mintis, kad šio vedinio pirminė reikšmė buvusi „tas, kas aštriai duria“, kelia abejonių, nes veikėjų pavadinimai paprastai negauna abstrakčių veiksmų reikšmių.

jog praeityje iš veikėjų ir įrankių pavadinimų bendros kategorijos išsirutuliojo atskira įrankių pavadinimų kategorija, kuri savo ruožtu lietuvių kalboje padėjo pamatą veiksmo vietų pavadinimų kategorijai (žr. §§ 283–399).

§ 9. Darybos motyvacijos kaita glaudžiai siejasi su tam tikrais morfologiniais bei sintaksiniais procesais. Iš jų baltų kalbų daiktavardžių darybai svarbiausi yra šie: 1) būdvardžių daiktavardėjimas ir 2) darybos priemonių morfologizacija.

Visos lietuvių kalbos daiktavardžių darybos kategorijos turi daugiau ar mažiau būdvardinių priesagų. Ypač dažnai su jomis daromi veikėjų pavadinimai (žr. §§ 218–224).

Nutrūkus darybos motyvacijai, kai kurie produktyvūs darybos tipai gali būti įtraukti į morfologinę paradigmą ir virsti kaitybos afiksais (Kuryłowicz, 1964, 35–36; Panagl, 1976a su lit.; Одри, 1988, 72, 83 tt.). Dėl to neretai pakinta darybos kategorijos struktūra. Antai daugumai veiksmų pavadinimų su *-*ti*- virtus bendraties formomis, rytų baltų kalbose labai pagausėjo galūnių darybos veiksmų pavadinimų, kurie ilgainiui tapo šios kategorijos semantiniu centru (žr. § 43).

§ 10. Darybos kategorijų raidai svarbi ne tik vedinių reikšmės, bet ir formos kaita. Dėl jos susidaro naujų darybos afiksų (priesagų, priešdėlių, galūnių) ir kartu – naujų darybos tipų. Baltų kalbose naujos priesagos paprastai atsiranda šiais būdais:

1. Morfemų perskaida (reintegracija)[15] – ribų tarp morfemų pakitimas. Labai dažnai nauja priesaga susidaro prie senos priesagos prisijungus kaitybos kamiengaliui, pvz.: *-imas*, *-umas* – iš kamiengalio *i*, *u*+*-mas* (< *-*mo*-), *-anas*, *-inas*, *-onas*, *-ūnas* – iš kamiengalių *a*, *i*, *o*, *ū*+*-nas* (< *-*no*-) ir t. t. Be balsinių kamiengalių prie priesagų kartais prisijungia priebalsiniai kaitybos formantai ar šaknies determinatyvai[16]. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje yra nemaža veiksmažodinių daiktavardžių priesagų, išplėstų priebalsiu *s*: *-s-tis*, *-s-mas*, *-s-tas*, *-s-na*, *-s-ena* ir t. t. Kartais priesagos atsiranda tiesiog iš šaknies determinatyvo (ar priebalsinio kaitybos formanto). Antai iš minėto determinatyvo (ar kaitybos formanto) *-*s*-[17] veikiausiai susiformavo priesagos *-sas*, *-sa* ir visas būrys iš-

---

[15] Šis pakitimas kai kurių tyrinėtojų dar vadinamas resegmentacija (Langacker, 1980 su lit.).

[16] Determinatyvais vadinami šaknį išplečiantys priebalsiai, kurių funkcijų jau istoriškai nebeįmanoma nustatyti (Persson, 1912; Meillet, 1934, 175—179; Бенвенист, 1955; Левковская, 1960, 66—72; Szemerényi, 1970, 92—94, 123—126 su lit.; Макаев, 1970, 182—216 su lit.).

[17] Galimas daiktas čia yra tas pats formantas *-*s*- kaip ir būsimajame laike (žr. § 80).

vestinių priesagų. Tam tikra morfemų perskaidos atmaina yra dviejų darybos priesagų susijungimas į vieną, pvz.: *-estis* (< **-es-* + **-ti-*), *-esnis* (< **-es-* + **-ni-*), *-tojas* (< **-tā-* + **-i̯o-*) ir kt.

2. Priesagų formos kaita. Lietuvių, kaip ir daugelio kitų indoeuropiečių kalbų, daiktavardžių paprastosios (neišplėstinės) priesagos susideda iš dviejų dalių: a) iš sudaromojo priebalsio (kartais dviejų priebalsių ar priebalsio ir balsio) ir b) kaitybos galūnės, plg. *-t-is*, *-l-as*, *-m-as* arba *-kl-as*. Kintant morfologinei (kaitybos) paradigmai, kinta ir priesagos forma. Baltų kalbose, kaip ir daugelyje kitų indoeuropiečių kalbų, labai apnyko daiktavardžių priebalsiniai kamienai. Dėl to prie senųjų priesagų, kurios baigėsi priebalsiais, imta dėlioti produktyvių kaitybos kamienų galūnes. Tuo būdu iš senosios ide. priesagos **-es-* atsirado lietuvių kalbos priesaga *-esys/-esis*, iš **-ul-* — *-ulas*, *-ulys/-ulis*. Antrines kaitybos galūnes gavo ir kai kurie taip pat nykstančio *u* kamieno daiktavardžiai. Antai iš darybos galūnės **-u-*, matyt, dar indoeuropiečių prokalbėje susiformavo priesaga **-u̯o-/-u̯ā-* (žr. § 104). Naujoms priesagoms susidaryti padėjo ir kitų daiktavardžių kaitybos kamienų mišimas. Antai sumišus *i* ir (*i̯*)*ē* kamienams dar prabaltų kalboje iš priesagos **-ti-* ėmė formuotis nauja priesaga **-tē-* (žr. §§ 45—50). Be kamienų mišimo (kontaminacijos), t. y. vienos linksniavimo paradigmos pakeitimo kita supanašėjus linksnių formoms, priesagų pavidalui kisti padėjo ir kitas morfologinis veiksnys — kaitybos kamienų produktyvumo didėjimas ar mažėjimas[18]. Baltų kalbose *o* ir *ā* kamienų daiktavardžius linkstama keisti *i̯o* ir (*i̯*)*ē*-kamieniais, neturinčiais sutampančių linksnių formų. Dėl *i̯o* ir (*i̯*)*ē* kamienų produktyvumo baltų kalbose atsirado nemaža priesagų paradigminių variantų. Pavyzdžiui, iš senų įrankių pavadinimų priesagų *-klas*, *-kla* (< **-tlo-/-tlā-*) atsirado naujos priesagos *-klis*, *-klė* (ir atitinkamai *-eklis*, *-iklis*, *-(i)oklis*, *-uoklis*, *-uklis* ir pan.), ypatybės pavadinimų priesagas *-ysta*, *-yba* ėmė stumti naujos priesagos *-ystė*, *-ybė* (aut., 1986, 119—120; LKA III Žemėl. Nr. 123, 124. P. 137—138).

3. Priesagos susidarymas iš dūrinio antrojo dėmens. Nutrūkus darybos motyvacijai su vienu kuriuo pamatiniu žodžiu, dūrinio dėmuo (dažniausiai žodžio šaknis) tampa darybos afiksu. Šis būdas baltų kalboms nėra būdingas. Skirtingai nuo germanų kalbų, kuriose tuo būdu

---

[18] Kamienų ir apskritai morfologinių paradigmų produktyvumą apibūdina šie požymiai: a) naujų žodžių, kaitomų pagal nagrinėjamąją paradigmą kiekis; b) kiekis į paradigmą įtrauktų žodžių, seniau kaitytų pagal kitas paradigmas ir neturėjusių homonimiškų linksnių formų; c) paradigmos patvarumas (Wurzel, 1984, 154 tt.).

atsirado nemaža dabar darių priesagų[19], baltų kalbose iš žodžio šaknies išsirutuliojo tik viena kita priesaga. Antai iš šaknies **dhē-* (iš čia liet. *dėti*) kildinamos lietuviškos priesagos *-idė*, *-udė*, kurios išskiriamos tokiuose vediniuose kaip *avìdė*, *alùdė* ir pan.[20]

4. Skolintos priesagos. Darybos afiksai (dažniau už kaitybos afiksus) gali būti skolinami iš kitų kalbų. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos priesaga *-orius* yra kilusi iš slavų kalbų priesagos *-arь* (ŽD 307; GJL 150–151), kuri savo ruožtu yra per germanų kalbas atėjęs skolinys iš lot. *-ārius*[21].

§ 11. Istoriškai tiriant žodžių darybą pravartu remtis jos dabartine būkle ar tam tikru rašytiniais duomenimis paliudytu laikotarpiu. Skirtingai nuo sinchroninių tyrimų, nukreiptų į produktyvius bei reguliarius darybos tipus, kalbos istorijai visų pirma rūpi išskirti neproduktyvius darybos tipus ir netipiškus vedinius (ypač tarminius), kurių darybos negalima paaiškinti nagrinėjamo laikotarpio taisyklėmis bei normomis. Tie darybos tipai bei vediniai neretai turi bruožų, paveldėtų iš ankstesnės darybos sistemos. Kadangi darybos rezultatas yra žodis, kalboje funkcionuojantis kaip atskiras leksinis vienetas, tai greta tipiškų vedinių tuo pačiu metu gali būti vartojami ir atitinkami netipiški vediniai. Mat pakitus darybos taisyklei, pagal kurią daromi nauji vediniai, dalis vedinių, sudarytų pagal senąją taisyklę, kurį laiką išlieka. Taigi kiekviename sinchroniniame pjūvyje galima pastebėti kelis skirtingo gilumo istorinius sluoksnius. Pavyzdžiui, priesagos *-imas/-ymas* veiksmų pavadinimai jau seniai daromi iš būtojo kartinio laiko kamienų. Tačiau kai kuriose lietuviškose salose Gudijoje dar yra užfiksuoti keli šio tipo vediniai, padaryti iš esamojo laiko kamienų (žr. § 15). Dar gilesniam istoriniam sluoksniui priklauso gana plačiai paplitęs vedinys *ū̃žmas*, padarytas su priesaga *-mas*, iš kurios kilo priesaga *-imas/-ymas*.

Labai svarbu yra nustatyti darybos sistemos ar jos fragmento būklę seniausiu kalbos raidos laikotarpiu, užfiksuotu raštuose. Tiriant to laikotarpio žodžių darybą, galima išskirti dar senesnes darybos struktūras ir daryti prielaidų apie jų funkcijas prieš raštijos pradžią. Deja, dauguma mūsų senųjų raštų yra verstiniai ir juose atsispindi ne visa XVI–XVII a. lietuvių kalbos žodžių darybos įvairovė. Pavyzdžiui, labai trūksta duomenų apie to laikotarpio veikėjų, įrankių, veiksmo vietų pavadinimų, deminu-

---

[19] Wilmanns, 1899, 382 tt.; Кубрякова, 1963, 124—127; Meid, 1967, 219—229; Marchand, 1969, 210 tt. su lit.

[20] Specht, 1936, 95; Fraenkel, 1936a, 204; LEW 92; ŽD 100—101; GJL 268—269; Bammesberger, 1973, 35—36.

[21] Meñe, 1951, 298–299; Kopetz, 1964; Vaillant, 1974, 316–320; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 131–137; Sławski, 1976, 21–23.

tyvų darybos struktūrą. Tai apsunkina šių darybos kategorijų istorijos tyrimą. Antra vertus, senuosiuose raštuose randame nemaža archaiškų bruožų, leidžiančių geriau suprasti atskirų žodžių darybos tipų raidą.

Kadangi darybos motyvacija nustatoma tik sinchroniškai, tai vienu iš svarbiausių istorinės žodžių darybos tyrimo etapų laikytinas atskirų sinchroninių pjūvių lyginimas (plg. Кравчук, 1971; Нещименко, 1983). Tuo būdu tikrinamos prielaidos dėl išskirtų darybos struktūrų archaiškumo. Be to, tik lyginant skirtingų sinchroninių pjūvių duomenis, galima tiksliai nustatyti darybos tipų produktyvumo didėjimą ar mažėjimą, semantinius pakitimus vienos darybos kategorijos rėmuose bei istorinius ryšius su kitomis kategorijomis.

Gauti rekonstrukcijos rezultatai toliau lyginami su kitų giminiškų kalbų (visų pirma latvių ir prūsų) duomenimis. Taikant įprastines lyginamojo metodo procedūras, galima gana tiksliai rekonstruoti darybos formantų fonetinį pavidalą. Tuo tarpu darybos struktūrų senąją, pirminę reikšmę nustatyti daug sunkiau, nes giminiškų formantų darybos funkcijos sutapimas keliose giminiškose kalbose nebūtinai rodo tos funkcijos senumą; ji kartais esti palyginti nauja, atsiradusi paraleliai skirtingose kalbose. Taip, pavyzdžiui, atskirai baltai ir slavai į veiksmų pavadinimų darybos paradigmą įtraukė vardažodinius vedinius su indoeuropietiška priesaga **-bho-/-bhā-*, iš kurios išriedėjo lietuvių ir latvių kalbų priesaga **-ībā-* ir sl. *-ьba* (žr. § 114). Todėl tiriant darybos struktūrų raidą ypač svarbu nustatyti atskirų darybos procesų santykinę chronologiją[22], o tai galima padaryti tik lyginant atskirų kalbų istorinės analizės rezultatus.

§ **12.** Nemaža svarbių duomenų istorinei žodžių darybai teikia etimologija. Tarp šių kalbotyros disciplinų yra abipusis ryšys. Pirma, darybos analizės rezultatai yra svarbus kriterijus, padedantis nustatyti žodžių giminystę[23]. Be to, „atliepinių susekimas giminiškose kalbose dar nėra galutinis etimologijos tikslas. Kiekvieno indigenaus žodžio kilmę galima laikyti visiškai išaiškinta tik tada, kai parodomas jo susidarymas iš kito žodžio (ar dviejų kitų žodžių, jeigu aiškinamasis yra dūrinys)“ (Urbutis, 1981, 15)[24].

Antra, jeigu randame kelis senoviškus vedinius, turinčius atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų ir nuo seno priklausančius vienam darybos tipui, tai ši aplinkybė yra vienas iš svarbiausių argumentų, rodančių, kad

---

[22] Шанский, 1962; Откупщиков, 1967, 197; Варбот, 1983, 63; Кравчук, 1983.

[23] Топоров, 1960; Славский, 1967; Откупщиков, 1967, 196–198; Henzen, 1965, 5; Szemerénnyi, 1977, 297–306; Pfister, 1980, 40–44; Варбот, 1984, 6–11.

[24] Plg. dar Пизани, 1956, 70; Шанский, 1959, 39—40; Трубачев, 1979; Lewandowski, 1979, 185.

nagrinėjamasis tipas yra paveldėtas iš indoeuropiečių prokalbės. Tokių vedinių etimologinė analizė neretai padeda rekonstruoti ir darybos tipų senąją struktūrą, jų darybos reikšmę, kartais ir santykius tarp darybos kategorijų.

§ 13. Pagrindinis šio darbo objektas – veiksmažodiniai daiktavardžiai, kurių daryba yra labai senoviška. Jie sudaro aiškią darybos sistemą: veiksmų, veiksmo rezultatų, veikėjų, įrankių ir veiksmo vietų pavadinimus sieja seni glaudūs darybos ryšiai. Be to, veiksmažodiniai daiktavardžiai kartais daromi su darybos afiksais, paskolintais iš veiksmažodinių būdvardžių ir vardažodinių daiktavardžių: deminutyvų, ypatybių ir ypatybės turėtojų pavadinimų. Todėl tiriant veiksmažodinių daiktavardžių darybos raidą tenka paliesti ir kai kuriuos kitų darybos kategorijų istorijos momentus.

Žinių apie veiksmažodinius daiktavardžius randame jau pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose. Antai D. Kleinas specialiame veiksmažodinių vedinių skyrelyje aptaria veiksmų pavadinimus su priesaga *-imas/-ymas* ir darybos galūnėmis *-a* (prie jų priskiria ir galūnės *-ia* vedinius), *-ė*, *-is* (Klein, 1653, 67–68). Priesagos *-imas/-ymas* vedinių daryba aptariama dar T. Schultzo (1673, 21), F. W. Haacko (1730, 261), P. Ruigio (1747, 50) gramatikose. Ch. G. Mielcke (1800, 160) ir G. Ostermeyeris (1791, 121–122) aptaria dar ir veikėjų pavadinimus su priesagomis *-tojas* ir *-ėjas*.

Daug svarbių duomenų apie veiksmažodinių daiktavardžių darybos raidą randame A. Schleicherio (1856), F. Kuršaičio (1876) gramatikose, A. Leskieno (1891), P. Skardžiaus (ŽD), J. Otrębskio (GJL) darbuose, kuriuose lyginamuoju metodu nagrinėjamos atskiros lietuvių kalbos darybos priemonės, taip pat J. Endzelyno latvių (LVG), prūsų (SV) bei baltų kalbų (BKGF) lyginamosiose gramatikose (jose yra specialūs žodžių darybos skyriai). Kai kurių lietuvių kalbos veiksmų pavadinimų darybos afiksų kilmė nagrinėjama A. Bammesbergerio (1973) studijoje (plg. Urbutis, 1975; Hausenberga-Šturma, 1975; Schmalstieg, 1976). Tiriant lietuvių kalbos veiksmažodinių daiktavardžių darybą, svarbūs yra ir kitų indoeuropiečių kalbų istorinės žodžių darybos tyrinėjimai (žr. § 1) bei etimologiniai žodynai (ypač ME; IEW; LEW; SłP; PKEŽ; ЭСРЯ; ПЯ; ЭССЯ). Detaliau šių darbų teiginiai aptariami kituose skyriuose.

Dabartinė veiksmų, veiksmo rezultatų, veikėjų, įrankių ir veiksmo vietų pavadinimų darybos būklė ištirta V. Urbučio (DaiktvDr). Darybos tipų produktyvumą nustatyti padeda ir S. Keinio (1975; 1979) straipsniai apie priesaginę ir galūninę terminų darybą; juose yra specialūs veiksmažodinių daiktavardžių skyriai.

Žodžių daryba nagrinėjama kai kuriuose tarmių aprašuose. Šiuo požiūriu ypač svarbūs yra J. Otrębskio (1934), A. Vidugirio (1969), J. Senkaus (1972) darbai. Atskirų darybos tipų paplitimas tarmėse nurodytas „Lietuvių kalbos atlaso" III tome (LKA III).

J. Otrębskis (1951, 169–170), aptardamas P. Skardžiaus veikalą (ŽD), nurodė, kad tolesnei lietuvių kalbos istorinės žodžių darybos pažangai būtina gerai ištirti senuosius lietuvių kalbos raštus (plg. dar Klimas, 1975, 146). Ligi šiol tai nebuvo padaryta. Todėl šiame darbe stengiamasi kuo išsamiau ir nuosekliau aptarti svarbiausių XVI–XVII a. raštų duomenis, kurie labai padeda nušviesti lietuvių kalbos veiksmažodinių daiktavardžių darybos raidą.

VEIKSMŲ PAVADINIMAI (VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI)

§ 14. Veiksmų pavadinimai (nomina actionis, toliau – NA) iš kitų veiksmažodinių daiktavardžių pirmiausia išsiskiria tuo, kad žymi ne daiktus (plačiąja prasme), o veiksmus bei būsenas ir sakinyje funkcionuoja kaip įtrauktiniai predikatai[1]. Pavyzdžiui, tokiuose sakiniuose, kaip *Aš džiaugiuosi Jono sugrįžimu*, veiksmo pavadinimas su jam priklausančiais žodžiais reikšme atitinka šalutinį prijungiamojo sakinio dėmenį: *Aš džiaugiuosi, kad Jonas sugrįžo*. Dėl tam tikro prieštaravimo tarp veiksminio požymio reikšmės, būdingos veiksmažodžiui, ir daiktavardiškos morfologinės formos bei sintaksinės funkcijos veiksmų pavadinimai linkę gauti konkretesnes, labiau apibrėžtas reikšmes. Šis reikšmių konkretėjimo procesas vyksta dviem kryptimis: 1) veiksmo pavadinimas leksikalizuojasi, virsta tam tikros srities terminu (aut., 1987a); 2) veiksmo pavadinimas pereina į kurią nors kitą veiksmažodinių daiktavardžių darybos kategoriją, gaudamas veiksmo rezultato, veikėjo, įrankio ar veiksmo vietos reikšmę (aut., 1988; 1988a). Tačiau ne į visas veiksmažodinių daiktavardžių kategorijas veiksmų pavadinimai pereina vienodai reguliariai. Ištyrus jų istorinius santykius su kitomis veiksmažodinių daiktavardžių kategorijomis, galima nustatyti svarbiausius pakitimus visoje veiksmažodinių daiktavardžių darybos sistemoje (žr. § 417).

Lietuvių kalboje padaryta veiksmų pavadinimų daugiau kaip su 110 priesagų ir 6 darybos galūnėmis. Daugeliui darybos tipų pradžią davė senovinės priesagos **-ti-* (11), **-tu-* (6), **-mo-* (5), **-es-* (4), **-men-* (3), **-ni-* (4), **-ul-* (2), nuo seniausių laikų būdingomis šiai darybos kategorijai. Darybinės galūnės *-as*, *-a*, *-ia*, *-is* (su *i*-kamienėmis formomis) taip pat paveldėtos iš indoeuropiečių prokalbės. Galūnės *-is/-ys* (su *i̯o* kamieno formomis) ir *-ius* atsirado daug vėliau. Jau nuo seniausių laikų veiksmų pavadinimai daromi ir su priesagomis **-no-*, **-to-*, būdingomis veiksmažodiniams būdvardžiams; iš **-no-* kilo 29, o iš **-to-* – 8 priesagos,

[1] Plg. Porzig, 1942, 3—7; 1962; Schippan, 1967, 4 tt.; Trost, 1976; Helander, 1977, 9, 21—26; Rohrer, 1977; Kastovsky, 1981; Jelitte, 1982, 117—119; Апресян, 1974, 165—166; Арутюнова, 1976, 62, 126; Мартынов, 1982, 156—157.

vartojamos lietuvių kalboje veiksmų pavadinimams daryti. Viena kita priesaga atsirado iš *-*ro*- (4), *-*lo*- (17), *-*uo*- (6), taip pat būdingų būdvardžiams, iš įrankių pavadinimų priesagos *-*tlo*- (7), iš determinatyvų *-*s*- (5), *-*k*- (2), *-*g*- (1), *-*b*- (1). Priesagos *-umas*, *-yba*, *-ybė*, *-ysta*, *-ystė*, *-astis*, *-ovė* paskolintos iš ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų), o *-utis*, *-ytė*, *-ūtė* — iš deminutyvų.

PAGRINDINIAI DARYBOS TIPAI

Priesagos *-imas*/*-ymas* vediniai

§ **15.** Priesagos *-imas*/*-ymas* vediniai yra pats gausiausias veiksmų pavadinimų darybos tipas tiek dabartinėje, tiek senojoje lietuvių kalboje. XVI—XVII a. raštuose jie sudaro nuo 65 % iki 84 % šios kategorijos vedinių (žr. 1—2 lenteles). Vedinius su priesaga *-imas*/*-ymas* galima padaryti iš bet kurio veiksmažodžio, tiek savo, tiek skolinto. Jie geriausiai išlaiko kategorinę veiksmų pavadinimų reikšmę.

Dabartinėje lietuvių kalboje priesagos *-imas*/*-ymas* vediniai paprastai daromi iš veiksmažodžių būtojo kartinio laiko kamienų (pvz.: *kalbẽjimas* : *kalbẽjo*, *radìmas* : *rãdo*, *padėjìmas* : *padẽjo* ir t. t.). Išimtį sudaro tik NA *bū̃stymas* „gyvenimas" (: *bū̃sta*[2]), *kvepìmas* „kvapas" (: *kvẽpia*), *penìmas* „penėjimas" (: *pẽni*), užfiksuoti Zíetelos tarmėje (Vidugiris, 1969, 152), ir iš Lazū́nų žinomas NA *tekìmas* „tekėjimas" LŽ 265 (: *tẽka*).

Tokių priesagos *-imas*/*-ymas* vedinių, padarytų iš esamojo laiko kamienų, XVI—XVII a. raštuose yra visas būrys. Jie remiasi: 1) nepriesaginiais veiksmažodžiais; 2) veiksmažodžiais su priesaga *-auti;* 3) veiksmažodžiais su priesaga *-uoti*.

§ **16.** Istoriniu požiūriu ypač svarbūs yra priesagos *-imas*/*-ymas* veiksmų pavadinimai, padaryti iš nepriesaginių veiksmažodžių esamojo laiko kamienų.

Iš jų senojoje lietuvių kalboje labiausiai paplitęs vedinys *imimas* „ėmimas"[3] : *ìma* (būt.k.l. *ẽmė*). Jis užfiksuotas ne tik XVII a. (SD[3] 403; SIG I $152_{11,26}$; BK 16_6; Lex 28), bet ir XVIII—XIX a. raštuose (PrG 60_{34}, $62_{2,11,12,31}$; $65_{10,13,36}$; N). Esama ir atitinkamų veiksmų pavadinimų iš priešdėlinių šios šaknies veiksmažodžių: *apimimas* SD[3] 230 (plg. *apėmimas* SD[1] 110), *atimimas* SP I 199_8, *išimimas* SD[3] 175, 306, *nuimimas* N, *priimimas* Lex 9; MT 69_5; B 142; N, *susiimimas* B 207.

---

[2] Tai labai reta veiksmažodžio *bū̃ti* esamojo laiko forma (LKA III Žemėl. Nr. 84).

[3] Toliau priesagos *-imas*/*-ymas* vedinių reikšmės nurodomos tik tada, kai jos nėra aiškios iš darybos.

Kiti šios grupės vediniai su priesaga *-imas/-ymas* gerokai retesni. M. Daukšos Postilėje randame vedinį *bū̃stymas* „pavidalas" 218_{29}, 232_{27}, 453_{29}; jis atitinka minėtą Zietelos *bū́stymas* „gyvenimas" (žr. § 15), tik turi kiek pakitusią reikšmę[4]. Du vediniai remiasi es.l. *a* ir *i* kamienais: *padedimas* DP 578_{24} (: *pàdeda*, būt.k.l. *padė́jo*), *suveizdimas* „įtarimas" 440_{37} (: *suvéizdi*, būt.k.l. *suvéizdėjo*).

§ **17.** Kur kas daugiau priesagos *-imas* vedinių iš nepriesaginių veiksmažodžių es.l. kamienų randame K. Sirvydo žodyne. Keli iš jų remiasi šaknies **dō-* veiksmažodžių es.l. formomis: *duodimas* SD[1] 20 (: *dúoda*, būt.k.l. *dãvė*), *atduodimas* 105, *išduodimas* 199, *paduodimas* 138. NA *atmenimas* SD[3] 365 es.l. kamieną rodo balsių kaitos laipsnis (plg. *àtmena*, bet *àtminė* ir *atminimas* SD[1] 149; SD[4] 256). Du vediniai remiasi intarpinėmis es.l. formomis *skrendimas* SD[1] 74 : *skreñda* (būt.k.l. *skrìdo*) ir *trunkimas* SD[3] 173 (t.p. [K] greta *truñkinimas*) : *truñka* (būt.k.l. *trùko*).

Kiti šios grupės veiksmų pavadinimai padaryti iš mišriojo tipo veiksmažodžių, es.l. turinčių *a* arba *i* kamieną, o būt.k.l. *-ėjo*: *judimas* „barimas" SD[3] 64 : *juda* „bara" SD[1] 71; SD[3] 64; SP I 285_{23}; II 54_{16}, 139_{25}; N (būt.k.l. *judėjo* SP I 36_{10}), *kuvėksimas* „verkšlenimas" SD[3] 146 : *kuvėksi* „verkšlena" SD[1] 69; Kos 47; N; [K], *sniū́psimas* „šnirpščiojimas, verkšlenimas" SD[1] 73 : *sniū́psi* „šnirpščioja, verkšlena" SD[1] 73[5].

§ **18.** J. Bretkūnas Biblijos vertime vartojo NA *esimas* „buvimas" Pam 34,8; Job 8,19; 14,20 (: *ẽsti*), šia reikšme paliudytą dar Volfenbiutelio Postilėje (188, 189, 290). Vėlesniuose raštuose šis vedinys gavo kitokias reikšmes: „esmė; vidinis turinys" Vd ir „būtybė" Š (Skardžius, 1928, 800; ŽD 210).

Intarpinėmis es.l. formomis remiasi vediniai *pagendimas* VlnE 118_7 : *pageñda* (būt.k.l. *pagẽdo*), *pakankimas* „pakakimas" MT $88a_{17}$ (t. p. Krz 96; „ištvermė" Sut) : *pakañka* (būt. k.l. *pakãko*); atematine forma – *niežimas* MT IX (įv.) (t.p. N) : *niẽžti* (būt.k.l. *niežė́jo*).

Prie vedinių, padarytų iš es.l. formų skiriami šie NA, užfiksuoti J. Rėzos Psalmyne: *apginimas* : *àpgina*, *perskirimas* : *pérskiria; putimas* : *pùčia* (< **putja*). Tai daroma remiantis tuo, kad šaknies balsių trumpumas (plg. būt.k.l. formas *apgýnė*, *pérskyrė*, *pū̃tė*) gana reguliariai žymimas dvigubais priebalsiais: nom. sg. *Apginnimas* 28,1; 119,114; dat. sg. *ap-*

---

[4] Todėl vargu ar galima laikyti šį vedinį M. Daukšos naujadaru (taip mano Palionis, 1980, 152). Į naujadarą panašesnis nebent jo sinonimas *bū́stymė* „būtybė, pavidalas" DP 27X (aut., 1983, 77).

[5] Plg. *sniū́bavimas* „verkšlenimas" SD[3] 155 iš būt.k.l. formos veiksmažodžio *sniū́bauti* Kos 53 arba *sniūbúoti* „verkšlenti" SD[3] 155; Sut; Rtr; BŽ 74, 600; KŽ; taip pat *snipsė́jimas* „verkšlenimas" SD[3] 155 : *snipsė́ti* „verkšlenti" SD[3] 154; Ml; Švnč.

ginnimiuj (sic!) 95,1, instr.sg. *Apginnimu* 59,17, *apginnimu* 91,1, gen. sg. *perſkirrimo* 109,19, gen.sg. *Puttimo* 18,16 (Žulys, 1970, 98).

Pavienių vedinių, padarytų iš priesaginių es.l. formų, pasitaiko XVIII – XIX a. raštuose, pvz.: *dundimas* B; A 1885,45 : *duñda* (būt.k.l. *dundė̃jo*), *įsirandimas* „atsiradimas" PrG 64_3 (1712) : *įsirañda* (būt.k.l. *įsirãdo*), *ištekimas* (|| *ištekėjimas*) N : *ìšteka* (būt.k.l. *ištekė̃jo*), *nulašimas* (|| *nulašėjimas*) B 39 : *nùlaša* (būt.k.l. *nulašė̃jo*), *sergimas* Sut : *sérgi* (būt.k.l. *sérgėjo*).

§ 19. NA *bliaujimas* BB Teis 5,16; B 530 : *bliáuja* (būt.k.l. *blióvė*), *pjaujimas* N : *pjáuja* (būt.k.l. *pjóvė*), *paliaujimas* Mž 47_9, 318_8; BP II 283_8 (Lex 9 greta *paliovimas*) : *paliáuja* (būt.k.l. *palióvė*) pagal žodžio galo fonetinę struktūrą visai atitinka vedinius iš priesaginių es.l. veiksmažodžio formų su *-auja*. Tokių vedinių randame ne tik Mažosios, bet ir Didžiosios Lietuvos raštuose, parašytuose vakarų ir rytų aukštaičių tarmių pagrindu: *apsiaujimas* SD³ 238 : *apsiáuja* (plg. *apsiavimas* SD⁴ 162 : *àpsiavė*), *pagriaujimas* „sugriovimas" SD³ 25 : *pagriáuja* (plg. *pagriovimas* SD³ 228, 537 : *pagrióvė*), *sugriaujimas* „t.p." Ch¹ 2 PvK 10,8 : *sugriáuja* (būt.k.l. *sugrióvė*). Todėl vargu ar reikėtų pritarti P. Skardžiaus (ŽD 210) abejonėms tokių vedinių liaudiškumu.

§ 20. Iš priesaginių veiksmažodžių esamojo laiko formų su *-auja* (būt.k.l. *-avo*) P. Skardžius (ten pat) pateikė šiuos vedinius iš Mažosios Lietuvos raštų: *bursaujimas* „bendravimas" Mž 136 : *bursauja* (plg. *nebursavau* „nebendravau" BB Tob 3,18), *dūsaujimas* Mž 350, 469; BP II 140; RB 2 Mak 11,6; Ps 38,10; ApD 7,34; MŽ II 61 (dar Mž 475_6, 513_{13-14}, 561_{6-7}; BP II 46_{26}; PsD 6,7; 31,11; 38,10; 79,11; 102,6; H; N; paliudytas ir SlG II 55_{15}) : *dū́sauja*, *karaliaujimas* BP II 84, 116 : *karaliáuja*, *kariaujimas* Mž 55; BB Job 4,13 (dar Mž 554_5, 569_3) : *kariáuja*, *kekšaujimas* BB 4 Moz 14,33 : *kekšáuja*, *kerštaujimas* Mž 35, 36 : *kerštáuja*, *paukštaujimas* „paukščių medžioklė" C II 858 (dar N) : *paukštauja* „medžioja paukščius" SD³ 157; C II 858, *rėkaujimas* R II 168; N : *rė̃kauja*, *viešpataujimas* BB Ps 145,13; R II 200 : *viešpatáuja*, *žynaujimas* „būrimas" BB 2 Moz 7,22 : *žynáuja*. Prie tų pavyzdžių reikėtų pridėti dar: *tyčiaujimas* „užsispyrimas" BB Pat 3,26 : *tyčiauja* „užsispiria" Ps 10,18, *prieštaraujimas* PrG $66a_{17}$ (1715) : *prieštaráuja*, *pasnykaujimas* H : *pasnykáuja*, *žiovaujimas* B 722 : *žióvauja*.

Dauguma šios grupės veiksmų pavadinimų padaryti iš denominatyvų, išskyrus *dūsaujimas*, *prieštaraujimas*, *rėkaujimas*, kurių pamatiniai žodžiai yra deverbatyvai.

§ 21. Vedinių iš priesaginių veiksmažodžių esamojo laiko formų su *-uoja* (būt.k.l. *-avo*) randame beveik vien tik K. Sirvydo

žodyne: 1) iš denominatyvų: *garmaliuojimas* „gargaliavimas" SD[3] 30 : *garmaliúoja* „gargaliuoja" Ds (plg. *gar̃malas* „gerklė" Gr), *pūliuojimas* SD[3] 378 : *pūliúoja* (plg. *pū̃liai*), *ažusakuojimas* „sakavimas" : *ažusakuoja* „sakuoja" SD[3] 196 (plg. *Atsakuojimas m. Reglutinatio – Odhlijenie* ir *Atsakuoja Reglutino – Odhlijam* Sut bei *sakaĩ*), *neišmestuojimas* „begalybė, neišmatuojamas didumas" SD[3] 12[6]; 2) iš deverbatyvų : *br̃ukuojimas* „burkavimas" SD[1] 39 : *br̃ukúoja* „burkuoja" (plg. *bur̃kti* „murkti" Sk; „bambėti, bartis" Brsl; Aps), *siūruojimas* SD[3] 29 : *siūrúoja* (plg. Būga, 1958, 317–318), *švilpuojimas* SD[1] 13; SD[3] 80 : *švilpúoja* (plg. *švilpti*).

Tik W. Haacko žodyne užfiksuotas dar vedinys *pasididžiuojimas* „garbės troškimas" || *pasididžiavimas* „išdidumas, išpuikimas". Beje, sunku pasakyti esamojo ar būtojo kartinio laiko formomis remiasi NA *stokuojimas* „stokojimas" Lex 60a ir *išvadžiuojimas* PrG 73_{18} (1723) || *išvadžiojimas* 157_{30} (1735), nes Mažosios Lietuvos raštuose balsiai *o* ir *uo* nebuvo aiškiai skiriami.

§ 22. Pateikti duomenys rodo, kad kitados vediniai su priesaga *-imas* buvo daromi iš veiksmažodžių esamojo laiko kamienų. Tačiau jau XVI–XVII a. tokia jų daryba (ypač iš nepriesaginių veiksmažodžių) buvo reta ir vyravo vediniai iš būt.k.l. kamienų. Atitikmenys giminiškose kalbose verčia manyti, kad priesagos *-imas* veiksmų pavadinimai iš es.l. kamienų yra tolimos praeities palikimas.

Latvių kalboje vedinių su priesaga *-im(a)s* neužfiksuota. Manoma, kad juos išstūmė priesagos *-um(a)s* vediniai (LVG 337; žr. § 112), senojoje latvių kalboje irgi daromi ne tik iš būtojo, bet ir iš esamojo laiko kamienų (Балтыня, 1979, 15–16). Prūsų kalbos tekstuose priesagos *-imas* veiksmų pavadinimų taip pat nėra.

Aiškių atitikmenų lietuvių kalbos priesagos *-imas* vediniams randame slavų kalbose. Pirmiausia minėtinas praslaviškas vedinys **pisьmo* (: **pisati*). Jis tiksliai atitinka liet. *piešìmas*[7], kuris siejasi tiek su būt.k.l. forma *piẽšė*, tiek su es.l. forma *piẽšia*.

Lietuviškiesiems vediniams iš nepriesaginių veiksmažodžių es.l. kamienų artimi ir tokie praslaviški vediniai kaip **derьmo* (: **dirati*), **pojasь-*

[6] Plg. *neišmestuojamas* „beribis" DP 241_{23}, 242_5, 267_{28}; DK 142_{18}, *neišmestavimas* „begalybė" SD[3] 12, *mė̃stas* „matas, riba" DP 12X; SD[3] 12, 64, 169, 323; N; [K] (etimologiją žr. LEW 414—415).

[7] Būga, 1958, 473; Trautmann, 1923, 211; Vondrák, 1924, 554; ЭСРЯ III 268; Мартынов, 1973, 35; Sławski, 1976, 15; Hamp, 1983, 176; Лиукконен, 1987, 106—111 su lit.

mo (: **pojasati*), **pověsьmo* (: **pověsati*), **pražьmo* (: *pražiti*)[8]. Su jais pastaruoju metu siejami priesagos -*(ь)ma* (ir *-m'a*) prieveiksmiai (pvz., rus. *горьма гореть* „degte degti"), paplitę rytų slavų kalbų tarmėse (Лиукконен, 1983).

Veiksmų pavadinimai su priesaga *-*imo*- labai produktyvūs albanų kalboje, pvz.: *vrapím* (< **vrapimas*) „bėgimas" : *vrapoj* „bėgu", *mendím* „mąstymas, mintis" : *mendoj* „mąstau", *rrefím* „pasakojimas" : *rrefej* „pasakoju" ir t.t. (Десницкая, 1983, 20).

Tokios darybos veiksmų pavadinimų tyrinėtojai randa ir hetitų kalboje, pvz.: *katkattima-* „skausmas" : *katkattya-* „skaudėti", *išḫima-* „virvė" : *išḫiya-* „rišti", *tetḫima-* „griausmas, perkūnija" : *tetḫoye-* „griausti" (Laroche, 1956; Kronasser, 1963, 177–178).

Albanų ir hetitų kalbose šio tipo vediniai buvo taip pat daromi iš prezenso kamienų. Visa tai leidžia manyti, kad iš pradžių su priesaga *-*imo*- buvo daromi veiksmų pavadinimai iš *i*-kamienių prezenso formų. Šią pirminę būklę, matyt, atspindi tokie vediniai kaip *penìmas* : *pẽni*, *sergìmas* : *sérgi*, *suveizdìmas* : *suvéizdi*.

§ 23. Nors priesagos *-imas* veiksmų pavadinimai turi atitikmenų giminiškose kalbose, tačiau tai visai nereiškia, kad šio darybos tipo genezę reikia nukelti į tolimus indoeuropiečių prokalbės laikus. Slavų kalbose greta priesagos *-ьmo* vedinių yra visas būrys veiksmų pavadinimų su neišplėsta priesaga *-mo* (Лиукконен, 1987). Baltų kalbose veiksmų pavadinimai su atitinkama priesaga *-mas* išliko labai nedaug (žr. § 60), bet priesaga *-imas* gana ilgai išlaikė funkcinį bendrumą su priesaga *-umas* (žr. § 112). Veiksmų pavadinimai su priesaga *-imas* kaip visai savarankiškas darybos tipas veikiausiai susiformavo lietuvių kalbos dirvoje, ypač tada, kai priesagą *-imas*/*-ymas*[9] imta dėlioti prie būtojo kartinio laiko kamienų.

Atsakyti į klausimą, kada pakito priesagos *-imas*/*-ymas* vedinių darybos taisyklė, padeda jų kirčiavimas. Jau seniai pastebėta, jog šio tipo veiksmų pavadinimai, padaryti iš dviskiemenių veiksmažodžių, M. Daukšos raštuose atspindi senovinį veiksmažodžių kirčiavimą pagal pastovaus ir kilnojamojo kirčio paradigmas, plg. *kẽlimas*, *lióvimas*, *slẽgimas*, bet *augìmas*, *ėdìmas*, *dengìmas* ir t.t.[10] Taip kirčiuojami priesagos *-imas* vedi-

---

[8] Vondrák, 1924, 554; Vaillant, 1974, 573; ЭСРЯ I 504; III 181, 351; Непокупный, 1972, 15—16; 1976, 54; ЭССЯ IV 214; VIII 182; Лиукконен, 1987, 10—11, 113—118; 1988, 89—90.

[9] Priesagos variantas *-ymas* atsirado dėl sąryšio su bendraties priesaga *-yti* (plg. *dãrymas* ir *darýti*, *mãtymas* ir *matýti*, *rãšymas* ir *rašýti* ir t. t.).

[10] Būga, 1961, 63—67; Skardžius, 1935, 65—75; Stang, 1966, 462—467; Kazlauskas, 1968, 92—93; Zinkevičius, 1981, 111—112; Barton, 1981, 273—274.

niai dar 1605 m. anoniminiame katekizme (Zinkevičius, 1975, 42–45), F. Kuršaičio žodyne (Būga, 1961, 61–63; Endzelīns, 1974, 528–529; Skardžius, 1968, 48). Tokio kirčiavimo apraiškų randame K. Donelaičio raštuose (Buch, 1961, 28), kai kuriose dabartinėse žemaičių šnektose, Zíetelos tarmėje (Skardžius, 1968, 48; Vidugiris, 1969, 152; Paulauskienė, Zinkevičius, 1977, 308). Kai kurie konkrečius daiktus žymintys vediniai su priesaga *-imas* iš dviskiemenių veiksmažodžių turi kirtį šaknyje ir bendrinėje kalboje (pvz.: *gẽrimas* „gėralas“). Taigi veiksmų pavadinimus su priesaga *-imas* iš būtojo kartinio laiko kamienų imta daryti prieš veiksmažodžių senųjų kirčiavimo paradigmų išlyginimą, t. y. prieš F. de Saussure'o dėsnio veikimą.

§ **24.** Susieti priesagos *-imas/-ymas* vedinius su būt.k.l. kamienais skatino dvi aplinkybės: 1) bendras visiems veiksmažodiniams vardažodžiams polinkis remtis būt.k.l. kamienais; 2) galima priesagos *-imas* veiksmų pavadinimų kontaminacija su esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių formomis. Ją, matyt, rodo priesagos *-imas* apibendrinimas kai kurių es.l. neveikiamųjų dalyvių formose, pvz.: *pagimdimus* „pagimdomus“ WP 115, *pagirdimas* „pagirdomas“ 280a, plg. dar latvių kalbos neveikiamojo dalyvio *darimais* vartojimą artima abstraktui reikšme „Strickzeug“ (Endzelin, 1931, 44)[11]. Latvių kalbos tarmėse pastebėtas priesagos *-ums* veiksmų pavadinimų mišimas su es.l. neveikiamaisiais dalyviais (Mühlenbach, 1905, 416–421).

Tik po to, kai buvo susieti su būt.k.l. kamienais priesagos *-imas/-ymas* vediniai smarkiai paplito ir užėmė anksčiau vyravusių galūnių vedinių vietą veiksmų pavadinimų kategorijos semantiniame centre (žr. §§ 38–42).

Galūnių vediniai

Darybos tipai

§ **25.** Lietuvių kalboje veiksmų pavadinimai daromi su šiomis darybinėmis galūnėmis: *-a*, *-as*, *-is/-ys*, *-ia*, *-ė*, *-ius*.

Senuosiuose raštuose daugiausia randame veiksmų pavadinimų su galūnėmis *-a* ir *-as*, paveldėtomis iš indoeuropiečių prokalbės. Tų galūnių

---

[11] A. Bezzenbergeris (1877, 111) yra pateikęs ir keletą pavyzdžių su veiksmų pavadinimais, formaliai sutampančiais su es. l. neveikiamaisiais dalyviais: *po loioiamu rąda-ſi kraių praleiijamas* BB Sir 22,30; *be rediſhcko pavadinama* (sine legima vacatione) MT 218; *atleidamą grieku* (remissione peccatorum) 277. Tačiau tai gali būti ir korektūros ar rašybos klaidos.

vediniai paplitę nevienodai. Mažosios Lietuvos XVI–XVII a. raštuose vyravo vediniai su galūne *-as* (28–37 % visų galūnių darybos veiksmų pavadinimų, žr. 3 lentelę), o to paties laikotarpio tekstuose, parašytuose Didžiojoje Lietuvoje – vediniai su galūne *-a* (30–44 % visų galūnių darybos NA, žr. 4 lentelę).

-a

§ 26. Veiksmų pavadinimai su galūne *-a* ypač gausūs K. Sirvydo raštuose (daugiau kaip 44 % visų galūnių darybos NA, žr. 4 lentelę). Beveik ketvirtadalis jų kituose XVI–XVII a. tekstuose nepastebėti; toliau jie pateikiami ištisai (bent dalis jų gali būti K. Sirvydo naujadarai). Išskyrus NA *bruzga* „ūžimas, šlamėjimas" SD^3 436 ir *grumzda* „grasinimas, draudimas" SD^3 76; SD^5 66; SP I 334_{23}, tokie vediniai padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių: *apkuopa* „švarumas, valyvumas" SD^3 44, 240, *atateisa* „atiteisimas" SD^3 380, *ažuveizda* (eldijos) „buvimas škiperiu" SD^3 48, 70, 366; SP II 106_{22}, *pajuda* „paskatinimas" SP I 148_{27}, 149_6, 154_9, 158_{12}, *priseka* „argumentacija" SD^3 52, *sąleida* „suleidimas" SD^3 405.

Iš priešdėlinių veiksmažodžių su neiginiu *ne-* padaryti dar *neatmaina* „pastovumas", *neįžeizda* „skriaudos, žalos nebuvimas" SD^3 208; su balsių kaita – dar *apyžvalga* „revizija" 200, 376 : *ap(i)žvelgti*, *neapyvaizda* „netvarka" SD^1 96, plg. *neapvaizda* „neapdairumas" SD^3 200 (t. p. N; [K]) : *neap(i)veizdėti*, *neprivaizda* „neapsižiūrėjimas" SD^3 203 : *nepriveizdėti*.

Vediniai *apylaida* „apleidžia, apleidimas" SD^3 202, 253, 269; SP II 63_{21}, *apydara* „knygų apdarymas, aptaisymas" SD^3 268, *pratęsa* „prailginimas, pratęsimas" 349, *sugrąža* „sugrįžimas" 255 dar pateikti F. Nesselmanno ir F. Kuršaičio žodynuose.

Reti yra ir NA: *apyvaizda* „priežiūra" SD^1 20; SD^3 143, 187, 209, 266; BK 27_{10}; K, *paloda* „pasileidimas" SD^3 216, 329, 381, 428; SP II 100_{12}; SlG II 25_3; Ba 1 Moz 29,24; [K], *sudera* „santaika" SP II 76_3; SlG II 25_{27}[12].

Kituose XVI–XVII a. (ypač Didžiosios Lietuvos) raštuose pastebėta dar keletas vėliau išnykusių veiksmų pavadinimų su galūne *-a*, pvz.: *nuėja* „nuėjimas" Ch^1 Luk 9,31 (plg. *ėja* „ėjimas", *išėja* „išėjimas" N), *nuokalba* „sąlyga" MT 169_{17}, 225_9, *priekuopa* „globa, priežiūra" DP 9_{37}, 10_{19},

[12] Plg. vedinius *sùdaras* „susitarimas" Rmš, *sùdaros* „susitarimas dėl vestuvių" Lš ir NA *sándara*, kuris senuosiuose raštuose turėjo reikšmes „santaika; sutartis" (plačiau žr. aut., 1987, 97—98).

70_{23}, $325_{5,30}$, $419_{1,27}$, 428_{51}; su neiginiu – *nepajauta* „abejingumas" 287_1; su balsių kaita: *priegalba* „prieglobа" 624_{39} (t. p. Sut.) : *priegelbėti*, *permalda* „atsiprašymas" Lex 18; Q 94 : *pérmelsti*, *neprievaizda* „neapsižiūrėjimas" DP 9_{39} (plg. *neprivaizda*).

Nors minėti NA dabar jau nebevartojami, tačiau pats darybos tipas išliko produktyvus (Urbutis, 1961, 33–36; DaiktvDr 303; Keinys, 1979, 167–169).

-*as*

§ **27.** Veiksmų pavadinimų su galūne -*as*, užfiksuotų tik senuosiuose raštuose, yra visai nedaug. Išskyrus vedinį *mąstas* „mintis" SP I 40_{26}, 200_{12}, jie padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių: *apsižadas* „pažadas" BB Ps 65,2 (tais. iš *apsižadėjimas*), *išžadas* „ištarimas" SD[3] 505 (t. p. N), *pabaigas* „galas" BP I 208_{12}, *palaimas* „palaima" BB Ps 18,6, plg. *nepalaimas* „nelaimė" Ps 71,13; 71,24; 75,5; Bar 6,49; BP II 201_3, 342_{12}, *sugriebas* „grobimas" SD[1] 38; su neiginiu – dar *neįžagas* „skaistybė" SD[3] 44 (t.p. Ba Jdt 5,11), *nepagedas* „nepriekaištingumas" SD[3] 216; su balsių kaita – *ažudagas* „uždegimas, liga; kuras" SD[3] 525, 311; SD[1] 210 : *ažudègti*.

Veiksmų pavadinimų su galūne -*a*, būdingų tik seniesiems kalbos paminklams, gausumas rodo, kad jau raštijos pradžioje šis darybos tipas buvo produktyvesnis už NA su galūne -*as*. Daugelis XVI–XVII a. raštuose vartojamų NA su galūne -*as* yra ankstesnių laikų palikimas. Jų archaiškumą patvirtina ir ta aplinkybė, kad tarp baltų kalbų gretiminių *o* ir *ā* daiktavardžių (kurių didelė dalis padaryta iš veiksmažodžių) senesni dažniausiai esti *o*-kamieniai (Stundžia, 1978, 113–118).

-*is*/-*ys*

§ **28.** Veiksmų pavadinimai su galūne -*is*/-*ys* pagal vedinių skaičių XVI–XVII a. raštuose užima trečiąją vietą (7–25 % visų galūnių darybos veiksmų pavadinimų). Jie ypač paplitę K. Sirvydo raštuose. Jo žodyne veiksmų pavadinimų su galūne -*is*/-*ys* yra kur kas daugiau negu su galūne -*as*, o keleto iš jų kituose raštuose iš viso nepastebėta.

Iš veiksmažodžių su priešdėliu *at*- padaryti vediniai *atkalbis* SD[3] 251, *atspėjis* „atkirtis žodžiais" SD[3] 250, *atvilgis* „suvilgymas" SD[1] 109; iš veiksmažodžių su kitais priešdėliais – dar *ažudaris* „uždarymas" SD[3] 209, *sukakis* „sukakimas" 64, *užūgis* „auklėjimas" 493; su neiginiu – *neiškalbis* „nemokėjimas kalbėti" 122, *neįpratis* „neįpratimas, neįgudimas" 222.

Kai kurie reti NA su galūne *-is*, be K. Sirvydo žodyno, žinomi dar iš kitų žodynų: *įkvėpis* „įkvėpimas" SD³ 198–N; [K]; NdŽ, *nuodrėskis* „plėšrumas" SD³ 53 – Sut; N; [K], *patrukis* „sustojimas, užtrukimas" SD³ 349 – Sut; N; K, *prakalbis* „prakalba, kreipimasis" SD³ 35 – N, *pražodis* „t. p." SD³ 35–N; [K], *prapuolis* „prapultis" SD³ 200 – Lex (Gebrauch 21; Ceremonien pajunkimas 19).

Veiksmų pavadinimai su galūne *-is/-ys* paplitę M. Daukšos Postilėje ir S. B. Chilinskio Naujajame Testamente, kur jų taip pat yra daugiau negu galūnės *-as* NA (žr. 4 lentelę). M. Daukšos Postilėje randame ir keletą kitur nepastebėtų vedinių su galūne *-is*, padarytų iš priešdėlinių veiksmažodžių: *atadovanis* „atlyginimas" 543_{39}, *nuobylis* „susitarimas" 54_{8}; su balsių kaita – dar *apžvilgis* „žvilgsnis" 75_{29} : *apžvel̃gti, ãtvyzdis* „t. p." 224_{41} : *atveizdė́ti, pérlydis* „leidimas, prileidimas" 149_{32}, 196_{21}, 447_{40} : *pérleisti*. Labai reti ir vediniai *vykis* „lenktynės" 484_{39}, 485_{36} (t. p. Sut 390; Kos 58b; plačiau apie jį žr. aut., 1980, 66), *núokalbis* „susitarimas" DP 92_{36}, 94_{16}, 142_{23} (t. p. BB 2 Kar 21,23; „sąlyga" MT 193_{5}).

§ **29.** Kituose XVI–XVII a. raštuose veiksmų pavadinimų su galūne *-is/-ys* yra mažiau negu su galūne *-as*. Šių darybos tipų statistinis santykis skiriasi ir tų pačių autorių tekstuose. Antai K. Sirvydo žodyne yra daugiau veiksmų pavadinimų su galūne *-is/-ys*, o jo paties Punktuose – veiksmų pavadinimų su galūne *-as*. Tą patį matome palyginę šių tipų vedinių skaičių M. Daukšos Postilėje ir Katekizme (žr. 4 lentelę).

Gana didelis kiekis veiksmų pavadinimų su galūne *-is/-ys*, užfiksuotų tik atskiruose tekstuose, ir nevienodas jų pasiskirstymas tų pačių autorių raštuose rodo, kad XVI–XVII a. šis darybos tipas buvo produktyvus ir su galūne *-is/-ys* jau buvo reguliariai daromi nauji veiksmų pavadinimai. Tačiau veiksmų pavadinimų su galūne *-as* tuo metu dar buvo daugiau negu su galūne *-is/-ys*. Dabartinėje kalboje veiksmų pavadinimai su galūne *-is/-ys* jaũ pranoksta veiksmų pavadinimus su galūne *-as* ne tik produktyvumu, bet ir vedinių skaičiumi (Urbutis, 1961, 40–42; DaiktvDr 304–305; Keinys, 1979, 169–171).

§ **30.** Gana vėlyvą galūnės *-is/-ys* vedinių paplitimą patvirtina ir giminiškų kalbų duomenys.

Latvių kalboje veiksmų pavadinimų su galūne *-is* yra labai nedaug; J. Endzelynas (BKGF 66) pateikia tik du šio tipo vedinius, padarytus iš garsažodinės kilmės veiksmažodžių: *blīšķis* „plojimas" : *blīšķêt* „ploti" ir *brīšķis* „traškėjimas" : *brīšķêt* „traškėti".

Keli veiksmų pavadinimai su *-is* žinomi prūsų kalboje: *boadis* „dūris" (Stych) E 164 (plg. liet. *badýti*, sl. **badati* ir t.t.), *īdis* „valgis" (Essen) III 49_{15} (plg. liet. *ė̃dis* : *ėsti*), *kirtis* „kirtis" (Howe) E 163 (plg. liet. *kir̃sti*),

kruwis „kritimas“ (Val) E 167 (: *krūt* „kristi“ (fallen) III 63_{20}, plg. liet. *krū̃vis* : *kráuti*), galbūt ir *pouis* „gėrimas“ (Trincken) III 75_{15} (: *poutwei* „gerti“ III 73_{17-18}, plg. liet. *puotà*, lot. *potus* „gėrimas“ ir t.t.)[13]. Tačiau reikia turėti omenyje, kad kai kurie iš šių vedinių gali būti padaryti su galūne *-as*, nes galūnė *-as* kai kuriose prūsų kalbos tarmėse virsta į *-is*.

Kaip atsirado šis darybos tipas baltų kalbose, nėra visai aišku, veikiausiai – dėl *i* ir *iįo* kamienų mišimo. Greta vedinių, kuriems būdinga *iįo* kamieno linksniavimo paradigma, baltų kalbose yra ir tokių veiksmų pavadinimų, kurie išlaikė senas *i* kamieno formas, plg. minėtą pr. *īdis* ir sl. **(j)ědь* (ЭССЯ VI 47–48), iš dalies liet. *ìrm-ėdis (-ies)* „gripas“ (Eckert, 1970; 1983, 96–102), plg. dar gen. sg. *pjuwies* VlnE 39_{18}, *piuwies* BP I 206_{14}; MP 83_{27}, *atilsis (-ies)* R; K II 137. Su darybos galūne **-i-* nuo seno buvo daromi veiksmų pavadinimai (Brugmann, 1906, 167–169; Wackernagel, Debrunner, 1954, 297–307 su lit.), o su **-(i)įo-* – būdvardžiai (žr. § 191).

-ia

§ 31. Veiksmų pavadinimai su galūne *-ia* XVI–XVII a. raštuose buvo gerokai gausesni negu dabar. Ypač daug jų randame Didžiosios Lietuvos raštuose. Vien M. Daukšos Postilėje užfiksuota 13 galūnės *ia* veiksmų pavadinimų (jie čia sudaro apie 14 % visų galūnių darybos veiksmų pavadinimų, žr. 4 lentelę). Tuo tarpu V. Urbutis (1961, 39; DaiktvDr 304) iš dabartinės kalbos yra pateikęs tik 7: *aplaidžià*, *atminià*, *galià*, *kančià*, *salià*, *užmačià*, *valdžià*. Iš tarmių dar: *dìldžia* „delčia“ Trgn, *mėžià* „laukų mėžimo laikas“ Dkš, *negalià* „negalė“ Yl; Srj, *pasileidžià* „pasileidimas“ Ob, *pólaidžia* „polaidis“ Sb; Skp, *sánžinia* „susižinojimas“ Ln. Daugumas šio tipo veiksmų pavadinimų, užfiksuotų XVI–XVII a. Didžiosios Lietuvos raštuose, vėliau išnyko.

Vedinys *ãtakia* „kerštas; skriauda“, plačiai vartotas M. Daukšos Postilėje (44X) greta *ãtakė* (13X; t.p. SD[1] 84, 132; MT 147; MŽ II 15; B; R), iš kitų šaltinių nežinomas. Jis veikiausiai yra kilęs iš **atatikia* : *atatìkti* (LEW 200), plg. *atãtikės* „atkeršijimas“ Ktk; Lkm; Trgn; Plš, o ypač *ãtakis* „kerštas“ BB Ps 8,3; 18,48; 2 PvT 1,8 („gėda, akibrokštas“ J; Vvr).

Vedinys *kliáudžia* reikšme „klaida, trūkumas“ DP 254_{13} dar nurodytas D. Sutkevičiaus ir A. Juškos žodynuose, o reikšme „kliuvinys, sukliudymas“ 82_{7}, 254_{18}; 352_{43}, 543_{2} būdingas tik M. Daukšai. Šis vedinys tiek sa-

---

[13] SV 43, 153, 183, 194, 198, 237; Bammesberger, 1974, 53; ПЯ A—D 238—239; I—K 28; K—L 30—31, 216—220.

vo forma, tiek reikšme santykiauja su veiksmažodžiu *kliáudėti* „kliudyti, trukdyti“ DP 12X, plg. *kančià* : *kentě́ti*. Vedinyje *kliáudžia* bandyta išskirti priesagą **-djā-* (taip ŽD 100), bet tai vargu ar tikslinga, nes veiksmažodžio *kliáutis*, su kuriuo tokiu atveju tektų sieti šį vedinį, M. Daukšos Postilėje nėra, o pačios priesagos **-djā-* buvimas lietuvių kalboje apskritai yra abejotinas (Otrębski, 1953, 31–32). Vediniai *nuodžià* „nuodėmė“: *nusidě́ti*, *pradžià* : *pra(si)dě́ti*, kuriuose P. Skardžius įžiūri priesagą **-djā-*, taip pat yra galūnės *-ia* vediniai, plg. dar *atidžià* „dėmesys, atsidėjimas“ : *atsidě́ti* (Būga, 1958, 108; Fraenkel, 1953, 87). NA *nuodžià*, kurį plačiai vartojo M. Daukša (187X) ir kai kurie kiti XVI–XVII a. autoriai (VlnE 75_9; MT 219_{11}), vėliau išnyko.

Vedinio *kándžia* „priežastis, proga; nelaimė, gėda“ DP 28_{21}, 128_{46}, $129_{1,2}$, $394_{4,5}$, 482_{30}; BB Sir 3,12; Ez 43,22 forma atitinka anksčiau minėtus NA, tačiau reikšmė jau nutolusi nuo pamatinio veiksmažodžio *kąsti (kánda, kándo)*. Tiesioginį semantinį ryšį su juo yra išlaikęs veikėjo pavadinimas *kándžia (kandžià)* „kandis“ (žr. § 279).

§ 32. XVI–XVII a. Didžiosios Lietuvos raštuose paplitę galūnės *-ia* veiksmų pavadinimai, padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių su šaknimi *man-*: *ìšmonia*, *núomonia*, *prãmonia* „prasimanymas“. Kai kuriuose tekstuose randame dar vedinių *sùmania* „galvojimas, svarstymas, sumanymas“ SD[3] 353, 373, 388; SlG II 1_7, 24_{24} (t. p. KlG 67; Bt 2 PvK 7,25; 8,10; Sut; Gmž; J; KŽ), *priemonia* „nuovoka“ DP 96_{19}, 291_8, 298_{13}, 285_6, 463_{45}, 464_2 (t.p. Ba Pat 2,6; Jud 11,6; Sut; Slm; reikšme „priemonė“ Krč); su neiginiu: *nenuomonia* „neišmanymas“ SD[3] 200, 209 (reikšme „kas negudrus, nieko nenutuokiantis“ Slm).

Peržiūrėtuose Mažosios Lietuvos XVI–XVII a. raštuose, išskyrus *išmonia* (BB Ps 111,10) ir *sumania* (KlG 67), veiksmų pavadinimų su šaknimi *-man* visai neužfiksuota, o du atitinkami NA *núomonė*, *prãmonė* turi *ē* kamieno formas (plg. nom. sg. *nuomone* MT 70_{7-8}; *nûmone* Lex 63; dat. sg. *nuomonei* MT 65_{3-4}; acc. sg. *nuomone* $69a_{21}$; loc. sg. *nuomoneie* $58a_4$; dat. pl. *nuomonems* 2_{18}; nom. sg. *pramone* Lex 31, 40; nom. pl. *pramones* MT 59_{11}, $65a_{19}$; acc. pl. *pramones* BB Pat 23,4).

Veiksmų pavadinimai su galūne *-ia* Mažosios Lietuvos raštų kalbai apskritai nebūdingi. Čia randame vos keletą šio tipo vedinių: *kančià*, *pradžià*, *žinià*, kai kuriuose tekstuose dar *galià* (BB Ps 149,6), *nežinià* (Vln 40_7; Lex 101), *valdžià* (Lex 48, 70a) ir minėti *nuodžià* (žr. § 31) bei *ìšmonia*, *sùmania*. Antra vertus, veiksmų pavadinimai su galūne *-ė*, kurių Didžiosios Lietuvos tekstuose palyginus nedaug, čia kur kas labiau paplitę ir sudaro 9–16 % visų galūnių darybos veiksmų pavadinimų (žr. 3 lentelę). Pavyzdžiui, M. Mažvydo raštuose ir kai kuriose J. Bretkūno

Biblijos dalyse veiksmų pavadinimų su galūne *-ė* yra dvigubai daugiau negu su galūne *-ia*. Taigi Mažosios Lietuvos raštų kalboje veiksmų pavadinimų su galūnėmis *-ė* ir *-ia* santykis buvo panašus kaip ir dabartinėje kalboje, kur vartojama apie 20–30 NA su galūne *-ė* (DaiktvDr 305), o galūnės *-ia* veiksmų pavadinimų, kaip minėta, yra vos keletas (žr. § 31).

Visi šie faktai leidžia manyti, kad veiksmų pavadinimai su galūne *-ia* buvo produktyvūs senesniu lietuvių kalbos raidos laikotarpiu (gerokai prieš raštijos pradžią), o veiksmų pavadinimai su galūne *-ė* pradėjo plisti vėliau.

-ė

§ 33. Palankias sąlygas veiksmų pavadinimams su galūne *-ė* plisti sudarė daiktavardžių *i̯ā* ir *ē* kamienų mišimas. Lietuvių kalbos tarmėse, ypač tose, kuriose trumpinami ilgieji nekirčiuoti galūnės balsiai, fonetiškai sutapo ar supanašėjo daugeliu šių kamienų linksnių formų. Dėl to kai kurie *i̯ā* kamieno daiktavardžiai, ypač baritonai, perėjo į *ē* kamieną. Šis procesas būdingiausias žemaičių tarmei[14], bet vyko, nors daug silpniau, ir kai kuriose Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių šnektose (pvz., P. Ruigio, F. Kuršaičio, K. Donelaičio)[15].

Kamienai *-i̯ā* ir *ē* mišo jau XVI a. Antai M. Mažvydas, J. Bretkūnas vietoj *dvasià* dažniausiai vartoja daiktavardį *dvasė* (tai matyti iš formų nom. sg. *dwaſe*, gen. sg. *dwaſes*, loc. sg. *dwaſeie*, nom. pl. *dwaſes* ir pan.); B. Vilento, S. Vaišnoro raštuose greta formos nom. sg. *dwaſia (dwaſſia)* yra gen. sg. *dwaſes (dwaſſes)*, loc. sg. *dwaſeie (dwaſſeie)*, plg. dar gen. sg. *duſches* BB Job 7,11; 10,1; Ps 35,4; 40,16; 141,8; 142,5; Pat 24,14; 27,9; MT $15_{4,\ 16}$, 19_{22}, 29_{9}, *pradcʒes* $3a_{6}$, $55a_{8}$, *melnicʒes* BB Job 41,16, *Wales* Mž 9_{2}; BB Ps 140, 9; MT $42a_{8}$ 43_{6}, nom. pl. *Edʒes* BP I 85_{19}, *edʒes* BB Pat 14,4, *Mares* Mž 202_{3}, *sudʒes* BB Job 12,17, loc. pl. *girreſa* BP I 344_{8}, loc. sg. *paſlapcʒeie* MT $15a_{7}$.

Šių kamienų mišimas pastebimas ir latvių kalboje (LVG 276; Rudzīte, 1964, 116–117, 214–217; 338–339). Galūnės *-e* NA čia yra dar produktyvesni negu lietuvių kalboje, o NA su galūne *-ia* tėra tik reliktų (LVG 270–271; MLLVG I 161, 164–167).

§ 34. Kai kurie NA su galūne *-ė* lietuvių ir latvių kalbose galėjo atsirasti dėl analogijos su priešdėliniais vediniais. Darant vedinius su prieš-

[14] Būga, 1958, 272; 1959, 272—273; Gerullis, Stang'as, 1933, 31—32; Jonikas, 1939, 43—44; Zinkevičius, 1966, 224—226; Kazlauskas, 1968, 208—209; Rosinas, 1971, 49—51; LKA III 30—31.

[15] Būga, 1959, 665; Sommer, 1914, 55 tt.; Buch, 1974, 280—281, 287.

dėliais *pa-*, *ap(y)-*, *už-*, *pra-* ir kai kuriais kitais, pamatinių vyriškosios giminės daiktavardžių kamienai dažnai pakeičiami kamienu *(į)ē*, plg. liet. *pavartẽ*, lat. *pavārte* : liet. *vartai*, lat. *vàrti*; liet. *apkaklẽ*, lat. *apkakle* „apykaklė" : liet. *kãklas*, lat. *kakls* (LVG 262–263; BKGF 60–61; DaiktvDr 425 tt.; LKA III 36–37). Šiuo atžvilgiu verta dėmesio ta aplinkybė, kad išskyrus *medžiavė* (polowanie) SD[1] 131 (: *medžiáuti* „medžioti" Gmž; Tvr, jei tai nėra priesagos *-ovė* vedinys), visi galūnės *-ė* NA, būdingi tik lietuviškiems seniesiems raštams, turi atitinkamus NA su galūnėmis *-is*/*-ys*, *-as*, rečiau *-a*, dažnai randamus tuose pačiuose tekstuose: *atìlsė* „poilsis" SlG I 61_{11}, 83_{11}, 133_{12}; II 3_{14}, 50_{24} (t.p. Smln) || *atilsis* 15X, *duksė* „viltis" PK 46_{21}, 140_{22} || *duksis* 53_{9}, 173_{24} (t.p. KN 260; Sut; „kvėpavimas" M), plg. *dùksas* „atodūsis" J, *paduksė* „viltis, pasitikėjimas" PK 32_{18}; SlG I 99_{13}, 140_{12}; II 19_{8}, 47_{2}; KN 13_{17} || *paduksis* PK 9X; SlG II 22_{6}, 28_{13}; KN 214_{19} ir kt., plg. *pãduksas* „stimulas" J, *iškalbė* „priekaištas" DP 75_{48} || *ìškalba* „iškalbingumas; priekaištas" 4X || *ìškalbis* „iškalbingumas; priekaištas; atsikalbinėjimas" 23X, *pagalbė* „pagalba" PK 36_{3}, 91_{5} [...] (t.p. SE 36; KN 68; MP 237) || *pagalba* PK 175_{7-8}, 178_{21} [...], *pražuvė* SD[3] 544 || *pražuva* „pražūtis" SD[3] 200, 472 (žr. dar § 261), plg. *pražuvis* „pražūtis" MP 247, *prãžuvas* (žr. § 261), *ruokė* „smulkus lietus" Lex 83 (t. p. C II 1152; N; Pjv), plg. *ruokas* „t.p." Ch 1 Moz 2,6.

Pagrečiui su galūnės *ė* NA *garbẽ* daugelyje senųjų raštų vartojamas dabartinei kalbai jau nebūdingas galūnės *-a* vedinys *garbà*. Kai kuriuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose vedinys *garbà* dažnesnis už *garbẽ* (SP 72 : 4; PK 55 : 13; BK 21 : 4), anoniminiuose 1605 m. ir 1680 m. katekizmuose randame tik *garbà*. Matyt, *garbà* yra senesnis už *garbẽ*.

Veiksmų pavadinimams su galūne **-ē-* plisti baltų kalbose skatino taip pat *(i)ē* kamieno produktyvumas. Lietuvių (taip pat latvių) kalboje *(i)ē* kamienu imta keisti ne tik priešdėlinius, bet ir kitokius daiktavardžius. Nemaža *(i)įo* || *ē* kamienų gretybių yra nurodęs B. Stundžia (Стунджя, 1981, 119–120, 129–132). Lietuvių kalbos tarmėse yra ir *ā* || *(i)ē* kamienų gretiminių daiktavardžių. Antai J. Bretkūnas vietoj *miglà* vartojo *miglė* (BB 1 Moz 2,6; 5 Moz 4,11), vietoj *tamsà* randame *tamsė* (BB Job 12, 22; BP II 114_{23}). Daiktavardis *mìglė (miglẽ, mỹglė, myglẽ)* buvo būdingas Mažajai Lietuvai (K; N 31; Tlž) ir tik retkarčiais pavartojamas dabar žemaičių tarmėje (Krg; „būrys, daugybė" Skdv; Krž), o *tamsẽ* (daugiausia loc. sg. *tamsẽ(j)* „tamsoje") – Žemaičiuose (Jdš; Pln; Sd; Als; Drb; Trk; Šts; Yl), plg. dar *támsė* Dglš; Dg; Aps; Arm, *tam̃sė* Rod. Žemaičių tarmėje plačiai vartojamas daiktavardis *dainẽ* (*dáinė*) „daina" (iš jo padarytas veiksmažodis *dainiúoti* LKA III Žemėl. Nr. 99. P. 103), plg. dar *kainė* „kaina" D. Pošk; Gr (Būga, 1958, 362), *líepė* Dsn; Tvr; Ad,

liepẽ „liepa“ Mrc. Kad polinkis senuosius *ā*-kamienius daiktavardžius keisti (*i̯*)*ē*-kamieniais gali būti prabaltiškas, rodo priesagos *-ībā keitimas priesaga *-ībẽ- lietuvių ir prūsų kalbose (LKA III 137).

§ 35. Su neabejotinai praindoeuropietiška darybos galūne *-i̯ā- (Brugmann, 1906, 185; Meillet, 1934, 261–262) veiksmų pavadinimai daromi slavų[16], indoiranėnų[17], rečiau sen. graikų[18] ir sen. germanų (Bahder, 1880, 50–52; Meid, 1967, 70–71) kalbose. Tuo tarpu veiksmų pavadinimai su *-(i̯)ē-, be baltų kalbų, užfiksuoti tik lotynų (Hofmann, Leumann, 1928, 205) bei tocharų[19] kalbose. Šio tipo vedinių kilmė siejasi apskritai su *(i̯)ē* kamieno istorijos problema. Kadangi šio kamieno daiktavardžiai irgi turimi tik baltų, lotynų ir tocharų kalbose, todėl pagrįstai abejojama, ar *(i̯)ē (ii̯ē)* kamienas yra paveldėtas iš indoeuropiečių prokalbės. F. Sommeris (1914), iš dalies J. Kuryłowiczius (1966) ir kai kurie kiti tyrinėtojai (plg. Иллич-Свитыч, 1961, 113; Stang, 1966, 201–204; Bammesberger, 1973, 33–39) kelia mintį, kad baltų kalbų *(i̯)ē* kamienas galėjęs atsirasti iš ide. *i̯ā* ar *ii̯ā* kamieno dėl balsių kontrakcijos. Tačiau ši hipotezė susiduria su gana dideliais fonetiniais sunkumais (plg. Skardžius ŽD 71; 1955 su lit.; Kazlauskas, 1967, 241–242; 1968, 191; 1968a, 132). W. Schmalstiegas (1980, 61 tt.) bando (*i̯*)*ē* kamieną kildinti iš *i/ei/oi* kamieno. Kadangi *i* ir (*i̯*)*ē* kamienų mišimas siekia tolimus prabaltų kalbos laikus (žr. § 50), pastaroji hipotezė turi tvirtesnį baltistinį pamatą.

-ius

§ 36. Veiksmų pavadinimų su galūne *-ius* jau senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose yra vos keletas. Iš jų XVI–XVII a. raštuose vartojami NA *gyrius* „girimas(is)“, *skyrius* „skyrimas“, *vylius* būdingi ir dabartinei kalbai (tik NA *skỹrius* dabar turi konkrečią reikšmę „teksto dalis; įstaigos padalinys“, žr. § 184). Kiti galūnės *-ius* veiksmų pavadinimai užfiksuoti tik atskiruose tekstuose: *apvylius* „apgaulė“ Mž 414_{8}, *atavyzdžius* „požiūris“ Ch[1] (tituliniame puslapyje 2_{15}), *gailius* „atgaila“ SP I 159_{14}, *pagyrius* „pagyrimas“ MT 184 (t.p. B; N; [K]; Žlv), *sandėrius* „santaika“ MP 339, *vyzius* „regėjimas, matymas“ DP 273_{6}, 286_{50}; 335_{49}, 426_{4}; DK 175_{20}; SlG I 145_{3}. Iš tarmių dar: *lãkius* „bičių lakiojimas“ Up; Krš; Mžk, *pãskyrius* „skirtumas“ Šts, *pãspyrius* „parama“ Kv;

---

[16] Vondrák, 1924, 506—507; Варбот, 1969, 35—37; Бернштейн, 1974, 304; Sławski, 1974, 81—83; Vaillant, 1974, 513—524.

[17] Wackernagel, Debrunner, 1954, 824—833 su lit.; Герценберг, 1972, 243; Елизаренкова, 1982, 154.

[18] Chantraine, 1933, 81, 85; Schwyzer, 1939, 469 su lit.

[19] Sieg, Siegling, 1931, 2—3; Schmid, 1963, 19—20 su lit.

Lkv, *prievylius* „apgaulė" Lš; „viltis" Ml, *privyliùs* „apgaulė" Al; Mrs; Lp, *stỹgius* „trūkumas" Dgl; Sk; KzR; Užp, *zỹlius* „zyliojimas" Pkl.

§ 37. Kitose baltų kalbose veiksmų pavadinimų su galūne *-ius* nepastebėta; su šios galūnės vediniais galima sieti nebent latvių kalbos prieveiksmį *maiņus* „iš eilės" (BKGF 68). Be to, G. Elgerio žodyne užfiksuotas vedinys *dzyrus* „mintis, galvojimas" (: *dzift* „girti; ko nors imtis; ketinti, norėti"), kuris yra artimas liet. *gỹrius* (Vanags, 1987, 20). Du veiksmažodiniai vediniai su **-i̯u-* žinomi gotų kalboje: *drunjus* „garsas"[20], *stubjus* „dulkės" (Meid, 1967, 73). Kiek labiau paplitę šio tipo veiksmų pavadinimai indoiranėnų kalbose, kaip manoma, yra antrinės kilmės; darybos galūnė **-i̯u-* čia atsirado, matyt, prie vardažodinio ar veiksmažodinio *i* kamiengalio priaugus galūnei *-us*[21], pvz., s.ind. *manyuḥ* „dvasia, protas, nuotaika, aistra", av. *mainyuš* „dvasia" iš ide. **mn̥ei-* arba veiksmažodžio *many-ate* „mano, galvoja" (Meillet, 1934, 261; Mayrhofer, 1963, 585), s. ind. *mr̥tyuḥ*, av. *mərəϑyuš* „mirtis" iš ide. **mr̥ti-* (Porzig, 1942, 321; Mayrhofer, 1963, 674).

Lietuvių kalbos veiksmų pavadinimai su galūne *-ius* gali būti irgi palyginti nauji. A. Bammesbergeris (1973, 154–156) juos kildina iš vedinių su *-us*, padarytų iš *i̯ā* preterito, kuris, jo nuomone, davęs pradžią lietuvių kalbos *ē* preteritui. Tačiau jau gana seniai *ē* preteritą linkstama laikyti paveldėtu[22]. Antra vertus, lietuvių kalboje yra, rodos, tik 3 veiksmažodiniai daiktavardžiai, padaryti su galūne *-us*: *dangùs* (: *deñgti*) ir galbūt *alùs* (: *alė́ti*), *pẽkus* (: *pèšti*)[23]. Ir jie patys veikiausiai yra sudaiktavardėję būdvardžiai. Todėl labiau tikėtina, kad lietuvių kalbos veiksmų pavadinimai su galūne *-ius* atsirado dėl *(i̯)u* ir *(i)i̯o* kamienų mišimo, kurio metu ne tik apnyko *(i̯)u* kamieno paradigma, bet ir *(i)i̯o* kamieno daiktavardžiai gavo formų, būdingų *(i̯)u* kamienui. Antai jau XVI–XVII a. buvo populiarios tokios formos, kaip loc. sg. *mókytojuje*, *kraũjuje* (plg. *sūnujè*, *karãliuje*), voc. sg. *mókytojau*, *brolaũ* (plg. *sūnaũ*, *karãliau*)[24]. Kai kuriose tarmėse *(i̯)u* kamieno formas gavo ir kiti *(ii̯)o* kamieno linksniai[25], jų tarpe

---

[20] Galbūt antrinės kilmės iš **dhrunu* (Bammesberger, 1973, 153).

[21] Wackernagel, Debrunner, 1954, 848 tt.; Burrow, 1955, 186; Bammesberger, 1973, 153 su lit.

[22] Wiedemann, 1881, 171—196; Stang, 1942, 191—193; Kazlauskas, 1968, 359—361 su lit.; Степанов, 1975, 149 su lit.; Иванов, 1981, 83—84.

[23] Hermann, 1926, 161—162; Kiparsky, 1934, 78 t.; LEW 8—9, 564—565; Kuzavinis, 1966, 180—184; 1967, 100—101; Инд. 579—580, 932, 946.

[24] Sommer, 1924; Fraenkel, 1934; Kazlauskas, 1968, 186—187.

[25] Būga, 1959, 555; Gerullis, Stang'as, 1933, 35; Jonikas, 1939, 47; Jonaitytė, 1964, 166; Zinkevičius, 1966, 254—255; Kazlauskas, 1968, 223—224, 240; Vidugiris, 1969, 127; Smoczyński, 1984, 249.

nom. sg. *mókytojus, pjovė̃jus, sienójus, jaučius* ir pan. (LKA III Žemėl. Nr. 2, 11–15, 23, P. 27–30). Priėmus V. Mažiulio (1970, 106 tt.) hipotezę, pagal kurią *o* kamieno dat. sg. galūnė *-ui* (pvz., *vil̃kui*) yra paskolinta iš *u* kamieno (plg. *sū̃nui*), *o* ir *u* kamienų mišimą tektų nukelti į labai tolimus prabaltų kalbos laikus (plg. dar Савченко, 1974, 193–194).

Beveik visi veiksmų pavadinimai su galūne *-ius* – *gỹrius, pãspyrius, príevylius, skỹrius* – turi tarmėse kai kurias *i̯o* kamieno formas, o NA *vyzius* dabartinėje kalboje, rodos, iš viso neužfiksuotas, yra tik *vỹzis* „vyzdis" (Palionis, 1967, 243), plg. dar *vyzdžius* „t.p." PsD 17,8; Ch^1 18X; MP $331a_{14}$; MKr 12_{31}; Lex 10; Q 52; MŽ; R; Sut; t.p. *vydžius* BB Pat 7,2 ir *vỹzdis*.

Panašiu būdu iš seno priesagos *-nis* NA *bar̃nis (barnìs)* atsirado naujas *bar̃nius (barniùs)* (žr. § 71). *i̯u* kamieno nom. sg. formas senuosiuose raštuose turi ir kai kurie priesagų *-elis, -ėlis* vediniai, pvz.: *karalelus* DP 354_{43-44}; Ev 10_{12-13}; SE 226_7, *litelus* DP 398_{43}, *poterelus* SD^3 281 (Palionis, 1967, 131)[26].

Galūnių vedinių semantinės ypatybės ir jų vieta veiksmų pavadinimų darybos paradigmoje

§ **38.** Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmų pavadinimų darybos kategorijos centrą sudaro tik priesagos *-imas/-ymas* vediniai. Jie gali būti daromi iš kiekvieno veiksmažodžio ir paprastai išlaiko kategorinę veiksmo arba būsenos pavadinimo reikšmę. Galūnių vediniai dabar yra periferiniai. Jie dabartinėje kalboje dažnai vartojami specializuotomis reikšmėmis ir neretai eina įvairių sričių terminais (Keinys, 1979, 167–168).

Patyrinėjus veiksmažodžių abstraktus XVI–XVII a. raštuose matyti, kad šios kategorijos būklė tuo metu buvo kitokia. Galūnių vediniai, dabar turintys konkretesnes ar specializuotas reikšmes, senuosiuose raštuose dar buvo vartojami tiesiog kaip veiksmų pavadinimai. Tai matyti iš toliau duodamų pavyzdžių.

§ **39.** NA *mū̃šis* M. Daukšos Postilėje dar turi tik „mušimo" reikšmę: *mußiú płaßtakų ir kúmſciu* [...] *kąkino Wießpatį* DP 167_{19-20} (t.p. 160_{11}, $161_{22, 26}$). Ta pačia reikšme jis buvo vartojamas ir daugelyje kitų XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklų (VlnE 42_{22}, 51_4; BB Pat 17,10;

---

[26] Žemaičių tarmėje *i̯u* kamieno formas kartais turi nevedusių vyrų pavardės su priesaga *-elis*, pvz., *Butkė̃lius* || *Butkė̃lis, Intė̃lius* || *Intė̃lis* Trk (LKA III 120).

18,8; 20,30; 28,6; Lex 75, 84a; SD[3] 13; SlG II 81_1; Ch[1] Luk 12,18; ApD 16,18; 2 PvK 6,5; 11,24; L Ptr 2,24). Reikšme „kova, kautynės", būdinga dabartinei kalbai, vedinys *mūšis* pastebėtas tik keliose senųjų raštų vietose: *Bitwá. Pugna. Kawa | mußis* SD[3] 17 (t.p. SD[3] 21, 136); *Feldſchlacht abazą mußis* Lex 35; *muſis* (bitwa) PK 53_8, plg. dar panašią reikšmę „žmogžudystė (zabojstwo)": *Karaliſtes ʒiames ießko* [...] *way-days ir muśieys* SP II 155_{15}.

NA *žinià* senuosiuose raštuose žymi ne tik „informaciją", bet ir „žinojimą". Pastarąja reikšme šis vedinys ypač dažnai vartojamas K. Sirvydo Punktuose. Iš 26 pavartojimo atvejų 23-uose NA *žinià* turi reikšmę „žinojimas", pvz.: *giłuma ʒinios | ape wiſa kas deſtis* I 14_{15}. Žodžiai *umiejętność, wiadomość*, kuriais išverstas K. Sirvydo *žinià*, senojoje lenkų kalboje taip pat reiškė „žinojimą, pažinimą" (Reczek, 1968, 548). Tokia reikšmė užfiksuota ir kituose XVI–XVII a. raštuose, pvz.: *Dok mums ʒine ir druktibe* Mž 53_5; *paródęs łobius ... mókſło arbà ʒiniós ſawós* DP 436_6, plg. dar *Szinne* (Verstand) BB Pat 5,12; acc. sg. *szinnę* (Klugheit) Ps 7,4; *Ape apſłepta žinia Rożanćiaws* SlG II 71_4; *turi ʒinę wiſų paprociu* Ch[1] ApD 26,3. Dabartinėse tarmėse ši reikšmė išliko tik apstabarėjusiuose junginiuose: *mano trumpa žinia* „maža žinau" Grd; *daug žinios yr galvoj* „daug žinau" Psv.

Tokią pat reikšmę M. Daukšos Postilėje turi ir NA *pažinià*: *iʒ̇ paʒinios ne ißtikeiimo ſawo paʒino* 404_{35}. Dabartinėse tarmėse šis vedinys vartojamas specialesne reikšme „pažintis" („pažinimą, žinojimą" XVI–XVII a. žymėjo ir atitinkamas priesagos *-tis* vedinys *pažintìs*, žr. aut., 1987a, 97).

Priešingą reikšmę – „nežinojimas" senuosiuose raštuose turėjo NA *nežinià*, pvz.: *kas waikſcʒioia tamſumůſia (ne ʒinios ir nůdʒiu)* DP 510_3 (t.p. 234_{36}, 299_{18}, 528_{38}, 610_{27}); *Niewiadomość | Imprudentia, Nepritirimas neʒinia* SD[3] 218 (t. p. SP I 104_{23}, 117_9, 248_{10}, 294_{10}; II 8_{22}, 31_{28}, 112_4). Dabar NA *nežinià* dažniausiai reiškia „nežinoma" arba „nežinomybė".

NA *maldà*, be vyraujančios reikšmės „kreipimasis į Dievą; šio kreipimosi tekstas", XVI–XVII a. raštuose dar retkarčiais pavartojamas reikšme „prašymas" (M. Daukšos Postilėje 2 atvejais iš 200): [*Kristus*] *mus małdomis tęſia ſawęſp* DP 380_{18} (t.p. 545_{52}); *klauſik balſą maldos* (tais. į *aßuſtoghimo*) *mana* BB Ps 28,2 (t.p. Ps 31,23); *malda* (Bitte) Job 6,8; Lex 18; *Vorbitt malda* Lex 101a; *Proʒba | Petitio, precatio, Malda* SD[3] 346 (t.p. kai kuriuose vėlesniuose raštuose). Reikšmė „prašymas" sutinka su veiksmažodžio **mel-/mol-* senovine reikšme „kalbėti, prašyti" (Szemerénnyi, 1977, 338–345 su lit.; Инд. 803), kurią ligi šiol išlaikė veiksmažodis *mel̃sti* „prašyti". Panašia kryptimi konkretėjo NA *prašymas*,

XVI amžiuje užfiksuotas reikšme „malda“: *daboiefi prafchimo mana* BB Ps 66,19 (orig. *Gebet*, t.p. Mž 362_5, 365_5, 392_5, 393_7).

NA *núolaida*, dabar turintis įvairias specializuotas ir konkrečias reikšmes, M. Daukšos Postilėje dar buvo veiksmo proceso pavadinimas: *nůġ uſtekéiimo ſaules nęt' ik' nůlaidai garbús yrá wárdas io* 487_{21}. Kategorine reikšme šis vedinys kartais pavartojamas ir vėlesniuose raštuose, pvz.: *nuolaidos* (t. y. nusileidimo) *virvė* LC 1884,5.

NA *pãsaka* XVI–XVII a. greta dabar įprastinės reikšmės dar žymėjo „pasakojimas“: *Nepaniekink* [...] *páſakos wireſnių̨* DP 66_{30} (t.p. 166_{46}, 272_{41}, 371_{23}, 475_{51}); *Ant tos paſákos ákis atkielkite* SlG II 20_{18} (panašiai II 21_1, 26_1); *nieku kitu nebowijos, tykt paſakomis naujenu* Ch^1 ApD 17,21 (t.p. PvTit 1,14; PK 48_{16}); *Wadiname ją Hiſtoria, delto jog uźrakina* [...] *tykrą paſaką ape tey, kas nuſidawe* Ch Job (įžanga) (t.p. 2 Moz (įžanga); Ch^1 2 PvTm 4,4).

NA *priepuolis (prýpuolis)* XVI–XVII a. reiškė „nelaimę; nuopolį, nelauktą įvykį“: *iʒġ ſwętimų̨ priepůlų̨ / mókikites* DP 65_{27} (11X), *wiſoki priepuoley (wſzelakie przypádki)* SP I 109_{26} (t.p. II 14_{25}); loc.sg. *wiſokiame pripuoliy* SlG II 2_{15} (*w żadnej przygodzie*; t. p. II 16_{10}, 40_{26}, žr. Lebedys, 1958, 502); *Przypadek / przygoda. Caſus repentinus, euentum Priepuolis* SD^3 364 (t.p. SD^1 147, 148, 171; SD^3 242, 319, 364, 414, 446); *Zufall pripůlis, prigadas* Lex 110a (panašiai PK 9X; AK 85_{16}; BK 54_{15}; Ch^1 1 PvK 7,15); *iß priepuolo tokio ißluoſuotas* SlG II 23_{20-21} (*w ſwym upadku* [...] *podźwigniony*, žr. Lebedys, 1958, 502). Dabar bendrinėje kalboje paplitusi reikšmė „ligos pasmarkėjimas“ yra visai nauja; ji fiksuota tik XX a. šaltiniuose.

§ **40.** Daugeliu atvejų išlaikydami kategorinę reikšmę, galūnių darybos veiksmų pavadinimai XVI–XVII a. semantiniu požiūriu maža kuo skyrėsi nuo atitinkamų priesagos *-imas/-ymas* vedinių. Senuosiuose raštuose pastebimas polinkis nevartoti priesagos *-imas/-ymas* vedinių su sinonimiškais galūnių vediniais, padarytais iš to paties veiksmažodžio. XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose galūnių darybos NA, neturintys atitinkamų priesagos *-imas/-ymas* vedinių, paprastai sudaro nuo 48 % iki 90 %, o tarp tų, kurie turi tokius gretutinius vedinius, dažniau vartojami galūnių negu priesagos *-imas/-ymas* vediniai (žr. 5–6 lenteles). Šis santykis tarp minėtų veiksmų pavadinimų grupių atskiruose tekstuose yra nevienodas. Tam turėjo įtakos dvi aplinkybės: 1) bendras galūnių darybos veiksmų pavadinimų kiekis; 2) skirtingas autorių polinkis vartoti sinonimus. Kur galūnių vedinių palyginti nedaug, rečiau pasitaiko ir atitikmenų su priesaga *-imas/-ymas*. Taip yra Mažosios Lietuvos raštuose (Mž; Vln; BP; BB ir kt.). Antai B. Vilento raštuose atitinkamus vedinius su priesaga

-imas/-ymas turi tik 9 % galūnių darybos veiksmų pavadinimų (žr. 5 lentelę). Didžiosios Lietuvos raštuose, kur galūnių vedinių yra daug daugiau, dažniau vartojami ir atitinkami vediniai su priesaga *-imas/-ymas*. Daugiausia tokių gretybių yra M. Daukšos Postilėje (jas sudaro apie 52 % galūnių darybos veiksmų pavadinimų), apskritai pasižyminčioje sinonimų gausumu ir įvairumu[27]. Tuo tarpu M. Daukšos Katekizme, kur sinonimų mažiau, atitinkamų priesagos *-imas/-ymas* vedinių turi apie 17 % galūnių darybos veiksmų pavadinimų.

XVI–XVII a. daugelis galūnių darybos veiksmų pavadinimų darybos tipų (ypač vediniai su galūnėmis *-a*, *-is/-ys*, *-ia*, žr. §§ 26–32) buvo produktyvesni negu dabar. Daugumoje to laikotarpio raštų galūnių darybos veiksmų pavadinimų yra daugiau negu priesaginių (išskyrus priesagos *-imas/-ymas* vedinius, žr. 1–2 lenteles). Galūnių vediniai ypač paplitę M. Daukšos, K. Sirvydo, S. M. Slavočinskio raštuose. Nemažai galūnių vedinių, vartotų XVI–XVII a. raštuose, šiuo metu arba visai išnykę, arba yra reti. Pavyzdžiui, dabartinei kalbai nebūdingi 46 % šios grupės veiksmų pavadinimų, fiksuotų K. Sirvydo Punktuose, 28 % – M. Daukšos Postilėje, 26 % – K. Petkevičiaus Katekizme, 22 % – S. M. Slavočinskio giesmyne.

Čia pateikti duomenys leidžia manyti, kad XVI–XVII a. veiksmų pavadinimų darybos kategorijos semantinį centrą sudarė ne tik priesagos *-imas/-ymas* vediniai (taip yra dabar), bet ir galūnių vediniai.

§ **41.** Priesagos *-imas/-ymas* vediniai paplito lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikotarpiu (žr. § 23). Dar senesniais laikais, iš kurių neturime rašytinių šaltinių, NA kategorijos semantinį centrą veikiausiai sudarė vieni galūnių vediniai, kurie užima svarbią vietą ir kitų giminiškų kalbų NA darybos paradigmose. Slavų kalbose galūnių darybos NA įsigalėjo prieš pasirodant pirmiesiems rašto paminklams, galbūt slavų kalbų bendrystės epochoje[28]. Daug tokių vedinių nuo seniausių laikų randama indoiranėnų[29], klasikinėje graikų[30] kalbose. Germanų kalbų grupėje[31] galūnių darybos NA (ypač su galūne **-o-*) būdingiausi gotų ir senųjų vo-

---

[27] Tangl, 1928, 8—11; Skardžius, 1933, 12, 15; Lebedys, 1963, 308—318.

[28] Vondrák, 1924, 494 tt.; Meйе, 1951, 273; Бернштейн, 1974, 276—277, 302 tt.; Sławski, 1974, 58—61; Vaillant, 1974, 34—274 ir kt.

[29] Wackernagel, Debrunner, 1954, 219—235, 238—251; Burrow, 1959, 123 tt.; Герценберг, 1972, 240, 245; Елизаренкова, 1982, 136 tt.

[30] Debrunner, 1917, 141—142; Chantraine, 1933, 19—23; Arend, 1936, 13—41; Schwyzer, 1939, 457.

[31] Bahder, 1880, 40 tt.; Meid, 1967, 59—60; Hinderling, 1967, 42 tt.; Кубрякова, 1963, 76—77.

kiečių aukštaičių kalboms. Daugelis tyrinėtojų galūnių vedinių plitimą, kuris atskirose indoeuropiečių kalbų grupėse vyko ne vienu metu, sieja su vyriškosios ir moteriškosios giminės diferenciacija daiktavardžio morfologinėje sistemoje ir su tuo susijusiu *o* ir *ā* kamienų produktyvumo didėjimu[32].

§ **42.** Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais, paplitus priesagos *-imas/-ymas* veiksmų pavadinimams, galūnių vedinių darybinės išgalės ėmė pamažu siaurėti. Tas procesas jau atsispindi XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose. Mažosios Lietuvos raštuose galūnių vediniai tuo metu buvo vartojami gerokai rečiau negu Didžiojoje Lietuvoje. Antai galūnių darybos veiksmų pavadinimų J. Bretkūno Postilėje yra du kartus mažiau negu siauresnės apimties K. Sirvydo Punktuose. Panašus yra galūnių vedinių skaičiaus santykis rankraštiniame Lexicon Lithuanicum ir K. Sirvydo žodyne (plg. 1–2 lenteles). Matyt, Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių tarmėje galūnių darybos veiksmų pavadinimų produktyvumas sumažėjo anksčiau.

Galūnių vediniai Didžiosios Lietuvos XVI–XVII a. raštuose paplitę nevienodai. Palyginti nedaug jų yra anonimiminiame 1605 m. ir vad. Belarmino katekizmuose (žr. 2 lentelę), nors jie parašyti rytų aukštaičių tarmės pagrindu kaip ir K. Sirvydo raštai, pasižymintys galūnių vedinių gausumu. Galūnių vedinių kiekio svyravimui galėjo turėti įtakos ta aplinkybė, kad ne visi senieji raštai vienodai atspindi gyvąją liaudies kalbą. Pažymėtina, kad daugiausia galūnių vedinių randame M. Daukšos, K. Sirvydo, S. M. Slavočinskio raštuose, geriausiai reprezentuojančiuose Didžiosios Lietuvos liaudies šnekamosios kalbos leksiką. Antra vertus, priesagos *-imas/-ymas* vedinių standartizacija, ypač pastebima B. Vilento raštuose ir rytietiškuose katekizmuose, atitiko knyginio stiliaus reikalavimus. Yra pastebėta, kad senojoje slavų ir rusų kalbose galūnių darybos veiksmų pavadinimų ir priesagos *-nije/-tije* vedinių vartojimas irgi priklauso nuo raštų stiliaus (Вайан, 1952, 228; Николаев, 1987, 113–114).

Senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose užfiksuota pabaiga to veiksmų pavadinimų raidos etapo, kai galūnių vediniai dar buvo kategorijos centre. Veiksmų pavadinimų darybos paradigmos persigrupavimas, prasidėjęs prieš raštijos pradžią, per pastaruosius kelis šimtmečius baigėsi: šios kategorijos centre liko vieni priesagos *-imas/-ymas* vediniai. Galūnių vedinių vartojimo sritis gerokai susiaurėjo. Šiuo metu jie jau nebėra prie-

[32] Plg. Burrow, 1959, 121 tt.; Бернштейн, 1974, 134—135; Kuryłowicz, 1964, 162—163; Georgiev, 1974, 121; Birnbaum, 1972, 162—163; Watkins, 1975, 363 tt.; Brosman, 1982 ir kt.

sagos *-imas/-ymas* vedinių sinonimai, o turi specialesnes reikšmes, plg. *mũšis* ir *mušìmas*, *pãsaka* ir *pãsakojimas*, *žinià* ir *žinójimas*, ir pan.

Latvių kalboje taip pat linkstama galūnių vedinius specializuoti (MLVG I 100, 106—108; Скуиня, 1969, 12), o veiksmo procesui reikšti apibendrinami bei standartizuojami priesagos *-šana* vediniai, savo vieta NA darybos paradigmoje maždaug atitinkantys lietuvių kalbos priesagos *-imas/-ymas* vedinius.

Panašus procesas vyko ir slavų kalbose. Senojoje slavų kalboje galūnių vediniai dar buvo vartojami kaip *-nije/-tije* vedinių sinonimai (Вайан, 1952, 228—229). Nustatyta, kad senojoje rusų kalboje galūnių vediniai sudarė apie 80% visų veiksmažodinių daiktavardžių (Варбот, 1969, 18). Atskirų slavų kalbų savarankiškos raidos laikotarpiu galūnių darybos veiksmų pavadinimų vartojimo sritis susiaurėjo, jų reikšmės buvo specializuotos, o priesagos *-nije/-tije* vediniai smarkiai išplito ir tapo veiksmų pavadinimų kategorijos branduoliu. Toks darybos tipų persigrupavimas pastebėtas daugelyje slavų kalbų[33].

Taigi matome aiškų baltų ir slavų kalbų galūnių darybos veiksmų pavadinimų raidos paralelizmą. Ypač verta dėmesio ta aplinkybė, kad abejose kalbų grupėse galūnių vedinių vietą veiksmų pavadinimų darybos paradigmoje užėmė priesaginiai darybos tipai, išplitę tik atskirų kalbų savarankiškos raidos laikais.

Vediniai su *-*ti*-, *-*tu*-

§ 43. Prieš galūnių vedinių paplitimą prabaltų, kaip ir kitų indoeuropiečių kalbų, veiksmų pavadinimų darybos paradigmoje privilegijuotą vietą užėmė vediniai su senovinėmis priesagomis *-*ti*- ir *-*tu*-, kurios viena nuo kitos, galimas daiktas, šiek tiek skyrėsi darybos funkcijomis (Benveniste, 1948, 112). Iš veiksmų pavadinimų su *-*tu*- baltų kalbose išriedėjo siekinys, prūsų kalboje — taip pat bendratis su *-tvei*. Tačiau lietuvių ir latvių kalbose išliko palyginti nedaug vedinių su *-*tu*- (žr. §§ 56—59). Tad rytų baltų kalbose veiksmų pavadinimų kategorijos centrą iš pradžių sudarė vediniai su *-*ti*-. Vėliau, kai didžioji dalis šio tipo vedinių sustabarėjo, virto bendraties formomis, smarkiai paplito galūnių vediniai (visų pirma su galūnėmis *-a* ir *-as*).

---

[33] Dėl rusų k. žr. Auerbach, 1973, 118—139 su lit.; Menge-Verbeeck, 1973; Dulewiczowa, 1976, 17—22; Дубграева, 1970, 26; Ахметова, 1975, 15, 17; dėl bulgarų k. žr. Szymański, 1968, 94; dėl čekų k. žr. Tvoření slov, 1967, 592—607, 610—617; Андел, 1979, 7—8; dėl slovakų k. žr. Furdík, 1971, 54 tt.; dėl lenkų k. žr. Klemensiewicz etc., 1955, 207; Fokker, 1964—1965, 395 tt.; Puzynina, 1969, 34—40; Rospond, 1979, 181.

§ 44. Tiek dabartinėje lietuvių kalboje (DaiktvDr 290–291; Keinys, 1975, 16), tiek senuosiuose raštuose (žr. 7–8 lenteles) priesagos -*(s)tis* vediniai užima antrąją vietą tarp visų priesaginių veiksmų pavadinimų pagal vedinių skaičių. Tačiau galūnių darybos veiksmų pavadinimų yra gerokai daugiau negu priesagos -*(s)tis* vedinių (plg. 3–4 lenteles). Be to, nauji vediniai su priesaga -*(s)tis*, matyt, buvo retai daromi jau mūsų raštijos pradžioje. XVI–XVII a. raštuose randame tik vieną kitą retą šio tipo vedinį: *išgaištis* „nuostolis, žala, nemalonumas" DP 620_{41} (t.p. Sut; Šlk), *kerštis* „kerštas" BB Job 9,5, *nesutektis* „nepriteklius" SD[1] 93, *nubostis* SD[3] 362 (t.p. N; [K]), *nuobostis* „nusibodimas" SD[1] 80, 148 (t.p. Q 36; N; K), *nuomirtis* „mirtingumas" SD[3] 412 (t.p. N; [K]), *nupultis* „moralinis nuopuolis" DP 50_{36} (t.p. M. Valanč), *nuotrauktis* „apkalba" SE 65_{27-28}, *paslėptis* „paslaptis" SP II 148_{12} (t.p. N; [K]), *patektis* „ištvermė" SP I 117_{25}, *prasirastis* „nuodėmė" AK 16_{14}, 33_{12}, $36_{18,31}$; BK 6_{9}, 17_{12} (apie jį žr. Zinkevičius, 1979, 120–121).

Dauguma šio tipo vedinių padaryti tolimoje praeityje, kai priesaga *-*ti-* buvo viena iš svarbiausių veiksmo pavadinimų darybos priemonių. Kai kurie iš jų siekia indoeuropiečių prokalbės laikus, plg. liet. *būtìs* ir sl. **bytь*, s. ind. *bhūtiḥ*, gal ir gr. φύσις; liet. *mintìs* ir s. lot. *mentis*, s.ind. *matiḥ*, iš dalies sl. **pa-mętь* „atmintis", got. *ga-munds* „atminimas", av. *anu-maiti* „kartojimas mintyse"; liet. *mirtìs* ir lot. *mors*, av. *mərᵊti*, iš dalies sl. **sъ-mrьtь* „mirtis"[34].

-(s)tė

§ 45. Priesagos -*(s)tė* vedinių kilmė ir jų santykis su kitų priesagų vediniais ligi šiol nėra išaiškinta. J. Zubaty (1954, 389) priesagą -*(s)tė* kildina iš *-*ti-*. P. Skardžius (ŽD 328–329, 331), J. Otrębskis (GJL 243) priesagos -*(s)tė* vedinius taip pat pateikia kartu su priesagos -*(s)tis* vediniais. Tuo tarpu A. Bammesbergeris (1973, 81) priesagos -*tė* vedinius sieja su priesagos -*tas*, -*ta* vediniais.

Patyrinėjus veiksmažodinius daiktavardžius su priesaga -*(s)tė* XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, krinta į akis jų didelis paplitimas K. Sirvydo raštuose. Iš viso juose pavartoti net 33 skirtingi šios priesagos vediniai, kurių dauguma dabar jau nebevartojami. 18 iš jų yra veiksmų pavadinimai. Iš nepriešdėlinių veiksmažodžių padaryti NA *girtė* „puota"

[34] Brugmann, 1906, 430, 434; ЭСРЯ III 195, 685—686; Mayrhofer, 1963, 512, 563, 674—675; SłP I 483; Савченко, 1974, 177.

SD[3] 83, 165, *kliautė* „yda, kliuvinys" SD[1] 145, 189, 212; SD[3] 98, 357, 468, 533; SP I 102_9 (t.p. ir tarmėse), *lenktė* „lenkimas" SD[3] 350 (t.p. N; [K]), *plaktė* „plakimas, mušimas" SD[3] 13, 14, 29; SP II 106_{33}, 168_4 (t.p. N; [K]; NdŽ), *slaptė* „paslaptis" SD[3] 335, 407 (t.p. DP 70X[35]; DK 17_{14}; Ch[1] Mat 6,4; 6,6 ir kt. bei tarmėse). Dar daugiau yra vedinių iš priešdėlinių veiksmažodžių: *inteiktė* „paklusnumas, paslaugumas" SD[3] 48 (t.p. KlG 67), *išteptė* „sutepimas" SD[3] 548 (t.p. SE 38_{22}; N; [K]), *paslėptė* „paslaptis" SP I 186_{21} (t.p. Ba Iz 24,16) || *paslėptis* (žr. § 44), *paslaptė* „t.p." SD[1] 167; SP I 120_{10}; II 24_{12}, 244_{31}, 251_8 (t.p. BK $4_{9,13}$; DP 61_{20}, 167_{29}; DK 137_{15}; M. Valanč; „slapta vieta" Ev; J) || *paslaptis* SP II 198_{22}, *patektė* „ištvermė" SD[3] 51, 447; SP II 131_{29}, 217_{10} (t.p. N; [K]) || *patektis* (žr. § 44), *sutektė* „gausumas" SD[3] 51; SP II $121_{3,5}$ (t.p. Sut[1]; N; [K]; BŽ 125; Rtr; KŽ, plg. *nesutektė* „stoka" SP II 98_{30}, 102_6, 103_{11}), *prabingtė* „išlaidumas; nesaikingumas" SD[3] 389, 537 (t.p. Sut; Gmž; N; [K]), *priepultė* „ypatybė, savybė" SD[3] 363 (t.p. Sut), *prieštartė* „prieštaravimas" SD[3] 350; SP I 136_{20} || *prieštartis* (žr. § 44), *sutiktė* „susirėmimas" SD[3] 335, 337 (t.p. Sut; N; „susitikimas" N; [K]; Rtr) su neiginiu – dar *neatatiktė* „neatitikimas" SD[3] 32, *netektė* „netekimas, trūkumas" SD[1] 93.

K. Sirvydo raštuose priesagą *-(s)tė* turi dar 14 veiksmo rezultatų pavadinimų (žr. § 140), 7 įrankių pavadinimai (žr. § 308) ir 1 veiksmo vietos pavadinimas (žr. § 378).

Tokios pat darybinės reikšmės būdingos ir priesagos *-(s)tis* vediniams. Iš 56 veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-(s)tis*, užfiksuotų K. Sirvydo žodyne, 27 yra veiksmažodžių abstraktai, 17 – veiksmo rezultatų pavadinimai, 11 – įrankių pavadinimai ir 1 – veiksmo vietos pavadinimas.

§ **46.** Kituose senuosiuose raštuose priesagos *-(s)tė* veiksmažodiniai daiktavardžiai labai reti. Dūnininko M. Mažvydo raštuose šios priesagos vedinių, galima sakyti, visai neužfiksuota. Vedinys *paklotė* Mž 513_5 pavartotas šeštoje psalmėje, kurią, kaip ir kitas psalmes, esančias 1570 m. M. Mažvydo giesmyno gale, greičiausiai išvertė A. Kulvietis (Gerullis, 1922, XXXIII; Biržiška, 1960, 56 tt.), o jo motina, kaip manoma, buvo rytų aukštaitė (Jablonskis K., 1973, 56 tt.). Tik vienas priesagos *-(s)tė* vedinys *varpstė* pastebėtas pažemaitės aukštaičio B. Vilento raštuose

---

[35] Į šį skaičių įtraukta gen. pl. forma *slaptų̃* (7X), kurią vieni tyrinėtojai priskiria prie *ē* (Specht, 1936, 68—71; Skardžius, 1937a, 211—212; ŽD 54), kiti — prie *ā* (Stang, 1966, 204), treti — prie priebalsinio kamieno paradigmos (Kazlauskas, 1968, 286). Kitų formų, liudijančių apie *slapta* ar *slaptis* buvimą M. Daukšos raštuose nepastebėta.

(VlnE 168_{12}). Kaip žinoma, B. Vilentas ilgą laiką gyveno Mažojoje Lietuvoje ir jo kalboje yra nemaža Mažosios Lietuvos lietuviškiems raštams būdingų ypatybių.

Priesagos *-(s)tė* veiksmažodinių daiktavardžių retai pasitaiko ir vidurio interdialektu rašiusių autorių kalboje. Pavyzdžiui, jų visai nėra M. Petkevičiaus ir 1630 m. anoniminiame katekizme. S. B. Chilinskio Naujajame Testamente pavartota tik vedinio *slaptė* apiprieveiksmėjusi inesyvo forma *ſlapteje* Mat 6,4, *ſlepteje* „slapčia" Mat 6,6. S. M. Slavočinskio giesmyne du priesagos *-tė* vediniai *prapultė* „prapultis, bedugnė" II 40_1, 48_2 (t.p. I; Ln) ir *prakartė* „ėdžios" 10X vartojami pagrečiui su atitinkamais priesagos *-tis* vediniais *prapultis* II 18_{27}, *prakartis* I 33_4 (plg. dar *prakartas* II 71_{22}, 74_{16}). M. Daukšos raštuose užfiksuoti du jau minėti *-tė* vediniai *slaptė, paslaptė* (žr. § 45) ir vienas *-stė* vedinys *pardostė* „pardavimas" DP 156_9[36].

Tik keletas priesagos *-(s)tė* veiksmažodinių daiktavardžių pastebėta ir Mažosios Lietuvos XVI–XVII a. raštuose: *grįžtė* Lex 55, *mazgotė* Lex 10, *varpstė* BB 2 Moz 25, 31; 25, 35; Pat 31, 19; Lex 82 (greta *varpstis* BB 5 Moz 3,4; Pat 31,19; Lex 82). J. Bretkūno raštuose pagrečiui vartojamos ir vedinių *kartė* || *kartis* formos: nom. pl. *kartes* BB 2 Moz 26, 29; acc. pl. *kartes* 2 Moz 25,28; 27,6; 27,7; 37,27 || *kartis* 2 Moz 25, 13; 37,4; 37,14; instr. pl. *kartemis* BP I 367_{16} || *kartimis* I 369_{13}.

§ 47. Kaip galima būtų paaiškinti tokį nevienodą veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-(s)tė* pasiskirstymą XVI–XVII a. raštuose? Rytų aukštaičių tarmėje *i*-kamieniai moteriškosios giminės daiktavardžiai yra linkę pereiti į (*i*) *ē*-kamienius, nes siaurėjant nosiniam balsiui *ę* (< *en*) šių kamienų paradigmose acc. sg. formos sutapo, plg. *kãtę* > *kãtį* ir *kártį* (Zinkevičius, 1966, 245–247; Kazlauskas, 1968, 213–218). Nosinio balsio *ę* siaurėjimas, kaip nustatė Z. Zinkevičius (1972, 227 tt.; 1976; 1978, 51), prasidėjo veikiausiai prieš XI a. rytinėje Lietuvos dalyje ir slinko į pietvakarius. Taigi K. Sirvydo gimtojoje anykštėnų tarmėje dar gerokai

[36] Šis vedinys, pavartotas tik vieną kartą apstabarėjusiame junginyje *ant pardóſtes* „pardavimui", savo reikšme atitinka veiksmažodžio abstraktą *pardõsas*, kuris tarmėse irgi dažniausiai vartojamas konstrukcijose su *ant*. K. Būga (1959, 126—127) tuos vedinius etimologiškai sieja su *atãdosis, dosnùs, doslùs, dõtas, dõtalas, dotilas*. Veiksmo pavadinimas *pardostė* veikiausiai padarytas iš atematinės trečiojo asmens formos *pardúosti* „parduoda" panašiai kaip *duostė* „dovana" iš *dúosti* „duoda". Vedinys *duostė* yra vad. Belarmino katekizme (*O duoſtes cielas* BK 52_{20}), plg. dar *ataduosas* (žr. § 124). Žodžio *pardostė* šaknyje balsis *o* galėjo atsirasti dėl minėtų žodžių su šaknimi *dos-/dot-* įtakos (plg. dar Otrębski, 1953, 34), jeigu tai nėra tiesiog spaudos klaida; Cz. Kudzinowskis (Kl II 47) atstato formą *parduostė*.

prieš raštijos pradžią susidarė palanki dirva *i* ir (*i̯*)*ē* kamienų mišimui. Be to, priesagos *-(s)tis* vediniai buvo seni baritonai. Tai rodo jų kirčiavimas M. Daukšos raštuose ir tarmių duomenys, pvz.: *buĩtis* (gen. sg. *buîties* DP 264_4, 266_{30}; instr. sg. *búitimi* 357_6); *kliū́tis* (n. sg. *klútis* 353_{26}; *klûtis* 222_{17}, 230_{21}, $353_{20, 46}$ ... 6X; acc. pl. *klûtis* 24_{43}, 29_{47}, 36_{21}), *mir̃tis* (nom. sg. *mîrtis* 199_{12}; gen. sg. *mîrties* 130_{12}, $200_{28,41}$, 625_{10} [...] 12X; DK 14_2; dat. sg. *mîrti* DP 230_{42}, 574_{42}, *mîrtii* 199_4; loc. sg. *mîrtiie* 426_8); *pjū́tis* (gen. sg. *piútieś* 621_{13}, *pîuties* 82_{41}, 83_{32}; dat. sg. *pių́ti* 82_{41})[87]. Kadangi šakninio kirčiavimo *i*-kamieniai daiktavardžiai yra labiau linkę pereiti į *ē*-kamienius, tai sena priesagos *-(s)tis* vedinių baritonezė turėjo skatinti juos virsti priesagos *-(s)tė* vediniais.

Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių šnektoje *i* ir (*i̯*)*ē* kamienų mišimas pastebėtas nuo pat raštijos pradžios (Kazlauskas, 1968, 206–208). Be minėtų vedinių *varpstė* || *varpstis*, *kartė* || *kartis* J. Bretkūno raštuose vartojami veiksmažodžių abstraktai *žingsnė* BB Ps 73,2 || *žingsnis* Ps 17,14, *rūpestė* BP I 25_5 (t.p. SP II 86_7) || *rūpestis* BP I 15_{18}, 23_{18}, II 400_2; BB Pat 18,21; 22,8 [...].

§ 48. Priesagos *-(s)tė* vedinių ryšį su *i* ir (*i̯*)*ē* kamienų mišimu patvirtina ir su šia priesaga padarytų veiksmažodinių daiktavardžių paplitimas dabartinėse lietuvių kalbos tarmėse. Remiantis didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ duomenimis, galima nustatyti du svarbiausius veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-(s)tė* paplitimo židinius: vienas iš jų yra rytų aukštaičiuose (ypač Ds; Trgn; Lkm; Dglš; Švnč) bei pietų aukštaičiuose (Dsm; Vlk; Lp; Lš; Srj ir kt.), o kitas – šiaurės (Šts; Yl; Brs; Sd ir kt.) ir pietų žemaičiuose (Krkl; Užv; Klm ir kt.). Pirmasis priesagos *-(s)tė* vedinių paplitimo arealas sutampa su senųjų nosinių balsių *ą* ir *ę* siaurėjimo arealu (plg. Zinkevičius, 1966, 496, 497); su juo sietinas priesagos *-(s)tė* vedinių gausumas K. Sirvydo raštuose. Antrasis arealas atitinka tą žemaičių tarmės dalį, kurioje *i* ir (*i̯*)*ē* kamienai yra labiausiai sumišę[88]. Tų kamienų mišimas žemaičiuose prasidėjo gerokai vėliau nei rytų aukštaičiuose; žemaičių tarmės tekstai rodo, kad XVIII a. pradžioje *i*-kamieniai daiktavardžiai (net ir baritonai) dar nebuvo linkę pereiti į (*i̯*)*ē*-kamienius (Zinkevičius, 1980). Galbūt todėl M. Mažvydo raštuose ir 1759 m. Žyvate priesagos *-(s)tė* vedinių dar visai neužfiksuota.

---

[87] Plg. dar Būga, 1958, 293, 294; 1959, 225, 249, 419; 1980, 55; Skardžius, 1935, 116, 118—119.

[88] Plg. Girdenis, 1963, 32 tt.; Zinkevičius, 1966, 243—245; Kazlauskas, 1968, 208—213; Rosinas, 1971; Vitkauskas, 1976; LKA III Žemėl. Nr. 20—22. P. 30—31 su lit.

Dauguma veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-(s)tė* išlaikė šakninį kirtį, būdingą ir priesagos *-(s)tis* vediniams. Iš 143 veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-(s)tė*, užfiksuotų iš tarmių didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno" I – XII t., šaknyje kirčiuojami 69 vediniai ir tik 29 yra oksitonai.

§ 49. Čia aptartos aplinkybės leidžia manyti, kad istoriniu požiūriu priesaga *-(s)tė* yra priesagos *-(s)tis* paradigminis variantas, atsiradęs dėl *i*-kamienių daiktavardžių perėjimo į *(i̯) ē*-kamienius. Tad senovinis veiksmų pavadinimų su **-ti-* darybos tipas padėjo pamatą ne tik bendračiai, bet ir būdiniui. Būdinys su *-te* iš tvirtapradės šaknies dviskiemenių veiksmažodžių Žemaičiuose ir kai kuriose rytų aukštaičių šnektose ligi šiol išlaikė senoviniams priesagos *-tis* vediniams būdingą šakninį kirtį, pvz.: *bĕgte, dìrbte, láužte* (Zinkevičius, 1966, 389; 1981, 162; Sližienė, 1971, 424). J. Zubaty (1954, 389), K. Sirvydo žodyne pastebėjęs būdinio formą *vogte* „slapta" SD[3] 127, 455 (vietoj laukiamos *vogti*), iškėlė hipotezę, pagal kurią būdinys atsiradęs ne iš priesagos *-tė* vedinių instr. sg. formos **-tēn*, kaip paprastai manoma[39], o iš veiksmų pavadinimų su **-ti-* instr. sg. formos **-ti̯ē-*, kurią turi sen. indų kalba. Pastaruoju metu būdinio kilmę panašiai aiškina A. Girdenis (Гирденис, 1983, 12).

§ 50. Nors fonetiniai pakitimai rytų aukštaičių, o vėliau ir žemaičių tarmėse sudarė labai palankias sąlygas daugeliui *i* kamieno daiktavardžių pereiti į *(i̯) ē* kamieno paradigmą, bet pats šių kamienų mišimas, dėl kurio susidarė priesagos *-(s)tė* vediniai, siekia, matyt, daug tolesnę praeitį (plg. Nieminen, 1957; Eckert, 1983, 223, 228 – 229). Latvių kalbos tarmėse kai kurie *i* kamieno daiktavardžiai irgi pereina į *(i̯)ē* kamieną (Rudzīte, 1964, 119 – 120, 219, 339 – 341)[40]. Tuo galima paaiškinti tokius latvių kalbos priesagos *-(s)te* vedinius, kaip *vĩte* „augalo ūselis, stambas" || n. pl. *vĩtis* „bulvienojai" (plg. liet. *vytẽ* || *vytìs*, žr. §§ 139 – 140), *vàrpste* (plg. liet. *var̃pstė* || *var̃pstis*), *saĩte* „raištis, apraišalas; tvarstis", *svilte* „išdegusi vieta miške" ir kt. (LVG 379). Prūsų kalbos vedinį *sarxtes* „makštys" (Schede) E 425 V. Mažiulis (1958, 223 – 224) kildina iš senesnio **sargstis*, plg. liet. *sérgėti*, lat. *sârgât*. Lietuvių, latvių ir prūsų kalboms bendri šie priesagos *-(s)tė* vediniai: liet. *grį̃žtė* || *grį̃žtis*, lat. *grìzte* || *grīzts*, pr. *greauste*, t. y. *greanste* „gręžtė" (Witte) E 305 || *granstis* „grąžtas" (Nebiger) E 535, plg. liet. *grę̃žti*, lat. *grìezt* „sukti; kreipti; versti"[41], liet. *rýštė* „rykš-

---

[39] Būga, 1959, 249—250; Jablonskis, 1957, 326; GJL III 245; Sližienė, 1971, 421; Zinkevičius, 1981, 161.

[40] Kurzemėje šis procesas vyko jau XVII a. (Laumane, 1986, 66).

[41] Būga, 1959, 27—28; SV 53, 180; Eckert, 1974, 222; 1983, 185—186; ПЯ Е—Н 289—291, 294—295.

tė“ Zt (plg. *rýkštė* || *rýkštis*), lat. tarm. *rìste* (plg. *rīkste* || *rīksts*), pr. *riste* (Rute) E 639, plg. liet. *rìšti*, lat. *rist* (SV 240; LEW 734; Eckert, 1983, 198). Tokių vedinių susidarymą sąlygojęs *i* ir (*į*)*ē* kamienų mišimas turi paralelių ir kitose giminiškose kalbose (plg. Kronasser, 1956, 109; Schmalstieg, 1980, 61 tt.).

-atis, *-(i)atė*

§ **51.** Šios priesagos yra išvestinės, susidariusios iš es. l. kamieno *a* ir priesagos *-tis* (*-tė*). XVI – XVII a. raštuose randame NA *alkatis* „alkis“ SD[1] 70 (t.p. Ds), *karšatis* „karšinimas“ DP 95_{11} (plačiai paplitęs ir dabar), *kenkatis* „trūkumas“ BB 3 Moz 12,19. Tarmėse (daugiausia rytų ir pietų aukštaičių) dar: *ãratis* „arimas“, *aũgatis* „ūgis“ Ds, *drebatìs* „drebulys“ Vlk; „droblius“ Kls, *gaišatìs* Grk; Paį; Slk; Ds; Jrb ir kt., *graužatìs* „kančia“ Vlk, *kamšatìs* „susikimšimas“ Ds; Tj; Dbk, *kepatìs* „kaitra“ Vlk; Vrn; Rod; Arm, *klojatìs* „klojėjimasis“ Švnč, *kū̃latis* „kūlimo metas“ Dglš; Sng; Plg, *maišatìs* „sąmyšis“ Brt; Užp; Ut; „trukdymas“ Ds, *pagelatìs* „drėgnas, šaltas oras“ Dg; Prl; Vrn; Rod, *pagynatìs* „pabaiga“ Vrn; Dbč, *pamušatìs* „nuvargimas“ Nč, *peršatìs* „žvarba“ Ar, *slogatìs* „sunkus, slegiantis miegas“ Rod; „negalavimas“ Dbč, *spragatìs* „smarkus šaltis“ Lzd; Srj; Lp; Mrk; Nmn; Rod; Arm; „didelė kaitra“ Krkš; Švn; Kč, *ūžatìs* „ūžimas“ Nč, *verpatìs* „verpimas“ Ktk; Ds; Trgn.

Su *-atė* padaryti NA *al̃katė* „alkis“ Ds (plg. *alkatìs*), *ãratė* „arimas“ Rs (plg. *ãratis*), *džiūvãtė* „sausra“, *kamšãtė* „kamšatis“ Lš, *káršatė* „senatvė“ S. Dauk; M. Valanč; Kv; Skd; „karšinimas“ Užv (plg. *káršatis*), *klójatė* „klojėjimasis“ Grv (plg. *klojatìs*), *kū́latė* „kūlimo metas“ Dglš; Ktk; Lp (plg. *kū́latis*), *mėžãtė* „mešlaveždis“ Bgs, *mýnatė* „linų mynimas“ Rš, *negalãtė* „negalė“ Lkm, *pjovãtė* „pjovimas dalgiu“ Grl, *pjūvãtė* „nesantaika“ Vlk, *ravãtė* „ravėjimas“ Trgn, *ver̃patė* „verpimas“ Ut; Lkm; Tvr; Ds; Trgn ir kt., plg. dar variantą *-iatė*: *važiãtė* „važiavimas“ Ln.

-autė, *-otė*, *-uotė*

§ **52.** Priesagai *-tė* prisijungus prie veiksmažodžių priesagų *-auti*, *-oti*, *-uoti* sudaromųjų balsių atsirado antrinės priesagos *-autė*, *-otė*, *-uotė*. Pirmosios dvi priesagos yra labai retos:

-autė: *grybaũtė* „grybavimas“ Up; Brb, *šienaũtė* „šienapjūtė“ Grd; Lkv; Kv; Žv; Vn;

-otė: *ėjõtė* „ėjimas, vaikštynės“ Skr; Jrb, *kėtõtė* „skeričiojimasis“ Lš.

Tarmėse reti veiksmų pavadinimai ir su priesaga *-uotė*. K. Būga (1959, 27–28) pateikė tik vieną šio tipo tarminį vedinį *važiuõtė* „važiavimas“ R; MŽ; N; K; Skd; Brs; Ds; Sv[42]. Dar galima nurodyti NA *ačiuõtė* „ačiavimas“ Ll. Dabar bendrinėje kalboje su priesaga *-uotė* padaryta nemaža naujadarų, pvz.: *komandiruõtė, linksniuõtė, treniruõtė* ir t.t. (DaiktvDr 298; Keinys, 1975, 17).

-čia

§ 53. Su priesaga *-čia* (< *-*tį̇ā-*) XVI–XVII a. raštuose randame dabar dažną vedinį *delčia* C I 29 ir retus *kaučia* „kova“ VlnE 172_{2}, *rángčia* „įkvėpimas, entuziazmas, veržlumas“ DP 380_{35}, 472_{17}, 473_{23}, 475_{46} (t.p. Sut), *slapčià* „paslaptis“ Mž 285_{3}; DP 40_{20}, 52_{12}, 434_{31}, 435_{37}; SlG I 6_{13} (t.p. Sut; NdŽ; Grv). Tarmėse dar: *atgrãžčios* „atgrąžtai“ Al, *atkračià* „toks keiksmažodis“ Lkš, *dėčià* „kiaušinių dėjimo metas“ Jz; Ut, *iñčios* „imtynės“ Srv; Ldk; Ig; Pc; Svn, *sopčià* „sopulys“ Ml.

Veiksmų pavadinimų su atitinkama priesaga yra latvių ir slavų kalbose, plg. lat. *dzimša* „gyvenimas“ (LVG 378), sl. **datja* „davimas, dovana“ (Vaillant, 1974, 705; Sławski, 1976, 42; ЭССЯ IV 195–196).

§ 54. Priesagos *-*tį̇ā-* kilmė aiškinama nevienodai. F. Kuršaitis (1876, 96) laikė ją priesagos *-t-* variantu. J. Otrębskis (GJL 243) priesagą *-čia* taip pat siejo su priesagomis *-tis, -tė*. Jau XVI–XVII a. raštuose *i* kamieno daiktavardžiai gana dažnai turėjo instr. sg. formą su galūne *-ia* (pvz.: *ìšminčia, nakčià, šìrdžia*), sutampančią su *įā* kamieno atitinkama forma (plg. *valdžià, galià*, žr. Kazlauskas, 1968, 194–195). Iš instr. sg. formos išriedėjo prieveiksmiai *risčià* (lat. *rikšu*), *slapčià, vogčià*, kuriuos J. Zubatý (1954, 383 tt.) laikė labai senomis priesagomis *-*ti-* veiksmų pavadinimų instr. sg. formomis ir jas siejo su atitinkamomis sen. indų kalbos formomis su *-tyā* (plg. būdinio formas su *-te*, žr. § 49). J. Endzelynas (BKGF 120), J. Kazlauskas (1968, 198) *šìrdžia, nakčià* ir pan. formas taip pat lygino su s.ind. *matyā* ir s.sl. *noštьją*. Iš tikrųjų visai galimas daiktas, kad veiksmų pavadinimų priesaga *-*tį̇ā-* išriedėjo tiesiog iš *-*ti-*. Kartais sunku pasakyti, ar turime priesagos *-čia* vedinį ar priesagos *-tis* instr. sg. formą. Pavyzdžiui, Cz. Kudzinowskis (KI II 179) remdamasis instr. sg. forma *rągcʒia* DP 380_{55}, 475_{46}, *rąkcia, rągcʒę* 473_{23} atstatė vedinį *rangtis*, nors suprieveiksmėjusios instr. pl. formos *rangčiomìs* Vaižg, *rangčiõm* „rungtyniaujant“ Ds rodytų buvus priesagos *-čia* vedinį *rangčia*.

Antra vertus, P. Skardžius (ŽD 331–332), J. Endzelynas (LVG 378) veiksmų pavadinimus su priesaga *-*tį̇ā-* pateikė kartu su būdvardžiais

[42] Jis turi ir įrankio reikšmę „važiuojamoji padarynė“ B 973; M. Valanč; Slk; Gršl.

ir iš jų kilusiais daiktavardžiais su *-*tįo*-(-*ā*), plg. labai seną vedinį liet. *apačià*, lat. *apakša* „apačia“, s.ind. *apatyam* „įpėdiniai“, het. *appizzis*, *apezįa-* „užpakalinis, galinis“ ir s. ind. *apa*, gr. ἀπό, got. *af*, liet. *ap-*, *põ*[43]. Pastaroji priesaga *-*tįo*-(-*ā*), manoma, atsiradusi formantui *-*įo*- prisijungus prie priesagų *-*ti*-, *-*to*- ar determinatyvo *-*t*-[44].

-(s)čius

§ 55. Dėl daiktavardžių *įo* ir *įu* kamienų mišimo iš priesagos *-tis* atsirado priesaga *-čius*. Su šia priesaga XVI–XVII a. raštuose randame NA *delčius* „delčia“ SD³ 138; C I 29 (t.p. D. Pošk; Slnt; Šv; Pnd), *gaiščius* „gaišatis“ SD³ 9, 225 („kas gaišta“ MŽ II 402, plg. *gaĩštis* „laiko trūkumas“ Pc; Pš; Jnšk), *klasčius* „klasta, apgaulė“ BB 1 Mak 11,1; 2 Mak 14,29. Tarmėse dar: *ìštekčius* „išteklius“ Vlk (plg. *ištektìs* „t.p.“ Nmj; Rmš; Vlk), *pỹkčius* „pyktis“ Rs; Bs, *sõpčius* Tvr; Ml; Švnč, *sopčiùs* Ck; Vdš; Str; Prng, *sopsčius* „sopulys“ Str (plg. *sopčià*, žr. § 53), *sugaiščiùs* „užtrukimas, sugaišimas“ Krkš (plg. *sugaištìs*), *sùkčius* „suktinis“ K; Kltn.

-tus

§ 56. Priesagą *-tus*, tiesiogiai kilusią iš *-*tu*- (kitados tai viena iš svarbiausių veiksmų pavadinimų darybos priemonių, žr. § 43), dabar turi tik vedinys *lietùs* (*lytùs*, žr. LKA III Žemėl. Nr. 137) ir dabar jau darybiškai neskaidomas žodis *piẽtūs*, plg. liet. *pýti* „gerti drėgmę, biurti, žliugti“ J; „atleisti pieną“ K; Kv ir sl. **piti* < **pī-*/*pōi-* „gerti“ (LEW 587–588; IEW 839–840; Инд. 702–703). Tik keli šio tipo vediniai yra ir latvių kalboje: *liêtus* „lietus“, *mîtus (mietus)* „pasikeitimas“, *vil̃tus* „apgavystė“, *dẽstū* (loc. sg.) *likt* „(Samen) in die Keime legen“ (LVG 380).

Nykstant *u* kamienui prie senovinės priesagos *-*tu*- imta dėlioti kitų (*o*, *ā*, (*į*)*ē*) kamienų galūnes. Tokiu būdu atsirado naujos priesagos *-tuvė*, *-tvas*, *-tva*, *-tvė* ir pan. (žr. dar §§ 298–303).

-tuvė

§ 57. Jau XVI – XVII a. veiksmų pavadinimai su priesaga *-tuvė* dažniausiai žymėjo šventes bei apeigas. NA *įkurtuvės* Lex 28, *koštùvės* „alaus košimas, ta proga rengiamos vaišės“ Lex 17a; C I 351, *sukaktuvės* DP

---

[43] Schulze, 1966, 74; Lohmann, 1933; LEW 12; Mayrhofer, 1956, 37.

[44] Hirt, 1927, 217; Бенвенист, 1955, 111; Lohmann, 1933a, 364—365; Specht, 1935a, 225; Wackernagel, Debrunner, 1954, 698 tt. su lit.

419_{15} vartojami ir dabar, vediniai *parvestuvės* „jaunosios parvedimas į vyro namus“ Lex 47 (t.p. Q 250; R II 197; N; K; RD 59; LTR (Sln)), *užgertuvės* „sužieduotuvės“ Lex 26a; C I 511 (t.p. Q 138; Lpn 31; PrG 583_4; N; K; J; „gėrimas“ Vaižg; Mrj), *nuduotuvės* „vestuvės“ DP 281_{31}, 304_{50} (Būga, 1958, 123), *žieduotuvės* „sužieduotuvės“ Lex 71a; C II 319 (t.p. K; BŽ 306, 307) dabar išnykę.

Kategorinę, t. y. grynąją veiksmo ar būsenos reikšmę turi šie senųjų raštų NA: *martuvė* „mirtis“ DP 184_7, 496_{19}; „maras“ SD[3] 339 (t.p. N; [K]), *mėgintuvė* „mėginimas“ SD[1] 140; SD[3] 51 (t.p. N; [K]). Tarmėse dar: *baigtùvės* „pabaiga“ Pn; Srv; Jrb, *būtuvẽ* „gyvenimas“ Lz, *išnyktùvė* „išnykimas, netvarka, suirutė“ Sdk; Vžns, *mintùvės* „talka linams minti“ Skd, *paginẽtuvės* „darbo pabaiga“ Smn; Kč; Krok, *pairtùvės* Lzd; Vrn, *pakriktùvės* „pakrikimas“ Smn; Lp; Lzd; Srj, *pragaištùvė*, *prapultùvė* Grv, *pražutùvės* „pražutis“ LTR (Lbv), *sprogtùvės* „dvėsimas“ Sln; Vrd; Krn; „mirtis“ Plt; Jnš; Slnt; Grž.

Latvių kalboje veiksmų pavadinimų su atitinkama priesaga *-tuve* yra labai mažai, pvz., tarm. loc. sg. *vestuvē* „vestuvės“, *dzītuvē* „gyvulių gynimo metas“ (LVG 380–381). Ši priesaga abiejose kalbose dažniau vartojama įrankių ir veiksmo vietų pavadinimams daryti (žr. §§ 301, 375).

-tvas, -tva

§ **58.** *-tvas*: *kerštvas* „kerštas“, *maĩštvas* „maištas“ Pvn; Užv;

-tva: *brąstvà* (< **brandtva*) „branda, derlius“ Kp, *kerštva* „pyktis, kerštas“ LzP; Krš, *lytvà* „lietus“ Skr, *narštva* „nerštas“ J, *nerštvà* „nerštas“ Šts; Krž; „įniršis, siautulys“ Žem; Pj; Užv, *paleistvà* (< **paleidtva*) „paleidimas“ Varn.

Su priesaga **-tuo-/-tuā-* padarytų veiksmų pavadinimų yra ir slavų bei germanų kalbose, plg. sl. **klętva* „priesaika“ (Vondrák, 1924, 591 tt.; Vaillant, 1974, 381–383), got. *wahtwa* „budėjimas“ (Wilmanns, 1899, 232; Meid, 1967, 163). Iš veiksmų pavadinimų su **-tu-* instr. sg. formų išriedėjo indoiranėnų absoliutyvai su *-tvā* (Wackernagel, Debrunner, 1954, 652 tt. su lit.).

-tvė, -(i)atvė

§ **59.** Su *-tvė* ((*i*)*ē*-kamienė priesagos **-tuo-* forma) padarytas NA *martvė* „maras“ SD[3] 179 (t.p. N; [K]); tarmėse dar: *bũstvė* (< **būdtvē*) „atsitikimas, įvykis“ Krkl, *grūstvẽ* (< **grūdtvē*) „užsigrūdinimas“ Trk. Priesagą *-tvē* galima įžiūrėti ir pr. *artwes* „žygis laivais“ (Schifreise) E 413,

jeigu jis nėra kilęs iš *artuvē (plg. liet. ìrti, lat. ìrt, žr. SV 53; ПЯ A–D 108; PKEŽ I 94).

Su antrine priesaga -*(i)atvė* (< *(i)a*+-*tvė*) NA *mėžãtvė* „mėšlavežis" A 1886,149; Ūd, *šienãtvė* „šienapjūtė" Vl; Jrb; Raud; Krž; Šauk; Ll ir kt. (plg. variantus *šienãtvės* Vdk; Erž, *šienatvià* Vdk; Ll), *važiątvė* „važiavimas" Rs.

KITI SENIEJI VEIKSMŲ PAVADINIMŲ DARYBOS TIPAI

Vediniai su *-*mo*-

-*(s)mas*

§ **60.** Be aptartų priesagos -*imas*/-*ymas* vedinių (žr. §§ 15–24), lietuvių kalboje yra išlikę keli veiksmų pavadinimai su priesaga -*mas*, tiesiogiai kilusia iš *-*mo*-. Seniausias iš jų yra *dūmas*, plg. lat. *dūmi*, pr. *dumis* (Rauch) E 39, sl. **dymъ*, lot. *fumus*, s. ind. *dhūma*- „dūmai", s. vok. aukšt. *toum* „garas, tvaikas, kvapas", gr. θυμός „gyvybingumas, noras, poreikis, drąsa, pyktis". Jo pamatinis veiksmažodis lietuvių kalboje yra išnykęs, plg. sl. **duti* „pūsti", s. isl. *dyja* „kratyti, purtyti", gr. θύειν „skuba" (LEW 109, 110; IEW 261).

Neabejotinai su priesaga -*mas* padaryti NA *tũžmas* „pyktis" Kp; Sv; Rk, *ūžmas* „užimas" Grl; Skr; Kš; Vdk; PnmA ir kt., taip pat suprieveiksmėjęs instr. sg. *ištarmu* „aiškiai" DP 253_{45}, 260_{34}, 340_{27}, 621_{23}; M. Valanč.

Veikiausiai priesagą -*mas* (ne -*smas*) turi vediniai *brūkšmas*, *trakšmas* „traškėjimas" SD[3] 155; N; K; J; BŽ 565, *trokšmas* „troškimas" Mž 319_{15}; Vd ir instr. sg. *sumaišmu* „sumišai" VlnE 221_5.

§ **61.** Nuo mūsų raštijos pradžios paliudyti NA *džiaũgsmas*, *šaũksmas*, *veřksmas* (plg. retą vedinį su balsių kaita *varksmas* Mž 414_9), *trañksmas* (dabar įprastesnis *trenksmas* senuosiuose raštuose pastebėtas tik Ch[1] Mr 5,28; Apr 9,9 || *tranksmas* Mt 9,23), *valksmas* „tinklo užmetimas" (visi jie turimi daugelyje raštų) ir *braukšmas* „braškėjimas" SD[5] 135, *rėksmas* „rėkimas" DP 11_{20}, $166_{29,33}$, 527_9[45]; Ch[1] 1 PvTm 6,20; 2 PvTm 2,16, *siusmas* „siutimas" DP 539_3, 541_{14}, 570_9.

Vediniai *apišauksmas* „apšaukimas, apskelbimas" SD[3] 239 (plg. *apišaukimas* SD[5] 205), *parodsmas* „parodymas" SD[4] 221 (plg. *parodymas*

[45] Forma gen. pl. *rékſimu* 527_9, kuria remiantis didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne" atstatytas daiktavardis *rẽksimas*, yra veikiausiai korektūros klaida arba priesagų -*smas* ir -*imas* sumaišymo padarinys (priesaga -*simas* lietuvių kalboje nežinoma).

SD[1] 25, 204; SD[3] 52, 318) veikiausiai yra K. Sirvydo naujadarai, nes liaudies kalboje veiksmų pavadinimai su priesaga *-smas* paprastai daromi iš nepriešdėlinių veiksmažodžių.

Dabar vartojama apie pusšimtis vedinių su *-smas* (DaiktvDr 294). Veiksmų pavadinimų su atitinkama priesaga **-smo-* esama ir kitose giminiškose kalbose, plg. lat. *kur̃sms* „ugnies kūrimas", *vęrsms* „karštis"; gr. δασμός „padalijimas, mokestis", πλοχμός „pynė"[46]. Tačiau determinatyvas (ar veiksmažodžio formantas) **-s-* (apie jį žr. dar § 10) prie priesagos **-mo-* priaugo veikiausiai baltų kalbų dirvoje (ne indoeuropiečių prokalbėje). Tai rodytų liet. *šaũksmas* santykis su sl. **šumъ*[47], taip pat priesagos *-s-tis*, *-s-nis*, *-s-las* ir pan. (plg. § 80).

-(s)ma

§ **62.** XVII a. raštuose pastebėtas NA *važma* „vežiojimas; vežimas, ratai" Lex 38; C I 725, turimas vėlesniuose žodynuose (Q 199; R; MŽ; N; Sut; I; K) bei tarmėse („vežiojimas" Kv; Šauk; Ms; Vad; Skr; „mokestis už važiavimą" Skd; Pln; Yl; Varn; Č; „krovinys" Slnt; Varn; Brs; „vežimas" Všk)[48], ir reti vediniai *pritarma* SD[3] 334, *prietarma* „pritarimas" SD[4] 233, *prieštarma* „prieštaravimas" SE 108_{30}. Žemaičiuose dar: *bradmà* „bridimas" Užv; Šll; Varn, *gaišmà* „lėtumas, negreitumas" J, *svarma* „svėrimas" J; M. Valanč.

Su *-sma* padaryti NA *eisma* „ėjimas" C I 790, *gausma* „gandas, pasakojimas" G 83, *valksmà* „tinklo vilkimas" Jrb (plg. *valksmas*, žr. § 61).

Priesaga **-mā-* (kai kuriose giminiškose kalbose išplėstą determinatyvu **-s-*) yra paveldėta iš indoeuropiečių prokalbės kaip ir **-mo-* (Hamp, 1983), plg. lat. *kur̃sma* „ugnies kūrimas" (plg. *kursms*, žr. § 61), *vęrsma* „karštis" (plg. *vęrsms*, žr. § 61), *baũma* „gandas, pasakojimas", *dziêsma* „daina" (LVG 332; Bammesberger, 1973, 115—116), sl. **gluma*, **stuma* (Лиукконен, 1987, 34—38, 443—444), alb. *amë*, gr. ὀδμή, ὀσμή „kvapas", ὁρμή „potvynis" (plg. s.ind. *sarmaḥ* „tekėjimas") ir kt.[49]

---

[46] Chantraine, 1933, 138—139; Risch, 1937, 41—42; Schwyzer, 1939, 493; Porzig, 1942, 238—240.

[47] Vondrák, 1924, 522; Sławski, 1976, 13; ЭСРЯ IV 486; Лиукконен, 1987, 155—160 su lit.

[48] Iš kai kurių Mažosios Lietuvos raštų (K; LC 1883,45) ir vakarinių tarmių (Užv; Grdm; Kv; Up; Jrb) žinomas jo variantas *vazmà* „pervežimas; mokestis už pervežimą" yra veikiausiai kuronizmas (ar prūsizmas).

[49] Brugmann, 1906, 248; Chantraine, 1933, 148—149; Schwyzer, 1939, 494; Porzig, 1942, 184—189, 240—243, 281—282; Порциг, 1964, 262.

-esys/-esis, -esa

§ **63.** Priesagos *-esys/-esis* vediniai dabar yra vienas iš gausiausių veiksmų pavadinimų darybos tipų; jų priskaičiuojama arti šimto (DaiktvDr 291–292). Tuo tarpu XVI–XVII a. raštuose paliudyti vos keli šio tipo vediniai (daugiausia Mažosios Lietuvos tekstuose, žr. 7–8 lenteles).

Iš jų labiausiai paplitę *gailesys, kalbesys (kalbesis)* „kalbėjimas" ir jau išnykęs *priekalbesis* „priežodis, pasakymas". Kitus randame atskiruose tekstuose: *bildesys* BB Job 39,7, *keikesys (keikesis?)* „keiksmas" WP 67a ir reti *apkalbesys (apkalbesis?)* „apkalbėjimas" Mž 460_{12}, *nuokalbesis* „sąlyga" MT $2a_{11}$; Lex 13; „sutarimas" C I 244 (t. p. Q 71; Krz 11; N; [K]), *meilesys (meilesis?)* SP II 18_{22}, *perkalbesis* „priežodis, patarlė" BB Jer 24,9. Vediniai su atitinkama priesaga *-esis* latvių kalboje dažniausiai žymi veiksmo rezultatą ar objektą (žr. § 131).

Žemaičių tarmėje vartojami keli veiksmų pavadinimai su *-esa*: *il̃gesa* „ilgesys" Dr; Ms; *lū̃kesą* „laukimas, lūkesys" Slnt; Dr; Gršl, *vir̃pesa* „virpesys" Als; Slnt; Dr; Ms; Skd.

Priesagos *-esys/-esis* ir *-esa* išriedėjo iš labai senoviškos priesagos **-es-* (apie ją žr. § 186).

-estis/-estys

§ **64.** Nuo pirmųjų raštų plačiai paplitęs vedinys *rū̃pestis*. Senuosiuose raštuose vienur kitur paliudytas NA *gailestis* SlG I 91_2; Lex 62, 71 (plg. *gailesỹs*, žr. § 63) ir labai retas *iškalbestis* „priekaištas" SD[3] 501 (t.p. N; plg. *iškalbesis* „iškalba" Q 409). Vėlesniuose Mažosios Lietuvos raštuose randame dar: *kalbestis* „pasakojimas" R; N; [K] (plg. *kalbesỹs*, žr. § 63), *keĩkestis* „keiksmas" B.; MŽ; N; K; K. Donel; Sch 84; LC 1887, 24, *lū̃kestis* „laukimas, viltis, siekimas" BB PvR 4,18; R; N; K; KlvD 362; LC 1883,33 (plg. *lū̃kesa*, žr. § 63), *pỹkestis* „pyktis" MŽ II 243; N.

Iš suminėtų vedinių dabar aukštaičių tarmėje plačiai vartojami NA *gaĩlestis (gáilestis, gailestỹs)*, *lū̃kestis (lūkestỹs)*, *rū̃pestis (rūpẽstis, rūpestìs, rūpestỹs)*, retesni *keĩkestis* Ds, *pỹkestis* Grl, *rẽjestis* Užp; Skp; Kzt; Ds, *ríejesčiai* „barnis" Pkr (plg. *riejesỹs* „t.p." DūnŽ). Dažniausiai šie vediniai turi *i̯o* kamieno formas. Senosios *i*-kamienės formos yra labai retos, randamos daugiausiai pietinėje Lietuvos dalyje (LKA III Žemėl. Nr. 127. P. 141–142).

Latvių kalboje veiksmų pavadinimų su atitinkama priesaga *-estis* taip pat labai nedaug, plg. liet. *rũpestis* ir lat. *rũpęsts* (LVG 375).

§ **65.** Jau seniai įrodyta, kad priesaga *-estis* atsirado iš dviejų senovinių priesagų **-es-* + **-ti-*. Mat, su senovine priesaga **-ti-* buvo nuo seno daromi vediniai ne tik iš veiksmažodžių, bet ir iš vardažodžių (Brugmann, 1906, 438–440; Meillet, 1934, 233; Liebert, 1949). Todėl nelengva nustatyti, ar priesaga *-estis* atsirado baltų kalbų dirvoje, ar indoeuropiečių prokalbėje.

K. Brugmannas (1906, 439–440) priesagą *-estis* sieja su *-astis*, vartojama daugiausiai ypatybių pavadinimams (vardažodžių abstraktams) daryti (pvz.: *bjaurastìs* : *bjaurùs*, *gývastis* : *gývas* ir t.t.; žr. dar § 116), o toliau su sl. *-ostь*, taip pat būdinga ypatybių pavadinimams, pvz., s. sl. *ązostь* „siaurumas, ankštumas" : *ązъkъ* „siauras" (bet plg. s. ind. *amhas-* „ankštumas", lot. *angor* „spaudimas, gniaužimas, baimė"), *dlъgostь* „ilgumas" : *dlъgъ* „ilgas" ir t.t. Šiek tiek abejodamas šio tipo vediniais lygina su s. ind. *gabhastiṣ* „žastas", *pulastiṣ* „kas nešioja kuklius plaukus", *sarastiṣ* „šaltas prakaitas" ir arm. *aruest* „menas", *ażagast* „aplankalas, užuolaida". A. Meillet (1934, 233) s.sl. *dlъgostь* dar susiejo su het. *dalugašti* „ilgumas".

Artimiausi ryšiai sieja liet. *-astis* su sl. *-ostь* ir jų atitikmenimis hetitų, iš dalies armėnų kalbose. Tuo remiantis vėlyvajai indoeuropiečių prokalbei bandoma rekonstruoti sudėtinę priesagą **-osti-* (Иванов, 1987), su kuria iš pradžių, matyt, buvo daromi ilgio matų pavadinimai (jų dalis buvo *s*-kamieniai, pvz., av. *drajas* „ilgis, atstumas", gr. ἐνδελεχής „ilgas", žr. Порциг, 1964, 278–279), o vėliau ir kitokie ypatybių pavadinimai. Tuo tarpu minėti indoiranėnų kalbų vediniai, turintys konkrečias reikšmes, lieka nuošalyje (Liebert, 1949, 209).

§ **66.** Lietuvių kalbos priesagą *-estis* taip pat sunku sieti su **-osti-* visų pirma dėl to, kad su pirmąja daromi vediniai iš vardažodžių, o su antrąja – iš veiksmažodžių. Baltiškąją priesagos *-estis* kilmę rodo dar ir šios aplinkybės: 1) žemaičių tarmėje priesagos *-estis* vedinius atitinka vediniai su priesaga *-esnis*, kuri turima tik lietuvių kalboje (žr. § 67); 2) dauguma priesagos *-estis* vedinių vartojami greta atitinkamų vedinių su priesaga *-esys/-esis*.

-esnis/-esnys

§ **67.** Priesaga *-esnis* atsirado prie tos pačios priesagos **-es-* prisijungus kitai senovinei veiksmų pavadinimų priesagai **-ni-* (apie ją žr. § 70). Antai NA *gaĩlestis (gáilestis, gailestỹs)* žemaičių tarmėje ir Klaĩpėdos

krašto aukštaičių šnektose atitinka *gailesnis (gáilesnis)*, *lūkestis (lūkestỹs)* — *lūkesnis*, *rūpestis (rūpẽstis, rūpestìs, rūpestỹs)* — *rūpesnis (rūpẽsnis, rūpesnỹs* LKA III Žemėl. Nr. 127. P. 141—142).

Vediniai su **-men-*

-men-

§ **68.** Dėl priebalsinio *n* kamieno paradigmos nykimo lietuvių kalboje atsirado įvairių priesagos *-men-* variantų, kuriuos dažnai turi tos pačios šaknies vediniai. Apskritai veiksmų pavadinimų su šia labai senoviška priesaga (apie ją žr. § 186) jau XVI—XVII a. raštuose buvo palyginti nedaug.

Daugiausia jų padaryta iš veiksmažodžio *pjáuti*: *pjūmuõ* MP 866_{21}; MKr 72_{27}; Ch 1 Moz 8,22 (t.p. Kos 50; Jn; NdŽ), *pjūmenė* SD[3] 550; MP 87 (t.p. N; [K]), *pjūmenis* „pjovimas, pjūtis" SP I 281_{15}; MKr 59_{30}, $71_{21, 25}$, $74_{7, 22}$ [...], *mėnuo pjūmenies* „rūgpjūtis" SD[3] 402 (t.p. A 1884,28). Veiksmažodžiu *būti* remiasi NA *būmenė* „būtis, būsimas laikas" SD[3] 336 (t.p. Jzm), *būmenis (būmuo?)* „buvimas": gen. sg. *bûmenies* DP 44_{19} (plg. *Bumenis vel Bumuo* „t.p." Kos $41b_{31}$), *būmenia* „t.p." SD[3] 229; MT $239a_{17}$ (jis turi ir vietos reikšmę „lūšnelė" BB 1 Moz 18,1), veiksmažodžiu *reikė́ti* — *reikmenė* (plačiai paplitęs senuosiuose raštuose, žr. § 183).

Dabar tarmėse šio tipo vedinių yra dar mažiau, pvz.: *gaišmenìs* „laiko gaišimas" Prng, *gelmuõ* „šaltis" Rdd; „geluonis" Pn, *graužmuõ* „tokia arklių liga, pasireiškianti polinkiu graužti kietus daiktus" Skdv, *rengmenė* „vestuvių pokylis" (d.) Eiš.

Prie veiksmų pavadinimų galima dar priskirti ir vedinį *eimenas* Lex 37; C I 680; Krz 86 bei *eimena* "upė" Q 65; Krz 36; N; LT III 33. Apskritai su *-menas/-mena* dažniausiai daromi vandenvardžiai (Vanagas, 1961; 1970, 183—184).

-(s)mė

§ **69.** Nuo mūsų raštijos pradžios plačiai paplitę vediniai *báimė*, *nuodėmė̃*. Kiti veiksmų pavadinimai vartojami tik kai kuriuose XVI—XVII a. raštuose (daugiausia K. Sirvydo žodyne, žr. 7—8 lenteles). Kai kurie iš jų yra reti: *grasmė* „drausmė" MT 52_{10} (t.p. Svn; plačiau žr. aut., 1987a, 96), *nesudermė* „nesutarimas" SD[1] 158; SD[3] 378 (t.p. Sut; N; S. Dauk), *pjumė* „pjūtis" KN 251_{31} (plg. *pjūmuo, pjumenė, pjūmenis*, žr. § 68), *prieštarmė* „prieštaravimas, nesutikimas, neigimas" SD[3] 348 (t.p. N; [K]). A. Bezzenbergeris (1877, 277) iš J. Bretkūno Biblijos pateikė dvi vedinio *būmėja* „lūšnelė, palapinė" formas: gen. sg. *bumeios* (*ſchetro*) 1 Moz

18, 10, acc. sg. *bumeia (ſchetra)* 31, 25. Tai veikiausiai sukonkretėjusio NA **būmė* perdirbinys (plg. *būmenė, būmenis, būmenia*, žr. § 68).

XVI–XVII a. raštuose plačiai buvo vartojami vediniai *giesmẽ, versmẽ* bei dabar jau išnykęs *grausmẽ* „drausmė; draudimas" (apie jį plačiau žr. aut., 1987a, 96), o kai kurių autorių *drausmė* „disciplina" SD[1] 41; SD[3] 98; KlC 27; „draudimas", Lex 91a (plačiau žr. aut., 1987a, 96), *paversmė* „versmė" PK 43_{17}, 50_{22}, 66_{19}, *žosmė* „kalba, šneka" DP 236_{12}, 321_{23}, 464_{50}. Tarmėse, be jų, dar *bausmẽ* Gs; Grž; Srv; Ds, *žaismẽ* „žaidimas" Všk, *žiosmẽ* „kalba, šneka" Išl; Klvr; Šn; Rdmn; Krok; Lš. XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos žodynuose minimas NA *eismė* „ėjimas, eisena" R II 157; MŽ II 208; [K] (plg. *eisma*, žr. § 62).

Latvių kalbos senuosiuose raštuose veiksmų pavadinimai su atitinkama priesaga *-(s)me* taip pat reti, bet XIX a. pabaigoje labai paplito (Покротниеце, 1986, 94–97) ir dabar konkuruoja su produktyviausiais veiksmų pavadinimų priesagos *-šana* vediniais.

Baltų kalbų priesaga **-(s)mē-* yra veikiausiai kilusi iš **-men-*, apibendrinus nom. sing. formą **-mē-* (< **-mēn-*) visai linksniavimo paradigmai (Specht, 1932, 252 tt.; ŽD 206; Kazlauskas, 1968, 276–277). Antai liet. *sraumẽ* J; Jn; Als, *stráumė* Plng, lat. *stràume* „sraunuma, srautas, sraunioji upės dalis" atitinka sl. **strumy, -ene*, gr. ῥεῦμα, s. air. *srúaim*, s.vok. aukšt. *stroum* „srautas, upė" (LEW 887 su lit.).

Vediniai su **-ni-*

-(s)nis/-(s)nys

§ **70**. Priesaga *-nis* yra paveldėta iš indoeuropiečių prokalbės. Su ja nuo seno buvo daromi veiksmų pavadinimai (Brugmann, 1906, 286–287; Wackernagel, Debrunner, 1954, 739–780). Nuo XVI a. paliudytas NA *barñis (barnìs)*, išlaikęs senąsias *i* kamieno formas, atitinka sl. **bran*ь (Būga, 1959, 556; LEW 35–36; ЭСРЯ I 197). Iš tarmių dar žinomi NA *dùsnis* „dusulys" Nč; „tvankumas" Tvr, *kaũnis* „kova" Mrk; Kb, *lupnìs* „mušimas" Sem; Ktv, *núomirnis* Bd; Krsn, *nuomirnỹs* „nuomaras" Lp, *sukarñis* „vandens verpetas" Kv. Jie jau perėję į *i̯o* kamieną.

Su *-snis/-snys* padaryti nuo mūsų raštijos pradžios paplitę NA *mirksnis, žingsnis*, retas vedinys *neprieteksnis* „trūkumas" DP 20_7 ir tarminiai *diñgsnis* „dingstis" Brs, *eisnìs* „ėjimas" Rod, *šóksnis* Ėr, *šũksnis* „šuolis" (gana dažnas žemaičių tarmėje; dėl darybos žr. Būga, 1959, 471, 548). Dabartinėje bendrinėje kalboje vartojamas dar vienas kitas šio tipo vedinys (DaiktvDr 297–298).

§ 71. Kai kurie priesagos *-nis* veiksmų pavadinimai yra gavę *i̯ā*, *(i̯)ē* arba *i̯u* kamienų formas:

-nia: *barnià* „barnis“ BB Ps 55,10 (acc. sg. *barnią*, taisyta į *barnę*); WP 21a, 67; PK 90_{22}, 141_{21}; Kls, *dūsnià* „dusulys“ Lš, *kaunià* „kova“ Vlk, *krutnià* „darbas“ TDr IV 263, *lupnià* „mušimas“ Stk; Pln (plg. *lupnìs*, žr. § 70), *supnià* „apsupimas, apgobimas“ Vlk;

-nė: *barnė* „barnis“ BB 1 Moz 13,8; Ps 17,1; 17,10; 17,19; 23,29; 26,17 [...]; BP II 104_{27}, 500_{11}; Ch[1] 21X; S. Dauk; Ds; Užp, *kaũnė* „kova“ Lš; Vlk (plg. *kaũnis*, žr. § 70);

-nius: *bar̃nius* „barnis“ Nt; Varn; Pln.

Vediniai su **-ul-*

-ulas

§ 72. Priesaga *-ulas* išskiriama Mažosios Lietuvos raštų NA *geidulas* „geidulys“ Vln 68_2; PsD 78,30; 78,31; 81,13; Lex 4a, 13a, 60, 119; Q 73; B; N (plg. *geidulauti* „geisti“ VlnE 97_{11}; PsD 84,3; 106,14; H; R II 167), *peršulas* „skausmas, peršulys“ VlnE 32_{13}; Lex 76; RB Job [2,13; R II 313; MŽ II 419 ir tarminiuose vediniuose *smerdulaĩ* „smarvė“ Arm (plg. *smirdulỹs* SD[3] 413; Sut; N; [K]; Zt; Pls), *sópulas* „sopulys“ Grv. Jie turi atitikmenis su priesaga *-ulys/-ulis*.

Dabar paplitęs NA *gẽdulas* yra sudaiktavardėjęs būdvardis, turėjęs reikšmę „gẽdimas, gedulingas“, pvz.: *Sʒitái tóii gędula ʒmona pirm wîra / o páſkui ſûnu* [...] *patęrióio* DP 335_{31-33} (t.p. 170_{19}, 578_{45}; SD[3] 317, 521; KN 32_{16}).

-ulys/-ulis

§ 73. Veiksmų pavadinimai su priesaga *-ulys/-ulis* yra gana gausūs tiek dabartinėje (DaiktvDr 292–293), tiek senojoje (žr. 7–8 lenteles) lietuvių kalboje. Jie dažniausiai žymi fiziologinius, psichologinius reiškinius ir dažniausiai daromi iš nepriešdėlinių veiksmažodžių. Priešdėliniais veiksmažodžiais remiasi vos keli šio tipo vediniai: *ãtšviesulis* „atspindys“ Vkš, *įgeidulys* „įgeidis“ DP 490_{34}, *nuomirulis* „nuomaras“ C I 630; Q 475; R; K; LC 1880,49; BsV 359; Tlž; Vlkv, *sugeidulys* „noras, įgeidis“ SD[3] 28, *užvydulys* „pavydas“ BP II 104_{27}.

Veiksmų pavadinimai su priesaga *-ulys/-ulis* turi aiškių atitikmenų latvių kalboje, plg. liet. *dusulỹs* ir lat. *dusulis* (LVG 347). Su ta pačia prie-

saga padarytas ir pr. *weydulis* „vyzdis“ (Sehe) E 81 (: *widdai* „(pa)matė“ (sahe) III 113_1), turintis sukonkretėjusią priemonės reikšmę, plg. liet. *pavidulys* „vyzdis“ RB Joz 32,10; R II 40; MŽ II 54. Minėtą prūsų kalbos vedinį E. Benveniste'as lygina su s. ind. *vidur-a* „suprantantis, nuovokus“, gr. εἴδυλ-ἰς „nusimanantis, žinantis“ ir išskiria juose priesagą **-ul-*, kurią turi het. *išḫiul-* „ryšys, pasižadėjimas“, *takšul-* „taika, santarvė“ ir kt.[50], lot. *tumul-tum*,s. ind. *tumulam* „triukšmas, sąmyšis“ (Бенвенист, 1955, 66). Kai kuriose giminiškose kalbose išskiriama ir kitokių panašių *l*-kamienių formantų: **-el-*, **-ēl-*, **-il-*, **-ōl-*, būdingų veiksmų pavadinimams[51].

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU BŪDVARDINĖMIS PRIESAGOMIS

§ 74. Veiksmų pavadinimai lietuvių kalboje kartais daromi su būdvardinės kilmės priesagomis **-no-*, **-to-*, **-ro-*, **-lo-*, **-uo-*. Tai sąlygojo dvi aplinkybės: 1) senas veiksmų pavadinimų ir būdvardžių darybos bendrumas (nuo seno ir veiksmų pavadinimai, ir būdvardžiai indoeuropiečių kalbose buvo daromi su priesagomis **-mo-*, **-no-*, **-to-*); 2) būdvardžių daiktavardėjimas.

Vediniai su **-no-*

-(s)nas

§ 75. Su priesaga *-nas*, tiesiogiai kilusia iš **-no*, padarytas labai senas, dabar darybiškai nebeskaidomas NA *sãpnas*, plg. lat. *sapnis*, sl. **sъpnъ*, s. ind. *svapna-*, toch. B *ṣpane*, arm. *k'un-*, gr. ὕπνος, lot. *somnus*, s. air. *sūan*, s.isl. *svefn* „sapnas, miegas“ ir veiksmažodžius sl. *sъpati* „miegoti“, av. *χvafsaiti*, s. isl. *sofa* „miega“, lot. *sopiō* „užmigdau“ (LEW 762; IEW 1048—1049; ЭСРЯ III 716—717, 732—733). Tarmėse turime NA *dul̃ksnas* „smulkus lietus“ Kal; Dgl (plg. būdvardį *dul̃ksnas, -à* „smulkus“ ŠII), padarytą su *-snas*.

-(s)na

§ 76. Su priesaga *-na* padarytas labai senas, dabar nebeskaidomas vedinys *káina*, plg. sl. **cěna* „kaina“, av. *kaēna-* „atgaila, bausmė, atpildas“,

---

[50] Apie šio tipo hetitų kalbos veiksmų pavadinimus žr. dar Fraenkel, 1936, 187—188; Kronasser, 1956, 118; 1963, 325—326.

[51] Бенвенист, 1955, 66—68; Kronasser, 1956, 118; Порциг, 1964, 201; Windekens, 1979, 30—32.

gr. ποινή „atpildas“ ir sl. *kajati „atgailauti“, s. ind. cayate „keršija“, av. kāy „atgailauti, mokėti“ (LEW 202; IEW 636–637; ЭСРЯ II 216; IV 298; ЭССЯ III 182; IV 115–116). Šis vedinys, manoma, reiškė „kraujo kerštą“ (Инд. 809). NA *šalnà* atitinka lat. *saļna* ir sl. **slana* (Būga, 1959, 584; LEW 960; ЭСРЯ III 666).

XVI–XVII a. raštuose randame dar NA *drėgna* „drėgmė“ BB Teis 1,15 (t.p. Vaižg; Skdv; Vdž); „atodrėkis“ Lex 87; C II 169 (t.p. N; V. Krėv, plg. *drẽgnas, -à*), *pagulnos* „pogulis po pietų“ SD[4] 250 (plg. *pagulnà* „pogulio metas“ J). Tarmėse (daugiausia žemaičių) dar: *dárgna* Rt; Als; Gr; Sln, *dérgna* „dargana“ J; Trk (plg. *dárgnas, -à* „darganotas“ J), *drabnà* „šlapdriba“ Užv; Šll; Klm; Šts (plg. *drãbnas, -à* „tingus, susmukęs“ J, *drabnùs, -ì* „kuris gerai drimba; tvankus, troškus; tingus, susmukęs; sunkus; stambus“), *dvasnà* „dvėsimas“ Krtn; Gr; Plt; Trg ir kt. (plg. *dvãsnas, -à* „prastas, netikęs“ Šts), *murknà* „atodrėkis“ Žvr (plg. *mur̃knas, -à* „liūdnas“ J, *murknùs, -ì* „apsiniaukęs, darganotas“ Ds), *pagelnà* „drėgnas, šaltas oras“ Mrs; Alv (plg. *pagel̃nas, -à* „drėgnas, šaltas, žvarbus“ Ukm; Lš), *purkšnà* „smulkus lietus“ Rs; Gs; Kbr; Krok, *šutnà* „tvanka, karštis“ Kn; Gs; Alk; Plv; Všk (plg. *šùtnas, -à* „tvankus, karštas“ Km; Vlkv; Pžsl; Ds).

Su *-sna* padaryti NA: *dulksnà* „smulkus lietus“ Lk; Mžk; Šts; Krt (plg. *dul̃ksnas*, žr. § 75), *giesnà* „netikusi, nemaloni kalba“ Rs, *rėksnà* „riksmas, verksmas“ J, *skursnà* „skurdus gyvenimas“ Grk (plg. *skur̃snas, -à* „vargingas“ Lkš; Skr; Dkš; Snt; Vlkj; „nevešlus, blogai augantis“ Vv), *valkšnà* „vieno tinklo užmetimas“ (dažnas rytų aukštaičių tarmėje), *žirgsnà* „greitas ėjimas“ Skr.

Veiksmų pavadinimai su priesaga *-sna* labai paplitę prūsų kalboje (SV 46–47; Bammesberger, 1973, 87–89), turi atitikmenų kitose giminiškose kalbose (Brugmann, 1906, 264–265; Откупщиков, 1967, 234 tt.). Ypač senas yra pr. *lauxnos* „žvaigždės“ (Gestirne) E 4, plg. av. *raoxšna* „šviesa“, gr. λύχνος „žibintas“, iš dalies lenk. *łuna* „ugnies atšvaitas“, rus. tarm. *луна* „pašvaistė, amalas“ (IEW 687–689; Инд. 684–685; ЭССЯ XVI 173–174).

-ana, -ena

§ 77. Su priesaga *-ana* (< *a*+*-na*) padaryti NA *atilsana* „poilsis“ B, *dárgana/darganà* (fiksuojama nuo DP 220_{28}, 520_{45}; SE 225_{8}; Lex 75, 99a, 100, plg. *dárganas, -à* „darganotas“ K II 155; KlvD 91; Gs), *niũkana* „apniūkęs oras“ Trgn; Sdk.

Veiksmų pavadinimų su *-ena* (priesagos *-ana* apofoninis variantas) yra šiek tiek daugiau: *bãrena* „barimas“ Vgr, *drėbena* „šlapdriba“ Žž, *eĩdena* „netaisyklinga risčia“ C II 492, *gaĩšena* „gaišimas“ Žž, *keikenà* „keikimas“ B; Vrb, *lúžena* „lūžimas“ Slč, *mùšena* Vkš, *mušenà* Jnš; Šts, *mùšenos* „mušimas“ Slnt; Vkš; Šts; Trkn, *nẽšena* „nešimas“ Vgr; Ms; Žd, *pẽšena* „pešimas“ Žd, *rietena* Jnšk; Arm, *rietenos* „barniai“ Skp; Btg; Rk; Lnkv; Krtn ir kt., *skur̃dena* „skurdas“ Skr, *svaĩgenos* „svaigimas“ Pbs.

Veiksmų pavadinimai su priesaga **-eno-/-ono-* (**-enā-/-onā-*) buvo daromi ir kitose giminiškose kalbose. Ypač jų daug sen. indų kalboje, pvz.: *ayana-* „judėjimas“, *vandana-* „garbinimas“, *yaraṇā-* „senumas“ (Wackernagel, Debrunner, 1954, 185—188, 190—191; Елизаренкова, 1982, 139—140), bet pasitaiko ir kitur, pvz., sl. **vrĕteno* (žr. § 335), rus. *гулёна* „vaikščiojimas“ (Sławski, 1974, 128), got. *fairina*, s.vok.aukšt. *firina* „nusikaltimas“, *lugina* „melas“, s.saks. *drugina* „apgavystė“ (Meid, 1967, 107), gr. αὐονή „sausumas“, ἡδονή „džiaugsmas“ (Chantraine, 1933, 197 tt.; Schwyzer, 1939, 490). Tad, galimas daiktas, jog indoeuropiečių prokalbėje buvo daromi veiksmų pavadinimai ne tik su **-no-*, bet ir su antrine priesaga **-eno-/-ono-*.

-enė, -enia, -enis/-enys

§ 78. *-enė*: *áudenė* „naminių audeklų audimas“ Pln, *bridẽnė* „bridimas“ Šts, *derẽnė* „kailio lupimas, mušimas“ Slnt, *eidenė* „netaisyklinga risčia“ (plg. *eĩdena*, žr. § 77) C II 191, *įvedẽnė* „įvedimas, tvarka“ J, *karšẽnė* „karšinimas“ Nt; Brs; Šts; „senatvė“ Gršl, *krūpenė* „baimė“ Trgn, *krušẽnė* „kruša“ J; Als, *kūlẽnė* „kūlimas“ Rs; Šts; Vv, *mušẽnė* „mušimas“ J; Nt (plg. *mušenà*, žr. § 77), *pabaigẽnė* „pražūtis“ Lp, *pagražẽnė* „pagražinimas“ Vaižg; „paroda“ Rt; Vvr, *pavaišẽnė* „vaišės“ Sd; Šts, *prapuolẽnė* „pražūtis“ Lkv; Kv; „vargas“ Erž; Užv; Up; Klm, *skalbẽnė* „skalbimas“ Šts;

-enia: *karšenia* „karšinimas“ Kp (plg. *karšẽnė*), *kepenià* „didelis karštis“ Ktk; Ut; Dglš; Al;

-enis/-enys: *kulenis* „išdykavimas“ P (plg. *kūlẽnė*), *krūpenỹs* „baimė“ Lkm (plg. *krūpenė*). verdẽnis 'veiksmas' — Mažiulis s.v. Lowsenna

-sena

§ 79. Žemaičių tarmėje (ypač jos šiaurės vakarų plote) veiksmų pavadinimai su priesaga *-sena* gali būti daromi iš kiekvieno veiksmažodžio ir turi kategorinę veiksmo arba būsenos reikšmę kaip ir priesagos *-imas/-ymas* vediniai, pvz.: *bliáusena* „bliovimas“, *dìrbsena* „darbas“, *mylẽsena*

„meilė“, *pamalúosena* „pamelavimas“ ir t.t. (DaiktvDr 295). Aukštaičiuose veiksmų pavadinimai su priesaga *-sena* yra daug retesni ir dažniausiai žymi veiksmo būdą, pvz.: *eĩsena* „ėjimo būdas“ Up; Pc; Nm; Dkš; Gs, *jósena* „jojimo būdas“ Skr.

Neabejotinų giminaičių šio tipo vediniai turi prūsų kalboje. Visų pirma minėtinas vedinys acc. sg. *atskisenna*[*n*] „atsikėlimas“ (Aufferstehung) I 9_{10}. Tokie veiksmų pavadinimai kaip acc. sg. *en* [...] *aulausennien* „numirime“ (an [...] Sterben) III 113_{18-20}, *iseisenien* „išėjimą“ (Ausgang) 123_{2-3}, *gulsennin* „skausmo“ (Schmertzen) 105_2, gen. sg. *powaisenis* „sąžinės“ (Gewissenis) 91_{5-6} ir pan. (SV 47; Bammesberger, 1973, 96–97) padaryti su priesagos *-sena* variantu *-senis* (ar *-senia?*, plg. liet. *-enis*, *-enia*, žr. § 78).

§ **80.** Priesagos *-sena* kilmė aiškinama nevienodai. K. Brugmannas (1906, 268–269) šios priesagos vedinius lygina su s.ind. *sakṣanaḥ* „stiprus“, *bhakṣaṇam* „indas gerti“, *vakṣaṇam* „pastiprinimas“.

J. Endzelynas (SV 47; LVG 296–297; BKGF 75), P. Skardžius (ŽD 234) priesagą *-sena* sieja su lat. *-šana* (pagrindine latvių kalbos veiksmų pavadinimų darybos priemone, plg. § 42); jas abi kildina iš tos pačios baltiškos priesagos **-si̯onā-*. Pastaroji, jų nuomone, susidedanti iš sudaiktavardėjusių būs. l. dalyvių formanto **-si̯o-* (plg. nom. pl. *iſchganiſemi* MT 208) ir būdvardinio formanto **-no-*.

A. Bammesbergeris (1973, 92–96) baltų kalbų priesagose *-sna*, *-sena*, lat. *-šana* ir minėtuose sen. indų kalbos atitikmenyse išskiria šaknies determinatyvą **-s-*, kurį sieja su būs. l. priesaga. Taigi, jo nuomone, lietuvių ir prūsų kalbų priesaga *-sena* galėjusi atsirasti determinatyvui *s* prisijungus prie priesagos **-ena-* (panašiai kaip minėtuose sen. indų kalbos vediniuose), o lat. *-šana* kilusi iš determinatyvo **-s-*, priesagos **-i̯o-* (randamos *i̯o*-kamienėje būs. l. dalyvio, pvz., *bū́siąs*, formoje) ir **-nā-*. Priesagoje *-sena* ir lat. *-šana* būs l. formantą *s* išskiria ir V. Mažiulis (PKEŽ I 152–153), tik jis, skirtingai negu A. Bammesbergeris, lat. *-šana* veda iš *si* + **-anā-*.

Pastaruoju metu gana pagrįstai manoma, kad veiksmažodžio būsimojo laiko paradigma susiformavo baltų kalbų dirvoje[52]. Tad veiksmažodžio formantą **-s-*, vėliau virtusį būs. l. rodikliu, galima įžvelgti nę tik priesagoje *-s-ena*, bet ir priesagose *-s-mas*, *-s-tis*, *-s-tas*, *-s-las*, taip pat *-s-as*, *-s-a* ir pan.

E. Benveniste'as prūsų kalbos veiksmų pavadinimų priesagą *-sna* kartu su kitų giminiškų kalbų priesagomis, kilusiomis iš **-sno-/-snā-*,

---

[52] Schmid, 1963, 33—39; Stang, 1966, 397—399; Jakulis, 1966; Kazlauskas, 1968, 365—372 su lit.; Степанов, 1981.

*-sni- sieja su het. *-eš(š)ar* (gen. sg. *-šnaš*), su kuria buvo daromi veiksmų pavadinimai, pvz.: *alwanzeššar* „būrimas“, *ḫanneššar* „teismas, byla“, *ḫatreššar* „raštiškas paliepimas, įsakymas“ ir t.t. (Бенвенист, 1955, 129–132). Ši hipotezė pastaruoju metu yra gana populiari[53]; su het. *-eš(š)ar* bandoma sieti ne tik pr. *-sna*, bet ir liet. *-sena*. Tačiau priėmus šią hipotezę, lietuvių ir prūsų kalbų priesagų *-sena*, *-sna* vediniai būtų izoliuoti nuo jiems labai artimų latvių kalbos veiksmų pavadinimų su priesaga *-šana* (Bammesberger, 1973, 93). Be to, toje pačioje žemaičių tarmėje veiksmų pavadinimai daromi ne tik su priesaga *-sena*, bet ir su *-ena* (ypač jos variantu *-enė*, žr. §§ 77–78) bei *-na* (žr. § 76). Tarp šių priesagų ir dabar jaučiamas ryšys. Todėl įtikimiau priesagas *-sena*, *-sna* ir lat. *-šana* kildinti iš tos pačios priesagos **-nā-*.

-(i)onė

§ **81.** Dauguma negausių šios priesagos vedinių padaryti iš veiksmažodžių su priesaga *-(i)oti*. Seniausias vedinys su priesaga *-(i)onė* yra *medžionė* „medžioklė“ SD[1] 101; SD[3] 157, 184; I; S. Stan; [K]; J. Bil; NdŽ; „ko nors ieškojimas“ Grž. Jis atitinka pr. *medione* „medžioklė“ (Jagd) E 699 (SV 46, 209; BKGF 76). Daugelyje XVI–XVII a. raštų vartojami NA *keliõnė*, *kariõnė*. K. Sirvydo žodyne dar: *prekionė* „prekymetis“ SD[3] 85, 142 (t.p. A 1884,163; N; [K]), *sekionė* „persekiojimas“ SD[3] 85, 142 (t.p. Sut; N; „mėgdžiojimas, sekimas“ N; [K]), *vajonė* „lenktynės“ SD[3] 72, 465 (t.p. Sut; N; [K]).

Priesaga *-onė* – tai priesagos *-onas* paradigminis variantas. Su priesaga *-onas* pirmiausia buvo daromi vardažodiniai būdvardžiai (tokie kaip *raudónas*); jų dalis vėliau sudaiktavardėjo ir buvo susieti su veiksmažodžiais (žr. § 243). Dauguma priesagos *-onė* vedinių ir dabar darybiškai susiję ne tik su veiksmažodžiais, bet ir su vardažodžiais. Antai liet. *medžionė*, pr. *medione* yra veikiausiai padarytas ne iš išvestinio veiksmažodžio *medžióti*, o iš indoeuropietiško daiktavardžio **medhiom* „vidurys“, baltų kalbose gavusio reikšmę „miškas, giria“, plg. liet. *mẽdžias* „miškas“ (pietinėse tarmėse, žr. LKA III Žemėl. Nr. 3), lat. *mežs*, pr. *median* „miškas“ (Wald) E 586 (LEW 424–425). Vedinį *keliõnė* galima sieti su daiktavardžiu *kẽlias*, *kariõnė* – su *kãrias* „karas; kariuomenė, būrys, pulkas“ (gana paplitęs senuosiuose raštuose), *prekionė* – su *prẽkė* ir t. t.

Kitos priesagos, kilusios iš **-no-*, veiksmų pavadinimams daryti buvo panaudotos jau lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais.

---

[53] Eckert, 1963, 890; Birnbaum, 1972, 150; Panagl, 1976; Hamp, 1982, 70—72; 1985, 202—205; Иванов, 1983, 21.

§ 82. -*ina*: *bradinà* „bridimas, brada“ Užv; Varn; Šll, *eĩdina* „žinginė“ J;

-*inis*: *atólaidinis* „atlydis“ On, *lupinis* „plėšimas“ S. Dauk, *siùtinis* „pyktis“ Škn; prie jų šliejasi ir vedinys *šutinis* „gegužės mėnuo“ SD¹ 77a, plg. lat. *sutins* „kaitra“ (Urbutis, 1981, 116–119);

-*inė*: *apgaudinė* „apgavimas“ S. Dauk, *apgė̃dinė* „gėda, negarbė“ N; [K], *bridìnė* „bridimas“ J I 235, *bū̃dinė* „tokia religinė žydų šventė“ Kp, *eĩdinė (eidinẽ)* „netaisyklinga riščia“ SD³ 87, 422, 423; Q 639; B; R II 355; MŽ; [K]; „žinginė“ Rz; Jnšk; Klov, *pabaigìnė* „galas“ Prng (plg. *pabaigìnis*, -*ė* „paskutinis“ Prng; Ml; Ign), *suteminẽ* „sutema“ Brsl, *svaĩginė* „avių kvaitulys“ Žmt; Pbs; Ut, *žinginẽ* (fiksuojamas nuo Lex 38a, 77).

Visi šie vediniai yra sudaiktavardėję būdvardžiai. Kai kurie slavų kalbų moteriškosios giminės būdvardžiai su panašia priesaga -*ьn'a* taip pat yra virtę veiksmų pavadinimais[54].

-*inys*

§ 83. Peržiūrėtuose XVI–XVII a. raštuose randame tik vieną vedinį su priesaga -*inys* – *tinginỹs* DP 11X, turintį būsenos reikšmę „tingėjimas“, bet ir jis dažniausiai žymi būsenos patyrėją „kas tingi“.

Tarmėse šio tipo vedinių yra daugiau, pvz.: *atkirtinỹs* „atkirtimas“ Lp, *apsėdinỹs* „apsėdimas“ Lš, *atsilsinỹs* „poilsis“ Ūd, *barinỹs* „barnis“ Lk; Trgn; Vgr, *atlaidinỹs* „atlydys“ Vlkv; Vrb, *bildinỹs* „bilsmas“ Varn, *čiulbinỹs* „čiauškėjimas“ Slnt, *dūkinỹs* „dūkimas“ Skdt; Žl, *ėjinỹs* „ėjimas“ Skr; „eisena“ Grš, *griaužinỹs* „susigraužimas“ Trgn, *įjunkinỹs* „pripratimas“ Sn, *įmiginỹs* „įmigis“ Brt, *išdarginỹs* „ištvirkimas“ Tvr, *išmiginiaĩ* „įmigis“ Lš; Žln; „miegas prieš rytą“ Lp, *jovinỹs* „išdykavimas“ Svn, *kaitinỹs* „karštis“ Lk, *kamšinỹs* „susigrūdimas“ Vv, *kankinỹs* „kančia“ Ktv, *krutinỹs* „darbas“ Švnč, *kuitinỹs* „galvos svaigimas“ Brsl; „tokia avių liga“ Tl, *kurkinỹs* „nei šioks nei toks mezgimas“ Gs, *padūkinỹs* „pasiutimas“ Trgn; Ml; Mlt; Klt, *pajunkinỹs* „įprotis“ Dgl; Nč, *paprotinỹs* „paprotys“ Drsk, *pasakinỹs* „pasakojimas“ Prgn, *pasiutinỹs* „pasiutimas“ Lp, *pasiuvinỹs* „pasiuvimas“ Kb; Rod, *pykinỹs* „pyktis“ Dgl; Švnč; Mc, *plepinỹs* „plepėjimas“ Prng, *pradinỹs* „darbo pradžia“ Mrc, *pratinỹs* „pratimas“ Štk, *prijunkinỹs* „įpratimas“ Eiš; Valk, *sąnešinỹs*

[54] Vondrák, 1924, 540; Szymański, 1968, 106—107; Sławski, 1974, 138—139; Vaillant, 1974, 605—611.

„uždavinys“ Šts, *siutinỹs* „pyktis“ Vkš; DūnŽ; Pvn; „smarkus noras, įgeidis“ Imb; Klt; „išdykavimas“ Srv; Šauk; Šts, *skubinỹs* „skuba“ Šts, *smirdinỹs* „menkas darbas“ Kpč, *stipinỹs* „sustingimas“ Vn; Pj; „šėlimas“ Up, *suirinỹs* „suirutė“ Prng, *sumiginỹs* „įmygis“ Šil, *sumišinỹs* „sąmyšis“ Vv; Dglš; Klt; Trg; „blogas oras“ Tvı; Mlt, *suturinỹs* „santaika“ Lk, *suteminỹs* Lzd, *sūteminỹs* „sutema“ Lš; Vs, *šlitinỹs* „sverdėjimas“ Kv.

Daug dažniau su priesaga *-inys* daromi veiksmo rezultatų pavadinimai (žr. § 152).

-ynė

§ **84.** Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmų pavadinimų su priesaga *-ynė* (atsiradusia iš *-inė* dėl bendračių su *-yti* įtakos, plg. *-ymas*, žr. § 23) yra gana daug (DaiktvDr 296). Tuo tarpu XVI – XVII a. raštuose jų dar terandame vos keletą. NA *kankynė* SD[3] 11, 97, 167, *nakvynė* SlG I $76b_5$ plačiai paplitę ir dabar, vedinys *tekynė (tekinė?)* „bėgimas“ DP $543_{7,8}$; SD[3] 14, 89, 534 (t.p. Sut; N; [K]; L; Rtr) paribio tarmėse dabar reiškia „vestuvės“ Dv; Asv; Arm; Rod, o NA *dažynė (dažinė?)* „dažymas“ SD[3] 60 (t.p. N), *imbingynės (imbinginiu ėio* „stiprėjo“ DP $167a_{24-25}$) yra visai išnykę.

-ynos

§ **85.** Su priesaga *-ynė* glaudžiai siejasi antrinės kilmės priesaga *-ynos*. Su ja padaryti keli veiksmų pavadinimai, žymintys šventes. Pradžią šiam darybos tipui veikiausiai davė slavizmas *krikštỹnos* (turimas jau DP 15X; SD[3] 31, 169; Lex 86a, 54, plg. s.rus. *крьстины*, žr. Skardžius, 1931, 110; LEW 298 su lit.), kuris vėliau buvo susietas su veiksmažodžiu *krìkštyti*. Dėl to skolinys *krikštỹnos* ėmė funkcionuoti kaip priesagos *-ynos* vedinys. Pagal šį pavyzdį padaryti vediniai *pakasỹnos* (fiksuojamas nuo SD[3] 99, 165, 317), *palankỹnos* „gimdyvės lankymas po gimdymo“ Vlk; Vrn; Kb; Mrc; Drsk; Srj; Dg, *sutarỹnos* „sutartuvės, sužadėtuvės“ Ml; prie jų šliejasi ir naujadaras *vardỹnos*.

-ainė

§ **86.** Priesaga *-ainė*, kilusi iš senesnės *-ainas, -a* < **-oino-/-eino-* (Brugmann, 1906, 273 tt.; Hirt, 1927, 228), yra veikiausiai priesagos *-inas(-a)* apofoninis variantas. Su priesaga *-ainis(-ė)* vakarų aukštaičių tarmėje plačiai daromi būdvardžiai (ŽD 286; BūdvDr 575 – 576). Su *-ainė* padarytas ir NA *buvaĩnė* „gyvenimas“ Šmk; „gyvenamoji vieta; sodybvietė“ N.

-einė, -einia

§ 87. Priesaga *-einė*, kilusi iš ide. **-eino-* (žr. § 86), nuo *-ainė* skiriasi balsių kaita. Su ja padarytas NA *buveĩnė* „gyvenimas" Skr; „gyvenamoji vieta" S. Dauk; K; J; I. Simon; Kv; Slnt; Up; „sodybvietė" Als; Kal (plg. *buvaĩnė*, žr. § 86), o su *-einia* – *buvéinia* „buvimas" Nmn; Vlk; Lp; Lš; „gyvenimas" Rdm (plg. *buveĩnė*) *prapuoléinia* „pražūtis" Mrs; Krok; Krsn.

-iena, -ienė, -ienia

§ 88. Su priesaga *-iena*, dėsningai kilusia iš **-eino-* (dvibalsis *ei* kai kuriais atvejais rytų baltų kalbose yra virtęs į *ie*), padaryti NA *gaĩšiena* „džiūtis, nykimas" Rmš, *šalienà* „šalimas" Grž.

Ši priesaga turi vėlesnes (*į*)*ē* ir *ją* kamienų formas:

-ienė: *ėjiẽnė* „ėjimas" Plk, *laužiẽnė* „galvosūkis" Šts, *maudiẽnė* „maudymasis" Snt, *pabaigiẽnė* „pražūtis", *pabiriẽnė* „netvarka, painiava" Alk, *pragaišiẽnė* „pragaištis" J; Vl;

-ienia: *išdū́kienia* „netvarka", *padū́kienia* „padūkimas" Ds.

Latvių kalboje daromi vyriškosios giminės veiksmų pavadinimai su atitinkama priesaga *-iens*, pvz.: *gājiens* „ėjimas", *sitiêns* „smūgis", *šãviens* „šovimas" (LVG 321–322)[55].

-tina

§ 89. Veiksmą žymi keletas sudaiktavardėjusių moteriškosios giminės būdvardžių su priesaga *-tinas*, *-a* (veikiausiai iš *-tas*+*-inas*): *augtinà* „augimas" J, *išdū́ktinà* „didelis sujudimas" Sdk, *nesueitinà*, *nesutiktinà* „nesantaika" Ml; *papjū́tina* „pražūtis" Sdk, *plaktinà* „mušimas" Lk, *prapultinà* „prapuolimas" J; Gl, *sprogtinà* „mirtis" Žem.

-tinis, -tinys, -tinė

§ 90. Veiksmo pavadinimais yra tapę kai kurie sudaiktavardėję būdvardžiai su naujesne priesaga *-tinis(-ė)*.

XVI–XVII a. raštuose randame vedinius *paslaptinis* BB Ps 24,14; MP 39, *paslėptinis* „paslaptis" BB PvR 16,25 (t.p. Ns 1856,3), plg. būdvardžius *paslaptinis(-ė)*, *paslėptinis(-ė)* „slaptas". Tarmėse dar: *atšertìnis* „toks žaidimas" Dkk, *kviestìnis* „pasilinksminimas, vakarėlis

---

[55] A. Bammesbergeris (1973, 148—150) lat. *-iens* kildina iš balt. **-en-nas*. Tačiau tai labai abejotina.

kviestiniams svečiams“ Žmt; Kvr, *pačiuožtìnis* „valsas“ Grš, *pagultìnis* „žaidimas, kas pirmiau atsiguls“ Als, *paristìnis* „raginamasis gėrimas“ Nm; Grš.

Su *-tinys* (plg. *-inys*, žr. § 83) padarytas NA *slėptinỹs* „slaptumas“ Slnt.

XVI – XVII a. raštuose vartojami vediniai *paslaptinė*, *paslėptinė* „paslaptis“ (turimi ir tarmėsė), retesni NA – *apleistinė* „apleidimas, nesisekimas, užkerėjimas“ SD[3] 269 (t.p. Grš), *apslėptinė* „paslaptis“ MT 153, *atmintinė* „atminimas“ SD[3] 283 (t.p. N; [K]), *nuduotinės* „vestuvės“ DP 186_{48} (plg. *nuduotuvės*, žr. § 57), *sukaktinė(s)* „sukaktuvės“ DP 7X (t.p. I; Ser; NdŽ). Tarmėse randame dar: *atimtìnė* „toks žaidimas kiaušiniais per Velykas“ Skr; Gs; Lnkl; Srv, *daũžtinės* „susidaužimas geriant“ Kl; Pln, *durtinẽ* „mūšis durtuvais“ Pln, *dvėstìnė* „gyvulių dvėsimas“ Sb; Sdb; „badas“ Ps, *keltìnės* „kaimiškos kviestinės vakaruškos“ Tj, *mintìnė* „mįslė“ Pn, *neštìnė* Alk, *neštìnės* „religinė žydų šventė, nešamoji naktis“ Prn; Lp; Gs, *nudirtinẽ* „apdirbimas“ J, *pagautìnė* „religinės žydų apsivalymo apeigos“ Krkl; Grk; Ll; Užv, *padūktìnė* „pasiutpolkė“ Pnd, *papjū́tinė* „pražūtis“ Ml; Vdš, *pasuktìnės* „senoviškas lietuvių šokis“ Grž; Lnkv, *slėptìnė* „slapstymasis“ Grž, *sugertìnės* „sugertuvės“ Trg, *sumestìnės* „suvažiavusių giminių sudėtinės vaišės“ Trgn.

Daug dažniau su priesaga *-tinis(-ė)* daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 213).

-ėtinė, -ytinė, -otinė, -uotinė

§ **91.** Priesagai *-tinė* prisijungus prie bendraties priesagų *-ėti*, *-yti*, *-oti*, *-uoti*, atsirado šios antrinės priesagos:

-ėtinė (<-ė(ti)+-tinė): *derẽtinė* „lažybos“ Lnkv;

-ytinė (<-y(ti)+-tinė): *ardýtinės* „ardymas“ Grž, *braukýtinės* „laukiančių moterų braukymas“ Krč; Grž, *landỹtinės* „toks senovinis šokis“, *prašýtinės* „vaišės, pobūvis tik prašytiems svečiams“ Grž;

-otinė (<-o(ti)+-tinė): *raudótinė* „rauda“ Ds;

-uotinė (<-uo(ti)+-tinė): *raliúotinė* „piemenų daina“ Ds.

-tynės

§ **92.** Ši priesaga atsirado iš *-tinės* dėl bendraties priesagos *-yti* įtakos (plg. *-ynė*, žr. § 84). Dabar ji yra gana dari (DaiktvDr 295 – 296). Tuo tarpu XVI – XVII a. raštuose randame vos vieną kitą vedinį: *imtynės* DP 196_{18}, *lenktynės* Ch[1] PvK 9,24, *mintynės* „imtynės“ SD[3] 14, 526; Ch[1] PvK 9,25.

-(s)tas, -(s)ta

§ 93. Su priesaga *-to-, kaip ir su *-no-, nuo seniausių laikų buvo daromi ne tik būdvardžiai, bet ir daiktavardžiai – veiksmų pavadinimai[56]. Tačiau šio tipo vedinių tiek lietuvių, tiek kitose giminiškose kalbose yra nedaug.

Ypač senas yra NA *sraũtas*, kuris turi atitikmenų kitose giminiškose kalbose, plg. lat. *straũts* „upės slenksčiai, sraunumai; upelis", s.ind. *srota-* „srautas, upė", air. *sruth* „upė" (LEW 888). Tačiau jis gali būti sudaiktavardėjęs būdvardis, plg. s.ind. *sruta-* „plaukiantis, nuplaukęs", gr. *ῥυτός* „plaukiantis, srūvantis" ir liet. *srùtos* (Brugmann, 1906, 395; Trautmann, 1923, 280).

XVI–XVII a. raštuose, greta ir dabar įprastų NA *keȓštas*, *maĩštas*, *siùstas*, buvo vartojami vediniai *bangtas* „audra" C II 795 (t.p. Bt), *narstas* „pyktis" DP 7_8, *neaplankstas* „neišvengiamumas" SP I 16_{15}. Tarmėse paplitę NA *gaĩštas*, *keȓštas*, *neȓštas*, *sprìgtas*, *sõpstas* „sopulys", *šmeĩžtas;* retesni: *atgrį̃žtaĩ* „jaunavedžių apsilankymas pas jaunosios tėvus po vestuvių" Kv, *ãtkaištas* „atsikirtimas į priekaištus" Vlk, *ãtkerštas* „atsikeršijimas" Jnšk, *atspẽtas* „atspėjamas laikas", *bẽgštas* „bėgsena" Grž, *glúostas* „akių sudėjimas, trumpas miegas" Brt; Rmš; Prng, *graĩbštas* „griebimas, išgriebimas" Skr, *lùptas* „pėrimas" Pj, *niȓštas* „pyktis" Grž, *ruõštas* „rengimas" Grž; Ds; „namų apyvokos darbai" Sln; Ps; Slč.

Su -(s)ta XVI–XVII a. raštuose labiau paplitęs NA *burta* „būrimas; buriamasis kauliukas" (žr. § 183), o XVIII–XIX a. – ir *šnekta* (RB Ez 12,22; R; MŽ; K. Donel ir kt.); retesni: *paslapta* „paslaptis" SP II 18_{27}, 205_{30}, *maišta* „maištas" SD³ 389, *slapta* „paslaptis" 440 (ir tarmėse), *siusta* „siutimas" Lex 88, *važta* „važinėjimas; vežimas" (žr. § 118). Tarmėse dar: *bėgštà* „bėgimas" Kp; Skdv; Skr; Šmk; „triūsas" Skr, *buità* „gyvenimas, buitis" Lp; Srj, *gaištà* „gaišimas" Sb, *luptà* „lupimas" Šll, *nūdėtà* „nuodėmė" Vkš, *pašnektà* „pasikalbėjimas" Skdv; „paskala" Pvn, *pašváista* „pašvaistė" Vl; Jrb, *plaktà* „plakimas" Skr, *sárgta* „prižiūrėjimas, budėjimas" Als, *slėptà* „paslėpimas" Šts, *spẽta* „atspėjamas laikas" Vl (turimas jau B; H; N; J), *sutemstos* „sutemos" Mrk, *šėlstà* „audra" Kv.

---

[56] Bahder, 1880, 91—92; Brugmann, 1906, 414—416; Meillet, 1934, 269; Risch, 1937, 22—23; Arend, 1938, 214—216; Wackernagel, Debrunner, 1954, 584—587; Савченко, 1974, 184—185.

-atas, -ata, -etas, -eta

§ 94. Prie priesagos *-tas(-ta)* prisijungus kamiengaliui *a/e* atsirado antrinės priesagos:

-atas: *blãzgatas* „burnojimas“ J, *plẽpatas* „plepalas“ Sb;

-ata; lamatà „smarkus laužimas vėtros metu“ Nč, *sùkata* „avių kvaitulys“ R; MŽ; N; K; Žml; Šl; Als; „vidurių paleidimas“ Pnm;

-etas: *šlekẽtas* „srovė, čiurkšlė“ J; Brs; Rt; Als;

-eta: *bliáuketos* „blevyzgos“ Mlt.

Su antrine priesaga **-eto-/-oto-* veikiausiai nuo indoeuropiečių prokalbės laikų buvo daromi ypatybių pavadinimai (Brugmann, 1906, 416—417).

Vediniai su **-ro-*

-ra, -srė

§ 95. Veiksmažodinių daiktavardžių su **-ro-* lietuvių ir kitose giminiškose kalbose yra nedaug[57]. Kai kurie iš jų gali būti išplėsti senieji priebalsinio *r* kamieno vardažodžiai (Hirt, 1913, 284—286). Toks veikiausiai yra liet. *aušrà*, plg. s.ind. *uṣraḥ* „rytinis“, *uṣrā* „aušra“ ir *uṣar* „t.p.“, gr. αὔριον „rytoj“, s.angl. *ēastre-* (< **ausr-*) „pavasario deivė“[58].

NA *kantra* „kančia“ WP 82, 906, 141 dabar turi reikšmes „kantrybė“ Mrj; Prng; „pakentimas“ Ėr (plg. būdvardį *kantrùs, -ì*). Tarmėse vartojami dar: *kaitrà* (plg. būdvardį *kaitrùs, -ì*), *šutrà* „tvankumas, karštis“ ir retesnis *pakantrà* „kantrybė“ Rm (plg. būdvardį *pakantrùs, -ì* „kantrus“ Škn; Krž; Vdk; Gs).

Su *-srė* padarytas NA *pašvaisrė* „pašvaistė“ C II 972; N; K (plg. *pašvaisà*, žr. § 124).

-uras, -urys/-uris

§ 96. *-uras* (<*u*+*-ras*): *sùkuras* „sūkurys“ Dov;

-urys/-uris: *knýburis* „knibinėjimas, įkyrus darbas“ Vdžg; Ll; Skr; Šk; Rs; Šll, *snū̃duris* „snaudulys“ Kl, *sūkurỹs* (paplitęs nuo XVI—XVII a.).

---

[57] Palyginti nedaug yra ir senųjų būdvardžių su šia priesaga. Didesnį jų paplitimą indoiranėnų kalbose H. Friskas (1934, 1—49) laiko inovacija (kitaip Wackernagel, Debrunner, 1954, 852—853).

[58] Brugmann, 1906, 347; Schulze, 1966, 839; Mayrhofer, 1956, 113.

-(s)las, -(s)la

§ 97. Priesagą -*las*, tiesiogiai kilusia iš *-*lo*-, galima išskirti bene tik NA *pamoklas* „pamokymas“ Mž 95_{18} (jei tai ne korektūros klaida vietoj *pamokslas*); galbūt ir *kẽslas* „blogas ketinimas“ Ms; Slnt.

Su -*slas* padaryti vediniai *mókslas* (kai kuriuose XVI–XVII a. raštuose dar išlaikęs pirminę reikšmę „mokėjimas, sugebėjimas“, žr. aut., 1984), *pamókslas, žaislas* (apie jį žr. § 118), paplitę nuo mūsų raštijos pradžios, dabar jau išnykęs NA *pavaislas* „elgesys“ VlnE 67_6; BB PvP 2,7 (t.p. N) ir tarminiai *gir̃slas* „balsas“ Rtn; Arm; „žinia, gandas“ Rod; Sn; Lš; Rtn, *geĩslas* „geidimas“ Rs, *pãjunkslas* „įprotis“ Vlkv, *są́mokslas* „susimokymas, susitarimas ką daryti; Mrs; Vv; Dglš, *ver̃slas* „darbas, užsiėmimas“ Srj; Ktk.

Priesagą -*la* turi NA *derklà* „derkimas, šmeižtas“ J, *garglà* „kriokimas“ Bgt ir naujadaras *veiklà*, o -*sla* – NA *moksla* „mokslas“ BP I 325_2 (plg. *mókslas*, lat. *mâksla* „mokėjimas, sugebėjimas; menas“ ME II 579), *pamoksla* „pamokymas“ BP II 454_{22-23}; BB Pat 31,1; (p.) Tvr; „pamokslas“ BB Zach 5,8.

Apskritai lietuvių kalboje (kaip ir kitose giminiškose kalbose) su būdvardine priesaga *-*lo*- dažniau daromi veikėjų ir įrankių pavadinimai (žr. §§ 192–205, 323–334)[59].

-lė, -(s)lis/-lys, -(s)lius

§ 98. -*lė*: *apgáulė* Vvr; Kv, *apgáudlė* „apgavystė“ Grg, *báilė* „baimė“ Srv; Ktk; Rm; Jnšk; Er; Trgn; Lnkv (plg. lat. *baîle* „t.p.“ ME I 250–251), *gaĩšlė* „gaišatis“ Prk, *kriõklė* „verksmas“ Pln, *kriokl̃ė* „difterija“ Dkš; Rmš; „triukšmingas vandens bėgimas“ An, *núotarlė* „nutarimas, susitarimas“ Žg, *parduõlė* „pardavimas“ Ds, *pir̃šlės* „piršlybos“ Kp; Vžns; Užp; Ut; Ds, *prytarl̃ė* „pertaras, priežodis“ Klp; Vgr; Šts; Krž, *stygl̃ė* „trūkumas“ Trgn; Str; Švnč; Dglš ir kt., *šūkl̃ė* „šauksmas“ J, *ùžgaulė* Sk; Yl, *užgaul̃ė* „užgauliojimas“ MŽ; D. Pošk; S. Dauk; I; Vrd; Skr, *veĩslė* (paplitęs nuo mūsų raštijos pradžios), *žviegl̃ė* „žvengimas“ Kp;

[59] Kiek daugiau veiksmų pavadinimų su priesaga -*sla* (ir jos antriniais variantais) padaryta germanų kalbose (Wilmanns, 1899, 271—274; Meid, 1967, 89—90). Prie *-*lo*- prisijungus *-*no*- atsirado priesaga -*lune* (Sieg, Siegling, 1931, 6—7; Windekens, 1979, 157 tt.), kuri tocharų kalbos A dialekte yra svarbiausia veiksmų pavadinimų darybos priemonė panašiai kaip priesaga -*imas*/-*ymas* lietuvių kalboje (Fraenkelis, 1932, 15).

-lis/-lys: *dieglỹs* (jau SD[1] 59; SD[3] 112; SP 1X), *dreblỹs* Kp; Svn, *drõblis* „šlapias sniegas" Pbs; Paį; Kri; Rm; Grž; Mžš, *gaĩšlis* „gaišatis" RdN, *núomirlis* „nuomaras" Vlk, *pardõlis* „pardavimas", *partẽklis* „perteklius" Mžš, *pérstolis* „paliova, pertrūkis" Kp; Grž, *sùgaišlis* „sugaištis" Skr, plg. lat. *nuobīlis* „išgąstis" (LVG 341);

-slis: *daĩgslis* „dygimas" Grž, *dẽslis* „derlumas" Slnt;

-lius: *apgáulius* „apgavimas" Tl, *daĩglius* „dygimas" Kal; Slnt; Užv; Škn, *diegliùs* „diegiamasis skausmas" Alv; Prl; Prng; Lp; Rdm; Vrnv (plg. *dieglỹs*), *drebliùs* Šmn; PnmR, *drõblius* „šlapias sniegas, šlapdriba" Šš; Brž; Tvr; Slk; Ds (plg. *dreblỹs*, *drõblis*), *gaĩšlius* „gaišatis" Rs; Ll (plg. *gaĩšlis*), *ìšteklius* (jau R II 125; MŽ II 291), *neprìteklius* „trūkumas" Rm; Vlkv, *pérteklius* Gs, *pertekliùs* Plv, *párteklius* Mžk; Šauk; Krš, *par̃teklius* Rsn (plg. *partẽklis*), *skir̃lius* „skyrimas, parinkimas" S. Dauk; „skirtumas" S. Dauk; Tl, *stìglius* „trūkumas" Šš; Mlt; Žl, *sùgaišlius* „sugaištis" Erž; Skdv; Gs; Vgžg; Skr (plg. *sùgaišlis*), *trùklius* „užtrukimas" (turimas jau senuosiuose raštuose);

-slius: *daĩgslius* „dygimas" Slm; Užp (plg. *daĩgslis*).

-alas, *-alis*

§ **99.** Nuo XVI a. plačiai paliudyti vediniai *reĩkalas*, *veĩkalas* (apie pastarąjį žr. § 183). Tarmėse veiksmų pavadinimai su priesaga *-alas* (< *a* + *-las*) dažniausiai daromi iš garsažodinių (ypač kalbėjimą reiškiančių) nepriešdėlinių veiksmažodžių ir turi niekinamąją reikšmę, pvz.: *bar̃škalas* „plepėjimas" Mrj (kur kas dažniau jis reiškia „barškutį; plepį"), *bir̃balas* „verksmas" Šauk, *bler̃balas* „niekų kalba" Plv; Skr, *čir̃škalas* „čirškimas, barimas" Lš; Slnt, *giẽdalas* „prastas giedojimas" Vdk; Rs; „įkyri kalba" Vl, *klíedalas* „niekų kalba, kliedėjimas" Sb, *páistalas* Sml; Lnkv; Rd, *plẽpalas* Plt; Šts; Prn; Jrb ir kt., *pler̃palas* Vkš; Dkk, *pliaũškalas* Ll; Krkl; Vkš; Vrd, *pliur̃palas* Krš; Užv; Rdn; Rd; Lg ir kt., *tar̃škalas* Vkš; Krtv; Žvr, *taũškalas* „tuščia kalba" Skd; Vkš; Šlv; Up; Ėr; Žvr.

Žemaičiuose pasitaiko ir kitokios darybos NA, pvz.: *ãtkaitalas* „pakaita" Šts; Brs, *geĩdalas* „geidulys" Šts; Krt; Dr, *siaũtalas* „grūdų valymas, siautimas" Kv, *sugaĩšalas* „gaišatis" Šts.

Su priesaga *-alas* kur kas dažniau dabar daromi veiksmo rezultatų pavadinimai (žr. § 158).

Priesagą *-alis* turi NA *kenkalis* „trūkumas, yda" BB 3 Moz 22,21; 22,25. Su šia priesaga padaryta veikėjų pavadinimų (žr. § 196).

-elas, -elė, -elys

§ 100. *-elas* (priesagos *-alas* apofoninis variantas): *kiȓpelas* „kirpimas", *pjóvelas* „blogas pjovimas dalgiu" Rod, *plẽpelas* „plepalas" Ad, *skeȓdelas* „skerdimas" Rod;
-elė: *kvẽpelė* „atsikvėpimas, kvėpčiojimas" Bdr;
-elys: *džiuvelỹs* „džiova" Ç I 448.
Išvestinė priesaga **-elo-/-olo-* gali būti gana sena. Su ja veikiausiai jau indoeuropiečių prokalbėje buvo daromi veiksmažodiniai būdvardžiai, kurie vėliau sudaiktavardėjo ir gavo veiksmų, jų rezultatų ar veikėjų reikšmes (žr. § 198).

-ėlas, -ėlė

§ 101. *-ėlas (<ė+-las)*: *patekẽlai* „gimdyvės aplankymas su dovanomis" Dglš;
-ėlė: *sulrėlė* „riaušės, maištas" Šd.

-ilis, -ilmė

§ 102. Su *-ilis (<-i+-lis)* – tik vienas NA *skaudilis* „skaudulys" WP 274 (jei tai ne rašybos klaida vietoj *skaudulys*). Šiaip jau tą priesagą turi vienas kitas veikėjų pavadinimas (žr. § 202).
Priesaga *-ilmė (<-ilis* ar *-ilas+-mė)* išskiriama NA *siutilmė* „šėlimas, siutimas; pasiutėlis" DP 12X (t.p. Sut; NdŽ).

-ylas

§ 103. Priesagą *-ylas (<-y(ti)+-las)* turi NA *patekỹlai* „gimdyvės aplankymas su dovanomis" Ad; Tvr (plg. *patekẽlai*, žr. § 101).

Vediniai su **-uo-*

§ 104. Senovinė priesaga **-uo-/-uā-* atsirado *u* kamieno vardažodžius išplėtus *o* kamieno kaitybinėmis galūnėmis, plg. liet. *dervà*, s.sl. *drěvo*, got. *triu (<*dreuo)* ir s.ind. *dru, dāru* „medis", liet. *leñgvas*, lot. *levis (<*legvis)* ir s.ind. *laghuṣ*, s.sl. *lьgъ-kъ* „lengvas" ir kt.[60] Jau prieš indoeuropiečių prokalbės suskilimą **-uo-* funkcionavo kaip atskiras var-

[60] Brugmann, 1906, 199—200; Chantraine, 1933, 122; Бенвенист, 1955, 201—208.

dažodžių darybos formantas, būdingas daugiausia būdvardžiams (Brugmann, 1906, 201–208). Iš jo išsirutuliojo ir keletas antrinės kilmės priesagų.

-*sva*, -*vė*

§ **105.** Su -*sva* (<*s*+-*va*) padaryti NA *brąsvà* (<**brandsva*) „branda“ An; Kp (plg. *brandùs*, -*ì*), *láisva* (<**laidsva*) „laisvė“ J I 201; V. Piet (plg. *láisvas*, -*à*), *nausvà* (<**naudsva*) „nauda“ MŽ II 360; N; [K]; J. Tai sudaiktavardėję būdvardžiai, plg. *láisvas*(-*à*), *raũsvas*(-*à*), *rùsvas* (-*à*) ir pan. (ŽD 377; BūdvDr 565).

Su -*vė* nuo senųjų raštų vartojami NA *smárvė* (<**smardvė*) DP 8X; Lex 42, *srovẽ* SD[3] 26, 227. Tarmėse dar: *pértarvė* „pertaras“ Pnd; Ds; Kp; On; Slm; Svn, *sántarvė* „santaika“ Zr; Ds; Kp; „susitarimas“ Plv; On.

-(*i*)*ava*

§ **106.** Su išvestine priesaga -(*i*)*ava* (<-(*i*)*a*+-*va*) XVI–XVII a. raštuose randame NA *baudžiava* BB 2 Moz 1,14; BP II 504$_{8}$ ir *lykava* „maras“ C II 534 (t.p. N; [K]; Erž; „kokia nors negerovė“ Up; Jrb; Skr). Tarmėse dar: *gãniava* „ganymas, ganymo metas“ J; Skr (dažniau „gyvulių vasaros ėdesys, ganykla“), *gỹliava* „gyvulių gyliojimo metas, kaitra“ Šauk; KlvrŽ; Plt, Užv; Krkl, *kariavà* „nesutikimas“ Skr, *karšiavà* „smarkus lietus“, *lũkiava* „laukimas“ Brt, *páiniava* „nepatogumas, keblumas“ Škn; Brs; Vdš.

-*yva*

§ **107.** Vedinys *dalyvà* „dalijimas“ Ds; O (jis reiškia ir „dalintoją“, žr. § 224) tiesiogiai siejasi su būdvardžiu *dalývas*, -*à* „dosnus“ J (plg. *dalùs*, -*ì* ir *dalýti*).

-*uva*

§ **108.** Priesaga -*uva* (<*u*+*va*) galima išskirti NA *lykuva* „maras“ C II 201; B 970; N; K; BŽ 376, 615.

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU YPATYBIŲ PAVADINIMŲ (VARDAŽODŽIŲ ABSTRAKTŲ) PRIESAGOMIS

§ **109.** Veiksmų pavadinimai ir ypatybių pavadinimai (nomina qualitatis) nuo seno buvo labai glaudžiai susiję, indoeuropiečių prokalbėje jie buvo daromi su panašiais darybos afiksais (plg. Brugmann, 1906, 626–

644). Be to, šias darybos kategorijas sieja jų pamatinių žodžių – veiksmažodžių ir tariniais einančių vardažodžių – artumas. Tiek veiksmažodžiai, tiek būdvardžiai reiškia požymį (predikatą). Tad suprantama, jog lietuvių kalboje veiksmų pavadinimai nuo seno daromi su kai kuriomis priesagomis, būdingomis ypatybių pavadinimams. Šią darybos priemonių pereigą skatino ta aplinkybė, kad baltų kalbose yra daug denominatyvinių veiksmažodžių, kurių veiksmo ir ypatybės reikšmės yra susipynusios. Pavyzdžiui, veiksmažodis *baltúoti* reiškia maždaug tą patį kaip *būti baltam, juodúoti* – kaip *būti juodam* ir t.t. Baltų kalbose veiksmažodžiai gali būti daromi beveik iš kiekvieno laipsniuojamojo būdvardžio ir daugelio daiktavardžių. Ypač seni yra lietuvių kalbos denominatyvai su priesagomis *-auti, -uoti, -oti, -inti,* turintys atitikmenų kitose giminiškose kalbose (Stang, 1942, 155–162, 169–174, 176–188). Šios priesagos gali būti vardažodinės kilmės[61].

Jau nuo seniausių laikų indoeuropiečių kalbose iš veiksmažodžių buvo daromi vardažodžiai, iš kai kurių vardažodžių – veiksmažodžiai, o iš šių veiksmažodžių – vėl vardažodžiai (Курилович 1965, 419 tt.; Откупщиков, 1967, 107–109). Tuo būdu atsirado daug veiksmažodžių, turinčių bendras šaknis su vardažodžiais. Pakitus darybos santykiams, su denominatyviniais veiksmažodžiais imta sieti ir senus vardažodinius vedinius (Пауль, 1960, 290–292; Kuryłowicz, 1964, 46–48; Шанский, 1968, 234–235).

-umas

§ **110.** Priesagos *-umas* vediniai pradžioje buvo daromi iš *u* kamieno vardažodžių, dažniausiai būdvardžių, plg. *bailùmas* : *bailùs, gražùmas* : *gražùs.* Pati priesaga kilo iš senovinio formanto **-mo-*, priaugusio prie kamiengalio *u.* Tačiau jau XVI–XVII a. raštuose greta vyraujančių būdvardinių šios priesagos vedinių randame visą būrį veiksmų pavadinimų su priesaga *-umas.* Iš jų labiausiai buvo paplitęs NA *troškumas* „troškimas, aistra“ DP 114_{39}, 339_{32}, 509_{37} [...] 28X; DK 28_{29}, 91_{8}; PK 58_{24}, 130_{26}, 236_{14} [...] 5X; KN 107_{23}, 254_{28}; WP 198a; CL 63 (gana dažnas XIX a. raštuose, plg. dar *troškumėlis* „taip pat (t.p.)“ LTR (Kp) 123(33)) ir kiek retesnis *tikumas* „tinkamumas“ DP 568_{4}; SD^{1} 67 (t.p. R; K; Rdm), plg. *netikumas* „netinkamumas, apsileidimas, paikumas“ DP 36_{25}, 155_{15}, 244_{24}, 254_{28}, 378_{19}, 579_{49}, 580_{11}. Kitų šio tipo vedinių pastebėta tik atskiruose tekstuose. Daugiausia jų yra M. Daukšos Postilėje.

---

[61] Мейе, 1951, 182–183; Откупщиков, 1967, 78–106; Georgiev, 1960, 17, 18, 29; 1982, 9–11; Watkins, 1975, 371 tt.; Karaliūnas, 1980.

Išskyrus *stembumas* „pasipriešinimas“ 52_{18} (t.p. Sut; M; KŽ), jie padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių: *apšaukumas* „apskelbimas“ 174_{33}, *atpirkumas* „atpirkimas“ 49_{15}, *įradumas* / *inradumas* „paslaugumas; pareiga“ 289_{25}, 551_{4}, *nuvargumas* „nuvargimas“ 15_{18}, *perlaidumas* „leidimas“ 513_{4}; su neiginiu – *netekùmas* „trūkumas“ 496_{25}.

Dauguma kitų XVI–XVII a. autorių pavartotų vedinių taip pat padaryta iš priešdėlinių veiksmažodžių: *išdykumas* „išdykavimas“ Lex 90a, *išsiilgumas* „išsiilgimas“ Ch[1] 2 PvK 7,7, 7,11, *pailsumas* „pailsimas“ Lex 62a (t.p. N), *pajuntumas* C I 155 (t.p. Q 153; KlpŽ 74; N), *paplikumas* „plikė“ Ch 3 Moz 13,42, *pasiutumas* „pasiutimas“ Lex 2a; C I 9 (t.p. Krz 11), *prievaisumas* „vislumas“ MT $41a_{10}$, *pristokumas* BB Pat 6,11; 24,34 (t.p. N), *nustokumas* „trūkumas“ Ps 7,15, *sulygumas* „suvienodinimas, vienodumas“ MT 50_{12}, *sutikumas* „sutikimas“ 14_{10}; su neiginiu – *neišklausumas* „neišklausymas“ WP 103a. Iš nepriešdėlinių veiksmažodžių padaryti NA *elgumas* „gyvenimas, darbas“ PsD 14,2; C II 957, *ilgumas* „ilgesys“ PK 153_{18} (plg. *išsiilgumas*), *krokščiumas* „knarkimas“ SD[3] 30 (plg. *krokštumas* J[1]), *griežumas (dantų)* „griežimas“ WP 261, *klausumas* „klausymas“ 183a, plg. *neklausumas* „neklausymas“ 170a (Gaigalat, 1902, 118), *spėtumas* „linkmė, eiga“ MT 89.

§ **111.** Vėlesniuose raštuose pastebėti šie kalbamojo tipo NA: *apalpumas* „apalpimas“ KlpŽ 175, *bėgumas* „bėgimas“ 148 (Specht, 1935, 48), *apdūkumas* „apsvaigimas“ B, *apreiškumas* „apreiškimas“ S. Dauk, *drabsumas* „kabinimas“ Krz 107, *pasilinksmumas* „pasilinksminimas“ H, *pašėlumas* „pašėlimas“ V. Kudir, *skrodumas* „išdroža, išskroda“ Q 174, *tarpumas* „tarpimas, augimas“ H, *tekumas* „bėgimas, tekėjimas“ N; S. Dauk. S. Daukantas mėgo daryti naujus veiksmų pavadinimus su priesaga *-umas*, pvz.: *neesumas* „nebuvimas“, *išrenkumas* „išrinkimas“, *priskyrumas* „priskyrimas“ ir pan. (Subačius, 1988, 114).

Nors minėtieji veiksmų pavadinimai, išskyrus *išdykùmas*, *netikùmas*, dabar jau nevartojami, tačiau veiksmažodinių vedinių su priesaga *-umas* užfiksuota ir dabartinėje lietuvių kalboje. V. Urbutis (DaiktvDr 300) paminėjo 3 šio tipo vedinius: *apgalùmas*, *paveldùmas*, *trũkumas*. Prie jų galima pridurti dar šiuos tarminius NA: *balùmas* „pabalimas“ Klp; Grž, *grėbstùmas* „šiukšlių krūva“ J, *įnirtùmas* „įnirtis“ LT II 155, *yrùmas* „buvimas“ Ad, *juokumė̃lis* „juokas“ Škn, *negalùmas* „negalė“ Sb, *pagedùmas* „pašėlimas“ Jrb; Skr, *pašlapùmas* „šlapia vieta“ Skdv, *pykùmas* „pyktis“ Ds; Ig; Šts, *sustirùmas* „sustirimas“ Mžš.

§ **112.** Pateikti duomenys rodo, kad veiksmų pavadinimai su priesaga *-umas* M. Daukšos Postilėje ir kituose XVI–XVII a. raštuose yra ne anomalijos ar klaidos, kaip manė J. Otrębskis (GJL 164), o senosios

lietuvių kalbos faktai, atspindintys dar gyvą, bet nykstantį darybos tipą. Jau J. Endzelynas (LVG 337) ir F. Spechtas (1935, 48; 1944, 272) lietuvių kalbos veiksmų pavadinimus su priesaga *-umas* gretino su latvių kalbos priesagos *-ums* veiksmų pavadinimais. Tų vedinių ryšį akivaizdžiai rodo atitikmenys: liet. *tikùmas* „tinkamumas" ir lat. *tikums* „būdas, ypatybė; dorybė" (Jēgers, 1966, 91–102), liet. *įradumas* / *inradumas* „paslaugumas; pareiga" ir lat. *ìeradums* „paprotys, įprotis" (aut., 1983, 79).

Kai kurie iš minėtų vedinių gali būti padaryti ne tiesiog iš veiksmažodžių, o iš būdvardiškos reikšmės būt. k. l. neveikiamųjų dalyvių pagal analogiją su būdvardiniais vediniais, plg. *įnirtùmas* ir *įniřtęs, išdykùmas* ir *išdýkęs, sustirùmas* ir *sustìręs* ir pan. Priesagos *-umas* veiksmų pavadinimų darybos tipui susiformuoti turėjo didelės reikšmės vardažodinių vedinių su priesagomis *-imas*/*-ymas* ir *-umas* kontaminacija. Su priesaga *-imas*/*-ymas* nuo seno buvo daromi vediniai ne tik iš veiksmažodžių, bet ir iš vardažodžių: a) daiktavardžių, pvz.: *šãkymas* „išsišakojusi vieta" (plg. *šãkumas*, lat. *sakums* „išsišakojimas" ME III 648–659), *tėvainimas* „paveldėjimas" DP 2_{41} (plg. *tėvainumas* „t.p." DP 6X; DK 12_4, 96_2, 142_{18}) ir kt. (aut., 1986, 116–117); b) būdvardžių, pvz.: *bjaurimas* „bjaurumas" Mž 53_4, *ramymas (ramimas?)* „ramumas" 37_{24}, 38_1, *silpnimas* „silpnumas" 52_{20}, *sunkimas* „sunkumas" 58_2, 572_9, *viežlybimas* „mandagumas" 29_{18}[62]. Tokių vedinių archaiškumą rodo liet. *pólymas* „žema, pelkėta vieta; didelis miško, lauko plotas", kurio pamatinio būdvardžio lietuvių kalboje jau nebėra; jis išliko latvių kalboje – *pãls (pàls)* „blyškus", plg. lat. *pàlums (pãlums)* „tuščia vieta, kur niekas neauga" (Каралюнас, 1981). Vardažodžių abstraktų su atitinkama priesaga **-imo-*, padarytų iš būdvardžių, yra ir kitose giminiškose kalbose: sl. **bělьmo : *bělъ* (plg. liet. *báltymas*, lat. *bãlums* „blyškumas")[63], het. *ekunima-* „šaltis" : *ekuna-* „šaltas"[64].

Visa tai leidžia manyti, kad lietuvių ir latvių kalbų bendrystės laikais priesagų *-imas* ir *-umas* darybos funkcijos dar nebuvo išsiskyrusios. Šios priesagos tada funkcionavo kaip vienos priesagos *-mas* (< **-mo-*, žr. § 61) variantai, dedami prie *i* ir *u* kamienų. Matyt, tik lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais priesagos *-imas* ir *-umas* buvo specializuotos: su priesaga *-imas* imta daryti daugiausia veiksmų, o su priesaga *-umas*

---

[62] Plg. dar Senkus, 1957, 77; Bammesberger, 1973, 105; Zinkevičius, 1979, 19. Abstrakčią reikšmę turi ir kai kurie būdvardiniai priesagos *-imas* vediniai Zietelos tarmėje (Vidugiris, 1969, 154).

[63] Būga, 1958, 473; ЭСРЯ I 150; Мартынов, 1973, 35; Sławski, 1976, 15.

[64] Laroche, 1956, 74; Kronasser, 1963, 178—179; Puhvel, 1984, 258.

– ypatybių pavadinimus. Latvių kalboje tiek ypatybių, tiek veiksmų pavadinimų darybai buvo panaudota ta pati priesaga *-um(a)s*. Galbūt dėl šios priežasties priesagos *-im(a)s* vediniai latvių kalboje iš viso išnyko.

-yba

§ **113.** Dabartinėje lietuvių bendrinėje kalboje priesagos *-yba* vediniai dabar yra vienas iš produktyviausių veiksmų pavadinimų darybos tipų. Tačiau XVI – XVII a. raštuose jų randame vos keletą: *dalybos* „dalinimas" Lex 31, 87 (plg. lat. *dalība* ME I 435), *derybos* „derėjimasis" Lex 26a, 94 (plg. lat. *derība* ME I 457 – 458), *įvadybos* „apeigos, kai moteris pirmą kartą po vestuvių ar po gimdymo įvedama į bažnyčią" Lex 54 (plg. *įvedýbos* „t.p." Škn; Slnt; Ms; Als; Kv, lat. *ìevedības* „įvedimas" ME II 87), *laidyba* „garantavimas" SD[1] 154, *lažyba* SD[1] 208; SD[3] 519; Ch[1] 1 PvK 9,24, *lažybos* VlnE 40_{2-3}; BB 1 PvK 9,24; Lex 105, *penyba* „penėjimas" SD[3] 98, 559, *radyba* SD[3] 191, *radybos* „atlyginimas už rastą daiktą" Lex 36. Išskyrus *laidyba* ir *įvadybos* (žinomas dar reikšme „ko nors darymas pirmą kartą" Skr), visi jie vartojami ir dabar. Vediniai *dalýbos*, *įvadýbos*, *penýba* siejasi ne tik su veiksmažodžiais (*dalýti*, *įvèsti*, *penẽti*), bet ir su daiktavardžiais (*dalìs*, *įvadas*, *pẽnas*).

Nedaug veiksmų pavadinimų su priesaga *-yba* užfiksuota ir XIX a. šaltiniuose. A. Schleicherio (1856, 128) ir F. Kuršaičio (1876, 84) gramatikose pateikti tik 3 jau minėti NA *dalýbos*, *derýbos*, *radýbos*. A. Leskienas (1891, 594) dar nurodo NA *rašýbos* „testamentas", *sanvedýbos* „teismo ar komisijos sprendimas", *tikýba* „viltis". Jų negausu ir senovinę būklę išlaikiusiose periferinėse tarmėse. Pavyzdžiui, J. Otrębskis (1934, 149) iš Tverėčiaus šnektos pateikė 5 šio tipo vedinius: *dalýbos*, *lažýbos*, *žený-bos*, A. Vidugiris (1969, 153) iš Zietelos – vieną *dailýba* „dalyba", o Dievėniškių apylinkėse užfiksuoti tik ypatybių pavadinimai *gėrýba*, *jaunýba*, *piktýba*, *senýba* (Lipskienė, Vidugiris, 1967, 193). Kapsų ir zanavykų šnektose dauguma priesagos *-yba* veiksmų pavadinimų yra nauji, išskyrus daugiskaitinius vedinius *derýbos*, *laižýbos* „lažybos", *šėrýbos* (Senkus, 1972, 145).

Veiksmų pavadinimai su priesaga *-yba* bendrinėje kalboje, matyt, išplito XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Visai nauji yra vienaskaitiniai vediniai *darýba*, *daugýba*, *skraidýba* ir pan. (DaiktvDr 293). Tiktai vardažodiniai priesagos *-yba* vediniai yra senovinis darybos tipas. Jo senumą patvirtina vedinių lokalizacija uždaruose ir periferiniuose arealuose. Šio darybos tipo NA vartojami rytų ir pietų aukštaičių tarmėse daugiau-

sia palei Gudijos pasienį, kur ne kur vakarų aukštaičiuose ir lietuviškose salose Gudijoje bei Lenkijoje (LKA III Žemėl. Nr. 123).

Latvių kalbos senuosiuose raštuose veiksmų pavadinimų su priesaga *-ība* taip pat nedaug, jie artimi ypatybių pavadinimams ir išplito tik XIX a. II pusėje (Балтыня, 1979, 20–22). Lietuvių ir latvių priesaga **-ībā-* giminiška slavų *-ьba*, su kuria buvo daromi vediniai iš *i*-kamienių daiktavardžių, pvz., s.sl. *borьba* : *borь* „mušimas, mūšis", *rezьba* : *rezь* „pjovimas, pjūvis"[65]. Kai kuriose slavų kalbose priesaga *-ьba* (kaip ir liet. *-yba*) buvo panaudota veiksmų pavadinimams daryti. Šis procesas konstatuotas rusų[66], bulgarų[67], čekų kalbose[68]. Lenkų kalboje, išskyrus kai kurias tarmes (Cyran, 1977, 83), aptiktas vos vienas kitas šio tipo NA[69].

Lietuvių bei latvių priesaga **-ībā* ir slavų *-(ь)ba* išriedėjo iš indoeuropietiško formanto **-bho-/-bhā-*[70], su kuriuo buvo daromi vardažodiniai daiktavardžiai (Brugmann, 1906, 386–390). Vedinių su šiuo formantu įtraukimas į NA paradigmą yra vienas paralelių darybos procesų, vykusių atskirai baltų ir slavų kalbose.

-ybė

§ **114.** Priesaga *-ybė* istoriniu požiūriu yra priesagos *-yba* paradigminis variantas (plg. ŽD 92; GJL 233–234; LKA III 137). Su ja dažniausiai daromi ypatybių pavadinimai iš būdvardžių ir daiktavardžių, bet XVI–XVII a. raštuose aptikta keletas ir veiksmažodinių vedinių. Iš jų kiek labiau paplitę NA *esýbė*, *būtýbė*, anksčiau turėję reikšmę „buvimas, egzistavimas" (Skardžius, 1927), ir *tikybė* „tikėjimas" SD³ 475; SP 15X; SlG I 143_{10}; SE 58_{15}, 245_{12}, 246_{21} (plg. Zinkevičius, 1979, 122; Jakulis, 1982, 85), paliudytas ir vėlesniuose raštuose bei tarmėse.

Kiti retesni: *augybė* „motina" WP 7,10 („augimas" J; „daigas; patelė; tėvynė" S. Dauk), *darybė* „šaunumas, vikrumas" SP I 303_{26}, *kentybė* „kantrybė" SD³ 34 („širdgėla, skausmas" N; [K]), *neapiėmybė* „kas neapimama" SP I 158_7 (t. p. Sut), *neišmestybė* „kas neaprėpiama" SP I 148_6 (plg. § 21), *nemirybė* „nemirtingumas" SP I $91_{23,30}$, 133_{17}, 292_{26}; II 93_{12},

---

[65] Мейе, 1951, 286; Vondrák, 1924, 604; Sławski, 1976, 62; Fleming, 1974.

[66] Ковалева, 1962; Горелова, 1969; Леон, 1978; Auerbach, 1973, 65–72 su lit.; Jelitte, 1982, 176–177, 226–227 ir kt.

[67] Szymański, 1968, 95—98; Маслов, 1981, 84.

[68] Травничек, 1950, 205; Tvoření slov, 1967, 622–625. Panašiai ir slovakų kalboje (Horecký, 1971, 159–160).

[69] Klemensiewicz etc., 1955, 207; Puzynina, 1969, 50.

[70] Osten-Sacken, 1909, 308; Otrębski, 1951, 170—173; GJL 233—234; Bammesberger, 1973, 131—133; Мартынов, 1973, 16–19.

244_{20}, *nepriderybė* „nederėjimas, netikimas“ SD[3] 214, *padengybė* „paslaptis“ AK 12_6, *parodybė* „išorinis vaizdas“ SD[3] 342 (t.p. N; [K]; „parodymas“ A 1883, 183), *reikybė* „reikalas“ AK 13_{15}; SP II 183_8[71], *šėrybė* „šėrimas, pašaras“ C I 757 (t.p. N; [K]; KŽ). Apie 10 naujų veiksmų pavadinimų su priesaga *-ybė* pateikta S. Daukanto lenkų–lietuvių kalbų žodyne, pvz.: *aprašybė* „maniera rašyti“, *ėmybė* „didelis talpumas“, *partukybė* „apkūnumas“ ir kt. (Subačius, 1988, 116–117). Tarmėse dar: *buvýbė* „buvimas“ J; End, *pasiutýbė* „pasiutimas, piktumas“ Klk; Rdn, *pasileidýbė* „pasileidimas“ Ds, *plėšýbė (plėšỹbė)* „plėšimas, grobimas“ N; K; J; Vl, *sutarýbė* „vienybė“ Lnkv.

-ysta, -ystė

§ 115. Priesaga *-ysta*, turinti atitikmenį prūsų kalboje (plg. *Christionisto* (Christenheit) E 794 ir liet. *krikščionystà* „krikščionybė“ DP 16X; J; Vlkv), atsirado iš indoeuropietiškos būdvardinės priesagos **-(s)to-/-tā*, priaugusios prie vardažodinio kamiengalio *i̯o* (Bammesberger, 1973, 141–142) arba yra išvestinės priesagos **-īto-* (žr. § 217) variantas. Iš pradžių su priesaga *-ysta(s)* buvo daromi daiktavardiniai būdvardžiai (plg. liet. *kiaulỹstas, -a* „nemandagus“ Trgn, *ugnỹstas* „karštas, ūmus, staigus“ Ldk, žr. ŽD 368 ir gausius atitikmenis slavų kalbose, pvz.: s.rus. *rečistъ* „iškalbingas“, *plečistъ* „petingas“, žr. Vaillant, 1974, 469–471; Kiparsky, 1975, 219), kurie vėliau sudaiktavardėjo ir tapo ypatybių pavadinimais. Jau XVI–XVII a. raštuose ypatybių pavadinimai su priesaga *-ysta* buvo gana reti, juos pradėjo išstumti atitinkami vediniai su naujesniu priesagos *-ysta* paradigminiu variantu *-ystė* (aut., 1986, 120–121; LKA III Žemėl. Nr. 124. P. 138). Su šiomis priesagomis padaryti ir keli veiksmų pavadinimai.

XVI–XVII a. raštuose randame NA *gailysta* „gailėjimas“ SP II 75_{11}; BK 43_{13} (t.p. dabar tarmėse, žr. LKA III 141); „atgaila“ SD[3] 319; SP II $62_{2,8}$, 74_{21}, 82_8, 84_2, 168_{16}, 189_{24}, *smirdysta* „nedorybė, niekšybė“ BB Jer 18,8; BP II 496; MTP 29, *tikysta* „tikėjimas“ Mž 431_{13-14}. Tarmėse dar: *dalystà* „dalijimas“, *keliavystà* „kelionė“ J, *našystà* „mada“ Lnkv; Sv; Ds; Kp; Jnšk; „drabužiai“ J, *mokystà* „mokestis“ Rod, *pasiutystà* „pasiutimas“ Krš.

Su naujesne priesaga *-ystė* senuosiuose raštuose, be vedinių *paelgystė* „poelgis“ PrG 56_8 (1589), *sugentystė* C I 704, K. Sirvydo raštuose aptikti

[71] Pastarasis vedinys galėjo būti padarytas iš senuosiuose raštuose gana dažno veiksmažodžio *reikà*, iš kurio, manoma, išsirutuliojo ir pats veiksmažodis *reikė́ti* (Meringer, 1905—1906, 220; Fraenkel, 1925, 37; LEW 714; Jēgers, 1966, 66 tt.).

dar NA *apmiegystė* „mieguistumas" SD[1] 174, *gailystė* „gailėjimas" SD[1] 208; „atgailavimas" SP II 116_5, *prideryste* „priedermė, pareiga; padorumas" SD[3] 339, 367, 369 (t.p. vėlesniuose raštuose) su neiginiu *ne-* – *nederystė* „nevertumas" SD[3] 204 (t.p. N; [K]), *nekentystė* „kentėjimų nebuvimas" SD[3] 201, *nevedystė* „celibatas" SD[3] 12. Iš vėlesnių raštų žinomi NA *ištikystė* „ištikimumas, teisumas" R II 37; N, *kentystė* „kentėjimas" [K], *negalystė* „negalė, nesveikata" B, *spaudystė* „spausdinimo menas" Q 130, *netikystė* „netikėjimas" A 1884,479; iš tarmių – *dalỹstės* „dalybos" Ds, *daužỹstė* „vagystė" J, *džiaugỹstė* „džiaugsmas" Pkl.

-astis

§ **116.** Su sena priesaga *-astis*, būdinga ypatybių pavadinimams (žr. § 65), XVI–XVII a. raštuose randame NA *keikastis* „keiksmas" DP 13X; SlG II 25_9; SP I 72_{18}; SD[3] 351, 547, *nerimastis* „nerimas" DP 6X; SP 3X (turimas ir dabar) ir retas *nenurimastis* „t.p." SD[1] 95, *rimastis* „atsikvėpimas, poilsis" C II 264. Tarmėse dar: *biùrastis* „bjaurus oras; piktumas, barimasis; sujudimas, maišatis" Ds, *gỹrastis* „pagyrimas" J, *'káršastis* „karšinimas" Up, *maišastìs* „maišatis" Up; Dbk, *pỹkastis* „pyktis" Alk; Gs.

Šie vediniai atsirado dėl priesagų *-astis* ir *-estis* mišimo (kontaminacijos).

-(i)ovė

§ **117.** Su priesaga *-ovė* (tai priesagos *-ovas* paradigminis variantas, žr. § 250) paprastai daromi ypatybių pavadinimai (*doróvė* : *dóras*, *senóvė* : *sẽnas* ir t.t., žr. ŽD 387–388; DaiktvDr 312). Tačiau ją turi ir šie NA: *ganóvė* „vijimas" J, *važiõvė* „važiavimas" Kbr.

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU ĮRANKIŲ PAVADINIMŲ PRIESAGA **-tlo-*

§ **118.** Lietuvių kalbos rašytinės tradicijos laikotarpiu veiksmų ir įrankių pavadinimai funkcionuoja kaip gana tolimos darybos kategorijos. Tik atskiri vediniai gali būti vartojami ir veiksmo, ir įrankio reikšmėmis. Antai XVI–XVII a. raštuose vedinys *žaislas* žymėjo ne tik „muzikinį instrumentą", bet ir „žaidimą, pramogą" BP II 70_3; VlnE 105_{23}; Vln 74_{25-26}; DP $65_{17,42,47}$, 66_{22}, 222_{36}, SP II 63_{14}) bei „grojimą" (BB Ps

67,1; Pam 2,8; PK 98_{17})[72], plg. dar *kūlė* „kūlimas" SD³ 176 ir „buožė, tvoklė" SD¹ 54; SD³ 106, 161, 43 (t.p. dabar tarmėse), *važta* „vežikavimas" SD³ 65, 314, 485 ir „vežimas" 64. Senuosiuose raštuose veiksmo priemonės reikšme buvo vartojami ir kai kurie vediniai su priesaga *-imas/-ymas*, pvz.: *apdarymas* „papuošalas" BB Ps 110,3, *apsijuosimas* „juosta" SD³ 33, *išgydymas* „vaistai" SP II 122_2 (plg. *ažmigìmas* „miego vaistai" Dgp, žr. Grinaveckienė, 1983, 109), *patepimas* „teptukas" Lex 60. Vienas kitas šio tipo vedinys panašia reikšme pasitaiko tarmėse. Pavyzdžiui, girnų apatinio akmens pakėlimo įtaisą, be paplitusių pavadinimų *sukùtis, gir̃nkelis, var̃pstė*, kai kur žymi ir priesagos *-imas/-ymas* vediniai: *pakėlìmas* Nr; Šuk; Alz; Krs; Šmn ir kt., *paleidìmas* Kmjl; Rbk; *suleidìmas* Krž; Šnp, *įtvìrtinimas* Kšlk (LKA I 139), plg. dar *sunėrìmas* Špn; Trm; Tlž; Mdk, *sutvìrtinimas* Nrn, *pérnėrimai* „staklių skersinis" Ant (ten pat 131), *ažustūmìmas* Aps, *užstūmìmas* „stumiamasis skląstis" Krm (ten pat 40). Jeigu Baltijos finų daiktavardis *vehmä-* „jaučių jungas" iš tikrųjų yra baltiškas skolinys (Posti, 1977, 269–270), tai reikia manyti, kad liet. *vežìmas* (lat. *vezums*) turėjo įrankių reikšmę jau senųjų baltų ir Baltijos finų kalbų kontaktų metu.

Seną veiksmų ir įrankių pavadinimų ryšį rodo darybos afiksai. Įrankių pavadinimai gana dažnai daromi su kai kuriomis veiksmų pavadinimų priesagomis (žr. §§ 298–316). Antra vertus, yra veiksmų pavadinimų, padarytų su įrankių pavadinimų priesaga **-tlo-* bei jos perdirbiniais.

-klas, -kla

§ **119.** NA *bū́klas* „būsena" Zr (t.p. „buvimo, gyvenimo vieta" SD¹ 72; SD³ 72; SD³ 64, 157; Sab; Vaižg; Pn) ir *bū́kla* „buvimas" SD¹ 48; SD³ 229; „gyvenimas, buitis" Lnkv; Grž (t.p. „gyvenamoji vieta" Mrs; „buvusi sodybos vieta" Lzd; Št; Plnt) turi atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų. Remiantis rus. *быдло* „gyvulys", lenk. *bydło* „stambus raguotis", gr. φύτλη „gentis, giminė", manoma, kad pirminė šio vedinio reikšmė buvusi „auginimas" (Mátl, 1958, 318–319; SłP I 472–473), plg. veiksmažodžio **bheu-/bhū-* pirminę reikšmę „augti, auginti" (IEW 146–150) ir liet. *pabū̃klas* (žr. § 284), *bùtas* (žr. § 390).

Nuo XVII a. raštų paliudyti NA *apginklas* „gynimas" SD³ 235; SlG I 151_{16}, *paminklas* (žr. § 183) ir unikalūs *apiginklas* „gynimas" SD¹ 110; SD³ 235, *gauklas* „gavimas, įgijimas" SD³ 185.

[72] Apie šio vedinio kilmę žr. Karaliūnas, 1975, 135.

§ 120. Su priesaga *-*tlo*- ir jos variantu *-*tro*- veiksmų pavadinimai buvo daromi ir kitose giminiškose kalbose (Osthoff, 1875, 136–137; Brugmann, 1906, 340–346). Daugiausia jų yra sen. indoiranėnų kalbose, kur veiksmų ir įrankių pavadinimai dažnai skiriasi kirčiu, plg. s.ind. *deṣṭrá-* „nurodymas" ir *lavítra-* „pjautuvas" (Wackernagel, Debrunner, 1954, 701–710; Елизаренкова 1982, 153).

Įrankių pavadinimų priesaga *-*tro-(*-tlo-)* yra svarbiausios veikėjų pavadinimų priesagos *-*ter-(*-tel-)* apofoninis variantas (žr. § 287). E. Benveniste'as su *-*ter*- sieja hetitų kalbos priesagą -*tar*-, būdingą veiksmų pavadinimams, pvz.: *ḫuišatar-*, *ḫuišuwatar-* „gyvenimas", *aggatar-* „mintis", *itar-* „ėjimas, kelias" (plg. lot. *iter*, toch. *ytār* „kelias"), *išpiyatar-* „sotumas" ir kt. (Бенвенист, 1955, 132–139). Tokiu atveju tektų manyti, kad kadaise veikėjų ir veiksmų pavadinimai buvo daromi su tais pačiais afiksais, skyrėsi tik kirčiu (pvz., tik kirčiu skiriami kai kurie veikėjų ir veiksmų pavadinimai su galūne *-*o*- sen. graikų ir indoiranėnų kalbose, žr. § 277) arba net sudarė vieną veiksmažodinių daiktavardžių klasę (kaip mano, pvz.: Specht, 1944; Десницкая, 1984, 52). Tačiau tos hipotezės siekia labai tolimus laikus, apie kuriuos lyginamoji indoeuropiečių kalbotyra apskritai maža ką gali tikra pasakyti. Konkretūs baltų ir kitų giminiškų kalbų duomenys leidžia teigti, kad vėlyvojoje indoeuropiečių prokalbėje egzistavo aiški veikėjų ir veiksmų pavadinimų priešprieša, išreikšta skirtingais darybos afiksais. Veikėjų pavadinimai su priesagomis *-*ter*, *-*tor*- buvo priešinami veiksmų pavadinimams su priesagomis *-*ti*-, *-*tu*- (žr. § 261); be to, tuo metu ėmė formuotis ir atskira įrankių pavadinimų darybos paradigma (§ 367). Tad gal het. -*tar* įtikimiau sieti su mediopasyvo priesaga *-*tor* (Иванов, 1988, 46).

-*klė*

§ 121. Su priesaga -*klė* (*ē*-kamienė afikso -*klas* forma) padaryti NA *bū́klė* (fiksuojamas nuo SD[3] 25, 26, 131, 191; Lex 51a), *žū́klē* (fiksuojamas nuo SD[3] 157), retesnis *pjū́klė* „pjūtis" SP I 281_{15} (N; Sdk; Trgn) ir dabar išnykęs *inteiklė* „paklusnumas" Lex 106; C II 984.

-*eklis*, -*yklas*, -*yklė*, -*oklė*

§ 122. Su šiomis išvestinėmis priesagomis terandame pavienių veiksmų pavadinimų:

-*eklis* (žr. § 290): *graužẽklis* „tokia graužimo liga" Trk;

-*ykla* (<-*y(-ti)*+-*kla): kukyklà* „riksmas, kauksmas" J;

-*yklė: audỹklė* „audimo darbas“ K II 340;
-*oklė* (<-*o(ti)*+-*klė*): *medžiõklė* (turimas jau DP 582_{29}), *žvejoklė* (turimas jau BP II 73).

Latvių kalbos XVI a. raštuose užfiksuotas vedinys *badekle* „pagunda“, plg. dar *juceklis* „painiava“, *niceklis* „panieka“ (Jēgers, 1966, 155–157).

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU DEMINUTYVINĖMIS PRIESAGOMIS -*utis*, -*utė*, -*ūtė*

§ **123.** Deminutyvinė priesaga -*utis(-ė)* lietuvių kalboje vartojama ne tik veikėjų (žr. § 234), bet ir veiksmų pavadinimams daryti. Vyriškosios giminės veiksmų pavadinimai su -*utis* yra tik keli: *alkùtis* „badas“ MŽ II 282, *barùtis* „barnis“ Erž; Stl, *lukùtis* „lūkestis“ Brž.

Kiek daugiau tarmėse padaryta moteriškosios giminės veiksmų pavadinimų su -*utė: barùtė* „barnis“ Skr; Ll, *birbùtė* „greita melodija“ Pns, *ėjùtė* „ėjimas“ J, *irùtė* „netvarka“ Skr, *káršutė* „senatvė“ Varn; Krkl; „karšinimas“ Užv, *pairùtė* „netvarka“ Ldvn; Dsm; Rs; Tv; Gs, *plakùtė* „plakimas“ J, *radùtės* „nuostolio radimas“ Kp; „geras gyvenimas“ Antš; Pvn; Užv, *suirùtė* „netvarka, pakrikimas“ Tr; Rk; Krs; Pl; Ds; „maištas, sukilimas“ Žg; Trgn; Gs; Ldk; Rs.

Priesagą -*ūtė* (apie jos kilmę žr. § 235) turi NA *ėjūtė* „ėjimas“ Krkl.

Su deminutyvinės kilmės priesagomis kartais daromi veiksmų pavadinimai ir kitose giminiškose kalbose. Antai rusų kalboje (maždaug nuo XIII a. pabaigos) smarkiai paplito veiksmų pavadinimai su deminutyvine priesaga -*(ь)ка*, pvz.: *нагрузка*, *очистка*, *проверка* ir t.t. (Хохлачева, 1969, 117–129; Kiparsky, 1975, 229–230).

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, KILUSIOMIS IŠ DETERMINATYVO *-*s*-

-*sas*, -*asas*, -*sa*

§ **124.** Su priesaga -*sas* padaryti nuo senųjų raštų paplitę NA *bal̃sas*, *gar̃sas* (<**gardsas*), *nar̃sas* (<**nartsas*) „didelis pyktis, kerštas“. Iš retesnių minėtini: *pardõsas* „pardavimas“ DP 33_{50}, 147_{32}, 164_{44}, 308_{19}; Tv; Krp; Užv; Grg; Skd („kas parduota“ Kp), *ataduosas* (Rache) BB Ps 112,8. Tarmėse dar: *pãgarsas* „gandas“ Grž; Sml; Užv, *smársas* „smarvė“ Krš; Vdk; Ds.

Antrinę priesagą *-asas* (< *a*+*-sas*) turi NA *plẽpasas* „gandas, paskala“ J.

Su priesaga *-sa* nuo pirmųjų raštų vartojami NA *šviesà* (< **švietsa)*, *tamsà* (lat. *tumsa* ME IV 262), retesni vediniai – *baisà* „baimė“ SD[1] 175; SD[3] 150, 424; Ut; Erž; Ds; Dkk; Aps; Rod, *dribsà* „sudribimas“ Gs (t.p. „sudribėlis“ Gs; Ig; Alk; Vrn), *brąsà* (< **brandsa)* „branda, derlius“ Užp; Jž, *narsa* „pyktis, įniršis“ BB 1 Moz 27,15; MKr 42 (plg. *nar̃sas*), *pašvaisà* „pašvaistė, saulei nusileidus“ R; MŽ; N; K.

§ **125.** Veiksmų pavadinimų su **-so-/-sā-* yra ir kitose giminiškose kalbose, pvz.: sl. **golsъ* „balsas“ (Vaillant, 1974, 659; Sławski, 1976, 31), gr. δόξα „viltis, manymas, opinija; šlovė“ (Chantraine, 1933, 435; Schwyzer, 1939, 516). Priesaga **-so-/-sā-* veikiausiai išsirutuliojo iš determinatyvo (ar veiksmažodžio formanto) **-s-* (plg. § 80). Antai greta NA *eisà* egzistuoja vediniai *eĩsetis* Trgn, *eĩsinė* „eisena“ Arm, *eislas* „ėjimas“ Šts, *eisma* (žr. § 62), *eisnìs* (žr. § 70). Jie leidžia manyti, kad baltų kalbose yra buvęs veiksmažodis **eis-* (plg. s.ind. *iṣnati*, *iṣyati* „juda, kruta, skuba“, *ēṣati* „slysta“, s. isl. *eisa* „skùba“); iš jo kildinami hidronimai liet. *Aĩsė*, *Aisetà*, *Aistà*, lat. *Aiša*, *Aišate*, pr. *Ayssen*[73].

Antra vertus, kai kurių lietuvių kalbos veiksmų pavadinimų priesaga *-sas*, *-sa* gali būti kilusi iš **-es/-əs*, plg. liet. *tamsà* ir s.ind. *tamas-* (Brugmann, 1906, 517; Fraenkel, 1921, 30–32; LEW 1055–1056, 1080).

-šas, *-ša*

§ **126.** Priesaga *-šas* išskiriama NA *buĩšas* „būtis, gyvenimas“ Skr, NA *buĩša* „t.p.“ C II 958; N; [K]; J; Lkč („daugybė“ Jrb), *būšà* „gyvenimas“ Ll; Krž; Stl, *plūkša* „smarkus mušimas“ Trgn.

Priesagos *-šas*, *-ša* veikiausiai kilusios iš *-sas*, *-sa* (žr. § 274). Su priesaga *-šas* ir iš jos kilusiomis įvairiomis antrinėmis priesagomis kur kas dažniau daromi veikėjų pavadinimai (žr. §§ 273–275).

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS

-kas, *-ka*

§ **127.** Priesagą *-kas* turi NA *atsìlkas* „poilsis“ Upn; Glv, *spẽkas* „jėga“ S.Dauk; Ob; Jnš; Žg; Sln (plg. lat. *spēks* ir liet. *spėti*, žr. Būga, 1959,

---

[73] Būga, 1958, 503; Savukynas, 1960, 292; Krahe, 1964, 55; Kuzavinis, 1966, 177–178 ir kt.

49; LEW 864); pagrečiui – *ā* kamieno forma *spėkà* „t.p." Kair; Gl; Krš; BsP III 51.

Su priesagomis *-kas*, *-ka*, kilusiomis iš determinatyvo **-k-* ar jų antriniais variantais daromi veikėjų ir įrankių pavadinimai (žr. §§ 271, 357–358).

VEIKSMŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGA *-ga*

§ **128.** Su priesaga *-ga* dažniausiai daromi veiksmų pavadinimai iš *ei-* šaknies veiksmažodžių. Nuo XVI–XVII a. raštų vartojami NA *apeiga* „apyvoka" SD[3] 228, *ataiga* SD[3] 366; SP I 127_{23}; II 138_{18}, *ateiga* „atėjimas" Ch[1] 25X, *įeigà* „įėjimas" DP 259_{52}, 440_{36}, 455_{5}; SD[1] 190, 191; Ch[1] PvT 1,9; 2,1; 2 Ptr 1,11; „įėjimo vieta" DP 542_{40}; Ch Jud 1,25, *išeiga* „išėjimas" DP 33_{4}, 493_{37}, 494_{2}, 556_{17}, 609_{10}; Ch[1] PvŽ 11,22; 12,7; „iškilmės, pramoga" DP 95_{20}; SD[1] 202; SD[3] 515; „galas, pabaiga" Ch Joz 15,11; „rezultatas, padarinys" Ch[1] 2 PvK 10,13; 11,15; PvP 3,19; SE 192, *pareiga* „priėjimas" SD[3] 245 (dabar „priedermė"), *pereiga* „judėjimo per ką kelias" DP 580_{16}; SD[3] 356; „perėja" Ch 2 Moz 27,18 („ėjimas per ką" Pgr), *prieiga* „galimybė kreiptis" (vartojamas daugelyje tekstų); „prieglobstis" PsD 143,9, *sueiga* „suėjimas, susirinkimas" (daugelyje raštų), *užeiga* „atėjimas, užėjimas" SD[3] 187 (dabar „smuklė"), reti vediniai – *ažueiga* „užėjimas" SD[3] 530, *nueiga* „nuėjimas" Ch[1] ApD 20,29; 2 PtrL 1,15, *praeiga* „praėjimas" SP I 107_{17} (t.p. R II 359; N; K); „praeitis" SD[1] 141; SD[3] 353 (t.p. A 1884,310; V. Piet; Mair), *sąeiga* „suėjimas" DP 474_{46}.

Tik keli priesagos *-ga* veiksmų pavadinimai remiasi kitais veiksmažodžiais: *paliauga* „paliova" MKr 35 (t.p. Kos 47; NdŽ) ir terminiai *atóstoga* „pertrauka, perstogė" Ds, *ãtstǫgos* „atostogos" Mžs; Švnč; Gs, *nespėgà* „laiko nebuvimas" Ds, *núostoga* „nustojimas" Km, *pilagà* „labai smarkus lietus" Sn.

Priesaga *-ga* gali būti kilusi iš determinatyvo **-g-* ar **-gh-* (plg. Hamp, 1989). Ypač tai pasakytina apie NA *atóstoga*, *ãtstogos*, *núostoga*, kurie siejasi su vediniais *stógas* „ūgis, augumas, stotas" (paplitęs tarmėse), *átstogis* „poilsis" Ml, *pérstogė* „paliova" Al; Rš; Tvr; Ds ir kt.; „tarpas" Vžns, *stuogas* „luomas" SD[1] 174 ir veiksmažodžiais *nustuõgti* „nusmelkti, nustelbti" Šd; „sublogti" Bsg, *pastuõgti* „t.p." Rz, *užstuõgti* „užstoti, apsaugoti nuo vėjo" Bsg (Urbutis, 1981, 118). Iš determinatyvo **-g-* ar **-gh-* kilo nemaža antrinių priesagų, su kuriomis daromi veikėjų pavadinimai (žr. §§ 267–270).

Antra vertus, priesagą *-ga* iš šaknies *ei-* padarytuose veiksmų pavadinimuose J. Otrębskis (GJL 297) sieja su veiksmažodžiu *góti* „eiti", įžiūrėdamas čia savotišką tautologiją. Panašiai, jo nuomone, atsirado ir lenk. *stru-ga* „srovė". Iš šaknies *$*g^{u}\bar{a}$-* kildinama priesaga *-gus* lietuviškuose žodžiuose *žmogùs, saugùs* (Būga, 1958, 295; LEW 1318–1319; Трубачев, 1980, 117–118), prūsų kalbos priesaga *-gā* vedinyje *karyago* „karo žygis" (Reise) E 411[74] ir sen. indų kalbos priesaga *-ga*, su kuria buvo daromi veiksmų pavadinimai (Hirt, 1927, 205–206; Wackernagel, Debrunner, 1954, 78; Schmalstieg, 1980, 48–49).

VEIKSMO PAVADINIMAS SU PRIESAGA *-ba*

§ **129.** Priesagą *-ba* dabar išskiriame vedinyje *paliáuba* ir siejame su veiksmažodžiu *paliáuti.* Tačiau XVI a. raštuose dar buvo vartojamas tos pačios reikšmės veiksmažodis *paliaubýti (paliaũbo, paliaũbė)* DP 370_{37}; Mž 410_{12}, plg. dar *nepaliaubýti* „nepaliauti" DP 15X; WP 120; Šts; Sr. Iš šių veiksmažodžių tuo metu buvo daromi ir kiti vediniai: *paliaubymas* „paliova, ramybė" Mž 216_{6}; BP I 13_{18}, 90_{15}, 102_{9}, 236_{22}, 330_{20}; II 228_{5}; BB Jer 17,8; WP 210; N, *nepaliaubymas* „neramumas" WP 180, 204, 276 [...], *paliaubytojas* „ramus žmogus" WP 36.

NA *paliáuba* irgi yra padarytas iš veiksmažodžio *paliaubýti,* o ne iš *paliáuti,* su kuriuo nuo seno darybiškai siejasi kitas NA *paliovà* (fiksuojamas nuo MŽ). Pats veiksmažodis *paliaubýti* turi prie šaknies **leu-* priaugusį determinatyvą *-b-*, išskiriamą ir kituose lietuvių kalbos veiksmažodžiuose, turinčiuose atitikmenų giminiškose kalbose, plg. liet. *dìrbti,* lat. *dìrbt* „dirbti", rus. *дерба* „plėšinys, dirvonas", s.angl. *deorfan* „dirbti, stengtis; būti pavojuje", s.ind. *dṛbhati* „pina" greta liet. *dìrti, derė́ti, darýti,* lat. *darît* „daryti", *derêt* „derėti, tikti" *darinât* „galąsti", s.sl. *дьrati* „dirti", gr. δέρω „diriu, neriu kailį" (Jēgers, 1966, 77 tt.; 1969), liet. *griẽbti,* lat. *greĩbt,* got. *greipan* „griebti", s.ind. *gṛbhayati* „pagriebia" greta liet. *griẽti* „nugriebti grietinę", *graistýti,* plg. liet. *grýnas,* gr. χρίειν „ištepti taukais; nudažyti; nunuodyti", liet. *gélbėti* „padėti" < „sugebėti ką nors padaryti" (Hermann, 1926, 40 tt.), pr. *galbimai* „gelbime" (helffen) III 31_{14}, got. *hilpan* „padėti" greta liet. *galė́ti, gélti,* lat. *galêt* „galabyti, daryti žalą, žudyti", rus. *жалить* „gelti", s.angl. *cwellan* „mirti"[75].

---

[74] Trautmann, 1910, 353; SV 189—190; Fraenkel, 1953, 86; ПЯ I—K 224—225.

[75] IEW 206—209, 252—254, 257, 351, 457—458; LEW 82, 97, 130, 131, 144, 145—146, 148; ПЯ E—H 134—136, 142—145.

Visa tai leidžia laikyti NA *paliáuba* galūnės *-a* vediniu iš veiksmažodžio *paliaubýti*, kuris jau XVI – XVII a. buvo palyginti retas, o ilgainiui iš viso išnyko. Išnykus pamatiniam veiksmažodžiui *paliaubýti*, vedinį *paliáuba* imta darybiškai sieti su veiksmažodžiu *paliáuti*. Tokiu būdu atsirado nauja priesaga *-ba* (*paliáub-a* : *paliaubýti*→*paliáu-ba* : *paliáuti*).

VEIKSMO REZULTATŲ PAVADINIMAI

§ **130.** Veiksmo rezultatų pavadinimų (nomina acti, toliau – NAct) darybos kategorijai priklauso veiksmažodiniai daiktavardžiai, žymintys veiksmo rezultatą ir objektą. Jie daromi su maždaug 80 priesagų ir 6 darybos galūnėmis. Veiksmo rezultatų pavadinimai tiek reikšme, tiek forma yra labai artimi veiksmų pavadinimams. Dažniausiai ir vieni, ir kiti daromi su tais pačiais darybos afiksais. Skiriasi tik kai kurios, dažniausiai antrinės kilmės priesagos: 1) *-ėsis*/*-ėsys* (iš **-es-*), *-liava* (iš **-u̯o-*), *-das*, *-da*, *-dė* (iš *-d-* ar **-to-*), *-(i)ukšlus*, *-ukšla* (iš **-tlo-*), būdingos tik veiksmo rezultatų pavadinimams; 2) *-ula*, *-ulė* (iš **-ul-*), *-ita* (iš **-to-*), *-anas*, *-enas*, *-tena* (iš **-no-*), *-ras*, *-rys*/*-ris* (iš **-ro-*), *-alė*, *-ilas*, *-ila*, *-ilius* (iš **-lo-*), *-aklas*, *-eklas*, *-iklas*, *-yklas*, *-oklis*, *-uklas* (iš **-tlo-*), *-tuvas* (iš **-tu-*), *-esas*, *-aišis* (iš determinatyvo **-s-*), su kuriomis daromi ir kiti veiksmažodiniai daiktavardžiai. Be to, veiksmo rezultatų pavadinimų priesagų įvairovė yra gerokai mažesnė kaip veiksmų pavadinimų, skiriasi ir atskirų darybos tipų produktyvumas: su priesagomis *-inys*, *-ena* (iš **-no-*), *-alas* (iš **-lo-*) kur kas dažniau daromi veiksmo rezultatų negu veiksmų pavadinimai. Gausesni yra ir galūnių darybos veiksmo rezultatų pavadinimai (ypač su galūne *-as*).

VEDINIAI SU PRIESAGOMIS, BŪDINGOMIS TIK VEIKSMO REZULTATŲ PAVADINIMAMS

-ėsis/*-ėsys*

§ **131.** Priesaga *-ėsis*/*-ėsys* dabar yra gana dari, plg. plačiai paplitusius vedinius *degė̃sis* (*degėsỹs*), *džiūvė̃sis*, *griuvė̃siai*, *kritė̃siai*, *puvė̃sis*, *svilė̃siai* ir pan. (DaiktvDr 372 – 373). Iš XVI – XVII a. raštuose pastebėtų vedinių tik *Degiefis* SD[3] 316 gali būti skiriamas prie šio darybos tipo, bet ir jis gali būti padarytas su senąja priesaga *-esys*/*-esis*. Mat priesaga *-ėsis*/*-ėsys* lietuvių kalboje atsirado iš priesagos *-esys*/*-esis* (būdingos

veiksmų pavadinimams, žr. § 63), pailgėjus ir susiaurėjus balsiui *e* (veikiausiai dėl priesagos *-ėsas* įtakos). Todėl tarmėse greta veiksmo rezultatų pavadinimų su *-ėsis/-ėsys* dar kartais vartojami ir atitinkami vediniai su *-esys/-esis*, turintys tą pačią konkrečią reikšmę, plg. *degė̃sis (degėsỹs)* ir *degẽsis* „pelenai" Ds; Klt; Vlk, *dulė̃siai* ir *dulesỹs* „kas sudulėjęs" Lš; Ds, *kepė̃sis* ir *kepẽsis* „keptas kiaušinis" Kp; Jnšk; Ps; „perkepęs koks kepinys" Ps. Lietuvių kalbos vedinius su *-ėsis/-ėsys* latvių kalboje irgi atitinka vediniai su senesne priesaga *-esis*, plg. liet. *griuvė̃siai* ir lat. *gŗuveši*, liet. *puvė̃sis* ir lat. *puvesis* ir pan. (LVG 374).

-liava

§ 132. Su priesaga *-liava (<-l(ioti)+-iava* ŽD 382) padaryti įprastiniai vediniai *rãšliava*, *riñkliava* ir tarminiai NAct *nė̃šliava* „našta, nešulys" Yl; Slnt; Als; Vrd; Ms (plg. lat. *nešļava* ME II 735), *vė̃žliava* „visa tai, kas vežama" Dr.

-das, *-da*, *-dė*

§ 133. Su priesaga *-das* padaryti nuo raštijos pradžios fiksuojami NAct *paklodas* Lex 100, *užklodas* „paklodė" BB 2 Moz 26,7, dabar plačiai paplitęs vedinys *klõdas* ir retesni tarminiai *įklõdas* „įklotas vežimo dugnas; važio šonų apmušimas" Kp; Sv; Ds, *sánklodas* „indėlis; šiaudinis kubilo viršus" Ds, *stõdai* „neišretinti daržovių daigai" G 111; KŽ; Plik (plg. lat. *stàds* „sodinukas" : *stãdît* „statyti, sodinti", sl. **stado* „banda, kaimenė" LEW 910).

Su *-da* padaryti reti NAct *pakloda* B 341; N; Sch 119, *užkloda* „lovos užtiesalas" B 341, *klodà* „pakloti linai" Grž ir naujadaras *sánkloda*. Jie visi turi šaknį *klo-*. Šiam darybos tipui priklauso dar vediniai *žaizdà* (paplitęs nuo senųjų raštų), *žeizda* SD[3] 16, 109; Grnk; Jrb; Lb; Dgp; Rs, *pažaizda* KN 79_7; SD[5] 366; N; K, *pažeizda* „žaizda" SD[1] 154; SD[3] 438, 526, 528; „žala" PK 79_9.

Taip pat nuo raštijos pradžios žinomas veiksmo rezultato pavadinimas su *-dė* – *paklodė* DK 166_3; Lex 16a. Vėlesniuose raštuose ir dabar tarmėse plačiai vartojami NAct *klõdė* „antklodė, patiesalas", *įklõdė (įklodė, iñklodė)* „paklodė, klojama į vežimą", *užklõdė* „antklodė" (ypač būdingas XVIII–XIX a. ir XX a. pradžios raštams).

Priesaga *-das* (resp. *-da*, *-dė*) yra arba būdvardinės priesagos **-to-* variantas (plg. liet. *klõdas*, rus. *клад* ir liet. *klõtas*, žr. Откупщиков, 1967,

121–132), arba kilęs iš šaknies determinatyvo *-*d*- (*-*dh*-), plg. sl. **klasti* (**kla-dǫ*) „dėti, kloti, guldyti, kišti" su determinatyvu *-*d*-, s.vok.aukšt., s.angl., s.saks. *hla-dan* „krauti" su determinatyvu *-*t*- ar *-*dh*- ir liet. *klóti*, lat. *klâ-t* „kloti" be jokio determinatyvo (Johansson, 1906, 116–117; LEW 274–275; ЭССЯ IX 187–189 su lit.). Veiksmažodžių, turinčių determinatyvą *-*d*-(*-*dh*-) baltų kalbose kadaise turėjo būti nemažai. Tai rodo lietuvių kalbos veiksmažodžiai su priesagomis *-d-ėti* (*skéldėti* : *skélti*), *-d-yti* (*vìrkdyti* : *ver̃kti*), *-d-inti* (*siũsdinti* : *siũsti*), esamojo laiko kamienas *d-a* (*vérda* : *vìrė*), būtojo dažninio laiko priesaga *-d-avo* (*eĩdavo* : *eĩti*), pusdalyvių priesaga *-d-amas* (*eĩdamas* : *eĩti*, žr. Stang, 1966, 336, 365, 444–445; Zinkevičius, 1981, 89, 115–117, 160–161 su lit.).

-(i)ukšlas, -ukšla

§ 134. Su priesaga *-(i)ukšlas* (*-ukšla*) padaryti NAct *pen(i)ukšlas* „penas, valgis; pašaras", plačiai paplitęs XVI–XVII a. raštuose, *penukšla* „pašaras" SD[3] 290 ir *gẽrukšlas* „gėralas" Brs. Ši priesaga yra įrankių pavadinimų priesagos *-klas* perdirbinys (plg. *peniuklas* „penas" P), panašiai kaip ir priesagos *-ekšlis*, *-okšlis*, *-ukšlė* ir pan. (žr. § 259).

VEIKSMO REZULTATŲ PAVADINIMAI SU SENOSIOMIS VEIKSMŲ PAVADINIMŲ PRIESAGOMIS

Vediniai su *-*men*-

-men-

§ 135. Su indoeuropietiška priesaga *-*men*- nuo seniausių laikų buvo daromi ne tik veiksmų (žr. § 68), bet ir rezultatų pavadinimai (žr. § 186). Ypač senas yra vedinys *sėmuõ*, kuris XVI–XVII a. raštuose žymėjo ir „sėklą", ir „sėjimą" (žr. § 186). NAct *augmuõ* „augalas" atitinka s.ind. *ojmā* „jėga" (Mayrhofer, 1956, 131).

Nuo XVI a. fiksuojami NAct *lenkmuo* „sąnarys" BB PvE 4,16 (tarmėse turi reikšmę „pakinklis"), *želmuo* „išdygęs javas" BP I 206 (plg. lat. *zel̃menis* „t.p.", žr. Urbutis, 1981, 187). Tarmėse dar: *armuõ* „dirva" Kl; Slnt; Kair; Rd; Prng; Kp, *áudmenys* „ataudai" Sdk; Užp; Sl, *ė̃dmenys* „valgis" Slnt; Brs; Pč, *griáumenys* „medžių prigriuvęs tankus miškas" Trg; Skdv, *pùtmenys* „ištinusi vieta" Sg; Skdv; Gr; Up; Šts; Šv ir kt., *skíemenys* „audžiant prasiskleidžiantys metmenų pluošteliai" Žd; Erž;

Pn; Ds; Brž; Jrb ir kt. (plg. lat. tarm. *šķiêmenis* „toks tarpas šaudyklei praeiti audžiant; ant sietuvo dedama skala“, žr. Urbutis, 1981, 187). Dabar bendrinėje kalboje su *-men-* daromi naujadarai *dalmuõ*, *dėmuõ*, *tarmuõ* ir pan. (DaiktvDr 370–371).

Nykstant priebalsiniam kamienui atsirado šios antrinės priesagos:

-menas: pùtmenas „putmenys“ Vdk; Erž;

-mena: liekmena „liekana“ Rdž (plg. lat. *liêkmani* „kogaliai; atlaikai“, žr. Urbutis, 1981, 187), *skùtmena* „lupena“ Vl; Skr; Škn; Krkl; su ja vėliau padaryta naujadarų, pvz.: *puošmenà*, *trùpmena* ir pan. (DaiktvDr 375);

-menė: ėdmẽnė „pašaras“ Užv; „maistas“ J; Gd, *nešmẽnė* „nėšulys, našta“ J; Grg; Vvr; Vž; Kv; Ms; Lkv, *patiekmẽnė* „patiekalas“ Šts, *vežmẽnė* „vežamieji daiktai“ Vvr; Slnt.

-(s)mė

§ 136. Su priesaga *-(s)mė* (kilusia iš **-men-*, žr. § 69) padaryti NAct *degmẽ* Krp, *degsmẽ* „išdegusi vieta miške“ Ssk, *próretmė* „retuma miške“ Užv.

Vediniai su **-es-*

-esys/-esis

§ 137. Su priesaga **-es-*, iš kurios išsirutuliojo *-esys/-esis* (žr. § 63), kaip ir su *-men-*, nuo seno buvo daromi ir veiksmų, ir rezultatų pavadinimai (žr. § 186). Nuo raštijos pradžios paplitęs vedinys *ėdesỹs (ẽdesis)* „valgis“ DP 40X, kuris reikšme „pašaras“ gana dažnas ir dabar tarmėse (plg. lat. tarm. *ẽdess* „pašaras“ ME I 573). Tarmėse vartojama ir daugiau šio tipo vedinių, bet dažniausiai greta naujesnių veiksmo rezultatų pavadinimų su priesaga *-ėsis/-ėsys* (žr. § 131).

-estis, -esnis

§ 138. Sudėtinę priesagą *-estis (<*-es-+*-ti-)* turi NAct *mõkestis (mokẽstis, mokestìs)*, fiksuojamas nuo senųjų raštų, ir *ùžmokestis (užmokẽstis, užmokestìs)*. Žemaičių tarmėje juos atitinka priesagos *-esnis (<*-es-+*-ni-)* vediniai *mõkesnis (mokẽsnis)*, *ùžmokesnis* (LKA III Žemėl. Nr. 127. P. 141–142).

-*tis*

§ **139.** Seniausias priesagos -*tis* veiksmo rezultato pavadinimas yra *vytis*, plg. lat. nom. pl. *vītis* „bulvienojai", sl. **vitь*, s.air. *feith* „pluoštas", s.angl. *widir* „gluosnis", lot. *vītis* „vynuogienojai"[1].

Nuo raštijos pradžios fiksuojami NAct *lytis* „forma" SD[1] 123; SD[3] 299 (: *líeti*, žr. Urbutis, 1981, 131–132), *kartis* (daugelyje raštų), *kliūtis* SD[1] 143, 145; SD[3] 357, 533; SlG 4X, *pantis* SD[1] 120; SD[3] 283, 389; Lex 35a, *pentis* „kirvio bukas galas" SD[1] 103; SD[3] 237; „kulnas" SD[3] 294, *pančiai* SD[3] 100; SP I 38_{10}, 39_{11}, *pintis* „medžio atauga" DP 173_{12}; SD[1] 34, 207; SD[3] 517; SP II 91 (: *pìnti*), *prakartis* „ėdžios" SlG I 33_4 (plg. *kárti*), *skiltis* SD[3] 69 (: *skélti*). Tik K. Sirvydo (SD[3] 11) ir F. Nesselmanno žodynuose užfiksuotas vedinys *prisietis* „bauda, atlyginimas už sumušimą" (: *prisieti* „sumokėti baudą" SD[3] 17; N).

Dabartinėje lietuvių kalboje vartojamas dar vienas kitas šio tipo vedinys (DaiktvDr 373).

-*tė*

§ **140.** Septynis priesagos -*tė* (apie jos kilmę žr. §§ 47–49) veiksmo rezultatų pavadinimus randame K. Sirvydo raštuose. Išskyrus vedinį *gniūžtė*, čia turintį perkeltinę reikšmę „jėga" (SP I 108_{28}; II 231_{12}), visi kiti yra reti. Iš nepriešdėlinių veiksmažodžių padaryti NAct *lytė* „forma" SD[3] 222 (t.p. N; [K], plg. *lytis*, žr. § 139), *turtė* „turtas" SD[1] 77; SD[3] 15X (t.p. Ev 140; Ba 2 Moz 18,20; NT Mork 12,44; S.Dauk, plg. *turtas* SP 11X ir *neturtė* SD[1] 13, 91, 93; SD[3] 200, 203, 209, 452; SP II 102_{5-6}). Kiti padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių: *ataraitė* „atlenkimas, atraitas" SD[1] 100; SD[3] 21, 500 (t.p. Ba Ps 44,14; Dv), *ažuteptė* „užbraukimas, užtepimas, dėmė" SD[3] 352, *padangtė* „tinklas" SD[3] 451 (t.p. N; [K]; tarmėse turi reikšmę „pastogė; palėpė; palapinė"), *pateptė* „dėmė" SD[3] 298, 334, 548; SP I $102_{22,29}$; II $127_{6,17}$, 190_{11}, 216_4, 239_{32} (t.p. N; [K]; Ba 2 Kar 14,25, plg. *nepateptė* „skaistumas, nekaltybė" SD[3] 44). Kituose senuosiuose raštuose dar randame NAct *grįžtė*, *kartė*, *paklotė* ir *prakartė* (žr. § 46).

Be plačiai paplitusių vedinių *gniūžtė*, *grįžtė*, tarmėse vartojami NAct *atsiẽtė* „audeklas, prie kurio audžiant pririšami audimo siūlai" Švn; Srj;

---

[1] Būga, 1959, 551; LEW 1268; ЭСРЯ I 322; Eckert, 1983, 53; Инд. 650; Откупщиков, 1985.

Mrs, *gniáužtė* „sauja“ Brt; „gniūžtė“ Dsm; Vdš, *lū́žtė* „medžių išvartos“ Gl; Šts; Škn, *megztė̃* „megztas papuošalas“ Lp, *pagriū́tė* „pakriaušis“ Vl, *pakištė̃* „kas pakišama po apačia“ Nč; Pls; Grv, *pamaũtės* „vyriškos apatinės kelnės“ Užp; Ds, *raũkštė* „naginės suraukimas“ Vkš.

-atė

§ **141.** Priesagai *-tė* prisijungus prie es.l. kamieno *a* (*lẽsa, plãka*) atsirado nauja priesaga *-atė*: *gėrãtė* „gėralas“ Trgn; Lel, *lesãtė* „lesalas“ Ut; Sdk, *plakãtė* „vanduo su miltais gyvuliams girdyti“ Trgn; Ut.

Vediniai su ***-mo-***

-(s)mas, -(s)ma

§ **142.** Su priesaga *-mas* padarytas NAct *kélmas* (plg. lat. *celms*, pr. *kalmus* „kelmas“ (Stok) E 633, s.vok.aukšt. *skalm* „laivas“, gr. *σκαλμός* „kuoleliai irklams įdėti, įkaba“ : ide. **(s)kel-* „skelti“ IEW 923–924; LEW 237; ПЯ I–K 171–175), *plėšmas* „priplėštas turtas“ Ns 1857,3; Ba 1 Moz 49,9; 4 Moz 14,31.

Priesagą *-smas* turi vediniai *lañksmas* „lankstas“ (fiksuojamas nuo Lex 96a), *brū̃kšmas* „brūkšnys, ruožas, dėmė“ C II 206; N; MTt V 72; Š; „protarpis“ Pc; „vogis“ Šv, o *-(s)ma* – *brūkšmà* „brūkšnys, ruožas, dėmė; retmė, retuma, proguma“ J, *gléima* „gleivės“ J; Grg; „nestiprus, prastas drabužis“ Mžk; Vkš.

Vediniai su ***-ni-***

-(s)nis, -nė, -nia

§ **143.** Nuo raštijos pradžios plačiai vartojamas vedinys *ką́snis*. K. Sirvydo žodyne randame dar *klonis* SD[1] 98; SD[3] 48 (: *klóti*), *pusnis* SD[3] 522 ir unikalų NAct *duosnis* „dovanos, davinys“ (datek) SD^3_{45} (plg. sl. **danъ* „duoklė“).

Be plačiai paplitusio vedinio *krósnis* (gen. sg. *-ies* : *kráuti*, žr. Būga, 1959, 201–203), tarmėse vartojami šie veiksmo rezultatų pavadinimai, išlaikę senovines *i* kamieno formas: *degsnìs*(gen. sg. *-ies*) „išdegusi vieta“ Stak; VšR; „degėsis“ Slv, *kepsnìs*(gen. sg. *-ies*) „kepsnys“ Skr; Slnt,

lupsnìs (gen. sg. *-iẽs*) „lupena" VšR; Nm; Skr; Vdžg, *šūsnìs* (gen. sg. *-iẽs*) „krūva" Kv; Rt; Vkš; Plt (: *šáuti*). Kiti veiksmo rezultatų pavadinimai su *-(s)nis* turi *i̯o* kamieno formas, plg. plačiai paplitusius vedinius *dýgsnis (-io) (: díegti), síeksnis (-io) (: síekti), slúoksnis (-io) (: slė̃gti)* ir pan. (DaiktvDr 374).

Dėl *i* kamieno mišimo su *(i̯)ē* ir *i̯ā* kamienais atsirado naujų priesagų:

-snė: degsnẽ „išdegusi vieta" Vdk; Tr; Dkš; Ig; Sn; „degėsis" Skr (plg. *degsnìs*), *linksnẽ* „lenktoji pavažos dalis" Klm, *lùpsnė* „lupena" Rs; Šmk; Žv;

-nia: smuknià „sušutęs, susileidęs koks daiktas" Lkm; Ktk; Trgn; Švn.

Vediniai su **-ul-*

-ulys/-ulis

§ **144.** Nuo senųjų raštų paliudyti šie veiksmo rezultatų pavadinimai su priesaga *-ulys/-ulis: našulys* „nešulys" SD[1] 16, 180; SD[3] 15, 164, *nuodėgulis* Mž 472_{10-11}; DP 248_{48}, *spjaudulys* „skrepliai" BB Jn 9,6; SP II 199_{23}; SD[6] 255. Dabar vartojama dar apie 30 šio tipo vedinių (DaiktvDr 371–372). Iš jų ypač paplitę NAct *nešulỹs, ryšulỹs, tvinkulỹs.*

-ulas, -ula, -ulė

§ **145.** Veiksmo rezultatų pavadinimai su priesaga *-ulas* yra dvejopos kilmės. Dalies jų, ypač tų, kurie turi atitikmenų su priesaga *-ulys/-ulis,* priesaga *-ulas* veikiausiai kilusi iš **-ul-* (kaip ir atitinkamų veiksmų pavadinimų, žr. § 72), plg. *nẽšulas* „krepšys, pintinė" Ps ir *nešulỹs, spjáudulas* (paplitęs XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose) ir *spjaudulỹs.*

Kitų veiksmo rezultatų pavadinimų, ypač tų, kurie turi atitikmenų su priesagomis *-uolas, -olas,* priesaga *-ulas* yra kilusi iš priesagos **-lo-,* būdingos veiksmažodiniams būdvardžiams, plg. *bréndulas* ir *brenduolỹs* „branduolys", *buȓbulas* ir *burbólas* bei *burbuõlas, guȓgulas* ir *gurgõlas* bei *gurguõlas* „burbulas". Pastarajai grupei priklauso ir *výtulas* „šiaudų, karnų ryšulys", kuris atitinka serb. *vitao* (gen. sg. *vitla* < **vitъlъ*) „lanktis, vytuvai" (ŽD 185; BKGF 85; LEW 1268; GJL 125).

Su *-ula* padaryti NAct *skáidula, statulà,* o su *-ulė* – NAct *sprogulẽ* „išsprogusi kibirkštis" Tt; Krkl; Btg; Šl.

VEIKSMO REZULTATŲ PAVADINIMAI SU BŪDVARDINĖMIS PRIESAGOMIS

Vediniai su *-*to*-

-*(s)tas*, -*ta*

§ **146.** Priesagos -*tas* NAct *pántas* „gegnių jungiamoji kartelė, skersinis“ (:*pìnti)* lyginamas su pr. *panto* „pantis“ (Vesser) E 542[2], s.sl. *pąto* „pantis“, gr. πόντος „jūra, jūros kelias“, s.ind. *panthā-* „kelias“ (Urbutis, 1981, 132–134; Jēgers, 1958). Vedinys *plúoštas (*:*plė̃sti)* atitinka sl. **plastъ* „sluoksnis“ (Būga, 1959, 513; ЭСРЯ III 273–274). Vedinys *prãkartas* „ėdžios“ (plg. *kárti*), ypač būdingas seniesiems raštams, turi atitikmenį prūsų kalboje *prakartis* „prakartas“ (Troc) E 230 (SV 234).

Nuo raštijos pradžios paliudyti NAct *lankstas* SD[1] 141; SD[3] 129, 137, 186, *rąstas* BP II $245_{12,15,16}$, 251_{21}; Lex 13, *raštas* (daugelyje raštų), *sviestas* SD[1] 77, 81; SD[3] 165, *turtas* (daugelyje raštų), *tvartas* Lex 56, 66, 82.

Tarmėse plačiai paplitę vediniai *gniáužtas*, *graũžtas*, *grum̃stas*, *pagrė̃bstai*, *sandė̃tas(sándėtas)* „maisto atsargos“, *strìgtas* „maita, dvėsena; jaukas, masalas“, *žlùgtas*. Iš retesnių minėtini dar: *gniũžtas* „gniužulas“ Tvr; Slk; Ut, *klãstas* „plaukų skyrimas; plaukų pluoštas“ J; Lnkv; Ml, *pìltas* „žvyru išpiltas kelias“ Prn, *plũktas* „klojimo padas, laitas“ Vb; Paį, *siũtas* „apsivilkimas, drabužiai“ Žd; Rs, *skìltas* „tarpas tarp gyvulio nagų, kanopų“ Tl (žr. dar DaiktvDr 373, 375).

Su -*ta* padarytas NAct *naštà*, paplitęs jau XVI–XVII a. raštuose, ir tarminiai vediniai *gniáužta* „sauja; ilgio, storio matas; sniego gniũžtė“ Užv; Skd; Pč; Rš (plg. *gniáužtas*), *skìlta* „atskeltas gabalas“ Trgn; Švnč; Klt; Ml, *svìltos* „svilėsiai“ (plačiai paplitęs), *tuptà* „menka trobelė“ Als; Kv (plg. *tuptė̃lė* Vkš).

-*ata*, -*eta*, -*ita*

§ **147.** Priesagai -*ta* prisijungus prie es. l. kamiengalių *a*, *i* atsirado šios antrinės priesagos:

-*ata*: *lùpata* „skarmalas, mazgotė; sudėvėti drabužiai“ Ob; Sl; Lel; Sb; Brž ir kt., *pléikata* Kv; Slnt; Ms; Vvr; Šl, *pléiskata* „pleiskana“ Ds; Grž; Krš, *skỹpata* „skuduras, šukė“ Grg (plg. lat. *šķipasts* „žiupsnys“, žr. Būga, 1958, 600; 1959, 618).

---

[2] XVIII—XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose ir kai kuriose tarmėse vartojamas ir tikslus šio prūsų kalbos žodžio atitikmuo *pánta*, turintis tą pačią reikšmę kaip *pántas*.

-*eta* (priesagos -*ata* apofoninis variantas): *kùpeta, skẽpeta, šérpeta;* -*ita: kùpita* „kupeta“ M.Valanč; PP 14; Tv ir kt. (žr. LKA I 186). Su tomis priesagomis kur kas dažniau daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 215–217).

Vediniai su *-*no*-

-*nas*, -*(s)na*

§ **148.** Priesagą -*nas* turi NAct *kálnas* (plg. lat. *kalns*, gr. κολωνός, lot. *collis* < **colnis* „kalnas“ : **kel*- „kelti“ LEW 209–210; IEW 544; Инд. 669), *plónas* „klojimo laitas“ BB 1 Moz 50,11; BP II 241; Žml; Kri (: *plóti*, plg. lat. *plãns*, pr. *plonis* „grendymas“ (Tenne) E 233, žr. ME III 330) ir dabar jau visai darybiškai nebeskaidomi žodžiai: *kar̃nas* „plaušas, karna“ Ps; Vj; Grž (: *kérti* ŽD 217), *líeknas* „pelkė“ (plg. lat. *liẽkna* „t.p.“[3] : **leik*^{u}- „lenkti“ žr. Fraenkel, 1938, 1–4; LEW 332–333; kitaip Schmid, 1975, 82), *klúonas* (: *klóti*, plg. lat. *kluõns* „asla“, žr. Būga, 1959, 343), *píenas* (: *pýti* „įgauti pieno“ LEW 585), *svir̃nas* (plg. s.vok. aukšt. *svirõn* „aptverti basliais arba statiniais“ LEW 955).

Darybiškai dabar nutolę nuo pamatinių veiksmažodžių ir su jais tiesiogiai nebesiejami veiksmo rezultatų pavadinimai su -*na*: *karnà* (plg. *kar̃nas*), *kìrna* „vandens išplauta medžio ar krūmo šaknis; vieta, kur suvirtę medžiai; nukirsto krūmo kelmas; krūva“ (: *kìrsti*, plg. pr. *kirno* „keras, krūmas“ (Struch) E 637 galbūt ir sl. **čьrnъ*, s.ind. *ut-kīrṇa* „išpjautas“ ПЯ K—L 15–18 su lit.), *líekna* „drėgna pieva, pelkė“ Slnt; Ms; Varn; Šl (plg. *líeknas*), *máukna* „stora medžio žievė“ (: *maũkti*, plg. lat. *maũkna* LEW 402), *prusnà* „gyvulio snukis, burna, lūpos“ (: *praũsti*, plg. lat. nom. pl. *prusnas* „burna, lūpos“, pr. *en prusnan* „išvaizdoje“ (zum Bilde) III 105_{22-23}, žr. LEW 649), *síena* (: *síeti*, plg. lat. *siena* „siena“, s.isl. *sin* „sausgyslė“, av. *hinu* „raištis“ LEW 782).

Su -*sna* padarytas NAct *duosna* „auka, dovana“ PK 63_2 (plg. *duosnas* „dosnus“ DK 165; MŽ II 196).

-*anas*, -*ana*

§ **149.** Su priesaga -*anas* (<*a*+-*nas*) padaryti NAct *gãbanas* „gumulas“ J; Jnk (: *góbti*; plg. lat. *gabans* „šieno kupeta“ ME I 580), *kẽpanas* „kepalas“ Dglš; Plš.

---

[3] V. Mažiulis (1981, 311) su liet. *líeknas* sieja ir pr. *laignan* „skruostas“ (Wange) E 98, kurį taiso į **laiknan* (< **leiknan*) ir mano, kad jo pirminė reikšmė buvusi „išlenkimas, linkis“.

Priesagą *-ana* turi NAct *dovanà* (plg. lat. *dâvana* ME I 449), *gãbana* „šieno, šiaudų glėbys" (plg. *gãbanas* ir lat. *gabana* „šieno kupeta" ME I 580), *liẽkana* (plg. *liẽkanas, -a* „paliktas" C II 303; N; [K]), *palū́kanos, plė́iskanos* (: *plaiskýti* „plaikstyti, draikyti, velti"), *trãškanos*. Iš retesnių minėtini dar: *drìskanos* „suplyšęs drabužis" Švnč; Kltn, *kìšana* „veltinis, kišamas po pavalkais" Svn, *lùzgana* „žvynas" Lg; „kiautas, lukštas" Erž (: *lùzgti* „svirti, karti, lepti" Sr; „plyšti, skarti" J).

-enas, -ena, -tena

§ 150. Priesaga *-enas* (priesagos *-anas* apofoninis variantas) išskiriama NAct *krẽkenas* (užfiksuotame jau Lex 106) : *krèkti* „tirštėti, krešėti" K; S.Dauk; J; Kv; Škn.

Su *-ena* veiksmo rezultatų pavadinimai daromi gerokai dažniau už veiksmų pavadinimus (plg. § 77). Dabartinėje lietuvių kalboje jų vartojama apie 30, pvz.: *áižena* „ataižėjusi skeveldra; pluta, ankštis, lupena" Up; Jnšk; Grž, *bìrenos* „malkų trupiniai" Jrb, *brìzgenos* „nubrizgę rankovių galai" Brt, *drìskena* „skutai" Dr; Slnt; Sdk, *dvẽsena* „maita, dvėseliena" J; Lž, *grieženà* „griežinys" Vdžg; Kl, *griū̃žena* „labai nugraužta ganykla" Trš, *krekenà* „krekenas" Užv; Pšl; Ggr; Ll, *lẽkena* „kritulys" Trgn, *lùpena* (plačiai paplitęs), *mùkenos* „kas labai sudėvėta" Lnkv, *pùvenos* „puvėsiai" Mrj; Jrb; Lš, *sẽjena* „pasėlis" Švnč, *sùgulenos* „išgulos" Dkš, *sùkena* „nušukuotų linų grįžtė" Nč, *svìlena* „svilėsiai" J; Gs ir kt. (DaiktvDr 371).

XVI–XVII a. raštuose šio tipo vedinių neužfiksuota. Latvių kalboje su *-ena* veiksmo rezultatų pavadinimai, rodos, nedaromi. Tai leidžia manyti, kad veiksmo rezultatų pavadinimai su priesaga *-ena* paplito neseniai. Gerokai senesni yra su šia priesaga padaryti veiksmų pavadinimai (žr. § 77).

Priesagai *-ena* prisijungus prie priesagos *-tas* (ar *-ta*) atsirado sudėtinė priesaga *-tena: blùktena* „nublukęs drabužis" Žd.

-inis, -inė

§ 151. Veiksmo rezultatų pavadinimai su priesaga *-inis* – tai tiesiog sudaiktavardėję būdvardžiai: *apsukìnis* „duonos riekė apie kepalą" End; Kltn; Ll (plg. *apsukìnis, -ė* „apsukui pjaunamas" K), *ãtplėšinis* „atverstas plėšinys" Šll, *ìštraukinis* „priverstinė dovana, kyšis" J, *príenešinis* „ne kasdien nešiojamas, bet ir ne išeiginis drabužis" Bsg; Sdb (plg. *príenešinis, -ė* „ne kasdien nešiojamas, bet ir ne išeiginis" Sdb; Pc; Lnkv; Vl), *sánkirtinis* „medinis šulinio rentinys" Švnč; Pun; Krok; Prl; Mrk; Pns, *sámplėšinis* „lininis, bet pašukomis ataustas dvinytis audeklas" Kv; Krtn; Vrd; Vkš ir kt.

XVII a. raštuose randame retų NAct su priesaga *-inė: pakirpinės* „atkarpos“ SD³ 333 (t.p. N; [K]), *pratiesinė* „skersinė prątieso kartis“ SD³ 166 (t.p. [K]; BŽ 488; L 813), *skaitinė* „raidė“ MT 86_{16} (t.p. Ns 1832,3). Tarmėse dar: *apgiminẽ* „apgamas“ Gs, *apsukìnė* „duonos riekė aplink kepalą“ Trg; Vvr (plg. *apsukìnis*), *deginẽ* „išdegęs miško plotas“ Nmč; Trgn, *kasinẽ* „duobė bulvėms supilti“ Slk, *sánkirtinė* „sumušta pradalgė“ Vvr; Lkv; Pln; „karˆtu su lašiniais sukapota mėsa“ Brs (plg. *sánkirtinis, -ė* „sumuštinis (apie pradalgę)“ J; „sukapotas, neatskyrus lašinių (apie mėsą)“ Lkv; Šts; Trk), *sū́mušinė* „sumušta, suversta iš visų pusių pradalgė“ Šts; „dvi vagos, suverstos viena ant kitos“ Dr.

-inys

§ **152.** Su priesaga *-inys* dabar yra daugiausia veiksmo rezultatų pavadinimų (apie 200, žr. DaiktvDr 368–369). Tuo tarpu XVI–XVII a. raštuose paliudyti tik NAct *griežinys* Lex 74a, *kratinys* SD³ 172, *lopinys* DP 33_{23}, 614_{52}; SD¹ 70, 26; SD³ 149, *mazginys* „indai ir kiti stalo reikmenys, kuriuos pavalgius reikia išmazgoti“ PsD 60,9; 108,10, *mezginiai* Lex 56, *mėžinys* 61a, *siuvinys* SD¹ 41, *spirginys* Lex 82a, *trupinys* SD³ 252, 263, 264, *valinys* „audeklo kraštas“ SD¹ 63; SD³ 129, *varinys* „juosta“ Lex 106a; C II 988. Išskyrus pastarąjį (dar N; [K]), visi jie vartojami ir dabar. Matyt, veiksmo rezultatų pavadinimai su šia priesaga labai paplito jau rašytinės tradicijos laikotarpiu.

-ynė

§ **153.** Priesagą *-ynė*, su kuria dabar daroma daug veiksmų pavadinimų (žr. § 84), turi NAct *arỹnė* „arimas, dirva“ Vrnv, *ãtdarynė* „properša lede“ Kin, *kritỹnė* „sukritusių bulvių sriuba“ Kl; Rt, *paauksynė* „paauksavimas, aukso sluoksnelis“ (pozłota) SD³ 341; N; [K].

-tinis, -tinys, -tinė

§ **154.** Veiksmo rezultatų pavadinimų su priesaga *-tinis* padaryta šiek tiek daugiau negu veiksmų pavadinimų (plg. § 90), bet mažiau negu veikėjų pavadinimų (plg. § 213). XVI–XVII a. raštuose randame retą NAct *kastìniai* „iškasenos“ SD³ 174 (t.p. N) ir iš tarmių žinomą *pintinis* „pintinė“ BP I 391; BB 2 Moz 29,3. Tarmėse dar vartojami NAct *apmuštìnis* „drabužis kailiniu pamušalu“ Sdk (plg. *apmuštìnis, -ė* „apmuštas“ J; Vlkv), *apsuktìnis* „apsukinė riekė, abišalė“ Mžk; Gr (plg. *apsuktìnis, -ė,* „apsuktas aplink“K; Kri), *graužtìnis* „kąsnis“ J, *kaišỹtinis* „tam tikru

būdu austas audeklas“ Mrj; „prijuostė“ Gl, *kapótinis* „kaimo galulaukėje mažas sklypelis žemės“ Bsg; Ssk; Gdž (plg. *kapótinis, -ė* „kapotas“ J; Kp; Nč; Km; Svn; Brs), *kirstìnis* „rentinys“ Mrc, *mestìniai* „leistinukai“ Čk; *neštìnis* „našta, nešulys“ Dkt, *plūktìnis* „iš molio suplūktas pastatas“ Sln, *sumestìnis* „dvi vagos suverčiamos viena prieš kitą, pradedant art“ Ssk.

Su *-tinys* padarytas NAct *rinktinỹs* „raštuotas audeklas“ Lkv.

Visi veiksmo rezultatų pavadinimai su *-tinė*, užfiksuoti XVI–XVII a. raštuose (išskyrus *pamuštinė* „kailiniai“ Lex 67 ir *pintinė*), yra labai reti: *kapotinė* „kapota mėsa“ SD[3] 402 (t.p. N; K; J, plg. *kapótinis*), *perkaltinėlė* „pasagos pavidalo geležėlė“ SD[3] 309 (t.p. Sut, plg. *pakaltinė* „t.p.“ N; [K]), *pakaustinė* „pasaga“ SD[1] 126, *pradegtinė* „kūne pradeginta vieta“ SD[3] 100 (t.p. N; [K]), *pirktinė* „pirkinys“ SD[3] 142 (t.p. N), *plėštinė* C I 391, *plėštinės* „kamanos“ Lex 19a (t.p. Q 102), *primestinė* „maras“ SD[3] 179 („užverčiamoji pakraštinė prisodinta bulvių vaga“ Ig) ir aiškūs naujadarai *skaitydinė* BB Mt 5,18; PvR 2,29; 2 PvK 3,6; 3,7, *skaitytinė* „raidė“ Mž 13_3; VlnE 111_{22}; MT 50_{15-16}; SD[3] 44 (vartotas dar XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose, žr. Balašaitis, 1975, 232–233).

Tarmėse randame dar visą būrį kitų šio tipo vedinių: *atkištìnė* „dovana, išmalda, kyšis“ Trgn, *dirbtìnė* „megztas drabužis“ Sdk; Dgl, *dribtìnė* „duoninė sriuba“ Skdv, *kaišýtinė* Ds, *kaišiotinė* „austa kaišiojimo būdu, rinktinė gūnia“ Antz, *kastìnė* „iškasta duobė, linmarka, kūdra“ Kp; Bsg; Kdn, *kritintìnė* „sukritusių bulvių sriuba“ Rt, *kruštìnė* „nukruštų miežių kruopos“ Všt; Plv, *mintinẽ* „sauja linų šiaudelių“ Lp, *rauktìnė* „tokie ilgi per liemenį durti ir paraukti kailiniai“ Kp, *ráutinė* „nurautų linų ar kanapių sauja“ Krok; Mrs; Mš; Al; Vlkv, *regẽtinė* „regėtas dalykas“ Tvr; Pls, *skoptìnė* „medinis indelis sviestui įdėti“ Vdk (: *skóbti*), *skirtìnės* „iššukuotos pakulos“ PnmA, *sumestìnė* „susidedami pinigai svaigalams pirkti“ DūnŽ; Rdn; „suverstos viena ant kitos vagos“ Sv; Ds; Užp; Tr; Skdt.

Vediniai su *-*ro-*

-ras, -ra, -ris/-rys

§ **155.** Su priesaga *-ras* padarytas NAct *stambrai* „žolės kotas“ BB 1 Moz 41,23; 2 Moz 5,12; Joz 2,6; Išm 3,7; Lex 84; C II 558; Q 505; N; K; LC 1887,32; Klov; Pkr; „kamienas, stuobrys“ Ml; Skr (: *stémbti* „augti į stiebą, stypti“).

Su *-ra* padaryti NAct *ėdrà* „pašaras“[4], *kuprà* (: *kùpti* „kilti“ J, plg. lat. *kupr(i)s* „kupra“, rus. *кунер*, *кунр* „kryžkaulis, stuburkaulis“, s.vok.aukšt. *hovar* „kupra“ LEW 314; ЭСРЯ III 420), *putrà* (: *pùsti*, plg. lat. *putra* „košė“ ME III 442), *skiedra* (: *skáidyti*, plg. lat. *šķiêdra* ME IV 51).

Priesagą *-ris/-rys* turi NAct *gumbrỹs* „jungo dalis aplink jaučio kaklą“ Brt; Šil; „stovas ant sielių įstatyti vairalentei“ Sv; „geležis, ant kurio užmaunama irklo kilpa“ Lb; „valties skersiniai, prie kurių prikalamos lentos“ Klv (: *gum̃bti* „augti, darytis gumbui“ J; Vvr), *pùiris* „supuvęs medžio gabalas“ Kvr; Vb; An (: *pū́ti*).

Vediniai su **-lo-*

-(s)las, *-(s)la*

§ **156**. XVI—XVII a. raštuose vartojami šie reti veiksmo rezultatų pavadinimai su priesaga *-las*: *deglas* „išdegusi vieta“ BB 3 Moz 13,25, *pirklas* „pirkinys“ SD[3] 142 (t.p. Sut; N; [K]); „užmokestis už pirkinį“ SP II 203, 204. Tarmėse dar: *drõžlas* „drožlė“ J, *kraulaĩ* „nereikalingi daiktai“ Lp; Prl; Lš; Rod, *pjaulaĩ* „pjuvenos“ Kln; Užv; Rs; Mrj; Dkš; Antš; Sn; „sutrešęs medžio gabalas“ Pln; Grg; Alk; Skr; Prn ir kt.

Su *-slas* padaryti NAct *grįslaĩ* „tvarto lubos“ Kp; Slm; Vb, *krìslas* (plg. lat. *krisls* ME II 280), *mė̃šlas*, *padáigslas* „padaiga“ Srv, *paveislas* „pavyzdys“ SD[1] 135, 172, 205; MP 49, *raukšlas* „raukšlė“ BP I 145$_{28}$; Lex 72 (vartotas dar XVIII—XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose), *tašlas* „tešla“ BB 2 Moz 7,13; 8,3; 12,39; Joz 12,4 (nežinia *tašla* ar *tašlas* yra dar BB 2 Moz 2,4; 3 Moz 27,12); C II 576.

Priesagą *-(s)la* išskiriame vediniuose *dė̃la* „atsargiai sudėti daiktai; indėlis“ J I 316, *padaigsla* „padaiga“ Pc (plg. *padáigslas*), *panársla* „botago sunarstymas, kad būtų trumpesnis“ Varn, *šerplà* „rankų panagių atplaiša“ Št, *tašlà* (paliudytas nuo raštijos pradžios), *tešlà*.

-(s)lė, *-(s)lis/-lys*, *-lius*

§ **157**. Nuo raštijos pradžios vartojami šie veiksmo rezultatų pavadinimai su priesaga *-(s)lė*: *drožlė̃* „drožlės“, *raukšlė̃*, *rūkšlė̃*, *siūlė̃*. Tarmėse dar: *ãtsėlė* „dirva, kurioje ir antrus metus tie patys javai sėjami“ Pln,

[4] Tai gali būti senas *r* kamienis daiktavardis, vėliau gavęs *a* kamieno formas, plg. het. *etri-* „valgis, iškilminga vakarienė“ (Иванов, 1965, 45—48; Kazlauskas, 1968, 261).

kerplẽ „kelmas su šaknimis, keras; buvusio kelmo šaknys" Žln; Lš; Mrc; Rtn; Drsk, *kréiglės* „kas supainiota" Grž, *mérlė* „dvėsena" Skr, *minklẽ* „tešla" Vkš; Trš; Kair; Škn; Rdn; Kž.

Priesagos *-lis*/*-lys* vediniai taip pat paliudyti nuo XVI–XVII a.: *nuodeglis* „nuodėgulis" SD[1] 35; SD[3] 69; KN 86, *pasẽlis*, *pū́lis*, *pū́liai*. Tarmėse turimi dar: *ãtsėlis* „dirva, kurioje kas sėjama paeiliui dvejus ar daugiau metų" Gs; Dkš; Krsn; Vdk; Up; „javai, pasėti toje pačioje vietoje, kur tais metais kas augo" Žvr; Šmk; Klvr; Pkl, *iñdėlis* „maistas, įdedamas piemeniui, keleiviui ar darbininkui" Skp; Všn; Vb; Pl; Antz, *ìšdėlis* „paskutinis viename sezone padėtas kiaušinis" Vl; Žmt; Ut; Šl; Švn; Sml; Ėr, *padėlỹs* „gūžtoje laikomas kiaušinis, kad višta dėtų toje pačioje vietoje" Rs; Rt; Kt; Ds; Mrk ir kt., *per̃sėlis* „netyčia paliktas neužsėtas ruožas dirvoje" Krok; Gdl; Al; Rdm, *príedėlis* „papildomoji pridedamoji dalis" Ds; „į pokylį nusinešamas valgis" Srv; Pkr ir kiti (žr. dar DaiktvDr 372).

Su priesaga *-lys(-ė)* kur kas dažniau daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 194).

Su *-slis* padaryti NAct *krìsliai* „dėl šiaudų silpnumo nukritę rugiai" Vrn, *padaĩgslis* „padaiga" Nj; Grž; Lnkv; Rz, o su *-lius* – *der̃lius* ir *skaĩtlius* „skaičius" (nuo pat raštijos pradžios).

-alas, -alė, -alis

§ **158.** Priesaga *-alas (<a+-las)* yra viena iš svarbiausių veiksmo rezultatų darybos priemonių (DaiktvDr 369–370). Nemaža šio tipo vedinių randame jau XVI–XVII a. raštuose, ypač K. Sirvydo žodyne (11 vedinių) ir Lexicon Lithuanicum (9, žr. 9 lentelę). Tarp jų yra retų: *atmetalas* „kas nebetinka naudoti, atmatos" SD[3] 248 (t.p. N; [K]), *mežalas* „myžalas" Lex 46, *vemdalas* „vemalai" DP 36_{40}, 122_{38}, 188_{35} (t.p. Sut su citata iš DP).

Su atitinkama priesaga *-als* daromi veiksmo rezultatų pavadinimai ir latvių kalboje, pvz.: nom. pl. *mìzali* (plg. *myžalaĩ*), *spļaudals* (plg. liet. *spjáudalas*), *kritals* „išvartos" (LVG 344; BKGF 84).

Keli veiksmo rezultatų pavadinimai turi šias naujesnes priesagas:

-alė: bėrãlė „paberti džiovinti javai" Žb, *degãlė* „alaus daromoji putra" Ds, *raugãlė* „rugienė" Jz; Ds; Ut; Rk; Zr; Trgn ir kt.;

-alis: bėrãlis „krosnyje išdžiovinti grūdai" C I 745; MŽ; N (plg. *bėrãlė*).

Priesaga *-alis(-ė)* būdingesnė veikėjų pavadinimams (žr. § 196).

-elė, -elis

§ 159. Su piesaga *-elė* (priesagos *-alis* paradigminiu variantu) padaryti NAct *gerẽlė* „gėralas" Ds, *páinelė* „kliūtis, kliuvinys" J; Vrd; Č, o su *-elis* – *páinelis* „t.p." Sb; Kp; Slm; Ėr; Rm, *šẽvelis* „skeveldra, skiautė, šerpeta" J; Erž; Skr (: *šáuti* ŽD 176). Žemaičių ir kai kuriose kitose tarmėse gana paplitę veikėjų pavadinimai su *-elis(-ė)* (žr. § 197).

-ėlas, -ėlė

§ 160. Priesaga *-ėlas* (<*ė*+*-las*) išskiriamas vedinyje *sẽgėlas* „drabužis" Vlk, o *-ėlė* – NAct *mirkėlẽ* „į barščius pamerkta pluta" Mžš. Priesaga *-ėlis(-ė)* labai būdinga veikėjų pavadinimams (žr. § 199).

-ilas, -ila, -ilius

§ 161. Veiksmo rezultato pavadinimu su priesaga *-ilas* (<*i*+*-las*) etimologiniu požiūriu gali būti laikomas *brìzgilas* „žąslai; apinasris su žąslu; kamanos" (vartojamas vakarinėje Lietuvos dalyje) ir jo prūsiškas atitikmuo *brisgelan* „kamanos" (Czon) E 450; pastarojo pirminė reikšmė, V. Mažiulio (PKEŽ I 157–158) nuomone, buvusi „atplaiša, atraiža" (: *brìgzti* „skarti, spurti").

Su *-ila* padarytas NAct *kasilà* „kryžiaus stiebas" Skp, *sprogilà* „įsprogusi vieta; atsprogęs gabalas, kibirkštis" Lk; Plng; Slnt; Užv ir kt., o su *-ilius* – *kasìlius* „tvoros stulpas, baslys" Nč.

-ylas

§ 162. Priesagą *-ylas* (<*-y(ti)*+*-las*)[5] turi NAct *lasỹlas* Pšl, *lesỹlas* „lesalas" Pšl; Šd; *pirkỹlas* „pirkinys" Trgn, *raukỹlas* „klostė; raukšlė" (plačiai paplitęs), *srėbỹlas* „srėbalas" Trgn.

Vediniai su **-u̯o-*

-va, -vė

§ 163. Neabejotinai su priesaga *-vė* padaryti NAct *vir̃vė* (: *vérti*), kuri atitinka lat. *virve*, pr. *wirbe* „virvė" (Seyl) E 314, sl. **vьrvь* „virvė;

[5] Šiai priesagai atsirasti galėjo turėti įtakos gudų bei rusų kalbų priesaga *-ило* (plg. ŽD 182—183).

bendruomenė“, galbūt ir het. *u̯aru̯a-lan* „šeima“ (Топоров, 1973 su lit.), ir *gleĩvės* (: *gliẽti* „tepti, lipinti, glaistyti“).

Galimas daiktas, etimologiniu požiūriu su priesaga *-va/-vė* padaryti ir vediniai *rievà* „rifas, uola“ C II 557; KlM 434; R II 137; RB Jer 51,25; „sekluma“ K II 142, 189; Mžk; „iškilesnė vieta pelkėje“ Lp; „lysvė“ Vdš; Švnč, *raivẽ* „ruožas, brūkšnys“ Šd; Pc; „plyšys“ Bsg, *reivẽ*, *rievẽ* (plačiai paplitę, plg. lat. *riêva*, *riêve* „plyšys; raukšlė; randas; vaga“) iš išnykusio veiksmažodžio **rei-* „rėžti, raižyti, pjaustyti“ (IEW 857 t., 866; LEW 691–692; Schmid, 1991, 152).

-iava

§ **164.** Su išvestine priesaga *-iava* veiksmo rezultatų pavadinimai daromi šiek tiek rečiau negu veiksmų pavadinimai (žr. § 106). Ypač senas yra vedinys *mãliava* „grūdai malimui“, kuris turi atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų, plg. rus. tarm. *мелево*, serb.-kroat. *млево* „miltai“, s. angl. *melu* (dat. sg. *melwi*) „grūdai malimui“ ir kt. (Широков, 1984, 21; Инд. 693). Plačiai tarmėse paplitę vediniai *páiniava*, *pýliava*. Kiek retesni NAct *kùriava* „kuras“ J I 679; Kp, *myniavà* „kas suminta, ištrypta“ Dkš.

VEIKSMO REZULTATŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, BŪDINGOMIS ĮRANKIŲ PAVADINIMAMS

Vediniai su **-tlo-*

-klas, *-kla*, *-klė*

§ **165.** Priesaga *-klas* turi NAct *apipjauklas* „kas atpjauta“ SD^3 236, *girklas* „gėralas“ SD^2 193; SP I $227_{15,24}$, 242_{10}; PK $130_{14,25-26}$, 161_{13}; KN 147_{11}; PrP $19_{8,13,19}$, $20_{15,20}$, 21_{3}; Ch^1 6X; „antrasis, prastas alus“ Šlč; Ps, *pinklas* „pinta medžiaga, pynė“ SD^3 124, 299, 301; N; [K]; BŽ 536; NdŽ; „kelio užgriozdinimas“ JR 23. Šiam darybos tipui turbūt priklauso ir *paveikslas* (< **paveizdklas* : *pavéizdėti* „pažiūrėti“, žr. Būga, 1961, 704, 859), paliudytas jau senuosiuose raštuose, tarmėse paplitęs *gùnklas* (< **gungklas*) „gumbas, virvės ar siūlo storesnė vieta; šiaudo krumplelis; vingis“, o gal ir *kar̃klas* (< **kargklas* : *ker̃gti* „pinti“, plg. lat. *kàrkls*, žr. Būga, 1961, 153; LEW 222) bei *tiñklas* (plg. lat. *tìkls* „tinklas“ pr. *sasin-tinklo* „zuikių kilpos“ (Hasengarn) E 697), padarytas iš veiksmažodžio *tìnti*, kurio pirminė reikšmė buvo „pinti“ (LEW 1099).

Su *-kla* padarytas senas NAct *sĕkla* (plg. lat. *sę̃kla* ME III 825) ir tarminiai *kárklos* (< **kargklos*, plg. *kar̃klas*) „lazdelinės prikabinamos ėdžios“ Km; Sdk; Užp; Ds, *pìnklos* „klastos, intrigos“ Šts.

Nuo raštijos pradžios žinomi veiksmo rezultatų pavadinimai su *-klė: duõklė, kárklės* „keliami (nesuveriami) vartai; ratų gardės; pjūklo, rogių rėmai; ėdžios“[6], *pìnklės* „spąstai, žabangos“ (plg. *pìnklas*) ir reti vediniai *ažustoklė* „kliūtis, užtvarà“ SD[3] 103, 531 (plg. *užstoklė* „t.p.“ Sut; N; [K]), *junklė* „jaukas, masalas“ SD[3] 200; N; [K]; M; BŽ 27, *mekslė* (< **mezgklė*, žr. Būga, 1961, 704) „ąselė, kilpelė“ Šmn, *sproklẽ* (< **sprogklė* : *sprógti* ŽD 199) „plyšys, spraga“ Pgr; Pj; Jrb; Erž; Prk; Žgč.

Veiksmo rezultatų pavadinimai kartais daromi su antrinėmis priesagomis, kilusiomis iš *-klas (-kla, -klė, -klis)*.

-aklas, -eklas

§ **166.** *-aklas* (< *a* + *-klas*): *audaklas* „audeklas“ SD[3] 1, 4, 7, 55, 199, 443; 547; C I 764; I (plg. lat. *aûdakls* ME I 214);

-eklas (priesagos *-aklas* apofoninis variantas): *áudeklas* (plg. lat. *aûdękls* ME I 214–215).

-iklas

§ **167.** *-iklas* (apie kilmę žr. § 293): *burzdìklas* „susivėlusių vilnų, plaukų kankalas“ Kv.

-yklas, -ykla, -yklė

§ **168.** *-yklas* (< *-y(ti)* + *-klas*): *girdyklas* „gėralas“ SP I 227; „gyvulių lakalas, buza“ BŽ 390, *valgyklas* „valgis“ SP II 4_5; SlG I 70_{12}; SE 147_3; KK[1] 83_{5-6}; Sut; N; [K];

-ykla: girdykla „gėralas“ KN 20_6, *valgykla* „valgis“ SD[1] 5X; SD[3] 9X; SP 7X; Ba 2 Ez 1,11; Sut; Žem, *veizdykla* „reginys“ DP 35_{15}, 174_{23}; J;

-yklė: valgyklė „valgis“ SD[3] 541; SE 147_{12}, *veizdyklė* „reginys“ DP 176_{11}.

-oklis

§ **169.** *-oklis* (< *-o* + *-klis*): *burzdóklis* „drabužių nuplyšęs, nuskuręs pakraštys“ Pn; „prie gyvulio pridžiūvęs mėšlas“ Pln.

---

[6] Iš SD[1] 25; SD[3] 52; Kos 45; Sut žinomas reikšme „pintinės kopėčios“, plg. lat. *kar̃kles* „t.p.“ (Būga, 1959, 153).

§ **170.** *-uklas* (apie kilmę žr. § 296): *kepùklas* „prastas kepinys“ Šts, *perùklas* „peras“ J; Skd, *skabùklas* „iškirsta vieta, skynimas“ Klm, *stebùklas*.

Vediniai su priesaga *-tuvas*

§ **171.** Priesaga *-tuvas*, kilusi iš **-tu-* (žr. § 299), irgi veikiausiai į veiksmo rezultatų pavadinimų kategoriją atėjo iš įrankių pavadinimų. Su ja padarytas vedinys *austuvas*, kuris K. Sirvydo žodyne užfiksuotas reikšme „audeklas“ SD[3] 94, 103, o iš Dusetų žinomas įrankio reikšme „staklės apinasriams, juostoms austi“, ir NAct *spjáutuvas* „skreplys, spjaudalas“ Žml.

VEIKSMO REZULTATŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, KILUSIOMIS IŠ DETERMINATYVO **-s-*

-esas, -ėsas

§ **172.** Iš priesagos *-sas*, kuri savo ruožtu kilusi iš determinatyvo *s* (žr. § 125), išsirutuliojo šios antrinės priesagos:

-esas (<a/e+-sas): krękesaĩ „krekenai“ Srv (: *krèkti*, plg. § 150), *plėkesaĩ* „pelėsiai“ J; Vlk; *plẽkti* „gesti, įgauti pelėsio kvapo“), *prakepẽsas* „bulvių apkepas; troškintos bulvės“ G 104; Kair; Šl; „blynai“ Lg;

-ėsas (<ė+-sas): pelẽsai „pelėsiai“ J; Vlkv; Krš; Als, *puvẽsas* „puvėsis“ J; Jms; Plv, *svilẽsas* „svilėsis“ Skd; Tv; Šts; Up ir kt.

Su priesaga *-esas* daromi dar veikėjų pavadinimai (žr. § 272).

-šas, -aišis

§ **173.** Iš determinatyvo **-s-* veikiausiai kilusios ir priesagos *-šas: kẽpšas* „ragaišis“ Slnt; Pln ir *-aišis: kepaĩšis* „t.p.“ Ms; Tv; Erž; Lk ir kt., su kuriomis daromi taip pat veikėjų pavadinimai (žr. §§ 273, 275).

GALŪNIŲ VEDINIAI

§ **174.** Veiksmo rezultatų pavadinimai daromi su tomis pačiomis darybinėmis galūnėmis *-as, -a, -is/-ys, -ė, -ia, -iùs* kaip ir veiksmų pavadinimai. Tačiau šių galūnių darumas abiejose darybos kategorijose skiriasi.

Tam tikrais atžvilgiais galūnių darybos veiksmo rezultatų pavadinimai yra išlaikę senesnę būklę negu veiksmų pavadinimai. Visų pirma į akis krinta ta aplinkybė, kad greta dariausios galūnės *-a* veiksmo rezultatų pavadinimai gana gausiai daromi su senovine galūne *-as*, kuri veiksmo pavadinimams daryti vartojama jau daug rečiau (plg. § 27). Su naujesne galūne *-is/-ys*, kuri veiksmų pavadinimų kategorijoje yra dabar viena dariausių (žr. § 29), veiksmo rezultatų pavadinimus nelabai linkstama daryti. Apskritai galūnių darybos veiksmo rezultatų pavadinimų yra gerokai daugiau negu tuo būdu padarytų veiksmų pavadinimų. Tiek dabar, tiek senuosiuose raštuose beveik pusė visų veiksmo rezultatų pavadinimų yra galūnių vediniai (žr. 9, 10 lenteles). Tuo tarpu tarp veiksmų pavadinimų jau raštijos pradžioje galūnių vediniai sudarė tik 10–16% (žr. 1–4 lenteles).

Antra vertus, su galūne *-ė* padaryta daugiau veiksmo rezultatų negu veiksmų pavadinimų, o veiksmo rezultatų pavadinimai su galūne *-ia* yra beveik visai išnykę. Tuo atžvilgiu veiksmų pavadinimai yra išlaikę senesnę būklę.

-as

§ **175.** Su galūne *-as (< *-o-)* veiksmo rezultatų pavadinimai daromi nuo indoeuropiečių prokalbės laikų. Visas būrys šio tipo vedinių turi atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų, plg. liet. *ãtlaikas* ir s.sl. *otъlěkъ*, s.ind. *atireka-* „likutis" (Порциг, 1964, 247–248; Инд. 417), liet. *grūdas*, *gruõdas (: grūsti)* ir lat. *grûds*, *graûds* „grūdas", sl. **grudъ*, s.saks. *griot* „smėlis" (IEW 406; LEW 173; ЭСРЯ I 463; ЭССЯ VII 146–148), liet. *kaũpas (: kaũpti)* ir lat. *kuõpa* „krūva; ryšulys; būrys", pr. *Caupeaps*, *Kaupnitten*, sl. **kupъ*, s.vok.aukšt. *hauf* „krūva", s.pers. *kaufa* „kalnas, kalva" (LEW 231; ЭСРЯ II 419; ЭССЯ XIII 114–115), liet. *káušas (: kaũšti* „skobti" Kv*)* ir lat. *kauss* „kiaušas; bokalas, taurė; samtis", lot. *caucus*, gr. *καυκιόν* „taurė" (ЭСРЯ II 273; Откупщиков, 1970), liet. *kuõlas (: kálti)* ir sl. **kolъ*, gr. *σκῶλος* „kuolas" (ЭСРЯ II 285; ЭССЯ X 160–161), *nãras* „sąnarys; kilpa; bučius" *(: nérti)* ir lat. *nãrs* „spaustuvas, varstotas", rus. *нора* „skylė", s.vok.aukšt. *narwa* „randas, siūlė" (IEW 976; LEW 495–496; ЭСРЯ III 82–83), liet. *pẽnas* ir lot. *penus* „maisto atsargos", s.ind. *panaṣa-* „duonmedis" (LEW 569; IEW 807), *pẽras* ir lat. nom. pl. *pęri* „perai", s.vok.aukšt. *for(ro)* „jautis", gr. *πόρος* „veršiukas, telyčia, vaikas" (LEW 573), liet. *taukaĩ* ir lat. *tàuki*, pr. *taukis* „taukai" (Schmalcz) E 378, sl. **tukъ*, lot. tarm. *tucca* „kiaulienos dešra" (IEW 1081; LEW 1066, 1136; ЭСРЯ IV 116).

§ **176.** Išskyrus K. Sirvydo žodyną, XVI–XVII a. raštuose galūnės *-as* vediniai vyrauja tarp visų galūnių darybos veiksmo rezultatų pavadini-

mų (žr. 10 lentelę). Kai kurie iš jų yra reti, dabar išnykę: *apypenas* „nuodai" BP I 75_{17}, 425_{25}; Lex 42a; DP 34_{17}, 40_{46}; SD[1] 182; SD[3] 83, 194, 447; SP I 303_{29}, 304_{5}, 381_{20}; Vaižg, *aplaikas* „liekana" Lex 91a, *atkarpai* „atkarpos" 2a; N; K, *inbraukas* „sija, kartis" SD[1] 21, *pakasas* „urvas" SD[3] 308; N; [K] („bulvių derlius" Lkm; Dglš; Trgn), *prikasas* „perkasas" SD[3] 351; N; [K], *sąnaras* „sąnarys" SD[3] 422; Sut („kengė, vyriai" J), *skiedas* „rakštis, skiedra" SD[1] 163. Tai rodo šio darybos tipo produktyvumą senojoje lietuvių kalboje.

Daug veiksmo rezultatų pavadinimų su galūne *-as* daromės ir dabar. Jie savo kiekiu viršija dabar dariausios veiksmo rezultatų pavadinimų priesagos *-inys* (žr. § 152) vedinius. Tačiau dabar veiksmo rezultatų su galūne *-as* yra perpus mažiau negu su *-a* (Urbutis, 1961, 47–50; DaiktvDr 370–371).

-a

§ **177.** Su galūne *-a* (< **-ā-*) senovinių veiksmo rezultatų pavadinimų, turinčių atitikmenų kitose giminiškose kalbose, padaryta gerokai mažiau, plg. liet. *skalà (: skélti)* ir lat. *skala* „skala", sl. **skala* „uola", s.vok.aukšt. *scala* „puodelis" (LEW 792–793, 800; ЭСРЯ III 630–631), liet. *skarà (: skìrti)* ir lat. *skara* „vilna, gaurai; audinys; skarmalas", sl. **skora*, **kora*, s.angl. *scearu-* „dalis" (IEW 938–940; LEW 796; ЭСРЯ II 321; III 650; ЭССЯ II 44–45). Vediniai *dangà (: deñgti)*[7] ir *lankà (: leñkti)*[8] yra bendri baltų ir slavų kalboms.

Daugelyje XVI–XVII a. raštų galūnės *-a* veiksmo rezultatų pavadinimų yra mažiau negu su *-as* (žr. 10 lentelę). Išimtį sudaro K. Sirvydo žodynas, kuriame vyrauja veiksmo rezultatų pavadinimai su galūne *-a*. Dalis jų yra labai reti, dabar nevartojami (kai kurie veikiausiai K. Sirvydo naujadarai): *apykalos* „metaliniai knygų aptaisymai" SD[3] 105, *apysiuva* „apsiuva, rankogalis, atraitas" 266, *apyvora* „apkasas" SD[3] 482 (t.p. N; [K]), *apkroja* „bagažas" SD[3] 232, *atkirtos* „virinamos geležies atmatos, gargažės" 555, *atmana* „atsiminimui duotas daiktas" 283, *granda* „lentų perdengimas tarp dviejų pastato aukštų" SD[3] 294 (t.p. Ba 1 Moz 6,16; NdŽ), *inkrova* „lėšos, išlaidos" SD[3] 190 (t.p. Ba 1 Ezd 6,8), *įstata* „tai-

---

[7] Plg. kurš. *dañga* „kampas, duobė", pr. *dongo* „lankas" (Refe) E 403, sl. **dǫga* „lankas" (LEW 88—89; ЭСРЯ I 549; ПЯ A—D 361—362; Mažiulis, 1978, 52 t.; PKEŽ I 216—218).

[8] Plg. kurš. *lañka*, pr. *Lankaym*, *Lankenike*, sl. **lǫka* „lanka" (LEW 339; ЭСРЯ II 531—532). Toponiminiai duomenys rodo, kad šis vedinys gali būti labai senas (ЭССЯ XVI 141—142; ПЯ L 68—71 su lit.).

syklė, dėsnis“ SD[3] 464 (t.p. I), *išverža* „grobis“ SD[3] 158 (t.p. C I 332; [K]; V. Kudir; Vrp 1897,25), *išvora* „blęstinė sriuba“ SD[1] 31; SD[3] 60, *lasa* „lesalas“ SD[3] 551 (t.p. N; K; NdŽ), *nuokirpa* „atkarpa“ SD[3] 7, 275 (t.p. N; [K]), *nuolaima* „pranašingas ženklas“ SD[3] 71 (t.p. N; [K]; V. Kudir), *nuoliejos* „pamazgos“ SD[3] 547 (t.p. N; [K]), *pagulda* „depozitas“ SD[3] 318 (t.p. C I 341), *pakirpos* „atkarpos“ SD[3] 333 (t.p. N; [K]), *parinkos* „liekanos“ SD[3] 303 (t.p. N; [K]), *pavaizda* „pavidalas“ SD[1] 135; SD[3] 62 (t.p. SP II 209_{29}, 221_{12}; MT X; S. Dauk; „pavyzdys“ SP II 178_{10}; S. Dauk; NdŽ), *pagranda* „grindys“ SD[3] 318, *sąranga* „tai, kas suraizgyta, susukta“ 129 (t.p. BŽ 504; Rtr; KŽ; „skritulys“ Sut), *sąskutos* „audeklo gabalas, skarmalas“ SD[3] 62.

Dabar jau išnykę ir šie senųjų raštų NAct: *aptvora* „aptvaras“ BP I 50_6; Lex 51a (t.p. N), *išgrąžos* „išsukimas, vingis“ DP 276_{28} (t.p. Sut; BŽ 182), *paveizda* „pavidalas“ BP I 433_2; BB 2 Moz 25,9; DP 22_5 (t.p. GN Apr 4,3; Ba Est 15,9; Gmž; A 1883,73; VŽ 1905,30).

Pateikti duomenys rodo, kad kalbamasis darybos tipas buvo produktyvus nuo pat raštijos pradžios, t.y. su galūne *-a* jau tada reguliariai buvo daromi nauji veiksmo rezultatų pavadinimai. Tačiau XVI–XVII a. šio tipo vedinių buvo dar mažiau negu veiksmo rezultatų pavadinimų su senąja galūne *-as*.

Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmo rezultatų pavadinimų su galūne *-a* yra jau toli pralenkę atitinkamus galūnės *-as* vedinius ne tik produktyvumu, bet ir vedinių skaičiumi (plg. Urbutis, 1961, 29–33; DaiktvDr 378–379).

-is/-ys

§ **178.** Didžiai senoviški yra šie *i*-kamieniai NAct: *dalìs (: dìlti)*, plg. sl. **dolь* „dalis“, s.ind. *daliḥ* „žemės gabalėlis, sklypelis“ (IEW 195–196; LEW 81–82), *grandìs (: grìsti)*, plg. lat. nom. pl. *gruodi* „tilto klojinys; grindų rąstai, šulinio rentinys“, pr. *graudis*, t.y. *grandis* „grandis“ (Rincke) E 251, s.vok.aukšt. *kranz* „vainikas, karūna“, s.ind. *granthi* „mazgas“ (IEW 459–460; LEW 164; ПЯ Е–Н 285–289), *pilìs (: pìlti)*, plg. lat. *pils* „pilis“, gr. *πόλις* „miestas“, s.ind. *puriḥ* „pilis, miestas“ (IEW 799; LEW 590–591; Инд. 744)[9].

Kiti veiksmo rezultatų (kaip ir veiksmų) pavadinimai su galūne *-is/-ys*, turintys *i̯o* kamieno formas yra vėlesnės kilmės (žr. § 30). Apskritai su ga-

[9] Šis vedinys kadaise galėjo būti ir priebalsinio kamieno, plg. s.ind. *pūr*, acc. sg. *pūram* (Hirt, 1927, 103; Kazlauskas, 1968, 262).

lūne *-is/-ys* veiksmo rezultatų pavadinimai nuo raštijos pradžios daromi gerokai rečiau negu veiksmų pavadinimai (plg. §§ 28–29). Dauguma XVI – XVII a. raštuose pastebėtų šio tipo veiksmo rezultatų pavadinimų vartojama ir dabar. Išnykę yra vos keli: *nuovilkis* „kas nuo ko nuvilkta, nulupta“ SD³ 541 (t.p. N; [K]), *patikis* „kreditas“ SD³ 21, 129, *priesvilis* „svilėsiai“ SD¹ 681, *primišis* „priemaiša“ SD³ 363 (t.p. N, plg. *prýmišis* K).

-ia

§ 179. Be vedinio *dalià* „dalis; likimas“, turinčio atitikmenų latvių *(daļa)*, slavų *(*dol'a)* kalbose (LEW 81–82; ЭСРЯ I 526; ЭССЯ V 62–63) ir veikiausiai atsiradusio iš senesnio *dalìs* (plg. § 178), senuosiuose raštuose vartojami dar NAct *išplėšia* SD¹ 26, 199; SD³ 494, 495, 500, *išveržia* Lex 69a; C I 332; Q 405, *nuoplėšia* Lex 69a; KlG 67; Q 405, *nuplėšia* „grobis“ SD³ 158, 538, *sambarios* „sukrauti daiktai; sandėlys“ SD³ 839; SP I 176, *trynios* „pjuvenos“ SD³ 446. Tarmėse turimas vedinys *grẽbsčios* „pagrėbstos, stambūs pelai“ Žmt; Žž; Km; Dl; Grž.

-ė

§ 180. Nuo raštijos pradžios vartojami NAct *dùlkė*, *duobẽ*, *pýnė*, *riekė*, *skylẽ*, *šliū̃žė* „pėdsakas“, *trynẽ* „nuospauda“, *vėžẽ*, *žylẽ* „pražilusi vieta, plikė“. Tik iš K. Sirvydo Punktų žinomas vedinys *pavyzdė* „pavidalas“ I 111_{28}.

Dabartinėje lietuvių kalboje šio tipo vedinių yra gerokai daugiau negu veiksmų pavadinimų su galūne *-ė* (plg. § 29–35). Tačiau naujų veiksmo rezultatų pavadinimų su galūne *-ė* jau nelinkstama daryti (Urbutis, 1961, 52–53; DaiktvDr 380–381).

-ius

§ 181. XVI–XVII a. raštuose randame šiuos veiksmo rezultatų pavadinimus su galūne *-ius: lykius* „likutis“ SE 248_8 (t.p. R II 361; MŽ II 390, 481; Gmž; K; Š; J), *sąnarius* „sąnarys“ SP 84X; SD¹ 18, 163, 174; SD³ 42, 400; PK $192_{12,21,26-27}$, 218_{6-7}, 251_{3-4}, *skaičius*, *valkius* „plėvė ant akių“ BB Tob 6,10 (turimas ir dabar tarmėse). Tarmėse dar: *dìlius* „išdilęs, prastas peilis“ VšR; NmŠ; Jrb; Lkv, *ỹžius* „status, yrantis, skardis“ Šll; Kltn; Up; Skdv, *pỹlius* „pyliavos“ Trgn; Mt; „piliakalnis“ J; Trgn; „pylimas“ Klk, *tãnius* „pūlinys, pūliai“ Šlv; Rs; Vdk; Mlt; Aln ir kt., *tìnius* „sutinimas, pūlinys“ Ad; Švnč; Plš.

Su galūne *-ius* nedaug padaryta ir veiksmų pavadinimų (žr. § 36–37).

VEIKSMO REZULTATŲ IR VEIKSMŲ PAVADINIMŲ SEMANTINIAI RYŠIAI

§ **182.** Daugelis veiksmų pavadinimų (NA), ypač padarytų iš tranzityvinių veiksmažodžių, žymi ne tik veiksmą, bet ir jo rezultatą bei objektą. Pavyzdžiui, veiksmažodinis daiktavardis *válgymas* XVI–XVII a. raštuose konkrečia „valgio" reikšmę pasitaiko net dažniau (Mž 290_9, 267_2; VlnE 46_{22}, 173_{20}; BB Pat 31,15; PsD 20,4; 40,7; DP 48X; SlG 6X; PK 24_{16}, 149_7; SP II 81_{40}; AK 87_{15}; PrP 20_{26}) negu abstrakčia „valgymo proceso" reikšme (DP 17X; SD[3] 476; BB Pat 31,15; Lex 60). Veiksmo rezultatą ar objektą senuosiuose raštuose neretai žymi ir kiti priesagos *-imas/-ymas* NA: *patepimas*" „dėmė" Mž 33_{16}; Vln 53_{16}; BP I 145_{23}; Lex 60; „tepalas, aliejus" DP 9X; SP I 127_{15}; plg. dar *sutepimas* „dėmė" Ch[1] 2 PvK 7,1, *tepimai* „tepalas" DP 185_{49}, *suplėšymas* „grobis" BP I 291_3, 300_{28}; BB Joz 11,4; 1 PvK 21,2; *plėšimas* „t.p." BB Job 29,17; Ps 17,34; 68,13; 76,5; 104,20; Pat 1,13; 4,17; DP 508_7 (dabartinėse tarmėse turi „naujai suarto lauko" reikšmę), plg. *išplėšimas* „grobis" Ch[1] Luk 11,22, *praplėšimas* „skylė, plyšys" PsD 60,31; *apdengimas* „drabužis" Mž 37_{21}; SD[1] 110, plg. *ažudengimas* „t.p." SD[1] 87; SP I 224_3; *audimas* „audinys" BB 2 Moz 35,35; SD[3] 443.

Kai kurie šio darybos tipo vediniai konkrečia veiksmo rezultato reikšme vartojami atskirų autorių kalboje, pvz.: *davimas* „dovana" PsD 127,4, *maišymas* Lex 86a, *įmaišimas* „tešla" VlnE 63_{18}, *parašymas* SD[3] 311, *rašymas* BP II 184_{17}, *užrašymas* „parašytas tekstas" BP I 388_4 (greta *užrašas* 388_1), *pamokėjimai* „mokesčiai" DP 367_{18}, *supylimas* „užtvanka" BB Pat 17,14, plg. įprastinį vedinį *pýlimas*, kurį J. Bretkūnas irgi vartojo reikšme „užtvanka" (BB Job 38,10), *pynimas* „pynė, kasa" Mž 34_{18}, *pjovimas* „kas išpjaustinėta, išskaptuota" Ch 1 Kar 6,29 (vėlesniuose raštuose ir tarmėse turi reikšmę „nupjauti rugiai, šienas"), *raukimas* „raukšlė" Mž 33_{17}, *užaugimas* „ūgis" SD[3] 512, *uždūrimas* „kliūtis" BB Ps 57,14, *virimas* „viralas, sriuba" BB Pat 15,17.

Veiksmo rezultatą arba objektą XVI–XVII a. kartais žymi ir kitų tipų veiksmų pavadinimai, pvz.: *skaudulys* „votis; žaizda" BB 1 Moz 4,23; Job 2,7; Lex 16a, 25, 41a, *išleistuvės* „vestuvinė dovana" BB 1 Moz 34,12 (t.p. MŽ II 346; R II 259), *mūšis* „sumušta vieta" SP II 214_{19}.

Kai kurie minėtų veiksmų pavadinimai atitinkamas konkrečias reikšmes turi ir dabartinėse tarmėse, ypač vediniai *skaudulỹs* Dkš; Ldvn; Krš ir kt., *válgymas*, kuris reikšme „valgis" vartojamas bemaž visoje Lietuvoje ir lietuvių kalbos salose Gudijoje (Grv; Pls). Kiek rečiau veiksmo rezultatą reiškia NA *audìmas* Ėr; Prk; Žg; Gs; Lkv; Zp, *maĩšymas* Mrs;

Jrb; Kp; Ds; PnmR; Svn; Auk; Lkm; Gs; Vdk (t.p. „iš ruginių miltų ar duonos išvirta sriuba“ Lp; Ds; Sdk; Trgn; „pasaldintas vanduo“ Ds; Ut; „vasarinių javų mišinys“ Skr; Smln), *įmaĩšymas* Vvr; Plt, *rãšymas* Nmč; Ėr; LMD (Brt); Rod; Dgp, *suraukìmas* Ėr; Vlk; Šn.

Veiksmo rezultatui žymėti tarmėse vartojami ir kiti veiksmų pavadinimai. Antai riestąją rogių pavažų dalį – gaktą — kai kur žymi priesagos *-imas* vediniai *lenkìmas* Šuk; Vsm, *išlenkìmas* Dkm, Koj; Šll, *užlenkìmas* Šlč, Dyd (LKA I 102). Konkrečias reikšmes turi dar ir kiti priesagos *-imas/-ymas* vediniai, pvz.: *ãdymas* Kp, *apãdymas* „vyžų padų apipynimai“ Ėr, *išplėšìmas* „skylė“ Šts; Pc, *lesìmas* „lesalas“ Vb; Grž; Ds, *mezgìmas* „mezginys“ Kt; Slk; Ad, *nėrìmas* „nėrinys“ LTR(Šl); Grd, *ravė́jimai* „ravimi augalai“ Dgp (Grinaveckienė, 1983, 109), *sodìnimai* „želdiniai, jaunas miškelis“ Rmš; Šn (jau C II 208); „daigai“ Dgp, *užkandìmas* „valgis“ Grv; Ck, plg. dar *knebinỹs* „smulkus darbas“ Slnt; Šl; Lp ir „kas knebinėjant padaryta“ Vvr, *lesenà* „lesimas“ Vkš ir „lesalas“ Vb, *nẽšena* „nešimas“ Vgr ir „našta“ Plng.

§ **183.** Veiksmų pavadinimų konkretėjimas ir jų virtimas veiksmo rezultatų pavadinimais išryškėja lyginant XVI–XVII a. raštų ir dabartinės lietuvių kalbos duomenis.

Raštijos pradžioje dar buvo vartojama keletas veiksmų pavadinimų su priesaga *-men-*, su kuria dabar paprastai daromi veiksmo rezultatų pavadinimai (žr. § 135). Dauguma šio tipo veiksmų pavadinimų ilgainiui išnyko (žr. § 68), o kai kurie iš jų perėjo į veiksmo rezultatų pavadinimų kategoriją. Pavyzdžiui, vedinys *reikmenė* XVI–XVII a. raštuose užfiksuotas tik reikšmėmis „reikalas, būtinumas; bėda, nelaimė“: *Nothdürff priwole, reikalas, reikmene* Lex 5; *rêgi reikmênę / ártimo / o ne paßêlpia* DP 309_1 (panašiai DP 293_{28}; VlnE 51_4; Vln 9_{15}; 13_{7-8}; 23_8; BP II 98_{27}; 104_4, $401_{15,20}$ [...] 9X; PsD 55,23; Ch^1 2 PvTm 2,4). Tokias reikšmes šis vedinys dar turi XVIII–XIX a. rašytiniuose šaltiniuose. Tačiau dabartinėse tarmėse *reikmenė* paprastai žymi tik „reikmenį, reikalingą daiktą“. Konkrečią reikšmę šis NA jau, matyt, turėjo XVI a.; tai rodo jo variantas *reikmenia* (Nahrung) BB Pat 31,11.

Į veiksmo rezultatų kategoriją perėjo ir kai kurie veiksmų pavadinimai su kitomis priesagomis. Vedinys su priesaga *-ta burta* XVI–XVII a. dar turėjo reikšmę „burtai“ (plg. lat. *bur̃ta* ME I 354): *tiki burtomis* AK 72_{23} (t.p. Mž 11_4; DP 483_{31}) greta vyraujančios konkrečios reikšmės „buriamasis kauliukas“: *mête búrtas* DP 172_{14} (t.p. DP $172_{16,18}$; BB Ps 16,16; 22,19; Pat 16,33; 18,18; SlG II 9_{22}; PK 161_{13}). Dabartinėse tarmėse šis vedinys užfiksuotas tik reikšmėmis „atkirstas keturkampis medžio

gabalas; keturkampis audeklo langas", plg. s.rus. *бъртъ* „drevė bitėms; medis su aviliu", ukr. tarm. *борта* „drevė" < **бъртъ*[10].

XVI–XVII a. veiksmo procesą dar žymėjo priesagos *-alas* vedinys *veĩkalas* „veiksmas, veikla, darbas": *wêikału Dwáſios s. nuformawôtas búwo* DP 145_3; *hukio weikaléis* 298_{32} (panašiai 93_{39}, 145_3, 530_{34} [...] 203X; SlG I 133_{23}; II 22_{16}, 126_7, 127_4, 133_8, 152_{22}; MT 55_4, $58a_{18}$, 69_{15} [...]; BK 13_{21}). Dabar paplitusia konkrečia reikšme „kūrinys, tekstas" senuosiuose raštuose šis vedinys buvo vartojamas dar gana retai, pvz.: *ſkaitomê weikałuoſe Apâſtałų* DP 268_{26} (t.p. 137_{48}, 241_4, 289_{12}, 406_{28}). NA *veĩkalas* XVI–XVII a. reiškė ir „daiktas, dalykas", pvz.: *weikáłu tuſʒtibes* SlG II 2_{12} (t.p. I 59_{19}, 102_{17} [...] 9X; DP 17_{23}, 41_4, 109_4).

Priesagos *-klas* NA *paminklas* J. Rėza plačiai vartojo reikšme „prisiminimas", pvz.: *Jū paminklas ſugaiſcho ſu jeis* PsD 9,7 (t.p. 38,1; 39,17; 70,1; 109,15; 111,4). Šią reikšmę vedinys *paminklas* turi ir kai kuriose dabartinėse tarmėse, tačiau bendrinėje kalboje jis dažniausiai žymi „statinį kam nors pagerbti".

§ **184.** Rašytinės tradicijos laikotarpiu į veiksmo rezultatų kategoriją perėjo ir kai kurie galūnių darybos veiksmų pavadinimai. Pavyzdžiui, vedinys *skỹrius* XVI–XVII a. raštuose pastebėtas tik reikšme „skyrimas, skirtumas": *tarp tų* [...] *perſónų yr nêkokis ſkiriús* DP 257_{16} (t.p. DP 37X; PK 228_{23}; SP I 147_{13}, 185_{29}, 220_{24}, 221_9; II 27_{19}, 105_{27}; Ch[1] 21X). Dabar jis žymi „teksto dalį, įstaigos padalinį".

NA *pjūvis* XVI a. dar reiškė „pjūtis": *czeſu pjuwies | biloſu pjuweiams* VlnE 39_{18} (t.p. BB Job 5,5; BP I 165_5, 206_{14}, $210_{23,24}$; II $62_{10,11}$; MP 83_{27}, plg. Jakulis, 1984, 36). Tačiau XVII a. rankraštiniame žodyne Lexicon Lithuanicum jis užfiksuotas konkrečia, dabar paplitusia reikšme: *Schnitt pjuwis rieke* 76a.

NA *valgis* XVI–XVII a. raštuose žymėjo ne tik maistą (*Speiſe walgis, walgimas, penukſʒlas, penas* Lex 81a; t.p. BB 2 Moz 12,15; 12,19), bet ir valgymo procesą: *ant wieno walgio* BP I 136_9; *Eſʒen walgis* Lex 33.

§ **185.** Kai kurie NA veiksmo rezultato reikšmę gavo dar prieš pirmųjų raštų pasirodymą. Pavyzdžiui, *lýdimas* (plg. lat. *līdums*, žr. Jēgers, 1966, 49), *pū́dymas*, *pýlimas* XVI–XVII a. buvo vartojami jau tik konkrečia reikšme. Kad tokie seni veiksmažodiniai daiktavardžiai kaip liet. *tãkas*, lat. *taks* kadaise žymėjo veiksmo procesą, galima nustatyti tik lyginant su kitų giminiškų kalbų atitikmenimis: s.sl. *токъ* „tekėjimas, bėgimas". s.ind. *taka-* „bėgimas" ir pan. (IEW 1059–1060).

---

[10] Etimologiją žr. Būga, 1959, 252; Jēgers, 1966, 36; LEW 67; ЭСРЯ I 198; ЭССЯ III 132—133; Мартынов, 1983, 48.

Veiksmų pavadinimų polinkis konkretėti ir gauti veiksmo rezultatų reikšmę yra sena indoeuropiečių kalbų bendrybė (Brugmann, 1906, 626–628). Tačiau tai anaiptol nereiškia, kad visi veiksmo rezultatų pavadinimai būtų atsiradę iš veiksmų pavadinimų. Nemažas būrys lietuviškų veiksmo rezultatų pavadinimų, turinčių atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų, nuo seno turi konkrečias reikšmes. Ypač daug jų padaryta su galūne *-as* (žr. § 175).

§ **186.** Aptarti duomenys rodo, kad veiksmų ir jų rezultatų pavadinimų darybos kategorijos lietuvių kalboje dar nėra aiškiai išsiskyrusios. Daugeliu atvejų veiksmo rezultatų pavadinimai funkcionuoja kaip semantiniai veiksmų pavadinimų variantai, padaryti iš tų pačių veiksmažodžių ir su tais pačiais afiksais. Kartu lietuvių kalbos raidoje nuo pat pirmųjų raštų pastebimas polinkis diferencijuoti veiksmų ir jų rezultatų pavadinimų darybą. Taigi veiksmo rezultatų pavadinimai kaip atskira darybos kategorija tik formuojasi.

Dar didesnį veiksmų ir rezultatų pavadinimų ryšį matome pačiais seniausiais baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų raidos laikais. Tai rodo šios aplinkybės: 1) negalima rekonstruoti nei baltų, nei indoeuropiečių prokalbei nė vieno formanto, būdingo tik veiksmo rezultatų pavadinimams; 2) yra nemaža grupė senų indoeuropietiškų veiksmažodinių daiktavardžių, kuriuos sunku suskirstyti į veiksmų ir veiksmo rezultatų pavadinimus šių dienų supratimu. Veiksmo ir rezultato reikšmių sinkretizmas ypač būdingas senoviniams daiktavardžiams su priesagomis **-men-/-mon-/-mn̥-* ir **-es-/-os-/-əs-*, iš kurių išriedėjo lietuvių kalbos priesagos *-men-* (žr. § 68), *-mė* (žr. § 69) ir *-esys/-esis* (žr. § 63). Manoma, kad indoeuropiečių prokalbėje vediniai su **-men-* žymėjo daiktus kaip įformintas jėgas („eine klasse von Dingen, die geformt und daher krafterfüllt waren“ Porzig, 1924, 245), tokius kaip žemė, srovė, sėmuo, o vediniai su **-es-* – tuos objektus, kurie stebino žmogų savo neapibrėžtumu: šviesa, tamsa, karštis ir pan.[11]

Kadangi indoeuropiečių prokalbėje veiksmų ir jų rezultatų pavadinimai veikiausiai priklausė tai pačiai darybos kategorijai, tai kai kurie vediniai galėjo reikšti tiek veiksmą, tiek su juo susijusį konkretų daiktą. Tai aiškiai rodo vedinio *sėmuõ* (su variantu *sėmenis*) reikšmių sinkretiškumas. Šis vedinys XVI–XVII a. greta konkrečios reikšmės dar žymėjo sėjimą: *neſilaus ſemo ir pjumo* Ch 1 Moz 8,22 (t.p. C II 351); *Siew / Seminatio. Semenies metas* SD[3] 402 (t.p. Ch 3 Moz 26,5, plg. „birželis“

[11] Porzig, 1928, 352; 1942, 242—248, plg. dar Specht, 1944, 356; Wackernagel, Debrunner, 1954, 229; Manessy, 1961; Добрев, 1982, 17—32.

BP II 337_{15}; Lex 19; PrG $63_{36,39,44-41}$, 64_2). Gausūs atitikmenys kitos giminiškose kalbose turi „sėklos" reikšmę, plg. pr. *semen* (Somen, t.y Samen) E 256, s.sl. *sěmę*, lot. *sēmen* ir t.t. (LEW 774; Инд. 688–689) Veiksmų ir jų rezultatų pavadinimai ėmė ryškiau skirtis jau atskirų indoeuropiečių kalbų savarankiškos raidos laikais.

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI

§ **187.** Į veikėjų pavadinimų (nomina agentis, toliau – NAg) darybos kategoriją įeina veiksmažodiniai daiktavardžiai, žymintys veiksmo atlikėją ir būsenos patyrėją. Tai viena iš pačių seniausių darybos kategorijų. Tačiau iš indoeuropietiškųjų veikėjų pavadinimų darybos formantų lietuvių kalboje išliko, rodos, tik darybos galūnė *-as*, kitos 5 galūnės ir apie 190 priesagų į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą buvo įtrauktos baltų kalbų dirvoje. Dauguma jų išsirutuliojo iš būdvardinių formantų: pačios dariausios priesagos *-tojas* ir *-ėjas* kilo iš **-i̯o-*, 31 priesaga atsirado iš **-lo-*, 21 – iš **-no-*, 17 – iš **-to-*, 10 – iš **-ro-*, 7 – iš **-u̯o-*. 10 priesagų paskolinta iš deminutyvų, 9 – iš ypatybės turėtojų pavadinimų, 22 – iš įrankių pavadinimų, 6 (?) – iš veiksmų pavadinimų. Keliasdešimt labai retų priesagų atsirado iš šaknies determinatyvų: **-d-* (6), **-g-* (25), **-k-* (5), **-s-* (17). Priesaga *-orius* yra slaviškos kilmės. Dauguma negausių veikėjų pavadinimų su darybos galūnėmis atėjo iš veiksmų pavadinimų.

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU BŪDVARDINIAIS AFIKSAIS

Vediniai su **-i̯o-*

-tojas, -ėjas

§ **188.** Priesagos *-tojas* ir *-ėjas* yra pačios dariausios veikėjų pavadinimų darybos priemonės. Jos dabar susijusios papildomosios distribucijos santykiu: priesagos *-tojas* veikėjų pavadinimai dabartinėje lietuvių kalboje paprastai daromi iš išvestinių ir mišriojo tipo veiksmažodžių (pvz.: *gyvéntojas* : *gyvénti*, *tarnáutojas* : *tarnáuti*, *gélbėtojas* : *gélbėti*, *mókytojas* : *mókyti*), o priesagos *-ėjas* veikėjų pavadinimai – iš pirminių veiksmažodžių (pvz.: *pardavė́jas* : *pardúoti*, *pirkė́jas* : *pir̃kti*, *veikė́jas* : *veĩkti*, žr. DaiktvDr 317–318, 319–320).

Jau seniai atkreiptas dėmesys į tai, kad priesagos *-tojas* vediniai mūsų raštijos pradžioje dar buvo daromi iš pirminių veiksmažodžių[1]. Tačiau priesagų *-tojas* ir *-ėjas* vedinių daryba senuosiuose lietuvių kalbos raštuose dar nėra specialiai tyrinėta. Norint nustatyti priesagos *-tojas* NAg, padarytų iš pirminių veiksmažodžių, paplitimą senojoje lietuvių kalboje, buvo ištisai peržiūrėti svarbiausi XVI–XVII a. ir kai kurie vėlesni raštai, parašyti skirtingų tarmių pagrindu. To meto rytų aukštaičių tarmės atstovu laikomas K. Sirvydas, vidurio aukštaičių – M. Daukša, M. Petkevičius ir S. B. Chilinskis, pažemaitės vakarų aukštaičių – B. Vilentas, Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių – J. Bretkūnas, J. Brodovskis, F. Kuršaitis, Lexicon Lithuanicum, žemaičių – M. Mažvydas ir S. M. Slavočinskis. Realią būklę senojoje lietuvių kalboje geriausiai rodo ne tiek absoliutus vedinių kiekis viename ar kitame tekste, bet priesagos *-tojas* vedinių, padarytų iš pirminių veiksmažodžių, santykis su priesagos *-ėjas* vediniais.

§ **189.** Priesagos *-tojas* veikėjų pavadinimai iš pirminių veiksmažodžių buvo reguliariai daromi Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių tarmėje. Ypač daug tokių vedinių randame F. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne. Čia jų yra net 201, daugiausia labai retų. Tuo tarpu priesagos *-ėjas* veikėjų pavadinimų šiame žodyne užfiksuota tik 133: iš jų 88 vartojami greta atitinkamų priesagos *-tojas* vedinių, 14 pateikta laužtiniuose skliausteliuose, t. y. F. Kuršaičiui iš gyvosios kalbos nebuvo žinomi.

26 priesagos *-tojas (-tojis*[2]*)* vediniai, padaryti iš pirminių veiksmažodžių, turimais duomenimis užfiksuoti tik F. Kuršaičio žodyne: *apréikštojis, autójis, brokštójis, burtójis, driektojis, griáustojis, griūstójis, kąstojis, karštójis, kauktójis, kimštójis, kvėptójis, lauktójis, lėptójis, liktójis, plėktójis, plėštójis, plótojis, spriaustójis, spriūstojis, tęstójis, triūstójis, virstójis, vytójis, žengtojis, žįstójis.*

128 tokios darybos veikėjų pavadinimai, pateikti F. Kuršaičio žodyne, dar žinomi iš jo brolvaikio A. Kuršaičio žodyno, o 47 – ir kai kuriuose kituose raštuose (aut., 1989, 105–106).

---

[1] Leskien, 1891, 329—330; ŽD 86—87; GJL 74; Jonikas, 1952, 100; Urbutis, 1978, 50—51.

[2] Priesagos *-tojas* vediniai kai kur aukštaičių šnektose turi *i̯o*, rečiau *i̯u* kamienų formas (LKA III Žemėl. Nr. 11, 12. P. 27—28). Šio tipo vedinių *i̯o* kamieno formos randamos jau kai kuriuose XVI—XVII a. raštuose (Būga, 1961, 55—56; Kazlauskas, 1968, 183—184). Tokios formos ypač būdingos XVIII—XIX a. Mažosios Lietuvos raštams. F. Kuršaičio žodyne visi priesagos *-tojas* vediniai turi *i̯o* kamieno formas (t y. turima forma *-tojis*).

Nemaža priesagos *-tojas* veikėjų pavadinimų iš pirminių veiksmažodžių būta ir ankstesniuose tekstuose, parašytuose Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių tarme. J. Bretkūno raštuose šių vedinių vartojame maždaug tiek pat kiek ir veikėjų pavadinimų su priesaga *-ėjas*. J. Bretkūno Postilėje ir peržiūrėtose Biblijos dalyse (Pat; GG; Ps; Job; Pam) tokie priesagos *-tojas* ir *-ėjas* vediniai santykiauja kaip 5 : 6. XVII a. rankraštiniame vokiečių–lietuvių kalbų žodyne Lexicon Lithuanicum priesagos *-tojas* vedinių iš pirminių veiksmažodžių yra šiek tiek daugiau (14) negu vedinių su priesaga *-ėjas* (11).

Išlikusioje J. Brodovskio vokiečių–lietuvių kalbų žodyno dalyje priesagos *-tojas* vedinių iš pirminių veiksmažodžių yra 23 greta 29 NAg su priesaga *-ėjas*. 5 tokios darybos priesagos *-tojas* vediniai žinomi tik iš J. Brodovskio žodyno: *atneštojas* 610, *prabėgtojas* 839, *pribūtojas* 113, *primintojas* 90.

Priesagos *-tojas* vedinių daryba iš pirminių veiksmažodžių fiksuojama ir kai kuriuose XVIII a. gramatikose (Ostermeyer, 1791, 122; Mielcke, 1800, 160).

XVI–XVII a. NAg su priesaga *-tojas* iš pirminių veiksmažodžių buvo gana paplitę ir žemaičių tarmėje. M. Mažvydo raštuose randame 8, S. M. Slavočinskio giesmyne – 11 tokių priesagos *-tojas* vedinių. Tuo tarpu priesagos *-ėjas* vedinių čia yra tik 2: abu autoriai vartoja NAg *apgynėjas* Mž 490_{20}; SlG I 115_2 (greta dažnesnio *apgintojas* Mž 7X; SlG 3X), o M. Mažvydas – dar *gynėjas* 452_{19}.

Pažemaitės aukštaičio B. Vilento raštuose priesagos *-tojas* NAg iš pirminių veiksmažodžių (5) yra maždaug tiek pat kiek ir priesagos *-ėjas* vedinių (7).

Nors priesagos *-tojas* vediniai iš pirminių veiksmažodžių senojoje lietuvių kalboje buvo gana paplitę, tačiau jau XVI–XVII a. kai kuriose tarmėse imta juos keisti priesagos *-ėjas* vediniais.

Mūsų raštijos pradžioje šis procesas jau vyko rytų aukštaičių tarmėje. K. Sirvydo žodyne priesagos *-tojas* veikėjų pavadinimų iš pirminių veiksmažodžių yra palyginti nemažai – 47, bet jų yra beveik dvigubai mažiau kaip priesagos *-ėjas* vedinių (100). Tik K. Sirvydo raštuose pastebėti šie priesagos *-tojas* NAg iš pirminių veiksmažodžių: *ažukeiktojas* SD^3 519, *atmintojas* 365, *išsiūtojas* SD^1 203, *ištiktojas* SD^3 454, *kuoptojas* 118, *pagautojas* 329.

K. Sirvydo Punktuose priesagos *-tojas* vedinių iš pirminių veiksmažodžių tėra tik 4 greta 9 priesagos *-ėjas* vedinių. Vietoj žodyne užfiksuoto NAg *aprinktojas* SD^3 230 Punktuose vartojamas *aprinkėjas* II 161_{22}, vie-

toj *duotojas* SD[3] 45 – *davėjas* I 86_{14-15}, 98_{11}, 352_{2}, vietoj *nusidėtojas* SD[3] 79 – *nusidėjėjas* 14X ir vietoj *prastotojas* SD[3] 79 – *prastojėjas* I 39_{6}. Jau XVI–XVII a. priesagos *-tojas* veikėjų pavadinimai iš pirminių veiksmažodžių buvo reti ir vidurio aukštaičių tarmėje. M. Daukšos raštuose tokių priesagos *-tojas* vedinių (5) yra 7 kartus mažiau nei priesagos *-ėjas* vedinių (35, žr. Nauduženė, 1982, 125). Išskyrus *artojas* DP 4X ir tik M. Daukšai būdingą *patremtojas* DP 19_{30}, greta jų vartojami gerokai dažnesni priesagos *-ėjas* NAg: *išpažintojas* DP 461_{27} || *išpažinėjas* 7X, *sutvertojas* DK 2X || *sutvērėjas* DK 6X; DP 28X. M. Petkevičiaus Katekizme priesagos *-tojas* vediniai iš pirminių veiksmažodžių su priesagos *-ėjas* vediniais santykiauja kaip 2 : 5, S. B. Chilinskio Naujajame Testamente – kaip 2 : 10.

Dabartinėje lietuvių kalboje priesagos *-tojas* NAg iš pirminių veiksmažodžių yra beveik išnykę. Išskyrus vedinį *artójas*, dabar tarmėse jų pasitaiko labai retai (paprastai liaudies dainose ir pasakose), pvz.: *kirstójas* Vkš; (d) Ds; LMD (Šlč), *pasektójas* Vv, *pérspėtojas* Ggr, *priglaustojas* Sln; NS 122.

Minėti duomenys leidžia padaryti šias išvadas:

1. Tolimoje praeityje veikėjų pavadinimai su priesaga *-tojas* iš pirminių veiksmažodžių buvo, matyt, daromi visame lietuvių kalbos plote.

2. Jau prieš raštijos pradžią kai kuriose tarmėse, ypač vidurinėje ir rytinėje Lietuvos dalyje, imta ryškiau diferencijuoti priesagų *-tojas* ir *-ėjas* darybos funkcijas. Dėl to senuosius priesagos *-tojas* vedinius, padarytus iš pirminių veiksmažodžių, pradėta keisti priesagos *-ėjas* vediniais.

§ **190.** Kad priesagų *-tojas* ir *-ėjas* darybos funkcijos anksčiau nebuvo ryškiai diferencijuotos, rodo ir veikėjų pavadinimai su priesaga *-ėjas*, padaryti iš mišriojo tipo ir išvestinių veiksmažodžių. Tačiau pastarieji vediniai buvo labai reti jau mūsų raštijos pradžioje.

Iš XVI–XVII a. raštų pastebėti šie NAg: *apkalbėjas* Ch 3 Moz 19,16, *apsergėjas* C I 297; N, *auklėjas* BP II 501_{14-15} (t.p. LT I 198), *išgelbėjas* DK 127 (paraštėje), *įsistovėjas* DP 537_{16}, *užstovėjas* $537_{16,17}$ (t.p. Žem; Vkš), *pelėjai* SD[3] 299 (t.p. K; P; I; J; Vkš; Yl; Krš; Šv; Zr; Kp), *ravėjas* C I 1003 (t.p. Q 283; R; S.Dauk; J; BsO 47; JD 776; JV 430, 859), *sudėjas* SD[1] 166.

5 tokie vediniai užfiksuoti J. Brodovskio žodyne: *apkalbėjas* 91, *kalbėjas* 554 (t.p. (d) Tlž; (d) TŽ II 384), *atimdinėjas* 440, *skolinėjas* 895, *tirdinėjas* 328.

Be minėto *pelėjai*, F. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne vartojami šie: *blazgėjas*, *brazdėjas*, *brūžėjas*, *čiaudėjas*, *dažėjas*, *raizgėjas*, *rašėjas* K (t. p. Kel 1865,34; LC 1877 (bandomasis numeris); A 1884,380;

TS 1898,5–6; Vd; V.Kudir; KrvD 253; LTR (Pkn); Vdž; KŽ; „kas margina audinį raštais“ JK 6; LTS IV 713).

Vienas kitas priesagos *-ėjas* NAg, padarytas iš mišriojo tipo ar išvestinių veiksmažodžių, pasitaiko ir kai kuriuose kituose raštuose bei tautosakoje: *sergėjas* JV 62, *atkeršėjas* A.Baran, *gelbėjas* KrvP, *krutėjas* JV 357; (ps) Mc, *lydėjas* JD 1145; Tvr, *palydėjas* JV 689.

§ **191**. Latvių kalboje atitinkamų priesagų *-tājs* ir *-ējs* diferenciacija yra dar toliau pažengusi. Čia veikėjų pavadinimai su piesaga *-tājs* iš pirminių veiksmažodžių dabar yra visai išnykę. Jų buvimą senovėje, J. Endzelyno (LVG 383) nuomone, rodo plačiai tarmėse paplitęs vedinys *arājs*, kuris kildinamas iš *artajs* ir lyginamas su liet. *artójas* ir pr. *artoys* „artojas“ (Ackermann) E 236, o galbūt ir J. Langės žodyne užfiksuotas vedinys *liktājs* „likimo lėmėjas“ ar J. Kuzmino *nukautojs* (głownik). Be to, kai kuriuose latvių XVI–XVII a. raštuose ir tautosakoje pastebėta priesagos *-ējs* vedinių iš mišriojo tipo ir išvestinių veiksmažodžių (LKG 279). Pavyzdžiui, J. Langės žodyne yra *dziedējs* || *dziedinātājs*, *adējs* || *adītājs*, *makšķerējs* || *makšķerētājs* (Baltiņa, 1984, 89).

Koks veikėjų pavadinimų su priesagomis **-tāi̯o-* ir **-ēi̯o-* santykis buvo prūsų kalboje, sunku pasakyti, nes tekstuose užfiksuoti tik minėtas vedinys *artoys* ir *gewineis* (Knecht) E 191 (ПЯ Е–Н 228–229; PKEŽ I 360).

Priesagų **-tāi̯o-* ir **-ēi̯o-* funkcinės diferenciacijos senumą rodo slavų kalbos. Išskyrus praslavišką vedinį **ratajь*, atsiradusį dėl metatezės iš **ortajь* ir visiškai atitinkantį liet. *artójas*, pr. *artoys* (ЭСРЯ III 447 su lit.), NAg su priesaga *-tajь* slavų kalbose yra daromi iš išvestinių veiksmažodžių, dažniausiai turinčių priesagą *-ati*, pvz.: rus. tarm. *позыватай* : *позывать*, *оглядатай* : *оглядать*, *посажатай* : *посажать* (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 50). Tuo tarpu NAg su priesaga *-ějь* (*'-ajь*) daromi iš pirminių veiksmažodžių. Kai kurie tokie vediniai turi atitikmenų baltų kalbose. Gerai žinomas yra s.rus. *шьвей*, *швей* (jis dar užfiksuotas ir dabartinėse rusų bei ukrainų tarmėse, gal čia priklauso ir lenk. antrop. *Szwej*, žr. GJL 76; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 46) lyginimas su liet. *siuvėjas* ir lat. *šuvējs*. V. Martynovas pateikia dar porą paralelių: ukr. *носій*, serb.-kroat. *nošaj* ir liet. *nešėjas*; ukr. *возій*, serb.-kroat. *voħaj* ir liet. *vedėjas* (Мартынов, 1973, 24).

Priesagos **-tāi̯o-*, **-ēi̯o-* jau seniai laikomos vienomis iš ryškiausių darybinių inovacijų, būdingų tik baltų ir slavų kalboms[3]. Priesagos **-tāi̯o-* vediniai susidarė prie veiksmažodinių būdvardžių (resp. dalyvių)

[3] Эндзелин, 1911, 129; 1953, 37; Stang, 1966, 18; Karaliūnas, 1968, 92, 95; Birnbaum, 1975, 20 ir kt.

nu *-to-/-tā- pridėjus darybos galūnę *-i̯o-[4]. Vėliau *artójas* tipo vedinius imta darybiškai sieti su veiksmažodžiais ir išskirti nebe darybos galūnę *-i̯o-, o sudėtinę priesagą *-tāi̯o-, kurią pradėta dėlioti ne tik prie pirminių, bet ir prie kitokių veiksmažodžių.

Galimas daiktas, iš pradžių su piesaga *-ēi̯o- buvo daromi vediniai iš (i̯)ē kamieno daiktavardžių, plg. liet. *prekė̃jas* „pirklys" : *prẽkė*, *molė̃jas* „malėjas" : *mõlė* „malimas", *sėjė̃jas* : *sė̃jė* „sėjimas" (ŽD 83). Latvių kalbos tarmėse randame vardažodinių būdvardžių su *-ēi̯o-, pvz., *galējs* „galinis" : *gals* „galas" (LVG 280). Vardažodinių vedinių su šia priesaga esama ir slavų kalbose, pvz., piet. sl. *bŗzějь* „greita upės tėkmė" : *bŗzъ* „greitas" (Sławski, 1974, 87). Vėliau priesagos *-ēi̯o- vedinius imta sieti su (i̯)ē kamieno veiksmažodžiais, iš pradžių, matyt, tiek pirminiais, tiek mišriojo tipo bei išvestiniais.

Nors vedinių su priesagomis *-tāi̯o- ir *-ēi̯o- daryba baltų ir slavų kalbose yra labai panaši, bet jų santykiai su kitais veikėjų pavadinimų darybos tipais abejose kalbų grupėse skiriasi. Baltų kalbose vediniai su priesagomis *-tāi̯o- ir *-ēi̯o- tarp kitų veikėjų pavadinimų vyrauja, o slavų kalbose šių tipų vedinių yra labai mažai[5]. Tačiau slavų kalbose išliko senoji priesaga *-tel-, kuri kartu su *-ter- kadaise buvo viena iš svarbiausių veikėjų pavadinimų darybos priemonių. Baltų kalbose veikėjų pavadinimų nei su *-tel-, nei su *-ter- neišliko. Yra tik jų apofoninis variantas *-tlo-, bet jo funkcija antrinė: su juo daromi įrankių pavadinimai (žr. §§ 284—297). Matyt, slavų kalbose matome užfiksuotą senesnę būklę kai greta veikėjų pavadinimų su išlikusia senąja priesaga *-tel- ėmė rastis vienas kitas vedinys su naujesnėmis priesagomis *-tāi̯o-, *-ēi̯o-.

Vediniai su *-lo-

-las, *-la*

§ 192. Su priesaga *-las* padarytas NAg *parplas* „skorpionas" BB Luk 10,9, plg. lat. *dēls* „sūnus" (LEW 87).

Veikėjų pavadinimai su priesaga *-la* (kaip ir su dauguma kitų iš *-lo-

[4] Su šia darybos galūne iš pradžių buvo daromi būdvardžiai, kurie vėliau sudaiktavardėjo (Brugmann, 1906, 188 tt.; Hirt, 1927, 194, 280). Iš baltų kalbų ši pirminė *-i̯o- funkcija geriausiai išliko latvių kalboje: kai kuriose tarmėse čia dar ir dabar vartojama nemaža būdvardžių su antrinėmis priesagomis *-ējs*, *-ājs*, *-uojs*, *-ijs* (LVG 281—286; Вулане, 1986, 7—8; Laumane, 1989).

[5] Vaillant, 1974, 529—534; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 46—52; Sławski, 1974, 86—87; 1976, 53—54.

išriedėjusių priesagų) turi menkinamąją reikšmę. Be vedinio *vẽpla*, papli tusio bemaž visame lietuvių kalbos plote, iš tarmių dar žinomi NAg *bẽgla* „kas greitai bėga" Grž, *bliurklà* „verksnys, ištižėlis" Rd, *derglà* „nenaudėlis, dergėtuvė; gadintojas" Jnš; Gs, *draiglà* „kas drasko, taršo" Km, *drìekla* „išsidriekęs aukštas žmogus, griozdas" Ar; Srv, *dvókla* „apykvailis žmogus" Upn; Ldk; Lel, *griežlà* „kas įkyriai ko nors prašo" Lzd, *ìšnarsla* „kas išsinarstęs" Varn, *knýsla* „kas knisa" Užv, *kriókla* „verksnys" Lkž; Slnt; Plt; Vvr; Kltn; „kas labai šaukia" Skd, *krýpla* „kas nuolat kraiposi" Užv, *mìrgla* „kas neprimato" Žeml, *mìrkla* „kas dažnai, nesveikai mirksi" Sb, *nederlà* „niekam tikęs žmogus" Grž; Sl, *plerplà* „plerpiantis daiktas" Pc, *rẽkla* „verksnys" J; Gršl, *rūgla* „surūgėlis, miegalius, sudrikėlis" Užv; DūnŽ, *skriblà* „dvasna, džiūsna" Kltn; „greit mirsiantis žmogus" Il; „nevykėlis, nerangus žmogus" Pkl, *stýpla* „kas išstypęs, ilgakojis" Plng; Ms; Dr; Vrd; Vds; Škn.

Su *-sla* padaryti NAg *džiūslà* „kas liesas, sudžiūvęs" [K]; Vdžg, *kùisla* „apsileidęs žmogus" Všk; Plik, *vepšlà* „storalūpis žmogus" Krš; Žmt; Vkš; Trk; Užv; Lk; Všv; Rdn.

§ 193. Veikėjų pavadinimai su *-la* turi tikslių atitikmenų latvių ir slavų kalbose, pvz.: lat. *vèpla* „vėpla", *mirla* „dvasna" (LVG 340; BKGF 83); sl. **vila* „nimfa" (plg. liet. *výti*), ček. *srala* „bailus žmogus" (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 104). Čekų kalboje gana reguliariai daromi veikėjų pavadinimai su priesaga *-l* (<**-lo-*), kurie, kaip ir minėti lietuvių kalbos priesagos *-la* vediniai, turi niekinamąją reikšmę, pvz.: *běhal* „kas visur laksto", *mluvil* „plepys", *haněl* „kas kitus mėgsta kritikuoti" (Tvoření slov, 1967, 86–88).

Veikėjų pavadinimai su **-lo-* buvo daromi dar germanų, lotynų (žr. § 198) ir gal ilirų kalbose (tai rodytų asmenvardžiai *Debalus, Vocalus* ir pan., žr. Krahe, 1947; Иванов, 1982, 143–144). Vienas kitas sudaiktavardėjęs būdvardis veikėją žymi ir kitose kalbose, plg. arm. *mereal* „numirėlis" ir s.sl. *umrьlъ* „numiręs", lenk. *umarły* „numiręs, numirėlis" (Trost, 1968, 94), lat. *mirla* „dvasna".

-(s)lys(-ė), -lis, -lius

§ 194. Nuo mūsų raštijos pradžios vartojami NAg *baublỹs* „garnių šeimos paukštis" BB Ps 102,7, *burblys* „tetervinas" C I 145 (t.p. K; tarmėse turi kitas reikšmes „kas burba, murma; storulis, nutukėlis"), *kamšlỹs* „rijūnas" Lex 98, *kryklės* Lex 56, *kurklys* „mažasis karvelis, turklys" WP 71 (t.p. Sut); „skorpionas" SD[1] 93; SD[3] 204; SP I 381 (t.p. Bt Luk

10,19; 11,12; M); „rimbas“ Ch[1] 2 PvK 10,14[6], *kvarkšlẽ* „perekšlė“ SD[3] 146, *kvieslỹs* 527, *parplys* „kinivarpa“ C I 973 (tarmėse „kurklys; parpiantis daiktas“), *piršlỹs* BP I 175₂₀; Lex 37a; SD[1] 30; SD[3] 58, *žioplỹs* Lex 60a; išnykęs NAg *būblỹs* „gervinių šeimos paukštis“ BB Ps 102,7; SD[3] 5; Ch 5 Moz 14,7; Lex 71a; C II 325 (t.p. [K]; Š, plg. *baublỹs*). Dabar veikėjų pavadinimų su priesaga *-lys(-ė)* yra gana gausu, dauguma jų turi niekinamąją reikšmę (DaiktvDr 321–322).

Veikėjų pavadinimai su atitinkama priesaga *-lis* gana paplitę ir latvių kalboje, pvz.: *bêglis* (plg. liet. *bėglỹs*), *kaûslis* „peštukas“, *rẽlis* „rijikas“ (LVG 341; BKGF 83).

Priesaga *-lys(-ė)* veikiausiai yra kilusi iš darybinės galūnės *-is/-ys (-ė)*, kuri buvo dedama prie būdvardžių su **-lo-* (BKGF 83). Antai vedinys *bėglỹs* gali būti padarytas iš *bėglùs*, *šoklỹs* – iš *šoklùs* kaip *bailỹs* – iš *bailùs*.

§ 195. Priesaga *-lys(-ė)* turi šiuos variantus:

-lis: drìslis „suplyšęs drabužis“ Vrn, *ùžstolis* „kas užtaria, užstoja“ DP 3_{41}; Erž; Rs; Jrb; Sk; Pg; Grdž (greta *ùžstolius*);

-šlys (-ė) <slys(-ė): bėgšlỹs „bėglys; pabėgėlis“ Lp, *póverkšlė* „verksnys“ Tr, *raukšlỹs* „raukšlėtas žmogus“ Kp; Sk (gali būti padarytas ir iš *raukšlẽ*);

-slė: brę̃slė „griežlė“ Rm; Pn (: *brę̃sti* „griežti, čirkšti“ DaiktvDr 334);

-lius: drìslius „sudriskęs drabužis“ Rod; „driskius“ Kb; Nč, *bur̃blius* „kas neklauso, atsikalbinėja, rėkia, išdykauja“ Ds; Dglš, *paaũglius* „jaunimas“ Sv, *ùžstolius* (plg. *drìslis*, *burblỹs*, *paauglỹs*).

Nemaža antrinių priesagų atsirado prie priesagos *-las (-la, -lis, -lys, -lė)* priaugus įvairiems kamiengaliams.

-alas, -ala, -alis(-ė), -alius

§ 196. Su priesaga *-alas (<a+-las)*, būdingiausia veiksmo rezultatų pavadinimams (žr. § 158), veikėjų pavadinimai daromi gana retai. Vieną šio tipo vedinį randame jau XVI a. raštuose: *šaukalas* „skelbėjas“ WP 17a, 81. Be plačiai paplitusio NAg *bim̃balas* (plg. lat. *bim̃bals* ME I 296), tarmėse turimi dar: *bar̃balas* „barškalas, rišamas gyvuliui prie kaklo“ Mrj; „medinė barškalo širdelė“ Švnč; „barbalius“ Gs, *klỹkalas* „vaikas, kuris nuolat rėkia“ Vlkv, *krañkalas* „kas vis krankia, kosti“ Krš, *pãdėtalas* „kas padeda “Nt, *pàiralas* „plepys“ Pls, *stràkalas* „strapaila, nenuo-

[6] Dėl pastarosios reikšmės kilmės žr. Sabaliauskas, 1970. Tarmėse šis vedinys turi reikšmes „svirplių šeimos vabzdys; kalakučiukas; parplys, šnypšlys; rėksnys“.

rama" KzR; Lkš; Žvr. Priesaga *-alas* tik balsių kaita skiriasi nuo senesnės *-elas*, o gal apskritai iš pastarosios išriedėjusi (ŽD 174; žr. dar § 197).

Su *-ala* padaryti NAg *spardalà* „kas spardosi" Ml, *stràkala* „nenuorama" Plv (plg. *stràkalas*), *švẽpala* „vėjo vaikas, žioplys" Alk.

Keletas veikėjų pavadinimų turi naujesnę priesagą *-alis(-ė)*. K. Sirvydo žodyne randame NAg *spjaudalis* „spjaudalius" SD[3] 302, *vapalis* „plepys" SD[1] 27; SD[3] 6, vartojamus ir dabar. Tarmėse šio tipo vediniai turi atitikmenis su priesaga *-alius*, atsiradusia iš *-alis* dėl *i̯u* ir *i̯o* kamienų mišimo (apie tai žr. § 37), plg. *gargãlis* „rėksnys" Grž; Er; Žvr ir *gargãlius*, *mýžãlis* Grž; Vkš; Dkšt; Žvr ir *myžãlius*, *snaudãlis* Pb; Dglš; Slk; Pc; Švd; Ut; Grv ir *snaudãlius*. Veikėjų pavadinimų su *-alius* randame jau senuosiuose raštuose: *miegãlius* DP 353_{11}, 567_{26}; Lex 75, *bezdãlius* B 471, 513, 523, *šikalius* 226, 523.

Priesagai *-alis* yra artima lat. *-aļa: miegaļa* „miegalius", *snaudaļa* „snaudalius" (LVG 345; BKGF 84).

-elas, -ela, -elis(-ė)

§ **197**. Priesagą *-elas* turi NAg *bir̃gelas* „nenusisekęs alus ar šiaip gėrimas" J, priesagą *-ela* – *gaĩšela* „padvėsęs gyvulys, dvėsena, maita" Dv.

Kiek daugiau veikėjų pavadinimų padaryta su *-elis(-ė): bler̃belis* „kas greitai, tankiai kalba" Varn, *bur̃gelis* „riebus, riebaus veido žmogus" J; Grg, *čiùpelis* „čiupa, čiupna" Užv; Lkv; Varn, *durzgẽlis* „bambeklis" Trgn, *klykẽlė* „toks paukštis, klykis" Švnč, *knìselis* „knisius, knislys" Šts, *kniùselis* „kas visur lenda, nori pasipelnyti" Pg, *kránkelis* „kas krankia" Šr, *mainẽlė* Zr, *mainẽlis* „maineiva" Ak; Prng; Rš, *skeñdelis* „skenduolis" Sb; Trk, *vẽpelis* K, *vẽpelis* „niekus vapąs" Kv; Slnt; End; Ar.

Apie priesagos *-elis*, *-ė* paplitimą senojoje lietuvių kalboje sunku ką tikra pasakyti, nes XVI–XVII a. raštuose balsiai *e* ir *ė* buvo žymimi ta pačia raide *e*. Didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne" pateiktas vedinys *mitelis* „vienerių metų gyvulys" BB 3 Moz 9,3. Tačiau remiantis J. Bretkūno instr. sg. forma *miteliu* galima būtų atstatyti ir vedinį *mitėlis*. Antra vertus, su priesaga *-elis* gali būti padaryti ir tie senųjų raštų veikėjų pavadinimai, kurie laikomi priesagos *-ėlis* vediniais (žr. § 199).

§ **198**. Latvių kalboje veikėjų pavadinimai su priesaga *-elis(-e)* yra labai paplitę (maždaug kaip priesagos *-ėlis(-ė)* vediniai lietuvių kalboje), pvz.: *gurdelis* „nuvargėlis", *smirdelis* „pasmirdėlis", *tiepelis* „užsispyrėlis" (LVG 341–342; BKGF 84; MLLVG I 93–95).

Priesaga *-elis* turi tikslų atitikmenį ir slavų kalbose, pvz., sl. **čьmelʼь*

(*ščьmel'ь) „laukinė bitė, kamanė", *žuželʼь „kas zyzia, vabalas" (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 112; Sławski, 1974, 108; Vaillant, 1974, 563). Veikėjų pavadinimai su priesaga *-elo- daromi dar germanų (pvz.: s.angl. *bydel*, s.vok.aukšt. *butil* „budelis", *tregil* „nešikas", žr. Meid, 1967, 86–87), lotynų (pvz.: *bibulus* „kas geria", *discipulus* „mokinys", žr. Hofmann, Leumann, 1928, 217; Otrębski, Safarewicz, 1937, 223) kalbose.

Veikėjų pavadinimai su *-elo- (< *o/e + *-lo-) veikiausiai yra sudaiktavardėję būdvardžiai, plg. gr. δεικελός „pateikiantis, parodantis", εὐτραπελός „lengvai besisukantis" (Brugmann, 1906, 366; Schwyzer, 1939, 483). E. Benveniste'as kelia mintį, kad priesaga *-lo- atsiradusi iš *-el- (Бенвенист, 1955, 69 tt.). Juo remdamiesi kai kurie tyrinėtojai (Vaillant, 1974, 315–316, 567–568; Mažiulis PKEŽ I 427–428) lietuvių kalbos priesagas *-elas*, *-elis* ir pan. bando sieti su senovinių veikėjų pavadinimų priesaga *-tel-. Tačiau tai kol kas labai abejotina.

-ėla, -ėlis/-ėlys(-ė)

§ 199. Priesagą *-ėla* turi NAg *išvirėla* „ištižėlis, tinginys" Šts, *nemókėla* „kas nieko nemoka, nesupranta" MŽ II 305; [K]; Grž, *sugriùvėla* „kas silpnas, bejėgis" Šts, *šaukėlà* „rėksnys" Plv.

Priesaga *-ėlis(-ė)* yra svarbiausia būsenos turėtojų pavadinimų darybos priemonė; su ja daromi vediniai iš pirminių, retkarčiais iš mišriojo tipo būsenos veiksmažodžių (DaiktvDr 318–319). Šio tipo vediniai gausūs jau senuosiuose raštuose (žr. 11 lentelę). Kai kurie iš jų yra reti: *aprijėlis* „apsirijėlis" Ch[1] Mt 11,19; Luk 7,34, *padriaubėlis* „paleistuvis" SD[3] 191 (plg. *padraũbėlis, -ė* „t.p." N; [K]; J), *pakliedėlis* „paklydėlis" SD[3] 18, *pertrūkėlis* „kas per vidurį įsmaugtas" Lex 62; Q 348 (t.p. N; [K]; „perkarėlis, pertysėlis" J; Pc; Vb), *spjaudėlis* „kas spjaudo" SD[3] 416 (t.p. Sut; N; KŽ; „kas silpnos sveikatos" J); *palošėlis* „nutrūktagalvis, padūkėlis" Q 523; Krz 60; N; [K] („kas pasikreipęs" J), *pergėrėlis* „girtuoklis" B 1042; N; [K].

Latvių kalboje veikėjų pavadinimų su atitinkama priesaga *-ēlis* yra labai nedaug, plg. *pūtēlis* „lengvai pravirkstantis vaikas" (BKGF 84). Lietuvių kalbos priesaga *-ėlis* atitinka ir sl. *-ěl'ь*, pvz., sl. tarm. *smьrděl'ь „smirdėlis, pasmirdėlis" (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 108). Būdvardžių su *-ēlo- (< ē + *-lo-), daugiausia padarytų iš ē-kamienių veiksmažodžių, yra lotynų ir graikų kalbose, pvz.: lot. *crūdēlis* „šiurkštus, žiaurus, baisus", gr. μιμηλός „pamėgdžiojantis", σιγηλός „tylus, tylintis"[7].

[7] Brugmann, 1906, 369; Hofmann, Leumann, 1928, 217; Chantraine, 1933, 241; Schwyzer, 1939, 483.

§ **200.** Su priesaga *-uolas* padarytas retas NAg *šaukuolàs* „šauklys" SD³ 485; [K] (plg. *šaukõlas*, žr. § 201).

XVI–XVII a. raštuose pastebėti 2 veikėjų pavadinimai su *-uolis (-ė): pavyduolis* DP 209_{38} ir retas *nekalbuolis* „dar nekalbantis kūdikis" SD³ 205, F. Kuršaičio žodyne — tik vienas *žyduolis* (užrašyta *žydolis*) [K]. Dabar vartojama apie 20 žinomesnių šio tipo vedinių (DaiktvDr 326–327). Apibendrinus balsio *ō virtimą į *ū*, rytinėse pietų žemaičių ir kai kuriose vakarų aukštaičių šnektose iš priesagos *-uolis* atsirado *-ūlis/-ūlys* (plg. *-ūklis*, žr. § 257), plg. *ãtžinduolis* ir *ãtžindūlis (atžindûlis)* „nustojus žindyti vėl imtas žindyti vaikas", *žieduõlis* ir *žỹdūlis (žydûlis)* (Vitkauskas, 1977, 102–103; LKA III 136–137)[8].

Lietuvių kalbos priesagą *-uolis* atitinka slavų kalbų priesaga *-alʼъ*, su kuria taip pat daromi veikėjų pavadinimai, plg. liet. *šokuõlis* Ktk; Ds; Mlt; Lz ir bulg. *скакал* „žiogas, šoklys" (Мартынов, 1973, 34), liet. *žinuõlis* „burtininkas, žiniuonis" An; Kp; Sb; „žinovas" Rk ir rus. tarm. *зналь-щина* „išminčių sueiga" (Откупщиков, 1986, 197). Veiksmažodinių būdvardžių su priesaga *-ōlo- (< *ō + *-lo-)* yra ir graikų kalboje, pvz.: φειδωλός „saugantis, tausojantis" (Brugmann, 1906, 370; Schwyzer, 1939, 484).

-olas, -(i)ola, -olis, -olius

§ **201.** *-olas: bìmbolas* „bimbiantis vabzdys" Kp; „dykūnas, tinginys" Pnm; Ėr; Ds; „spargus" Šauk, *šaukõlas* „šauklys" SD³ 485; Sut; N; [K]; Ba 1, Moz 41,43; „kas garsiai šaukia" Tršk; Dgl; Ig; Ds; Kb ir kt.;

-(i)ola: skurdžiola „nuskurdėlis" Mrs, *šaukóla* „kas garsiai šaukia" (paplitęs rytų aukštaičių tarmėje);

-olis: smardõlis „smirdantis daiktas" Pnm;

-olius: burbõlius „daug, bet neaiškiai kalbantis vaikas" Vlkv, *šaukõlius* „kas garsiai šaukia" Trgn.

Priesaga *-olis* atitinka lat. *-ālis: šķiȓgālis* „driežas" (LVG 349). Priesaga *-ola* lyginama su sl. *-ala*, pvz.: rus. *шагала* „kas eina", lenk. *krzykała* „kas šaukia, šaukolas", ček. *ovrčala* „verkšla" (Мартынов, 1973, 34). Būdvardžių su priesaga *-ālo- (< *ā + *-lo-)* yra dar graikų (pvz.: σιγᾱλός „tylus") ir lotynų (pvz.: *animālis* „gyvas, gyvybingas, gaivinantis", žr. Brugmann, 1906, 369) kalbose.

---

[8] Kad priesaga *-ūlis* būtų atsiradusi iš priesagos *-ulis*, pailgėjus balsiui *u* dėl nukeltinio kirčio, kaip mano V. Grinaveckis (1989), yra labai abejotina.

§ 202. *-ilas: biȓbilas* „sparva“ K; Lkš; Vdk; Srv; „bet koks vabzdys, puolantis gyvulius“ Rm; „metininkas“ Bsg; Šln; „botagas“ Jnš, *biȓbilas* „toks vaikų žaislas, ūžlė“ Čk; Vv, *buȓgilas* „vilkelis“ Stk; Rmš, *kiȓkilas* „rėksnys, kirklys“ J; Vv, *smirdilas* „smirdžius, netvarkingas žmogus“ B 523;

-ila: augilà „kas užaugęs, didelis“ Erž; Vkš, *nebrendilà* „nesubrendėlis“ LTR (Krk), *smirdilà* „smirdžius“ Vkš;

-ilis: korìlis „kas karo“ BzF 127, *mìrkilis* „kas mirkčioja akimis“ Krt, *nekalbilis* „vaikas, kuris dar nekalba“ [K] (su nuoroda į K. Sirvydo žodyną, bet čia tėra tik vedinys *nekalbuolis*, žr. § 200).

Priesaga *-ilas* veikiausiai atsirado priesagai *-las* (< **-lo-*) prisijungus prie *i* kamieno (pradžioje veikiausiai vardažodinio), plg. liet. *eȓžilas* ir av. *ərəzi-*, gr. ὄρχεις, arm. *orjik'* „pautelis“ (LEW 123), liet. *šiȓšilas* „širšė“ Rm; „kas labai piktas“ Slk, pr. *sirsilis* „širšė“ (Hozlitcze) E 790 ir liet. *šìršis* „t.p.“ Erž; Jrb; Skr; Snt; Šk, gr. τροχίλος „toks paukštis“ ir τρόχις „bėgikas“ (Brugmann, 1906, 368; Chantraine, 1933, 248 tt.). E. Benveniste'as, remdamasis lot. *mūgil* „kefalė, jūrų žuvis“, *pugil* „boksininkas“, *vigil* „sargas“, priesagą **-ilo-* kildina iš **-il-* (Бенвенист, 1955, 66—67).

-ailas, -aila, -ailis; -eila, -eilis; -uila

§ 203. *-ailas: drimbailas* „kas labai išaugęs, storulis, tingus“ J;

-aila: čiupáila „čiupa“ Ar; Kš, *dribáila* „kas sunkiai eina, griuvinėja“ Žl, *drimbáila* „drimba“ Vkš; Vdk; Plt; Krtv; Ig, *krapáila* „kas eidamas griūva, sugriuvėlis“ Erž; Snt; Jrb; Skr, *nerimáila* „nenuorama“ Grž; Lnkv, *pakaráila* „didelis, aukštas, sudžiūvęs žmogus“ Lnkv; Sdb; Jnš; Kair; Pp; Kp, *sapáila* „sapalius“ Nm; Pžsl; Mrj; Grk, *strapáila* „kas eidamas griuvinėja, svirdinėja“ Nm; Ig; Alk; „kas nevikrus“ Rdm; Mrj; „nenuorama“ Gs; Rdm; Všk; Lbv;

-ailis: pakaraĩlis „pramuštgalvis“ N; [K]; „pakaruoklis“ Ds; Dkk; Sv; Užp; „lengvas debesėlis“ Užp; Sdk, plg. lat. *šķirgailis* „driežas“ (LVG 349; BKGF 85);

-eila: kraméila „duslius“ Arm, *mainéila* „maininінkas“ Ds, *siautéila* „išdykėlis, nenuorama, padauža“ Užp, plg. pr. *trupeyle*, t. y. *crupeyle* „varlė“ (Vrosch) E 780 (SV 48, 198);

-eilis: krameĩlis „duslius“ Arm;

-uila: kramùila „galva (niek. r.)“ Kal; „kas mažas, neužaugęs“ Ms; Als; Slnt; Šv; Kal; Brž; „nenaudėlis, išdykėlis“ J; Vvr.

Šios priesagos, matyt, tik balsių kaita skiriasi nuo *-ilas (-ila, -ilis)*, plg. liet. *tãkilas* ir lat. *teciels* (žr. § 331). Veikiausiai dėl baltų kalbų įtakos lenkų, gudų ir ukrainų kalbose veikėjų pavadinimai kartais daromi su priesaga *-ajło-*, pvz.: lenk. *zapiewajło, krzykajło* (Zinkevičius, 1984, 254).

-yla

§ 204. Su priesaga *-yla* padaryti tarminiai NAg *bindzylà* „kas bindzinėja be darbo", *birbylà* „zirzeklis, nenaudėlis" Ds, *čiupylà* „kas ilgai čiupinėjasi" Grg, *pliauškylà* „pliauškalius" Lp, *pliauzylà* „kas pliauzija" Ll, *raukylà* „susiraukėlis" Ds; Ob, *skendylà* „skendeiva" Sb, *snaudylà* „snaudalius" Prng, *spardylà* „kas staugia, rėkia" Žvr, *staugylà* „kas staugia, rėkia" Gs, *tauzylà* „kas niekus tauzija" I; Sut; J; Kv; Up; Krš; Skr. Veikėjų pavadinimai su priesaga *-yla* gali būti atsiradę priesagai *-la* prisijungus prie veiksmažodžių priesagos *-yti* (plg.: *spárdyti, taũzyti*) balsio *y* arba yra giminiški tokiems vardažodiniams būdvardžiams kaip *akýlas : akìs, ausýlas : ausìs*, plg. lot. *ovīlis* „avinis; avidė" : *ovis* „avis", gr. στρόβῑλος „sukutis, vilkutis" : στρόσις „mitrus, sumanus, gudrus žmogus" (Brugmann, 1906, 370).

-aulis, -aulė

§ 205. Su priesaga *-aulis (<-au(ti)+-lis)* padarytas NAg *kramaũlis* „kas nukramęs, nušašęs" J; Als, o su *-aulė* — *kramaũlė* „kramė, guogė, galva" Als; Ms; Slnt; Tv; Šts; Brs.

Vediniai su **-no-*

-nas, -(s)na

§ 206. Su priesaga *-nas* padarytas dabar darybiškai nebeskaidomas NAg *bérnas*, kuris XVI—XVII a. raštuose žymėjo „mažą vaiką" (Карацеюс, 1987, 91—92). Tokią reikšmę turi jo atitikmenys latvių (*bèrns*) ir gotų (*barn*) kalbose. Vedinys *bérnas* veikiausiai yra sudaiktavardėjęs būdvardis (turėjęs reikšmę „nešiojamas"), padarytas iš veiksmažodžio **bher-* „nešti" (IEW 131 tt.), plg. dar serb.-kroat. *brena* „nėščia moteris" (Мартынов, 1984, 178—179), arm. *beṙn* „našta" (LEW 40).

Priesagos *-na* veikėjų pavadinimai turi panašias reikšmes kaip ir su *-la* (plg. § 193): *čiupnà* „gaišuolis, nugrubnagis" Kin; Skd, *dárkna* „keistai apsirengęs žmogus" J, *dusnà* „duslius" J; Ds; Gs; Rdm, *klypnà* „nedailus, suklypęs žmogus, gyvulys ar daiktas" Nm; Jrb; Erž; Slv, *kvaknà*

„kas kvakuoja, kvaksi“ Jnš; „kas daug juokiasi“ Kv; Rk; Škn; „kas plepa, bamba“ Šv; Vvr; Vkš; Jnš; „negudrus, nevikrus žmogus“ Vžns; Vvr; Sml, *laknà* „kas greitai bėgioja“ Gž; „pasileidusi moteris“ Ss; Lzd, *miknà* „mikčius“ Vl; Paį; Jrb; Ank; Skd, *prùnkšna* „pikčiurna, purkštukas“ Pn, *skrepnà* „skreplius“ Gž, *skretnà* „suskretėlis“ Snt; Plik; Skr; Gl; Pžrl; Grk; „kietaširdis, šykštus žmogus“ Trg, *smuknà* „kas apsmukęs, netvarkingas“ Žvr, *šašnà* „nušašėlis“ J.

Su *-sna* padaryti NAg *džiūsnà* „kas liesas“ (plačiai paplitęs), *griūsnà* „kas greitai griūva, išsikėtėlis“ Bsg, *vepšnà* „nieko neišmanąs plepys“ Krkl, *vérkšna* „verksnys“ Svn; Sdk (plg. *verkšnẽlė* „kas daug verkia“ Ldk, *verkšnáitis* „elgeta“ Tlš). Šiam darybos tipui veikiausiai priklauso ir dabar darybiškai neskaidomas medžio pavadinimas *vìnkšna* (lat. *vîksna*), padarytas iš veiksmažodžio *véngti*, kurio pirminė reikšmė buvo „linkti“ (plg. *vìngis* LEW 1223). Taigi žodžio *vìnkšna* darybos reikšmė galėjo būti „lankstus, lengvai linkstantis medis“.

-(s)nys(-ė), -nius

§ **207.** Seniausias veikėjo pavadinimas su priesaga *-nys(-ė)* yra dabar darybiškai nebeskaidomas paukščio pavadinimas *garnỹs*, kuris paprastai lyginamas su lat. *gārnis* „garnys“, s.vok.aukšt. *kranuh*, gr. γέρην, γέρανος, arm. *kṙunk* „gervė“ ir kt. ir kildinamas iš senovinio veiksmažodžio **ger-* (plg. liet. *gróti*, tarmėse turintį reikšmes „krankti (apie varnas); šaukti“)[9]. Tarmėse randame dar NAg *gaišnỹs, -ė* „gaišena, nudvėselis; epileptikas“ Kb, *kvaksnẽ* „moteris, kuri nuolat stena“ Lš, *mirksnỹs* „kas dažnai mirksi“ Pn, *rėksnỹs* „kas nuolat rėkia“ Nč; „kas nuolat verkia“ Rdn.

Su *-snys(-ė)* padaryti NAg *klyksnỹs, -ė* „kas nuolat rėkia“ Skr, *rėksnỹs, -ė* (plačiai paplitęs), *šauksnỹs, -ė* „kas šaukia, rėkia“ A. Baran; Ba Pat 19,13, *verksnỹs, -ė* (fiksuojamas nuo B 600; Q 613; R).

Priesaga *-nius* atsirado iš *-nys* dėl *i̯o* ir *i̯u* kamienų mišimo: *kaũnius* „kas mušasi, kaunasi“ Mrc, *mìgnius* „apsnūdėlis“ MŽ; K; „miegalius“ K; Gdl; Krok; Mrs; Krsn; Smn, *mìžnius* „kas dažnai šlapinasi“ K; Gs; Vrn; Srv; Plv; An; „rėksnys, verksnys“ Sn; „pliuškis“ Srv, *piȓznius* „pirdžius“ Slk; Ut; Ds, *plìšnius* „suplyšėlis“ Dkš, *skrètnius* „suskretėlis, apsileidėlis“ KzR; Gž; Ldvn; Grl; Vv, *tìknius* „šykštuolis, iš kito ko tykojąs“ Kos 56a; Brž; Pp.

---

[9] IEW 383—385; LEW 137—138; Инд. 540. V. Urbutis (1981, 18) mano, kad liet. *garnỹs* (lat. *gārnis*) gali būti padarytas baltų kalbų dirvoje iš veiksmažodžio *gérti*, turėjusio senesnę reikšmę „ryti“.

§ **208.** *-anas: gãganas* „žąsinas“ Brt, *krañkanas* „juodvarnis“ Srv; *-ana: burzdana* J; Pč, *dráiskana (draĩskana)* „apdriskėlis, skarmalius“ Ck; „kas greitai drabužius nuplėšia“ Tvr; „nerimtas žmogus, pliuškis“ Dl, *garganà* „sudžiūvęs žmogus ar gyvulys“ Km, *lingana* „kas eidamas linksi“ Kp.

Veikėjų pavadinimai su šiomis priesagomis yra veikiausiai sudaiktavardėję būdvardžiai su *-anas, -a* (apie pastaruosius žr. ŽD 226; BūdvDr 555).

-enas, -šenas, -ena, -šena, -tena, -enis/-enys(-ė)

§ **209.** *-enas: dẽstenas* „lėtai kalbantis žmogus“ Ig; *-šenas (<-senas<s+-enas,* plg. *-sena,* žr. § 79—80): *baĩgšenas* „kas nusigyvenęs, nuskurdėlis“ Gs;

-ena: blìzgena „kibirkštis; plonas žvynelis; smulkus virbas ugniai žarstyti“ Pln, *ìšgaišena* „sulysėlis, išgaišėlis“ Al; Ds, *išméižena* „šmeižikas“ Žd, *kéipena* Bsg, *keĩpena* „sudžiūvėlis“ Sb, *keženà* „neužauga, silpnas, nuskurdęs žmogus ar gyvulys“ Dkšt, *kùitena (kuĩtena)* „apsileidęs, susivėlęs žmogus ar gyvulys“ Šk; Nm; Mrj; Vlkv; „kas ilgai kuičiasi, nerangus“ Nm; Plk; Šk; Lkč, *kùlena* „padauža“ J, *kváišena* Vv; Sn, *kvaĩtena* „kvaiša, pusgalvis“ Bgt, *kvõšena* „kas silpnas, menkas“ Ss, *líegena* „paliegėlis“ Upt, *nỹkena* „kas ligotas, nesveikas“ Ds, *ošenà* „kas daug kalba“ Šk, *páistena* „kas paisto“ Sb; Slm; Kp; Pl, *raũkena* „susiraukėlis“ Mrs; Gs, *skréndena* „suskretėlis“ Trk, *stal̃gena* „smaližius“ Sdb, *stỹbena* „kas sušalęs, sustybęs“ Žž, *sùsena* „kas nususęs“ Vvr, *šiùšena* „kas nusususiais, nešvariais plaukais“ Ggr;

-šena (<-sena): baĩgšena „kas liesas, nusibaigęs, nuskurdęs“ Plv; Lkš; Gs (plg. *baĩgšenas*);

-tena (<-tas+-ena): kùltena „nuvarytas arklys, kuinas“ Rm; Pg; Pn; „pajodžarga, išdykėlis“ Skp; Gdž, *uĩtena (uitenà)* „kas visų ujamas, tinginys“ B 454; N; Bsg; Vl; Ar; Krv; Nmn;

-enis/-enys(-ė): atpuolenis „atskalūnas“ B 40; TP 1881,1, *dvėsẽnis* „nudvėsėlis“ Pbs, *girdẽnis* „kas gerai girdi“ Vkš, *prapuolẽnis* „kas prapuolęs, pradingęs“ Alk; Mrj; Žvr, *skendẽnis (skendenỹs)* „skenduolis“ C I 613; Krz 76; A 1884,188; LC 1887,1; TP 1881,18; LTR (Skd), *skretẽnis* „suskretėlis, apsileidėlis“ Trs, *žindẽnė* „žindanti moteris ar gyvulys“ Prn; Zp; Ig; Dkš; LTR (Šil); Žvr; Lpl, plg. lat. *vedenis* „jaunikis; žentas, gyvenantis pas uošvius“, *vedene* „marti; vadovė; pavadis“ (ME IV 520; LVG 293).

Visos šios priesagos išsirutuliojo iš *-eno- (<o/e + *-no-). Su ja kadaise buvo daromi būdvardžiai, pvz.: s.sl. *vezenъ* „nuvežtas“, s.ind. *vahanaḥ* „vežantis“, got. *(ga)wigana* „išpurtytas“ (Brugmann, 1906, 266; Kiparsky, 1975, 201). Lietuvių ir latvių kalbose tokių būdvardžių yra tik reliktai, pvz.: liet. *mėlenas* „mėlynas“ Prk; Krš; Užv; „pamėlynavęs“ Krš; Rdn; Eig; Pp, lat. *slępęns* „slaptas, paslėptas, klastingas“ (ME III 926; LVG 293). Veikiausiai veikėjų pavadinimai su *-enas (-ena, -enis)* yra sudaiktavardėję būdvardžiai. Tiesa, kai kurie veikėjų pavadinimai su priesaga *-ena* gali būti atsiradę konkretėjant atitinkamiems veiksmų pavadinimams, plg. *baigenà* „galas, mirtis“ Skr; Ar ir *baĩgena* „sulysęs žmogus“ Sml; Grž; „nuskurdėlis“ Žvr, *gaĩšena* „gaišimas, dvėsimas“ Žž ir „padvėsęs gyvulys“ Smn; Grl; Krok; „paliegęs, sulysęs žmogus ar gyvulys“ Lš; Nmn; Vlkv; Rdm ir kt., *pešenà (pẽšena)* „pešimas“ Žd ir „apsipešęs, susivėlęs žmogus ar gyvulys“ Ds; Vb; Pn; Trgn ir kt.

-inas, -ina

§ **210.** *-inas: biñdzinas* „dykūnas; tinginys“ Grž, *bir̃binas* „tokia musė“ K II 162, *bìzdinas* „bimbalas, vapsva“ Vdšk; On, *blãbinas* „plepys“, *čir̃škinas* „kas čirškia, purkštauja“ Šts, *dil̃binas* „didelis, nerangus žmogus“ K; Prk; Sd, *kỹšinas* „atsikišęs ratelio rato galas“ Pln, *kur̃kinas* „kalakutas“ K; BsP IV 67; JD 19; Gs; Sdk; Krkn; LTR(Ds); „uodeguotis; burnotis“ Trgn, *pasiuntinas* „pasiuntinys“ SP II 138;

-ina: blìzgina „plona beržo tošelė“ Šts; „ledo krislelis“ Tl, *mikinà* „ištižėlis, berankis“ Skd, *sukinà* „sudžiūvęs, susisukęs, blogos išvaizdos žmogus“ Akm; Vkš.

Tai sudaiktavardėję būdvardžiai su priesaga *-inas(-a)*.

-inis(-ė), -inys, -ynė

§ **211.** *-inis(-ė): ãpkulinis(-ė)* „tinginys, apsileidėlis“ Lž, *čiupìnė* „čiupa, čiupelė“ J, *draskìnis* „kas mėgsta draskyti“ Prn, *giminẽ* (paplitęs nuo XVI–XVII a., žr. Карацеюс, 1987, 40 tt.), *nusiuntinis(-ė)* „pasiuntinys; apaštalas“ SD[3] 39 149, 330, 331; N; [K], *mišinis* „metisas, mišrūnas; hermafroditas“ SD[3] 372; N; [K], *pabėgìnė* „kas bėga, teka“ Prng, *padarìnis* „kas gamina padargus“ R II 308; [K], *sángriuvinis* „nevikrus, niekam tikęs žmogus“ Plt;

-inys: kalinỹs, kurtinỹs[10], *mokinỹs, pasiuntinỹs* (paplitę nuo XVI–

[10] Senuosiuose raštuose dažniausiai vartojamas reikšme „kurčias žmogus“ (turima tarmėse); sena yra ir dabar įprasta „tetervinų šeimos paukščio“ reikšmė (fiksuojama nuo SD[1] 91; SD[3] 189; C I 145).

XVII a.), *samdinỹs* (fiksuojamas nuo SD[1] 91; SD[3] 189, žr. Карацеюс, 1987, 107 tt.), *siuntinỹs* „pasiuntinys“ (paplitęs XVI–XVII a. raštuose; dabar žymi „siunčiamą daiktą“), *skendinỹs* „skenduolis“ MŽ II 169; N; [K]: Kv; Všv; Žlb; Lpl; Rsn; Užv; Nmk ir kt. ir retas *atpuolinỹs* „atskalūnas“ C I 46; B 40; R; K; RB Jer 3,6; Ns 1859,2;

-ynė (apie kilmę žr. § 84): *bambỹnė* „bambeklis“ Gs, *balzgatỹnė* „galvos kvaršintojas“ Plv, *barškỹnė* „bambeklis“ Gs; Pjv, *barškỹnė* „barškalas, barškutis“ Klp; Tl; Užv, *birzgỹnė* „ūžynė, toks žaislas“ Klvr; „kas nuolat zurza, inkščia“ Gs; „pliuškė“ Mrj, *blabynė* Šts, *bliurbỹnė* „plepys“ Gs; Skr, *čiauškỹnė* „čiauškalius“ Gs; Vvr, *čirpỹnė* „muzikos instrumentas“ Sml, „rėksnys“ Gs, *dilgỹnė* (fiksuojamas nuo DP 96_{43}), *kvẽkštynė* „rėksnys“ Varn; „14–16 m. mergaitė“ Skdv, *plerpỹnė (plerpynė)* „plerpiantis prietaisas“ Vlkv; Grk; Sg; Lkv; Rs; „plepus žmogus, niektauza“ Vkš; Slnt; Sl; Pp, *plerškỹnė* „tarškynė, tarškutis“ N; K; J; Skr, *pleškỹnė* „plepys“ Žvr; Skr ir kt. (žr. dar DaiktvDr 326).

Būdvardinė priesaga **-inio-* veiksmų pavadinimams daryti retkarčiais panaudojama ir kai kuriose kitose baltų ir slavų kalbose. Remdamasis dūriniu *reidewaisines* „vaišintojas“ (Gastfrey) III 87_{2-3} V. Mažiulis (1981, 322) prūsų kalbai rekonstruoja vedinį **vaisinīs* „vaišintojas“, padarytą iš veiksmažodžio **vais-* „vaišinti“. Lenkų ir rytų slavų kalbose veikiausiai dėl baltų kalbų įtakos veikėjų pavadinimai padaromi su atitinkama priesaga *-ьнъ (-ьнa)*, pvz.: lenk. *leżeń*, *-znia*, ukr. *лежень*, *-жня*, gud. *лежань* „kas guli, tinginys“; s.rus. *приходьнь*, ukr. *приходень*, *-дня*, lenk. *przychodźień*, *-dnia* „ateivis, svetimšalis“ (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 127–129).

-aina, -ainis

§ **212.** *-aina: plepáina* „plepaila“ Varn;

-ainis: slìnkainis „tinginys“ Kal.

Tai sudaiktavardėję būdvardžiai su priesagomis *-ainas(-a)* ir *-ainis (-ė)*, balsių kaita besiskiriančiomis nuo *-inas(-a)*, *-inis(-ė)* (žr. § 86).

-tinis(-ė), -tinys

§ **213.** Jau lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais veikėjų pavadinimams daryti buvo panaudota būdvardinė priesaga *-tinis(-ė)* (apie kilmę žr. § 89–90). Daugelyje XVI–XVII a. raštų vartojami NAg *giltinė*, *sužiedúotinis(-ė)* ir nykstantys vediniai *mokýtinis* „mokinys, apaštalas“, *pateptìnis* „kunigas“. Nemaža šio tipo vedinių užfiksuota tik atskiruose senuosiuose raštuose. Jau J. Bretkūnas vartojo vedinį *augintinis* (BP II

153_8; Lex 111a), K. Sirvydas – *auklėtinis* (SD[3] 493), *vilkstinė* (SP 3X). Vėlesniuose raštuose ir dabar tarmėse dar pasitaiko NAg *pasavintinis (-ė)* „išrinktasis, mylimasis, sužadėtinis" DP $33_{6,8}$, 395_{20}; SD[1] 101; SD[3] 232; SP I 218_{26-27}, 224_9, 225_{18}, *samdytinis* „samdinys, samdininkas" SD[3] 90, 189.

Be to, M. Daukšos ir K. Sirvydo raštuose yra visas būrys labai retų veikėjų pavadinimų su priesaga *-tinis(-ė)*, iš kurių matyti šio darybos tipo produktyvumas: *apžieduotinis(-ė)* DP 32X (t.p. Sut), *apžadėtinis* „sužieduotinis" DP $369_{30,31}$, 573_{37} (t.p. J), *ažuguldytinis* „įkaitas, užstatas" (plg. *užguldytinis* „t.p." Sut; N; [K]; V.Piet), *išpjautinis* „kastratas, eunuchas" SD[1] 161; SD[3] 395, 448 (t.p. Sut; N; [K]; NdŽ), *išrinktinis* „išrinktasis" DP 354_6, 419_{30}, 496_{31}; SD[3] 492 (plg. *išrinktìnis (-ė)* „rinktinis, paikas", plačiai paplitusį senuosiuose raštuose, turimą ir tarmėse), *pagautinis* „kalinys" SD[1] 193 („gaudynės" Skdv, plg. būdvardį *pagautìnis* (*-ė*) „nesantuokinis" Ėr; „išeiginis" Rs), *paliktinis* „palikuonis" SD 233_{36}, 289_{40}, 505_{12} (t.p. Sut; A.Baran, plg. *paliktìnis (-ė)* „paliktas, nepaimtas; po mirties paliktas; išlikęs, neišnykęs"), *penėtinis* „augintinis, išlaikytinis" SD[3] 424 („penimas gyvulys" Ev; „mylimasis" Užv, plg. *penėtinis* (*-ė*) „penimas" SP 350_3, 351_{30}; SD[3] 98, 478; GN Luk 15,23), *pristatytinis* „prižiūrėtojas, globėjas" SD[3] 367.

Dabartinėje lietuvių kalboje yra koks pusšimtis šio tipo vedinių; neretai daroma ir naujadarų (DaiktvDr 323).

Priesagą *-tinys* turi NAg *rinktinỹs* „rinktas kaimo seniūnas" Pj; Slnt.

Vediniai su **-to-*

-tas

§ **214.** Priesagą *-tas* turi NAg *kar̃stas (<*karttas)* „kirstukas" Vel; Sv; Skp; Kp, *kir̃stas (<*kirttas)* „piktas žmogus" Rš, *pliurkštas (<*pliuršktas)* „kas nuolat dergia, skystai tuštinasi" Kp; „kas išdidus" Vb, *siaũstas (<*siauttas)* „nenuorama, pramuštgalvis" Ds; Trgn. Pirminė prūsų kalbos vedinio *saltan* „lašiniai" (Spek) E 376 veikiausiai buvo „tekantis, varvantis daiktas" (plg. liet. *atsálti* „palengva atitekėti" Kv ir *lašiniaĩ* : *lašė́ti*, žr. Mažiulis, 1981, 30).

-atas, -ata, -atė

§ **215.** Keliolika priesagų atsirado prie priesagos *-tas (-ta, -tis/-tys, -tė)* priaugus kamiengaliams *a/e*, *i*. Kai kurios iš jų gali būti labai senos. Priesagos *-atas (<a+-tas)*, *-ata* yra paveldėtos iš indoeuropiečių pro-

kalbės; su jomis buvo daromi būdvardžiai ir gal ypatybių pavadinimai (žr. § 94). Tačiau veikėjų pavadinimams daryti jos panaudotos jau baltų kalbų dirvoje:

-atas: balbãtas, balzgãtas „niekatauškys" Ds, *klabãtas* „senoviška durų rankena" BzF 125; Klp; „išklibęs, susenęs daiktas" Kal;

-ata: balbatà Rk; Krn, *barškatà* „plepys" Ssk, *blìzgata* „kas mėgsta puoštis" Č, *dráiskata* „apdriskėlis" Sdb; „kas greitai nuplėšia drabužius" Krkn, *drìskata* „sudriskęs drabužis; driskius" Č, *malatà* „genių būrio paukštis" J; BM 411; Ds; „plepys" Grž; Rk; Srv; Lnkv; Tršk; Ml (plg. pr. *melato* „meleta" (Grunespecht) E 743, rus. *молот* „kūjis" LEW 401), *plẽškatą* „plepys" Brž; RdN, *pliùškata* „dabita, puošeiva; pliuškis" Grž, *plùkata* „kas dirba sunkius darbus" Sb, *rìzata* „kas nuolat rizena, kikena" Nm; VšR, *sùrgata* „kas įkyriai niūniuoja" Gž; *válkata* (plačiai paplitęs), plg. lat. *alkata* „kas alksta", *plukata* „driskius", *šķirgata* „driežas" (LVG 384–385; BKGF 95).

Veikiausiai iš **-oto-/-otā-* dėl *(i̯)ē* kamieno produktyvumo (apie tai žr. § 34) atsirado veikėjų pavadinimų priesaga *-atė: blizgãtė* „kas mėgsta puoštis" Klp (plg. *blìzgata*), *dergãtė* „kas gadina gerus daiktus" Trgn, *klegãtė* „karvei po kaklu rišamas barškalas" Vdšk (plg. *klegẽtas*, žr. § 216). Sieti pastarąją su homonimine veiksmų pavadinimų priesaga *-atė* (žr. § 51) sunku, nes veikėjų pavadinimai nėra daromi nei su priesaga *-tis*, nei su *-tė*.

-etas, -eta, -etis/-etys

§ 216. *-etas: klegẽtas* „barškalas, tàrškalas" A.Baran; Ds; „sukleręs daiktas" Ssk; „triukšmautojas" Švnč; Tvr, *klekẽtas* „tarškalas, rišamas gyvuliams" Lzd; Dbč; Nč; „tarškalas, vartojamas medžioklėje" Lš; Pbr; „barškalas, vartojamas bažnyčioje per Velykas" Rdm; Kp; Grv; „kas daug juokiasi, kalba" Mrj, *plẽpetas* „plepys" Pai; Mrj;

-eta: el̃geta (plačiai paplitęs nuo mūsų raštijos pradžios), *er̃zeta* „kas mėgsta erzinti, erzelinga" Gs, *klebetà* „išgveręs daiktas, nevikrus žmogus" Dglš; Trgn, *klegetà* „blogas, iškleręs vežimas" Skr; Jrb; „ratų dalis, kur įkišamas pertraukas" Plik, *kùleta* „padauža" Vl, *lepetà* „kas lėtai vaikščioja, dirba" Lp; Skr; LTR(Vlk); „plepys" Ktk, *meketà* „mikčius" Gdl, *plẽpeta* Ds, *plèpeta* „plepys" Alk; Rs (plg. *plẽpetas*), *rauketà* „susiraukėlis, paniurėlis" Ut; Dglš; Ign;

-etis/-etys(-ė): klebẽtis(-ė) „iškleręs daiktas" Tr; Ut; Ds; Kp; „netikėlis; išgverėlis" Užp, *meketỹs* „mikčius" Kb; Vlk; Mrc; Vrn;

Krok; „toks paukštis“ Dkš, *plepẽtis(-ė)* „plepys“ Šmk; Pn; Škn, *raukẽtis(-ė)* „susiraukėlis“ Alk; Plv; Grl; Vv; Lkč; Jnk; Gs ir kt[11].

Veikėjų pavadinimų su priesaga *-etas* (*-eta* ar su jos vėlesnėmis *i̯o*, (*i̯*)*ē* kamieno formomis) būta ir kitose baltų kalbose, pvz.: lat. *lepete* „kas nors labai plonas“, *kepete* „kas valgydamas ima per daug pilną šaukštą“ (LVG 386; BKGF 96), prūsų vietovardis *Algetos* (SV 52), plg. liet. *el̃geta*. Priesaga *-etas(-eta)* gali būti paveldėta iš indoeuropiečių prokalbės (su ja buvo daromi veiksmažodiniai būdvardžiai, gal ir ypatybių pavadinimai, žr. § 94). Tačiau veikėjų pavadinimams daryti ji buvo panaudota veikiausiai jau baltų kalbų dirvoje.

-ita, -itys; -ytas, -yta, -yčia

§ **217.** *-ita: dabità* „kas mėgsta puoštis“ J; Lkš; Vl, *mikità* ir „mikčius“ Rtn;

-itys: mikitỹs „mikčius“ Kb;

-ytas: klipỹtai „netikę, iškezę ratai“ Ln;

-yta: klibytà „kas eidamas šlubuoja“ J; Erž, *klipytà* „išklypęs koks daiktas“ Gs; Alk; „išklypėlis, silpnos sveikatos, kreivakojis žmogus“ Jrb; Jnk; Skr; Rm, *knipytà* „ištižėlis, susivėlėlis, lėtai dirbantis“ Up, *sukytà* „susisukėlis, susitraukėlis“ VšR, *šipytà* „kas mėgsta šaipytis“ Dkšt; Trgn; Prng; Slk; Lkm.

Priesagos **-ito-*, **-īto-* gali būti senos, su jomis iš pradžių buvo daromi būdvardžiai iš *i*-kamienių vardažodžių, plg. s.ind. *haritaḥ*, av. *za'rita-* ir s.ind. *hariṣ-*, av. *za'riš* „geltonas“, s.ind. *rōhitaḥ*, av. *rao'δita-* „raudonas“ ir s.ind. *rōhiṣ* „gazelė“, taip pat liet. *akỹtas* ir *akìs*, s.sl. *mastitъ* „riebus, nutukęs“ ir *mastь* „riebalai“, lot. *aurītus* „kas turi ilgas ausis; gerai klausąs“ ir *auris* „ausis“ (Brugmann, 1906, 404—405, 406; Wackernagel, Debrunner, 1954, 322—327 su lit.). Gana seniai šio tipo būdvardžiai ėmė daiktavardėti, plg. liet. *anỹta* ir pr. *ane* (Altmut[er]) E 172, s.vok.aukšt. *ana* „senelė“, lot. *anus* „sena moteris“ ir t.t. (LEW 10—11; ПЯ A—D 85; PKEŽ I 76—77 su lit.), gr. πολίτης „miestietis“ ir πόλις „miestas“, ὁδίτης „keliautojas“ ir ὁδός „ėjimas, kelionė“ (Brugmann, 1906, 407). Veikėjų pavadinimai su priesaga **-īto-* būdingi tik lietuvių kalbai.

-(s)čius

§ **218.** Å priesagos *-(s)čius* veikėjų pavadinimus randame K. Sirvydo žodyne. Išskyrus dabar plačiai paplitusį NAg *sukčius* SD[1] 78, 162, 200,

[11] Šis vedinys turi ir *i̯u*-kamienę formą *raukẽčius* Žvr.

212; SD[3] 104[12], visi jie labai reti: *dilsčius* „tykotojas“ SD[3] 313 (gal iš *dilbsčius*, plg. *dilbinėtojas* SD[3] 313, *dilsbius* „t.p.“ SD[5] 264), *draikčius* „klajūnas, bastūnas“ SD[3] 14 (t.p. N; [K]; brš), *kerščius* „keršytojas“ SD[3] 181 (t.p. N; [K]; J; brš). Tarmėse dar: *knìbčius* „kas ilgai knibinėjasi, krapštosi; į smulkmenas gilinasi; šykštuolis; vagilis“, *mìrkčius* (plačiai paplitę) ir retesni *apgaũčius* „apgavikas“ Grdž, *čiùpčius* „kas ilgai čiupinėjasi, dera, prastas pirkėjas“ Dkšt; Dglš; Slk, *der̃kčius* „kas prastai dirba“ Klvr, *dìlsčius* „dykinėtojas“ Žlv, *drìbčius* „sudribėlis“ Vlkv, *krùsčius* „kas mėgsta dirbinėti“ Alk.

Veikėjų pavadinimai su priesaga *-čius* yra kilę iš galūnės *-ius* ypatybės turėtojų pavadinimų, padarytų iš vardažodžių, turinčių priesagą *-tas*, plg. *sùkčius* ir *sùktas*, *apgaũčius* ir *apgáutas*, *ker̃ščius* ir *ker̃štas*.

-ėčius, -očius, -inčius

§ **219.** 3 antrinės priesagos atsirado priesagai *-čius* prisijungus prie *ė* ir *o* kamiengalių ir veiksmažodinės priesagos *-inti* sudaromojo dvigarsio *in:*

-ėčius: siuvėčius „siuvėjas“ BsO 404; BsMt II 223;

-očius: krausóčius „kas stovinėja be reikalo“ Dsm;

-inčius: dabiñčius „dabišius“ Vlkv; Ss; *dariñčius* „darytojas“ LC 1883,6, *galiñčius* „galiūnas“ Snt; K; J; Jnšk; Kt[13], *karšiñčius* (plačiai paplitęs), *mišiñčius* „maišyto kraujo žmogus“ J.

Vediniai su **-ro-*

-ras, -(s)ra, -rys(-ė), -sris(-ė)

§ **220.** Su priesaga *-ras* padarytas jau išblėsusios darybos labai senas žodis *výras* (plg. lat. *vīrs*, pr. *virs* III 101_{21}, s.ind. *vīraḥ*, lot. *vir* ir tt., žr. IEW 1177–1178; Порциг, 1964, 184; Трубачев, 1959, 102–104 su lit.; Инд. 758–759) iš veiksmažodžio **u̯ei-/u̯ī-* (plg. liet. *výti*), gal ir *taũras* (plg. pr. *tauris* E 648, sl. **turъ*, lot. *taurus*, gr. ταῦρος) – iš **tau-* (plg. s.ind. *tau-ti* „jis yra stiprus“, žr. Brugmann, 1906, 353; IEW 1080–1083), jeigu tai ne labai senas skolinys iš semitų-chamitų šeimos kalbų (Инд. 519–520).

---

[12] Šis vedinys čia turi šiuos variantus: *sukčias* SD[8] 498 (t.p. Sut; N; KŽ, plg. *sukčia* I. Simon), *sukščius* SD[3] 432, *sukščias* SD[5] 360 ta pačia reikšme.

[13] Šis vedinys gali būti padarytas iš dalyvio *gãlintis*, plg. lat. *perīte* „perinti višta“, *zidīte* „žindomas vaikas“ (BKGF 100).

Tarmėse vartojami keli veikėjų pavadinimai su priesagomis:

-ra: kýbra „aukštas plonas žmogus ar gyvulys“ J; Klm, *pašvaistra* „švaistūnas, lakstūnas“ Žeml, *skẽtra* „plevėsa, akiplėša“ Ds; Gs; Jrb (plg. *skẽtras, -à* „akiplėšiškas, piktas, nenuolaidus“ Trgn; Ds; Dglš; Antz; Km);

-sra: džiūsrà „kas liesas sudžiūvęs“ Šl;

-rys(-ė): kembrỹs(-ẽ) „t.p.“ Erž, *kem̃brė* „t.p.“ Ms; Vkš; Slnt (plg. *kem̃bras, -à* „liesas, prakaulus“ R; MŽ; N; [K]; J; „sustingęs, sustiręs“ J);

-sris (-ė): džiùsris (-ė) „t.p.“ Škn; Pkr.

Kelios antrinės priesagos atsirado priesagai *-ras (-ra, -ris/-rys)* prisijungus prie kamiengalio *a/e*.

-aras, -ara, -aris

§ **221.** *-aras (<a+-ras): gaĩštaras* „gaišena, nudvėsėlis“ Vlk, *kaũkaras* „kas kaukia“ Sdb, *kìbaras* „kas kimba“ J, *klẽdaras* Nms; Brs, *klẽgždaras* „iškleręs daiktas“ KlvrŽ, *klìbaras* „suiręs, išklibęs daiktas“ Mrs; „šlubis“ Kp, *plẽparas* „kas daug kalba“ Prn; gal čia priklauso ir *gõvaras* „garnys“ (Urbutis, 1981, 29 t.);

-ara: gaĩštara „gaišena, nudvėselis“ Vrn, *žíežara* „pikčiurna, rėksnė“ Gž;

-aris: klẽgždaris „iškleręs daiktas“ Vkš; Brs; Šts; Žd, *vėparis* „vėpla“ N; K.

-eras, era, -eris

§ **222.** *-eras* (priesagos *-aras* apofoninis variantas): *klẽderas* Mrj; Šn, *klèderas* „iškleręs daiktas“ Snt; Grš;

-era: klèdera „iškleręs daiktas“ Gs; Vlkv; Gl, *plèpera* „plepys“ Žvz;

-eris: klẽberis Grž; Jnš; Škn; Brž, *klèderis* „iškleręs daiktas“ Skdv, *klèkeris* „kas daug pasakoja“ Grš, *lẽberis* „ištižęs žmogus“ J; Upt, *plèperis* „barškantis vežimas“ Vlkv; Gs; Pjv; Ss; „mašina linams kulti, valyti“ Gdl; Kps; Jrb; „kas plepa“ K II 111; Jrb; Kps; Vlkv; Vvr ir kt.

Būdvardinės kilmės vedinių su priesaga **-ero-* yra ir kitose giminiškose kalbose, pvz.: gr. πενθερός „uošvis“ (plg. liet. *beñdras*), θαλερός „žydintis“, arm. *dalar* „žalias, šviežias“, s.ind. *dravaraḥ* „bėgantis“ (Brugmann, 1906, 356–357; Schwyzer, 1939, 482).

-*vas*, -*va*, -*vė*, -*vis*/-*vys*

§ **223.** Priesagą -*vas* turi labai senas, dabar darybiškai nebeskaidomas žodis *diẽvas* (plg. lat. *dìevs*, pr. *deiwis* E 1, s.ind. *dēwaḥ*, lot. *deus*, s.isl. *tívar* ir t.t.), kuris padarytas iš veiksmažodžio **dei-/dī-* „spindėti, šviesti" (plg. s.ind. *dīdėti* „šviečia, spindi") ir kadaise turėjo panašią reikšmę kaip kitas indoeuropietiško senumo žodis *dienà* (plg. lat. *dìena*, pr. acc. sg. *deinan* I 5_{10}, s.ind. *dinam* ir t.t. IEW 183–186; LEW 83–94; Инд. 792–793), padarytas su priesaga **-nā-*.

Priesagos -*vė* vedinys *gérvė*, turintis atitikmenis baltų ir slavų kalbose (plg. lat. *dzẽrve*, pr. *gerwe* E 715, s.rus. *жеравь* LEW 137; ПЯЕ–Н 223–227) galimas daiktas yra tos pačios kilmės kaip ir priesagos -*nys* vedinys *garnỹs* (žr. § 207).

Priesagų **-ųo-* ir **-no-* kaita yra labai senas ir kadaise gana reguliarus reiškinys (Schmid, 1970; 1991, 153–154), plg. liet. *kalvà* : *kálnas* (žr. § 148), *piẽva* : *piẽnas*, *pìlvas* : *pìlnas* (IEW 794; LEW 588, 593).

Galimas daiktas, kad vediniuose *ateĩvis* (paplitęs nuo XVI a.), *atéiva* „atėjūnas" Ds; Lš, *pareĩvis (pareivỹs)* „atėjūnas, ateivis" Brž; Grd; LzP, *péreivis* Lex 98a; C II 671; B 840; K II 65; J; M.Valanč, *péreiva* „perėjūnas" B 840; K; J glūdi indoeuropietiškas būdvardis **-eiųo-/-oiųo-*, plg. s.ind. *evaḥ* „skubantis; ėjimas; įpratimas, paprotys" ir s.vok.aukšt. *ēwa* (< **oiųā*) „sąjunga, santuoka" (IEW 295–296; LEW 119).

Kiti veikėjų pavadinimai su -*vas*, -*va*, -*vė*, -*vis*/-*vys* padaryti baltų, o kai kurie gal ir lietuvių kalbos dirvoje:

-*vas*: *spar̃vas* C I 392; Q 102; B 289; N; K I 259; J; NdŽ; KŽ;

-*va*: *sparvà* (turimas jau senuosiuose raštuose);

-*vė*: *pervė* „išneršusi žuvis" N; [K];

-*vis*/-*vys*: *apželvỹs* „kas apžėlęs, plaukuotas" Grgr; Al, *kálvis* (plg. lat. *kal̃vis* ME II 146–147).

-*yvas*, -*yva*, -*yvė*

§ **224.** Iš pradžių su antrine priesaga -*yvas*, matyt, buvo daromi būdvardžiai, plg. liet. *dalỹvas* : *dalìs*, s.sl. *milostivъ* „maloningas, atlaidus, gerašìrdis" : *milostь* „malonė", lot. *statīvus* „stovįs, nejudantis" : *statio* „stovėjimas; būklė; stovėjimo, sustojimo vieta; tinkama tvarka" (Meillet, 1905, 365–366; Hofmann, Leumann, 1928, 214; Варбот, 1969, 157–158; Vaillant, 1974, 475–479). Lietuvių kalboje dažniausiai su šia priesaga daromi būdvardžiai iš būdvardžių, pvz.: *ankstývas* : *ankstùs*, *vėlývas* :

vėlùs (LKA III Žemėl. Nr. 128. P. 142–143). Kai kurie šio tipo vediniai vėliau buvo susieti su veiksmažodžiais, visų pirma turinčiais priesagą *-yti*. Antai būdvardis *dalývas* siejasi tiek su daiktavardžiu *dalìs*, tiek su būdvardžiu *dalùs*, tiek su veiksmažodžiu *dalýti*. Daiktavardėjant būdvardžiui *dalývas* atsirado NAg *dalyvas* „dalyvautojas“ DP 305_{33}, 306_{9}, 501_{11}; „dalytojas“ Sln; LTR (Jnš) ir *dalyva* „matininkas, dalytojas“ SD[1] 29; SD[3] 58, 171, 235 (šis vedinys reiškia ir veiksmą „dalybos“, žr. § 107).

Tos pačios kilmės yra ir veikėjų pavadinimai su *-yvė: adỹvė* „mezgėja“ Kin, *augyvė* Mž 410_{15}; BP 56X; BB Ps 12X; GG 5X; Pat 15X; Job 5X; Pam 2X [...]; B 502, 927; N; K, *gimdývė* (daugelyje XVI–XVII a. ir vėlesnių raštų), *gindyvė* „ginėja“ SP I 360_{25}; II 97_{10}, *žindývė* „kas žindo“ SD[1] 77; SD[3] 163; NT 1 PvT 2,7; N; Kp; Lnkv.

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU DEMINUTYVINĖMIS PRIESAGOMIS

-ikas(-ė), -ikis(-ė)

§ **225.** Su priesaga *-ikas* (kaip ir su priesaga *-ėjas*) dabartinėje lietuvių kalboje daromi veikėjų pavadinimai iš pirminių veiksmažodžių (DaiktvDr 320–321). Šio tipo vediniai būdingiausi vakarų aukštaičių tarmei, o rytų aukštaičiuose yra kiek retesni (LKA III Žemėl. Nr. 114). Iš K. Sirvydo žodyno matyti, kad taip buvo ir XVII a.: čia randame tik vieną šio tipo vedinį *lojikas* „kas loja“ SD[1] 57; SD[3] 141.

Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių tarmėje veikėjų pavadinimų su priesaga *-ikas* buvo labai daug. J. Brodovskio žodyne šio tipo vedinių yra tik šiek tiek mažiau negu priesagos *-ėjas* veikėjų pavadinimų (čia jų santykis 22 : 29). F. Kuršaičio žodyne priesagos *-ikas* vediniai net gerokai viršija priesagos *-ėjas* vedinius (jų santykis 167 : 133). Veikėjų pavadinimų su priesaga *-ikas* produktyvumą Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių tarmėje rodo didelis retų vedinių kiekis. 8 šio tipo vediniai žinomi tik iš F. Kuršaičio žodyno: *bružìkas, cypìkas, kaukìkas, klykìkas, knaisìkas, kvėpìkas, likìkas, plėkìkas, virtìkas*. 52 priesagos *-ikas* NAg užfiksuoti dar A. Kuršaičio žodyne. Dauguma jų padaryta iš nepriešdėlinių pirminių veiksmažodžių (aut., 1991, 5).

§ **226.** XVI–XIX a. raštuose (daugiausia Mažosios Lietuvos) randame kelis retus veikėjų pavadinimus su *-ikis, -ė: kūlikis* „kūlikas“ K (t.p. Kin), *lopikis* „kas lopo“ C I 77, *lupikis* „lupikautojas“ C II 268; N, *paganìkis (-ė)* „piemuo, kerdžiaus padėjėjas“ C I 952; N; K, *pagunìkis* „t.p.“

K[14], *pjovìkis* „pjovikas“ R; N; RD 142; BR 1 Sam 7,12; K, *siuvikis* „siuvėjas“ DP 142_3, 378_{21}, 582_{49} ir gal *skubikis* „kas skubėdamas dirba“ B 387 (t.p. Kal). Pastarasis gali būti padarytas ne iš veiksmažodžio *skubė́ti*, bet iš būdvardžio *skubùs*.

§ 227. Latvių kalboje vartojamas vienas kitas veikėjo pavadinimas su atitinkama priesaga *-iķis* (matyt, iš senesnės *-ikas*), pvz.: *miniķis* „kas mina“ (plg. liet. *mynìkas*), *lãpiķis* „lopytojas“ (plg. liet. *lopìkas*, *lopikis* LVG 358).

Tiesioginių atitikmenų lietuvių kalbos NAg su priesaga *-ikas* (resp. *-ikis*) turi prūsų kalboje: *mynix* „odminys, kailius“ (Gerwer) E 511 (plg. liet. *mynìkas*), *schuwikis* „batsiuvys“ (Schuhwert) E 496 (plg. *siuvìkas*, *siuvikis*). Remiantis veiksmo pavadinimu acc. sg. *widekausnan* „liudijimą“ (Gezeugnis) I 5_{21} rekonstruojamas NAg **vīdikas* „tas, kas mato, liudininkas“ : pr. *widdai* „(pa)matė“ (sahe) III 113_1[15]. V. Mažiulis (1974, 215–217; PKEŽ I 349–351) mano, kad veikėjo pavadinimas (ne deminutyvas) gali būti ir pr. *genix* „genys“ (Specht) E 742 (plg. liet. *genė́ti*). Turint omenyje, kad dariausias baltų kalbų veikėjų pavadinimų priesagas **-tāi̯o-*, **-ēi̯o-* prūsų kalbos paminkluose turi tik du vediniai (žr. § 191), galima manyti, kad veikėjų pavadinimai su priesaga **-iko-* prūsų kalboje buvo nemažiau paplitę kaip lietuvių kalbos vakarų aukštaičių tarmėje.

Baltų kalbų veikėjų pavadinimų su priesaga **-iko-* giminaičių randama slavų kalbose. Su priesaga *-ьcь* (< **-iko-*) padaryta apie 20 praslaviškų veikėjų pavadinimų (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 82–87). Kai kurie iš jų turi tikslių atitikmenų baltų kalbose. Ypač senas yra liet. *siuvìkas*, kurį atitinka ne tik pr. *schuwikis*, bet ir visose slavų kalbose turimas vedinys **šьvьcь*[16], plg. dar liet. *mynikas*, lat. *minikis*, pr. *mynix* ir sl. **mьnьcь*, liet. *badìkas* ir sl. **bodьcь*, liet. *ėdìkas* ir sl. **ědьcь*, liet. *paganìkas* ir sl. **gonьcь*[17].

Kai kuriose slavų kalbose yra veikėjų pavadinimų ir su priesaga *-ьčь* (< **-iki̯o-*, žr. Sławski, 1974, 102), atitinkančia liet. *-ikis*, plg. liet. *paganìkis* ir ukr. *погонич*, serb.-kroat. *pogonić* (Мартынов, 1973, 31).

Priesagos **-iko-* (resp. **-iki̯o-*) panaudojimas veikėjų pavadinimams daryti yra bendra baltų ir slavų kalbų inovacija. Tačiau iš kokios darybos kategorijos paskolinta ši priesaga, dar nėra išaiškinta. Sen. indų, graikų, lotynų ir kai kuriose kitose indoeuropiečių kalbose su priesaga **-iko-*

---

[14] Apie jo darybą žr. Būga, 1959, 227; ŽD 131; GJL 277.

[15] SV 49, 273; Mažiulis, 1981, 70.

[16] Brugmann, 1906, 490; Būga, 1958, 278; Trautmann, 1923, 86, BKGF 88 ir kiti.

[17] Trautmann, 1923, 185; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 82, 83, 84–85, 88; Мартынов, 1973, 30.

daromi daiktavardiniai būdvardžiai, pvz.: s.ind. *varṣikaḥ* „lietingas“, gr. ἱππικός „arklio“, lot. *patricus* „tėvo“ ir t. t. K. Brugmannas (1906, 488–490) ir kai kurie vėlesni tyrinėtojai teigė[18], kad ir baltų bei slavų kalbų veikėjų pavadinimai (taip pat ir ypatybės turėtojų pavadinimai) su priesaga **-iko-* yra sudaiktavardėję būdvardžiai. Sutikus su šia prielaida reikėtų manyti, kad jie sudaiktavardėję labai tolimoje praeityje, nes nei baltų, nei, rodos, slavų kalbose būdvardžiai iš daiktavardžių su priesaga **-iko-* nėra daromi. Todėl ta prielaida neatrodo įtikima.

§ **228.** Veikiausiai priesaga **-iko-* į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą yra atėjusi iš deminutyvų kategorijos. Dabar lietuvių kalboje deminutyvai su priesaga *-ikas* yra labai reti, pvz.: *puodìkas* „puodukas“, *staldìkas* „mažos arklidės“ StngŽ 25 ir kt. (aut., 1991, 6).

Kadaise deminutyvai su priesaga *-ikas* buvo labiau paplitę. Tai visų pirma rodo jos paradigminis variantas *-ikė*, su kuriuo deminutyvai dar ir dabar reguliariai daromi žemaičių tarmėje ir gretimose vakarų aukštaičių šnektose (LKA III Žemėl. Nr. 116). Zíetelos tarmėje tam reikalui vartojamas kitas priesagos *-ikas* variantas *-yka* (Vidugiris, 1969, 149–150).

Vakariniame latvių kalbos tarmių plote deminutyvai kartais daromi su priesaga *-iķis* (Rūķe-Draviņa, 1959, 300–305).

Dar aiškesnių ir palyginti gausių atitikmenų lietuvių kalbos deminutyvai su priesaga *-ikas* (resp. *-ykas*) turi prūsų kalboje, pvz.: nom. pl. *bratīkai* „broleliai“ (Brüder) III 89_5, acc. sing. *gannikan* „moterėlę“ (Frewlein) III 105_{25}, acc. sing. *madlikan* „maldelę“ (Gebetlein) III 79_{10}, *malnijkix* „vaikelis“ (Kindlein) III 113_6, *stūndix* „valandėlė“ (Stündlein) III 56_9, acc. sing. *vijrikan* „vyrelį“ (Menlein) III 105_{24} ir kt.

Slavų kalbose atitinkama priesaga *-ьkъ* (resp. *-ьcь*) yra viena iš svarbiausių deminutyvų darybos priemonių[19]. V. Ivanovas su priesaga **-iko-* sieja toch. *-ške* (< **-kik-*, plg. sl. *-čikъ*), B dialekte plačiai vartotą deminutyvų darybai (Иванов, 1958). Vedinių su priesaga **-iko-/-ikā-* (< *i* + **-ko-/-kā-*), turinčių deminutyvų ar jiems artimą reikšmę, yra dar indoiranėnų[20], graikų[21] ir kitose indoeuropiečių kalbose (Ewald, 1924), plg. liet. tarm. *avìkė, avýka* „avelė“ ir sl. **ovьca*, s.ind. *avikaḥ, avikā* „avis“, gal ir kimr.

---

[18] Hirt, 1927, 284; Skardžius ŽD 130; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 89; Vaillant, 1974, 301; Савченко, 1974, 181 ir kiti.

[19] Vondrák, 1924, 620 tt.; Doroszewski, 1928; Бошкович, 1984, 206—254.

[20] Edgerton, 1911; Wackernagel, Debrunner, 1954, 311—318; Герценберг, 1972, 247.

[21] Chantraine, 1933, 385—386; 1966; Risch, 1937, 149—150.

ewig „elnio patelė“, sl. **děvica* ir s.ind. *devikā* „deivė“, galų antroponimą *Divico*, sl. **myšьka* ir s.ind. *mūṣikaḥ, mūṣikā* „musė“[22].

Taigi su priesaga *-*iko*- nuo seno buvo daromi ne tik būdvardžiai, bet ir deminutyvai. Apskritai visi indoeuropiečių kalbų deminutyvų formantai (*-*ko*-, *-*lo*-, *-*to*-, *-*no*-, *-*i̯o*-) sutampa su būdvardžių formantais. Tad, matyt, būta ir tokių laikų, kai tas pats formantas buvo vartojamas ir deminutyvams, ir būdvardžiams daryti.

§ 229. Blėstant priesagos *-*iko*- deminutyvinei funkcijai baltų (kaip ir slavų) kalbose imta su ja daryti ypatybės turėtojų pavadinimus:

a) iš daiktavardžių, pvz.: liet. *kaukarìkas* „pakaušis“ Sb (: *kaũkaras* „kalva, kauburys; kalno viršūnė; kakta; pakaušis“), *kaukorìkas* „vaikas didele galva“ Šmn (: *kaũkoris* „kauburys, krūva“ Klvr), *tarpìkas* „daržinės vidurys tarp galų, klojimo vieta pravažiuoti“ Pl; Slnt; Brs (: *tárpas*), lat. *namiķis* „sodininkas“ (: *nams* „namas“), pr. *preisiks* „priešas“ (Feindt) III 79_{20} (plg. liet. *príešas* ir *príešinykas*);

b) iš būdvardžių, pvz.: liet. *didìkas (: dìdis)*, *naujìkas* „naujokas“ SD[3] 226 (t.p. K; Vaižg; „naujakurys“ J; Klk; Vkš: *naũjas*), *raudonìkas* „raudonikis“ (: *raudõnas*), *šventìkas* (: *šveñtas*), pr. acc. pl. *swintickens* „šventaisiais“ (Heyligen) III 133_{8-9} (: *swints* „šventas“ (heilig) III 39_{10}), lat. *melniķis* „juodis (arklys)“ (: *melns* „juodas“).

Slavų kalbose šio darybos tipo vedinių, ypač padarytų iš būdvardžių, yra kur kas daugiau negu baltų kalbose, pvz.: sl. **junьcь* „jaunas bulius, jaunuolis, vaikas“ (plg. liet. *jaunìkis*) : **junъ* „jaunas“, **starьcь* „senis“ : **starъ*, **bogatьcь* „turtingas žmogus“ : **bogatъ* „turtingas“ (Sławski, 1974, 99–100). Tad slavų kalbose priesaga *-*iko*- į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą galėjo ateiti ne tiesiogiai iš deminutyvų, bet per ypatybės turėtojų pavadinimus[23]. Tuo tarpu baltų kalbose, kur ypatybės turėtojų pavadinimų su *-*iko*- yra mažiau, priesagą *-*iko*- veikėjų pavadinimai, matyt, pasiskolino tiesiog iš deminutyvų.

Aptarę priesagos *-*iko*- raidą matome, kad slavų kalbose yra užfiksuota senesnė jos būklė: 1) slavų kalbose ir dabar dažnai su priesaga *-*iko*- daromi deminutyvai; 2) NAg su *-*iko*- slavų kalbose (skirtingai nuo baltų kalbų) yra palyginti nedaug ir beveik visi jie padaryti praslavų kalboje. Matyt, NAg su priesaga *-*iko*- pradėta daryti vakariniuose baltų kalbų dialektuose, iš kur ši inovacija plito į slavų kalbas.

---

[22] ЭСРЯ III 116; Mayrhofer, 1956, 59; 1963, 668; Wackernagel, Debrunner, 1954, 313; Sławski, 1974, 95; ЭССЯ V 19–20.

[23] Pavyzdžiui, senojoje rusų kalboje kai kurie NAg su priesaga *-ьць*, *-а* (jų tarpe ir praslaviški) buvo darybiškai siejami ne tik su veiksmažodžiais, bet ir su vardažodžiais, pvz.: *гоньць* : *гонь*, *едица* : *едь* (Варбот, 1969, 82).

§ **230.** Priesaga *-eika* (resp. *-eikas*, *-eikis*) yra priesagos *-ikas* (resp. *-ikis*) apofoninis variantas, plg. *jauneikà* Lnkv; O ir *jaunìkis*, *júodeikis* Kltn; Ut ir *júodikis* „su rūgštimi virta kraujinė sriuba" Dlš, s.sl. *agnicь* : *agnьcь* (Būga, 1959, 99)[24]. Šią priesagą baltų kalbose turi daugiausia tikriniai vardai (asmenvardžiai, vietovardžiai, vandenvardžiai, pvz.: *Gedeĩkis*, *-à*, *Noreĩkas*, *-à* ir t.t.[25]). Bendrinių žodžių su priesaga *-eika* padaryta labai mažai. Jų tarpe yra keli veikėjų pavadinimai. Iš jų plačiausiai paplitęs vedinys *mušéika(mušeikà)*. Kiti yra visai reti, pvz.: *audeika* „audėja" B 865; N 14; LTR (Grl), *čiupéika* „čiupa" Vkš, *kabeikà* „kas kabinėjasi prie visų" Brt, *lindeikà* „landūnas, įsibrovėlis" On, *pagiréika* „pagyrūnas" Grv, *pluveikà* „kas paikinasi, paikuolis" Žl. Kai kurie iš minėtų vedinių turi ekspresyvumo atspalvį, būdingą deminutyvams.

-(i)ukas(-ė), *-(i)ūkas(-ė)*

§ **231.** Priesaga *-(i)ukas* formantui **-ko-* prisijungus prie kamiengalio *u*, plg. liet. *žmogiùkas* : *žmogùs*, sl. *synъkъ* „sūnelis" : **synъ* „sūnus", **sladъkъ* (plg. liet. *saldùs*), s.ind. *tanukaḥ* „plonas, smulkus" : *tanuṣ* „plonas; plokščias; smulkus; menkas, silpnas, mažas" (Brugmann, 1906, 491; Ewald, 1924, 26—27).

Senųjų priesagos *-ikas* deminutyvų lietuvių kalboje reikia su žiburiu ieškoti, o su priesaga *-(i)ukas(-ė)* jie daromi gana reguliariai beveik visose lietuvių kalbos tarmėse (ypač pietų aukštaičių, žr. LKA III Žemėl. Nr. 116). Antra vertus, veikėjų pavadinimų su priesaga *-(i)ukas* yra daug mažiau nei su *-ikas* ir dauguma jų yra išlaikę mažybinės reikšmės atspalvį, pvz.: *atžindùkas* „vaikas, atimtas nuo krūtinės ir po kurio laiko vėl žindytas" Užp; Srv, *badžiùkas* „varnalėšos sagutis, kibis" Vlk, *burzdùkas* „neramus, daug judantis vaikas" Ut, *drebùkas* „kas dreba" Nč, *grabštùkas* „vagišius" Rm; Srv; Mrj; Ėr; Pn, *kiščùkas* „išdykėlis" Ob, *klausiùkas* „kas mėgsta iš šalies klausytis" Aln, *laižùkas* „pataikūnas, intrigantas" Nč, *mitùkas* „kiek paūgėjęs gyvulių jauniklis" Ut, *murmùkas* „murmantis vaikas" Auk, *purkštùkas* „kas purkštauja, kas greit supyksta" Švnč; Rm, *rinkiùkas* „elgeta" Kal, *skundùkas* „skundikas" Vlkv; Žvr; Alk;

[24] Čia galime prisiminti ir tai, kad lietuvių kalbos priesagą *-inykas* (<*-inas*+*-ikas*) latvių kalboje atitinka priesaga *-(i)nieks* (<*-inas*+*-eikas*), kurioje slypi priesaga *-eikas* (LVG 361—365; Vaillant, 1974, 310; Sławski, 1974, 91).

[25] Būga, 1958, 140—142; SV 49; LVG 301; ŽD 159—160; Vanagas, 1970, 107—110.

Jrb; Rs, *snaudùkas* „kas snaudžia" Drsk; Azr, *spirdùkas* „kas spardosi" Alk ir kiti (žr. dar ŽD 136–137; DaiktvDr 328).

Vienas kitas veikėjo pavadinimas su priesaga *-ucis* (giminiška liet. *-ukas*) pastebėtas latvių kalboje, pvz.: *rāpucis* „mažas, šliaužiojantis vaikas" : *rāpt* „šliaužioti, ropoti" (LVG 360).

Slavų kalbose su priesaga *-ъkъ* taip pat daromi ne tik deminutyvai, bet ir veikėjų pavadinimai. Pastarieji ypač buvo paplitę senojoje lenkų kalboje (Doroszewski, 1928, 28–31). Vienas kitas jų rekonstruojamas ir praslavų kalbai, pvz.: **gǫdьkъ* „kas leidžia nemalonius garsus; kas groja muzikos instrumentu" : **gǫsti* „groti", **sъvědьkъ* „liudininkas" : **sъvědeti* „liudyti" (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 70–79).

§ **232.** Priesaga *-(i)ukas(-ė)* lietuvių kalbos tarmėse turi variantų *-(i)ūkas(-ė)*, su kuriuo irgi padarytas vienas kitas veikėjo pavadinimas, pvz.: *ėjū̃kė* „bastūnė" Plng, *klabū̃kai* „mažos rogutės" Lp; Lš; Kb; Drsk; Švnč, *klabū̃kas* „koks prastas daiktas, gyvulys" Vlkv; Ig; Bgt; Gž; Rdm; Pns; „dalgio ašmenų įlinkimas" Pls; Rod, *pakarū̃kas* „kas kabo" End, *slapū̃kas* „kas vengia viešumos, slapstosi" Tt; Kv; Užv; Up; Kltn; DūnŽ, *verščiū̃kas* „kas verčia kalbą" Kv; Als; Šts.

Priesaga *-(i)ūkas* kilo iš to paties formanto **-ko-*, prijungto prie ilgojo (ar pailgėjusio) kamiengalio *ū*[26], plg. sl. **kamykъ* ir **kamy* „akmuo", **(j)ezykъ* ir pr. *insuwis* „liežuvis" (Czunge) E 94 (<**en-ghū-*)[27], s.ind. *madhūkaḥ* „bitė" : *madhu-* „medus" (Brugmann, 1906, 498). Veiksmažodinių (ar vėliau su veiksmažodžiais susietų vardažodinių) priesagos **-ūko-* vedinių yra ir kitose giminiškose kalbose, pvz.: sl. **voldyka* „valdovė" : **volsti* „valdyti"[28], lot. *cadūcus* „krentantis" : *cado* „krentu", *mandūcus* „rajūnas" : *mando* „ryju", s.ind. *jañjapūka-* „nesiliaujant murmama (malda)" : *jañjapyate* „murma" (Osthoff, 1896, 38–39; Brugmann, 1906, 498; Wackernagel, Debrunner, 1954, 498).

---

[26] Be vyriškosios giminės *u* kamieno vardažodžių, indoeuropiečių kalbose buvo ir *ū* kamieno vardažodžių (daugiausia moteriškosios giminės). Jų daugiausia išliko slavų, indoiranėnų bei graikų kalbose, pvz.: sl. *svekry*, s. ind. *śvaśrū* „anyta", sl. **l'uby* „meilė", s. ind. *tanū́ṣ* „kūnas", gr. ἰθύς „kryptis, pažiūros" ir t.t. (Kretschmer, 1892, 332 tt.; Brugmann, 1906, 209—210; Specht, 1932, 217—221; Wackernagel, Debrunner, 1954, 491—498; Бернштейн, 1974, 220—241 ir kiti). Baltų kalbose ilgasis *ū* kamienas susiliejo su *u* kamieno paradigma ir visai išnyko (Specht, 1935, 255—257; Kazlauskas, 1968, 218—220). *ū* kamieno buvimą dabar rodo tik priesagos *-ūkas*, *-ūtas* (<*ū*+**-to-*), *-ūstas* (<*ū*+**-sto-*), *-ūnas* (<*ū*+**-no-*) ir pan.

[27] Brugmann, 1905—1906, 382; Specht, 1935, 257; ПЯ I—K 55—59; ЭССЯ VI 74—75; IX 140.

[28] Vedinys **voldyka*, galimas daiktas, padarytas iš išnykusio *ū* kamieno veiksmo pavadinimo **voldy* (Brückner, 1927, 626; Otrębski, 1962, 63—64; kitaip žr. ЭССЯ I 327 su lit.; Трубачев, 1959, 186).

§ 233. Priesaga *-(i)okas* atsirado iš formanto **-ko-*, prisijungusio prie kamiengalio **ā*, plg. liet. *stirniõkas* : *stìrna*, sl. **rybakъ* : **ryba*, s. ind. *bhikṣākaḥ* „kas prašo išmaldos" : *bhikṣā* „prašymas išmaldos", lot. *fugāx* „bėgantis" : *fuga* „bėgimas" (Brugmann, 1906, 498–501; Ewald, 1924, 21–22; Wackernagel, Debrunner, 1954, 266–267). Su šia priesaga kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse (ypač rytų ir pietų aukštaičių) gana dažnai daromi deminutyvai, žymintys vidutinio dydžio daiktus ar gyvus padarus[29]. Tam tikrą deminutyvinės reikšmės atspalvį išlaikė ir dauguma veikėjų pavadinimų su priesaga *-(i)okas*, paliudytų nuo XVI a.

J. Bretkūno Biblijoje randame retą vedinį *rijokas* „kas daug valgo, rijūnas" Mt 11,19 (t.p. J). J. Brodovskis savo žodyne yra pateikęs du šio tipo vedinius: ir dabar paplitusį NAg *viliokas* „apgavikas" 243, 846 ir tik Mažosios Lietuvos raštams būdingą *penokas* „auklėtinis" 976 (t.p. R II 277; MŽ II 371; N 284; [K]).

Dabartinėse tarmėse vartojamas visas būrys veikėjų pavadinimų su priesaga *-(i)okas*, pvz.: *bliūvõkas* „kas bliauna" Vlk, *brūžiõkas* „kas brūžiuoja" Šv, *ėjõkas* „kas eiklus" Kv, *gėrõkas* „gėrovas" Mrk, *grajõkas* „kas grajoja, ieško, nori pagriebti" Lkv, *klaidõkas* „klaidžiotojas, klajoklis" Brb, *kraustõkas* „kas visus daiktus išžiūrinėja" Žvr, *mušõkas* „kas mėgsta muštis" Ds; Ut; Sdk, *plyšõkas* „kas plyšoja, rėkauja" Ut, *sapaliõkas* „kas niekus kalba" Vlkv; Klvr; Alk, *sėjokẽlis* „sėjikas" Onš, *skėtrõkas* „plevėsa" Dkš, *strapaliõkas* „strapaila" Šn; Alkr, *stūmõkas* „rambus arklys" Mrc; „nepaslankus, tingus žmogus" Alv; Švn; Lrd; Mrj; Nmn; Lp; Al; Pns, *svajõkas* „valkata, tinginys" Dkš, *šaipõkas* „kas šaiposi" Sdb; Lnkv.

Su atitinkama priesaga *-akъ* (resp. *-'akъ* < **-(i̯)āko-*) veikėjų pavadinimai daromi kai kuriose slavų kalbose, pvz.: sl. **pros'akъ* „kas prašo, elgeta" : **prositi*, s. sl. *tęžakъ* „žemdirbys" : *tęžati* „dirbti", ček. *žebrak* „elgeta" : *žebrati* „elgetauti". Dar labiau slavų kalbose paplitęs šios priesagos paradigminis variantas *-ačь* (< **-āki̯o-*) – viena iš pagrindinių veikėjų pavadinimų darybos priemonių[30].

Tačiau slavų kalbose šio tipo vediniai neturi ekspresyvumo atspalvio, būdingo deminutyvams. Be to, slavų kalbose plačiai daromi ypatybės turėtojų pavadinimai su **-āko-*, pvz.: **novakъ* „naujokas", **svojakъ*

---

[29] ŽD 133—134; DaiktvDr 279—280. Deminutyvų su priesaga *-āks* yra ir kai kuriose latvių kalbos tarmėse (LVG 360—361; Rūķe-Draviņa, 1959, 289—294).

[30] Vondrák, 1927, 609—611; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 66—74; Vaillánt, 1974, 321—324, 326—329; Sławski, 1974, 89—90, 102.

„svainis“, *rybakъ „žvejas“ ir t.t. (Sławski, 1974, 89–90; Vaillant, 1974, 326–328). Tokia daryba taip pat gali būti labai sena, plg. liet. *naujókas*, sl. **novakъ* ir gr. νέᾱξ, νέᾱκος „jaunuolis“; taip pat s.ind. *bhikṣākaḥ* „kas prašo išmaldos“ : *bhikṣā* „išmalda“ (Brugmann, 1906, 501; Schwyzer, 1939, 543; Wackernagel, Debrunner, 1954, 267). Slavų kalbose (skirtingai negu lietuvių[31] kalboje) priesaga *-*āko-* į veikėjų pavadinimų kategoriją veikiausiai pateko ne iš deminutyvų, o iš ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijos (žr. dar aut., 1991a, 27–28).

-utis(-ė), -utas, -uta, -ūtas

§ **234.** Nemažoje lietuvių kalbos tarmių dalyje (ypač Lietuvos pietvakariuose ir pietuose, žr. LKA III Žemėl. Nr. 118) gana dažnai su priesaga *-utis(-ė)* daromi deminutyvai[32]. Deminutyvinės kilmės yra ir veikėjų pavadinimai su *-utis(-ė)*. Jie fiksuojami nuo mūsų raštijos pradžios: *abejutis* „abejotojas“ SD¹ 190; Ch¹ Mt 14,31; C II 1107 (t.p. Gsč; Aln), *treškutis* „plepys“ C II 407 (t.p. Q 457; N; K; Rkš; Ds), *truputis* „trupinys, mažas kieno kiekis“ (daugelyje raštų); *barškutis, skambutis* B 797, *sukutis* 821.

Dabar tarmėse vartojamos kelios dešimtys veikėjų pavadinimų su priesaga *-utis(-ė)*, padarytų iš nepriesaginių veiksmažodžių, pvz.: *blaškùtis* „kas blaškosi, vėjavaikis“ Mrk, *burkùtis* „karvelis“ J; Brž, *čiauškùtis* „kas čiauškia, čiulba“ Rs; Vl; Čk; Nm, *čiulbùtis* „čiulbėtojas“ Gr; Všn; Kp, *davùtis* „kas duoda“ J; Vkš; Užv, *draskùtis* „kas greitai plėšia drabužius; akiplėša“ Brt; Alvt, *gaišùtis* „gaišintojas“ Sal, *gaudùtis* „toks žaislas, sukutis“ Pln, *ieškùtis* „ieškotojas“ Gs, *keikùtis* „keikūnas“ Mrj, *klegùtis* „barškutis“; kas mėgsta klegėti“ Lnkv; Sd; Br; Varn, *knebùtis* „suknebęs, sulinkęs“ J; Skr, *krapštùtis* „kas lėtai dirba“ Ig, *kvarkùtė* „antis“ Skr, *prašùtė* „kas prašinėja“ PnmA, *purškùtis* „kas greitai supyksta“ Alk; Vlkv; Skr, *spindùtė* „spingsulė“ Plv, *sudžiuvùtis* „sudžiūvėlis“ Jrb ir kt. (žr. ŽD 362–364; DaiktvDr 324).

§ **235.** Kai kuriose pietinėse aukštaičių šnektose deminutyvai daromi ir su priesagos *-utis, -ė* senesniu paradigminiu variantu *-utas, -a* (<*u*+ **-to-*), pvz.: *langùtas* „langutis“, *kiškùtas* „kiškutis“, *mergutà* „mergaitė“ (LKA III Žemėl. Nr. 118). Galimas daiktas, deminutyvinės kilmės yra ir labai reti NAg su priesagomis *-utas: abejùtas* „kas nuolat abejoja“ Jz;

---

[31] Latvių ir prūsų kalbose veikėjų pavadinimų su šia priesaga nerasta.

[32] Deminutyvai su priesaga *-utis* turi atitikmenų latvių, prūsų (SV 52; LVG 386) ir gal slavų kalbose (Belić, 1901, 183; Отрембский, 1968, 137; Мартынов, 1973, 43–44).

Kair; Kp; Svn; Bsg (plg. *abejùtis*), *-uta: varguta* „vargeta, varguolis“ GDK 14, 47, 159, *vẽkuta* „meknys“ Antr.

Kaip priesaga *-ukas* turi variantą *-ūkas*, taip priesaga *-utas* – variantą *-ūtas*, su kuriuo padarytas vienas kitas veikėjo pavadinimas, pvz.: *šikū̃tas* „netikęs žmogus“ Jnšk (plg. *šikùtė* „užpakalis“ Plng; Kltn; Tvr; Arm; TDr IV 301 (Rš), *šikùtis* „kas silpnas“ Vrn).

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMŲ PRIESAGOMIS

-inykas/-ininkas(-ė)

§ **236.** Priesaga *-inykas* (kai kuriose vakarinėse tarmėse ji gavo formą *-ininkas* LKA III Žemėl. Nr. 115. P. 128–129) susidarė iš dviejų priesagų: būdvardinės **-ino-* ir deminutyvinės **-iko-* (žr. §§ 225–229). Priesaga *-inykas* turi atitikmenų prūsų ir slavų kalbose[33]. Senojoje rusų kalboje priesagos *-ьникъ* vediniai dar buvo siejami su priesagos *-ьный* būdvardžiais, pvz. *блудьникъ* : *блудьный*, *повозьникъ* : *повозьный*[34]. Dabar su priesaga **-inīko-* tiek baltų, tiek slavų kalbose dažniausiai daromi ypatybės turėtojų pavadinimai iš daiktavardžių. Tačiau kartais pasidaroma ir veikėjų pavadinimų.

Nuo mūsų raštijos pradžios ypač paplitęs NAg *liùdinykas* (*liùdininkas*). Daugelyje senųjų raštų randame NAg *vaidinykas* „vaiduoklis“, turimą ir dabar tarmėse (plg. *vaidenykas* „t.p. BB Pat 4,24; N). M. Petkevičius (PK 15X), S. B. Chilinskis (Ch[1] 10X) mėgo vartoti dabar jau išnykusį vedinį *prieštarnykas*[35] „kas prieštarauja“ (t.p. SD[1] 186; SD[3] 250, 459, plg. *prieštarninkas* N; K; Gmž). Kiti yra retesni: *eidinykas* „arklys, kuris vienos pusės kojas kelia kartu“ SD[1] 186; SD[3] 250 (plg. *eidiniñkas* „t.p.“ Q 380, 639; R II 275, 411; MŽ; [K]; „greitakojis ristūnas“ JD 846, 875; „geras ėjikas, keliauninkas“ Mš), *irstinykas* „jūrininkas“ SD[1] 214, *keikininkas* „keikūnas“ WP 252; C I 677 (t.p. N; K), *keršinykas* „keršytojas“ BP I 238_{17} (plg. *keršininkas* „t.p.“ B 386; N; „kerštingas žmogus“ Skr), *lojininkas* „keikūnas, šmeižikas“ BB Sir 23,1, *lupinykas* „engėjas“ Iz 14,2, *mąstinykas* „mąstytojas“ SD[3] 388 (plg. *mąstininkas* [K]), *netikinykė*

---

[33] BKGF 90; SV 49—50; ŽD 140; Vondrák, 1924, 630 tt.; Sławski, 1974, 90—91; Vaillant, 1974, 306—310; dėl lat. *-nieks* žr. § 230.

[34] Варбот, 1969, 97–98; Балалыкина, 1980, 41–42; Азарх, 1984, 96–101; plačiau apie priesagos **-inīko-/-ineiko-* kilmę žr. aut., 1991a, 25–26.

[35] Priesaga *-inykas(-ininkas)* neretai trumpinama numetant pirmąjį balsį *i*, o kartais ir visą skiemenį *in* (LKA III 129).

„kuri netiki" BP II 371_{25}, *pamėtinykas* BB Jer 12,1, *paniekinykas* „paniekintojas" Pat 22,12, *patarnykas* „pataikautojas" SD[1] 125, *plėšinykas* „plėšikas" BB Iz 17,14; BP II 356_7 (plg. *plėšininkas* NdŽ), *siutinykas* „pasiutėlis" DP 86_5 (t.p. Sut, plg. *siutininkas* NdŽ), *smirdininkas* „kas smirdi" Lex 83; C II 1152 (t.p. N), *šikininkas* „kas šika" Lex 45; C I 295; Krz 43 (t.p. N; NdŽ; KŽ).

XVIII – XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose randama dar: *garbstininkas(-ė)* „gerbstąs velionį" [K], *girgždininkas* „kas girgždina" K, *máudininkas* „kas maudo" K I 167, *pagyvenininkas* „namų šeimininkas" PrG 60_{38} (1712), *parvedininkas* „vestuvių dalyvis, palydintis jaunąją ir jos kraitį į jaunojo namus" RD 1; K; KlvD 274, *pirkininkas* „pirkėjas" R II 220; MŽ II 293; N; K I 679; [K], *plampininkas* „arklys, kuris vienos pusės kojas kelia kartu" K, *šėlininkas* „grimasų darytojas; veido kraipytojas" N; K.

§ **237.** Šio tipo vedinių dabar tarmėse yra daug mažiau, pvz.: *apgaudininkas* „kas apgaudinėja" Šts, *gaišininkė* „kas eikvoja" Grl, *galúonininkas* „kas galuojasi, daužosi" Vkš, *išbėgininkas* „išbėgęs, raumeningas medis" Užv, *mušinýkas(-ė)* „mušeika" Pl; Bsg; Sb, *paklýdinykas* „nenuorama, padauža" Mrc; Kb, *pasiléidininkas* „paleistuvis" Trk, *pavarinýkas* „varovas medžioklėje; piemuo, kuris genant bandą, eina gale" Rtn, *pavežnykas* „vežikas" Dgl; Trgn; Plš, *valginýkas* „valgytojas" Sl; Drsk.

§ **238.** Priesagą *-inykas* veikėjų pavadinimams daryti galėjo būti pradėta vartoti gana seniai. Tai rodytų panašios kilmės priesagos kitose baltų ir slavų kalbose.

Latvių kalboje veikėjų pavadinimai gana plačiai daromi su priesaga *-nieks* (apie jos kilmę žr. § 230; aut. 1991a, 26), pvz.: *krāpnieks* „apgavikas" : *krāpt* „apgauti", *stràdniẽks* „darbininkas" : *stràdât* „dirbti" ir t.t. (LVG 365; MLLVG I 143).

Prūsų kalboje randame veikėjų pavadinimų su priesaga *-enīk(a)s* (< **-eno-* + **-iko-*)[36] : acc. sg. *retenīkan* „išganytoją" (Heglandt) III 63_7 (plg. vok. *retten* „gelbėti"), *soalenix* „skalikas" (Vorlouf) E 702 (plg. liet. *skalìkas, skãlyti*) ir nežinia ar iš *-enik(a)s*, ar *-inik(a)s* aptrumpėjusia priesaga *-nīk(a)s*: *crixtnix* „krikštytojas" (Teuffer) III 111_{5-6} : *crixtitwi* „krikštyti" (tauffen) III 111_4, nom. pl. *sendraugiwēldnikai* „drauge veldėtojai" (Miterben) III 93_8, plg. liet. *vė́ldėti* (SV 506).

---

[36] Kai kuriuose Mažosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose randame ypatybės turėtojų pavadinimų su priesaga *-enykas/-eninkas* (Bezzenberger, 1877, 107—108; ŽD 141; aut., 1991a, 25 – 26), kuri turi atitikmenį slavų kalbose (Варбот, 1969, 96—97; Vaillant, 1974, 306).

Atitinkamos priesagos *-ьnikъ* vediniai siejami su veiksmažodžiais ir slavų kalbose, plg. sl. **blǫdьnikъ* „klajūnas" ir **blǫditi*" „klajoti" (greta **blędъ* „klajonė", **blǫdьnъ* „klajojantis"), **rězьnikъ* „pjovėjas" ir **rězati* „pjauti" (greta **rězъ*, **rězь* „pjovimas", **rězьnъ* „pjautas") ir kt. (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 96–102; Sławski, 1974, 90–91). Ėmus daryti šio tipo vedinius iš būt. k. l. neveikiamųjų dalyvių atsirado priesaga *-lьnikъ*, pvz.: s.sl. *mlьčalьnikъ* „vienuolis" : *mlьčati* „tylėti", s.rus. *будильникъ* „kas žadina" : *будити* „žadinti" (Варбот 1969, 103; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 102; Vaillant, 1974, 308–309). Lenkų kalboje veikėjų pavadinimai daromi su sudėtine priesaga *-ownik* (*<-ow(ać)+-nik)*, pvz.: *budownik* „statytojas" : *bodować* „statyti", *wędrownik* „klajūnas" : *wędrować* „klajoti" (Łoś, 1924, 69; Vaillant, 1974, 308). Panašių antrinių priesagų yra ir lietuvių kalboje.

-aunykas/-auninkas(-ė)

§ **239**. Priesaga *-aunykas/-auninkas(-ė)* atsirado aptrumpėjusiai priesagai *-(i)nykas/-(i)ninkas(-ė)* prisijungus prie būtojo kartinio laiko veiksmažodžių su priesaga *-auti* (būt. k. l. *-avo*) (plg. *keliaunỹkas* < **keliav(i)nỹkas*, žr. Skardžius, 1929, 8; ŽD 149). Veikėjų pavadinimus su *-aunykas/-auninkas(-ė)* daryti galėjo skatinti ir atitinkami lenkų kalbos vediniai su *-ownik* (apie ją žr. § 238), plg. skolinius *budaunykas* „namų statytojas" Ch 2 Kar 22,6; NT Mt 21,42; Bt Mr 12,10, *vendraunykas* „keliautojas" N; K; BsP I 17; LTR (Brš; Sn).

XVI–XVII a. raštuose (daugiausia J. Bretkūno) randame NĄg *drąsaunykė* „išdykėlė" BB Sir 22,5, *kariaunykas* „kariautojas" BB Teis 18,2; 2 Sam 1,27; 17,8; Jer 48,45; 2 Mak 11,44 [...]; SD[3] 85; 152, 392, 469; SP I 259; PK 120_{27} („karo mėgėjas, policininkas" Vlkv, plg. *kariauniñkas* „kariautojas" Gs), *kekšaunykas* „ištvirkėlis" BB 1 Kar 22,47; Teis 1,70 (plg. *kekšauninkas* R II 212; MŽ II 491; N), *keliaunykas* „keliautojas" Lex 205 (turimas ir dabar), *ūžaunykė* „gimdyvė" BB Jer 31,8; Bar 6,28; BP I 222_{10} (plg. *ūžauninkė* N; G 118). Vėlesniuose Mažosios Lietuvos raštuose – dar: *latrauniñkas* „girtuoklis" N; K, *lėbáuninkas* „kas lėbauja" B 985; R II 310; RB Pat 23,40; K, *smarkauniñkas* „kas labai smarkus, rūstus, tironas" RD 190; K I 171; II 364; Jrk 16 („kas veiklus, greitas" Vkš).

Šio tipo vedinių yra ir tarmėse: *burtáunykas* „burtininkas" Kb, *dūsauninkas* „kas dūsauja" G 82, *kerštaunỹkas* „kerštininkas" Ds; Sb, *lalaunỹkas* „kas lalauja per Velykas" Vrn; Rtn; Lp, *maldauniñkas* „maldininkas" Užv; Kltn, *pirmaunykas* „pirmininkas" Mlt, *paliauniñkas* „paliau-

tojas“ Šlv, *põsakaunykė* „pasakotoja“ Šd, *smaliaunykas* „smalyžius“ Rdm, *pievelidunykas(-ė)* „kas išnomuoja pievą nusišienauti“ Rtn, *žvejauniñkas* „žuvininkas“ Škn; Grz.

-elnykas/-elninkas(-ė)

§ **240**. Aptrumpėjusią priesagą *-(i)nykas/-(i)ninkas(-ė)* pridėjus prie priesagos *-elis(-ė)* atsirado nauja priesaga *-elnykas/-elninkas(-ė)*, plg. *kirvelnykas* SD[3] 81, *kirvélninkas* „karys su alebarda“ K; „kas mėgsta kapoti kirviu“ J ir *kirvẽlis*, *kuodélnykė* „verpėja“ Rtn; Lš ir *kuodẽlis*, *mainélnykas* Kp; Rš ir *mainẽlis* „maineiva“ Ak; Prng; Rš ir kt. (ŽD 149–150). Vėliau su šia priesaga imta daryti ir veikėjų pavadinimus. Tam galėjo turėti įtakos slaviška priesaga *-lьnikъ* (apie ją žr. § 238), plg. senuosiuose raštuose turimus skolinius *mučelnykas(mučelninkas)* „kankinys“, *pustelnykas (pustelninkas)* „atsiskyrėlis; eikvotojas, išlaidautojas“ (Skardžius, 1931, 135, 148).

XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos žodynuose randame NAg *vertelninkas* „amatininkas“ B 630; N; [K]. Tarmėse dar: *blodélnykas* „kas blodėja“ Kp, *kùtelnykas(-ė)* „kas kutena“ Rtn, *pavydélninkas* J; Skr; Vkš; Sim, *pavydel̃ninkas* Kl, *pavydélnykas(-ė)* Sk; Dbk, *užvydélninkas* „pavyduolis“ J; Rs.

-tinykas/-tininkas

§ **241**. Priesagą *-inykas/-ininkas* pridėjus prie būt. k. l. neveikiamųjų dalyvių (ar priesagos *-tas* vedinių) atsirado nauja priesaga *-tinykas/-tiniñkas*. XVII a. raštuose randame NAg: *vežtinykas* „važiuojamasis arklys“ SD[5] 485 (t.p. Sut, plg. *vežtininkas* N; [K]), *viltinykas* „apgavikas“ KN 34_{20}; MP 240_{24}, 275_{16} (plg. *viltiniñkas* Kos 586; Sut; BŽ 184), *žaistinykas* „žaidėjas“ SD[3] 74,469 (t.p. Sut, plg. *žaistininkas* Kel 1886,31). XVIII–XIX a. raštuose buvo vartojami vediniai *reikštininkas* „kas apkalba, apšmeižia“ B 961 (t.p. N; [K]), *žavėtinykas* „kerėtojas“ NT Apr 31,8; S.Dauk, turimas ir dabar žemaičių tarmėje (Kl; Slnt; Yl). Tarmėse dar: *galą́stininkas* „kas galanda“ Tl, *kapótininkas* „miško kirtėjas“ J, *pirktìnykas* „kas pirkęs žemės“ Rm.

-(i)onas(-ė)

§ **242**. XVI–XVII a. vartojami vediniai *derklonas* „darkus žmogus“ Lex 99 (t.p. B; N; [K]), *dilbonas* „paniurėlis“ Lex 150 (t.p. N; Š), *klaigonas* „fanatikas“ MT 113, 120, *palaidonas* „palaidūnas“ Ch[1] JokL

4,4 (plg. *palaidoniškai* „palaidūniškai“ Bt Luk 15,15; Sut), *valdonas* „valdinys; valdytojas“ (Būga, 1959, 371—372; Карацеюс, 1987, 111—116). Tarmėse dar: *baubõnas* „kas baubia“ Alk, *bliūvõnas* „kas bliauna“ Prng, *dodõnė* „plepys“ Grš; Lkš; Slv; Br, *garglõnas* „rėksnys“ Ktk, *gėrõnas* „gėrovas“ Slk, *kėzlõnas* „kas negražiai eina“ Trgn; Krkl, *kliùnkonas* „nepaslankus, ištižęs, menko proto žmogus“ Šts, *lindõnas* „kas visur lenda“ (d.) Nč, *lepsõnas* „kas riogso kur“ Ktk, *mišõnas* „maišytos veislės gyvulys“ Trgn, *pleišõnas* Užp, *plyšõnas* „kas rėkauja“ Trgn, *skreičiõnas* „kas skeryčiojasi“ Vlkv, *spjaudõnas* „spjaudalius“ Lkm, *šaukõnas* „kas šaukia“ Švd; Slk, *šiaušiõnas* „pasišiaušėlis“ Gs.

Priesagos *-onas* vedinių kilmė aiškinama nevienodai. J. Zubaty (1954, 177 tt.) juos sieja su sl. *-anъ*, s.ind. *-ana-* dalyviais. K. Būga (1959, 372—375) mano, kad priesaga *-onas* atsiradusi priesagai *-nas* priaugus prie vardažodinio ar veiksmažodinio *o* kamiengalio. F. Spechtas (1932, 225—227) šią K. Būgos mintį sugriežtina. Jis teigia, kad tvirtapradiškai kirčiuojami vediniai (pvz.: *dirvónas* : *dirvà*, *geltónas* : *geltà* ir t.t.) yra iš prigimties vardažodiniai būdvardžiai (kai kurie vėliau sudaiktavardėję), o tvirtagališkai kirčiuojami — veikėjų pavadinimai. Šią F. Spechto tezę P. Skardžius (1937a, 130—131) kritikavo. Jis nurodė, kad ne visi priesagos *-onas* vediniai, padaryti iš vardažodžių, kirčiuojami tvirtapradiškai, plg. *gyslõnas (: gýsla)*, *galvõnas (: galvà)*, *Dirvõnas* (pavardė) (: *dirvà)*.

Veikiausiai visi priesagos *-onas* vediniai yra tos pačios kilmės. Iš pradžių su šia priesaga buvo daromi būdvardžiai iš *ā*-kamienių daiktavardžių, plg. *geltónas* ir *geltà*, *vìlnonas* (lat. *vilnãns*) ir *vìlna*. Šis darybos tipas turi atitikmenų kitose giminiškose kalbose, plg. lot. *īnsulānus* „salinis“ : *īnsula* „sala“, gr. ποτᾱνός „skraidantis“ : ποτά „skrydis“[37]. Kai kurie būdvardžiai su **-āno-* sudaiktavardėjo, t.y. tapo ypatybės turėtojų pavadinimais (pvz., *dirvónas*). Dalis jų vėliau buvo susieti su veiksmažodžiais, visų pirma su tais, kurie turi priesagą *-oti*.

Priesaga **-āno-* į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą turėjo būti įtraukta gana seniai. Mat, su ja veikėjų pavadinimai daromi ne tik lietuvių, bet ir latvių bei slavų kalbose, plg. lat. *likãns* „kreivys, kas eina susikūprinęs“ (ME II 483; LVG 305), sl. **běganъ (*běžanъ)* „bėgūnas“, **stojanъ* „kas stovi“ (Sławski, 1974, 130; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 125—127).

---

[37] Brugmann, 1906, 280—281; Hofmann, Leumann, 1928, 223—224; Chantraine, 1933, 206; Schwyzer, 1939, 490.

§ **243.** Nemaža priesagos *-ūnas(-ė)* veikėjų pavadinimų randami XVI–XVII a. raštuose: *atėjūnas* Ch^1 5X, *bėgūnas* SD^1 74, 213; Lex 57a, *galiūnas* SD^3 177, 181; SP I 103_{18}, 299_2; II 94_{16}, 98_{24}; SlG II 100_6; Ch^1 6X, *gėrūnas* „girtuoklis, palaidūnas" SD^3 379, *keikūnas* SD^1 143, *lepūnas* „išlepėlis, išdidus žmogus" (daugelyje raštų), *pabastūnas* „kas bastosi" BB Teis 11,3, *pabėgūnas* „pabėgėlis" SD^3 535, *paklaidūnas* „klaidatikis, atskalūnas, veidmainis" Mž 511_{5-6}; DP 10X (tarmėse turimas reikšme „kas klaidžioja, klajoja"), *palaidūnė* DP 6X; SlG II 110_{19}, *pataikūnas* DP 7X; BB Teis 18,27; Ch^1 ApD 17,5; PvTit 1,12, *pateikūnas* „kas dykinėja" BP II 277_6; SE 189; Lex 62a, *šokūnė* „kuri šokinėja" DP 483_{35}, *vijūnas* SD^1 123; SD^3 225, 297 (vartojami tarmėse) ir dabar išnykę *bildūnas* „bildukas" Lex 68; C II 229 (t.p. N; [K]), *bogūnas* „bėgūnas" DP 86_8. 150_{28}, 233_{47}, *klaidūnas* „paklydėlis; kas klysta, kitus klaidina; klaidatikis" (daugelyje raštų, žr. aut., 1987, 98), *kleidūnas* „kas klysta" BB Pat 10,17; BP I $142_{6,17}$, 211_{11}; II 31_{14}; Lex 77a; C II 278 (t.p. Krz 22), *nepaklausūnas* „kas nelaimingas" Lex 99a, *patekūnas* „tarnas" C I 1162 (t.p. B 833; MŽ II 314), *prakeliūnas* „viršininkas" SD^3 353 (t.p. N; [K]), *šaukūnas* „šauklys" DP 174_{33} (turimas ir vėlesniuose raštuose), *tekūnas* „tarnas" BB Mik 1,13; Iz 30,16; Kron 30,6; Lex 57, 113; C I 1142 (turimas dar XVIII–XIX a. raštuose). J. Brodovskio žodyne užfiksuoti dar reti NAg *padykūnas* „dykūnas" B 926 (t.p. N; LTR (Auk) ir *paklydūnas* „kas klysta" B 40 (t.p. N).

Nemaža dalis minėtų vedinių gali būti susiję ne tik su veiksmažodžiais, bet ir su vardažodžiais *bėgùs* „bėgantis" SD^1 122; B; LB 90; J; Gs, *galià*, *klaidùs*, *lepùs*, *pabastà* „bastūnas" N; [K]; J; Dv, *paklaidà*, *paklaidùs* „netikras, apgaulingas" DP 344_{47}; „klaidingas" Sut; J; N, *paláidas*, *pataikùs* „rodantis palankumą, malonę" Grš; „be rūpesčių, ramus" Dov, *pãteika (pateikà)* „dykinėjimas", *prãkelas* „prakilnus" Užv, *šaukus* „šaukiantis, rėksmingas" SD^3 136; N; [K]; KŽ; NdŽ.

§ **244.** Panaši būklė yra ir dabar tarmėse. Iš 165 priesagos *-ūnas(-ė)* vedinių, didžiajame Lietuvių kalbos žodyne (I–XIV t.) pateiktų iš tarmių, rasta vos 30 veikėjų pavadinimų, kurie siejasi tik su veiksmažodžiais. Išskyrus *atėjū̃nas*, *keikū̃nas*, *paplavū̃nas*, *pérėjūnas (perėjū̃nas)*, kiti yra gana reti: *birzdū̃nas* Lkm; Dglš, *bizdū̃nas* „kas nuolat skuba, bet nieko nepadaro" Rš, *brazdū̃nas* „kas brazda" Vkš, *brazgū̃nas* „žvangučiai" Švnč; Grv, *breizū̃nas* „kas mėgsta breizuoti" Dglš, *ciktū̃nas* „kas kalbėdamas ciktuoja" Vvs; Ppr, *draibstū̃nas* „kas nerimtai elgiasi, nori pasirodyti" Tvr, *drakū̃nas* „kas drakuoja" Šts, *ėjū̃nas* „bastūnas" Gs; Vdžg, *išlėkū̃-*

nas „tas, kas išlekia“ Glv; Č, *ištekūnė* „ištekuolė“ Mrk, *kėzlūnas* „kas negražiai eina“ Ds, *klabūnas* „dalgio ašmens išlinkimas“ Trgn, *kriksūnas* „kas rėkdamas kalba, rėksnys“ Grv, *laigūnas* „kas laksto“ Vkš, *lemžūnas* „neapsukrus, silpnas žmogus“ Srj, *merūnas* „mairūnas“ JV 40; KlvD 136; Vv; Gl, *paplazdūnas* „kas paplazdomis skraido“ Šlč, *paskraidūnas* „linksmas, jaunas, greitas žmogus“ Ktk, *perėdūnas* „kas kitus apvalgo“ Lp, *plyšūnas* „kas plyšauja, rėkauja“ Rmč, *rairūnas* „kas daug iš lėto kalba“ Dglš, *skerdūnas* „paskerstas gyvulys“ Lnkv, *skretūnas* „skretnius“ Pls, *suėjūnai* „kas atėję, svetimi“ J; Vl, *šėrūnas* „gerai šeriamas gyvulys“ Als; „vaikas“ LTR (Vlkv).

Latvių kalboje priesagos *-ūn(a)s(-e)* vedinių yra labai mažai ir tie patys vartojami tik tarmėse ir tautosakoje (LVG 320). Iš jų vienas kitas padarytas ir iš veiksmažodžių, pvz., *klabūnes* „atvira burna“ (greta *klabuoņa* „plepalai“) : *klabêt* „klebėti, plepėti“ (Specht, 1932, 264). Vienas veikėjo pavadinimas su priesaga *-ūn(a)s* užfiksuotas ir prūsų kalboje: *waldūns* „veldėtojas“ (Erbe) III 131_{21} su variantu nom. pl. *weldūnai* „veldėtojai“ (Erben) III 63_{9} (plg. liet. *valdýti, véldėti* SV 46, 270).

§ **245**. Neabejotina, kad priesaga *-ūnas(-ė)* į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą atėjo iš ypatybės turėtojų pavadinimų. Tačiau kokia šios priesagos kilmė, kol kas dar nenustatyta. Dėl panašumo su slaviška priesaga *-unъ* A. Leskienas (1891, 395—396) priesagą *-ūnas* buvo linkęs laikyti slavizmu. Tik 1920 m. K. Būga (1959, 331—376) remdamasis gausia medžiaga apgynė pastarosios priesagos lietuviškumą ir iškėlė hipotezę, pagal kurią priesaga *-ūnas(-ė)*, kaip ir priesagos *-uonas*, *-uonis* esanti kilusi iš **-ōn-*. Mat jis manė, kad M. Daukšos senovinio vedinio *žmuo* (apie jį žr. § 248) formos acc. sg. *ʒmúnį* DP 439_{5}, *ʒmûnį* 329_{29}, nom. dual. *ʒmûne* 313_{19}, *ʒmûnę* 314_{16} buvusios su ilguoju tvirtapradžiu *ū* (t.y. *žmū́nį, žmū́ne*). F. Spechtas (1932) argumentuotai įrodė, kad pastarosios formos turėjusios trumpąjį *u* (t.y. *žmuni, žmune*) ir iškėlė naują priesagos *-ūnas (-ė)* kilmės versiją. Jo nuomone, tvirtapradiškai kirčiuojamuose vediniuose (pvz., *karaliū́nas, viršū́nė*)[38] ši priesaga yra išsirutuliojusi iš priesagos **-no-*, priaugusios prie *u* kamiengalio (vėliau pailgėjusio), plg. lot. *tribūnus* „tribūnas, apygardos valdytojas“ : *tribus* „apygarda“ (Hofmann, Leumann, 1928, 223), s.ind. *damūnas* „namams priklausantis“ ir lot. *domus*, sl. **domъ* bei liet. *namūnaĩtis* „ūkininko sūnus ar duktė, tėvūnaitis“ J; Grk (Wackernagel, Debrunner, 1954, 499 su lit.). Tvirtagališkai

[38] Taip kirčiuojami ir gana gausūs tėvavardiniai asmenvardžiai su *-ūnas(-ė)*, vėliau virtę pavardėmis (apie jų paplitimą žr. Salys, 1930, 139; Zinkevičius, 1977a, 153—154; Maciejauskienė, 1977, 162—163).

kirčiuojamuose vediniuose priesagą *-ūnas(-ė)* F. Spechtas tiesiogiai siejo su slaviška priesaga *-yn'a*, kuri nuo J. Zubaty (1954, 335–345) laikų dažniausiai kildinama iš indoeuropietiškos priesagos **-nįā*, priaugusios prie ilgojo *ū* kamieno[39] (apie jį žr. § 232), t.y. iš **-ūnįā* turėjusi išsirutulioti priesaga *-ūnė*, o vėliau pagal *-inykas(-ė)* tipo priesagų (turinčių ir vyriškosios, ir moteriškosios giminės formas) atsiradusi ir priesaga *-ūnas*. Tačiau tai labai abejotina (Трубачев, 1959, 184). Su slaviškos priesagos *-yn'a* vediniais siejasi nebent senas lietuviškas socialinis terminas *rykūnia* „reikalų tvarkytoja", padarytas su priesaga *-ūnia* (Karaciejus, 1983), jeigu jis nėra kilęs iš senesnio *rykūnė*, plg. dar pr. acc. sg. *maldūnin* „jaunimas" (Jugent) III 17_{15}, kuris yra artimas slaviškiems priesagos *-yni* vediniams (Brugmann, 1906, 215; Specht, 1932, 223).

Paprasčiau priesagą *-ūnas* kildinti iš priesagos **-no-*, priaugusios prie ilgojo *ū* kamiengalio (plg. minėtas priesagas *-ūkas*, *-ūtas*, žr. §§ 232, 235). Tad baltų kalbų priesaga *-ūnas* ir sl. *-unъ (<u/ou+*-no-)* veikiausiai skiriasi tik kamiengaliu (aut., 1991a, 30–31). Tai sutinka su šių priesagų funkcijos artimumu. Slaviška priesaga *-unъ*, kaip ir liet. *-ūnas*, yra plačiai vartojama ne tik ypatybės turėtojų, bet ir veikėjų pavadinimams daryti (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 56–61). Be to, slavų kalbose yra padaryti keli vediniai su priesaga **-ūno-*, pvz.: **Perynъ* „Perkūnas", **pelynъ* „pelynas, metėlė" (Sławski, 1974, 134); plg. dar liet. *viršū̃nė*, lat. *virsūne*, pr. antrop. *Wirsune*[40] ir rus. *вершина*. Matyt, iš pradžių su priesaga *-ūnas* buvo daromi vardažodiniai būdvardžiai, kurie vėliau sudaiktavardėjo, plg. *saldū̃nas* „saldinis" Lkm; Dglš; Švnč; Str; Upn, taip pat *ilgūnė̃lis* „ilgas" Vaižg; Grž, *mažiū̃nikas* „mažas" Kv; Rt.

-uon-

§ **246**. K. Sirvydo žodyne randame visą būrį veikėjų pavadinimų, kurie nom. sg. turi priebalsinio linksniavimo formas su *-uo(<*-ōn-)*. Išskyrus vedinį *geluo* „geluonis", kuris turimas daugelyje senųjų raštų ir tarmių, visi jie yra labai reti: *aplaiduo* „pabėgėlis, atskalūnas" SD[3] 353 (t.p. N; [K]; Ba 2 Moz 32,20), *atajuo* „atėjūnas" SD[1] 108, *išgamuo*

[39] Žr. dar Meillet, 1905, 457—458; Brugmann, 1906, 285; Vondrák, 1924, 551; Бошкович, 1984, 161—166; Бернштейн, 1974, 221 ir kt.

[40] Baltų kalbose yra keli vediniai su senesne priesaga *-ūna*, plg. lat. *bricūna* „išdykęs vaikas", liet. hidr. *Beržūnà* Šlčn, *Matrūnà* Dv, *Šerūna* Šll (Vanagas, 1970, 202) ir lot. *lacūna* „dauba, dauburys; bedugnė; klanas" : *lacus* „ežeras, kūdra", gr. χελώνη : χέλῡς „vėžlys" (Brugmann, 1906, 280; Hofmann, Leumann, 1928, 223; Schwyzer, 1939, 491). Priesaga *-ūnė* veikiausiai atsirado iš **-ūnā* dėl *(į)ē* kamieno produktyvumo (plg. *-yba→-ybė; -ysta→-ystė*, žr. §§ 115, 116).

„išgama, išsigimėlis“ SD[1] 202, *neužauguo* „neužauga“ SD[1] 52; SD[3] 155, *numanuo* „kas supratingas, numanantis“ SD[3] 167, *padaužuo* „padauža“ 14, 83, 325, *pakaruo* „kas pakartas; niekšas, latras“ SD[1] 101, 179, *paklaiduo* „kas klysta“ SD[3] 18, *paleiduo* „palaidūnas“ SD[1] 43, 68, 74, 92, 96, 97; SD[3] 11, 191, 329, 381, 430, *paniūruo* „paniūrėlis“ SD[1] 125, 130, 134; SD[3] 167. Dauguma jų siejasi ir su vardažodžiais, plg. *aplaidùs* „apsileidęs, vangus“ SD[5] 216; Ba Ekli 4,34, *ìšgama, neùžauga, numanùs, padáuža, paláidas, paniūrùs* „niūrus, paniuręs, liūdnas“ SD[3] 145, 167; N; [K]; A.Vien; Vaižg; NdŽ.

§ **247**. Kur kas daugiau yra veikėjų pavadinimų su *-uonis(-ė)*, daugiausia turinčių naujesnes *i, i̯o* arba *(i̯)ē* kamienų formas (Kazlauskas, 1968, 273–276). Greta *geluo* randame NAg *geluõnis* (fiksuojamus nuo mūsų raštijos pradžios), greta *atajuo – atajuõnis* „ateivis, atėjūnas“ Mlt; Lkm, greta *neužauguo – neužauguonė* SD[3] 97, greta *palaiduo – palaiduonis* Ch[1] JokL 4,4.

XVI–XVII a. raštuose vartojami dar šie veikėjų pavadinimai su *-uonis(-ė): palikuonis* DP 29X; BB Joz 18,14; Kar 21,21 ir reti *atskaluonis* „atskalūnas“ DP 93X; BB Joz 9,7 (t.p. B 779; Grg; Dr), *paklaiduonis(-ė)* „klaidatikis, atskalūnas“ DP 282_{43}, 374_{2}, 441_{13}, *pavyduonis* „pavyduolis“ C II 124 (t.p. B 916), kurie gali sietis su būdvardžiais *atskalùs* „skalus“ Vlkv; „nešnekus, atsiskyręs“ Btg; „nuošalus“, *paklaidus* (žr. § 243), *pavydùs.*

Tik veiksmažodžiais besiremiančių veikėjų pavadinimų su *-uonis(-ė)* tarmėse irgi yra labai nedaug, pvz.: *atėjuonìs* „atėjūnas“ Lkm; Al; Ml; Ds; Ob, *auguonìs* „votis, skaudulys“ Sg; Prk, *išderkuõnės* „išdaigininkai“ Lš, *ištekuõnė* „ištekuolė“ Kp, *lėkuõniai* „vėtant pirmiau išlekiantys, gerieji rugiai“ Mrk, *palakstuõnė* „aukšlė“ Ps, *patìsuõnis* „žeme slenkantys augalai“ Trgn, *skanduõnis* Ut; Dgp, *skenduonìs (skenduõnis,* plačiai paplitęs), *sproguonìs* „kas daug valgo“ Gršl; Dr, *sū́puonis* „sūpuoklės“ Nmč.

Šio tipo vedinių yra ir latvių kalboje, pvz.: *aûguonis* „pūlinys“, *mirûonis* „numirėlis“ (LVG 328–329).

Tarmėse pasitaiko ir *i̯ā*-kamienių vedinių su *-uonia: ė́duonia* „kas žmogų vargina“ Lp; Lš; Srj (plg. lat. *ẽduoņa* „ryjikas“ ME I 573), *gauduonià* „vėjavaikis“ Tvr, *išdarguonià* „išdykėlis“ Ml, *skunduonià* „kas skundžia“ Užp; Ds; Sv.

Veikiausiai dėl priesagų *-uonis* ir *-ūnas* kontaminacijos atsirado priesaga *-uonas* (Specht, 1932, 259; Kazlauskas, 1968, 116), su kuria padaryti keli veikėjų pavadinimai, turimi senuosiuose raštuose: *auguonas* „auguonis“ BB 2 Moz 25,34; 25,36, *kleiduonas* „kleidūnas“ BP I 122_{12},

palaiduonas „palaidūnas“ SE 183; Bt PvE 5,5, *pavyduonas* „pavyduolis, pavyduonis“ SE 211; R II 257; MŽ II 343; N.

§ **248.** Priesagos *-uo*, *-uonis*, *-uonia*, *-uonas* yra kilusios iš *-*en-*/-*on*-/-*ən-* (nom. sg. *-*ōn*-), su kuria germanų, lotynų, graikų ir kitose giminiškose kalbose daromi įvairūs vardažodiniai vediniai (Brugmann, 1906, 292–312), iš pradžių, matyt, turėję posesyvinę reikšmę[41]. Ypač senas yra vedinys *žmuõ*, plg. pr. *smoy* E 187, got. *guma*, s.lot. *hemōn*, osk.-umbr. *homōn* „žmogus“, kurio pirminė reikšmė turbūt buvo „žemiškas“; jis padarytas iš indoeuropietiško daiktavardžio **gh'em-*, kurio refleksas yra liet. *žẽmė* (LEW 1299, 1320).

-anda, -andė, -enda, -indas, -inda, -undas, -unda

§ **249.** *-anda: skalánda* „skala“ StngŽ 84, *taránda* „plepys“ Rd; Šk; Sld; Nč,

-andė: klabándė „arpo prietaisas“ Klvr, *skalandė* „skala“ Kos 39,

-enda: skelénda „skala“ StngŽ 89,

-indas: kliviñdas „paliegelis“ Brt,

-inda: klibindà „išklibęs daiktas“ J, „kas šlubuoja, krypuoja“ Vl; Kps; Rs; Erž,

-undas: klabundas „griaumedis“ Vlkv,

-unda: klabùnda „kas klabanduoja, klapčioja“ Mrj; Skr; Vdžg.

Be minėtų veikėjų pavadinimų, su priesagomis *-and-*, *-end-*, *-ind-* baltų kalbose padaryta nemaža asmenvardžių, vietovardžių, vandenvardžių (Būga, 1958, 428; 1961, 847–848; ŽD 101–102; Vanagas, 1970, 91, 167). Šios priesagos galėjo atsirasti iš senovinės priesagos *-*en-*/-*on*-/-*ən-* ir determinatyvo *-d-*. Antai jau K. Brugmannas (1906, 387, 469–470) priesagą *-*en-* ir išplėtiklį (determinatyvą) *-*d-* išskyrė tokiuose vediniuose kaip liet. *balañdis*, lenk. *łabędź*, serb. *labud*, s.sl. *govędo* „galvijai“, graikų kalbos asmenvardžiuose su -ονδᾱ-, -ωνδᾱ- ir pan[42]. E. Benveniste'as taip skaido lotynų kalbos gerundyvo ir gerundijaus priesagą *-*ndo-* (Бенвенист, 1955, 166–167).

-ovas(-ė)

§ **250.** Iš dabartinės lietuvių kalbos žinoma apie 20 priesagos *-ovas (-ė)* veikėjų pavadinimų (DaiktvDr 325). Tuo tarpu peržiūrėtuose XVI–

---

[41] Meillet, 1934, 263; Бенвенист, 1955, 209; Hoffmann, 1955; Frei-Lüthy, 1978, 76—74; Jasanoff, 1980.

[42] Plg. dar ЭСРЯ II 470—471; LEW 311 su lit.; Skardžius, 1973, 55—56; Karaliūnas, 1987, 190.

XVII a. raštuose šio tipo vedinių visai nerasta. J. Brodovskio ir F. Kuršaičio žodynuose paliudytas tik NAg *vadovas* B 506; K. Matyt, veikėjų pavadinimai su priesaga *-ovas* paplito visai neseniai.

Iš pradžių su priesaga *-ovas* buvo daromi vardažodiniai vediniai. Antai vedinys *palydóvas* gali būti padarytas iš daiktavardžio *palýda*, *valdóvas* – iš *valdà*, kaip *rankóvė* – iš *rankà* (plg. sl. **rąkavъ* : **rąka*, žr. Vondrák, 1924, 519 t.). Su priesaga **-āuo-* (*<ā+*-uo-*) padaryta labai senoviškų vardažodinių vandenvardžių (Schmid, 1969).

-eiva-

§ **251.** Iš tos pačios senovinės priesagos **-uo-*, tik prijungtos prie kamiengalio *i/ei* atsirado priesaga *-eiva*[43], su kuria tarmėse daromi ne tik ypatybės turėtojų (pvz.: *gražéiva* „gražuolis“ : *gražùs*, *narséiva* „narsuolis“ : *narsùs* ir t.t. ŽD 389; GJL 100–101; DaiktvDr 353), bet ir veikėjų pavadinimai: *iširéiva* „iširėlis“ Grž, *mainéiva* „maininінkas“ Dgl; Ds; Pl, *mušéiva* „mušeika“ Ds, *nederéiva* „netikėlis“ Vlk; Vrn ir kt. (DaiktvDr 330).

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU ĮRANKIŲ PAVADINIMŲ PRIESAGOMIS

-klė, *-klys*/*-klis*

§ **252.** Dėl paveldėto iš žilos senovės veikėjų ir įrankių pavadinimų bendrumo (žr. § 366) veikėjų pavadinimų darybai buvo panaudotos kai kurios priesagos, kilusios iš įrankių pavadinimams būdingos senovinės priesagos **-tlo-*.

Su *-klė* padarytas nuo raštijos pradžios paplitęs NAg *áuklė* ir tarminis vedinys *dur̃klė* „karvė badiklė“ Ss (pastarasis S. Daukanto raštuose turi įrankio reikšmę „perstekė“), plg. lat. *jāklis*(*-e*) „valkata“ (LVG 350).

Vedinys *arklỹs* yra padarytas turbūt ne iš veiksmažodžio *árti*, bet iš daiktavardžio *ar̃klas*. Vedinys *ryklỹs* siejasi tiek su *rýti*, tiek su *ryklẽ*. NAg *žūklỹs* (*žùklis*), dar gana retas senuosiuose raštuose (BP I 271_{12}; Ch[1] Mt 13,48; Luk 5,1; 5,2; Mr 1,16; 1,17), veikiausiai atsirado iš mūsų raštijos pradžioje paplitusio *žūklijas* (*: žūklẽ*), turimo ir dabar tarmėse (Dkš; Šk; Smn).

Veikėjų (kaip ir įrankių) pavadinimai daug dažniau daromi su antrinėmis priesagomis, kilusiomis iš **-tlo-*.

---

[43] Ši priesaga veikiausiai tik balsių kaita skiriasi nuo priesagos *-yvas* (apie ją žr. § 224).

-eklis(-ė)

§ **253.** Veikėjų pavadinimai su priesaga *-eklis(-ė)* (apie jos kilmę žr. § 290) fiksuojami nuo mūsų raštijos pradžios: *steneklis* SD[3] 435, 518 (turimas tarmėse), *vedeklis* „vadas“ SE 148_3; „jaunikis“ C I 392 (t.p. B 286, 847; MŽ II 334; R II 217, 259; N; K; dabar žemaičių tarmėje žymi „vaiką, kuris vežioja vežimus per mėšlavežį“) ir reti *nevedeklis* „kas nevedęs“ SD[3] 13, *žindeklis* „žindomas kūdikis“ Mž 518_1 (t.p. J; Trk; Kv).

Dabar tarmėse plačiai vartojami NĀg *bambẽklis(-ė)*, *murmẽklis(-ė)* „kas neaiškiai kalba; kas daug kalba; kas mėgsta prieštarauti“, *memẽklis (-ė)* „kas mikčioja“, *narnẽklis(-ė)* „kas vis kuo nepatenkintas; kas pro nosį kalba“, *termẽklis(-ė)* „kas nesuprantamai kalba; terlius“, *ververẽklis* „verksnys“. Iš retesnių galima paminėti dar NĀg *knisẽklis(-ė)* „kas mėgsta knisti“ Brs; „kas visur lenda“ Up, *krutẽklis* „kas kreta nuo senatvės“ J; Lk; Užv, *mekẽklis* An; Ut, *mermẽklis* „miknius“ Skr; Lkš, *pavydẽklis* „pavyduolis“ Tt; LTR(Šll), *pešẽklis* „kas peša“ J; „peštukas, mušeika“ Vvr (jis turi ir įrankių reikšmes „kablys šienui pešti; kablys mėšlui versti“), *užmiršẽklis* „užmiršuoklis“ Krš; Kln, *vaidẽklis* Šl, *vaidenẽklis* „vaiduoklis“ Pn; Mrs, *vertẽklis* „žmogus, kuris verčia mėšlus“ Pln; Lk (žemaičių tarmėje jis dažnai žymi „įnagį mėšlui versti“).

Su atitinkama priesaga *-eklis(-e)* daromi veikėjų pavadinimai ir latvių kalboje, pvz.: *baĩdeklis* „baidyklė“, *vedekle* „marti“ (plg. liet. *vedẽklis*, žr. LVG 350; Покротниене, 1986, 43—44).

-yklas, -ykla, -yklė

§ **254.** Priesagą *-yklas (<-y(ti)+-klas)* turi NĀg *baidyklas* „kas kelia pasibjaurėjimą“ BB 3 Moz 11,10; 11,20; 11,42; Job 7,4, priesagą *-ykla* – *baidyklà* „baidyklė“ B; Rdm; „baisus padaras, šmėkla“ Gs; „kas bijosi, baikštus“ Žvr, *siaubykla* „piktoji dvasia“ B 983; B II 281; MŽ; N; [K]; KŽ; priesagą *-yklė* – *baidỹklė* (paplitusi nuo mūsų raštijos pradžios), plg. lat. *perĩkle* „perekšlė“ (LVG 352).

-iklis(-ė)

§ **255.** Su naujesne priesaga *-iklis(-ė)* (apie jos kilmę žr. § 293) padaryti NĀg *badìklis* „gyvulys, kuris badosi“ J; Rm; Grv (turi ir priemonių reikšmes: „įrankis kam badyti; dyglys“), *būrìklė* „burtininkė“ Lp, *drebìklis* „kas dreba“ Švnč, *gaudìklis(-ė)* „gaudytojas“ J, *kamšìklis (-ė)* „kas daug valgo“ J; Vl, *perìklė* „pereklė“ Mrj, *šerìklis* „kas šeriasi, meta plaukus“ Klt, *šokìklė* „žiogas“ PnmR, *žáidiklis* „paleistuvis“ Ad.

§ 256. K. Sirvydo žodyne randame gana retą vedinį *vilioklis* „apgavikas“ SD[3] 277, 432 (t.p. Sut; N; K; Vd; ND 29; BŽ 422, 527; L 682; Bsg). Dabar tarmėse gana paplitę NAg *klajõklis (-ė)*, *medžiõklis*, *vijõklis*. Kiti šio tipo vediniai yra reti: *ãtžindoklis* „vaikas, atimtas nuo krūties, o po kiek laiko vėl žindytas“ Krš, *bijõklis(-ė)* „bailys“ Žd; Ar, *burbõklis* „plačiažandis, riebus žmogus“ Žd, *pãkaroklis (-ė)* „pakaruoklis“ Užv, *pešiõklis(-ė)* „mušeika“ Vl, *putõklis(-ė)* „kas rėkia apsiputojęs“ Št; Ėr, *sapnõklis* „svajotojas“ Žd, *skrajõklis(-ė)* „kas skrajoja“ LTR (Rm), *svajõklis(-ė)* „kas svajoja, niekus kalba“ Rm, *ùžmiršoklis* „užmiršuolis“ DūnŽ, *žvejõklis* „žvejys“ Tv.

Su atitinkama priesaga *-āklis* esama veikėjų pavadinimų ir latvių kalboje, pvz.: *vazāklis* „valkata“ (LVG 350).

-uoklis(-ė), -ūklis(-ė), -ūklas

§ 257. Greta dažno NAg *girtuõklis*, senuosiuose raštuose vartojami vediniai *pavyduoklis* Lex 61a, *žibuoklės* B 267 ir dabar išnykęs *rijuoklis (-ė)* „apsirijėlis“ BP I 18_9, $24_{7,21}$, 190_9; II 229_{15}; BB Sir 31,20; Pam 23,20; C II 510; MŽ; BŽ 301.

Dabar aukštaičių tarmėje, be minėtų *girtuõklis(-ė)*, *pavyduõklis(-ė)*, *žibuõklės*, plačiai vartojami dar *pakaruõklis*, *svyruõklis*, *vaiduõklis* (LKA III 129–130). Iš retesnių minėtini dar NAg *baiduõklis* „vaiduoklis“ Šil, *bastuõklis* „klajoklis“ Šlč, *karuõklis(-ė)* „kas karstosi“ Vb; Rm, *kyšuõklė* „kuo išsiskiriantis žmogus“ Jrb, *linguõklis* „kas nusvirusiomis šakomis“ Grz, *nenurimuõklis* „nenuorama“ Sb; Kp; *paistuõklis* „paistena“ Sd; Kl, *pastumduõklis* „pastumdėlis“ Sln, *sapnuõklis(-ė)* „kam viskas vaidenasi“ Klov; „kas niekus šneka“ Vad; Pkr; Ps, *siūruõklis(-ė)* „svyruoklis“ Lkm; Skp; Antš; Pnd, *smirduõklė* „paprastoji kraujažolė“ Dbč, *užmirštuõklis* Žg, *užmiršuõklis* „kas dažnai užmiršta“ Šk; Grz; Drg.

Žemaičių ir paribio aukštaičių šnektose vietoj priesagos *-uoklis(-ė)* turima priesaga *-ūklis(-ė)*, kuri galėjo atsirasti dėl morfonologinių priežasčių, apibendrinus balsio *ō virtimą į *ū* (Vitkauskas, 1977, 103). Dabar paplitusį vedinį *girtũklis* vartojo jau M. Mažvydas (29_{14}, 30_5), J. Bretkūnas (BP I 211_4; BB Pat 23,20; 23,21; Mt 24,29 [...]), S. M. Slavočinskis (I 61_1). Tik J. Bretkūno raštuose randame NAg *rijũklis(-ė)* BP I 24_7; II 18_9; BB Pat 23,20; 23,21; 28,7; Teis 14,14 greta *rijuoklis(-ė)*. Žemaičių tarmėje (ypač jos pietinėse šnektose) dabar paplitęs NAg *svyrũklis* (LKA III 130); čia randame dar vedinius *pakarũklis* „pakaruoklis“

Grg, *pavydũklis* „pavyduoklis" Šln; Vg; Prk; Pln; Plik, *užmirštũklis* „užmirštuoklis" Plik.

Latvių kalboje taip pat daromi veikėjų pavadinimai su atitinkamomis priesagomis *-uoklis(-e)*, *-ūklis(-e)*, pvz.: *baruoklis* „penimis, peniukšlis", *perūkle* „perekšlė" (LVG 352).

Senesnę priesagą *-ūklas* turi NAg *pakarũklas* „kas nutįsęs, nukaręs" Šts; „gaidžio ar kalakuto pakabučiai po snapu" Gršl; Slnt; Kal; Gl; Plng; „paršo pakaklės speneliai" Slnt; „pasaitas, ant kurio kas kabo" Šts; Krt.

-uklas, -ukla, -uklis(-ė)

§ **258.** Priesagą *-uklas* (apie jos kilmę žr. § 296) turi NAg *burbùklas* „iš skysčio kylanti pūslė" Azr, priesagą *-ukla* – *pakaruklà* „korikas" J. J. Bretkūno Biblijoje randame NAg *žinduklė* „žindyvė" BB 1 Moz 24,59 (plg. *žindùklis(-ė)* „žindomas vaikas arba gyvulys", gana paplitęs vėlesniuose raštuose ir tarmėse). Tarmėse dar: *apskrendùklis* „plepys" Dkšt, *girdùklis* „girdomas vaikas ar jaunas gyvulys" Up; Rs; Šl; Slnt; Drb ir kt., *girtùklis* „girtuoklis" S.Dauk; M.Valanč; Vgr; Lnk; Slnt, *kertùklis* „toks vabzdys" Rmš, *miegùklis* „miegalius" Sv; Ppl; Kkl; Grž; Slč, *purkštùklis* „kas greitai užpyksta" Ml, *spjùklis* „spjaudalius" Pns.

-ekšlis(-ė), -ėkšla, -ėkšlis, -ikšlis(-ė), -okšlis, -(i)ukšlis(-ė), -uokšlis

§ **259.** Tarp priebalsių *k* ir *l* įsiterpus priebalsiui *š* (<*s*) atsirado šios priesagos:

-ekšlis(-ė): kemẽkšlis „kas prastai dirba" Vrn (plg. *kemẽklis*, žr. § 253), *letẽkšlis* „braidžiotojas, maudytojas" Lnk, *mamẽkšlis* „kas nešioja ant akių užsismaukęs kepurę" Rs, *perẽkšlė* (fiksuojamas nuo SD[1] 9(89); SD[3] 110), *putẽkšlis* (fiksuojamas nuo SD[3] 346), plg. lat. *kavekslis* ir *kaveklis* „kas mėgsta muštis, kautis" (LVG 353);

-ėkšla: kerẽkšla „žemo ūgio išsikėtojęs medis; neužauga" J, *kramẽkšla* „kas nušašęs" J; „pienburnis, vaikagalys" J; Tv;

-ėkšlis: kerẽkšlis „mažas išsikėtojęs medis" Krp; Ds;

-ikšlis: badìkšlis „gyvulys, kuris badosi" Lp; „kas mušasi" Knv; Rod (turi ir priemonės reikšmes „dyglys; aštrus ragas", plg. *badìklis*, žr. § 255), *kandìkšlis* „kas kanda" Vlk (plg. *kandìklis*, žr. § 255);

-okšlis: kerókšlis „prastas krūmas, keras" J I 131; Šts; „neaukštas, išsikėtęs žmogus" KlvrŽ, *purtókšlis* „supuvęs, išpurtęs medis" LTR(Lp); plg. lat. *kavâkslis* „kas mėgsta muštis" (LVG 354);

-*uokšlis: pakaruõkšlis* „svyruoklis" Slk, plg. lat. *kavuokslis* „kas mėgsta muštis" (LVG 354);

-*(i)ukšlis(-ė): badžiùkšlis* „kas labai duria, badosi" Eiš, *girdùkšlis* „girdomas vaikas ar mažas gyvulys" J; Gl; Brs; Šts; KlvrŽ; Pln (plg. *girdùklis*, žr. § 258), *peniùkšlis(-ė)* „penima kiaulė, meitelis; nupenėtas gyvulys, paukštis, riebus žmogus" (plačiai paplitęs, plg. *peniukšlas*, žr. § 134), *periùkšlė* „perekšlė" LTR (Jnš).

-*tukas(-ė)*

§ 260. Be minėtų priesagų, kilusių iš *-*tlo*-, iš įrankių pavadinimų buvo paskolinta ir priesaga -*tukas(-ė)* (apie jos kilmę žr. § 231): *apgautùkas* „apgavikas" Vdžg, *griebštùkas* Bgs; Ssk, *gribštùkas* „vagišius" Rk; Ut; Sb; Smn ir kt., *kaltùkas* „taupus, šykštus žmogus" Grz; Srv („prietaisas, ant kurio plakamas dalgis" Užv; Žg; „įrankiai dalgiui plakti" Rs; Akm; Ar), *kirptùkė* „višta su nukirpta uodega" Nč, *kirstùkas* „toks gyvūnėlis" (plačiai paplitęs; plg. dar įrankių reikšmes „įrankis geležiai kirsti; įrankis gyslai prakirsti; pačiūžos dalis"), *krapštùkas* „kas ilgai krapštosi, iš lėto dirba" VšR; Upn; Snt; Pc; Bgs; Dl; „mėgstantis knibinėti smulkius darbus" Klm („įrankis kam krapštyti" Mrk; Bd), *kretùkas* „kretantis žmogus" Kt; Mrj („pintinė, krestis" Vyž), *kuštùkas* „kas mėgsta paslapčiomis pasakyti" Dsm, *muštùkas* „kas mėgsta muštis" Skdv; Vl; Mrj (jis turi ir įvairias įrankių reikšmes), *neštùkas* „kas viską grobsto" Grš, *pagautùkas* „nesantuokinis vaikas" Jd, *peštùkas* „kas pešasi, mušasi" (plačiai paplitęs; jis žymi ir „įnagį šiaudams pešti iš krūvos; įnagį šeriams pešti"), *veltùkas* „kas nešvarus, susivėlęs" Prn; Mrj; Alk; Brt; Ig; Bgt.

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU VEIKSMŲ PAVADINIMŲ PRIESAGOMIS

§ 261. Veikėjų ir veiksmų pavadinimai nuo seno daromi su skirtingais darybos afiksais. Pasak E. Benveniste'o (1948, 111–112) indoeuropiečių prokalbėje vediniai su priesagomis *-*ti*-, *-*tu*-, žymintys veiksmą, sudarė priešpriešą vediniams su priesagomis *-*ter*-, *-*tor*-, turintiems veikėjų reikšmes. Vėliau veiksmų pavadinimų su *-*ti*-, *-*tu*- baltų kalbose smarkiai sumažėjo (žr. § 43), o veikėjų pavadinimai su *-*ter*-/-*tor*-(*-*tel*-/-*tol*-) iš viso išnyko (žr. § 191). Tačiau tarp veikėjų ir veiksmų pavadinimų ir dabar lietuvių kalboje yra aiškus kontrastas. Ypač jis ryškus, kai pamatiniais veiksmažodžiais eina dinaminės reikšmės veiksmažodžiai: veiksmų

pavadinimai beveik niekada negauna veikėjams būdingų reikšmių. Darant daiktavardžius iš būseną ar statišką veiksmą žyminčių veiksmažodžių, šis kontrastas kartais neutralizuojamas: kai kurie veiksmų pavadinimai gali reikšti būsenos patyrėjus (dažnai su niekinamosios reikšmės atspalviu).

Jau XVI–XVII a. raštuose keli galūnių vediniai žymėjo ne tik veiksmą (būseną), bet ir veikėją (būsenos patyrėją): *laidas* „laiduotojas" (daugelyje raštų), *neapykanta* „nepakantus žmogus" SD[3] 12; Ch[1] PvK 12,11, *pavydas* „pavyduolis" DP $526a_{36}$, *skundžia* „skundikas" Lex 6, *švilpa* „sugebantis švilpti" SD[3] 139. Panašių vedinių yra ir dabar tarmėse, plg. *nepakantà* „negalėjimas pakęsti" Užv; „nepakenčiama būklė, vargas" Slnt ir „nekantruolis" Kv; Šv (jau Q 633), *nesùdera* „nesantaika" Dglš ir „su kuriuo negalima susitarti" Dglš; Vdš, *núolinka* „malonumas" ir „mylimoji" Kp, *páistas* „niekai, nesąmonė" Mšk ir „kas niekus sapalioja" Všn; Kp; Svn. Vienas kitas vedinys, senuosiuose raštuose dar reiškęs būseną, dabar tarmėse užfiksuotas tik būsenos patyrėjo reikšme: *pašėla* „pašėlimas" C II 600; Krz 201→ „pašėlęs žmogus" J; Vl, *pražuvą* „pražutis" SD[3] 200; SlG II 8_{18}, 15_4, 55_8, 109_{17} (t.p. XVIII–XIX a. raštuose) → „pražuvėlis" Užp; Sdk; Tsk, *pražuvas* „pražūtis" SP I 149_{11} → „pražuvėlis" Sb. Tokiu būdu iš veiksmų pavadinimų į veikėjų pavadinimų paradigmą atėjo darybos galūnės *-a* (žr. § 278), *-ia* (žr. § 279), *-is* (su *i*-kamienėmis formomis, žr. § 280).

-ulys/-ulis(-ė)

§ **262.** Jau seniai būsenos patyrėjų reikšmes yra gavę ir kai kurie priesaginiai veiksmų pavadinimai (aut., 1988a, 88). Antai M. Daukšos Postilėje veiksmų pavadinimas *snaudulys* žymėjo ne tik „snaudimą" 155_{15}, bet „snaudalių" 166_{22}, vedinys *miegulỹs*, kuris paprastai tarmėse turi reikšmę „miegas", čia pavartotas reikšme „miegalius" 197_{46} (t.p. Dv), plg. dar *užvydulys* „pavydėjimas" BP II 104_{27} ir „pavyduolis" WP 250a. Panašių vedinių esama ir dabar tarmėse, plg. *kriūkulỹs* „dusulys" Brs ir „kas serga dusuliu" Slnt; Šts, *murmùlis* „murmėjimas" J ir „burna" Šts; Brs; „kas murma" Gl; Vl; Skr (jau R; K); „nenuorama" Žeml; „storas, riebaus veido žmogus" Brs; Šln; Skd; Užv, *nykulỹs* „nykimo, džiūvimo liga" Brt; Ėr; Plk; Alk ir „kas sunykęs, sudžiūvęs" Vl, *saugulỹs* „rūpestis prižiūrėti, saugoti; saugojimas, atsargumas" (plačiai paplitęs) ir „saugotojas" J.

Dėl tokio reikšmių sinkretizmo su priesaga *-ulys/-ulis(-ė)* imta daryti vedinius, turinčius pirminę būsenos patyrėjo reikšmę. XVI–XVII a. raštuose randame NAg *krutulys* „kas kruta" MP 289, *mitulys (mitulis?)*

„vienerių metų gyvulys“ BB 2 Moz 12,5, *pavargulis* „varguolis, pavargėlis“ (daugelyje raštų), *vargulis (vargulys?)* „varguolis“ Mž 453_7; SP II 181_{32}, 182_{26}, *žindulis* „žindžiantis vaikas“ SD[3] 271, 420; SP I 213_{17} (turimi ir dabar) ir reti *džiugulis* „juokdarys“ SD[3] 474 (t.p. N; [K]), *karuliai* „varvekliai“ C II 471 (t.p. N; [K], plg. *karulỹs* Svn), *rituliai* „karutis“ SD[3] 440 (t.p. Kos 51; NdŽ). Vėlesniuose Mažosios Lietuvos žodynuose užfiksuoti dar reti vediniai *blizgulis* „sniego dievaitis“ B 591; MŽ; N; [K] (tarmėse turi reikšmę „blizgutis“), *matulis* „mitulis“ MŽ; [K], *nevedžiùlis* „senbernis“ K, *skendulis* „skenduolis“ N; [K]; TS 1903,96 (t.p. Vkš; Trk; Krš; Grž; Vgr; Rod).

Dabar tarmėse šio tipo vedinių yra gerokai daugiau, pvz.: *barškùlis* „barškalas, žvangalas“ Mrk; „žvangutis“ Trgn; Grv; „karvė ar jautis su barškalais; plepys“ Lp, *burbùlis* „marmeklis; storulis“ (plačiai paplitęs), *burzdùlis* Kvr; Ldk, *burzgùlis* „kas greitai ir neaiškiai kalba“ Ds; Ut, *gintulỹs* „priešgina“ Sml; Č, *girgždùlis* „senovinis arklas, girgžda“ Ds; „tošies ar odos gabalas, dedamas į batus, kad girgždėtų“ Ds; Vlk; „senovinis durų vyrius“ Ds; Klt; Blnk, *krapulỹs* „kas vos eina“ Vln, *mùkulis(-ė)* „makalas“ Ms; Slnt, *plaukulỹs* „vandenyje plaukiojantis daiktas“ Nč, *ridulỹs* „kas rieda“ Ut; Vrn, *snopulỹs(-ė)* „vėpla, žioplys“ Jrb ir kiti (žr. dar ŽD 187–188; DaiktvDr 324–325).

Kad priesaga *-ulys/-ulis(-ė)* vediniai į veikėjų pavadinimų paradigmą buvo įtraukta gana seniai, rodo jau XVII a. vartojami pravardinės kilmės asmenvardžiai *Bambulis, Barulis, Degulis, Murmulis, Piškulis, Tarulis, Žindulis*[44], kurių dalis vėliau virto pavardėmis, ir latvių kalbos atitikmenys, pvz.: *var̃gulis* „vargšas, neturtingas žmogus“ (plg. liet. *vargùlis*), *dusmulis* „piktas žmogus“, *smakulis* „užkimęs žmogus“ (LVG 346).

-tuvas(-ė), -tuva, -tuvis(-ė), -tava

§ **263.** Priesagos *-tuvas(-ė)* veikėjų pavadinimai fiksuojami nuo mūsų raštijos pradžios: *bjaurėtuvas(-ė)* „begėdis“ DP 374_{22}; SD[1] 124, 198; SD[3] 11, 301; Ch[1] Mt 21,32; 1 PvK 6,15, *dergėtuvas* „gašlus, geidulingas žmogus“ DP 14_{28}, 169_{10}, 248_{38}, 555_{32}, *paleistuvas(-ė)* „paleistuvis“ SD[1] 68, 76, 92, 96; SD[3] 37, 191, 215, 385; SP I 296_{6-7}, 36_5, 55_{19}, 232_{23}, 374_9; II 88_{14}, 102_{32}. Be jų, tarmėse vartojami dar *aplankýtuvas* „lankytojas“ J, *artùvas* „žemės darbo arklys“ Krsn, *blerbė̃tuvas* „platus, išpliuręs drabužis ar apavas“ Vrd; Vgr; Grg; „drūtas, ištižęs žmogus“ Užv, *bjaurotùvas*

---

[44] Zinkevičius, 1977, 123, 134, 138, 209, 210, 225, 240, plg. dar LPŽ I 184, 206, 347; Иванов, Топоров, 1974, 106, 117.

„kas bjauroja, dergia“ Šmn, *drėbtùvas* „žmogus ar gyvulys, kuris be tv... kos mėšluojasi“ Vb; Sb; Kp; PnmR; „nepraustaburnis, akížara“ Vlk... *engtùvas* „engėjas“ J, *gaištùvas* „kas ilgai gaišta“ Kp; „gaišintojas“ P... Jnšk (plg. *gaištùvė* „gaišinimas“ Tvr), *kamštùvas* „kas kemša“ J („vam... delis kam kimšti“ Btg), *muštùvas* „kas mėgsta muštis“ Kt (šis vediny... žymi ir įvairius įrankius), *nepaituvas(< *nepaeituvas)* „kas nerangu... kojų nepavelka“ Vlk; Krn; Lš; Šn; Dsm ir kt.; „nenuorama, pramušt... galvis“ J; Plv, *pakartùvė* „kas visur karstosi“ Skp; Lkm; Kt; Al; Vlk ir kt. (dar žymi ir įrankius „virvelė botagui pririšti; kabykla; šatra skalb... niams pririšti“), *regĕtuvas* „kas regi“ J, *šiktùvas* „kas dažnai tuštinasi, gadina orą“ Sg; Kp; Tl; Trk; „kas nuolat prišiukšlina, priteršia“ Krsn, Gs; Krs.

Daugelyje XVI–XVII a. raštų (Mž; BB; SD; SP; SlG; PK) buvo vartojamas priesagos *-tuva* NAg *keltuva* „galvijas, gyvulys; galvijų būrys“, dabar randamas tik kai kuriose rytų aukštaičių šnektose (Sabaliauskas, 1968, 136–137; Zinkevičius, 1974, 168; LKA III 136).

Tarmėse yra veikėjų pavadinimų su *-tuvis(-ė): gaištùvis* „gaišintojas“ Tvr, *pakartùvis* „pakartas žmogus“ Rod, *paleistuvis(-ė)* (plačiai paplitęs), *susuktùvis* „kas vingiuotas, išsirangęs“ Lš; Rūd; Mrk.

Vedinys *kéltava* „galvijas, gyvulys“ Vj; Mlt; Slk; Ktk; Lš; Al; Brsl ir kt.; „storžievis žmogus“ Alv; Lkm turi priesaga *-tava* (apie jos kilmę žr. § 304).

Latvių kalboje veikėjų pavadinimai taip pat retkarčiais daromi su atitinkamomis priesagomis *-tuvis (-e), -tava, -tavis,* pvz.: *palaistuve, palaistuvis, palaistava* „paleistuvis“, *melstavis* „melagis“ (MLLVG I 155), plg. dar pr. *trintawinni* „keršytoja“ (žr. § 303).

§ **264.** Sunku pasakyti ar šios iš *-*tu-* kilusios priesagos į veikėjų pavadinimų paradigmą pateko iš įrankių pavadinimų kartu su priesagomis *-uoklis, -eklis* ir pan. (žr. §§ 252–260)[45] ar tiesiog iš veiksmų pavadinimų. Antai, praslaviškas priesagos *-tvъ* (atitinkančios liet. *-tuvas*) vedinys **ribitvъ* „žvejas“ : **ribiti* „žvejoti“ yra kilęs iš veiksmo pavadinimo (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 139–140). Veiksmų pavadinimai su *-*tu-*, *-*ti-*, *-*men-* kartais gauna veikėjų (dažniausiai būsenos patyrėjo) reikšmes ir kitose giminiškose kalbose (ypač indoiranėnų ir graikų)[46]. Tačiau lie-

[45] Taip mano Leskien, 1891, 567; Skardžius ŽD 384; aut., 1988a, 90—91.

[46] Brugmann, 1906, 610—613; Chantraine, 1933, 184—188, 275; Porzig, 1942, 130—134; Liebert, 1949, 129—148; Wackernagel, Debrunner, 1954, 636—637; Melchert, 1983, 15 tt.

luvių (kaip ir latvių) kalboje veikėjų pavadinimai su priesagomis *-tuvas (-ė)*, *-tuvis* dabar glaudžiausiai siejasi su įrankių pavadinimais, kurie dažnai daromi su priesaga *-tuvas*, *-tuvė* (retkarčiais ir su *-tuva*, *-tuvis*, žr. §§ 299–302), o jų ryšiai su veiksmų pavadinimais yra seniai nutrūkę dėl veiksmų pavadinimų su **-tu-* nykimo.

-ma

§ **265.** Su priesaga *-ma* padarytas NĀg *sukmà* „sukčius, apgavikas" Kp; Skp; Šmn; Ds; Dgl. Iš kur ši priesaga atėjo į veikėjų pavadinimų kategoriją, nėra visai aišku. Pirmiausia galėtume kartu su K. Liukkonenu vesti ją iš veiksmų pavadinimų, kurie nuo seno buvo daromi su priesaga *-ma* (žr. § 62). Tokios kilmės jis laiko ir slavų kalbų veikėjų pavadinimus su *-(ь)ma*, pvz.: rus. tarm. *бальма* „plepys", *глума* „šaipuoklis; neišmanėlis" (greta „pašaipa; juokas; kvailystė; neišmanymas"), *рюма* „verksnys" (plg. ukr. *рюм* „verksmas"), sl. **vědьma* „ragana" (Лиукконен, 1987, 15, 34–38, 122–123, 195). Antra vertus, NĀg *sukmà* gali būti sudaiktavardėjęs būdvardis, plg. prieveiksmį *sukmaĩ* „kreivai, vingiais" Rdm. Mat, su **-mo-* nuo seno buvo daromi ne tik veiksmų pavadinimai, bet ir būdvardžiai (iš pastarųjų išriedėjo es. l. neveikiamieji dalyviai).

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, KILUSIOMIS IŠ DETERMINATYVO **-d-*

-adė, -eda, -ėda, -eida, -eidė, -ūda

§ **266.** *-adė*: *klabãdė* „girnų lentelė, į kurią įtaisomas viršutinis milinio galas" Ps;

-eda: lẽbeda „ištižęs, nerangus, apsileidęs žmogus" J; Krt; Krž; Pkl; Ds ir kt.;

-ėda: lepė̃da „lepus žmogus" J;

-eida: lebeĩda „apsileidęs, lėtas žmogus" Trg;

-eidė: lebeĩdė „plepi moteriškė" Lzd;

-ūda: melūdà „melagis" Arm.

Sunku pasakyti, ar šios priesagos atsirado iš determinatyvo **-d-*, ar iš priesagos **-to-* varianto **-do-* (plg. veiksmo rezultatų pavadinimų priesagas *-das, -da, -dė*, žr. § 133).

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, KILUSIOMIS IŠ DETERMINATYVO *-g-/-g'-

-agis, -ėgas, -ėga, -(i)ūgas(-ė), -(i)ūga, -elga

§ **267**. Tiesiogiai iš determinatyvo *-*g*-, galimas daiktas, yra kilusi priesaga -*ga*, su kuria lietuvių kalboje daromi veiksmų pavadinimai (žr. § 128). Latvių kalboje su šia priesaga padaryta veikėjų pavadinimų, pvz.: *lizga* „smaližius", *nirga* „naras (paukštis)" (BKGF 91). Lietuvių kalboje grynoji priesaga -*gas* (-*ga*, -*gė*, -*gis*) veikėjų pavadinimams daryti nėra vartojama. Prie jos yra priaugę kamiengaliai *a*, *ė*, *ū* ar priesaga -*elis*:

-*agis* (<*a*+-*gis*): *melãgis* (plačiai paplitęs nuo mūsų raštijos pradžios)[47];

-*ėgas* (<*ė*+-*gas*): *purlẽgas* „sunykėlis, sulysėlis" Sl; „niekakalbys, kvailys" G 105; Vaižg;

-*ėga*: *remẽga* „kas gležnas, kam reikia paramos" J;

-(*i*)*ūgas*(-*ė*) (<*ū*+-*gas*): *deriũgas* „tinginys, apsnūdėlis" Rd; Pkr, Lnkv, *derkliũgas* „paleistuvis" J, *lojũgas* „keiksmininkas, plepys, tauškalius" Sl; Sv; Km, *pramaniũgas* (-*ė*) „kas ką nors prasimano, mėgsta išdaigas" Ds; Lnkv; Jnšk; Krns, *seiliũgas* „seilius" Sb; Pl; Blnk; Krs; Pal;.Dbk, *smaliũgas*(-*ė*) „smaližius" (plačiai paplitęs), *terliũgas* „terlius" J; Sb; Rs; Brt, *valiũgas* „kas voliojasi, išdaigininkas" J; Skr; Vdšk, *vyliũgas* „sukčius" Vkš; Vdk; LzP;

-(*i*)*ūga*: *deriūgà* „labai tvirtas žmogus" Grž; „tinginys, apsileidėlis" J; Grž; Jnš (plg. *deriũgas*), *smaliūgà* „smalyžius" Kp; Km; Grž; Ps; Tr (plg. *smaliũgas*), *viliūgà* „viliotojas" Pbs; Vaižg (plg. *viliũgas*);

-*elga* (<-*elis*+-*ga*): *mainélga* „maineiva" Zr; Ds (plg. *mainẽlis*, žr. § 197).

Determinatyvas *-*g*- randamas daugelyje indoeuropiečių kalbų (Brugmann, 1906, 506–513), bet ypač būdingas slavų kalboms. Iš šio determinatyvo čia išsirutuliojo visas būrys antrinių priesagų, kai kurios iš jų yra labai artimos lietuviškoms, plg. liet. -*agis* ir sl. *-*ogъ* (pvz., sl. **rarogъ* „sakalo rūšies paukštis"), liet. -*ūgas* ir sl. *-*ygъ* (pvz., rus. *ломыга* „kas veržiasi")[48].

Greta determinatyvo *-*g*-, matyt, būta jo palatalizuoto varianto *-*g*'-; iš jo veikiausiai išriedėjo priesagos -*žas* (-*žė*, -*žis*, -*žius*), -*zas* (-*za*), davusios pradžią visam būriui antrinių priesagų.

---

[47] Šis vedinys gali būti padarytas ne iš veiksmažodžio *melúoti*, o iš daiktavardžio *mẽlas*.

[48] Vaillant, 1974, 494—504; Sławski, 1974, 65—69; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 140—141; Kiparsky, 1975, 248—249, 274.

-ažė, -ežis, -ėžas, -ožis ir pan.

§ 268. *-ažė (<a+-žė): gargãžė* „kalvės žaizdre išdegusios į gabalą sulipusios anglys“ Kp; Grž; An; „suanglėjęs dagties galas“ Všk; Grž; „labai susiraizgęs daiktas“ Ds;

-ažis: gargãžis „išdegusios anglys“ J; „suanglėjęs dagties galas“ Šl;

-ežis (priesagos *-ažis* apofoninis variantas): *kẽrežis* „žemas išsišakojęs medis“ Ms; „reketis“ J; „malkoms pjauti ožys; kerėpla šieno vežimui apkrauti“ Užv; „prietaisas, ant kurio suvyniojamos suvytos virvės“ Rt;

-ažius: drambãžius „storpilvis“ B 347; MŽ; [K];

-ėžas (<-ė+-žas): kebė̃žas „negražus, nedailus daiktas“ Pc, *kerė̃žas* „žemas, išsišakojęs medis“ Ssk;

-ėža: bambė̃ža „bambeklis“ Dr, *drambė̃ža* „nerangus, nevikrus žmogus“ Plk; Šk; Skr; Ilg; Lkš; Rs, *kerė̃ža* „žemas išsišakojęs krūmas; neužauga“ J, *kevė̃ža* „nevikrus, negudrus žmogus“ Dsn; Ml, *lepė̃ža* „prastas grybas“ Rt; „nevikrus, nerangus žmogus“ Grk, *repė̃ža* „kas išsiskėtęs, nerangus, nevikriai eina“ Kltn; Škn; Grg; Pvn;

-ožė (<o+-žė), -ožis: gargõžė „šlakas“ Paį; Šmn; Kp; „suanglėjęs dagties galas“ Kvr; Všk; Pmp; „labai susiraizgęs daiktas“ Ps; Kp, *gargõžis* „šlakas“ Kp; „suanglėjęs dagties galas“ Stč; Rd; „labai susiraizgęs daiktas“ Tršk; Rs; „debesėlis, galvokas“ Rd; Stč;

-ožius: barbõžius „zirzlys“ Sch 66; [K].

-azas, -ezas, -ėza, -iza, -eiza, -ūzas ir pan.

§ 269. *-azas (<a+-zas): keikãzas* „kas dažnai keikiasi“ Užv, *kernãzas* „neužauga“ Mrj; Smn; Mrs; Slk; „peštukas“ J; Erž, *narnãzas* „narneklis“ J; Vrd; Ms; *švelpãzas* „švelpys“ Lk; Lkv; Užv;

-ezas (priesagos *-azas* apofoninis variantas): *bambẽzas* „bambeklis“ Skd; Kl, *kermẽzas* Tvr, *kernẽzas* „neužauga, menkas, nuskurdęs žmogus“ Kp; Snt; Lkm; Vdžg; Paį; Sb, *narnẽzas* „narneklis“ Krtn; Kal;

-eza: vẽpeza „plepys; žioplys; vėpla“ (gana paplitęs žemaičių tarmėje);

-ėza (<ė+-za): kramėzà „kas labai kosti“ Lkm; Trgn; Dglš, *plevėzà* „kas niekus pliauškia“ Lp;

-iza (<i+-za): vẽpiza „plepys, išsižiojėlis, vėpla“ Rdn; Tvr;

-eiza (priesagos *-iza* apofoninis variantas): *čiupeĩza* „čiupa“ Ll;

-yza (<-y(ti)+-za); kibyzà „aukštas, lieknas žmogus“ J;

-(i)ūzas (<ū+-zas): raitū̃zas „raityti papuošimai, pagražinimai“ Lkm; Trgn; Ktk; Klt; „sermėga“ be skvernų“ Šts; „raudonoji lelija ar

į ją panaši gėlė“ Ps; Skrb; Ob; Grž, *terliūzas* „kas terliojasi“ Ssk; Pšl; Skr; „riebus žmogus“ Al; Up; Vdk; Rt; Vkš; Krš; Šl ir kt., *valkatūzas* „kas valkiojasi“ Ėr;

-ūza: plepūzà „plepys“ Arm, *terliūzà* „kas nešvarus, tinginys“ Rs; Btg.

-arza, -erza, -tūzas

§ 270. Priesagai *-za* priaugus prie priesagos *-aras*, atsirado priesaga *-arza: lepárza* „nerangus, nesumanus žmogus“ Ml, o prie *-eras (-era)* – *-erza; lepérza* „apsileidėlis“ Dr, *plepérza* „plepys“ Krš; Kv; Jdr; Klm (plg. *plèpera*, žr. § 222). Iš priesagų *-tas*+*-ūzas* išsirutuliojo priesaga *-tūzas: veltū́zas* „apsileidėlis“ Klov (plg. *véltas*).

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, KILUSIOMIS IŠ DETERMINATYVO **-k-*

-ska, -(s)kis, -(s)kus(-ė)

§ 271. *-ska: vepskà* „vėpla“ Kv; Pln; Tl; Lkv, plg. lat. *ẽška* „rijūnas“, *snauška* ir *bļauka* „rėksnys“, *dzìrka* „girtuoklis“ be determinatyvo *-s-* (BKGF 87);

-kis: drìbkis „drimba, sudribėlis“ Grš; Grl; Skr, *klùpkis* greitai klumpa ar dažnai klūpo“ Btg, *sùskis* „amaras, brantas, susna“ (plačiai paplitęs)[49], *trùpkis* „smulkūs daiktai“ J, *tùpkis* „negrabus žmogis“ Krž; Als; Klp; Šk; Al, *vẽpkis* „išvėpėlis“ Rs; Up; Vdk; Btg;

-skis: vẽpskis „t.p.“ Užv; Rt;

-kus: drìbkus „drimba, sudribėlis“ Pžsl; Alvt; Nm; Gs; Skr, *plèpkus* „plepys“ Žvr; Alk, *šãškus (-ė)* „nušašėlis“ Tv; Vg; Varn, *šlàpkus* „kas šlapias, permirkęs“ Gl; Gs; Alk, *tùpkus* „kas tūpčioja“ Ddv; Alk; Rs; Prnv, *vèpkus* „išvėpėlis“ Trg;

-skus: pir̃skus „kas dažnai ir garsiai perdžia“ D.Pošk; J; Btg; „kas negudrus, nenutuokiantis“ Jrb; „kas greitai užpyksta, karščiuojasi“ Jrb; Gs; Krš.

Vedinių (daugiausia vardažodinių) su determinatyvu **-k-* yra ir kitose giminiškose kalbose (Brugmann, 1906, 473 tt.). Galimas daiktas, iš pra-

[49] Plg. lat. *suškis* „t.p.“, s. ind. *śuṣka-*, av. *huška-* „sausas“ (Brugmann, 1906, 476; Trautmann, 1923, 251; LEW 946).

džių su *-k-(*-ko-) buvo daromi singuliatyvai, turintys individualizuojančią reikšmę, pvz.: s.sl. *kamykъ* „tam tikras akmuo" : *kamy* „akmuo" (plg. *kamenьje* „akmenys"), lenk. *kostka* „branduolys, žaidimo kauliukas" : *kości* „kaulai", av. *pasuka* „naminis gyvulys" : *pasu-* „gyvulys", liet. *ožkà*, s.sl. *koza* : liet. *ožỹs*, lot. *senex* : *senis* „senas, bejėgis" (Knobloch, 1958; Otrębski, 1967, 219–220; Отрембский, 1968, 135–136; Инд. 723). Galbūt iš čia kilo visa vedinių su *-*ko-* įvairovė, tarp jų ir minėti deminutyvai su antrinėmis priesagomis *-*i-ko-*, *-*u-ko-*, *-*ā-ko-* ir pan.

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, KILUSIOMIS IŠ DETERMINATYVO *-*s-*

-sis(-ė), -asas, -esis, -es(i)us

§ 272. Iš determinatyvo *-*s-* (apie jį žr. dar § 80) yra kilusi priesaga *-sis(-ė): plèpsis* „plepys" Mrj (plg. lat. *kveksis* „laukinis šuo" LVG 374) ir antrinės priesagos:

-asas (<a+-sas): narnãsas „narneklis" Šts;

-esas (priesagos *-asas* apofoninis variantas): *burgẽsas* „kas burba, bamba" Skd; Brs; „storulis" Užv, *švelpẽsas* „šveplys" Užv; NmŠ; Kv; Vvr; Šv; Pgr;

-esis: gaudesis „gaudytojas" Vaižg, *švelpèsis* „šveplys" Pln, plg. lat. *tupesis* „šieno kaugė" (LVG 373);

-es(i)us: burgẽsus „kas burba" J, *degẽsius* „karštas darbininkas" An, *švelpẽsius* „šveplys" NmŠ.

-šas(-ė), -ša, -šis(-ė)

§ 273. *-šas(-ė): drìbšas(-ė)* J; Lnkv; Jnš; *drim̃bšas(-ė)* J; Kl; Vkš; Vvr; Skd; Pp, *drim̃šas(-ė)* „kas sudribęs, didelis, nerangus žmogus" Vvr; Slnt; Lž; Vkš; Mžk, *gùčas(-ė) (<*gudšas)* „gudruolis, godus, gobšus" JD 654; Užv; Krkl; Kv, *jùkšas(-ė)* „kas dažnai juokiasi" Vrd, *klaĩkšas (-ė)* „kas paklaikęs, kvailas žmogus" J; Vvr; Tv; Kv; Žd, *klìpšas* „šlubis" Pl; Šmk, *krùčas (<*krutšas)* „smulkus vagilius, sukčius; nenaudėlis" (plačiai paplitęs), *mìgšas* „miegalius" J; Varn; Tl; Kv; Krž ir kt., *paĩkšas(-ė)* „paikas žmogus, kvaiša" Skrd; Pgr, *plìkšas(-ė)* „neturtingas žmogus" Brs; Žg, *snõpšas* „vėpla, žioplys" Vkš; Rdn, *snùčas (<*snudšas)* „snaudalius" (plačiai paplitęs);

-ša: negrė̃bša „kas nerangus“ Als; Ms, *nemeĩgša* „kas neišmano kaip dirbti“ Dkš, *nemókša* „neišmanėlis“ Vkš; Dgl; Paž; Mrk, plg. lat. *lekša* „kas šokinėja“, *nerimša* „kas nerimsta“ (LVG 377);

-šis (-ė): klaĩkšis (-ė) „kas paklaikęs, kvailas žmogus“ Ms; Slnt; Krtn; Varn; Kal, *lẽpšis (-ė)* „ištižėlis“ (plačiai paplitęs), *mū̃gšis* „išdykėlis“ Ms; Als; Kl; Slnt, *nepaslìnkšis (-ė)* „kas nepaslankus“ Kv; Rt, *nẽtikšis* „netikėlis, nevykėlis“ Krš; VP 9; „kas silpnas, menkas“ Vžns; „nenaudėlis“ M. Valanč; „pliuškis“ J, *snópšis* „žioplys“ Vkš.

§ **274.** Kokia šių priesagų kilmė, nėra visai aišku. Savo funkcijomis, veikiausiai ir forma jos yra artimos slavų kalbų priesagai *-chъ*. Iš pastarosios (kaip ir iš liet. *-šas, -ša*, žr. § 273) išriedėjo nemaža antrinių priesagų (*-achъ, -echъ, -ichъ, -ochъ, -uchъ*). Su jomis daromi ne tik įvairūs vardažodiniai vediniai, bet ir veikėjų pavadinimai, dažnai turintys ekspresyvią reikšmę[50]. Iš jų vienas kitas rekonstruojamas ir praslavų kalbai, pvz.: **pětuchъ* „gaidys“ : **pěti* „dainuoti“, **žěnichъ* „jaunikis“ : *žěniti sę* „vesti“ (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 119–124).

J. Endzelynas (LVG 377) lietuvių ir latvių kalbų priesaga *-ša* ir slavų *-chъ* sieja su s.ind. *-śa* (plg. dar Schmid, 1990, 206). Tačiau pastarosios priesagos kilmė taip pat nėra išaiškinta. Vienas kitas vedinys leidžia ją kildinti iš ide. **-k'o* (ar determinatyvo **-k-* palatalinio varianto **-k'-*), plg. s.ind. *yuvaśaḥ* „jaunas, jaunuolis“ ir lot. *iuvencus* „jaunuolis“, galų antrop. *Jovinc-illus;* s.ind. *lopāśaḥ* „lapė; šakalas“ ir gr. ’αλώπηξ „lapė“[51]. Panašiai ir liet. *palšas*, lat. *palss*, s.sl. *pelesъ* „pilkas“ santykiauja su liet. *pìlkas, pelẽkas*, lat. *pęlęks* „pilkas“, gr. πάλκος·πηλός „pelkė, purvynas“, arm. *plak* „senis“[52]. J. Otrębskis (1967, 220) determinatyvą **-k'-* įžiūri ir žodyje liet. *par̃šas*, lenk. *prosię*, lot. *porcus* „paršas“.

Antra vertus, J. Kuryłowiczius sl. *-chъ* sieja su sigmatiniu aoristu (Sławski, 1974, 71). Ir lietuvių kalbos priesaga *-šas* galėtų būti kilusi iš determinatyvo **-s-*. Tai rodytų ta aplinkybė, kad ši priesaga (ir jos antriniai variantai) dažniausiai eina po priebalsių *k, g* ir balsių *i, u*, o tokioje pozicijoje baltų kalbose priebalsis *s* dažnai virsta priebalsiu *š*[53].

---

[50] Vondrák, 1924, 653—654; Smoczyński, 1963; Vaillant, 1974, 658—676; Sławski, 1974, 70—80; Мартынов, 1973, 41. Antra vertus, sl. *-chъ* kai kas sieja su gr. -χος, -αχος, -ιχος (Meile, 1951, 21; Shevelov, 1964, 132—134).

[51] Brugmann, 1906, 473—474; Wackernagel, Debrunner, 1954, 919—920; Mayrhofer, 1976, 22—23, 115—116.

[52] Schulze, 1966, 112; IEW 805—806; LEW 534, 591; ЭСРЯ III 229—230 su lit.; Schmid, 1970, 474—476.

[53] Stang, 1966, 94—100; Каралюнас, 1966; Karaliūnas, 1968, 81—86 su lit.; Hamp, 1967.

-ešas, -ešis, -ešius, -ėša, -ėšius, -išas, -iša, -aišis, -eišis, -ošius, -iušis

§ 275. Priesagai *-šas (-ša, -šis)* prisijungus prie kamiengalių *-a/e, ė, i, o, -įu* atsirado šios priesagos:

-ešas (<a/e+-šas): *klebẽšas* „iškleręs daiktas" Vdk;

-ešis: gaudẽšis „gaudytojas" Vaižg;

-ešius: mekẽšius, mikẽšius „mikčius" J;

-ėša (<ė+-ša): *kemė̃ša* „griozdiškas žmogus" Šv;

-išas (<i+-šas): *ėdìšas* „kas daug valgo" Brž; RdN, *gaudìšus* „kas į rekrūtus jaunuomenę gaudo" Kv, *grebìšas* Ll, *gribìšas* „vagis" Lk; Lkv; Pp; Trg; Gr; Pln, *kibìšas* „kibis, varnalėša" Up; „segutis" Skdv; Vdk;

-iša: nakvìša (nãkviša) „mitologinė būtybė, sukelianti nemigą; naktibalda; lunatikas; kuris priima naktigulto" (gana paplitęs);

-išius: dabìšius „dabita" Tat; Nč; *kabìšius* „vagis" Žg, *lakìšius* „kas vis laksto, nenustovi vietoje" J; Gdl; Zp, *lindìšius* „landus žmogus" Šmn, *perdìšius* „perdalius" Gl;

-aišis (priesagos *-išas* apofoninis variantas): *kepaĩšis* „ragaišis; nenusisekęs iškepti pyragas; paplotis su įdaru; ištižęs žmogus" (gana paplitęs), *lepaĩšis* „netikęs ragaišis" J;

-eišis (priesagų *-aišis, -išas* apofoninis variantas): *lepeĩšis* „nevikrus žmogus" Vdk; Rs;

-ošius (<o+-šius): *baladõšius* „pabalda, padauža" J; Skr, *grabõšius* „sugrubnagis" Ds;

-iušis (<iu+-šis): *gailiùšis* „šykštus žmogus" Rm.

VEIKĖJŲ PAVADINIMAI SU SLAVIŠKA PRIESAGA *-orius*

§ 276. Slaviškos kilmės priesagą *-orius* (apie tai žr. § 10) turi NAg *klastõrius* „apgavikas" B 759; R; RD 152; K.Donel; Sch 187 ir kt., *puikõrius* „kas išdidus" (fiksuojamas nuo BB Ps 119,51; 138,6), *sapnõrius* „kas sapnuoja, prasimano" R; MŽ; N; K; Skdv ir tarmėse paplitę *giedõrius (giẽdorius)* „giedotojas", *rūkõrius* „kas rūko".

GALŪNIŲ VEDINIAI

-as

§ 277. Veikėjų pavadinimai su galūne *-as* (<*-o-) yra labai senas žodžių darybos tipas. Indoeuropiečių prokalbėje su šia darybos galūne

buvo daromi tiek veiksmų (žr. § 27), tiek veikėjų pavadinimai. Jie buvo skiriami kirčiu: veiksmų pavadinimai buvo kirčiuojami šaknyje, o veikėjų pavadinimai (ar būdvardžiai) – galūnėje, plg. s.ind. *várah* „pasirinkimas" ir *varáh* „jaunikis", *çókah* „blizgesys" ir *çokáh* „blizgantis", gr. τόμος „pjovimas" ir τομός „pjaunantis", τρόχος „bėgimas" ir τροχός „ratas" ir kt.[54]

Lietuvių kalboje kirtis seniai jau nebevaidina darybinio vaidmens ir apskritai veikėjų pavadinimų su galūne *-as* išliko labai nedaug. Seniausias iš jų yra NAg *vil̃kas*, turintis atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų, plg. lat. *vìlks*, pr. *wilkis* E 657, sl. **vьlkъ*, got. *wulfs*, s.ind. *vṛka-*, lot. *lupus* ir t.t. (LEW 1251–1252; Инд. 492). Liet. *vãdas* atitinka lat. *vads* ir slavų kalbose gana populiarų dūrinio antrąjį komponentą **-vodъ* (pvz.: rus. *домовод* „šeimininkas", *скотовод* „piemuo", žr. Wojtyła-Świerzowska, 1974, 17). Be jų, nuo mūsų raštijos pradžios fiksuojamas NAg *ištakas* SD[1] 107, 136; SD[3] 460, *įtakas* SD[3] 462, *nãras* SD[1] 98; SD[3] 227, *pãdaras* SD[1] 19; SD[3] 24, 408, 454, *prãnašas* (daugelyje raštų), *prývaizdas* „prievaizdas" Ch[1] PvG 4,2, *rũkas* SD[1] 79, 68; SD[3] 120, *ùžvaizdas* (daugelyje raštų), *ver̃gas* (daugelyje raštų, žr. Карацеюс, 1987, 116–124), *žvẽjas* Lex 36 ir dabar išnykę: *gaidas* „giedotojas" BB Ps 68,26; 2 Sam 19 (t.p. B; N; [K]), *ìšgamas* „išgama" (daugelyje senųjų raštų), *pražvalgas* „žvalgas" SD[1] 171. Nedaug šio tipo vedinių yra ir dabartinėje lietuvių kalboje (Urbutis, 1961, 51; DaiktvDr 339–340).

-a

§ **278.** Dabar veikėjų pavadinimų su galūne *-a* yra gana gausu; jie sudaro apie pusę visų galūnių darybos veikėjų pavadinimų (Urbutis, 1961, 36–38; DaiktvDr 328). Tuo tarpu XVI–XVII a. raštuose randame vos kelis šio tipo vedinius: *nenuorama* „nenuorama" Lex 65, 99a, *neužauga* SD[3] 98, *padauža* „kas daužosi, trankosi" SD[5] 12; „benamis, klajūnas" DP 109_{30}; SE 148_{6} ir jau išnykusius *mezga* „mezgėjas" Lex 85 (t.p. N; K), *paleida* „pasileidėlis" SD[3] 215, t.y. daug mažiau negu veikėjų pavadinimų su senąja galūne *-as* (plg. § 277).

Darybos galūnė *-a* į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą veikiausiai pateko iš veiksmų pavadinimų. Mat, veikėjų pavadinimai su šia galūne dažniausiai daromi iš būsenos veiksmažodžių ir turi niekinamąją reikšmę, o kaip tik iš būsenos veiksmažodžių padaryti veiksmų pavadini-

[54] Lindner, 1878, 17–18; Brugmann, 1906, 27–29; Kuryłowicz, 1929; 1964, 207–208; Meillet, 1934, 257; Бенвенист, 1955, 203; Савченко, 1974, 175; Одри, 1988, 61 ir kt.

mai (ypač galūnių vediniai) gana dažnai gauna veikėjo reikšmę (žr. § 261). Veikėją kartais žymi vediniai su *-*ā* dar slavų ir lotynų kalbose, plg. sl. **sluga* „tarnas" ir lenk. *posługa*, liet. *slaugà*, *paslaugà* (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 31–34; Arumaa, 1985, 78), lot. *scrība* „rašymas" ir „raštininkas, sekretorius".

-*ia*

§ **279**. Iš veiksmų pavadinimų kategorijos veikiausiai atėjo ir darybos galūnė -*ia*: *klydžia* „nuklydėlis, klaidūnas" C II 852, *nevedžia* „viengungis" SD[3] 13; N; Kos 58, *nežadžia* „nebylys" DP 15X; SD[1] 94; SD[3] 19, 206; Ch[1] Mt 12,22; Mr 7,37; 9,25; Luk 11,14, *priveizdžia* „kas prižiūri" SD[3] 123, *skundžia* „skundikas" Lex 6; C I 109; 1067; B 797; Q 30; R II 24; MŽ; N; [K]; KŽ. Vedinys *kándžia (kandžià)* „kandis" SD[1] 83; SD[3] 178; SP II 7; Ds; Gdr yra kilęs iš *kandìs* (plg. § 280), *ėdžia* „kas daug valgo, lėbauja" R II 281; MŽ; „kas daug ėda" Vlkv; „kas žmogų ėda" Vlkj; Nz; Užv; „kas eikvoja, švaisto" Plv; Jrb; Prn; Jnšk; Ln – iš *ė̃dis* (jis irgi kadaise buvo *i*-kamienis, žr. § 30) dėl *i* ir *i̯ā* kamienų mišimo (apie tai žr. § 54).

Veikėjų pavadinimų su *-*i̯ā* yra dar latvių ir slavų kalbose, pvz.: lat. *luõža* „landžiotojas", *nepraša* „neišmanėlis", *nekau̦na* „begėdis" (LVG 275–276; BKGF 67; MLLVG I 161), serb.-kroat. *làža* „melagis", rus., bulg. *невежа* „storžievis" (Wojtyła-Świerzowska, 1974, 34–37).

-*is*/-*ys*

§ **280**. Veikėjų pavadinimai su darybos galūne -*is*/-*ys* yra dvejopos kilmės. NÁg *kandìs (kándis)*, *vagìs* (fiksuojami nuo mūsų raštijos pradžios), turintys *i* kamieno formas, veikiausiai atėjo iš veiksmo pavadinimų kategorijos (plg. sl. **molь* „kandis", žr. Wojtyła-Świerzowska, 1974, 37–42).

Kiti šio tipo vediniai yra *i̯o* kamieno. XVI–XVII a. raštuose randame NÁg *nebylỹs* (daugelyje raštų), *palikis* „našlaitis" (būdingas XVI–XIX a. Mažosios Lietuvos raštams), *priveizdis* „prižiūrėtojas" BB Ps 84,11, *vė̃dis* „jaunikis" DP $68_{11,14}$, 72_{46}, *žynỹs* (daugelyje raštų). Dabartinėje lietuvių kalboje vartojamas dar vienas kitas šio tipo vedinys (Urbutis, 1961, 46; DaiktvDr 339). Jie turi aiškių atitikmenų latvių ir slavų kalbose, pvz.: lat. *svilpis* (plg. liet. *švìlpis* BKGF 66), sl. **storg'ъ* „sargas", *vod'ъ* „vadas" (Мартынов, 1973, 22). Su veiksmažodžiais gali būti darybiškai susiję kai kurie vediniai su *-*i̯o*- ir germanų kalbose, pvz.: s.skand. *deilir* „dalintojas" : *deila*, got. *dailjan* „dalinti", got. *fauramaþleis* „valdovas"

(paž. „priešais kalbantis“, plg. *maþla* „kalba“ ir *maþljan* „kalbėti“, žr. Кубрякова, 1963, 78; Meid, 1967, 70), plg. dar lot. *socius* „bendras, susijęs, susietas“ ir „draugas, kompanionas, giminaitis“, s.skand. *seggr*, s.angl. *secg* „palydovas“ (< **soqᵘios* : **seqᵘ-* „sekti“, žr. Meid, 1967, 70). Be to, baltų, slavų ir germanų kalbose su **-(i)i̯o-* daromi ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: liet. *bė̃ris*, lat. *bẽris* „bėras žirgas“, serb.-kroat. *mlȁh* (< **mold'ъ*), lenk. *nów*, *nowiu* „jaunas mėnulis“ (Мартынов, 1973, 22), got. *hairdeis* „piemuo“ (plg. liet. *ker̃džius* LEW 242), got. *asneis* „padienis darbininkas“ (Кубрякова, 1963, 78). Tad *i̯o* kamieno darybos galūnė *-is*/*-ys* yra kilusi iš būdvardžio afikso **-(i)i̯o-*, kuris į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą veikiausiai atėjo ne tiesiogiai iš būdvardžių, bet per ypatybės turėtojų pavadinimų kategoriją. Panaši galėtų būti ir jau aptartų sudėtinių priesagų *-tojas*, *-ėjas* raida (plg. § 191; aut., 1991a, 17tt.).

-ė

§ **281.** Veikėjų pavadinimai su darybos galūne *-ė* yra dvejopi. Vieni iš jų turi paraleles su galūnėmis *-is*/*-ys* (*-ius*) ir retkarčiais *-as*. Pavyzdžiui, M. Daukšos Postilėje randame NAg *prãnašė* 7X greta *prãnašas*, plg. dar tarminius *knãkė* „kas pro nosį kalba“ Grg (greta *knãkis* Grg; Užv; Vvr), *neregė̃* J (greta *neregỹs*), *plẽpė* J; Vrd (greta *plẽpis*, *plepỹs*), *šiùrė* „kas susivėlęs, pasišiaušęs“ Sk; Rš; Krkn; Sim; DūnŽ; „kas menkas, skurdus“ Vl (greta *šiùris*). Tokių vedinių kilmę galima paaiškinti sena baltų kalbų tendencija (*i̯*)*ē* kamieno daiktavardžiais žymėti moteriškosios lyties asmenis (plg. BKGF 65–66).

Kita grupė veikėjų pavadinimų su galūne *-ė* neturi tokių paralelių: *blìzgė* „priemonė žvejoti; saulažuvė; plona beržo tošies atplaišėlė; nerimta moteris“ (plačiai paplitęs), *čìrškė* „sausa eglės ar pušies šakelė, spygliys“ Mrc; Rod; Vrn; „kas čirškia“ Dr, *gaũdė* „mėšlinė geltona musiukė“ Skrd, *glẽbė* „kazlėkas“ R; MŽ; N; [K], *kvãkšė* „višta perekšlė“ Ms; Skdv, *sketė̃* „toks vabzdys“ Ds; „priešgyna“ Ds; Dkk; Trgn; Ut, *slaũgė* „ligonių slaugytoja“ Vž; Šn; Skdv, *spỹgsė* Skdv; Tl; Varn; Plng; Bržr, *spiñgsė* „spingsulė“ Slv; Rs; Šmk; Kln. Prie šios grupės galbūt priskirtinas ir pr. *droanse* „griežlė“ (Snerker) E 749 (PKEŽ I 228).

-ius

§ **282.** Su darybos galūne *-ius*, atsiradusia iš *-is* dėl *i̯o* kamieno mišimo su *i̯u* kamienu (žr. § 37), padaryti veikėjų pavadinimai fiksuojami nuo XVII a.: *lañdžius* „kas landžioja“ SD[3] 150, *pliùškius* Lex 103 (plg. *pliùš-*

kis), *smìlius* „smalyžius“ C II 118 (plg. *smìlis* Skr; Šll; Sln), *stiẽgius* „stogdengys“ Lex 23; C I 453, *žiẽdžius* „kas žiedžia“ SD[3] 62,67 (turimi tarmėse), *mėgius* „smagumų ieškotojas“ SD[3] 158 (t.p. Kos 51); *pirdžius* B 513, 523 (plg. *piȓdis* Dbč; Ukm). Tarmėse dar: *dilius* „tinginys“ Rs; Užv; Vdk; Trgn; „smaližius“ Lkš; Žvr, *drìskius* „kas sudriskęs“ Krkl; Smln; Gs; Plv ir kt. (plg. *drìskis*), *kriùnius* „kas kosti“ Skr; Grk, *pliaũnius* „pliuškis“ Rod, *rìzius* „kas nuolat juokiasi“ Skr, Erž; Rs; Up ir kt. (plg. *rìzis* Skr), *smiȓdžius* „kas susmirdęs“ Dkš; Lp; Alk; Kv; Vlkv ir kt.; „netikėlis, nenaudėlis“ K; Alv; Vlk; Pns; Ps (plg. *smiȓdis* „kas smirdi“ C II 562; K), *snaũdžius* Lg; Lnkv; Tvr; Grv ir kt. (plg. *snaũdis* Prl; Vrn), *snùdžius* „snaudalius“ Ud; Stak; Prn; Ml ir kt. (plg. *snùdis*).

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI

§ **283.** Įrankių pavadinimai (nomina instrumenti; toliau – NI) lietuvių kalboje daromi su maždaug 120 priesagų ir 6 darybos galūnėmis. Apie 40 lietuviškų priesagų išriedėjo iš senovinės indoeuropietiškos priesagos **-tlo-*, su kuria nuo seno buvo daromi įrankių pavadinimai. Tačiau dabar lietuvių kalboje įrankių pavadinimų kategorijos centrą sudaro vediniai su priesaga *-tuvas*, kilusia iš veiksmų pavadinimų priesagos **-tu-*. Į NI darybos paradigmą gana seniai buvo įtrauktos ir kitos veiksmų pavadinimų senovinės priesagos **-ti-*, **-ni-*, **-ul-*, **-men-*[1]. Nemaža lietuviškų priesagų išsirutuliojo iš veiksmažodiniams būdvardžiams būdingų indoeuropietiškų priesagų **-to-* (10), **-lo-* (20), **-no-* (16), **-ro-* (3), **-u̯o-* (3). Kartais įrankių pavadinimai daromi su priesagomis *-ikas* (resp. *-ikė*, *-ikis*), *-(i)ukas*, *-inykas* (resp. *-ininkas*), *-onas*, *-ūnas*, *-tojas (-toja)*, *-ėjas, (-ėja)*, paskolintomis iš veikėjų pavadinimų kategorijos. 3 priesagos atsirado iš determinatyvo **-k-*.

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI SU **-tlo-*

-klas, -klė, -klis/-klys

§ **284.** Priesagą *-klas* lietuvių kalboje turi vos keli įrankių pavadinimai. Ypač senas yra vedinys *aȓklas*. Tikslių atitikmenų jis turi latvių

[1] K. Sirvydo žodyne randame naujadarą *rodyba* „rodyklė, registras“ SD[3] 376 (t. p. N; [K]). Šiaip lietuvių kalboje su priesaga *-yba* (apie ją žr. § 114) įrankių pavadinimai nėra daromi.

(*ar̃kls*) ir, matyt, prūsų kalbose (plg. *aclocordo* „vadelės“ (Leitseyl) E 313, t. y. **arkla-karda*, žr. Mažiulis, 1974, 218–219; PKEŽ I 61–62; ПЯ A–D 69). Atitinkamų vedinių su priesagos *-*tlo*- variantu *-*tro*- yra ir kitose giminiškose kalbose: s.isl. *arđr*, air. *arathar*, lot. *aratrum*, gr. ἄρᾱτρον, arm. *araur* „arklas“ (Brugmann, 1906, 341; Meillet, 1934, 273; Инд. 688). Iš indoeuropiečių prokalbės gali būti paveldėtas ir vedinys *ir̃klas*, plg. lat. *ir̃kls*, taip pat s.vok.aukšt. *ruodar* „irklas“, s.ind. *aritram* „vairo irklas“ (Brugmann, 1906, 341; Инд. 675).

Įrankio pavadinimas *pjū́klas* atitinka pr. *piuclan* „pjautuvas“ (Sychel) E 547 (SV 227). Prabaltiškas yra ir retas tarminis vedinys *aũklas* „apivaras“ Antš; Kp, plg. lat. *àukla* (*aũkla* ME I 221) „virvė, raištis“, pr. *auclo* „apinasris“ (Halfter) E 451 (ПЯ A–D 150; PKEŽ I 113). NI *pabū̂klas* „padargas, įrankis“ padarytas iš indoeuropietiško veiksmažodžio **bhū-* tuo metu, kai jis dar turėjo senovinę reikšmę „auginti, apdirbti žemę“ (plg. s.vok.aukšt. *būan* „gyventi, dirbti, sodinti“, žr. Būga, 1959, 196; ŽD 193, plg. dar § 119). Nuo pat raštijos pradžios plačiai vartojamas NI *giñklas*. Vediniai *žénklas* (plg. pr. *eb-sentliuns* „paženklinęs“ (bezeichnet) III 109_{10-11} ir liet. *žinóti* ПЯ E–H 17 su lit.; PKEŽ I 245), *berklaĩ* „lieptas iš karčių“ Slk (plg. dar dūrinį *že*(resp. *žu*)-*bérklas*)[2] dabar darybiškai nebeskaidomi.

Tarmėse vartojami dar: *dõklas* „pintinė pašarui nešti“ Ar; Grdm; Vkš; Skdv; Rm; Pn ir kt., *dùrklas* „iešmas“ Gršl; „irklas“ Btg (plg. lat. *dur̃kls* „aštri geležis eketei durti; geležinis kablys gaisrui gesinti“ ME I 519), *padė̃klas* „prietaisas, įtaisas kam padėti“ Vs; Vdžg; Kt, *panar̃klas* Gdž, *paner̃klas* Jž; Sb; On; Dbk; Pnm; Km; Pnd; Sv, *prinar̃klas* Ds; Rk, *priner̃klas* „virvelė botagui pririšti prie botkočio“ Užp; Ds; Krns, *pavỹklas* „pavija“ Gdl; Pns; Sn, *rieklas* „rieklės“ Prk; „trikojis, reketys“ J, *spir̃klas* „kartis atsispirti“ Sld; „pelėkas“ Strn.

§ **285.** Gana senas yra vedinys *gerklė̃*, giminiškas pr. *gurcle* „gerklė“ (Gurgel) E 96 (LEW 148–149; ПЯ E–H 348–350; PKEŽ I 425–428)[3]. Su priesaga *-klė* padaryti dar NI *jaukinklė* „jaukas“ R; MŽ; [K]; Š; Ser; BŽ 430, *perskirklė* „skiriamasis ženklas, linija“ SD[3] 350; N; [K], *pastõklė* „stalo kojas jungianti lentelė; apatinis plautų suolas pirtyje“

---

[2] Pastarasis padarytas iš veiksmažodžio **bher-* „aštriu įrankiu smeigti, pjauti“ (plg. lot. *ferire* „mušti; kirsti, durti; nukauti, paskersti“ s.isl. *berja* „mušti, smogti“), kurio refleksas yra liet. *bárti* (Urbutis, 1981, 128—129).

[3] Vedinys *gurklė* „gerklė“, randamas J. Bretkūno raštuose (BB Pat 23,2; GG 2,3; BP II 423), retkarčiais ir Mažosios Lietuvos spaudoje (LC 1887,46), yra veikiausiai prūsybė (Falkenhahn, 1941, 203).

Tvr, *riẽklės* „kartelė palėpėje prie krosnies malkoms džiauti“ (žinomas jau iš C II 261)[4], *tvoklẽ* „slėga“ Srj.

Šiam darybos tipui priklausė ir dabar darybiškai nebeskaidomi žodžiai *stãklės* (be kitų reikšmių, tarmėse dar turintis pirminę reikšmę „ramstis“ J; Up, plg. pr. *stacle* „ramstis“ (Stuccze) E 197 ir liet. *statýti* SV 254; LEW 893) ir *žìrklės* (: *žeñgti*, žr. Būga, 1959, 260; LEW 1314)[5].

§ **286.** Su priesaga *-klis/-klys* padarytas vedinys *gurklỹs*, paliudytas nuo XVI–XVII a. („gūžys“ BB 3 Moz 1,16; „pasmakrė“ SD[3] 66, 484, plg. lat. *gurklis* „t.p.“ ME I 683) ir reti NI *durklis* „*durklas*“ N; [K], *durklỹs* „geležinė lazda ledui durti; kablys ant karties gaisrui gesinti“ J (plg. lat. *durklis* „t.p.“ ME I 519), *pjūklỹs* „pjautuvas“ Kel 1884,79.

§ **287.** Lietuvių kalbos priesagos *-klas*, *-klė*, *-klis/-klys*, besiskiriančios skirtingais kaitybos kamienais, išsirutuliojo iš senovinės priesagos **-tlo-* (priebalsių junginys *tl* baltų kalbose virto į *kl*). Su ta priesaga įrankių pavadinimai buvo daromi ir kitose giminiškose kalbose: germanų (pvz.: s.vok.aukšt. *bihal* „kirvis“, got. *neþla* „adata“, s.norv. *sald* „rėtis“, žr. Wilmanns, 1899, 274–275; Meid, 1967, 187–188), italikų (pvz.: lot. *ferculum* „neštuvai“, *juculum* „tinklas, ietis“, *sarculum* „kauptukas, kapoklė“, *vehiculum* „vežimas“)[6]. Manoma, kad priesagą **-tlo-* turėjusios ir slavų kalbos[7]. Rytų ir pietų slavų kalbose junginiuose *dl* ir *tl* priebalsiai *t* ir *d* išnyko. Tad šiose kalbose priesaga *-lo* gali būti kilusi tiek iš *-dlo* (ją nepakitusią išlaikė tik vakarų slavų kalbos), tiek ir iš **-tlo-*. Be to, kai kurie praslaviški įrankių pavadinimai su priesaga *-dlo* turi baltų kalbose tikslių atitikmenų su priesaga **-tlo-*, plg. sl. **ordlo* ir liet. *árklas*, lat. *árkls*, sl. **žędlo* ir liet. *giñklas*, sl. **žerdlo* ir liet. *gerklẽ*, sl. **gъrdlo* ir liet. *gurklỹs*, pr. *gurcle* (Мартынов, 1973, 20)[8].

Priesaga **-tlo-* yra priesagos **-tel-* apofoninis variantas. Priesaga **-tel-* (kartu su savo variantu **-ter-*) buvo indoeuropiečių prokalbėje viena iš svarbiausių veikėjų pavadinimų darybos priemonių. Ji yra išlikusi slavų, germanų, anatolų ir armėnų kalbose.

---

[4] Šis vedinys plačiai vartojamas tarmėse. J. Bretkūno raštuose jis turi vietos reikšmę „viršutinis namo aukštas“ BP I 273; BB 1 Moz 6,16; 1 Kar 7,2; ApD 10,9 ir kt.

[5] Žodį *žirklės* V. Pisani (1968, 19) sieja su lot. *furcula* „žirklės“.

[6] Bugge, 1872, 134—140; Osthoff, 1875; Hofmann, Leumann, 1928, 217—218; Lejeune, 1972.

[7] Brugmann, 1905—1906; Brückner, 1914, 207—211; Vondrák, 1924, 569; Отрембский, 1954, 40; GJL 132; Szemerénnyi, 1957, 120; Трубачев, 1966, 143; Bares, 1970, 3; Мартынов, 1973, 19—21.

[8] Kai kurie tyrinėtojai net kelia mintį, kad apskritai priesaga **-dhlo-*, iš kurios kilusi sl. *-dlo*, esanti priesagos **-tlo-* variantas (Одри, 1988, 67).

§ 288. Priaugus priesagai *-klas* (taip pat *-klė*, *-klis*) prie įvairių balsinių kamiengalių ar bendraties priesaginių balsių, atsirado lietuvių kalboje nemaža antrinės kilmės priesagų. Dauguma jų yra gerokai daresnės už pirminę priesagą *-klas*, su kuria nauji įrankių pavadinimai jau seniai nebedaromi.

-aklis

§ 289. Priesaga *-aklis* susideda iš es.l. kamieno *a (kãba, pìna, mẽta)* + *-klis: kabãklis* „kablys" J, *pinãklis* „į pinamas vyžas įveriamas pagaliukas" Kl; Žž; Al; Užg; „virvelė vyžai suveržti" Gdl (plg. lat. *pinakls* „arklio pančiai" ME III 218), *ùžmetaklis* „sklendė" Srj.

-eklas, -eklė, -eklis

§ 290. Priesaga *-eklas*, išskiriama vedinyje *kibeklas* „medinis žvejų kablys tinklui iš eketės ištraukti" N; [K], yra panašios kilmės kaip ir *-aklis*, tik joje balsis *a* pakito į *e* dėl balsių kaitos.

Priesaga *-eklė* fiksuojama nuo XVIII a.: *myžeklė* „šlapimo pūslė" B 286; R II 199; K I 590, *tureklė* „turėklas" B 859 (turimas ir tarmėse), *kibeklė* „kablys" N; [K] (plg. *kybeklė* „t.p." LT III 50), *užtureklė* „žąslai" N; [K]; Šlk (plg. *užtureklės* „t.p." Sut).

Žemaičiuose turima dar: *kertẽklė* „kirvis geldoms skobti" Rt; Kal, *vertẽklė* „šakės mėšlui iš vežimo versti" (gana plačiai paplitęs žemaičių tarmėje).

Latvių kalboje yra atitinkama priesaga *-ekle*, pvz.: *kapekle* „kopėčios" (LVG 351).

Priesaga *-eklis* fiksuojama nuo XVIII a.: *kebeklis* „kablys" B 915, *kerteklis* „kirvis geldoms skobti" B 843 (abu turimi ir dabar tarmėse), *myžeklis* „šlapimo pūslė" B 897 („mušimo įnagis; siauras lauko rėžis" Grž); *kerstẽklis* „įrankis gyslai prakirsti kraują nuleidžiant" D.Pošk; K; J; „įrankis geležiai kirsti" K; Brs, *pešẽklis* „kablys šienui pešti iš vežimo" K (plačiai paplitęs tarmėse), *užmetẽklis* „sklendė" N; K; BŽ; Vad („priekaištas" Lp; Lnk).

Įrankių pavadinimai su priesaga *-eklis* dabar yra būdingiausi žemaičių tarmei, pvz.: *durẽklis* „iešmo pavidalo duriamasis įrankis" Grg; Žd; Klvr; Šts; „žeberklas" Žd, *grūdẽklis* „grūstuvas, mušiklis" Kv; Krkl; Mžk; Trš; Vvr, *kabẽklis* „kablys" Tv; Mrk; „kilpelė drabužiui pakabinti" Ds, *kaišẽklis (kaišèklis)* „peilis bulvėms skusti" Žd; Ms; Gl; Šts; Br, *karẽklis* „įrankis kam pakabinti" Rt, *krapštẽklis* „pagalys ar geležgalis

ugniai krapštyti“ Skr, *kruš̃eklis* „piesta“ Ždk; Als, *muš̃eklis* „įrankis linų galvutėms nukulti“ Tl; „prietaisas musėms mušti;“ Kl; Pgr; Krš; „prietaisas būgnui mušti“ Akm; Vkš; „įtaisas sviestui mušti“ Brs, *stū̃-mēklis* „skląstis“ Tvr; Šš; Ms; „įtaisas grūdams, sniegui į krūvą sustumti“ Slk; Kp; „senovinis prietaisas dešroms kimšti“ Vkš; DūnŽ, *suk̃ėk-lis* „medinis indas sviestui mušti“ Šts; Kl; „girnų milinys“ Lkv; Šauk; Užv; Žr; Pvn; Kl ir kiti (žr. dar ŽD 196—197; DaiktvDr 387—388).

Su atitinkama priesaga *-eklis* daromi įrankių pavadinimai ir latvių kalboje, pvz.: *badeklis* „badiklis“ (plg. liet. *badẽklis* „dyglys, akstinas“ J; P), *grabeklis* „grėblys“ (LVG 350—351; MLLVG I 140—141; Покротниеце, 1986, 35).

-ėklas, -ėkla, -ėklė, -ėklis

§ **291**. Priesaga *-ėklas* atsirado priesagai *-klas* prisijungus prie bendraties *-ėti (turėti, velėti)* balsio. Su ja padaryti NI *turẽklas* ir *velẽklas* „suolelis velėti“ Al.

J. Bretkūno Biblijoje ir kai kuriuose kituose Mažosios Lietuvos raštuose randame atitinkamą priesagos *-ėkla* vedinį *turėkla* „rankena“ BB 2 Moz 19,12; Teis 3,22; 1 Kar 10,19; Kel 1880,39; N („pavadis arkliui laikyti“ Lp).

Su *-ėklė* padaryti NI *turėklė* „turėklas“ SD[1] 133; SD[3] 32 (dabar tarmėse vartojamas reikšmėmis „arklo ar dalgio rankena; vadelės“), *ažuturėklės* „žąslai“ SD[3] 81 (plg. *užturėklės* „t.p.“ Sut; N; [K]; Šlk), *velẽklė* „lenta skalbiniams velėti“ Ėr (daug plačiau jis vartojamas reikšme „velėjamoji vieta upėje ar ežere“).

Tarmėse NI *turẽklas* turi ir *io*-kamienį variantą *turẽklis* „turėklas“ Jrb; Lkš; Up; Kv, plg. lat. *biêdêklis* „baidyklė“, *kavêklis* „kliūtis“ (LVG 351; BKGF 86).

-yklas, -ykla, -yklė, -yklis

§ **292**. Priesaga *-yklas* atsirado priesagai *-klas* prisijungus prie bendaties priesagos *-yti (kratýti, skaitýti, šáudyti)* balsio. Nuo mūsų raštijos pradžios plačiai vartojamas vedinys *výstyklas*. F. Kuršaičio žodyne randame NI *kibỹklas* „koks nors įrankis, mechanizmas“ (jis tarmėse turi reikšmes „kablys“ Krž; „įvairios kurio nors įrankio dalys“ Gl; „pakopos statant namą“ Žvr; Rs), *skaityklas* „skaitytuvų rutuliukas“ [K] (t.p. N; KŽ). Tarmėse dar: *kabỹklas* „skersinukas drabužiams kabinti“ Bgt; Prl, *kratỹklas* „smaili lazdelė spaliams, šiukšlėms iš pakulų ar vilnų kra-

tyti“ Lš, *šaudỹklas* „šaunamasis ginklas“ BsO 278; Kltn. Galbūt šiam darybos tipui priklauso ir *salỹklas* (fiksuojamas nuo SD[4] 193).

Su priesaga *-ykla*, kuri dabar yra vyraujanti veiksmo vietų darybos priemonė (žr. § 373), padaryti vos keli įrankių pavadinimai: *maizgykla* „mazgotė“ LTR (Šd), *salyklà* „salyklas“ C II 10; K; Plt; Brs; Štk; Tl; Žr; Vkš; Mšk; Krp, *vėtyklà* „vėtyklė“ Ms; Bsg; Vdn, plg. lat. nom. pl. *mīstîklas* „mintuvai“ (LVG 351; BKGF 87).

Nuo XVI – XVII a. plačiai paplitę vediniai *rodyklė*, *šaudyklė*[9], *vėtyklė*. NI *gaudyklė* „spąstai“ DP 535_{34}; SD[3] 148 ir *taisyklė* SD[1] 139; SD[3] 89, 344, 473 taip pat turimi ir dabar. Vedinys *nešyklė* „neštuvai“ SD[3] 226 (t.p. N) iš Nõčės žinomas reikšme „kilpa prie skrynios galų nešimui“, o iš Kalvarìjos – reikšme „lagaminas“. Kiti senųjų raštų NI dabar jau išnykę: *badyklė* „dyglys“ SlG II 29_{18}, *gramdyklė* „priemonė gramdyti“ C II 597 (t.p. B 249; R; K), *jaukyklė* „jaukas“ SD[3] 467 (t.p. N; [K]), *krapyklė* „švirkštas“ Lex 82a; C II 237 (t.p. B 986; „šlakstyklė“ K; NdŽ; „laistytuvas“ R II 334; MŽ II 448; NdŽ), *našyklė* „neštuvai“ SD[3] 179 (t.p. N; K), *veizdyklė* „akiniai“ SD[3] 263 (t.p. B 291; N; [K]; K I 260, plg. reikšmę „reginys“, žr. § 168); reti yra ir NI *durdyklė* „priemonė durti“ B 476; MŽ; K, *spaudyklė* „spaustuvas, presas“ B 367; N; [K]; K II 240; BŽ 143; Rtr, *žiūryklė* „akiniai“ N; [K]. Visa tai rodo, kad šis darybos tipas yra produktyvus nuo mūsų raštijos pradžios.

Naujų šio tipo vedinių pasidaroma ir dabar (DaiktvDr 385).

Priesaga *-yklis* yra labai reta: *adỹklis* „adiklis“ J; Dvd, *kabỹklis* „įrankis paskendusiam kibirui iš šulinio išgriebti“ Dvd (ŽD 199), *žiūrỹklis* „akiniai“ B 291; [K]. Latvių kalboje įrankių pavadinimai su atitinkama priesaga *-īklis* labiau paplitę, pvz.: *adîklis* „adiklis“, *àrdîklis* „dvišakės šakės“, *dedzîklis* „įrankis skylei padidinti“, *kasîklis* „kasyklė“ ir t.t. (LVG 351; MLLVG I 140 – 141).

-iklis

§ **293.** Priesaga *-iklis* yra nauja, išsirutuliojusi lietuvių kalbos dirvoje veikiausiai iš senesnės *-yklis*. Balsis *i* galėjo sutrumpėti dėl priesagos *-ikas* įtakos (plg. LVG 352; BKGF 87).

XVI – XVII a. raštuose randame tik kelis įrankių pavadinimus su priesaga *-iklis*: *kasiklis* „priemonė kasti“ SD[1] 167, *skutiklis* „skutimosi peiliukas“ SP II 141_{10} (jie vartojami ir dabar tarmėse) ir retas *skaitikliai*

---

[9] Šis vedinys, be įprastinės reikšmės „audimo staklių prietaisas šeivai įdėti“, anksčiau turėjo reikšmę „strėlė“ SD[3] 10, 333, 398, 426; SP I 13_{18}; SlG II 29_{17}, 30_7, 40_4, 46_{21}; R II 80; MŽ II 106; Sut; I; N; NdŽ; KŽ.

„tokia skaičiavimo priemonė“ SD[3] 153 (t.p. Sut). Šiuo metu priesaga *-ik-lis* yra itin dari: tarp įrankių pavadinimų darybos priemonių ji užima antrąją vietą pagal darumą (po priesagos *-tuvas*, žr. DaiktvDr 393).

-oklas, -oklė, -oklis

§ **294.** Priesaga *-oklas* susideda iš priesagos *-klas* ir bendraties priesagos *-oti (kapóti, žabóti)* balsio: *žabõklas* „priemonė arkliams žaboti“ Žln; Ktk; Ggrn; „spąstai“ Slč.

Su *-oklė* padaryti NI *sūpõklė* „sūpuoklės“ R; MŽ; N; Lpn 96; [K]; L VIV 108; KŽ (plg. lat. *šūpâkles* „t.p.“ ME IV 109–110), *žabõklė* „priemonė arkliams žaboti“ Sut; N; K; BsV 78 ir tarminiai *kapõklė* „įrankis geldoms, laivams skobti“ Brs; Ms; Žd; Šts, *žabõklės* „priemonė arkliams žaboti“ Ds; Slk; Sb; Dgl; Sdk; Ktk.

K. Sirvydo žodyne randame šiuos NI su *-oklis: kapoklis* „kirtiklis“ SD[3] 402, *žaboklis* „priemonė arkliams žaboti“ SD[3] 238. Tarmėse dar: *įkaboklis* „įrankis, įnagis“ Krš; Rs; Grd; Pgr; Škn; Vdk; Brž; Vdžg, *kabinõklis* „kablys kam užkabinti“ Slnt; Skd; Žd, *knabõklis* „įrankis žemei kapstyti“ Žd, *pakabinõklis* „vãgis“ Skd, *pavijõklis* „prie trinamosios šeivos pritvirtintas siūlas“ Alk; „kamuolio pavija“ Šl; Mšk, *pinõklis* „toks pagaliukas vyžoms pinti“ Lz; Kš; Gg; Užg; Tvr; Slk; Dsn; Ml, *stūmõklis* „durų stūma“ Ds; Kp; Tvr; Krs.

-(i)uoklė, -uoklis

§ **295.** Priesaga *-(i)uoklė* susidarė iš priesagos *-klė* ir bendraties priesagos *-(i)uoti (sūpúoti, siūrúoti, važiúoti)* dvibalsio: *sūpuoklė(s)* „lopšys“ SD[3] 114; Lex 72a; Q 429; B 1038; RD 102 (dabar turi reikšmę „sūpynės“), *siūruoklė* „mazgotė“ N; [K]; BŽ 543; KŽ (dabar tarmėse turi reikšmę „šiaudų ar žolių gniūžtė kam nors šveisti“), *siūbuoklė* „sūpynės“ N 6; Sch 10; [K]; LzP; Rtr; BŽ 196; NdŽ; KŽ, *važiuõklė* „važiuojamoji padurynė“ Slm.

Su *-uoklis* padarytas tarminis NI *brūžuõklis* „prietaisas drobei brūžuoti“ Šmn ir neseni naujadarai *lituõklis, matuõklis.*

Su *-uoklis,-ė* gana dažnai daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 257).

-uklas, -(t)uklis

§ **296.** Priesagoje *-uklas* balsis *u* veikiausiai atsirado dėl priesagos *-ukas* įtakos: *degùklas* „lempa“ J, *tepùklas* „tepalas“ Vkš; Užv; Skd; Als; Akm; Žz; Pkl; Vrd, *trinùklas* „piesta tabokai trinti“ Škn.

Priesaga *-uklis* fiksuojama nuo XVII a.: *bruzduklis* „apinasris" KN 80_{21} (dabar tarmėse šis vedinys reiškia įvairius medinius įrankius). Tarmėse dar: *birzdùklis* „pagaliukas sagos vietoje" Btrm, *skidùklis* „skląstis" Pšl; Klov, *sprudùklis* (plačiai paplitęs, reiškia įvairius mažus medinius įrankius), *trinùklis* „piesta tabokai trinti" Pmp; Sv; „grūstuvas" Vb; Jnš; Gdž; „kempinė ar skuduras pirtyje" Pkr; Grž; Psv; „girnų reguliatorius" Srv.

Gerokai dažniau su priesaga *-uklis* daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 258).

Dėl priesagos *-tukas* vedinių įtakos iš *-uklis* atsirado priesaga *-tuklis: kastùklis* „geležinis kablys bulvėms kaupti" Žl.

-akšlis, -ekšlis, -ikšlis, -ikšlė, -okšlis

§ **297.** Į kai kurias antrines priesagas, kilusias iš *-klas*, įsiterpia priebalsis *š* (<*s*, žr. § 259):

-akšlis: pinãkšlis „vyžas pinant į vyžų ausis įveriamas pagaliukas" Vrn; Vlk (plg. *pinãklis*, žr. § 289);

-ekšlis: kabinẽkšlis „kablys kam pakabinti ar sukabinti" Pln; Grg (plg. *kabinẽklis*, žr. § 290);

-ikšlis: budìkšlis „dyglys; augalas su dygliais" Knv; Nč; „aštrus, smailas ragas" Vrn (plg. *badìklis* „smailas pagalys ar įrankis kam besti" Sv; Vlkv; Rk; Mš; „dyglys, spyglys" Smn; Ob);

-ikšlė: badìkšlė „prietaisas šiaudiniam stogui dengti" Dbč;

-okšlis: kabinõkšlis „vãgis" Plng; Krtn (plg. *kabinõklis*, žr. § 294).

Su šiomis ir panašiomis priesagomis dažniau daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 259).

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, PASKOLINTOMIS IŠ VEIKSMŲ PAVADINIMŲ

Vediniai su **-tu-*

§ **298.** Nykstant *u* kamienui, prie senovinės priesagos **-tu-* (ir jos apofoninių variantų **-teu̯/-tou̯*), kuri kadaise buvo viena svarbiausių veiksmų pavadinimų darybos priemonių (žr. § 56), buvo prijungtos kitų kaitybos kamienų (*o, ā, (i̯)ē, i̯o*) galūnės. Tokiu būdu atsirado naujesnės priesagos *-tuvas, -tuva, -tuvė, -tuvis, -tavas*, kurių dalis jau prabaltų kalboje buvo vartojamos įrankių pavadinimams daryti. Su panašiomis priesagomis, kilusiomis iš **-tu-*, įrankių pavadinimai kartais daromi ir slavų

kalbose, pvz.: sl. **britva* „skutimosi peiliukas“[10]: **briti* „skustis“ (ЭСРЯ I 214; ЭССЯ III 32), rus. tarm. *молостов* „milžtuvė“ : sl. **mьlzti* „melžti“ (Трубачев, 1966, 257), rus. tarm. *шитво* (žr. § 299), bulg. *витви* „vytuvai“ : sl. **viti* „vyti“ (Откупщиков, 1988, 23), plg. dar gr. δίκτυον „tinklas“ : δίκειν „meta“ (Brugmann, 1906, 449).

-tuvas

§ **299**. Dabartinėje lietuvių kalboje priesagą *-tuvas* yra pati dariausia įrankių pavadinimų darybos priemonė (DaiktvDr 381—383). Savo skaičiumi šio tipo vediniai vyrauja ir senuosiuose raštuose (žr. 12 lentelę). Tačiau naujadarų ar apskritai retų vedinių juose randame tik vieną kitą: *aprėžtuvas* „skriestuvas“ SD³ 39 (t.p. Š), *dėtuvai* „forma sūriams spausti“ SD¹ 183; SD³ 450 („vieta, indas kam dėti“ J) ir *laistuvas* „laistytuvas“ Lex 42a; C I 772 (t.p. N; [K]; J; „galąstuvas“ Žlb). Senam NI *trintuvas* „ratelis šeivai trinti“ (šia reikšme užfiksuotas jau MŽ II 324; R II 242) K. Sirvydas suteikė naują reikšmę „smuiko strykas“ SD³ 413. Matyt, mūsų raštijos pradžioje įrankių pavadinimus su priesaga *-tuvas* nelabai buvo linkstama daryti (daresnė tada buvo priesaga *-tuvė*, žr. § 301).

Priesaga *-tuvas* atitinka lat. *-tuvs* (plg. liet. *sėtùvas* ir lat. tarm. *sẽtuvs* LVG 381), pr. *-tuvan: schutuan* „suktinis siūlas“ (Czwirn) E 471 (plg. rus. tarm. *шитвó* „siūlas, nytis“, žr. Откупщиков, 1971, 121).

-tuva

§ **300**. Su priesaga *-tuva* padaryti NI: *grūstuva* „grūstuvis“ N, *maltuvà* „malūnas“ Brž; Žgn; „rankinės girnos“ M, *riẹstuvà* R II 394; MŽ II 530; N, *spaustuvà* „presas“ H; MŽ II 295; N; K I 681.

Ši priesaga turi atitikmenį latvių kalboje, pvz.: *kāstuva* „kastuvas“, *sẽtuva* „sėtuvė“ (LVG 381).

-tuvė

§ **301**. Priesaga *-tuvė*, su kuria daromi ir veiksmų pavadinimai (žr. § 57), senojoje lietuvių kalboje buvo ypač būdinga įrankių pavadinimams. Su ja padarytų vedinių XVI—XVII a. raštuose randame maždaug tiek pat kiek ir su priesaga *-tuvas* (žr. 12 lentelę). Nemaža jų dalis dabar nebevartojama.

Keletą beveik unikalių vedinių randame J. Bretkūno Biblijoje, pvz.: *gestuvė* „žirklės žvakei gesinti“ 2 Moz 37,23 (t.p. N), *neštuvė* „neštuvai“ GG 3,9 (t.p. B 1038; N), *raustuvė* „rašiklis“ Job 19,24, *trekštuvė* „vaisių

---

[10] Slovėnų kalbos tarmėse šis vedinys yra išlaikęs pirminę veiksmo reikšmę „skutimasis“ (SlP I 381).

presas" Joel 3,13; 3,18 (t.p. B 777; Rtr), *užsklanstuvė* Ps 107,16; *užkištuvė* „skląstis" Pat 18,19; Sir 28,28 (t.p. B 1017; N, plg. *užkištùvas* „t.p." Gl), *veržtuvė* „vaisių spaustuvas" 4 Moz 18,27 (t.p. N).

Iš kitų senųjų raštų minėtini šie: *apjuostuvė* „uždanga" SD[3] 268 (t.p. N; [K]), *aptiestuvė* „sienos apmušalas" SD[3] 230 (t.p. N; [K]), *atverstuvė* „staklių suglaudžiama sėdynė" Lex 103a (t.p. MŽ II 21; N; [K]), *ažutiestuvė* „užtiesalas" SD[3] 156, 192 (plg. *užtiestuvė* N; [K]; S.Dauk), *drožtuvė* „oblius" Lex 50a; C I 953 („drožiamosios staklės" MŽ II 421), *įdėtuvė* „makštis" Ch 1 Moz 27,3 (t.p. K; V.Kudir; BŽ 55), *lietuvė* „lydomasis indas, tirpyklė" SD[3] 450 (t.p. K; NdŽ), *lygintuvė* „svarstyklių vieta, kur sustoja svarstyklių liežuvėliai esant lygiam svoriui" SD[3] 108 („svarstyklės" N; [K]), *perjuostuvė* „karnizas" SD[3] 80 (t.p. N; [K]; NdŽ), *prijuostuvė (pryjuostuvė?)* „prijuostė" SD[1] 31 (t.p. N;[K]), *sleiktuvė* „galąstuvas" C II 960 (t.p. N; K; KŽ), *sukintuvė* „prietaisas sunkumams kilnoti" SD[3] 108 (t.p. Sut; J; „trauktuvas" R II 403: N; [K]), *trauktuvė* „trauktuvas" SD[3] 480 (t.p. N; I; Sut; BŽ; „traukinys" Trak), *užklotuvė* „antklodė" SD[3] 111, 294 (t.p. Sut; N; [K] ir dar viename kitame XIX ir XX a. pradžios leidinyje), *užtrauktuvė* „prietaisas sunkumams kilnoti" SD[3] 108 (t.p. Sut; J; „trauktuvas" R II 403; N; [K]).

XVIII – XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose randame dar šiuos retus, dabar išnykusius šio tipo vedinius: *aptęstuvė* „tapetai" K, *dengtuvė* „dagtis" N; [K], *dėtuvė* „indas kam dėti" R II 228; [K], *naštuvė* „neštuvai" N; [K], *nuleistuvė* „šikšninis raištis audimo staklėse, kuriuo pritvirtinamos gijos prie veleno" N; [K], *paleistuvė* „mazgytė" B 876; N; [K], *priebrauktuvė* „įrankis linams šukuoti" B 478; [K].

Dabartinėje lietuvių kalboje įrankių pavadinimų su *-tuvė* yra gerokai mažiau negu su *-tuvas* (plg. DaiktvDr 386).

Priesagos *-tuvė* vediniai turi tiesioginių atitikmenų latvių ir prūsų kalbose, plg. lat. *maltuve* ir liet. *máltuvė*, lat. *sẽtuve* ir liet. *sėtuvẽ* (LVG 381; MLLVG I 155), pr. *coestue* „šepetys" (Burste) E 559 ir liet. *káištuvė* (SV 496), pr. *preartue* „valytuvas nuo žemių" (Reutel) E 249 ir liet. *artùvės;* gal čia priklauso ir pr. *nurtue* „marškiniai" (Hemde) E 479 (plg. liet. *nértuvas* „tinklo svarlys, gramzdas" Grv) ir *romestue* „plačiaašmenis kirvis" (Barte) E 532 (plg. rus. *ремество* „amatas" ЭСРЯ III 468; Откупщиков, 1971, 123 – 124), turintis sudėtinę priesagą *-es-tve*.

-tuvis/-tuvys

§ 302. Priesaga *-tuvis* fiksuojama nuo XVII a.: *brokštuvis* „medinis indas sviestui mušti" C I 417; B 305; K I 271, *koštuvis* „koštuvas" SD[3]

27, 55, 124; Lex 79 (turimas ir dabar tarmėse), *žibintuvis* „žibintas" SD³ 152; Sut; N; Dv, *braukštuvis* „medinis indas sviestui mušti" N; [K], *suktuvis* „sukamasis prietaisas sviestui mušti" [K], *prikaistùvis* „puodas" K, *trintuvis* „trintuvė, grūstuvė" B 923; [K]. Pastarieji du vartojami ir dabar tarmėse. Jose yra dar: *brauktuvỹs* „įrankis linams braukti, brukti" Dov, *grimstùvis* „tinklo svarlys" Grv, *grū̃stuvis* „medinis indas kanapėms grūsti" Mžk; Ms; Žd; Skd, *mazgótuvis* „mazgotė" Kv; Lkv; Šv; Tl, *minkytùvis* „indas duonai minkyti" Krtn; Žd; Ms; Als; Vkš; Trk; Slnt; Brs, *muštùvis* „indas sviestui mušti" Ldvn; KzR; Plnt; Gs; Snt; Žvr; Kt; „lazdelė sviestui mušti" Prn; Nm, *pinótuvis* „karna, kuria išpinamas vyžos padas" Gdl, *šáutuvis* „audimo staklių šaudyklė" Plik; Prk; „medinis *skląstis*" Prk; Dov.

Vienas kitas įrankio pavadinimas su priesaga *-tuvis* pasitaiko ir latvių kalboje; pvz.: *kãstuvis* (plg. liet. *koštùvis*), *sẽtuvis* „sėtuvė"(LVG 381).

-tavas

§ 303. Su priesaga *-tavas* padaryti NI *autavas* „autuvas, avalynė" N; [K], *plaktavas* „pentelė dalgiui plakti" Q 238.

Atitinkama priesaga *-tavs* ir ypač jo paradigminis variantas *-tava* latvių kalboje labai paplitę. Dabartinėje latvių kalboje su *-tava* daroma daug veiksmo vietų pavadinimų; įrankių pavadinimų yra mažiau, daugiausia daugiskaitiniai: *muštavas* „muštuvai", *neštavas* „neštuvai", *skiltavas* „skiltuvas" (MLLVG I 151—152).

Priesagos *-tav-* būta ir prūsų kalboje: *trintav-inni* „keršytoja" (Racherin) III 89_{26-27}.

§ 304. Priesagos *-tuv-* ir *-tav-* (latvių kalboje yra ir *-tev-*) — tai tos pačios senovinės priesagos **-teu̯-/-tou̯-/-tu-* apofoniniai variantai (Мажюлис, 1967, 39—41), plg. liet. *karštùvai* || *karštùvis* ir lat. *kārstuves* || *kārstuvis* || *kārstava(s)* || *kārstave* || *kārsteve* || *kārstevis*, liet. *sėtùvas* || *sėtuvė̃* ir lat. *sẽtuvs* || *sẽtuve* || *sẽtuvis* || *sẽtuva* || *sẽtava* || *sẽtave* || *sẽtevs* || *sẽteve* (ME II 199; III 833; LVG 381).

Vediniai su *-ti-

-(s)tis

§ 305. Nuo senųjų raštų fiksuojami vediniai *dangtis* (daugelyje raštų), *dangstis* „stogas" SE 239; „uždangalas" Ch Rut 3,7,¶ *naščiai* SD³ 151, 165, *paklotis* „patalynė" PsD 6,7, *paramstis* SD¹ 127, 132, *paramtis*

„ramstis“ SD[3] 311, *prijuostis* „prijuostė“ Lex 77a, *ramtis* „ramstis“ (daugelyje raštų), *sagtis* SD[1] 141; SD[3] 348; Lex 21a, 45, *samtis* SD[1] 140; SD[3] 99, 102, 397, 470; Lex 75, *smaigstis* „uždedama kartelė kaip ženklas, gairė“ MT 162 („į žemę įsmeigta kartis, virptis“ Up; Škn; „kuolas“ Kv), *sprąstis* „medinis branktelis sagos vietoje“ Lex 55, *svirtis* „svarstyklių dalis daiktams sverti“ SD[3] 432; SlG II 28_{17} (t.p. Sut; N; dabar jis turi reikšmę „įrankis vandeniui semti“), *uždangtis* DP 6X, *ažudangtis* SD[3] 115, *užkaištis* Lex 71, *ažukaištis* „skląstis“ SD[3] 115, *varptis* BB Pat 31,19, *varpstis* „verpiamasis ratelis“ BB Pat 31,19; SD[1] 64, 142; SD[3] 92, 256.

Unikalūs yra NI *ažuramtis* „skląstis“ SD[1] 210, *švirkštis* „mėtyklė, laidyklė“ 140, *pliektis* „slėgtuvas“ B 985, o vedinys *naštis* „naščiai“ SD[3] 151 iš kitur (I.Simon; Plt) žinomas reikšme „našta“.

§ **306.** Tarmėse yra dar: *ántklotis* „rogių užkalas“ Grg, *ãplanktis* „balžienas, kūlėnas“ Gl; Akm; Lž; Škn; „ratlankis“ Klt; Mžk, *apvárstis* „apivarai“ Kv; Up, *apvártis* „apivaras“ Gl; Akm; Vkš; „virvelė kam surišti“ Pln; Kv; Grg, *atãsagtis* Kp; Lz; *ãtsagtis* Vvr; Grg, *atãsprąstis* „atspira“ Rod; Tr; Kp, Šmn; „pagalys įstatomas į staklių metmenų, veleno dantratį“ Dnč; Dglš; Tr; „pagalys kubilo dugnui prispausti“ Švnč, *ãtsaitis* „atsija“ Tl; Šts, *braũkčiai* „įrankis linų galvoms braukti“ Rm; Ėr, *brukštìs* „pustyklė“ Slnt; Gl, *bruktìs* „priebrauka, prieplūkas; Mrs; Rdm, *iñgrąžtis* „kilpa rogių ienoms pakabinti; ienos geležis; virvės galas; vėzdas, kuolas“ (plačiai paplitęs), *kỹštis* „kaištis“ Grg; Vvr; Plt; Lnk, *klotìs* „ilga, plona kartis stogo šiaudams priveržti“ Kv; Pgr, *lañktis (lánktis)* „lenktuvas“ (plačiai paplitęs), *lañkstis* „t.p.“ Kb; Asv; Vlk; Kls; Dkš ir kt., *linkstìs* „lanksti kartis lopšiui pakabinti“ Tl, *pakel̃tis* „įrankis ienoms pakelti“ Dbč; Drsk; Mrc; Prl, *prỹdangtis* „apdangalas“ Šts; Plng; Grg, *rỹštis* „raištis“ Ms; Bdr, *sámstis* „kaušas“ J; Lz; „priemonė žvejoti“ Tvr; Ds; Dsn, *sąvar̃stis* „sutvirtinamoji kartelė klojimui“ Rd; Mšk, *slógtis* „sunkus daiktas kam prislėgti“ Ldnv; Alk; Vdžg; Rk; Skr; Krž; Jrb, *smaĩgtis* „smaigas“ Krkl; Rs, *smeĩgtis* „kuoliukas“ Krtn; „geležinis įrankis skylėms prakalti“ Slnt, *svir̃stis* „svirtis“ Sdk; Užp; Ds; Grv.

Beveik visi šie vediniai yra *iįo* kamieno. Senąsias *i* kamieno formas išlaikė *klotìs*, *lankstìs*, *sagtìs*, *slógtis* (DaiktvDr 387, 390).

§ **307.** Įrankių pavadinimų su priesaga *-tis* randame ne tik lietuvių, bet ir latvių bei prūsų kalbose, plg. lat. *sagtis* ir liet. *sagtìs* (ME III 631, 812), lat. tarm. *sam̃tis* ir liet. *sámtis* (ME III 689), lat. *svìrts* ir liet. *svìrtis* (ME III 1162), pr. *granstis* „grąžtas“ (Nebiger) E 535 ir liet. *gręžti* (ПЯ E–H 294–295; PKEŽ I 398–401), pr. *lanctis* „puodšakės“ (Creugel) E 360 ir liet. *lañktis*, kurš. *lañktis* (ME II 421), pr. *pagaptis* „pagriebtuvas“

(Brotspis) E 362 ir liet. *gebĕti* „sugebėti" < „sučiupti" (Trautmann, 1910, 387; Būga, 1961, 943–947; Mažiulis, 1981, 29), pr. *passortis* „pagaikštis žarstyti" (Schörstange) E 334 ir liet. *žérti/žer̃ti* (Trautmann, 1910, 390; Mažiulis, 1981, 256).

-(s)tė

§ 308. K. Sirvydo žodyne randame 7 įrankių pavadinimus su priesaga *-(s)tė* (kilusia iš *-(s)tis*, žr. § 49). Išskyrus *varpstė* „verpstė" SD[1] 64, 142; SD[3] 487 (greta *varpstis*, plg. lat. *vàrpste* || *varpstis*, žr. §§ 46, 50), jie yra labai reti: *apdengtė* „arklio apdanga po balnu" SD[3] 190, *ažudangtė* „dangtis" SD[3] 533 (plg. *ažudangtis*, žr. § 305), *ažudengtė* „užuolaida" SD[3] 34, 61, 121 (plg. *uždengtė* N; [K]; KŽ), *svirtės* „svarstyklės" SD[3] 432 (t.p. Sut; N; KŽ, plg. *svìrtė* „svirtis" Grd; Lkv; Pp; Dl; Brž ir *svìrtis*, žr. § 307). Iš kitų XVI–XVII a. raštų, be minėto *varpstė*, dar randame NI *mazgotė* (žr. § 46).

F. Kuršaičio žodyne užfiksuoti dar šie reti NI: *apvártė* K; N, *apvárstė* „apivara" [K]; J (plg. *apývartė* Yl; Brs, *apývartis* „t.p." Rp; Vrd ir *apvártis, apvárstis*, žr. § 306), *dengtė* „dangtis" [K]; N, *kapotė* „lazda, vartojama žaidžiant kamuoliu" [K]; N („kaponė" Kp; Ds; Bgt; „mašina akseliui pjauti" Prnv; „gelda daržovėms pjaustyti" Šmk; „peilis mėsai kapoti" Klvr; Kt), *smaigstė* „į žemę įsmeigta kartis" [K]; J; NdŽ; Ls („užbedama gairelė" N; Kvr, plg. *smaĩgtis*, žr. § 306).

Tarmėse yra dar: *ãplanktė* „balžienas, kūlėnas" Lž (plg. *ãplanktis*, žr. § 306), *apmaũtė* „užmautė, įmautė" Ds, *atãsagtė* Rtn; Lp (plg. *atãsagtis*, žr. § 306), *atãsprastė* Brž; Ln; *atsagtẽ* „atspira" Krok; Lzd; Srj; Lš; Vs (plg. *ãtsagtis*, žr. § 306), *ãtsaitė* „atsija" Akm; Krkl; Vkš; Užv; „arkliavirvė" Krtn (plg. *ãtsaitis*, žr. § 306), *ãtsegtė* „drabužio susegimas" Pšl; „atspira" Ps, *atvar̃stė* „klojimo ar daržinės sutveriama kartelė" Sml; Klov, *atvar̃žtė* Pmp, *ãtveržtė* „atspira" Krč, *ãtvožtė* „antvožis" Lp, *brukštẽ* „medinė pustyklė" Šts; Dr; Lnk; Pln, *džiáutė* „jaujos lova" Užv, *gaũbtė* „skepeta" Antš, *giltė* „arklio dalis" Kur, *įmaũtė* „makštis" Km; Krkl; Sdk, *iñgrąžtė* Kp (plg. *iñgrąžtis*, žr. § 306), *iñgrįžtė* „kilpa rogių ienoms kabinti" Kp; Ln; Ldk; Dl; Glv, *iñsegtė* „įsagtė" Bd, *ìskaptė* „vienarankis, trumpu kotu dalgis" Lnkv; Lg; Klov; Rd; „įrankis karčių žievei skusti" Mšk, *ìšlenktė* „toks medinis kurpių prietaisas pusbačiams lenkti" Btr, *klotẽ* „kartelė stogo šiaudams laikyti" Klm; Krkl; Lk (plg. *klotìs*, žr. § 306), *naikõtė* Šts, *niekõtė* „geldelė grūdams vėlyti" (plačiai paplitęs), *paplõtė* „adata naginėms raũkti" Pln; Krt, *patrintẽ* „odos liežuvėlis, tvirčiau laikantis šeivą ritėje" Klt, *plaũktė* „du surišti meldų kūliai mokytis

plaukti" Lkv, *sãgtė* „sagtis" Žg (plg. *sagtìs*, žr. § 307), *sąvar̃stė* „lenta po klojimo ar daržinės durimis" Ėr; „sutvirtinamoji kartelė klojimui" Anč; Pc; Srv; Ln; „įtaisas girnoms pakelti ir nuleisti" Šk, *sẽgtė* „sagtis" Brž; Grž; Krč; „segė" Jš; Klov; „medinis kuolas rąstams sujungti" Trgn, *skir̃stė* „naminių girnų dalis" Rmč; Krš; „įtaisas viršutinių girnų akmeniui pakelti" Trg, *spr̨ą́stė* „atspira" PnmA; Pkn; Rmš; Šts; „iš vidaus uždaroma langinė" Rmš (plg. *sprą́stis*, žr. § 305), *svir̃stė* „svirtis" Rk (plg. *svir̃stis*, žr. § 306), *šleĩkštė* „pustyklė" Rud; Mrc; Vrn; Dbč; Pls; Žrm; Rod.

-*atė*, -*etė*, -*ykštė*

§ 309. Iš priesagos -*(s)tė* kilo šios retos antrinės priesagos:

-*atė* (< *a*+-*tė*): *segãtė* „kilpelė sagai užsegti" Jnšk; „kabliukas su ąsele drabužiui užsegti" Dl; „kabė" Vad; Ln;

-*etė* (priesagos -*atė* apofoninis variantas): *degetẽ* (*degẽtė*) „prie varžos pritvirtinta lazdelė, kad srovė varžos nenuneštų" Ds, *pavažẽtė* „pakinkytas vežimas" Pkr, *segẽtė* „kilpelė sagai užsegti" Anč; Pg;

-*ykštė* (<-*y(ti)*+*k*+*stė*; turi įterptinį *k*): *svaidỹkštė* „svaidyklė" Krok.

-*čia*, -*ėčia*

§ 310. Su priesaga -*čia* (apie jos kilmę žr. § 54) padaryti NI *čekočia* „įrankis daržovėms ar mėsai plakti" R II 187; N; K ir *niekočià* (turimas jau BB Iz 30,23; SD[3] 119, 201, plg. *niekótė*, žr. § 308).

Priesagai -*čia* prisijungus prie būt k. l. kamieno *ė* (*kõpė*, *vẽžė*) išsirutuliojo priesaga -*ėčia*: *kópėčios* (fiksuojamas nuo DP 532_{31}, 626_{31}; BB 1 Moz 28,12, plg. *kopėtys* N), *vežẽčios* (fiksuojamas nuo MŽ II 199, plg. *vežẽtys* Všn; Adm; Pnd; Brž; Km; Pln ir kt.). Šiam darybos tipui dabar priklauso ir NI *akẽčios* (fiksuojamas nuo SD[3] 22; Lex 26a). Tačiau istoriniu požiūriu šis vedinys, kaip ir jo atitikmenys kitose baltų kalbose (lat. *ecečas*, pr. *aketes* (Egde) E 255), yra senovinio akėčių pavadinimo **ok'etā* perdirbinys (plg. sl **oseta*, s.vok.aukšt. *egida*, s.kimr. *ocet*, lot. *occa*)[11].

-*(s)čius*, -*čas*

§ 311. Dėl *i̯o* ir *i̯u* daiktavardžių kamienų mišimo (žr. § 37) iš priesagos -*(s)tis* atsirado priesaga -*(s)čius*, su kuria padarytas vienas kitas

[11] Specht, 1935, 210—215; IEW 22; LEW 119; Поржиг, 1964, 285—286; ПЯ A—D 67—68; Boryś, 1984; PKEŽ I 59—60.

įrankio pavadinimas: a) iš pirminių veiksmažodžių: *dañgčius* Skp; Km; Užp (plg. *dañgtis*, žr. § 305), *dañgsčius* „stogas" Ktk (plg. *dañgstis*, žr. § 305), *pakel̃čius* „prietaisas kam pakelti" Pgg; Rud (plg. *pakel̃tis*, žr. § 306), *rìščius* „spragilo ryšys, jungas" Rm (plg. *rỹštis*, žr. § 306); b) iš išvestinių veiksmažodžių: *čekõčius* „prietaisas dalgiui plakti" Užp; Strn (plg. *čekočià*, žr. § 310), *mazgóčius* „mazgotė" Rdm; Krok; „šiaudų ar šiurkščių žilių sauja indams, baldams šveisti" Lp; Lš; Rtn (plg. *mazgótė*, žr. § 308), *šukuõčius* „prietaisas linams šukuoti" Dr; Pln; Mš; Gršl; Lk; Grg; Lkž; Pb; Kp.

Matyt, dar vėlesnės kilmės yra antrinė priesaga *-čas* (veikiausiai iš *-čius*): *kaupuõčas* „kauptukas" Kv.

Vediniai su **-ul-*

-ulas, -ulys/-ulis, -ulė

§ **312.** Įrankių pavadinimai su priesaga *-ulas* fiksuojami nuo XVII a.: *grą̃žulas* „vežimo dalis" SD³ 57 (t.p. Š; Lkm), *prausulas* „prausimosi priemonės" R II 29; MŽ II 38, *tepulai* „tepalas" C II 917; Krz 239 (plg. *tepùklas*, žr. § 296). Tarmėse dar: *krãtulas* „kretilas" Šlv; Nmk; Erž; „doklas" Vl; Skd, *krẽtulas* „kretilas" Mžk; Krp; Rs; „didelė pintinė" Tt; Vkš, *skrìdulas* „ratas puodams žiesti" Ds.

§ **313.** K. Sirvydo žodyne randame retą įrankio pavadinimą su priesaga *-ulis bruzgulis* „žaidžiamasis kauliukas", kuris XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos raštuose žymėjo įvairius medinius įrankius kaip ir tarminis *brūzgùlis*. Mažosios Lietuvos žodynuose užfiksuotas dabar išnykęs vedinys *tepuliai* „tepalas" R; MŽ; N; [K]; J (plg. *tepulai*). Tarmėse dar: *skridùlis (skrìdulis)* „audimo staklių veleno ratas" Vl; „nyčio pakeliamoji ritė" Ar; Sdb; Škn; „senoviškas medinis durų kaištis" Srv; Grž.

Dabartinėje lietuvių kalboje paplitęs NI *virdulỹs* „arbatinukas" kai kuriose žemaičių šnektose dar turi senesnę reikšmę „šaltinio vieta, kur vanduo verda" Šll; Trš. Tai leidžia šį vedinį laikyti senoviniu veiksmo pavadinimu (veiksmų pavadinimai neretai gauna vietos reikšmes, žr. aut., 1988a, 91–92). Veiksmo pavadinimas *sukulỹs* „galvosūkis, rūpestis; tvinkulys, skaudulys" Lp kai kuriose tarmėse žymi įrankį „durų sukutis" Kč; Kpč; Sn.

§ **314.** Priesagą *-ulė* turi NI *bruzgulė* „žemas suolelis kojoms pasidėti" Lex 103; C II 917; N (plg. *bruzgulis*, žr. § 313), *gręžulẽ* „vežimo dalis" MŽ II 129; N; K (plg. *grą̃žulas*, žr. § 312), *skridulẽ* R; MŽ; N; [K],

skrýdulė „įrankis kailiams kaišti, kaišena“ Šts; Skdv (plg. *skrìdulas, skri dùlis,* žr. §§ 312, 313).

Šio tipo vedinių esama latvių (pvz.: *brauktule* „brauktuvė“, nom. pl. *nęštules* „neštuvai“ LVG 346) ir prūsų (plg. pr. *wadule* „ielakštis“ (Pflugbom) E 250 ir lat. *vadulis* „pavadis“ SV 48, 269) kalbose.

Minėti duomenys leidžia manyti, kad su priesagomis, kilusiomis iš senovinės priesagos **-ul-* (apie ją žr. § 73), kaip ir su **-tu-* (žr. § 298) bei **-ti-* (žr. § 307), įrankių pavadinimai buvo daromi jau prabaltų kalboje. Be to, įrankių pavadinimų su **-ul-* yra ir hetitų kalboje, pvz., *šešarul* „sietas“ (Иванов, 1963, 188).

Vediniai su **-men-*

-men-

§ **315.** Lietuvių kalboje su priesaga *-men-* (apie ją žr. § 186) padarytas, rodos, tik vienas NI *juosmuõ* „kelnių, sijono ar prijuostės juosiamoji dalis“ R; MŽ; N; [K]; Rk; Pn; Lnkv ir kt.; „strėnos“ Mrj; Jnšk; Klov; Plv, plg. dar variantus *juosmẽnė* Mrs; Nmn, *juozmuõ* Mlt; Ds; Ig; Kp, *juozmẽnė* Rod; Vrn; Ūd; Rmš. Jis atitinka lat. *juosmenis* „diržas“ (EH I 571). Toliau jį bandoma sieti su gr. ζώνη, ζῶμα „juosta“ ir rekonstruoti ide. **i̯osm̥n* (Trautmann, 1923, 109; Иллич-Свитыч, 1963, 83; Haudry, 1972, 132—133). Apskritai su priesaga **-men-* buvo daromi įrankių pavadinimai daugelyje indoeuropiečių kalbų. Kai kurie iš jų yra labai seni. Antai pr. *schumeno* „storas dervuotas siūlas“ (Drot) E 507 atitinka s.ind. *syūman-* „kaspinas; diržas; grandinės“, gr. ὑμήν „gysla, plėvė, membrana“ (Schmid, 1983, 640), plg. dar het. *išḫimana-* „virvė, diržas“ (Иванов, 1983a, 21). J. Haudry (1972) net manė, kad įrankių pavadinimų daryba priesagai **-men-* buvusi pirminė funkcija. Tačiau tai labai abejotina (Melchert, 1983).

Vediniai su **-ni-*

-snis/-snys

§ **316.** Priesaga *-snis/-snys* išskiriama NI *svir̃snis (svirsnỹs)* „svirtis“ Arm ir jo variante *svirsnìs* „svirties kartis“ Dv.

Su atitinkama priesaga *-nis* latvių kalboje įrankių pavadinimai daromi gerokai dažniau, pvz.: *certnis* „kirvis“, *lauznis* „laužtuvas“ (Покротниеце, 1986, 75).

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, BŪDINGOMIS VEIKSMAŽODINIAMS BŪDVARDŽIAMS

Vediniai su *-to-

-tas

§ 317. Šiuo metu priesaga *-tas* įrankių pavadinimų kategorijoje pagal darumą užima trečiąją vietą (po *-tukas* ir *-iklis*). Ją turi apie pusšimtis NI (DaiktvDr 383–384). Tuo tarpu XVI–XVII a. raštuose randame vos kelis šio tipo vedinius. Iš jų labiausiai paplitę NI *raktas, spąstas(spąstai), vartai.* Kitus vartoja tik pavieniai autoriai: *grąžtas* SD[1] 177; SD[3] 429, 478; Lex 19, *kaltas* SD[1] 21; SD[3] 46, 444, *piestas* „piesta" SD[3] 421, 478, *saitai* „pančiai" SD[3] 479, *sietas* SD[1] 161; SD[3] 128, 372, 395, 403, *sytas* SD[1] 153, 165, *skaptas* Lex 56, *slanstai* „spąstai" BB Job 40,19. J. Brodovskio ir F. Kuršaičio žodynuose užfiksuoti dar NI *brókštas* „indas sviestui mušti" K, *pasaitas* B 969, *užraktas* K. Visi šie vediniai vartojami ir dabar.

§ 318. Nors priesagos *-tas* įrankių pavadinimai paplito palyginti neseniai, bet kai kurie iš jų yra labai senoviški ir turi tikslių atitikmenų daugelyje giminiškų kalbų. Seniausi iš jų yra NI *var̃tai*[12] ir dabar jau darybiškai nebeskaidomas žodis *skiẽtas* „audžiamųjų staklių prietaisas, į kurį suveriami ir sumušami ataudai"[13]. Vienas kitas šio tipo vedinys yra bendras tik baltų ir slavų kalboms, plg. liet. *aũtas*, lat. *àuts* ir sl. **obutъ* (ЭСРЯ III 109), liet. *braũktas* „įrankis saiko kaupui nubraukti" Klp; Brs; „durų velkė" Gg, lat. *bràukts* „medinis peilis linams apvalyti" ir sl. **bru(k)tъ* „vinis" (ЭССЯ III 53 su lit.), liet. *piẽstas*, lat. *piests* ir sl. *pěstъ* (ЭСРЯ III 250; LEW 586–587), *siẽtas*, lat. *siets* ir sl. **sito* (ЭСРЯ III 628; LEW 783; Порциг, 1964, 164).

Kai kurie įrankių pavadinimai su priesaga *-to-* gali būti iš prigimties veiksmo rezultatų pavadinimai, tik vėliau gavę įrankio reikšmę. Antai B. Jēgeris (1970, 83) lietuvių kalbos NI *káltas* (lat. *kal̃ts*) susiejo su pr.

---

[12] Plg. lat. *vàrti* „vàrtai", pr. *warto* „durys" (Thore) E 210, sl. **vrata* „vartai" s. angl. *word* „kiemas, gatvė", alb. *varthe* „aptvaras, kiemas, avidė", toch. B *warto* „sodas" (LEW 1204; ЭСРЯ I 354—355 su lit.).

[13] Plg. lat. *šķiets* „t.p.", pr. *staytan* (t. y. *scaytan*) „skydas" (Schilt) E 421, sl. **ščitъ*, s.vok.aukšt. *scit*, isl. *sciath*, kimr. *ysgwyd* „skydas" (Būga, 1959, 308; ЭСРЯ IV 508; LEW 806; Иллич-Свитыч, 1963, 52, 127—128). Pirminė šio vedinio reikšmė galėjo būti „medinis daiktas, įrankis" (plg. lenk. *szczyt* „medžio viršūnė", vok. *Scheit* „rąstas", žr. Трубачев, 1966, 131).

kalte „markė (moneta)" (Marck) GrG 80, kurio pirminė reikšmė buvusi „tai, kas iškalta". Tokiai etimologijai pritarė V. Toporovas (ПЯ I – K 181). V. Mažiulis (1981, 40), remdamasis dūriniu *kaltestiklok* „avilinis lokys" (Czidelber) E 656, rekonstruoja prūsišką vedinį **kaltan* „avilys", kurio pirminė reikšmė buvusi „atkirstas, atkapotas dalykas"; iš jo išsirutuliojęs ir liet. *káltas*, ir pr. *kalte*. J. Otkupščikovas liet. *káltas* lygina su sl. **kolda* „išskaptuotas medinis indas; avilys; karstas; valtis" ir su s.vok.aukšt. *holz* „medis" (Откупщиков, 1967, 122–123 ir kt.). Taip pat jis mano, kad ir liet. *kẽltas*, kaip ir s.rus. *челнъ* „valtis", iš pradžių reiškęs „iš vieno medžio išskaptuota, išskelta valtis" (ten pat, 123, 153, 157, 206, 250). B. Jēgeris (1970) net kelia mintį, kad visi senieji baltų kalbų įrankių pavadinimai su priesaga *-tas* turėję veiksmo rezultato reikšmę. K. Brugmannas (1906, 414) bevardės giminės įrankių pavadinimus su priesaga **-to-* kildina iš veiksmų pavadinimų. Sunku tiksliai pasakyti, kaip priesaga **-to-* buvo įtraukta į įrankių pavadinimų darybos paradigmą, nes tai įvyko veikiausiai tais laikais, kai baltų kalbos dar nebuvo galutinai atsiskyrusios nuo kai kurių kitų indoeuropiečių kalbų dialektų.

-ta

§ **319.** Nuo mūsų raštijos pradžios fiksuojami šie įrankių pavadinimai su *-ta: júosta* (plg. lat. *juôsta* ME II 127)[14], *píesta* (plg. lat. *pìesta* ir liet. *piestas*, žr. § 318), *šlúota* (plg. lat. *sluôta* ME III 946), taip pat *spąsta* „spąstai" Lex 34, *vanta* MP 321a$_{33}$.

Iš tarmių minėtini dar: *džiáuta* „jaujos lova" Žd; Skd; Šts; „pintinė sūriams džiauti" Lkv; Varn; Krkl (plg. *džiáutas* „jaujos lova" Sd; Vrd; „pintinė sūriams džiauti" Tv), *kélta* „keltas" J; Klik; Als, *láiptos* „pastoliai" J; Kv; Vkš; Als (šią reikšmę turi ir vedinys *láiptai* Erž; Škn), *nárta* „tinklo svarlys" Grv, *slẽgtos* „akmenys, kartys linams markoje prislėgti" Grž.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, dauguma įrankių pavadinimų su *-ta* turi senesnius atitikmenis su *-tas*.

-ata, -etas, -ìta, -otas

§ **320.** Keletas įrankių pavadinimų padaryta su šiomis antrinėmis priesagomis, kilusiomis iš *-tas (-ta)*:

-ata (<a+-ta): ãdata (plg. lat. *adata* ME I 10–11), *sùkata* „suka-

[14] Tai senas sudaiktavardėjęs būdvardis, plg. liet. *júostas*, av. *yāsta*, gr. ζωστός „juostas, apjuostas" (IEW 513).

masis žaislas“ C I 1111; Q 308; B 821; Vlkv; Krš; DūnŽ (greičiausiai tai sukonkretėjęs veiksmo pavadinimas, plg. § 94);

-etas (*<a/e+-tas*): *brukẽtas* „prietaisas linams brukti“ Brt; Alvt, *lankẽtas*, *lenkẽtas* (reiškia įvairius įrankius, dažniausiai pritaikytus kam nors lenkti), *velkẽtas* „akėčių ar plūgo valkčiai, valkūnai“ N; Sch 55; K I 77; II 158; Trg; Vdk, plg. sl. **rešeto* „rėtis, sietas“, **teneto* „tinklas“ (ЭСРЯ III 474; IV 42 su lit.; Vaillant, 1974, 697);

-ta (*<i+-ta*): *ãdita* „adata“ Zt;

-otas (*<o+-tas*): *kabinõtas* „įsiūta kilpelė drabužiams pakabinti“ J; Grg; „kablys“ J; Brs, *pakabinõtas* „kilpelė drabužiams pakabinti“ Kl; „kablys“ Pkr.

-tukas, -tukė

§ **321**. Dabartinėje bendrinėje kalboje įrankių pavadinimų su priesaga *-tukas* paliudyta beveik tiek pat kiek ir su priesaga *-tas* (DaiktvDr 384). Tačiau tarmėse vedinių su priesaga *-tukas* yra daug mažiau. Antai J. Senkus (1970, 154) iš vad. kapsų ir zanavykų šnektų yra pateikęs tik 4: *griebtùkas* „pjautuvo formos geležinis lankelis, vartojamas javams nuo pradalgės imti“, *kauptùkas*, *peštùkas* „įrankis kiaulės šeriams pešti“, *plaktùkas*. Šio tipo vedinių nerasta ne tik peržiūrėtuose XVI–XVII a. raštuose, bet ir vėlesniuose J. Brodovskio bei F. Kuršaičio žodynuose. Tai verčia manyti, kad priesaga *-tukas* nėra sena. Todėl vargu ar galima ją sieti su slavų kalbų priesaga *-tъkъ*, su kuria daromi veiksmų ir jų rezultatų pavadinimai (pvz., s.sl. *izbytъkъ* „perteklius“, *niedostatъkъ* „stoka, trūkumas“, *sъvitъkъ* „tomas, skyrius“ ir pan.).

Veikiausiai priesaga *-tukas* susidarė ne iš priesagų **-tu-* ir **-ko-*, kaip manyta anksčiau[15], bet lietuvių kalbos dirvoje prie darios priesagos *-tas*, prisijungus deminutyvinei priesagai *-ukas* (apie ją žr. § 231), plg. *brauktùkas* „žiebtuvėlis ugniai uždegti“ Gs; Lkš ir *braũktas* (žr. § 318), *grąžtùkas* „mažas pjūklelis“ Kb ir *grą̃žtas*, *grūstùkas* „medinis įrankis taukams grūsti“ Srv; Gdž; Kp ir *grū̃stas* „pagalys“ Vds; Dglš, *kaltùkas* „pentelė“ Užv; Žg; „įrankis dalgiui plakti“ Rs; Akm; Ar ir *káltas* (žr. § 318), *plaktùkas* ir *plãktas* „didelis kūjis“ Vl; Vlk, *smeigtùkas* ir *smeĩgtas* „ilga lazda, kartis“ Grg; „smaigas“ Klp.

Tarmėse pasitaiko vienas kitas įrankio pavadinimas su *-tukė*: *grūstùkė* „indas taukams grūsti“ Kp; Alz, *muštùkė* „medinis indas sviestui mušti“ Lnkv; Rz; Rk; Ad; Dg ir kitur.

---

[15] Meillet, 1905, 333—334; Brugmann, 1906, 492; Vondrák, 1924, 618; ŽD 139 ir kt.

§ 322. Labai reta yra priesaga *-tokas(-tokė)*, atsiradusi lietuvių kalboje iš priesagų *-tas* ir *-okas, -ė: grūstõkas* „grūdeklis" Pl, *grūstõkė* piesta lašiniams grūsti" Slm; Kp, *muštõkė* „indas sviestui mušti" Brž; Pš; Šd; Kp; Mlt; Dglš; Mrk ir kitur.

Vediniai su **-lo-*

-(s)las, -(s)la, -(s)lis/-(s)lys, -(s)lė

§ 323. Nuo mūsų raštijos pradžios vartojami priesagos *-las* įrankių pavadinimai *aũlas, siū́las*. Mažosios Lietuvos žodynuose randame vedinius *kìblas* „platus kaspinas ar lanko formos popierius plaukams aplink galvą sukti" R; MŽ; N; [K], *skrielas* „šluotelė iš žąsies sparno" B 486; N; [K]; KŽ (plg. *skrieliai*, žr. § 325). Tarmėse turimi dar: NI *dẽglas* „fakelas" Vkš, *pakiñklai* „pakinktai" Klvr; Kkl; Grž; Trš; Vb, *seĩlas* „kibiro lankas, saitas" Graž; Vrb; Rdm; Zr; Rūd; Pls ir kt.[16], *svar̃las* „dvi susuktos kartelės žargdinamos ant stogo, kad vėjas jo nenudraskytų" Pšl; Kp.

Tarmėse esama vedinių su *-slas: apvarslaĩ* Pj; Lk, *ãtvaslai* „vadžios" Dr; Skd; Plt; Slnt, *ker̃slas* „geležinis įrankis" Kv; Up; Užv; „įrankis geležiai kirsti" Trk, *kir̃slas* „įnagis mūrui kirsti" Pkl; „įnagis kraujui nuleisti" Šv, *pãrislas* „apvalus pagalys, padedamas po liže, šaunant duoną į krosnį" Rod, *patvarslai* „vadelės" Sd, *spą́slai* „spąstai" Tv; Kv; Šv; Brs; Lkv; Skd ir kt., *sprą́slas* „prietaisas katilui pakabinti ant vąšio" DūnŽ, *svar̃slas* „svarmuo nusverti" Anč.

§ 324. Su *-(s)la* padaryti NI *dẽslos* „vištos organas, kuriame formuojasi kiaušiniai" Vdk, *veržlà* „verčiamoji kartis" Št, *ver̃žlos* „viršutiniai namo sienojai, ant kurių uždedamas stogas" Vb.

§ 325. Nuo raštijos pradžios fiksuojami įrankių pavadinimai su *-lis/-lys, grėblỹs, kablỹs*. Reti yra NI *skrieliai* „sparnas" BB Ps 18,11; Sir 10,20; 2 Sam 22,11; Ez 17,3; „pelėkas" Ch 3 Moz 11,9; 11,10 (Žulys, 1966, 157–161), *stumplys* „virbalas šautuvui primušti užtaisant arba jo vamzdžiui valyti" SD[3] 438 (turimas ir vėlesniuose žodynuose), *drožlỹs* „oblius" R II 6; K I 114.

[16] Šis senas vedinys kadaise, matyt, buvo *l*-kamienis, tik vėliau gavęs *o* kamieno formas, plg. liet. *sielis*, lat. *sielis*, s.vok.aukšt., s. isl. *seil* „lynas, trosas, diržas", alb. *gal'mɛ* „t. p." ir het. *sḫiul* „rišimas" (Fraenkel, 1936, 187; LEW 770—771).

Iš tarmių minėtini dar: *brauklỹs* „pagaliukas virvei suveržti" Žvr; Snt; Br; „pagaliukas durims užkišti" Grš; „šukuočius" Dv; „liežuvis" Arm, *bruklỹs* „šukuočius" Šl; *rūklỹs* „įtaisas bitėms rūkyti" Mrc; Kb; Rtn; Drsk; Vrn; Rdš; Nč; Srj, *sprìgliai* „kėtoklė, spragilas" J; Kl; Als, *svarlỹs* „svarelis prie tinklo apačios" Ds; Lel; Skdt; Vžns; Užp; Sv; Sdk; „žirglys ant stogo" Skd; Ln; Sml; „svambalas" Ds, *urblỹs* „grąžtelis; kamščiatraukis" Kr.

Su *-slis/-slys* padaryti NI *baslỹs* (fiksuojamas nuo mūsų raštijos pradžios), *brukšlỹs* „pustyklė" Trk, *grūslỹs* „prietaisas bulvėms grūsti" Rod; Žsl, *purkšlỹs* „purkštuvas" Pkr, *sprą̃slis* „pagaliukas lupamai aviai ar veršiui pakabinti" Vrd, *švikšlỹs* „švilpukas" Vb; On; Grž; Al; Mrc; Vrn ir kt.; „pompa" Šmk.

Atitinkamų įrankių pavadinimų su *-(s)lis* randame ir latvių kalboje, pvz.: *greblis* „rėžtuvas" (plg. liet. *grėblỹs*), *kaplis* „kaplys", *kap(s)lis* „balno kilpa" (LVG 341; BKGF 83–84). Tačiau tiek lietuvių, tiek latvių kalbose su priesaga **-lis* dažniausiai daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 194).

§ 326. Iš seno vartojami įrankių pavadinimai su *-(s)lė rẽplės, žnýplės*. K. Sirvydas pateikia NI *gnyblė* „riešutų spaustukai" SD³ 106 (reikšme „žnyplės, replės" šis vedinys retkarčiais pasitaiko ir vėlesniuose raštuose), J. Brodovskis – *šnurkšlė* „nosinė" 1029, F. Kuršaitis – *patvar̃slės* „vadelės" (pastarieji du turimi ir dabar). Tarmėse dar: *atvar̃slė* „sąmatas prie pavalkų" Švnč; „varstomas batų tarpas" Stč, *dẽslės* „vištos organas, kur formuojasi kiaušiniai" Užv; Vdk, *rauklẽ* „virvelės naginėms suraukti" (gana paplitęs rytų aukštaičių tarmėse), *spieglẽ* „dūdelė" Lš.

Priesagą *-slē* turi ir prūsų kalba: *kersle* „dviašmenis kirvis; kirtiklis, kauptukas" (Sulaxe, Howe) E 534, 549 (plg. liet. *ker̃slas*, žr. § 327).

§ 327. Baltiški įrankių pavadinimai su priesaga **-lo-* turi atitikmenų slavų, germanų, italikų ir keltų kalbose, plg. liet. *ker̃slas*, pr. *kersle* ir sl. **čerslo*[17], lat. *teslis* „įrankis rąstams aptašyti" ir sl. **tesla, *teslo*, s.vok. aukšt. *dehsala*, s.isl. *þexla* „kirvis", lot. *tēlum (<*tecslom)* „metalinis ginklas", *tēla (<*tecslā)* „audimo staklės", s.air. *tâl (<*tokslo)* „kirvis"[18]. Galimas daiktas, įrankių pavadinimų su priesaga **-lo-* buvo ir sen. graikų kalboje, plg. gr. ἑλλά (<ἑδλᾱ) „sėdynė" ir sl. **sedьlo*, got. *sitils* „balnas" (Brugmann, 1906, 362; ЭСРЯ III 584–590 su lit.).

---

[17] Trautmann, 1910, 356—357; Būga, 1958, 182; LEW 245; ЭСРЯ IV 74—75; Иллич-Свитыч, 1963, 120; ПЯ I—K 337—339.

[18] ЭСРЯ IV 51; Трубачев, 1966, 152; Schmid, 1983, 639–640.

§ 328. Nuo XVI–XVII a. paliudyti šie įrankių pavadinimai su išvesti ne priesaga *-alas* (<*a*+*-las*): *dangalas*, *dengalas* „apdangalas; drabužiai" (turimas daugelyje senųjų raštų), *apdangalas* SD[1] 110; SD[3] 190, *aptaisalas* „užuolaida" SD[3] 121 (dabar tarmėse turintis reikšmę „apvalkas, drabužis"), *apvalkalas* SD[3] 2,95, *tepalas* SD[3] 7, 165, 166, *uždangalas* DP 44_{20}, 61_{27}, 287_{7}; Lex 23, *užvalkalas* SD[3] 46, 335; Lex 16a, *užvožalas* Ch 2 Moz 25,19; 25,21; 2 Kar 11,9. Dabar išnykę vediniai *apsukalas* „prietaisas, ant kurio kas sukasi, durų kablys" SD[3] 113, *ažudengalas* SD[1] 87; SD[3] 531, *uždengalas* „uždangalas" MP $65b_{3}$, 109_{15}, 163_{29}[...] (t.p. Sut; N; K), *kabalas* „angos uždangalas" Ch 2 Moz 27,9; 38,14, *pridangalas* „apdangalas, apsiaustas" SD[3] 90, 393 (t.p. N; [K]); „dengta prieiga" BB Jn 5,3, *sukalas* „skustuvas" Ch 4 Moz 8,7; Teis 13,5, *žnybalai* „replės" Ch 4 Moz 4,9; 1 Kar 7,49; 2 Krn 4,21.

Tarmėse randame dar: *atrakinalas* „raktas" Pšl, *ãptiesalas* „apdangalas" Brt; Ss, *ãvalas* „apavas" Gs; Kp, *nešalaĩ* „naščiai" Rš, *pãpuošalas*, Gl, *papuõšalas* Kair; Btg, *pãraišalas* „raištis" Ūd; Al; Rmš; PnmA ir kt., *pãrišalas* „kuo kas parišama" Kp; Nč; Mrj, *pãsagalas* „apatinis moterų sijonas" Ds; Dgl; Dglš, *pãtepalas* „lašinių gabaliukas ar riebalai keptuvei patepti" Ktk; Užp; „tepalas" Ds, *rìšalas* „raištis" Dv; Vrn, *spréndalas* Ad; Dsm; Vlk, *spìralas* „durų skląstis" Dv, *sùkalas* „senovinė durų velkė" Šlčn; Gdr; Dv; Pls; Dsn; „prietaisas sukti" Šlčn; Dv, *sùsupalas* „užtiesalas" Grl, *tráukalas* „prietaisas ratui aptraukti" Sv, *ùžkišalas* „durų velkė" Kp; Blnk; Rdš, *veĩzalai* „akys" Rod; Šl.

Dauguma minėtų priesagos *-alas* vedinių žymi apdarus, aptiesalus, o tikrus įnagius – labai retai. Taigi jie gana artimi su šia priesaga padarytiems veiksmo rezultatų pavadinimams (žr. § 158). Tad visai galimas daiktas, kad priesaga *-alas* į įrankių pavadinimų darybos paradigmą atėjo iš veiksmo rezultatų pavadinimų kategorijos.

Su *-ala* padarytas naujadaras *veizdala* „akiniai" N; [K].

-elas, -elis, -elė

§ 329. Su priesaga *-elas* (priesagos *-alas* apofoniniu variantu) padaryti NI *dangelas* „dangalas" B 326, *krẽtelas* „krečiamasis rėtis" S.Dauk; J; Trk; Šll (plg. lat. *kretels* „t.p." ME II 274), *sprãgelas* „spragilas" Azr; Lš; Drsk; Zt; Skd; Vv ir kt. (žr. dar LKA I 116).

Kai kuriose žemaičių šnektose priesaga *-elas* galėjo atsirasti iš *-ilas* (apie ją žr. § 331) dėl balsio *ę(į)* sutapimo su *e* (Vanagienė, Vitkauskas, 1972; Vitkauskas, 1977, 98–100 su lit.).

Priesagos *-elis*, *-elė* išskiriamos NI *kýšelis* „smailas daiktas durti" Grg, *grūdẽlė* „grūdamasis įrankis" Lp, *tarškẽlė* Ds; Dkšt, *tarškelẽ* „dūdelė, tarškalas" Svd; Pnm; Dglš.

-ėlas, -ėla, -ėlis, -ėlė

§ **330**. Su priesaga *-ėlas* (*<-ė(ti)+-las*) padarytas NI *tẽkėlas* (*tekẽlas*), plg. lat. *tecelis*, pr. *tackelis* „akmuo galąsti" (Slifstein) E 530 (Trautmann, 1910, 444; LEW 1074).

Priesaga *-ėlas* turi dar šiuos retus paradigminius variantus:

-ėla: *tekėla* B 360; Plik, *taškėla* „šlakstyklė" SD[5] 114; N; [K];

-ėlis: *sprogėlis* „spragilas" Km, *tekėlis* R; MŽ; N;

-ėlė: *kirpėlė* „barzdaskutė" SD[3] 7[19], *apsiklojẽlė* „antklodė" Švnč; Tvr.

-ilas, -ila, -ilis

§ **331**. K. Sirvydo žodyne randame priesagos *-ilas* (apie jos kilmę žr. § 202) NI *spragilas* SD[3] 27. Tarmėse dar: *karìlas* „gegnė" Jnš, *krãtilas* Tv; Klm; Skdv; Vdk; Krš; Lnkv, *krẽtilas* „didelis rėtis iškultiems javams vėtyti" Plt; Varn; Lkv; Ms ir kt., *krìtilas* „rėtis" Grš, *tãkilas* „tekėlas" Vl (plg. lat. *teciẽls*, rus. *точило*, žr. Būga, 1959, 630), *traĩnilas* Mrc, *trainìlas* „ratų jungiamoji kartis" Dsm.

Vedinys *sprãgilas* kai kuriose tarmėse turi *a*-kamienį variantą *spragilà* Pš; Ps; Dj, o Mažosios Lietuvos žodynuose užfiksuota ir *sprãgilis* R II 103; MŽ; N; K; KŽ.

-ylas, -yla

§ **332**. Keturis įrankių pavadinimus su priesaga *-ylas* (apie jos kilmę žr. § 204) randame K. Sirvydo žodyne: *gražylas* „gražinimo priemonė" SD[3] 292 (t.p. N; [K]; Š), *prausylas* „kosmetikos priemonė" SD[3] 7 (t.p. R II 313; N; Vol 230; K II 163; LTR (Alv); KŽ), *rūkylas* „smilkalų žvakutė" SD[3] 446 (t.p. N; [K]; KŽ; „smilkyklė" Lex 70; C II 27; Q 406; Bt Apr 8,3; N; [K]; V.Kudir; Slm; „smilkalai" SD[3] 91; Sut; Kos 54; V.Kudir; LzP; A.Baran; BsV XLVII; „kvapnios žolelės mėsai rūkyti" Trgn; „prietaisas bitėms rūkyti" Lkm; Pl), *tepylas* „tepalas" SD[3] 263 (turimas ir dabar tarmėse). Tarmėse dar: *darỹlai* „dažai" Pnd; Kp, *našỹlai* Ad; Dkšt, *nešỹlai* „naščiai" Švnč; „neštuvai" LTR (Blnk), *segỹ-*

---

[19] Šis vedinys gali būti padarytas ir su priesaga *-elė* (plg. § 329).

las „kabliukas“ J; Pmp; Pšl, *taškỹlas* „medinis įrankis rūbams skalbti“ Nč.

Su *-yla* padaryti NI *darylà* „dažai“ Ds; Slk, *našylà* „našyklė“ [K]; StngŽ 85, *rūkylà* „smilkalai“ J (plg. *rūkylas*), *taškyla* „įnagis taškyti“ SD[8] 131 (plg. *taškỹlas*).

-ailė

§ 333. Priesaga *-ailė* (plg. priesagą *-aila*, *-ailis*, žr. § 203) išskiriama vedinyje *pakilailė* „įtaisas girnoms pakelti“ Sml, plg. pr. *scritayle* „ratlankis“ (Volge) E 295 (SV 48, 250).

-olis

§ 334. Su priesaga *-olis* (< *-o(ti)* + *-lis*) padarytas NI *mazgõlis* „mazgotė“ Rgvl; Kvr; Č; Ppl; Mžš; Vb; Alz.

Vediniai su **-no-*

-ena, *-enė*

§ 335. Su priesaga *-nas(-na)*, tiesiogiai išriedėjusia iš **-no-*, įrankių pavadinimai lietuvių kalboje nėra daromi. Šiam reikalui kartais tarmėse vartojama antrinė priesaga *-ena* (< *a/e* + *-na*): *bėgenà* „naginės“ Jrb; Kln; Vdžg, *dùsenos* „toks tinklas žuvims gaudyti“ Prk, *káišena* „įrankis loviams, geldoms skaptuoti“ Rs; Lk; Mrj; Dglš; Srv ir kt.; „įrankis medžio žievei kaišti“ Pln; „įrankis kailiams kaišti, kaištuvas“ Mšk; Žg; Br; „peilis bulvėms skusti“ Šts, *paikenà* Plv; Dkš, *peikenà* „baslys sušalusiai žemei kirsti“ Dsn; Ad; Lkm; Ob; Lel ir kt.; „įrankis drevėms, luotams daryti“ Rud; Mrc, *smeigenà* „ietis“ V.Krėv; „prie samčio žuvims gaudyti pritvirtinta dvišakė lazda“ Nč, *spáudenos* „koks nors prispaudžiantis daiktas, sluogas“ Grd.

Veikiausiai priesaga *-ena* į įrankių pavadinimų darybos paradigmą pateko iš veiksmų pavadinimų kategorijos, plg. *kàsena* „kasimas“ Pkl ir „įrankis indams drožti“ Alz; Kpr; Slm, *mẽtena* „smūgis, kirtis“ Jnš; Grz ir „bizūnas, botagas, lazda“ Jnš; „ašutinė kilpa, užnarvė“ Sd, taip pat sl. **verteno* „verpstė“ ir s.ind. *vartanam* „sukimasis“ bei „verpstė, ratelis“ (ЭСРЯ I 297; Трубачев, 1966, 100).

Tarmėse pasitaiko ir vienas kitas įrankio pavadinimas su *-enė*: *ãpavenė* „apavas“ Vvr, *sukẽnė* „prietaisas sviestui sukti“ Šts. Su *-enė* taip pat daromi veiksmų pavadinimai (žr. § 78).

-inas, -ina, -yna

§ 336. Su būdvardžių priesaga *-inas* ir jos variantais *-ina, -yna* (plg. *-ynė*, žr. § 84) įrankių pavadinimai daromi labai retai: *kãbinas* „kabliukas, sagutė“ Mit I 226; Srv, *atãšlina* „atrama“ Ds, *lipỹnos* „laiptai“ C II 592; N; Slk; Sdk; Dglš; „kopėčios“ Pn, *stovỹnos* „staklių šlaunys“ Onš.

-inis, -inė

§ 337. Su naujesne būdvardžių priesaga *-inis* padaryti NI *sukinis* „sukutis“ SD³ 127 (t.p. Sut; N; [K]) ir tarminiai *ãpžirginis* „žirgelis tinklui džiovinti; šiaudinis ryšys; tinklo dalis“, *ãtbėginis* „tinklo dalis, palei kurią žuvis į venterio vidų pakliūva“ Klp, *klum̃piniai* „keliai“ Trg, *šlúostinis* „mazgotė“ Jrb; Jnšk.

K. Sirvydo žodyne pateikti reti įrankių pavadinimai (veikiausiai naujadarai) su *-inė: skaitinė* „skaitytuvai“ SD³ 373 (t.p. Sut; N; [K]; KŽ; „iždas“ S.Dauk), *skabinė* „tarškynė“ SD³ 77 (t.p. N; „skambutis“ [K]; KŽ). Mažosios Lietuvos raštuose randame dabar išnykusius vedinius *bradìnė* „tinklas traukiamas dviejų burinių laivų mariose“ C II 891; [K; „dvibradis tinklas“ R; N; K; „didelis laivas žvejoti mariose“ Mit I 132 (plg. *bradinỹs*, žr. § 338), *džiovinė* „skuduras, su kuriuo suvilgoma iš krosnies išimta duona“ N; [K]. Tarmėse dar: *kaustìnė* „indas užtrinui grūsti, užtrinkalis“ End, *kir̃pinės* „žirklės“ Mrj, *lipìnė* „lipynė“ Škn; Krkl; Slnt; Užv ir kt.; „lieptelis skalbimui“ Šll, *skerdìnė* „skerdiklis“ Ėr; Trs.

-inys

§ 338. Su priesaga *-inys*, plačiai vartojama veiksmo rezultatų pavadinimams daryti (žr. § 152), įrankių pavadinimai daromi retai. Iš jų labiausiai paplitę NI *bradinỹs* (aptiktas jau B 945; MŽ II 356) ir *kabinỹs* „kartis kibirui užkabinti; įrankis mėšlui iš vežimo versti, šienui pešti; kablys“. Retesni vediniai: *daginỹs* „medinis šaukštas rugiams maišyti“ LTR(Ds), *kabinỹs* „kablys“ J; Tv; Lzd; Rd, *lipinỹs* „kopėčios“ Dv; Švnč, *pavarinỹs* „pavarymo priemonė“ Prng, *stovinỹs* „indas pienui stovinti“ Ggr; „kubilas mėsai sūdyti“ Žd, plg. lat. *metinis* „didelis tinklas“ (LVG 312).

-ynė

§ 339. Įrankių pavadinimai su priesaga *-ynė*, atsiradusia iš *-inė* pailgėjus balsiui *i* dėl bendraties priesagos *-yti* įtakos, fiksuojami nuo pat mūsų raštijos pradžios: *lipynės* (turimas daugelyje senųjų raštų), *padarynė* Lex

41a, *pipynė* „švilpynė" SD[1] 12; SD[3] 62, 297, *tryškynė* „švirkštas" SD[3] 403 (visi jie vartojami ir dabar) ir naujadaras *darynė* „taranas; katafalkas" SD[3] 8, 99, 441 (t.p. N).

Tarmėse paliudyti dar NI *ãpavynė* „apavas" Žg, *bėgỹnė* „prietaisas mokyti vaikams vaikščioti, bėgioti" Ig; Sn; Dkš, *bė̃gynė* „pačiūža" Dr, *brukỹnė* „prietaisas linams brukti" Dkš; Krsn, *grumdỹnė* „gumbuota lazda drapanoms trinti" Prn; Mrj, *kopỹnė* „lipynė" Lš; Rdm; Kb; Bd; Lzd, *láidynė* „svaidyklė" Als; Rt; Krok; Erž; Stk; Vkš; Lzd, *laikỹnė* „turėklas" Jrb, *liñgynė* „kartis lopšiui pakabinti" Als; Slv; Trg; Rt; Skd; Brs; „sūpuoklės" Varn; Rt; Kv; Užv; Pln, *paláidynė (palaidỹnė)* „svaidyklė; ratų ar rogių stabdis; šniūras žuvims gaudyti" (plačiai paplitęs), *pustỹnė* „pučiamasis instrumentas" Dglš, *skrìdynė* „karuselė" Pgg, *stovỹnė* „prietaisas vaikams pratinti stovėti" (plačiai paplitęs) ir kiti (žr. dar ŽD 271; DaiktvDr 386–387).

-ainis, -ainė

§ **340.** Būdvardinė priesaga *-ainis, -ė* (apie jos kilmę žr. § 86) išskiriama NI *kedaĩniai* „mašina vilnoms kedenti" Brt, *pakilaĩnė* „pakeliamoji" Pš.

-tinis, -tinys, -tinė

§ **341.** Įrankių pavadinimai su priesaga *-tinis* yra sudaiktavardėję būdvardžiai. Greta NI *vilktinis* „didelis tinklas", paliudyto nuo M.Daukšos Postilės (379_{29}, $526_{1,11}$), tarmėse (daugiausia žemaičių) randame: *greĩbtinis* „tinklas žuvims gaudyti, krytis" Dr; Kltn, *grietinis* „toks tinklelis lydekoms gaudyti" Plng (plg. *grietìnis, -ė* „nugriebtas" Tvr), *lenktìnis* „sulenkiamas peilis" Vdk; Alk (plg. *lenktinis, -ė* „sulenkiamas; turintis lanko formą; lenkiant padarytas; palenktas, paraitytas"), *prikyštìnis* „prikyštė" Lnkv, *strigtìnis* „toks tinklas" Grdm; Smln; NmŠ, *šautìnis* „šautuvas" Str.

Priesagą *-tinys* (plg. *-inys*, žr. § 338) turi NI *mestinỹs* „tinklas" Šts; Tl, *šautinỹs* „šautuvas" Lz.

Su *-tinė* K. Sirvydo žodyne randame unikalų vedinį *naštinė* „neštuvai" SD[3] 151, Mažosios Lietuvos žodynuose – *trintinė* „dildė" B 459; MŽ II 179; N; [K]; K I 428 (plg. *trintìnis, -ė* „trinamas, pjaunamas" SD[3] 295; Sut; N; [K]; „smulkus, sutrintas" Pc; Grš). Iš tarmių žinomi dar: *apklotinė* „apdangalas" LTR (Alvt), *apvejótinė* „trečioji virvės sluoksna"

Ds, *brìstinė* „tinklas žuvims gaudyti“ Ūd (plg. *bristìnis, -ė* „skiriamas bristi“ K; Als), *muštìnė* „muškieta“ JD 677; Šk, *svíestinė* „svaidyklė“ Ms, *šautìnė* „šautuvas“ Brsl; Lz; „ilgas oblius“ Pkn.

-ytinis, -ytinė

§ 342. Priesagai *-tinis(-tinė)* prisijungus prie bendrosios priesagos *-yti* balsio, atsirado priesaga *-ytinis (apmazgýtinis* „mazgytuvė“ Šv) ir *-ytinė (atvaržýtinės* „t.p.“ Šl, *kraipýtinės* „plačios vadžios“ Žmt).

Vediniai su *-ro-

-ras

§ 343. Su priesagomis, kilusiomis iš *-ro-, lietuvių kalboje, kaip ir kitose giminiškose kalbose, įrankių pavadinimai daromi labai retai.

Priesaga *-ras* išskiriama NI *švìtras* „popierius šveisti“, kuris yra veikiausiai sudaiktavardėjęs būdvardis, plg. *švitrà* „pasirodymas, pramoga“ Lkv; „puošeiva“ Trgn; Skd; „nertinė“ Yl, *švýtrauti* „puikuotis, puoštis“ Rdn; Šauk; Krš; Plt; Varn.

Etimologiniu požiūriu šiam darybos tipui priklauso dabar darybiškai nebeskaidomas daiktavardis *vaĩras*. Anksčiau jis reiškė „irklas“ BB Ez 27,6; R II 295; MŽ II 395; N; K; Rsn; Vln; Šk; Pžsl. Žodis *vaĩras* turbūt yra sudaiktavardėjęs būdvardis, etimologiškai susijęs su būdvardžiu *įvairùs*, kuris K. Sirvydo žodyne (SD[3] 129, 474) ir kai kuriose tarmėse (Srj; Rdm) yra išlaikęs senesnę reikšmę „įstrižas, kreivas“, su veiksmažodžiu *išvairėti* „per nevalią išvyti“ Kp; Skp; Sb; Pnm ir kt., plg. lat. *vaĩrîties* „užleisti kelią, pasitraukti“, *izvaĩrîties* „vengti ko nors“. Galiausiai visi šie žodžiai yra kilę iš veiksmažodžio *výti, vajóti* (Skardžius, 1932, 49–50; ŽD 298; LEW 189, 1182).

-urys/-uris

§ 344. Įrankio pavadinimas su priesaga *-urys/-uris mentùris (menturỹs)* „pagalys košei maišyti, bulvėms grūsti; įrankis sviestui mušti“ atitinka lat. *mìeturis* „maišeklis“ (ME II 656). NI *švyturỹs* (XIX ir XX a. pradžios raštuose bei tautosakoje turi reikšmę „žiburys, žibintas“, iš Upỹtės paliudytas reikšme „auksinės spalvos siūlas“) ir *žiburỹs* (fiksuojamas nuo raštijos pradžios) yra artimi veikėjų pavadinimams.

§ 345. Priesagą *-ūra* išskiriama NI *kišūrà* „prietaisas krosnies kaminui uždaryti“ Ck, kuris tarmėse žymi ir veikėją: „paleistuvė“ Brsl; „kas ką nors nukiša“ Ml; ir kai kuriose pavardėse (pvz.: *Aūšiūra*, *Batūrà*, *Dedūrà* ŽD 309), kurių dalis gali būti slaviškos kilmės (LPŽ I 141, 212, 478). Daug daugiau vardažodinių ir veiksmažodinių vedinių su atitinkamomis priesagomis *-yrъ*, *-yra*, *-yr'ь*, *-yr'a* padaryta slavų kalbose[20]. Galimas daiktas, su priesaga **-ūro-* padarytas sl. **sekỳra*, kuris atitinka lot. *secūris* „kirvis“ (ЭСРЯ III 592; Трубачев, 1966, 149–151), jei tai ne skolinys iš semitų-chamitų šeimos kalbų (Инд. 874 su lit.).

Priesaga **-ūro-* atsirado priesagai **-ro-* priaugus prie ilgojo kamieno, *ū* (apie jį žr. § 232), plg. gr. ἰσχῡρός ir ἰσχύς „stiprus“, lot. *statūra* „ūgis, dydis“ ir *status*, *statūtus* „užaugęs“ (Brugmann, 1906, 359).

Vediniai su **-ṷo-*

-vis

§ 346. Su priesaga *-vis* padarytas labai senas NI *kir̃vis*, plg. lat. *cìrvis* „kirvis“, rus. tarm. *черв* „pjautuvas“, s.ind. *kṛviṣ* „toks audimo įrankis“ (LEW 259; ЭСРЯ IV 334).

-yvė

§ 347. Priesaga *-yvė* išskiriama NI *dažyvė* „dažai“ Varn; Vvr.

Įrankių pavadinimų su būdvardine priesaga **-īṷo* esama ir slavų kalbose: sl. **kladivo* „plaktukas“ (Трубачев, 1966, 364; ЭССЯ IX 177–178), sl. **sěčivo* „kirvis“ (plg. lot. *secīvum* „aukojimui skirtas pyragas“ ЭСРЯ III 615; Трубачев, 1966, 151 su lit.).

-aivė

§ 348. Priesaga *-aivė* (plg. priesagą *-eiva*, žr. § 251) išskiriama NI *pakilaĩvė* „prietaisas girnoms pakelti“ J; Pšl.

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI SU PRIESAGOMIS, PASKOLINTOMIS IŠ VEIKĖJŲ PAVADINIMŲ

§ 349. Įrankių ir veikėjų pavadinimai yra artimi nuo senų laikų (žr. § 366). Lietuvių kalboje jų ryšį rodo kai kurių priesagų bendrumas. Kaip

[20] Vaillant, 1974, 654—656; Wojtyła-Świerzowska, 1974, 132—134; Kiparsky, 1975, 276—277; Sławski, 1976, 27—28.

jau matėme, veikėjų pavadinimai, turintys niekinamąją reikšmę, šnekamojoje kalboje neretai daromi su priesagomis, kilusiomis iš senovinės įrankių pavadinimų priesagos *-*tlo*- (žr. §§ 252–259). Antra vertus, įrankių pavadinimų darybai panaudojamos kai kurios priesagos, paskolintos iš veikėjų pavadinimų kategorijos. Pagal kilmę jas galima skirstyti į šias grupes; a) deminutyvinės kilmės priesagos *-ikas (-ikis, -ikė)*, *-(i)ukas (-ukė)*, *-okas;* b) ypatybės turėtojų pavadinimams būdingos priesagos *-inykas*, *-ininkas*, *-onas (-onė)*, *-ūnas* ir c) svarbiausios veikėjų pavadinimų priesagos *-tojas*, *-ėjas*.

-ikas, -ikė, -ikis

§ **350.** XVI–XVII a. raštuose rastas tik vienas priesagos *-ikas* vedinys, žymintis darbo priemonę – *lipikai* „sakai, klijai, amalas" SD[1] 71; SD[3] 106 („glaistas, kitas" Ba 2 Moz 2,3; IM 1847,32; „ozokeritas, žemės vaškas" Q 79, plg. *lipìkas* „klijai" N; [K]; „limpamas popierius musėms gaudyti" Vdšk).

Dabar šio tipo įrankių pavadinimų irgi nėra daug (DaiktvDr 389–390). Kai kurie priesagos *-ikas* vediniai tarmėse žymi tiek įrankį, tiek veikėją, plg. *grūdìkas* „prietaisas košei grūsti" Pc ir „kas grūda" Pn, *kėlìkas* „lanko tiltelis per griovį" Mlt ir „kas kelia" Vlk; „kas kelia per upę" J; Šn, *kirtìkas* „įrankis žemei kirsti" Vad ir „kirtėjas" Jrb; Klt; Alk; Pns, *lėkìkas* „tokios kopėčios iš vieno rąsto" Tvr; Ut; Klt; Trgn; Krd; Dglš ir „kas kopia aukštyn" Lnkv; Ml; Švnč; Ėr, *skutìkas* „skustukas" Šln ir „skutėjas" BsP IV 6; Vkš, *stūmìkas* „stuma, velkė" Ml; Tvr; Švnč; „lentelė su kotu grūdams, sniegui sustumti" Kp; Upn ir „stūmėjas" K; Klt.

V. Mažiulis (PKEŽ I 396–398) prūsų kalbos vediniui *grandico* „plati, stora lenta" (Bole) E 632, kuris anksčiau buvo laikomas deminutyvu[21], rekonstruoja pirminę reikšmę „ta, kuri grindžia ką; ta, kuria grindžiama kas". Tai leidžia manyti, kad kai kurie priesagos *-ikas/-ika* vediniai prūsų kalboje taip pat galėjo žymėti įrankį ar darbo priemonę.

Tarmėse randame vieną kitą įrankio pavadinimą su *-ikė: kasìkė* „bulvių kasamoji mašina" Jnk, *pastojìkė* „virvė, kuria prie kranto pritvirtinamas įmestas tinklas" Jrb ir *-ikis: kneĩbikis* „krapštukas" J; Gs; Alk; VšR; Žvr.

-(i)ukas, -ukė

§ **351.** Kartais nesudėtingus, smulkius įnagius lietuvių kalboje žymi priesagos *-(i)ukas* vediniai. XVI–XVII a. raštuose tokių vedinių nepa-

---

[21] Trautmann, 1910, 341; SV 49, 180; ПЯ Е—Н 285.

stebėta. F. Kuršaičio žodyne randame vedinį *švilpùkas* ir retus NI *bandùkas* „akmuo, kuriuo auksą ar sidabrą bando“ [K] (t.p. R II 282; KŽ), *laidùkas* „čiaupas, volė, žvikė“ [K] (t.p. BŽ 215; NdŽ; KŽ ir kai kuriuose kituose raštuose; „laidyklė, mėtyklė“ M; NdŽ; „dėžė gyvoms žuvims laikyti“ Šauk).

Tarmėse turimi dar: *brėžiùkas* Klp, *brėžùkas* „degtukas“ Grg; Vvr; Dov, *čiulpùkas* „žindukas“ Sb; Vlkv, *grabùkas* „prietaisas skryliams iš puodo griebti“ Ar; „kartis su kabliu ką nors griebti iš vandens“ Rmš, *gvildùkai* „spaustukai“ Svn, *kabinùkas* „kabliukas“ Trg; Up; Žvr; „segtukas plaukams susegti“ Al, *kabùkas* „kabliukas“ Kb; Mr; Bgt; „meškerės vašiukas“ Trg; „kauptukas“ Nm; Dglš; Upn; „toks kablys puodams krosnyje maišyti“ Užp; „žnybtukas, segtukas“ Lg, *kalùkai* „įrankis dalgiui plakti“ Rs; Slv; Lkč; Pžsl, *kapstùkas* „kauptukas“ Grž; Ėr; Dbk; „įrankis samčiams daryti“ Nj; Stč, *knisùkas* „knyslė“ Skr, *krapštùkas* „įrankis kam krapštyti“ Mrk; Bd; Brt, *kratùkas* „kuliamosios mašinos dalis“ Kt; Ig; Mrj; Klvr; Gs; „medinis smailus pagaliukas pakuloms kratyti“ Vdk; Rs; Čk, *lìpùkas* „musėgaudis“ Sml, *mardùkas* „prietaisas košei grūsti, menturis“ Skdv; Bt, *skutùkas* „skustukas“ Vdk; Šll; Krž; NmŠ; Jrb ir kt., *spaudùkas* „prietaisas riešutams gliaudyti“ Plv; Rmš, *sukiùkas* „maišiklis“ Erž.

Su *-ukė* padaryti NI *baladùkė* „toks mažas vaikų žaislas“ Kb, *ėdùkės* „ėdžios“ Rdm, *kalùkės* „tokios rogutės medžiams vežti“ Bd.

-okas

§ 352. XVIII–XIX a. Mažosios Lietuvos žodynuose randame priesagos *-okas* NI *kapõkas* „kauptukas“ R II 214; MŽ II 249; N; [K]; K I 578. Tarmėse dar: *baidõkas* „pagalys žuvims baidyti“ Vdš, *kabinõkas* „kablys“ J, *pakabõkas* „vagis“ Gs.

-inykas/-ininkas

§ 353. K. Sirvydo žodyne užfiksuotas priesagos *-inykas* NI *mušinykas* „lazda sviediniui mušti“ SD[3] 295, turimas ir dabar kai kuriose rytų aukštaičių šnektose (Sv; Pš; Skp; Dkk). Tarmėse dar: *brãdinykas* „bradinys“ Tj, *bùdnykas* „žadintuvas“ Lš; Vlkv, *pakabniñkas* „pakaba“ Jrb; Gr, *šáldnykas* „prietaisas garams šaldyti“ Kp, *šáunykas* „šautuvas“ Sv.

-onas, -onė

§ 354. Su priesagos *-onas* padaryti NI *kapõnas* „peilis mėsai kapoti“ (plg. lat. *kapāns* „kerteklė“ ME II 158), *žiūrõnas* (paliudytas dar B 611).

Įrankių pavadinimai su priesaga *-onė* fiksuojami nuo XVII a.: *kapõnė* SD[3] 119; Lex 45 (plg. lat. *kapāne* ME II 158) su retu variantu *kupone* „kaponė" SD[3] 271 (t.p. N; [K]), *keponė* „grotelės kam uždėti kepant" C II 328 (t.p. N; [K]), *supõnė* „sūpuoklės" N; [K], plg. dar *mazgõnė* „mazgotė" Rd ir „mazgojimas" Vlk. Veiksmų pavadinimai su *-onė* dabar yra gana paplitę (žr. § 81).

-ūnas

§ 355. Tarp įrankių pavadinimų su priesaga *-ūnas* labiausiai paplitęs vedinys *malūnas*. Tačiau jo kilmė aiškinama labai nevienodai. Anksčiau daugelio tyrinėtojų (Būga, 1959, 371; Trautmann, 1910, 375; 1923, 168; ŽD 279; SV 46; 208; BKGF 81; ЭСРЯ II 597; IEW 717) jis buvo laikomas senu baltišku vediniu, giminišku pr. *malunis* (< **malūnas*) „malūnas" (Môle) 316 (plg. *malunakelan* „malūnratis" (Moelrat) E 321, *malūnastabis* „malūno akmuo, girna" (Moelsteyn) E 319).

Kitokią hipotezę iškėlė E. Fraenkelis (1951, 127—130; LEW 404). Jis mano, kad tiek *malū̃nas*, tiek pr. *malunis* esą skoliniai: pr. *malunis* kilęs iš lenk. *młyn* (pastarasis savo ruožtu – iš lot. *molīnum*), o iš prūsų į lietuvių kalbą šį žodį parsigabenęs J. Bretkūnas, mokėjęs prūsų kalbą; vėliau *malū̃nas* per raštus plačiau paplitęs. Mat, pastarasis, E. Fraenkelio nuomone, pirmą kartą pavartotas J. Bretkūno Biblijos vertime (Luk. 17,2) greta slavizmo *mélnyčia*, kuris plačiai paplitęs senuosiuose raštuose ir tarmėse. Žodį *malū̃nas* prūsybe laiko ir kai kurie vėlesni tyrinėtojai (Sabaliauskas, 1966, 111–112; Zinkevičius, 1987, 35, 112; Smoczyński, 1988, 899). J. Otrębskis (GJL 206) jį tiesiogiai sieja su lenk. *młyn*.

P. Skardžius (1979, 312), kritikuodamas E. Fraenkelio ir J. Otrębskio hipotezę, pažymi, kad žodis *malū̃nas* esąs toks pat lietuvių kalbos padaras kaip ir vediniai *maigū̃nas* „miegamasis suolas" (Lex 75; C II 435; N; K), *valkū̃nai* „valkčiai" (Čk; Onš; Pnv; Pg; Krsn; Lzd; Mrs; Pns; Sn). Čia dar galima pridurti tarmėse vartojamą vedinį *bėgū̃nas* „medinis vyris" Žsl; Ar; Pš; Kč; Pls; Gdr; „prietaisas mokyti vaikščioti, bėgioti" Al; Lš; Alv; „sukynė ant ledo" Pln; Trgn; „grandinės sukutis" Brž; Dgl; „kartelė daržinės durims uždaryti" Pln. Vediniai *bėgū̃nas* ir *valkū̃nas* kai kur tarmėse eina ir veikėjų pavadinimais: *bėgū̃nas* turi reikšmes „kas bėgioja, nerimsta; bėgikas, bėglys; kas dažnai keičia tarnybą", o *valkū̃nas* žymi „valkatą".

Kad vedinys *malū̃nas* yra senas vedinys (o ne skolinys), rodo dar šios aplinkybės: 1) jis užfiksuotas ne tik J. Bretkūno Biblijoje, bet ir jo Postilėje (II 429_{9-10}) bei XVII a. rankraštiniame žodyne „Lexicon Lithuani-

cum“ (62a); 2) J. Bretkūnas Biblijoje vartojo ne tik žodį *malūnas*, bet ir iš jo padarytą vedinį *malūnykė* (Pam 12,4), o aptrumpėjęs vedinys *malūnykas*/*malūninkas* ir dabar plačiai paplitęs tarmėse (LKA III 129); 3) iš žodžio *malūnas* kilo vandenvardžiai *Malūnėlis* Krkn; Vs, *Malūndaubė* Bt, *Malūnežeris* Pgg; Smal, *Malūngrabė*, *Malūngrabis* Trg, *Malūno upėlis* Als (Vanagas, 1981, 203); 4) iš veiksmažodžio **mel-/mol-* „malti“ buvo daromi malūno terminai ir kitose giminiškose kalbose, pvz.: gr. μύλη, bret. *meil (<*melįā)*, s.isl. *mylna* (Инд. 693; plačiau žr. aut., 1991b). Taigi įrankių pavadinimas su priesaga *-ūnas* baltų (galbūt visų pirma vakarų) kalbose imta daryti gana seniai.

-tojas, -toja, -ėjas, -ėja

§ **356.** Darant naujus terminus, žyminčius įrankius bei priemones, kartais dabar panaudojamos priesagos *-tojas* ir *-ėjas*, pvz.: *nusodiñtojas* „nusodinimui naudojami regentai“, *pagreĩtintojas* „medžiaga, pagreitinanti reakciją“, *išjungėjas* „išjungiklis“, *skiedėjas* „skiediklis“, *sugėrėjas* „sugėriklis“. Tokie vediniai nėra norminiai (Keinys, 1975, 24). Jiems atsirasti turėjo įtakos ta aplinkybė, kad rusų kalboje su priesaga *-тель* taip pat daromi ne tik veikėjų, bet ir įrankių pavadinimai, o iš rusų kalbos dažniausiai ir verčiamės technikos terminus. Tačiau vien rusų kalbos įtaka įrankių pavadinimų darybą su priesaga *-tojas* ir *-ėjas* paaiškinti negalima. Tai rodo seną veikėjų ir įrankių pavadinimų semantinį ryšį. Mat panašių vedinių esama senuosiuose raštuose ir tarmėse. J. Brodovskio žodyne randame NI *pasakytojis* „rodyklė“ 113, Mažosios Lietuvos XVII–XIX a. žodynuose paliudytas priesagos *-toja* NI *sakintoja* [„kankinimų suolas“ C II 280; Q 408; N; [K], tarmėse – priesagos *-ėja* vedinys *dengėjà* „toks įrankis stogui dengti“ Plš.

Įrankių pavadinimai su atitinkamomis priesagomis *-tājs*, *-ējs* latvių kalboje jau tapo norminiais (MLLVG I 154; Soida, 1982, 126–129). M. Baltinios duomenimis tokių vedinių esama ir senuosiuose latvių kalbos paminkluose.

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI SU DETERMINATYVU **-k-*

-kas, -ka

§ **357.** Su priesaga *-kas* padaryti NI: *paspárkas* Ds, *paspìrkas* „atrama“ Ds; Lel, *pleĩškas* „pleištas“ Plv; Vv; Srj; Mrj; Smn ir kt., *riẽtkas* „prietaisas matmenis riesti audimui“ Št; Srv; Ėr; Klov; Šd; „apatinis staklių velenas“ Krkn.

Priesaga *-ka* (gali būti slaviškos kilmės, žr. ŽD 122–123) išskiriama vediniuose *kẽkaukos* „sūpuoklės“ Aln; Mlt; Ut, *kláupką* Vvr; Ms; Slnt; Als; Krkl, *rietkà* Krk; Čk; Nj (plg. *riẽtkas*).

-ėkas

§ 358. Nuo K. Sirvydo žodyno žinomas priesagos *-ėkas* (<*ė*+*-kas)* žinomas NI *kūlėkas* „kūjis, tvoklė“ SD[1] 81. Tarmėse dar: *kabenẽkas* K; J; Čk, *kanabẽkas* „kablys mėšlui iš vežimo kabinti“ Lkč; Gdl; PnmA; Mrj; Al; Sn; Pns ir kt.; „kablys“ J; „spyruoklinės akėčios“ Lkš; Plnt (apie kilmę žr. ŽD 128), *kanebẽkas* „kabenėkas“ J; Šk; Ds; BsMt II 75, *kabinẽkas* „kablys“ J; Rs; Švd; Up.

GALŪNIŲ VEDINIAI

§ 359. Įrankių, kaip ir veikėjų (plg. §§ 277–282), pavadinimai su darybinėmis galūnėmis daromi daug rečiau negu su priesagomis. Šiam reikalui vartojamos visos darybinės galūnės *-as*, *-a*, *-is*/*-ys*, *-ia*, *-ė*, *-ius*. Dauguma galūnių darybos įrankių pavadinimų žymi nesudėtingus įnagius bei darbo priemones ir savo reikšme gana artimi veiksmo rezultatų pavadinimams, kurie ypač pasižymi galūnių vedinių gausumu (žr. §§ 174–181).

-as

§ 360. Darybos galūnė *-as* yra viena iš pačių seniausių įrankių pavadinimų darybos priemonių. Su ja padaryti tokie senoviški NĮ kaip *jùngas*[22] ir *rãtas*[23]. Labai senas yra ir vedinys *paišaĩ* „suodžiai“, plg. av. *paēsa-* „papuošalas; raupai“, s.ind. *péśa-* „dažai; forma, pavidalas; papuošalas“ (LEW 526; IEW 794 tt.; Иллич-Свитыч, 1963, 54). NI *vaĩžas* „bučius“ atitinka sl.**vorzъ* „t.p.“ (LEW 1205), *preĩkalas* – pr. *preitalis*, t.y. *preicalis* „priekalas“ (Anbos) E 517 (SV 235).

Be jų, senuosiuose raštuose dar randame vedinius *antvožas* „dangtis; akies vokas“ SD[1] 193; SD[3] 437, 477, *apivaras* „skrybėlės raištis“ SD[3] 16 (tarmėse turi reikšmes „vyžos raištelis; kibiro auselė“), *padargas* DP 173$_{37}$; BB 2 Moz 38,21; MT 104, *patraukas* „tinklas, kilpa, spąstai“ SD[1] 132, *pavalkai* SD[1] 11; SD[3] 30, *sąsparas* „sąspara“ BB 2 Moz 26,24; 27,2; *sklindas* „sklendė“ C II 315; B 1017 (t.p. N; [K]; L; Rtr; KŽ), *užu-*

---

[22] Plg. lat. *jûgs*, sl. **jьgo*, got. *juk*, lot. *iugum*, s.ind. *yuga-*, gr. ζυγόν, het. *iukan* „jungas“ (LEW 196; Инд. 721).

[23] Plg. lat. *rats* „ratas; vežimas“, s.air. *roth*, lot. *rota-* „ratas“, s.ind. *ratha-* „vežimas“ (LEW 702; Инд. 718—719).

dangas „uždangalas“ PK 162_8; *apdangas* „akies vokas“ B 341, *priekalas* 77, *smaigas* 725. Išskyrus retus vedinius *apdangas, patraukas, sklindas* ir *užudangas*, visi jie vartojami ir dabar.

Dabartinėje lietuvių kalboje vediniai su galūne *-as* sudaro apie pusę visų galūnių darybos įrankių pavadinimų.

-a

§ 361. Sena galūnė *-a* įrankių pavadinimų darybai buvo pradėta vartoti, matyt, baltų kalbų dirvoje. Seniausias šio tipo vedinys yra *rankà*, kurio pirminė reikšmė buvo „priemonė rinkti“. Jis atitinka lat. *rùoka*, pr. *rancko* GrG 21 ir sl. **ręka* (LEW 697; ЭСРЯ III 515 su lit.). Kadangi slavų kalbose nėra pamatinio žodžio *riñkti*, tai kai kurie tyrinėtojai laiko sl. **ręka* labai senu baltizmu (Лаучюте, 1982, 147 su lit.).

XVI–XVII a. raštuose randame NI *apdanga* „apdangalas“ SD^3 190, *mova* „priemonė rankoms sušilti“ Lex 62a, *pasaga* „balno dirželis“ SD^3 327, *pavara* „virvė, ant kurios suveriami tinklo, varžos šonai“ 199, *sąspara* VlnE 176_7; BB Job 1,19; Lex 38; SD^1 38, 191; SD^3 473, *sija* SD^3 6, *sijos* Lex 12a, *uždanga* Ch^1 11X, *užkaba* „užuolaida“ BP I 391_{13}, *užmova* „mova“ Lex 62a, *užsklanda* „sklendė“ BP II 337_{12} (jie vartojami ir dabar) ir retus vedinius *antkala* SP II 74, *apsega* „apdangalas“ SD^3 267, *ažustata* „vandeninio malūno durys“ 422 (plg. *užstata* „kas sulaiko vandenį“ Btr; „užstatas“ N; LC 1887,9; 1887,17; Kel 1881,25).

J. Brodovskio žodyne užfiksuotas dar *pavaža* 470, F. Kuršaičio žodyne – *apkabà* „uždanga, užuolaida“ (t.p. R; RB 2 Moz 27,9; Bb^1 Mt 27,51; N; „segtukas“ Šts; dabartiniuose raštuose turi reikšmę „šovinių dėklas“), *dengà* „užtiesalas“ (t.p. R II 98; „apdanga, apdengimas“ J), *peȓvara* „tinklo lynas; virvė“ (t.p. N, plg. *pervarà* „įtaisas girnų verpstei laikyti“ Krš; „geležis, viela akėčioms suveržti“ Jz; Pkn; „lazda, perkišama per kraičkubilio ąsas“ Grž; Upn), *priebraukas* „lentelė braukiamiems linams pasidėti“ (turimas tarmėse), *sagà* „kilpa, ąsa kam pritvirtinti“ (t.p. NdŽ; KŽ; dabar šis vedinys vartojamas reikšme „priemonė drabužiui susegti“).

K. Sirvydo, F. Kuršaičio žodynuose ir „Lexicon Lithuanicum“ įrankių pavadinimų su galūne *-a* yra maždaug tiek pat, kiek ir su galūne *-as*. J. Brodovskio žodyne įrankių pavadinimų su galūne *-a* yra dvigubai mažiau negu su galūne *-as* (žr. 12 lentelę). Tokia padėtis yra ir dabartinėje lietuvių kalboje (Urbutis, 1961, 38–39; DaiktvDr 395). Tačiau kuriant naujus įrankių terminus dabar dažniau vartojama galūnė *-a* negu *-as* (Keinys, 1979, 172–173).

§ 362. Bene seniausias įrankio pavadinimas su galūne *-is/-ys* yra *vãžis* „vienkinkės rogės“. Tačiau kaip rodo giminiškų kalbų atitikmenys, jis pradžioje buvo *o*-kamienis (t.y. padarytas su galūne *-as*, plg. sl. **vozъ*, gr. *Ϝόχος* „vežimas“ LEW 1200; ЭСРЯ I 333; Инд. 723) tik vėliau gavo *i̯o* kamieno formas. Šis pakitimas turėjo įvykti prabaltų kalboje, plg. pr. *wessis* „važis, vienkinkės rogės su raitu vežiku“ (Rŷtslete) E 308. Vedinys *kū́jis* atitinka pr. *cugis*, t.y. *kūjis* (Hamer) E 518 ir sl. **kyjь* (LEW 232; ЭСРЯ II 231; ПЯ K–L 238–241 su lit.; ЭССЯ XVII 257–258). Prabaltiškas yra ir dabar darybiškai nebeskaidomas NI *dalgis*, plg. pr. *doalgis* (Senze) E 546. Jis veikiausiai padarytas iš veiksmažodžio **delg-* „kirsti“ (Mažiulis, 1978, 95–96; PKEŽ I 213–215).

XVI–XVII a. raštuose randame NI *paspyris* „ramstis“ SD[5] 405, *ryšis (ryšiai)* „raištis, pančiai“ (daugelyje raštų), *spyrys* „kopėčių, laiptų, staklių skersinis“ SD[3] 433, turimus tarmėse, ir retus, dabar išnykusius vedinius: *apavis* „apavas“ SD[3] 427, *apvilkis* „drabužis“ SD[1] 137, *uždangis* DP 286_8, *uždengis* „uždanga, priedanga“ 479_{51}.

Tarmėse plačiai paplitę vediniai *kỹšis(kyšỹs)* „kuistis; prijuostė; šalikas“, *nẽšiai* „naščiai“, *pãvadis*, *švil̃pis* „švilpynė“, *ùždoris* „skląstis, durų užraktas“. Iš retesnių galima paminėti dar *drėskỹs* „prietaisas žymėti sienojų suleidimams“ Sdk, *vel̃kis* „valkčiai, valkūnai“ Pv; Nm; Užv; „grandis vėliavai įkišti prie namo“ Jž.

-ia

§ 363. Su galūne *-ia* padaryti NI: *pavadžià* „pavadis“ Mrs; Šlčn; Lp; Drsk; Vrn; Vlk; Rod; Lz; Arm, *sė̃džia* „tinklo galas, kulys“ SD[3] 166; Ds; Žl; Užp[24], *vãdžios* (fiksuojamas nuo SD[3] 426).

-ė

§ 364. XVI–XVII a. raštuose randame NI *kabė* „kabliukas kam nors sukabinti“ BB 2 Moz 26,6; SD[3] 415, *ližė* SD[3] 156; F. Kuršaičio žodyne – dar *apvarẽ* „virvelė ar siūlas kam verti“, *pavãdė* „pavadis“, *šliū̃žės* „lenta, užkišama valties šonuose, valties pastovumui užtikrinti“, *velkẽ* „akėčių priekaba“ K II 109. Išskyrus retą vedinį *apvarẽ* (dar R II 266; MŽ II 356), visi jie vartojami ir dabar. Tarmėse turimi dar NI: *čiùlpė* „žindukas“ Kp; Ob, *grùmdė* „lenta skalbiniams grumdy-

---

[24] Tai galėtų būti sukonkretėjęs veiksmo pavadinimas, plg. lat. *sẽža* „sėdėjimas; sėdynė“ ir rus. *сежа* „perkola“ (Būga, 1958, 481—482; ŽD 69; ЭСРЯ III 591).

ti“ Šn, *pašluõstė* „mazgotė“ Nm; Rs; Žž; Lzd; Rm; Mš; „šluota“ Kal; Pš, *sẽgė* „sagtis, sąsaga“ Lg; „sagos dalis, kurioje yra skylutė“ Pg, *sklendẽ* „skląstis“ Plv; Skr; Nm; Gs; Bgt; Lkš; „šliurė“ Šk; Lkš, *šluostẽ* „mazgotė“ Šn; Grv, *vėrẽ* „senovinis vyris“ Vdžg; Erž; Pgr; „skylė, plyšys“ Up; Kp; „durys, vartai“ Vlš.

-ius

§ 365. Darybos galūnę *-ius* turi NI *lìpdžius* „musėgaudis“ Sb.

ĮRANKIŲ PAVADINIMŲ DARYBOS PARADIGMOS SUSIDARYMAS

§ 366. Kadaise veikėjų ir įrankių pavadinimų darybos paradigma buvo bendra. Tai visų pirma rodo ta aplinkybė, kad vienintelė tik įrankių pavadinimams būdinga priesaga **-tlo-* yra veikėjų pavadinimų priesagos **-tel-* apofoninis variantas (žr. § 287). Seniausiu indoeuropiečių prokalbės raidos laikotarpiu įrankių ir veikėjų pavadinimai buvo daromi su ta pačia priesaga **-ter-/-tro-* (bei jos variantu **-tel-/-tlo-*) ir darybos galūne **-o-*. Tai geriausiai matyti iš sen. graikų kalbos. Joje su priesaga **-ter-* buvo daromi ne tik veikėjų, bet ir įrankių pavadinimai, pvz.: ῥαιστήρ „kūjis“, ῥυτήρ „diržas, pavadis“, ζωστήρ „juosta“. Be to, Homero kalboje aptikti ir keli veikėjų pavadinimai su įrankių pavadinimams būdinga priesaga **-tro-*, pvz.: ἰατρός greta ἰατήρ „gydytojas“, δαιτρός „dalintojas“[25]. Prasminiai ryšiai tarp veikėjų ir įrankių pavadinimų pastebimi ir tose kalbose, kurios jau turi atskirą įrankių pavadinimų darybos paradigmą. Lietuvių kalboje įrankių pavadinimai daromi su kai kuriomis priesagomis, paskolintomis iš veikėjų pavadinimų (žr. §§ 349–356). Antra vertus, veikėjų pavadinimai čia kartais daromi su priesagomis, išriedėjusiomis iš įrankių pavadinimų priesagos **-tlo-* (žr. §§ 252–260). Sintaksės lygmenyje veikėjų ir įrankių pavadinimų prasminį ryšį rodo įrankius žyminčių daiktavardžių vartojimas agentui būdingoje pozicijoje, pvz.: *Raktas atrakina duris*[26]. Veikėjų pavadinimų virtimą įrankių pavadinimais U. Dressleris (1980) laiko universaliu reiškiniu.

§ 367. Nors veikėjų ir įrankių pavadinimai kadaise priklausė vienai darybos kategorijai, tačiau labai seniai, veikiausiai dar nesuskilus indoeu-

---

[25] Fraenkel, 1913; Debrunner, 1917, 177; Chantraine, 1933, 327, 330; Risch, 1937, 26—27, 38; Бенвенист , 1955, 138; Dressler, 1980a, 70.

[26] Филлмор, 1981, 401–403, 405–410; Panagl, 1975; Beard, 1981, 187–188.

ropiečių prokalbei, juos imta skirti: veikėjų pavadinimus pradėta daryti su priesaga *-*ter*-(*-*tel*-), o įrankių pavadinimus – su dėl balsių kaitos atsiradusiu variantu *-*tro*-(*-*tlo*-). Pavyzdžiui, su pastarąja priesaga padaryti labai seni NI *ar̃klas, ir̃klas* (žr. § 286). Maždaug tuo metu įrankių pavadinimų darybai pradėta vartoti ir priesagą *-*men*-, būdingą veiksmų pavadinimams (žr. § 315).

Matyt, jau suskilus indoeuropiečių prokalbei į atskirus dialektus, į įrankių pavadinimų darybos paradigmą buvo įtrauktos kai kurios priesagos, būdingos veiksmažodiniams būdvardžiams. Įrankių pavadinimus su priesaga *-*lo*- randame baltų, slavų, germanų, italikų, keltų ir gal graikų kalbose (žr. § 327). Su priesaga *-*to*- padarytas senas NI *var̃tai*, turintis atitikmenų baltų, slavų, germanų, albanų ir tocharų kalbose (žr. § 318). NI *kir̃vis* su priesaga *-*u̯o*- yra baltų, slavų ir sen. indų kalbų bendrybė (žr. § 346). Veikiausiai jau seniai įrankių pavadinimai buvo daromi ir su priesaga *-*ro*- (žr. § 345).

§ **368.** Prabaltų kalboje įrankių pavadinimai buvo pradėta daryti su veiksmų pavadinimams būdingomis priesagomis *-*ti*- (žr. §§ 305 tt.), *-*ul*- (žr. §§ 312 tt.) ir *-*tu*- (žr. §§ 298 tt.). Pastaroji priesaga padarė tikrą perversmą įrankių pavadinimų darybos paradigmoje. Lietuvių kalboje įrankių pavadinimai jau seniai dažniausiai daromi nebe su priesagomis, kilusiomis iš *-*tlo*- (seniausios įrankių pavadinimų darybos priemonės), o su priesaga *-tuvas*, išriedėjusia iš *-*tu*- (žr. § 299). Senojoje lietuvių kalboje buvo labai dari ir tos pačios kilmės priesaga *-tuvė* (žr. § 301). Su priesaga *-tuvas* dabar savo darumu šiek tiek konkuruoja nauja priesaga *-iklis* (žr. § 293). Tuo tarpu su priesagomis *-eklas(-eklis, -eklė)*, *-yklas(-yklis, -yklė)*, *-uoklis (-uoklė)* ir kt., bendromis lietuvių ir latvių kalboms, nekalbant jau apie senąją priesagą *-klas*, nauji įrankių pavadinimai lietuvių kalboje daromi gana retai. Smarkiai nyksta įrankių pavadinimai su *-*tlo*- kilmės priesagomis ir latvių kalboje (plg. Покротниеце, 1986, 35 tt.).

Veikiausiai prabaltų kalboje pradėta daryti įrankių pavadinimus su darybos galūnėmis *-a*, *-is* ir priesaga *-ūnas*. Priesagos *-onas(-onė)* NI *kapõnas(kapõnė)* yra bendras lietuvių ir latvių kalboms (žr. § 354). Taip pat šios abi kalbos turi kelis įrankių pavadinimus su priesaga *-nis*, būdinga veiksmų pavadinimams (žr. § 316).

§ **369.** Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais įrankių pavadinimų darybos paradigma pasipildė priesagomis *-ikas(-ikė)*, *-(i)ukas (-ukė)*, *-okas*, *-inykas(-ininkas)*. Šios priesagos, kaip ir *-ūnas*, *-onas*, yra paskolintos iš veikėjų pavadinimų (žr. §§ 350–353). Galbūt tik lietuvių kalboje įrankių pavadinimai daromi su būdvardinėmis priesagomis *-inas(-a)*, *-inis(-ė)*, *-ainis(-ė)*, *-tinis(-ė)* bei iš jų kilusiomis antrinėmis

priesagomis (§§ 336–342); iš jų dariausia yra priesaga *-ynė* (žr. § 339). Priesaga *-ena (-enė)*, taip pat kilusi iš **-no-*, į įrankių pavadinimų paradigmą veikiausiai atėjo iš veiksmų pavadinimų (žr. § 335). Vienas kitas įrankių pavadinimas padarytas su priesagomis, kilusiomis iš determinatyvo **-k-* (žr. §§ 357–358), ir darybos galūnėmis *-ia* (žr. § 363), *-ė* (žr. § 364), *-ius* (žr. § 365).

VEIKSMO VIETŲ PAVADINIMAI

§ **370.** Veiksmo vietų pavadinimai (nomina loci; toliau – NL) yra pati naujausia veiksmažodinių daiktavardžių darybos kategorija, susiformavusi lietuvių kalbos dirvoje. Tik priesaga *-ykla* yra būdinga veiksmo vietų pavadinimams, nors ją turi ir yra keli seniau padaryti įrankių pavadinimai (žr. § 292). Su priesagomis *-yklė*, *-tuvė*, *-ynė* ir galūne *-a* lietuvių kalboje gana dažnai daromi tiek veiksmo vietų, tiek įrankių pavadinimai. Veiksmažodiniai daiktavardžiai su kitomis priesagomis, kilusiomis iš **-tlo-*, **-tu-*, **-ti-*, **-es-*, **-men-*, **-ul-*, **-no-*, **-to-*, **-lo-*, **-u̯o-* bei su darybinėmis galūnėmis *-as*, *-is*, *-ia*, *-ė*, *-(i)us* vietą žymi retai.

Kitose giminiškose kalbose veiksmo vietų pavadinimai irgi nuo seno daromi su tomis pačiomis darybos priemonėmis kaip ir įrankių pavadinimai (Brugmann, 1906, 621–624). Pavyzdžiui, latvių kalboje su priesagomis *-tuve*, *-tava* daromi ir įrankių, ir veiksmo vietų pavadinimai (žr. § 376). Slavų kalbose abiems daryti vartojama priesaga *-(d)lo* (Zett, 1971 su lit.), lotynų kalboje – *-c(u)lum*[1], indoiranėnų kalbose – *-tra-*[2], sen. graikų kalboje – -τρον[3]. Įrankių pavadinimai linksta virsti veiksmo vietų pavadinimais daugelyje pasaulio kalbų; kai kas tą reiškinį laiko universaliu (Dressler, 1980, 112–113).

Vediniai su **-tlo-*

-klė

§ **371.** Priesaga *-klė* turi NL *apginklė* „tvirtovė“ SD³ 450; B 303; N; Ba 2 Kar 23, 14, *dabõklė* „sargybos būstas“ N; [K] (dabar raštuose jis

[1] Osthoff, 1876, 436—437; Otrębski, Safarewicz, 1937, 236; Tuttle, 1975, 33 tt.

[2] Lindner, 1878, 81—83; Wackernagel, Debrunner, 1954, 701—703; Герценберг, 1972, 242; Елизаренкова, 1982, 153.

[3] Risch, 1937, 38—39; Dressler, 1980a, 72—73.

turi reikšmę „arešto namai; areštinė"), *dėklė* „kišenė" Pč; „kuprinė, krepšys" L; „papečkys" GK 1934,83; DŽ¹.

-eklė

§ 372. J. Otrębskis (1934, 155) iš Tverėčiaus yra pateikęs vedinį *sėdẽklė* „staklių sėdynė", turintį antrinę priesagą *-eklė*, būdingą įrankių pavadinimams (plg. § 290).

-ykla, -yklė

§ 373. Antrinė priesaga *-ykla* (< *-y(ti)* + *-kla)* dabar yra pagrindinė veiksmo vietų darybos priemonė (DaiktvDr 339; Keinys, 1975, 33–34). Tačiau XVI–XVII a. raštuose randame tik vieną šio tipo vedinį *ganyklà*, o F. Kuršaičio žodyne – dar *sargyklà* „sargybos stovėjimo vieta, stebėjimo, sekimo punktas" [K] (t.p. MŽ II 529; N ir kituose XVIII–XIX a. raštuose).

Kad su priesaga *-ykla* imta plačiai daryti veiksmo vietų pavadinimus visai neseniai, rodo ir tarmių duomenys. Pavyzdžiui, iš Zietelos A. Vidugiris (1969, 156) pateikė tik vieną šio tipo vedinį *ganyklà*, o J. Senkus (1972, 160) vad. kapsų ir zanavykų šnektose senais laiko tik NL *gulyklà* „vieta gulėti", *knisyklà* „išknista, sujaukta vieta" ir *maudyklà* „maudymosi vieta", kiti atėję iš bendrinės kalbos.

Latvių kalboje su atitinkama priesaga *-īkla* irgi padarytas, rodos, tik vedinys *ganīkla*. Labai nedaug čia yra ir veiksmo vietų pavadinimų su kitomis priesagomis, išriedėjusiomis iš **-tlo-* (plg. Покротниеце, 1986, 45–46).

§ 374. Veiksmo vietų pavadinimai su *-yklė*, kurių dauguma turi atitikmenis su *-ykla*, fiksuojami nuo XVII a.: *ganyklė* „ganykla" Ch¹ 1 PvK 4,39 (t.p. Zt, plg. *ganyklà*, žr. § 373), *landyklė* „ola, landynė" C I 649; B 879; N; [K]; NdŽ (plg. *landyklà* „t.p." J; „anga" J; Tv), *rausyklė* „išrausta vieta" SD³ 155 (t.p. N; K; Ds; Trgn; Klt, plg. *rausyklà* „t.p." Sut; J; Lš), *sargyklė* „stebėjimo, sekimo punktas" SD¹ 176; SD³ 424 (t.p. MŽ II 525; Sut; N, plg. *sargyklà*, žr. § 373); *čiuožyklė* „čiuožykla" R II 316; N; Š, *džiovỹklė* „džiovykla" MŽ; K, *knisỹklė* „kiaulių išknista vieta" K (t.p. Ds; Žž; tarmėse šis vedinys žymi ir „kiaulių knislė", plg. dažną *knisyklà* „kiaulių išknista vieta"), *plukdyklė* „arklių plukdymo vieta" Q 473. Tarmėse dar: *girdyklẽ* „girdykla" Kp, *karšỹklė* „karšykla" Sdk, *sėmỹklė* „vieta, kur semiamas vanduo" Klt, *slaptỹklė* „slėptuvė" Žd, *smaugỹklė* „vieta, kur sunku dirbti" Ps.

-tuvė

§ 375. Daugiausia veiksmo vietų pavadinimų su priesaga *-tuvė* yra K. Sirvydo žodyne (čia jie sudaro apie pusę visų veiksmo vietų pavadinimų). Šalia dabar bendrinėje kalboje paplitusių NL *spáustuvė* SD³ 343 (pastarasis senuosiuose raštuose ir dabar tarmėse turi ir įrankio reikšmę), *virtùvė* SD³ 140, čia randame iš tarmių žinomus vedinius *girtuvė* „smuklė" SD⁵ 55, *mazgotuvė* „indas mazgoti" SD³ 170, 242, 457, *muštuvė* „skerdykla" SD³ 396 (t.p. N; [K]; tarmėse „indas sviestui mušti"), *penėtuvė* „prieglauda neturtingiems" SD³ 98, 437 (t.p. N; [K]; Kel 1881, 235; tarmėse „indelis, iš kur penimos bitės"), *praustuvė* „indas praustis" SD³ 170, 469. Vedinys *gertuvė* „smuklė" SD³ 97 dabar bendrinėje kalboje turi indo reikšmę.

Du K. Sirvydo pavartoti vietos pavadinimai su priesaga *-tuvė* dabar tarmėse žymi įrankius: *austuvė* „audykla" SD³ 443, dabar – „staklės apinasriams, juostoms austi", *plaktuvė* „plakimo, bausmės vieta" SD³ 99, dabar – „įrankis linams plūkti; rantuota lentelė šiaudams sulyginti dengiant stogą; indas sviestui mušti".

Kiti šio tipo veiksmo vietų pavadinimai, pateikti K. Sirvydo, dabar jau išnykę: *baustuvė* „bausmės vieta" SD³ 99 (t.p. N; [K]), *dažytuvė* „dažykla" SD³ 60 (t.p. B 451; R II 134; N; [K]; Š), *gydytuvė* „gydykla" SD³ 151, *gintuvė* „tvirtovė" SD³ 8 (t.p. B 466; D.Pošk; S.Dauk; A 1884, 108; K; Š) *indėtuvė* „dėžutė kam sudėti, dėklas" SD³ 96, 102, 289, 371, 398 (t.p. Ba Iz 49,2; M; NdŽ), plg. *įdėtuvė* „t.p." Ch 1 Moz 27,3 (t.p. N; K; V.Kudir; BŽ 55), *išdėtuvė* „sandėlys" SD³ 398–399 (t.p. Sut; N), *kirptuvė* „kirpykla" SD³ 7 (t.p. N; [K]), *melstuvė* „maldykla, koplyčia" SD³ 178 (t.p. N; [K]), *paguldytuvė* SD³ 405, *pakuoptuvė* „sandėlys" SD³ 520 („nutvėrimas, pagriebimas" J), *pastatuvė* „pagrindas kam statyti" SD³ 313 (t.p. N; [K]), *valgytuvė* „valgykla" SD³ 375, 423 (t.p. XIX ir XX a. pradžios raštuose). Dalis jų gali būti K. Sirvydo naujadarai (plg. ŽD 591–592; Palionis, 1967, 267; Pakalka, 1979, 63).

Mažosios Lietuvos XVIII–XIX a. raštuose irgi randame retų NL: *apgintuvė* „pilis" B 303; A 1884,14; IM 1861,33, *baidytuvė* „kalėjimas" B; N; [K], *dairytuvė* „sargybos vieta" B; R II 340; N; [K], *mūčytuvė* B 899; N; [K], *mukintuvė* „kankinimo vieta" R II 251; N; [K], *mokintuvė* „mokykla" N; [K]; A 1885,59; LC 1888,44, *nupertuvė* „pirtis" R

II 393; N; [K]. Su priesaga *-tuvė* labai mėgo daryti veiksmo vietų pavadinimus ir S. Daukantas (Subačius, 1988, 108, 122).

Kad šis darybos tipas yra liaudiškas, rodo tarminiai NL: *augintùvė* „gimtinė“ Vrd; Šts; Trš; Pvn; Brs, *káltuvė* „kalvė“ Šlv; Škn, *padėtùvė* „sandėlys“ Trk, *pertuvẽ* „pirtis“ Klp, *sostùvė* „kėdės sėdynė“ Rdž, *žertùvė* „vieta pelenams, žarijoms sukasti prie krosnies“ Ds; Rk; Trgn ir kt.; „židinys“ Jž; Ut; Ds ir kt.

Su atitinkama priesaga *-tuve* veiksmo vietų pavadinimai daromi latvių kalboje, pvz.: *austuve* „audykla“, *kautuve* „skerdykla“, *sleptuve* „slėptuvė“ ir t.t. (MLLVG I 155). Dar daresnė čia yra iš tos pačios senovinės priesagos **-teu̯-/-tou̯-/-tu-* išriedėjusi priesaga *-tava* (žr. § 303), su kuria veiksmo vietų pavadinimai daromi taip pat plačiai kaip ir su priesaga *-ykla* lietuvių kalboje.

§ **376.** Mūsų raštijos pradžioje su priesaga *-tuvė* buvo dažnai daromi ne tik veiksmo vietų, bet ir įrankių pavadinimai (plg. § 301). Be aptartų K. Sirvydo vedinių *austuvė*, *plaktuvė* (žr. § 375), šiuo atžvilgiu minėtinas ir vedinys *maltuvė*. Jo seniausia reikšmė yra „rankinės girnos“ BB 2 Moz 11,5; SD[1] 80; SD[3] 529; R; N; K. Tačiau tiek XVI–XVII a. (VlnE 142_{19}; Lex 60), tiek dabar šis vedinys turi ir vietos reikšmę „patalpa, kur laikomos girnos“ (plg. lat. *mal̃tuve* „t.p.“ ME II 559).

Priesaga *-tuvė* išsirutuliojo iš senovinės priesagos **-tu-*, būdingos veiksmų pavadinimams. Tačiau priesagos *-tuvė* veiksmo vietų pavadinimų ryšys su veiksmų pavadinimais yra gana tolimas. Pirma, veiksmų pavadinimų su *-tuvė* yra labai nedaug, dauguma jų žymi įvairias šventes bei apeigas (žr. § 57). Antra, vietos reikšmes paprastai gauna veiksmų pavadinimai, padaryti iš intranzityvinių veiksmažodžių (aut., 1988a, 91–92), o veiksmo vietų, kaip ir įrankių pavadinimai, dažniausiai daromi iš tranzityvinių veiksmažodžių. Tai leidžia manyti, kad priesaga *-tuvė* į veiksmo vietų pavadinimų paradigmą atėjo ne tiesiog iš veiksmų pavadinimų, bet per įrankių pavadinimus.

-tuva, *-atvė*, *-etvė*

§ **377.** Su kitomis priesagomis, kilusiomis iš **-tu-*, padaryti tik pavieniai vietos pavadinimai:

-tuva: káltuva „kalvė“ Žgn;

-atvė: genãtvė „kelias, kuriuo gyvuliai genami į ganyklą“ Krp; Grz;

-etvė: genẽtvė „t.p.“ Sk.

-tis, -tė

§ 378. Senas veiksmo vietos pavadinimas su priesaga *-tis* yra tik *pirtìs* (paliudytas nuo DK 19_{20}; SD[1] 71; SD[3] 150; Lex 12a), atitinkantis lat. *pirts*. Šį vedinį iš baltų kalbų pasiskolino Baltijos finai (plg. suom. *pirtti* „dūminė pirkia"), o per juos ir rusai (plg. s.rus. *пьрть*)[4]. Tai veikiausiai sukonkretėjęs veiksmo pavadinimas. Tarmėse vedinys *pirtìs* yra išlaikęs reikšmę „pėrimasis" Mžš; Vdžg; Tvr; Zr.

Vietos reikšmę yra gavę ir dar vienas kitas veiksmo pavadinimas. Vedinys *príeglobstis (prýglobstis)* senuosiuose raštuose ir kai kur tarmėse turi reikšmę „globa, globojimas" VlnE 84; MTP 33; Btg; Kin. J. Bretkūnas ir kai kurie vėlesni autoriai vartojo šį vedinį jau kiek konkretesnėmis reikšmėmis „glėbys, užantis" BP II 179; PsD 74,11; 89,51; MŽ II 422; NT Jn 1,18; A 1884,385; K; A.Baran; „keliai" BB 1 Moz 30,3; Q 461; B; H; N; K.Donel; J. Šiuo metu vedinys *príeglobstis* dažniausiai žymi „vietą prisiglausti, gyventi". Tokią pat reikšmę K. Sirvydo žodyne jau turi vedinys *pultis* SD[3] 453, pagrečiui paliudytas reikšme „perbėgimas, persimetimas" SD[3] 536 (plg. dar frazeologinį junginį *pultìs keltìs* „darbymetė" J). Vedinys *prapultìs* iš prigimties veiksmo pavadinimas, senuosiuose raštuose žymi ir „bedugnę" DP 538_{9}; SIG II 18_{17}, 117_{4}; Ch 2 Moz 15,5 (t.p. Bt Apr 20,3; S.Dauk; K I 12; J), plg. dar tarminį *prarytìs* „prapultis, pražūtis" Tl ir „liūnas, kiaurymė, praraja" Šts; Kl; „klampynė" J; Slnt.

Su *-tė* padaryti NL *gultė* „guolis" SD[3] 150, *sóstė* „vežimo rogių sėdynė" Jnš; „laivo valties suolas" Prk. Pastarasis veikiausiai yra senesnio NL *sóstas*, tarmėse turinčio šias abi reikšmes, variantas, plg. dar priešdėlio *pa-* vedinį *pasóstė*.

-atis, -atys, -etys, -etė, -itys

§ 379. Antrinė priesaga *-atis (< a + -tis)* išskiriama NL *genatis* „kelias, kuriuo gyvuliai genami į ganyklą" Rs (plg. *genãtvė*, žr. § 377). Iš Raseinių žinomas variantas *genatỹs* „t.p." Kiek labiau tarmėse paplitęs kitas variantas *genetỹs* „t.p." Pjv; Pp; Pgr; Vrb; Šauk, plg. dar *genẽtė* „t.p." Šl; Kair. J. Bretkūno Biblijoje randame ir ketvirtą variantą *genitys (genitis?)* „ganykla" Ps 65,14.

---

[4] Būga, 1959, 516; 1961, 494; Eckert, 1983, 88—92; Лаучюте, 1982, 89 su lit.

Vediniai su *-es-

-esys

§ 380. Su priesaga *-esys* padarytas bene tik vienas NL *genesỹs* „kelias, kuriuo genami gyvuliai" J; Kl; Gl; Krtn; Slnt; „mažas žvejų uostas" Prk. Dėl kontaminacijos su sinonimu *genetỹs* (žr. § 379) atsirado vedinys *genestỹs* „kelias, kuriuo genami gyvuliai" K; Grdž; Skr; Vdžg; Snt.

Vediniai su *-men-

-(s)mė

§ 381. Priesagą *-(s)mė* turi NL *lénksmė* „įlinkusi, įsikišusi pieva, dirva pagal upę, girią" J, *pragarmė̃* „praraja" Svn; Jrb.

Vediniai su *-ul-

-ulys

§ 382. Su priesaga *-ulys* padarytas NL *migulỹs* „guolis" Nč, kuris yra sukonkretėjęs veiksmo pavadinimas, plg. *miegulỹs* „miegas, snaudulys" Mlt; Krkn.

Vediniai su *-no-

-na

§ 383. Vietą žymi priesagos *-na* vediniai *klampnà* Mrs, *pluknà* „klampynė; purvynas" Lp.

-ena, -enė

§ 384. Antrinė priesaga *-ena* (apie jos kilmę žr. § 77) išskiriama NL *kar̃šena* „vilnų karšykla" Up, *sė̃denos* „sodybos vieta" Bsg, *virena* „kaminas" LTA (Lnkv).

Šiek tiek daugiau veiksmo vietų pavadinimų padaryta su *-enė*. Vediniai *perẽnė* „pirtis" ir *sėdẽnė* „vieta vežime, rogėse atsisėsti" paplitę žemaičių tarmėje. Kiti retesni: *gulẽnė* „guolis" Brs; Plk, *plaukẽnė* „maudymosi, plaukimo vieta" Šts, *plukẽnė* „maudykla, vonia" Ms; Slnt; Als, *virẽnė* „virtuvė" S.Dauk; M.Valanč; Šts; End, *virtẽnė* „vieta, kur vežimai virsta" Šv; Grg; Šts; Als; Plt.

Kai kurie iš minėtų vedinių tarmėse yra išlaikę veiksmo reikšmę: *gulẽnė* „gulėjimas" Ggr, *perẽnė* „pėrimasis pirtyje" Slnt. Dauguma jų

padaryta iš intranzityvinių veiksmažodžių. Visa tai leidžia manyti, kad priesaga *-ena (-enė)* į vietos (kaip ir į įrankių) pavadinimų darybos paradigmą atėjo iš veiksmų pavadinimų.

-onė

§ 385. Veiksmo vietą reiškiantys vediniai *ardõnė* „didelė eketė žuvims gaudyti" Mrj; Mrk; Lp; Sn; Nč; „klampynė" PnmA; Alvt; „skylė" Mrk, *bradõnė* „brada, purvynė" Rk; Č, *maknõnė* Sv; Vj, *makõnė* „purvynas" N; [K]; Ds; Užp; Ob; Dgl turbūt yra sukonkretėję veiksmų pavadinimai (priesaga *-onė* jiems gana būdinga, žr. § 81).

-inė, -ynė

§ 386. Su priesaga *-inė* padarytas XVI–XVII a. ir vėlesniuose raštuose dažnas NL *kalinė* „kalėjimas" (iš tarmių tik Arm) ir reti vediniai *apkalinė* „kalėjimas" SP II 142_3, 243_{12}, *rūkìnė* „rūkykla" Skr; Slv; Jrb, *šventinė* „šventa vieta, šventykla" SD[1] 477; SD[3] 428; SP I 41_{27}. Pastarasis vedinys yra veikiausiai sudaiktavardėjęs būdvardis, plg. *šventinis* „pašventintas" SD[3] 253. Jį vartoti vietos reikšme, matyt, skatino lenk. *świętnica* „šventykla", iš kurio kilo slavizmas *šventnyčia(šventinyčia)*, vartotas XVI–XVII a. ir vėlesniuose raštuose (Skardžius, 1931, 219).

Veiksmo vietų pavadinimai su priesaga *-ynė* fiksuojami nuo XVII a.: *čiuožynė* „čiuožykla" C II 483; N; K, *lindynė* „landa, urvas" SD[3] 85; Ch[1] 6X; PK 103_5 (dabar tarmėse turi reikšmę „prasta, menka trobelė"); *čiužynė* „čiuožykla" Q 461; K, *lándynė* „urvas, ola" [K]; LC 1886,36; BzF 133 (tarmėse šis vedinys kirčiuojamas *landỹnė* ir *lañdynė*), *virtỹnė* „vieta, kur lengvai virstama" R; MŽ; OsG 121 (turimas tarmėse).

Tarmėse jų yra daugiau, pvz.: *bradỹnė* „purvynė" J; Al, *gulỹnė* „guolis" Žd; Prk, *klimpỹnė* „klampi vieta" J; Žb, *kaišỹnė* „karklėmis užkaišiota tvoros spraga" Šv, *liumpỹnė* „liūnas" Skr, *makalỹnė* Sb; Rm; Šrv; Dl; Ds; Jnšk, *makasỹnė* Als; Pln; Šv; Užv; Žd, *makỹnė* Rs; Skr; Grš; Pžsl, *maknỹnė* „purvynas" Vb; Dbk; Pnj; Jnšk, *rūkỹnė* „dūminė pirkia" Krk, *šėrỹnė* „vieta, kur šeriami gyvuliai" Mrj; Klvr; Smn.

Su priesaga *-ynė* dabar neretai daromi įrankių (žr. § 339) ir veiksmų (žr. § 84) pavadinimai.

-inys

§ 387. J. Bretkūno Postilėje vietos reikšme „kalėjimas" pavartotas vedinys *kalinys* (*Janas iſchgirdes kalinije darbus Chriſtaus* I 27_5), kuris tiek senojoje, tiek dabartinėje kalboje paprastai žymi „areštuotą asmenį"

(žr. § 211). Rašydamas Postilę, J. Bretkūnas naudojosi B. Vilento Evangelijomis, o B. Vilentas, kaip ir kiti senieji autoriai (žr. § 386), vartojo vedinį *kalinė* „kalėjimas“ (pvz.: *A kaip ghy ſugawa / paſodina ghi Kalineie* VlnE 163_9), kuris J. Bretkūnui, atrodo, buvo nežinomas; kitur šia reikšme jis vartojo slavizmą *temnyčia* ir kartais priesagos *-imas* vedinius *apkalimas* BB Pam 4,14 (t.p. Lex 40), *kalėjimas* BP I 32_{37}. Tad veikiausiai J. Bretkūno *kalinije* atsidūrė iš B. Vilento *kalineie*.

Vietos reikšmę turi vienas kitas tarminis priesagos *-inys* vedinys: *buvinỹs* „gyvenamoji vieta“ Vlkj (greta reikšmių „buvimas, atsitikimas“ Sln; „gyvenimas“ Skr; Up), *gulinỹs* „išgulėta vieta, guolis“ Nč; „javų ar pašarinių žolių išgulima vieta“ Grv, *kaišinỹs* „spraga tvoroje“ Grdm (greta reikšmių „kaišomasis daiktas“ J; „kaišymo įrankis, skustuvas“ Skd).

-ainė, -einė

§ 388. Vietą žymintis vedinys *buveĩnė* su variantu *buvaĩnė* (žr. §§ 86–87) yra senas veiksmo pavadinimas, vedinys *džiovaĩnė* „džiovykla“ Šts; Yl – sudaiktavardėjęs būdvardis (plg. *džiovaĩnis, -ė* „sudžiūvęs, džiovintas“ Šts).

-tinė

§ 389. XVII a. raštuose randame NL *imtinė* „tėviškė“ Lex 47, *mandytinė* „vonia“ SD[3] 96, *nupertinė* „skaistykla“ SD[3] 44 (plg. *nupertynė* „t.p.“ N; [K]). Nuo XVIII a. fiksuojami vediniai *gimtìnė (gimtinė̃)* „gimimo vieta“ (jis turi ir abstrakčią reikšmę „gimimas“ Rod; Ad), *draũstinė (draustìnė)* „uždrausta vieta miške ganyti ar kirsti“. Tarmėse dar: *augtìnė* „gimtinė“ Lg; Jnš; Bsg; Krs, *bū̃tinė* „buveinė“ KzR; Gs; Vlkv, *raugtinė̃* „medinis indas sviestui, pienui laikyti; indas valgiui į laukus neštis“ (paplitęs žemaičių tarmėje). Visi jie yra sudaiktavardėję priesagos *-tinis, -ė* būdvardžiai.

Vediniai su **-to-*

-tas, -ta

§ 390. Labai senas yra vedinys *bùtas*, atitinkantis pr. *buttan* „butas, namas“ (Hûs) E 193, s.air. *both*, kimr. *bod*, s.isl. *buđ* (LEW 68; IEW 146–147; PKEŽ I 167). Manoma, kad pirminė šio vedinio reikšmė buvo „gyvenimas“ (Иллич-Свитыч, 1963, 52; ПЯ A–D 276). NL *gùltas*,

atitinka s.šved. *kolder* „vieno vedimo jaunikliai“ (Иллич-Свитыч, 1963, 68–69 su lit.).

Nuo mūsų raštijos pradžios plačiai vartojamas NL *sóstas*, gerokai siauriau – *brastas* „brasta“ BB 1 Moz 32,22; C I 94; N, *lą́stas* „narvas žąsims perėti“ Lex 39 (t.p. K; J; JV 842; JD 219; Škn; Tv). Tarmėse dar NL *džiáutas* „jaujos lova“ Sd; Vrd; „pintinė sūriams džiovinti“ Tv.

Visi minėti priesagos *-tas* vediniai turi variantus su *-ta: buta* „trobesys, namas, kambarys“ DK 163_3; SD[3] 319; S.Dauk; LzP; JV 157; „ūkis“ Vrd; Slnt; Brs, *džiáuta* „jaujos lova“ Žd; Skd; Šts; „pintinė sūriams džiovinti“ J; Lkv; Varn; Krkl, *gultà* „miegamasis kambarys“ SD[3] 157 (tarmėse turi reikšmę „gultas“, o kai kur ir „gulėjimas“ Rod; Vrnv), *ląstà* „narvas žąsims, vištoms perėti“ Skr; Kair; Rs; „šuns būda“ Ds; „landa, skylė“ Šln, *sósta* „suolas, krėslas“ Lex 41; C I 744; II 1135; Q 219, 483; N; S. Dauk; (d.) Gr; „vežimo, rogių sėdynė“ Q 219; Vgž; „sostas“ SP II 105_9; Ch Est 5,1; S.Dauk (plg. pr. *sosto* „suolas“ (Bank) E 218).

Vediniai su **-lo-*

-lis/-lys

§ **391**. Vietos pavadinimai *padėlỹs*, *sándėlis* tarmėse išlaikę senesnes reikšmes: *padėlỹs(padẽlis, pãdėlis)* „gūžtoje laikomas kiaušinis, kad višta dėtų vienoje vietoje; pagalys, rąstagalis, ant kurio kas dedama ar jis po kuo pakišamas“, *sándėlis(sañdėlis, sandėlỹs)* „padėtos produktų atsargos“ J; Vl; Užv; „santaupos“ Up; „sudėtas daiktas“ Sl.

-elis, -elė

§ **392**. K. Sirvydo žodyne randame NL *sėdelės* „vištidė, lakta“ SD[3] 143, Vydūnas „kėdės“ reikšme vartojo atitinkamą vedinį su *-elis sėdelis*, tarmėse žymintį „javų gubą“ Ndz; Alv; Rtn; Lp ir kt.

Su priesaga *-elis*, *-ė* kai kuriose tarmėse daromi veikėjų pavadinimai (žr. § 197).

Vediniai su **-u̯o-*

-vė

§ **393**. Priesagą *-vė* turi NL *kálvė* (fiksuojamas nuo SD[1] 41, 62; SD[3] 125, 145, 392). Tačiau jis veikiausiai yra galūnės *-ė* vedinys, padarytas iš *kálvis* (apie jį žr. § 223).

-*as*

§ **394.** Veiksmo vietų pavadinimai fiksuojami nuo XVII a.: *išdagas* „išdegusi vieta“ Lex 10a; C I 877 (t.p. R; MŽ; N; K; Dkš; Mlt; Brž), *perkalas* Lex 33a; C I 621 (t.p. Krz 76; N; [K]), *žaidas* „krosnis“ Lex 33; C I 621 (t.p. Q 169; MŽ II 145; N; BsP III 318; Lnkv; Šts)[5]; *išlaužai* „vieta miške, kur daug išlaužytų medžių“ R; N; [K], plg. *išlauža* „vėtros išlaužyti medžiai“ Žem; J; Als; Up; „vieta, kur daug išlaužų“ K; „vėjo išlaužyti javai“ Ul; „spraga, skylė“ Lzd; Lkv ir *išlaužas* „plėšinys, padarytas mišką iškirtus“ Vrn. Tarmėse dar: *atãbradas* „negilus ežero ar upės pakraštys“ Vdn; Plv; Ds; Rk ir kt.

-*a*

§ **395.** XVI–XVII a. raštuose randame NL *brada* „purvynas“ KN 224, *prybėga* „prieglobstis“ C I 110, *prieplauka* SD[3] 328 (turimi ir dabar), *įlanda* „skylė, landa“ Lex 59 (t.p. Kel 1881,99; J), kitur paliudytas ir reikšme „urvas, landynė“ R; K; Ns 1850,2; LC 1888,36; Slč; Šv, ir reti *prieguldà* „guolis“ DP 33_8, *vara* „brasta“ Lex 38 („prievarta“ S.Dauk; Ns 1838,3 ir kt.).

Tarmėse veiksmo vietų pavadinimų su galūne -*a* yra gerokai daugiau, pvz.: *išgana* „kelias gyvuliams varyti į ganyklą“ Up; Trg; Rt; Pn; Švnč; Ut; „aptverta vieta gyvuliams suvaryti“ Krtn; Užv; Dglš; „ganykla“ Slnt; Vrd; Als; Brs; „išganyta vieta“ Slnt; Žvr, *išvalka* „aketė, pro kurią tinklą išvelka“ Prk; Klt; Šts; Trgn; Ktk ir kt., *išvara* „kelias gyvuliams varyti į ganyklą“ Pn; Srv; Št; „vieta, kur suvaromi viso kaimo gyvuliai“ Rm; Vel; Žž; Pg, *išvaža* „vieta, kur išvažiuojama“ Švd; Klt; Varn; Švnč; „provėža“ Akm, *núosklanda* „nuvažinėtas kelio šonas, kur rogės slysta į šalį“ Škn; SkrT, *pakravà* „daržinė“ Užp; Rk; Km, *pérėja* „vieta praeiti“ Sb, *príeglauda* „vieta, namai prisiglausti“ Jnš; Skr; „vaikų, senelių išlaikymo namai“ Jrb; Ėr; Rdn; Slk, *smalkà* „saulės neapšviečiama vieta“ Plt; Brs; Ms; Kv ir kt.; „tankynė“ Kv; Pln; Vvr, *užúolanda* „slapta vieta“ Všk.

Dabar su galūne -*a* dažnai daromi nauji veiksmo vietų pavadinimai. Naujuosiuose terminų žodynuose jų net daugiau negu dariausios veiksmo vietų pavadinimų priesagos -*ykla* vedinių (Keinys, 1979, 174–175).

---

[5] Apie šio vedinio kilmę žr. Karaliūnas, 1975, 138 tt.

-*is*

§ 396. XVI–XVII a. raštuose randame ir dabar paplitusius NL *guolis* (daugelyje raštų), *migis* SD[3] 7, 150; Lex 78 ir labai retą *žaidis* „krosnis" BB Pat 17,3 (t.p. V.Piet, plg. *žaidas*, žr. § 394). Tarmėse dar: *brỹdis* „per javus ar pievą palikęs pėdsakas" Slnt; Up; Pgg; „brasta" Slnt, *įlandis* „landynė" Plv (plg. *įlanda*, žr. § 395), *pjõvis* „nušienautas plotas" Bsg; Snt, *príeglaudis* „prieglobstis" Ml (plg. *prieglauda*, žr. § 395).

-*ia*

§ 397. Nuo mūsų raštijos pradžios plačiai paliudytas NL *ė̃džios*. Tarmėse vartojami dar *išganià* „kelias gyvuliams ginti į ganyklą" Šv (plg. *ìšgana*, žr. § 395), *lándžia* „skylutė bitėms įlįsti" Ds; Slk, *paminià* „vieta, kur nuolat stovi galvijai" Pnm.

-*ė*

§ 398. Darybos galūnę -*ė* turi NL *ãtganė* „atolas gyvuliams ganyti" Pp, *brydễ (brỹdė)* „per javus ar pievą išbristas ruožas" (plačiai paplitęs tarmėse, fiksuojamas nuo R II 157), *ilsė* „poilsio vieta" KN 97, *terpė* „tarpas" SD[3] 486; Ds; Trgn; Sdk.

-*(i)us*

§ 399. Darybos galūnė -*(i)us* išskiriamas NL *kalė̃jus* „kalėjimas" Užv; Kltn, *mìgius* „migis" Vžns; An.

VEIKSMAŽODINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ DARYBOS RAIDOS BENDRIEJI BRUOŽAI

§ 400. Ankstesniuose skyriuose buvo atskirai panagrinėtos 5 darybos kategorijos, sudarančios dabartinę lietuvių kalbos veiksmažodinių daiktavardžių darybos sistemą: veiksmų, veiksmo rezultatų, veikėjų, įrankių ir veiksmo vietų pavadinimai. Tos kategorijos yra išsiskyrusios ir įformintos skirtingais laikais; nevienodo senumo yra ir į jas įeinantys darybos tipai. Apibendrinus jų istorinės analizės rezultatus, veiksmažodinių daiktavardžių darybos kategorijų sistemoje galima nustatyti skirtingo senumo sluoksnius ir įžvelgti jos svarbiausias raidos kryptis bei polinkius.

§ 401. Daugiausia senoviškų bruožų yra išlaikę veiksmų pavadinimai (nomina actionis). Prabaltų kalboje, kaip ir indoeuropiečių prokalbėje, veiksmų pavadinimai daugiausia buvo daromi su senovinėmis priesagomis *-ti-, *-tu-. Iš vedinių su *-tu- baltų kalbose išriedėjo siekinys (liet. *eĩtų*, *miȓtų*), prūsų kalboje – ir bendratis su *-tvei* (*attratwei* „atsakyti" (antworten) III 125_7, *auschauditwei* „pa(si)tikėti" (vertrauen) III 27_{11}). Rytų baltų kalbose veiksmų pavadinimai su *-tu- pasidarė neproduktyvūs, jų ligi šiol lietuvių ir latvių kalbose liko tik reliktų: liet. *lietùs*, *piẽtūs*, lat. *liêtus* „lietus", *mîtus* „pasikeitimas", *veȋtus* „apgavystė". Iš veiksmų pavadinimų darybos kategorijos centro pasitraukė ir vediniai su *-ti-: dauguma jų tapo bendraties formomis (liet. *eĩti*, *miȓti*). Tuo metu rytų baltų kalbose smarkiai paplito vediniai su galūnėmis *-as* (*ãpžadas)*, *-a* (*šnekà)*, galbūt ir *-ia* (*valdžià)*, taip pat paveldėtomis iš indoeuropiečių prokalbės.

Dabar produktyvūs veiksmų pavadinimai su galūnėmis *-is*/*-ys* (*ãtilsis* „poilsis"), *-ė* (*núomonė)*, galimas daiktas, atsiradusiomis iš *-i-, plačiau paplito lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais (ypač jos rašytinės tradicijos laikotarpiu). Negausūs vediniai su galūne *-ius* susiformavo iš atitinkamų vedinių su galūne *-is*/*-ys* dėl *i̯o* ir *i̯u* kamienų mišimo (plg. *gỹrius* ir *gỹris* „gyrimasis", *skỹrius* ir *skỹris* „skirtumas").

Panašiai galūnių darybos veiksmų pavadinimai plito ir kitose indoeuropiečių kalbose (slavų, indoiranėnų, graikų) senaisiais jų raidos laikais, tiktai skirtingu metu.

Jau lietuvių kalboje smarkiai pagausėjo veiksmų pavadinimų su priesaga *-imas*/*-ymas*, atsiradusia senovinei priesagai *-mas* (*<*-mo-)* prisijungus prie veiksmažodžių esamojo laiko kamieno *i* (pvz., *penìmas* „penėjimas" Zt : *pẽni*). Senuosiuose lietuvių kalbos raštuose randame nemaža priesagos *-imas*/*-ymas* vedinių iš es. l. veiksmažodžių (ypač dažnas vedinys *imimas* „ėmimas" : *ìma*). Tokios darybos veiksmų pavadinimų yra dar slavų (*pisьmo* „rašymas, raštas"), albanų (*vrapím* „bėgimas"), hetitų (*tetḫima-* „griausmas, perkūnija") kalbose. Tačiau baltų kalbose priesaga *-imas* gana ilgai išlaikė funkcinį ryšį su priesaga *-umas*, atsiradusia iš tos pačios senovinės priesagos *-mas*, tik prisijungusios prie kamiengalio *-u* (*gražùmas : gražùs)*. Šį ryšį rodo dvi aplinkybės: 1) priesagos *-imas* vediniai nuo seno buvo daromi ne tik iš veiksmažodžių, bet ir iš vardažodžių (pvz., liet. *bjaurimas* „bjaurumas" Mž 53_4 : *bjaurùs*, sl. **bělьmo* : **bělъ*, het. *ekunima-* „šaltis" : *ekuna-* „šaltas"); 2) priesagos *-umas* vedinius gana seniai imta taip pat daryti iš veiksmažodžių kaip ir priesagos *-imas* vedinius (plg. liet. *įradumas*/*inradumas* DP 289_{25}, 551_4 ir lat. *ìeradums* „paslaugumas, pareiga"). Priesagos *-imas*/*-ymas* vediniai kaip ats

kiras darybos tipas galutinai susiformavo tik lietuvių kalboje, kai juos imta daryti iš būtojo kartinio laiko kamienų (*kalbėjimas : kalbėjo, radìmas : rãdo)*. Priesagos *-imas/-ymas* vediniai, padaryti iš būtojo kartinio laiko kamienų, vyravo jau XVI–XVII a. raštuose. Ši darybos pamato kaita, matyt, įvyko prieš F. de Saussure'o dėsnio veikimą dėl dviejų aplinkybių: 1) dėl bendro visiems veiksmažodiniams vardažodžiams polinkio remtis būt.k.l. kamienais; 2) dėl galimos priesagos *-imas* veiksmų pavadinimų kontaminacijos su neveikiamųjų dalyvių formomis (plg. *pagimdimus* „pagimdomus" WP 115). Susieti su būt.k.l. formomis priesagos *-imas/-ymas* vediniai ėmė smarkiai plisti ir pamažu stumti iš vartosenos galūnių vedinius. XVI–XVII a. raštuose užfiksuota pabaiga to laikotarpio, kai galūnių vediniai dar buvo veiksmų pavadinimų kategorijos centre. Per pastaruosius kelis šimtmečius galūnių vediniai gavo specialias, terminologizuotas reikšmes (pvz.: *mũšis* „mušimas" → „kautynės", *žinia* „žinojimas" → „informacija"), o priesagos *-imas/-ymas* vediniai tapo pagrindiniais veiksmų bei būsenų reiškėjais.

Aptarta darybos tipų raida rodo, kad tiriant darybos kategorijų istoriją, svarbu išskirti kategorijos semantinį centrą, į kurį įeina vienas ar keli produktyvūs darybos tipai, turintys bendrą visai darybos kategorijai reikšmę, ir periferiją, kurią sudaro mažiau produktyvūs, specialesnes reikšmes turintys darybos tipai. Laikui bėgant dažnai vienas darybos tipas, anksčiau buvęs neproduktyvus, ima smarkiai plisti, tampa centriniu, o tuo tarpu kitas darybos tipas pradeda nykti ir iš centro nueina į periferiją. Toks pasikeitimas kaip tik ir vyko lietuvių kalboje tarp priesagos *-imas/-ymas* ir galūnių vedinių.

§ **402.** Nemaža dalis kitų periferinių veiksmų pavadinimų darybos tipų taip pat yra senoviški.

Indoeuropiečių prokalbės laikus siekia lietuvių kalbos veiksmų pavadinimų daryba su priesagomis *-(s)mas, -(s)ma* (< **-mo-/-mā-*, pvz.: *ũžmas, bradmà* „bridimas"), *-esys/-esis, -esa* (< **-es-*, pvz.: *ilgesỹs, ilgesà* „ilgesys"), *-men-* (< **-men-*, pvz.: *pjūmuo* „pjovimas"), *-nis* (< **-ni-*, pvz.: *bar̃nis*), *-ulys/-ulis, -ulas* (< **-ul-*, pvz.: *geidulỹs, geidulas* „geidimas"). Visos šios priesagos nuo seno būdingos veiksmų pavadinimams. Taip pat labai seniai veiksmų pavadinimai daromi su būdvardinėmis priesagomis *-(s)nas, -(s)na* (< **-no-/-nā-*, pvz.: *sãpnas, šalnà*), *-tas, -ta* (< **-to-/-ta-*, pvz.: *ker̃štas, šnektà*), *-ra* (< **-ro-/-rā-*, pvz.: *kaitrà*), su antrine priesaga *-e-na, -a-na* (< **-e-nā-/-o-nā-*, pvz.: *nẽšena* „nešimas", *dárgana*) bei su įrankių pavadinimų priesaga *-klas, -kla* (< **-tlo-/-tlā-*, pvz.: *bū́klas* „būsena; gyvenimo vieta", *būklà* „buvimas; gyvenimas, buitis; gyvenamoji vieta; buvusi sodybos vieta").

§ **403.** Nemaža dalis veiksmų pavadinimų darybos tipų atsirado baltų kalbų dirvoje:

1) pakitus senosioms priesagoms: iš **-ti-* kilo priesagos *-tė* (*paslaptẽ* „paslaptis"), *-čia* (*slapčià* „t.p."), iš **-tu-* – priesagos *-tuvė* (*išnyktùvė* „išnykimas, netvarka, suirutė"), *-tvas* (*ker̃štvas* „kerštas"), *-tva* (*kerštva* „t.p."), *-tvė* (*bū̃stvė* < **būdtve* „atsitikimas, įvykis"), iš **-men-* – priesaga *-(s)mė* (*báimė*), iš **-no-* priesaga *-(i)onė* (*keliõnė*), iš **-enā-* – priesaga *-sena* (*eĩsena*), iš **-to-/-tā-* – priesagos *-atas* (*plẽpatas* „plepalas"), *-ata* (*sùkata* „avių kvaitulys"), *-etas* (*šlekẽtas* „srovė, čiurkšlė"), *-eta* (*bliáuketas* „blevyzgos"), iš **-ro-* – priesagos *-ūras* (*sū́kuras* „sūkurys"), *-urys/-uris* (*sūkurỹs*);

2) susijungus į vieną dviem priesagom: *-estis* (< **-es-* + **-ti-*, pvz.: *gaĩlestis*), *-esnis* (< **-es-* + **-ni-*, pvz.: *gaĩlesnis* „gailestis");

3) daiktavardėjant būdvardžiams: iš **-lo-* (**-elo/-olo-*) atsirado priesagos *-(s)las* (*kẽslas* „blogas ketinimas"), *-(s)la* (*garglà* „kriokimas"), *-lė* (*báilė*), *-lis/-lys* (*dieglỹs*), *-alas* (*reĩkalas*), *-elas* (*kir̃pelas* „kirpimas"), iš **-uo-* – priesagos *-sva* (*brąsvà* „branda"), *-vė* (*smárvė*), *-iava* (*baudžiavà*);

4) panaudojus ypatybių pavadinimų (vardažodžių abstraktų) priesagas *-umas*, *-yba* (*dalýbos*);

5) panaudojus įrankių pavadinimų priesagas, kilusias iš **-tlo-*: *-klė* (*bū́klė*), *-eklis* (*graužẽklis* „tokia graužimo liga"), *-ykla* (*kukyklà* „riksmas, kauksmas"), *-yklė* (*audỹklė* „audimo darbas"), *-oklė* (*medžiõklė*);

6) kelios priesagos susidarė iš determinatyvų: *-sas* (*bal̃sas*), *-sa* (*baisà* „baimė"), *-šas* (*buĩšas* „buitis, gyvenimas"), *-ša* (*buišà* „t.p.") – iš **-s-*, *-kas* (*spẽkas* „jėga"), *-ka* (*spėkà* „t.p.") – iš **-k-*, *-ga* (*atõstoga*) – iš **-g-*.

§ **404.** Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais veiksmų pavadinimus imta daryti su šiomis priesagomis:

1) atsiradusiomis iš pakitusių senesnių priesagų: *-atis* (*karšatìs* „karšinimas, senatvė"), *-(s)čius* (*ìštekčius* „išteklius") – iš *-tis*, *-(i)atė* (*kár-šatė* „senatvė"), *-autė* (*šienaũtė* „šienapjūtė"), *-otė* (*ėjõtė* „ėjimas, vaikštynės"), *-uotė* (*važiuõtė* „važiavimas") – iš *-tė*, *-(i)atvė* (*šienãtvė* „šienapjūtė") – iš *-tvė*, *-nia* (*kaunià* „kova"), *-nė* (*kaũnė* „t.p."), *-nius* (*bar̃nius* „barnis") – iš *-nis*, *-enė* (*prapuolẽnė* „pražūtis; vargas"), *-enia* (*kepenià* „didelis karštis"), *-enis/-enys* (*krūpenỹs* „baimė") – iš *-ena*, *-ėlas* (*patekẽlai* „gimdyvės aplankymas su dovanomis"), *-ėlė* (*suìrėlė* „riaušės, maištas"), *-ylas* (*patekỹlai* „gimdyvės aplankymas su dovanomis") – iš *-las*, *-(s)lius* (*daĩglius* „dygimas"), *-alis* (*kenkalis* „trūkumas, yda"), *-ilis* (*skaudilis* „skaudulys") – iš *-lis*, *-elys* (*džiuvelỹs* „džiova"), *-elė* (*kvẽ-*

pelė „atsikvėpimas, kvėpčiojimas“) – iš *-ela*, *-asa* (*plẽpasas* „gandas, paskala“) – iš *-sas;*

2) atsiradusiomis daiktavardėjant būdvardžiams: *-ina* (*bradinà* „bridimas“) – iš *-inas,-a*, *-inis* (*siutìnis* „pyktis“), *-inė* (*pabaigìnė* „galas“), *-inys* (*padūkinỹs* „pasiutimas“), *-ynė* (*kankỹnė*) – iš *-inis,-ė*, *-ainė* (*buvaĩnė* „gyvenimas“) – iš *-ainis,-ė*, *-einė* (*buveĩnė* „gyvenimas; gyvenamoji vieta; sodybvietė“), *-einia* (*prapuoléinia* „pražūtis“), *-iena* (*gaĩšiena* „džiūtis, nykimas“) – iš *-einas,-a*, *-ienė* (*ėjiẽnė* „ėjimas“), *-ienia* (*išdū́kienia* „netvarka“) – iš *-einis,-ė*, *-tina* (*išdūktinà* „didelis sujudimas“) – iš *-tinas,-a*, *-tinis* (*kviestìnis* „pasilinksminimas, vakarėlis kviestiniams svečiams“), *-tinys* (*slėptinỹs* „slaptumas“), *-tinė* (*papjū́tinė* „pražūtis“), *-ėtinė* (*derėtinė* „lažybos“), *-ytinė* (*ardýtinė* „ardymas“), *-otinė* (*raudótinė* „rauda“), *-uotinė* (*raliúotinė* „piemenų daina“), *-tynės* (*lenktynės*) – iš *-tinis,-ė;*

3) paskolintomis iš ypatybių pavadinimų: *-ybė* (*pasiutýbė* „pasiutimas“), *-ysta* (*našystà* „mada“), *-ystė* (*dalỹstės* „dalybos“);

4) paskolintomis iš deminutyvų: *-utis* (*barùtis* „barnis“), *-utė* (*barùtė* „t.p.“), *-ūtė* (*ėjū̃tė* „ėjimas“);

5) priesaga *-ilmė* (*siutilmẽ* „siutimas“) kilo iš dviejų priesagų *-ilis*+ *-mė;*

6) priesaga *-ba* (*paliáuba*) susidarė rašytinės tradicijos laikotarpiu iš determinatyvo *-b-*, pasikeitus pamatiniam veiksmažodžiui (*paliáub-a* : *paliaubýti* „paliauti“ → *paliáu-ba* : *paliáuti*).

§ **405**. Veiksmo rezultatų pavadinimai (nomina acti) lietuvių kalboje nėra aiškiai atsiskyrę nuo veiksmų pavadinimų. Dar ir dabar veiksmo rezultatų pavadinimai dažniausiai daromi su tomis pačiomis priesagomis kaip ir veiksmų pavadinimai. Daugelis veiksmų pavadinimų, ypač padarytų su priesaga *-imas/-ymas*, dažnai žymi ne tik veiksmą, bet ir jo rezultatą ar objektą (pvz.: *válgymas* „valgymo procesas“ ir „valgis“, *maĩšymas* „maišymo procesas“ ir „tešla“).

Dar glaudesnius šių kategorijų ryšius matome praeityje. Istorinės analizės rezultatai rodo, kad baltų ir indoeuropiečių prokalbėje veiksmų ir jų rezultatų pavadinimai sudarė vieną darybos kategoriją. Nuo indoeuropiečių prokalbės laikų tiek veiksmų, tiek jų rezultatų pavadinimai daromi su priesagomis *-men-* (*augmuõ* „augalas“), *-esys/-esis* (<*-es-*, pvz.: *ėdesỹs* „valgis, pašaras“), *-tis* (<*-ti-*, pvz.: *vytìs*), *-mas* (<*-mo-*, pvz.: *kélmas*), galūnėmis *-as* (<*-o-*, pvz.: *kaũpas*), *-a* (<*-ā-*, pvz.: *skalà*), *-is* (<*-i-*, pvz.: *dalìs*). Iš indoeuropiečių prokalbės paveldėti ir vediniai *kálnas* (su *-no-*), galbūt *pántas* (su *-to-*), *vir̃vė*, *mãliava* (su *-u̯o-*), kurie

yra sudaiktavardėję būdvardžiai, ir veikiausiai buvęs *r*-kamienis vedinys *ėdrà*.

§ **406**. Baltų ar rytų baltų kalbų bendrystės laikais veiksmo rezultatų pavadinimus imta daryti su šiomis priesagomis:

1) veiksmų pavadinimų: *-(s)mė* (*deg(s)mẽ* „išdegusi vieta"), *-(s)nis* (*ką́snis*), *-tė* (*grį̃žtė*), *-estis* (*mõkestis*), *-esnis* (*mõkesnis* „mokestis"), *-ulys/-ulis* (*nešulỹs*), *-ulas* (*nẽšulas* „krepšys, pintinė");

2) kilusiomis iš būdvardinių priesagų: *-tas* (*rãštas*), *-ta* (*naštà*), *-ata* (*pléiskata* „pleiskana"), *-eta* (*kùpeta*), *-ita* (*kupità* „kupeta") — iš **-to-*, *-nas* (*klúonas*), *-(s)na* (*karnà*), *-anas* (*gãbanas* „gumulas"), *-ana* (*dovanà*), *-enas* (*krẽkenas*) — iš **-no-*, *-ras* (*stambrai* „žolės kotas; kamienas, stuobrys"), *-ra* (*skiedra*) — iš **-ro-*, *-(s)las* (*kraulaĩ* „nereikalingi daiktai"), *-(s)la* (*tešlà*), *-(s)lis/-lys* (*pasẽlis*), *-(s)lė* (*drožlẽ*), *-alas* (*spjáudalas*), *-alis* (*bėralis* „krosnyje išdžiovinti grūdai"), *-alė* (*raugãlė* „rugienė"), *-elė* (*páinelė* „kliūtis, kliuvinys"), *-elis* (*páinelis* „t.p."), *-ilas* (*brìzgilas*), *-ila* (*sprogilà* „įsprogusi vieta; atsprogęs gabalas, kibirkštis") — iš **-lo-*, *-vė* (*gleĩvės*), *-(i)ava* (*páiniava*) — iš **-u̯o-*;

3) kilusiomis iš įrankių pavadinimų priesagos **-tlo-*: *-klas* (*girklas* „gėralas"), *-kla* (*sė̃kla*), *-klė* (*duõklė*), *-aklas* (*audaklas* „audeklas"), *-eklas* (*áudeklas*);

4) kilusiomis iš determinatyvo **-s-*: *-esas* (*prakepẽsas* „bulvių apkepas; troškintos bulvės; blynai"), *-ėsas* (*svilė̃sas* „svilėsis"), *-šas* (*kẽpšas* „ragaišis");

5) iš priesagos **-to-* ar determinatyvo **-d-* susiformavo priesagos *-das* (*klõdas*), *-da* (*klodà* „pakloti linai"), *-dė* (*paklõdė*), o iš *-(i)ava* — priesaga *-liava* (*nẽšliava* „našta, nešulys"); šios priesagos būdingos tik veiksmo rezultatų pavadinimams.

Veikiausiai šiuo laikotarpiu veiksmo rezultatų pavadinimus imta daryti su darybos galūnėmis *-ia* (*dalià*), *-ė* (*dùlkė*).

§ **407**. Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais susidarė priesagos *-ėsis/-ėsys* (iš *-esys/-esis*, plg. *degė̃sis/degėsỹs* ir *degė̃sis* „pelenai"), *-(i)ukšlas*, *-ukšla* (iš *-uklas*, *-ukla*, pvz.: *pen(i)ukšlas* „penas, valgis; pašaras", *penukšla* „pašaras"). Su jomis taip pat daromi tik veiksmo rezultatų pavadinimai. Iš jų produktyviausi vediniai su priesaga *-ėsis/-ėsys* plačiau paplito tik rašytinės tradicijos laikotarpiu, o su kitomis minėtomis priesagomis padaryta apskritai po vieną kitą vedinį.

Kiti veiksmo rezultatų pavadinimų darybos afiksai atsirado šiais būdais:

1) kintant senesnėms priesagoms: *-atė* (*gėrãtė* „gėralas") — iš *-tė*, *-snė* (*degsnẽ* „išdegusi vieta"), *-nia* (*smuknià* „sušutęs, susileidęs koks daiktas")

— iš *-nis*, *-ula (skáidula)*, *-ulė* (*sprogulė̃* „išsprogusi kibirkštis") — iš *-ulas* (ar *-ulis*), *-lius (deřlius)* — iš *-lis*/*-lys*, *-ėlas* (*sẽgėlas* „drabužis"), *-ylas (lesỹlas)* „lesalas" — iš *-las*, *-ėlė* (*mirkėlė̃* „į barščius pamerkta pluta") — iš *-lė*, *-ilius* (*kasìlius* „tvoros stulpas, baslys") — iš *-ilas*, *-aišis* (*kepaĩšis* „ragaišis") — iš *-šas;*

2) daiktavardėjant būdvardžiams: *-inis* (*sánkirtinis* „medinis šulinio rentinys"), *-inė* (*sánkirtinė* „sumušta pradalgė"), *-inys* (ši priesaga rašytinės tradicijos laikotarpiu tapo viena iš svarbiausių veiksmo rezultatų pavadinimų darybos priemonių, pvz.: *lopinỹs*), *-ynė* (*ãtdarynė* „properša lede") — iš *-inis,-ė*, *-tinis* (*pintìnis* „pintinė"), *-tinys* (*rinktinỹs* „raštuotas audeklas"), *-tinė (pintìnė)* — iš *-tinis,-ė*;

3) iš įrankių pavadinimų paskolintos priesagos *-iklas* (*burzdìklas* „susivėlęs vilnų, plaukų kankalas"), *-yklas* (*valgyklas* „valgis"), *-ykla* (*valgykla* „t.p."), *-oklis* (*burzdóklis* „drabužio nuplyšęs, nuskuręs pakraštys; prie gyvulio pridžiūvęs mėšlas"), *-uklas (stebùklas)*, *-tuvas* (*austuvas* „audeklas");

4) rašytinės tradicijos laikotarpiu veiksmo rezultatų pavadinimus imta plačiai daryti su priesaga *-ena (lùpena)*, kuri veikiausiai paskolinta iš veiksmų pavadinimų;

5) dėl *i̯u* ir *i̯o* kamienų mišimo iš darybos galūnės *-is*/*-ys* atsirado galūnė *-ius (skaĩčius)*.

§ **408.** Beveik visa veikėjų pavadinimų (nomina agentis) darybos paradigma baltų kalbose buvo pakeista naujais darybos tipais. Indoeuropiečių prokalbės laikus siekia darybos galūnė *-as (vil̃kas)* ir paskiri vediniai *diẽvas* (su **-u̯o-*), *výras*, galbūt *taũras* (su **-ro-*), *bérnas*, *garnỹs* (su **-no-*), kurie veikiausiai yra sudaiktavardėję būdvardžiai.

Lietuvių kalboje dažniausiai veikėjų pavadinimai daromi su priesagomis *-tojas (< *-tā- + *-i̯o-)*, *-ėjas (< *ē + *-i̯o-)*, turinčiomis atitikmenų latvių, prūsų ir slavų kalbose (plg. liet. *artójas* ir lat. *arājs (< *artājs)*, pr. *artoys* (Ackermann) E 236, sl. **ratajь*, liet. *siuvė́jas* ir lat. *šuvējs*, s.rus. *шьвей*) ir kilusiomis iš darybinės galūnės **-i̯o-*, būdingos būdvardžiams, tačiau baltų, slavų ir germanų kalbose panaudotos ir ypatybės turėtojų pavadinimams daryti. Šios priesagos dar prabaltų kalboje išstūmė iš vartosenos priesagą **-ter-*/*-tel-*, kuri indoeuropiečių prokalbėje buvo svarbiausia veikėjų pavadinimų darybos priemonė. Slavų kalbose užfiksuota šio proceso pati pradžia, kai greta vyraujančių senųjų veikėjų pavadinimų su senąja priesaga **-tel-* ėmė rastis vienas kitas vedinys su naujesnėmis priesagomis **-tāi̯o-*, **-ēi̯o-*. Baltų kalbose veikėjų pavadinimų su priesaga **-ter*/*-tel-* visai neišliko; tėra tik vedinių su jos apofoniniu variantu **-tlo-*,

turinčių istoriškai antrinę įrankių reikšmę. Tuo tarpu vediniai su priesagomis *-*tąįo*-, *-*ēįo*- tapo vyraujantys.

Dabartinėje lietuvių kalboje priesagos -*tojas* ir -*ėjas* susijusios papildomu distribucijos santykiu: su priesaga -*tojas* daromi vediniai iš išvestinių (*tarnáutojas : tarnáuti*) ir mišriojo tipo veiksmažodžių (*gélbėtojas : gélbėti*), o su priesaga -*ėjas* – iš pirminių veiksmažodžių (*pirkė̃jas : pir̃kti*). Tačiau ši būklė nėra pirminė. Senuosiuose raštuose (ypač parašytuose Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių ir žemaičių tarmių pagrindu) randame nemaža priesagos -*tojas* vedinių, padarytų iš pirminių veiksmažodžių (*atneštojas* „kas atneša“ B 610 : *àtneša*). Antra vertus, su priesaga -*ėjas* kadaise buvo daromi vediniai ne tik iš pirminių, bet ir iš išvestinių (*skolinėjas* „skolintojas“ B 895 : *skólinti*) bei mišriojo tipo veiksmažodžių (*auklėjas* „auklėtojas“ BP II 501_{14-15}; LT I 198 : *áuklėti*). Tačiau polinkis diferencijuoti priesagų -*tojas* ir -*ėjas* darybos funkcijas yra senas, bendras baltų ir slavų kalboms.

Iš *-*įo*- kilo ir lietuvių kalbos darybos galūnė -*is*/-*ys* (turintys -*iįo* kamieno formas), su kuria taip pat daromi veikėjų pavadinimai. Jie turi atitikmenų latvių (plg. liet. *švil̃pis* ir lat. *svilpis*), slavų (**storgъ* „sargas“) ir iš dalies germanų kalbose.

§ **409.** Baltų, slavų, germanų, italikų ir gal ilirų kalbose veikėjų pavadinimams daryti vartojama būdvardinė priesaga *-*lo*-. Iš jos išriedėjo priesagos -*las* (*parplas* „skorpionas“), -*la* (*vė̃pla*), -(*s*)*lis*/-*lys*,-*ė* (*bėglỹs*), -*alas* (*bim̃balas*), -*ala* (*spardalà* „kas spardosi“), -*alis*,-*ė* (*snaudãlis* „snaudalius“), -*elas* (*bir̃gelas* „nenusisekęs alus ar šiaip gėrimas“), -*ela* (*gaĩšela* „padvėsęs gyvulys“), -*elis*, -*ė* (*vẽpelis* „niekus vapąs“), -*ėla* (*nemókėla* „kas nieko nemoka“), -*ėlis*, -*ė* (*paklỹdėlis*), -*uolas* (*šaũkuolas* „šauklys“), -*uolis*, -*ė* (*pavyduõlis*), -*ūlis*/-*ūlys* (*žỹdūlis* „žieduolis“), -*olas* (*bìmbolas* „bimbiantis vabzdys; dykūnas; spurgas“), -(*i*)*ola* (*šaukolà* „kas garsiai šaukia“), -*olis* (*smardõlis* „smirdantis daiktas“), -*ilas* (*kir̃kilas* „rėksnys“), -*ila* (*augilà* „kas užaugęs, didelis“), -*ilis* (*mìrkilis* „kas mirkčioja akimis“), -*ailas* (*drimbáilas* „kas labai išaugęs, storulis, tingus“), -*aila* (*drimbáila* „drimba“), -*ailis* (*pakaraĩlis* „pramuštgalvis; pakaruoklis; lengvas debesėlis“), -*eilis* (*krameĩlis* „duslius“). Su jomis veikėjų pavadinimai buvo daromi dar baltų ar rytų baltų kalbų bendrystės laikais.

Tuo metu į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą įtrauktos ir kitos būdvardinės kilmės priesagos: -(*s*)*na* (*mìknà* „mikčius“), -(*s*)*nys*,-*ė* (*rėksnỹs*), -*anas* (*krankanas* „juodvarnis“), -*ana* (*dráiskana* „apdriskęs, skarmalius“), -*enas* (*dė̃stenas* „lėtai kalbantis žmogus“), -*ena* (*páistena* „kas paisto“), -*enys*/-*enis*,-*ė* (*prapuolẽnis* „kas prapuolęs, pradingęs“) – iš *-*no*-, -*tas* (*siaũstas* „nenuorama, pramuštgalvis“), -*atas* (*klabãtas*

„senoviška durų rankena; išklibęs daiktas“), *-ata (válkata)*, *-etas* (*plẽpatas* „plepys“), *-etis/-etys,-ė* (*plepẽtis* „plepys“) – iš **-to-*, *-(s)ra* (*skẽtra* „plevėsa, akiplėša“), *-aras* (*gaĩštaras* „gaišena“), *-ara* (*gaĩštara* „t.p.“), *-aris* (*vẽparis* „vėpla“), *-eras* (*klẽderas* „išklerę̃s daiktas“), *-eris* (*klèderis* „t.p.“) – iš **-ro-*, *-vas* (*spar̃vas* „sparva“), *-va (spárva)*, *-vis/-vys (kálvis)*, *-vė (gérvė)* – iš **-u̯o-*.

§ **410**. Dar prabaltų kalboje iš deminutyvų į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą atėjo indoeuropietiška priesaga *-ikas (<i+*-ko-)*. Kadangi veikėjų pavadinimai su priesaga *-ikas,-ė* labiausiai paplitę lietuvių kalbos vakarų aukštaičių ir prūsų kalbose (plg. liet. *mynìkas* ir pr. *mynix* „odminys, kailius“ (Gerwer) E 511), tai manoma, kad ši priesaga į veikėjų pavadinimų darybos paradigmą buvo pirmiausia įtraukta vakariniuose baltų kalbų dialektuose. Vėliau ši inovacija plito į kitus baltų kalbų dialektus ir į slavų kalbas, kuriose irgi yra keliasdešimt veikėjų pavadinimų su gimininiška priesaga *-ьсь* (<**-iko-*, pvz.: sl. **mьnьcь* „mynikas“). Apskritai slavų kalbose užfiksuota senesnė būklė: 1) slavų kalbose ir dabar dažnai daromi deminutyvai su priesaga **-iko-*, kurių baltų kalbose (ypač lietuvių) yra likę tik reliktai (liet. *puodìkas* „puodukas“ StngŽ 25); 2) slavų kalbose yra gerokai daugiau ir kitokių vardažodinių vedinių, padarytų su šia priesaga; 3) veikėjų pavadinimų su **-iko-* slavų kalbose (skirtingai nuo baltų kalbų) yra palyginti nedaug ir beveik visi jie padaryti praslavų kalboje.

Veikiausiai taip pat seniai iš deminutyvų į veikėjų pavadinimų paradigmą atėjo priesagos *-ikis,-ė* (*paganìkis,-ė* „piemuo, kerdžiaus padėjėjas“), *-eika (mušéika)*, *-(i)ukas,-ė* (*skundùkas* „skundikas“), *-(i)ūkas* (*slapū̃kas* „kas vengia viešumos, slapstosi“). Visos jos atsirado iš tos pačios senovinės priesagos **-ko-(*-k-)*, su kuria iš pradžių galėjo būti daromi singuliatyvai.

Baltų ar rytų baltų kalbų bendrystės laikais veikėjų pavadinimų kategorija pasipildė ir kai kuriomis priesagomis, paskolintomis iš ypatybės turėtojų pavadinimų: *-inykas,-ė (<*-ino-+*-iko-*, pvz.: *vaidinỹkas* „vaiduoklis“), *-(i)onas* (<**ā+*-no-*, pvz.: *šaukõnas* „kas šaukia“), *-ūnas,-ė* (<*ū+*-no-*, pvz.: *pataikū̃nas*), *-uon-* (<*-en-/-on-*, pvz.: *geluõnis*), galbūt su priesagomis *-anda* (*taránda* „plepys“), *-andė* (*klabándė* „arpo prietaisas“), *-enda* (*skelénda* „skala“), *-indas* (*kliviñdas* „paliegėlis“), *-undas (klabun̄das* „griaumedis“), *-unda* (*klabùnda* „kas klupčioja“), kurios veikiausiai kilusios iš **-en-*.

§ **411**. Tuo metu veikėjų pavadinimus imta daryti ir su šiais darybos afiksais:

1) su priesagomis, kilusiomis iš įrankių pavadinimų priesagos **-tlo-*: *-klė (áuklė)*, *-ėklis,-ė (stenẽklis)*, *-yklas* (*baidyklas* „kas kelia pasibjaurėjimą“), *-ykla* (*baidyklà* „baidyklė, baisus padaras, šmėkla; piktoji dvasia“), *-yklė (baidỹklė)*, *-oklis, -ė (klajõklis,-ė)*, *-uoklis,-ė (pavyduõklis, -ė)*, *-ūklis,-ė (pavydū̃klis)*, *-ūklas (pakarū̃klas* „kas nutįsęs, nukaręs“), *-ekšlis,-ė (perẽkšlė)*, *-ėkšla* (*kramẽkšla* „kas nušašęs; pienburnis, vaikigalis“), *-okšlis* (*kerókšlis* „prastas krūmas; neaukštas išsiskėtęs žmogus“), *-uokšlis* (*pakaruõkšlis* „svyruoklis“);

2) iš veiksmų pavadinimų atėjo priesagos *-ulys*/*-ulis, -ė* (*burbùlis* „marmeklis; storulis“), galbūt *-tuvas,-ė* (*paleistuvas* „paleistuvis“), *-tuva* (*kéltuva* „galvijas; galvijų būrys“), *-tuvis,-ė* (*paleistùvis, -ė*), *-tava* (*kéltava* „galvijas, gyvulys; storžievis žmogus“), *-ma* (*sukmà* „sukčius“) ir darybos galūnės *-a (padáuža)*, *-ia* (*skundžia* „skundikas“), *-is* (su *i* kamieno formomis, pvz.: *kandìs*), turinčios atitikmenų slavų kalbose;

3) kai kurios retos priesagos atsirado iš determinatyvų: *-adė* (*klabãdė* „girnų lentelė“), *-eda* (*lẽbeda* „ištižęs, nerangus žmogus“), *-ėda* (*lepẽda* „lepus žmogus“), *-eida* (*lebeĩda* „apsileidęs lėtas žmogus“), *-eidė* (*lebeĩdė* „plepi moteriškė“), *-ūda* (*melūdà* „melagis“) – iš **-d-*, *-agis (melãgis)*, *-ėgas* (*pulẽgas* „sunykėlis, sulysėlis; niekakalbys, kvailys“), *-ėga* (*remẽga* „kas gležnas, kam reikia paramos“), *-(i)ūgas* (*viliū̃gas* „sukčius“), *-(i)ūga* (*viliūgà* „viliotojas“), *-ažė* (*gargãžė* „kalvės žaizdre išdegusios, į gabalą sulipusios anglys“), *-ažis* (*gargãžis* „t.p.“), *-ežis* (*kẽrežis* „žemas išsišakojęs medis ar šiaip daiktas“), *-ėža* (*bambẽža* „bambeklis“), *-ožis* (*gargõžis* „šlakas; suanglėjęs dagties galas; labai susiraizgęs daiktas“), *-ožė* (*gargõžė* „t.p.“), *-azas* (*švelpãzas* „šveplys“), *-ezas* (*bambẽzas* „bambeklis“), *-eza* (*vẽpeza* „plepys; žioplys, vėpla), *-ėza* (*plevėzà* „kas niekus pliauškia“), *-iza* (*vẽpiza* „plepys; išsižiojėlis, vėpla“), *-yza* (*kibyzà* „aukštas lieknas žmogus“), *-eiza* (*čiupeĩza* „čiupa“), *-(i)ūzas* (*terliū̃za* „kas terliojasi; riebus žmogus“), *-ūza* (*terliūzà* „kas nešvarus, tinginys“) – iš **-g-(*-g'-)*, *-ska* (*vepska* „vėpla“), *-(s)kis* (*drìbkis* „sudribėlis“), *-(s)kus* (*drìbkus* „t.p.“) – iš **-k-*, *-sis,-ė* (*plèpsis* „plepys“), *-asa* (*narnãsas* „narneklis“), *-esis* (*švelpèsis* „šveplys“), *-šas,-ė* (*drìbšas,-ė* „kas sudribęs, didelis, nerangus žmogus“), *-ša (nemókša)*, *-šis,-ė* (*klaĩkšis,-ė* „kas paklaikęs, kvailas žmogus“), *-ešas* (*klebẽšas* „išklebęs daiktas“), *-ešis* (*gaudẽšis* „gaudytojas“), *-ėša* (*kemẽša* „griozdiškas žmogus“), *-išas* (*gribìšas* „vagis“), *-iša* (*nakvìša* „mitologinė būtybė, sukelianti miegą; naktibalda; lunatikas; kas priima naktigulto“), *-aišis* (*kepaĩšis* „ragaišis; nenusisekęs pyragas; ištižęs žmogus“), *-eišis* (*lepeĩšis* „nevikrus žmogus“), *-iušis* (*gailiùšis* „šykštus žmogus“) – iš **-s-*;

4) didėjant (*i*)*ē* kamieno produktyvumui veikėjų pavadinimus (visų pirma žyminčius moteriškosios giminės asmenis) imta daryti su galūne *-ė* (*plẽpė*).

§ **412.** Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais nauji veikėjų pavadinimų darybos tipai atsirado šiais būdais:

1) kintant darybos afiksams: *-lius* (*drìslius* „driskius, sudriskęs drabužis") – iš *-lis*, *-uila* (*kramuĩla* „galva (niek. r.); kas neužaugęs; nenaudėlis, išdykėlis") – iš *-la*, *-(s)nys,-ė* (*verksnỹs,-ė*), *-nius* (*mìgnius* „miegalius" – iš *-nas*, *-atė* (*blizgãtė* „kas mėgsta puoštis") – iš *-ata*, *-ita* (*dabità*), *-itys* (*mikitỹs* „mikčius"), *-ytas* (*klipỹtai* „netikę, išklerę ratai"), *-yta* (*šipytà* „kas mėgsta šaipytis"), *-(s)čius* (*sùkčius*), *-ėčius* (*siuvėčius* „siuvėjas"), *-očius* (*krausóčius* „kas stovinėja be reikalo"), *-inčius* (*karšiñčius*) – iš *-tas*, *-rys,-ė* (*keñbrys,-ė* „kas liesas, sudžiūvęs), *-sris,-ė* (*džiùsris,-ė* „t.p.") – iš *-(s)ra*, *-aunykas/-auninkas,-ė* (*keliáunykas* „keliautojas") – iš *-inykas*, *-ažius* (*drambãžius* „storpilvis") – iš *-ažis*, *-išius* (*dabìšius* „dabita"), *-ošius* (*baladõšius* „pabalda, padauža") – iš *-šas*;

2) susijungus dviem priesagoms: *-elnykas/-elninkas,-ė* (< *elis* + *-inykas/-ininkas,-ė*, pvz.: *pavydélninkas* „pavyduolis"), *-tinykas/-tininkas* (< *-tas* + *-inykas/-ininkas*, pvz.: *žavėtinykas* „kerėtojas"), *-elga* (< *-elis* + *-ga*, pvz.: *mainélga* „maineiva"), *-tūzas* (< *-tas* + *-ūzas*, pvz.: *veltū́zas* „apsileidėlis");

3) daiktavardėjant būdvardžiams: *-inas* (*kur̃kinas* „kalakutas"), *-ina* (*sukinà* „sudžiūvęs žmogus"), *-inis,-ė* (*ãpkulinis,-ė* „tinginys"), *-inys* (*kalinỹs*), *-ynė* (*bar̃škynė* „barškalas"), *-tinis*, *-ė* (*augiñtinis*), *-tinys* (*rinktinỹs* „rinktas kaimo seniūnas"), *-yvas* (*dalỹvas* „dalyvautojas; dalytojas"), *-yva* (*dalyva* „matininkas"), *-yvė* (*gimdývė* „motina");

4) panaudojus deminutyvų priesagas: *-(i)okas* (*sapaliõkas* „kas niekus kalba"), *-utis*, *-ė* (*barškùtis*), *-utas* (*abejùtas* „kas abejoja"), *-uta* (*vẽkuta* „meknys"), *-ūtas* (*šikū̃tas* „netikęs žmogus");

5) panaudojus ypatybės turėtojų pavadinimų priesagas: *-ovas,-ė* (*vadõvas,-ė*), *-eiva* (*mainéiva* „maininninkas");

6) panaudojus įrankių pavadinimų priesagas: *-iklis,-ė* (*badìklis* „gyvulys, kuris badosi"), *-uklas* (*burbùklas* „burbulas"), *-ukla* (*pakarùkla* „korikas"), *-uklis,-ė* (*žindùklis,-ė*), *-ikšlis* (*badìkšlis* „gyvulys, kuris badosi; kas mušasi"), *-(i)ukšlis,-ė* (*girdùkšlis* „girdomas vaikas ar mažas gyvulys"), *-tukas,-ė* (*kirstùkas*);

7) priesaga *-orius* (*giedõrius*) atsirado iš slaviškos priesagos *-arь*.

§ **413.** Kadaise įrankių pavadinimai (nomina instrumenti) buvo daromi su tais pačiais afiksais kaip ir veikėjų pavadinimai, visų pirma su priesaga **-ter-/-tro-* (**-tel-/-tlo-*) ir darybos galūne **-o-* (*rãtas*). Ta-

čiau dar veikiausiai nesuskilus indoeuropiečių prokalbei, imta skirti veikėjų ir įrankių pavadinimus: veikėjų pavadinimus pradėta daryti daugiausia su priesaga **-ter-(*-tel-)*, o įrankių pavadinimus – su jos apofoniniu variantu **-tro-(*-tlo-)*. Priesaga **-tlo-* ir sudarė baltų kalbų įrankių pavadinimų darybos paradigmos pagrindą. Jos tiesioginis atitikmuo yra *-klas (ar̃klas)* su pakitusiu kaitybos kamienu *-klė (stãklės)*, *-klis/-klys (gurklỹs)*. Be to, iš **-tlo-* išriedėjo daug antrinių priesagų. Iš jų seniausios yra priesagos *-aklis* (*pinãklis* „į pinamas vyžas įveriamas pagaliukas; virvelė vyžai suveržti"), *-eklas* (*kibẽklas* „medinis žvejų kablys tinklui iš eketės ištraukti"), *-eklė* (*turẽklė* „turėklas"), *-eklis* (*kebẽklis* „kablys"), *-ėklas (turė̃klas)*, *-ėkla* (*turė̃kla* „rankena; pavadis"), *-ėklė* (*turė̃klė* „arklio ar dalgio rankena; vadelės; turėklas"), *-ėklis* (*turė̃klis* „turėklas"), *-yklas (výstyklas)*, *-ykla* (*vėtyklà* „vėtyklė"), *-yklė (šaudỹklė)*, *-yklis* (*adỹklis* „adiklis"), *-oklas* (*žabõklas* „priemonė arkliams žaboti; spąstai"), *-oklė* (*sūpõklės* „sūpuoklės"), *-oklis* (*stūmõklis* „durų stūma"), *-(i)uoklė (sūpuõklės)*, *-uoklis* (*brūžuõklis* „prietaisas drobei brūžuoti").

§ 414. Dar indoeuropiečių prokalbėje įrankių pavadinimus imta daryti su priesaga **-men- (juosmuõ)*, būdinga veiksmų pavadinimams. Baltų kalbų dirvoje įrankių pavadinimų darybai panaudotos ir kitos veiksmų pavadinimų priesagos: iš **-tu-* išriedėjo priesagos *-tuvas* (ši priesaga lietuvių kalboje tapo svarbiausia įrankių pavadinimų darybos priemone, pvz.: *sėtùvas*), *-tuva* (*maltuvà* „malūnas"), *-tuvė (sėtuvẽ)*, *-tuvis/-tuvys* (*minkytùvis* „indas duonai minkyti"), *-tavas* (*plaktavas* „mentelė dalgiui plakti"), iš **-ti-* – *-(s)tis (svirtis)*, *-(s)tė (ver̃pstė)*, *-čia (niekočià)*, iš **-ul-* – *-ulas (grąžulas)*, *-ulys/-ulis (virdulỹs)*, *-ulė* (*skrýdulė* „įrankis kailiams karšti"), iš **-ni-* – *-snis/-snys* (*svir̃snis* „svirtis").

Į įrankių pavadinimų darybos paradigmą buvo įtrauktos ir kai kurios priesagos, būdingos veiksmažodiniams būdvardžiams.

Įrankių pavadinimų su **-lo-* randame baltų, slavų, germanų, italikų, keltų ir gal graikų kalbose. Iš **-lo-* išriedėjo senos baltiškos priesagos *-(s)las (siū̃las)*, *-(s)la* (*veržlà* „veržiamoji kartis"), *-(s)lė (rẽplės)*, *-(s)lis/-(s)lys (grėblỹs)*, *-alas (tẽpalas)*, *-elas* (*krẽtelas* „krečiamasis rėtis"), *-elis* (*kýšelis* „smailas daiktas durti"), *-elė* (*grūdẽlė* „grūdamasis įrankis"), *-ėlas (tekė́las)*, *-ėla* (*tekė́la* „tekėlas"), *-ėlis* (*spróg̃ėlis* „spragilas"), *-ėlė* (*apsiklojė̃lė* „antklodė"), *-ilas (sprãgilas)*, *-ila* (*spragilà* „spragilas"), *-ailė* (*pakilailė* „įtaisas girnoms pakelti").

Įrankių pavadinimų su **-to-* esama baltų, slavų, germanų, italikų, keltų ir tocharų kalbose. Iš **-to-* išriedėjo baltiškos priesagos *-tas (var̃tai)*, *-ta (juõsta)*, *-ata (ãdata)*, *-etas* (*braukẽtas* „prietaisas linams braukti").

Vedinys *kir̃vis* su *-*u̯o*- yra baltų, slavų ir sen. indų kalbų bendrybė. Veikiausiai baltų (ar rytų baltų) kalbų bendrystės laikus siekia įrankių pavadinimų darybos su priesagomis *-ras (švìtras)*, *-urys/-uris* (*mentùris* „pagalys košei maišyti, bulvėms grūsti; įrankis sviestui mušti"), *-ūra* (*kišūrà* „prietaisas krosnies kaminui uždaryti"), kilusiomis iš būdvardinės priesagos *-*ro*-, galbūt su priesagomis *-yvė* (*dažỹvė* „dažai"), *-aivė* (*pakilaivė* „prietaisas girnoms pakelti"), kilusiomis iš būdvardinės priesagos *-*u̯o*-, su veikėjų pavadinimų priesagomis *-onas* (*kapõnas* „peilis mėsai kapoti"), *-onė (kapõnė)*, *-ūnas (malū̃nas)*, su priesagomis *-kas* (*paspìrkas* „atrama"), galbūt *-ka* (*kẽkaukos* „sūpuoklės"), kilusiomis iš determinatyvo *-*k*-, ir su darybos galūnėmis *-a (rankà)*, *-is/-ys*, (*vãžis* „vienkinkės rogės"), galbūt *-ia (vãdžios)*, *-ė (lìžė)*.

§ **415.** Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais įrankių pavadinimus imta daryti su afiksais, susiformavusiais šiais būdais:

1) dalis priesagų atsirado pakitus senesnėms priesagoms: *-iklis* (ši priesaga rašytinės tradicijos laikotarpiu pasidarė labai dari, pvz.: *skutìklis* „skutimosi peiliukas"), *-uklas* (*tepùklas* „tepalas"), *-(t)uklis* (*skidùklis* „skląstis"), *-akšlis* (*pinãkšlis* „pinaklis"), *-ekšlis* (*kabinẽkšlis* „kablys"), *-ikšlis* (*badikšlis* „dyglys; augalas su dygliais; smailas ragas"), *-ikšlė* (*badĩkšlė* „prietaisas šiaudiniam stogui dengti"), *-okšlis* (*kabinõkšlis* „vãgis") – iš *-klas*, *-atė* (*segãtė* „kilpelė, kabliukas sagai užsegti; kabė"), *-etė* (*pavažẽtė* „pakinkytas vežimas"), *-ykštė* (*svaidykštė* „svaidyklė") – iš *-tė*, *-ėčia (vežė̃čios)* – iš *-čia*, *-(s)čius* (*dañg(s)čius* „stogas"), *-čas* (*kaupuõčas* „kauptukas") – iš *-tis*, *-ylas* (*našỹlai* „naščiai"), *-olis (mazgõlis)* – iš *-las*, *-ita* (*ãdita* „adata"), *-otas* (*kabinõtas* „įsiūta kilpelė drabužiams kabinti; kablys") – iš *-tas*, *-ėkas* (*kabinẽkas* „kablys mėšlui iš vežimo kabinti") – iš *-kas;*

2) kelios priesagos susidarė susijungus dviems senoms priesagoms: *-tukas (<-tas+-ukas*, pvz.: *plaktùkas)*, *-tukė* (*<-tas+-ukė*, pvz.: *muštùkė* „medinis indas sviestui mušti"), *-tokas* (*<-tas+-okas*, pvz.: *grūstõkas* „grūdeklis"), *-tokė* (*<-tas+-okė*, pvz.: *grūstõkė* „piesta lašiniams grūsti");

3) iš veikėjų pavadinimų paskolintos priesagos *-ikas* (*stū̃mikas* „stūma, velkė"), *-ikė* (*kasìkė* „bulvių kasamoji mašina"), *-ikis* (*kneĩbikis* „krapštukas"), *-(i)ukas (švilpùkas)*, *-ukė* (*ėdùkės* „ėdžios"), *-okas* (*pakabõkas* „vagis"), *-inykas/-ininkas* (*mušinỹkas* „lazda sviediniui mušti"), *-tojas* (*sakytojas* „rodyklė" B 113), *-toja* (*sakintoja* „kankinimų suolas" C II 280; Q 408; N; [K]), *-ėjas*, *-ėja* (*dengėjà* „toks įrankis stogui dengti" Plš);

4) daiktavardėjant būdvardžiams atsirado įrankių pavadinimai su priesagomis *-inas* (*kãbinas* „kabliukas, sagutė"), *-ina* (*atãšlina* „atrama"), *-yna* (*lipỹnos* „kopėčios"), *-inis* (*šlúostinis* „mazgotė"), *-inė* (*lipìnė* „lipynė"), *-inys* (*bradinỹs*), *-ynė* (*lipỹnė*), *-ainis* (*kedaĩnis* „mašina vilnoms kedenti"), *-ainė* (*pakilaĩnė* „pakeliamoji"), *-tinis* (*vilktìnis* „didelis tinklas"), *-tinys* (*mestinys* „tinklas"), *-tinė* (*šautìnė* „šautuvas; ilgas oblius");

5) keli įrankių pavadinimai padaryti su priesagomis *-ena* (*bėgenà* „naginės"), *-enė* (*ãpavenė* „apavas"), kurios veikiausiai atėjo iš veiksmų pavadinimų;

6) su darybos galūne *-ius* padarytas vedinys *lìpdžius* „musėgaudis".

§ **416.** Veiksmo vietų pavadinimai (nomina loci) yra pati naujausia darybos kategorija. Ji kiek ryškiau atsiskyrė nuo įrankių pavadinimų tik lietuvių kalbos rašytinės tradicijos laikotarpiu, kai veiksmo vietų pavadinimus imta plačiai daryti su priesaga *-ykla*, su kuria įrankių pavadinimai dabar jau nebedaromi. XVI–XVII a. raštuose užfiksuotas tik vienas priesagos *-ykla* veiksmo vietos pavadinimas *ganyklà*, turintis atitikmenį latvių kalboje (*ganĩkla*). Senojoje lietuvių kalboje tiek įrankių, tiek veiksmo vietų pavadinimai buvo dažnai daromi su priesaga *-tuvė* (*virtùvė*).

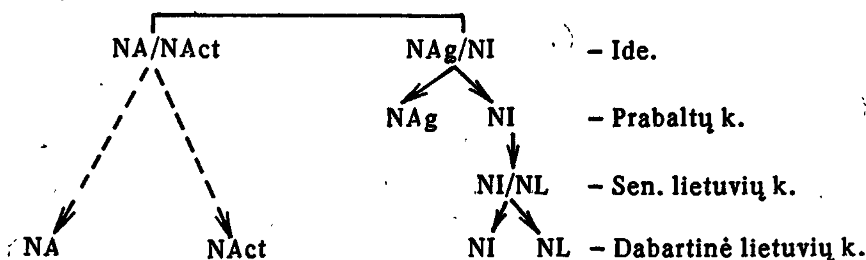
Veiksmo vietų pavadinimai neretai daromi su priesagomis *-yklė* (*rausỹklė* „išrausta vieta"), *-ynė* (*landỹnė*) ir darybos galūne *-a* (*príeglauda*). Šie afiksai taip pat būdingi įrankių pavadinimams.

Veiksmo vietą kartais žymi vediniai su priesagomis *-klė* (*apginklė* „tvirtovė"), *-eklė* (*sedẽklė* „staklių sėdynė") – iš **-tlo-*, *-tuvas* (*káltuva* „kalvė"), *-atvė* (*genãtvė* „kelias, kuriuo genami gyvuliai į ganyklą"), *-etvė* (*genẽtvė* „t.p.") – iš **-tu-*, *-tis* (*pirtìs*), *-tė* (*gultė* „guolis" SD[3] 150), *-atis* (*genatìs* „kelias, kuriuo genami gyvuliai į ganyklą"), *-atys* (*genatỹs* „t.p."), *-etys* (*genetỹs* „t.p"), *-etė* (*genẽtė* „t.p."), *-itys* (*-itis*? : *genitys* ar *genitis*? „t.p." BB Ps 65,14) – iš **-ti-*, *-esys* (*genesỹs* „t.p.") – iš **-es-*, *-(s)mė* (*pragarmẽ* „praraja") – iš **-men-*, *-ulys* (*migulỹs* „guolis") – iš **-ul-*, *-na* (*klampnà* „klampynė"), *-ena* (*kar̃šena* „vilnų karšykla"), *-enė* (*virẽnė* „virtuvė"), *-inė* (*rũkinė* „rūkykla"), *-inys* (*gulinỹs* „išgulėta vieta"), *-ainė* (*džiovaĩnė* „džiovykla"), *-einė* (*buveĩnė*), *-tinė* (*draũstinė* „uždrausta vieta miške ganyti, kirsti") – iš **-no-*, *-tas* (*bùtas*), *-ta* (*butà* „trobesys, namas; ūkis") – iš **-to-*, *-lis/-lys* (*sándėlis*), *-elis* (*sėdelis* „javų guba"), *-elė* (*sedelės* „vištidė; lakta" SD[3] 143) – iš **-lo-*, *-vė* (*kálvė*) – iš **-uo-* ir darybos galūnėmis *-as* (*atãbradas*), *-is* (*guõlis*), *-ia* (*ẽdžios*), *-ė* (*brydẽ* „per javus ar pievą išbristas ruožas"), *-(i)us* (*mìgius* „migis"). Iš jų seniausi yra vediniai *bùtas*/*butà* (baltų, germanų ir keltų

kalbų bendrybė), *gultas* (veikiausiai turinti atitikmenų dar germanų kalbose) ir baltiški vediniai *sóstas(sósta)*, *pirtìs*.

§ **417.** Baltų kalbų veiksmažodinių daiktavardžių darybos kategorijų istorinė analizė ir lyginimas su giminiškų kalbų duomenimis leidžia iškelti prielaidą, kad indoeuropiečių prokalbėje veiksmažodinių daiktavardžių darybos sistemą sudarė dvi sinkretinės kategorijos. Į pirmąją įėjo veiksmų (NA) ir veiksmo rezultatų (NAct) pavadinimai, o į antrąją – veikėjų (NAg) ir įrankių (NI) pavadinimai. Atskira įrankių pavadinimų darybos paradigma egzistavo jau prabaltų kalboje. Vėliau įrankių pavadinimai padėjo pamatą veiksmo vietų pavadinimams (NL), kurie ryškiau atsiskyrė tik lietuvių kalbos rašytinės tradicijos laikotarpiu. Veiksmų ir rezultatų pavadinimai ir dabar lietuvių kalboje yra labai artimi, daromi dažniausiai su tais pačiais darybos afiksais.

Veiksmažodinių daiktavardžių darybos kategorijų raidą galima pavaizduoti šia schema:

SUTRUMPINIMAI

ABSl — Acta Baltico-Slavica. Białystok.
APh — Archivum Philologicum. K., 1930—1939.
BK — Trumpas Mokſlo Krikſcionißko Surinkimas / Nuog Roberto Bellármino Kardynolo páráśitas. Vilnae, 1677.
BKGF — Endzelynas J. Baltų kalbų garsai ir formos. V., 1957.
BSL — Bulletin de la Société de Linguistique. P.
BūdvDr — Valeckienė A. Būdvardžių daryba // LKG. 1965. T. 1. P. 550—603.
CL — XVIII a. rankraštinis pamokslų rinkinys (cit. pagal: Palionis, 1971).
DaiktvDr — Urbutis V. Daiktavardžių daryba // LKG. 1965. T. 1. P. 251—473.
Dgd — Daũgidonys (Šalčininkų r.).
Dkn — Daukniū́nai (Pasvalio r.).
Dvd — Dovỹdai (Pasvalio r.).
E — Elbingo žodynėlis, XIV a. prūsų kalbos paminklas (cit. pagal: Mažiulis, 1966; 1981).
EH — Endzelīns J., Hausenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. Rīgā, 1934—1946. S. 1—2.
GJL — Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. W-wa, 1965. T. 3.
GrG — S. Grunavo prūsų kalbos žodynėlio (apie 1517—1526 m.) egzempliorius, esantis Göttingeno universiteto bibliotekoje (cit. pagal Mažiulis, 1966; 1981).
IEW — Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, 1959.
IF — Indogermanische Forschungen. Strassburg etc.
Jkn — Juknė̃nai (Utenos r.).
KI — Kudzinowski J. Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“. Poznań, 1977. T. 1—2.
KlpŽ — Rankraštinis Klaipėdos krašto 1728 m. vokiečių—lietuvių kalbų žodynas, kuris anksčiau buvo priskiriamas J. Richteriui.
Kmjl — Kamajė̃liai (Rokiškio r.).
Kjl — Kojė̃liai (Klaipėdos r.).
Kšl — Kušleĩkiai (Kelmės r.).
KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. B. etc.
LEW — Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg; Göttingen, 1962.
LKA — Lietuvių kalbos atlasas / Ats. red. K. Morkūnas. V., 1977. T. 1—3.
LKG — Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. V., 1965—1976. T. 1—3.
LKK — Lietuvių kalbotyros klausimai. V.

LP — Lingua Posnaniensis. Poznań.
LPŽ — Lietuvių pavardžių žodynas / Ats. red. A. Vanagas. V., 1985—1989. T. 1—2.
LVG — Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika. Rīgā, 1951.
LŽ — Petrauskas J., Vidugiris A. Lazūnų tarmės žodynas. V., 1985.
MAD — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. V.
Mdk — Medeĩkiai (Molėtų r.).
ME — Mūlenbachs K., Endzelīns J. Latviešu valodas vārdnīca. Rīgā, 1923—1932. S. 1—4.
MLLG — Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1883—1912. Bd. 1—6.
MLLVG I — Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika / Atbild. red. E. Sokols. Rīgā, 1959. S. 1.
Mšt — Mištautaĩ (Kėdainių r.).
Nr — Naĩriai (Pasvalio r.).
Nrn — Noriūnai (Joniškio r.).
PKEŽ I — Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas. V., 1988. T. 1.
PrG — Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams. V., 1960.
PrP — Pradʒia pamokſla del maʒu weykialu... Karalauciuy, 1680.
PsD — Pſalteras Dowido ing Lietuviſchkus ßodʒius pirmauſei iſchguldítas per K. Jona Bretkuna... bet nu dabar... per K. Jona Rehſa ſu pilnaſte atnaugintas... Karalauczoie, 1675.
Rbk — Rubìkiai (Anykščių r.).
SlG — Slawoczyński S. M. Gieſmes tikieimuy Katolickam pridiarancias. Vilnae, 1643. T. 1—2.
SłP — Słownik prasłowiański / Red. F. Sławski. Wrocław etc., 1974—1981. T. 1—4.
SV — Endzelīns J. Senprūšu valoda. Rīgā, 1943.
ŠD — Švietimo darbas. K., 1920—1930.
Špn — Šapnagiaĩ (Šiaulių r.).
t.p. — taip pat, ta pati.
Trm — Tùrmantas (Zarasų r.).
Vsm — Vismaldaĩ (Telšių r.).
ZfSl — Zeitschrift für Slawistik. B.
ZSlPh — Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig etc.
ŽD — Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. V., 1943.
ВЯ — Вопросы языкознания. М.
Инд — Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Тбилиси, 1984. Т. 1–2.
ПЯ — Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь. A–D. М., 1975; E–H. М., 1979; I–K. М., 1980; K–L. М., 1984; L. М., 1990.
ЭСРЯ — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1986–1987. Т. 1–3.
ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков. Праславянский фонд/ /Ред. О. Н. Трубачев. М., 1974–1990. Вып. 1–17.

Kiti šaltinių sutrumpinimai tokie pat kaip didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“.

LITERATŪRA

Adams F. L. Word-Formation in Provençal. L., 1913.

Adams V. An Introduction to Modern English Word-Formation. L., 1976.

Ahlsson L. E. Die altfriesischen Abstraktbildungen. Uppsala, 1960.

Ambrazas S. Galūnių darybos veiksmažodžių abstraktai M. Daukšos Postilėje // Baltistica. 1980. T. 16(1). P. 63—68.

Ambrazas S. Priesaginės darybos veiksmažodžių abstraktai M. Daukšos Postilėje // Kalbotyra. 1983. T. 34(1). P. 76—84.

Ambrazas S. Žodžio *mokslas* reikšmių raida // Kalbos kultūra. 1984. Sąs. 46. P. 72—74.

Ambrazas S. Lietuvių kalbos veiksmažodžių ir vardažodžių abstraktų istorinė sąsaja // MAD. 1986. T. 3(96). P. 115—126.

Ambrazas S. Lietuvių kalbos galūnių darybos veiksmažodžių abstraktų raida // MAD. 1987. T. 2(99). P. 90—103.

Ambrazas S. Lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų leksikalizacija // MAD. 1987a. T. 3(100). P. 94—100.

Ambrazas S. Lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų istoriniai santykiai su veiksmo rezultatų pavadinimais // MAD. 1988. T. 2(103). P. 120—128.

Ambrazas S. Lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų istoriniai santykiai su kitais veiksmažodiniais daiktavardžiais // MAD. 1988a. T. 4(105). P. 87—98.

Ambrazas S. Priesagos *-tojas* ir *-ėjas* vedinių raida // MAD. 1989. T. 2(107). P. 105—112.

Ambrazas S. Lietuvių kalbos nomina agentis istoriniai ryšiai su deminutyvais // LKK. 1991. T. 29. P. 4—14.

Ambrazas S. Baltų ir slavų kalbų vardažodžių daryba (senosios bendrybės ir skirtybės) // Baltistica. 1991a. T. 27(1). P. 15—34.

Ambrazas S. Ar žodis *malūnas* yra skolinys? // Lituanistica. 1991b. Nr. 4. P. 93—95.

Arend E. Verbalabstracta bei Herodot und ihre Vorgeschichte. Teildruck: Die Verbalabstracta auf -ος und -η. B., 1936.

Arend E. Die Verbalabstracta mit Stamm auf τ+Vokal, besonders -τις(-σις) im älteren Griechischen // KZ. 1938. Bd. 65. S. 214—246.

Aronoff M. Word Formation in Generative Grammar. Cambridge, 1976.

Aronoff M. The Relevance of Productivity in Synchronic Description of Word Formation // Historical Morphology / Ed. by J. Fisiak. The Hague etc., 1980. P. 71—82.

Arumaa P. Urslavische Grammatik. Heidelberg, 1985. Bd. 3.

Auerbach I. Nomina Abstracta im Russischen des 16. Jahrhunderts. München, 1973.

Bahder K. Die Verbalabstracta in den germanischen Sprachen. Halle (Saale), 1880.

Balašaitis A. Iš lietuvių kalbotyros terminų istorijos // LKK. 1975. T. 16. P. 232—239.

Baltiņa M. Lietvārdu darināšanas formas un nozīmes latviešu literārās valodas vēsturē // Valodas aktualitātes, 1983. Rīga, 1984. Lpp. 86—94.

Bammesberger A. Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen. Göttingen, 1973.

Bares R. Die Nomina auf *-dlo*. Meisenheim am Glan, 1970.

Barton Ch. R. Notes on the Baltic Preterite // IF. 1981. Bd. 85. S. 246—278.

Bauer L. Productivity in Word-Formation // Papers from the Fourth Scandinavian Conference of Linguistics, Hindsgavl, Jan. 6—8, 1978 / Ed. by K. Gregersen. Odense, 1978. P. 333—335.

Bauer L. English Word-Formation. Cambridge, 1983.

Beard R. The Indo-European Lexicon: A Full Synchronic Theory. Amsterdam etc., 1981.

Belić A. Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe // Archiv für slavische Philologie. 1901. Bd. 23. S. 134—206.

Benveniste E. Noms d'agent et noms d'action en indo-européen. P., 1948.

Bezzenberger A. Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts. Göttingen, 1877.

Birnbaum H. Indo-European Nominal Formation Submerged in Slavic // The Slavic Word / Ed. by. D. S. Worth. The Hague; P., 1972. P. 142—163.

Birnbaum H. Common Slavic: Progress and Problems in its Reconstruction. Ann Arbor, 1975.

Biržiška V. Aleksandrynas. Čikaga, 1960. T. 1.

Booij G. E. Dutch Morphology: A Study of Word Formation in Generative Grammar. Lisse, 1977.

Boryś W. Słowiańskie relikty indoeuropejskiej nazwy brony (wsch. słow. *осень*, pol. *jesień* a ide. **ok'etā*) // ABSl. 1984. T. 16. P. 57—63.

Brosman P. W. The Development of the PIE Feminine // The Journal of Indo-European Studies. 1982. Vol. 10. N. 3—4. P. 253—272.

Brückner A. Miszellen // KZ. 1914. Bd. 46. S. 193—217.

Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1927.

Brugmann K. Alte Wortdeutungen in neuer Beleuchtung // IF. 1905—1906. Bd. 16. S. 423—439.

Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg, 1906. Bd. 2. T. 1.

Brugmann K., Thumb A. Griechische Grammatik. München, 1913.

Buch T. Die Akzentuierung des Christian Donelaitis. Wrocław etc., 1961.

Buch T. Zur Deklination der Substantive im Preussisch-Litauischen // Recerche Linguistiche. 1974. Vol. 6.

Būga K. Rinktiniai raštai / Par. Z. Zinkevičius. V., 1958—1961. T. 1—3.

[Būga K.] K. Būgos laiškai J. Endzelynui // LKK. 1980. T. 20. P. 54—100.

Bugge S. Bemerkungen über den Ursprung der lateinischen *-clo*, *-culo*, *-cro; -cla*, *-cula*, *-cra; -cino*, *-cinio; -cundo* // KZ. 1872. Bd. 20. S. 134—147.

Burgschmidt E. Strukturierung, Norm und Produktivität in der Wortbildung // Perspektiven der Wortbildungsforschung / Hrsg. von H. E. Brekle, D. Kastovsky. Bonn, 1977. S. 39—47.

Burrow T. The Sanskrit Language. L., 1955.

Chantraine P. La formation des nomes en grec ancien. P., 1933.
Cutler A. Productivity in Word Formation // Papers from the Sixteenth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society, April 17—18. 1980 / Ed. by J. Kreiman, A. E. Jeda. Chicago, 1980. P. 45—51.
Cyran W. Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich. Łodź, 1977.
Debrunner A. Griechische Wortbildungslehre. Heidelberg, 1917.
Dokulil M. Tvoření slov v češtině. Sv. 1. Teorie odvozování slov. Praha, 1962.
Doroszewski W. J. Monografie słowotwórcze. Formacje z podstawowym *-k-* w części sufiksalnej // Prace Filologiczne. 1928. T. 13.
Doroszewski W. Podstawy gramatyki polskiej. W-wa, 1952. Cz. 1.
Doroszewski W. Elementy leksykologii i semiotyki. W-wa, 1970.
Dressler U. Universalien von Agens-Wortbildungen // Wege zur Universalien Forschung: Sprachwissenschaftliche Beitr. zum 60 Geburtstag von Hansjakob Seiler / Hrsg. von G. Bretschneider, Ch. Lehmann. Tübingen, 1980. S. 110—114.
Dressler U. Eine typologische Charakterisierung der Polysemie griechischer und lateinischer Agens- und Instrumentalsuffixen // Recehrches de linguistique: Hommages à Maurice Leroy / Ed. par J. Bingen, A. Couper, F. Mawet. Bruxeles, 1980a. P. 68—73.
Drotvinas V. Lietuviškų žodžių rodyklė // Lexicon Lithuanicum. Rankraštinis XVII a. vokiečių—lietuvių žodynas. V., 1987. P. 481—567.
Dubois J. Etude sur la dérivation suffixale en française moderne et contemporain. P., 1962.
Dulewiczowa I. Nomina actionis we wspólczesnym języku rosijskim. Wrocław etc., 1976.
Eckert R. Reste indoeuropäischer heteroklitischer Nominalstämme im Slavischen und Baltischen // ZfSl. 1963. Bd. 8. H. 6. S. 878—892.
Eckert R. Lit. *-ėdis, -ėdies* : ursl. **(j)ědь* // Baltistica. 1970. T. 6(1). P. 43—45.
Eckert R. Zu den nominalen *i*-Stämmen im Altpreussischen // ZfSl. 1974. Bd. 19. S. 221—233.
Eckert R. Die Nominalstämme auf *-i* im Baltischen unter besonderer Berücksichtigung des Slawischen. B., 1983.
Edgerton F. The *k* Suffix of Indo-Iranian. Part I: the *k* Suffixes in the Veda and Avesta // Journal of the American Oriental Society. 1911. Vol. 31. P. 93—150.
Endzelin J. Zur slavisch-baltischen Konjugation // APh. 1931. T. 2. P. 38—46.
Endzelīns J. Darbu izlase. Rīga, 1971. S. 1; 1974. S. 2; 1979. S. 3. D. 1; 1980. S. 3. D. 2.
Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. B., 1975.
Ewald F. Die Entwicklung des *k*-Suffixes in den indogermanischen Sprachen. Heidelberg, 1924.
Falkenhahn V. Der Übersetzer der litauischen Bibel J. Bretke und seine Helfer. Königsberg; B., 1941.
Feist S. Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache. Halle (Saale), 1923.
Fill A. Wortdurchsichtigkeit im Englischen. Innsbruck, 1980.
Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1971.
Fleming D. Die Slavische Nomina auf *-ba*. Bern; Frankfurt am Main, 1974.
Fokker A. A. Derivatives of Noms from Verbs in Contemporary Literary Polish // Lingua. 1964—1965. Vol 13.

Fraenkel E. Zur metaphorischen Bedeutung der Suffixe -τηρ, -τωρ, -της im Griechischen // IF. 1913. Bd. 32. S. 107—147.

Fraenkel E. Zur baltoslavischen Grammatik // KZ. 1925. Bd. 53. S. 36—65.

Fraenkel E. Baltoslavica. Beiträge zur balto-slavischen Grammatik und Syntax. Göttingen, 1921.

Fraenkel E. Zur Vermischung der *-o-* und *-u-* Stämme im Baltischen // KZ. 1934. Bd. 61. S. 270—276.

Fraenkel E. Die indogermanischen *-l-* Stämme // KZ. 1936. Bd. 63. S. 168—201.

Fraenkel E. Zur Suffixsubstitution im Litauischen // KZ. 1936a. Bd. 63. S. 201—206.

Fraenkel E. Beiträge zur indogermanischen Semasiologie (Sonderabdruck der Revue des Études Indo-européenes, 1938. Bd. 1. H. 2—4. S. 405—439). Bukarest; P., 1938.

Fraenkel E. Die baltischen Sprachen. Heidelberg, 1950.

Fraenkel E. Zur indoeuropäischen Wortbildung und Etymologie // LP. 1951. T. 3. P. 113—134.

Fraenkel E. Morphologisches und Etymologisches // LP. 1953. T. 4. P. 85—108.

Fraenkelis E. Tocharų kalbos gramatika ir baltų kalbos // APh. 1932. T. 3. P. 5—20.

Frei-Lüthy Ch. Der Einfluß der griechischen Personennamen auf die Wortbildung. Heidelberg, 1978.

Frisk Hj. Zur indoiranischen und griechischen Nominalbildung. Göteborg, 1934.

Frisk Hj. Griechisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1954—1970. Bd. 1—2.

Furdík J. Zo slovotvorného vývoj slovenčiny. Bratislava, 1971.

Gaigalat V. Die Wolfenbütteler litauische Postillenhandschrift aus dem Jahre 1573 // MLLG. 1900—1902. Bd. 5. S. 1—57, 117—165, 231—247.

Gamilscheg E., Spitzer L. Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre. Genf, 1921.

Gauger H.-M. Durchsichtige Wörter: Zur Theorie der Wortbildung. Heidelberg, 1971.

Georgiev V. I. Die griechischen Nomina auf -εύς und die baltisch-slavischen Verba auf *-auju/-ują* // LP. 1960. T. 8. P. 17—20.

Georgiev V. I. Die luwischen Abstrakta auf *-aḫi*, die hethitischen Nomina actionis auf *-(a)ai* und die *ā* Stämme // KZ. 1974. Bd. 88. Hft. 1. S. 117—125.

Georgiev V. I. Die Entstehung der indoeuropäischen Verbalsuffixe *-nā/nə-* und *-ew/u-* // Linguistique Balkanique. 1982. T. 25/2. P. 5—12.

Gerullis J. Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. K., 1922.

Gerullis J. Senieji lietuvių skaitymai. K., 1927.

Gerullis J., Stang'as Ch. Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. K., 1933.

Girdenis A. *i*-kamieniai Tirkšlių tarmės daiktavardžiai ir jų raida // Kalbotyra. 1963. T. 6. P. 29—36.

Górska E. A Way of Testing the Productivity of Word Formation Rules (WFRs)? // Studia Anglica Posnaniensia. 1982. T. 14. P. 169—174.

Greppin J. A. C. Classical Armenian Nominal Suffixes. Wien, 1975.

Grinaveckienė E. Kai kurios Daugpilio lietuvių šnektos gramatinės ypatybės // LKK. 1983. T. 23. P. 107—124.

Grinaveckis V. Daiktavardžių priesaga *-ūlis* // Baltistica. 1989. 3(1) Priedas. P. 81—83.

Grzegorczykowa R. Zarys słowotwórstwa polskiego: Słowotwórstwo opisowe. W-wa, 1981.

Grzegorczykowa R., Puzynina J. Słowotwórstwo wspólczesnego języka polskiego. W-wa, 1979.

Guilbert L. La créative lexicale. P., 1976.

Haack R. Anhang einer kurzgefassten Littauischen Grammatick. Halle, 1730.

Hamp E. P. On IE **s* after *i*, *u* in Baltic // Baltistica, 1967. T. 3 (1). P. 7—11.

Hamp E. P. Indo-European Notes // IF. 1982. Bd. 87. S. 70—75.

Hamp E. P. Indo-European Substantives in **-mó-* and **-mā́-* // KZ. 1983. Bd. 96. Hft. 2. S. 171—177.

Hamp E. P. Baltic Infinitives and Verbal Nouns // Lituanistikos instituto 1981 metų suvažiavimo darbai. Chicago; Illinois, 1985. P. 199—207.

Hamp E. P. Balto-Slavic Nouns in *-g-* // Rocznik Slawistyczny. 1989. T. 46. Cz. 1. S. 3—5.

Haudry J. Le suffix i.-e. **-men* // BSL. 1972. N. 1. P. 109—137.

Hausenberga-Šturma E. (Rec.) Bammesberger A. Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen // Kratylos. 1975. Jg. 19. S. 108—112.

Helander U. On the Funktion of Abstract Nouns in Latin. Uppsala; Stockholm, 1977.

Heltberg K. Studies in Slavic Derivation. Odensee, 1970.

Henzen W. Deutsche Wortbildung. Tübingen, 1965.

Herbermann C.-P. Wort, Basis, Lexem und die Grenze zwischen Lexikon und Grammatik. München, 1981.

Hermann E. Litauische *pekus* // Archiv für slavische Philologie. 1926. Bd. 40. S. 161—162.

Hermann E. Litauische Studien. B., 1926a.

Hinderling R. Studien zu den starken Verbalabstracta des Germanischen. B., 1967.

Hirt H. Fragen der Vokalismus und der Stammbildung im Indogermanischen // IF. 1913. Bd. 32. S. 209—318.

Hirt H. Indogermanische Grammatik. Heidelberg, 1927. Bd. 3.

Hofmann K. Ein grundsprachlicher Possesivsuffix // Münchener Studien zur Sprachwissenschaft. 1955. Hft. 6. S. 35—40.

Hofmann J. B., Leumann M. Lateinische Grammatik: Laut- und Formenlehre, Syntax und Stilistik. München, 1928.

Honowska M. Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (w dziesięciolecia 1967—1977). Wrocław, 1979.

Horecký J. Slovencká lexikológia. T. 1. Tvorenie slov. Bratislava, 1971.

Hucko M. Bildung der Substantiva durch Ableitung und Zusammensetzung im Angelsächsischen. Strassburg, 1904.

Jablonskis J. Rinktiniai raštai / Par. J. Palionis. V., 1957. T. 1.

Jablonskis K. Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. V., 1973.

Jakulis A. Lietuvių kalbos būsimojo laiko formantų raida // Baltistica. 1966. T. 2(1). P. 55—68.

Jakulis A. Dėl dviejų lietuvių raštų kalbos variantų XVI—XVII a. // Sintaksės ir semantikos klausimai. Šiauliai, 1982. P. 84—85.

Jakulis A. „Sumos evangelijų“ ir „Maldų krikščioniškųjų“ ryšiai su ankstyvesniais lietuviškais tekstais // Kalbotyra. 1984. T. 35(1). P. 31—41.

Jasanoff J. The Nominativ Singular of *n*-Stems in Germanic // American Indian and Indo-European Studies. The Hague; P.; N.Y., 1980. P. 375—382.

Jēgers B. Verwandschaften der Sippe von ai. *panthās* „Weg“ // Språkliga Bidrag. 1958. Bd. 3. S. 61—86.

Jēgers B. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter // KZ. 1966. Bd. 80. S. 6—162, 291—307.

Jēgers B. Einige baltische und slavische Verwandte der Sippe von lit. *dirti* // Studi Baltici. 1969. T. 10. P. 63—112.

Jēgers B. Remarks on Some Baltic Names of Tools of the Type Lithuanian *káltas* „Chrisel“ // Baltic Linguistics / Ed. by Th. F. Magner, W. R. Schmalstieg. University Park; L., 1970. P. 80—86.

Jelitte H. Die abstrakten Nominalbildungen im Russischen. Frankfurt am Main; Bern, 1982. T. 2.

Johansson K. F. Arische Beiträge // IF. 1906. Bd. 19. S. 112—139.

Jonaitytė A. Žemaitiškos ypatybės Šakynos tarmėje // LKK. 1964. T. 7. P. 165—177.

Jonikas P. Pagramančio tarmė. K., 1939.

Jonikas P. Lietuvių kalbos istorija. Chicago, 1952.

Kabelka J. Kristijono Donelaičio leksika. V., 1964.

Karaciejus J. Dėl socialinio termino *rykūnia* formos // LKK. 1983. T. 22. P. 124—127.

Karaliūnas S. Kai kurie baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimai // LKK. 1968. T. 10. P. 7—99.

Karaliūnas S. Iš baltų kalbų puodininkystės terminijos istorijos // LKK. 1975. T. 16. P. 125—143.

Karaliūnas S. On the Formation *-auja* and *-uoja* Verbs in Baltic // IV Vissavienības baltistu konference, 1980. g. 23—25. Sept. Referatu tezes. Rīga, 1980. Lpp. 36—37.

Karaliūnas S. Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė. V., 1987.

Karius J. Wortbildung und Lexikalisierung // Akten des 16. Linguistischen Kolloquiums. Kiel, 1982. S. 114—123.

Kastovsky D. Zur Analyse von Nomina Actionis // Wortbildung / Hrsg. von E. W. Günther, L. Lipka. Darmstadt, 1981. S. 377—390.

Kastovsky D. Wortbildung und Semantik. Düsseldorf; Bern; München, 1982.

Kazlauskas J. (Rec.) Acta Baltico-Slavica. T. 3: Baltica in honorem Iohannis Otrębski // Baltistica. 1967. T. 3(2). P. 237—243.

Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis). V., 1968.

Kazlauskas J. (Rec.) Stang Ch. S. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen // Baltistica. 1968a. T. 4(1). P. 125—135.

Keinys S. Priesaginė lietuviškų terminų daryba // LKK. 1975. T. 16. P. 7—56.

Keinys S. Galūninė terminų daryba // LKK. 1979. T. 19. P. 155—183.

Kiparsky V. Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen. Helsinki, 1934.

Kiparsky V. Russische Grammatik. Heidelberg, 1975. Bd. 3.

Klein D. Grammatica Litvanica. Regiomonti, 1653.
Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S. Gramatyka historyczna języka polskiego. W-wa, 1955.
Klimas A. Word-Formation in Lithuanian // Flexion und Wortbildung / Hrsg. von H. Rix. Wiesbaden, 1975. S. 130—147.
Kluge F. Abriss der deutschen Wortbildungslehre. Halle (Saale), 1925.
Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. B.; Leipzig, 1934.
Knobloch J. Reste Singulativbildungen im Indogermanischen // Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. 1958. Bd. 3. S. 207—215.
Kopetz F. Die Nomina auf *-arъ*. Münster, 1964.
Koziol H. Handbuch der englischen Wortbildungslehre. Heidelberg, 1937.
Krahe H. Das Suffix *-alo-* in Illyrischen Eigennamen // Revue des études indoeuropéenes. 1947. T. 2.
Krahe H. Unsere ältesten Flussnamen. Wiesbaden, 1964.
Kretschmer P. Indogermanische Accent- und Lautstudien // KZ. 1892. Bd. 31. S. 325—464.
Kronasser H. Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen. Heidelberg, 1956.
Kronasser H. Etymologie der hethitischen Sprache. Lfg. 2. Wortbildung des Hethitischen. Wiesbaden, 1963.
Kruopas J. Leksiniai paralelizmai Daukšos katekizmo (1595) kalboje // LKK. 1960. T. 3. P. 223—257.
Kruopas J. 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksika // LKK. 1970. T. 12. P. 83—155.
Kudzinowski Cz. Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy Testament. T. 3. Indeks. Poznań, 1964.
Kurschat F. Grammatik der litauischen Sprache. Halle, 1876.
Kurschildigen E. Untersuchungen zur Funkzionsveränderungen bei Suffixen im Lateinischen und Romanischen. Bonn, 1983.
Kuryłowicz J. Opozycja grecka τόμος : τομός w straroindyjskiem // Sprawozdania towarzystwa naukowego w Lwowie. 1929. T. 8. S. 64—65.
Kuryłowicz J. The Inflectional Categories of Indo-European. Heidelberg, 1964.
Kuryłowicz J. Baltycka deklinacja na *-ē-* // ABSl. 1966. T. 3. P. 83—88.
Kuzavinis K. Etymologica // Baltistica. 1966. T. 1(2). P. 180—184.
Kuzavinis K. Dėl kai kurių žodžių kilmės // Baltistica. 1967. T. 3(1). P. 97—104.
Langacker R. W. Syntactic Reanalysis // Mechanism of Syntactic Change / Ed. by Ch. N. Li. Austin; L., 1980. P. 57—139.
Laroche E. Hittite *-ima-* : indoeuropéen **-mó-* // BSl. 1956. T. 52. N. 2. P. 72—82.
Laumane B. Lejaskurzemes izlokšņu īpatnības J. Langija vārdnīcā (1685) // Valodas aktualitātes, 1985. Rīga, 1986. Lpp. 47—69.
Laumane B. Apelatīvi un toponīmi ar *-ēj-*, *-ij-* un *-ien-* Kurzemē // Baltistica. 1989. 3(1) Priedas. P. 147—160.
Lebedys J. Žodynėlis // Slavočinskis S. M. Giesmės tikėjimui katalickam priederančios. V., 1958. P. 429—536.
Lebedys J. Mikalojus Daukša. V., 1963.

Lejeune M. Le dérivées italiques en *-*tlo*- // Revue de philologie, de litterature et d'histoire anciennes. Troisième série. 1972. T. 46. P. 185—191.

Leskien A. Die Bildung der Nomina im Litauischen. Leipzig, 1891.

Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch. Heidelberg, 1979. Bd. 1—3.

Liebert G. Das Nominalsuffix -*ti*- im Altindischen. Lund, 1949.

Lightner T. M. Introduction to English Derivational Morphology. Amsterdam; Philadelphia, 1983.

Lindner B. Altindische Nominalbildung. Jena, 1878.

Lipka L. Semantic Structure and Word-Formation. München, 1972.

Lipka L. Lexikalisierung, Idiomatisierung und Hypostasierung als Probleme einer synchronischen Wortbildungslehre // Perspektiven der Wortbildungsforschung / Hrsg. von H. E. Brekle, D. Kastovsky. Bonn, 1977. S. 155—164.

Lipka L. Zur Lexikalisierung im Deutschen und Englischen // Wortbildung / Hrsg. von. H. Günther, L. Lipka. Darmstadt, 1981. S. 119—132.

Lipskienė J., Vidugiris A. Dievenìškių tarmė // LKK. 1967. T. 9. P. 183—222.

Lohmann J. F. Genus und Sexus. Göttingen, 1932.

Lohmann J. F. Hethitisch *appizis* „hinter befindlich" und Verwandten // IF. 1933. Bd. 51. S. 319—328.

Lohmann J. F. Eine Suffixsubstitution // ZSlPh. 1933a. Bd. 10. S. 351—365.

Łoś J. Gramatyka polska. Lwów; W-wa; Kraków, 1924. T. 2.

Maciejauskienė V. Lietuvių asmenvardžių priesagų paplitimas XVII a. // LKK. 1977. T. 17. P. 159—168.

Manessy J. Les substantifs en -*as*- dans la R̥V-Samhitā. P., 1961.

Marchand H. The Categories and Types of Present Day English Word-Formation: A Synchronic-Diachronic Approach. München, 1969.

Mátl A. Abstraktní význam u nejstarsich vrstiev slovanských substantiv (kmenů souhláskových) // Studie a práce linguisticke. Praha, 1954. T. 1. S. 131—151.

Mátl A. K výkladu slov *dobytek* a *statek* // Studie ze slovanské jazykovědy. Praha, 1958. S. 315—323.

Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. Heidelberg, 1956—1976. Bd. 1—3.

Mažiulis V. Kalbos smulkmenos // Kalbotyra. 1958. T. 1. P. 223—224.

Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. V., 1966.

Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (Deklinacija). V., 1970.

Mažiulis V. Altpreußische Etymologien // ZfSl. 1974. Bd. 19. S. 212—220.

Mažiulis V. Prūsų etimologijos // Baltistica. 1978. T. 14(2). P. 95—99.

Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. V., 1981. T. 2.

Meid W. Germanische Sprachwissenschaft. Bd. 3. Wortbildung. B., 1967.

Meillet A. Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave. P., 1905. T. 2.

Meillet A. Introduction a l'étude comparative des langues indoeuropéenes. P., 1934.

Melchert H. C. A New PIE *-*men*- Suffix // Die Sprache. 1983. Bd. 29. H. 1. S. 1—26.

Menge-Verbeeck R. Nullsuffix und Nullsuffigierung im Russischen. München 1973.

Meringer R. Wörter und Sachen // IF. 1904. Bd. 16. S. 101—196; 1904—1905. Bd. 17. S. 100—166; 1905—1906. Bd. 18. S. 204—296.

Mielcke Ch. G. Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre. Königsberg, 1800.

Mühlenbach K. Das Suffix *-uma-* im Lettischen // IF. 1905. Bd. 17. S. 403—436.

Naudužienė V. Kelios pastabos apie nomina agentis priesaginę darybą M. Daukšos raštuose // Sintaksės ir semantikos klausimai. Šiauliai, 1982. P. 124—127.

Naumann B. Wortbildung in der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, 1972.

Naumann B. Einführung in die Wortbildung des Deutschen. Tübingen, 1986.

Neuhaus H. J. Beschränkungen in der Grammatik der Wortableitung im Englischen. Saarbrücken, 1971.

Neuhaus H. J. Zur Theorie der Pruduktivität von Wortbildungssystemen // Linguistische Perspektiven. Referate des VII. Linguistischen Kolloquiums. Nijmegen, 26—30. Sept. 1972. Tübingen, 1973. S. 305—317.

Nieminen E. Über einige Eigenschaften der baltischen Sprachen, die sich in den ältesten Lehnwörter der ostenseefinnischen Sprachen abspiegelt: Sonderabdruck aus den Sitzungsberichten der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1956. Helsinki, 1957.

Osten-Sacken W. F. Zur Entwicklungsgeschichte der Nomina auf slavisch *-ьba*, litauisch *-ýbas*, *-ýba*, *-ỹbė*, lettisch *-ība* // IF. 1909. Bd. 26. S. 307—324.

Ostermeyer G. Neue litauische Grammatik. Königsberg, 1791.

Osthoff H. Forschungen im Gebiete der indogermanischen nominalen Stammbildung. Jena, 1875—1876. Bd. 1—2.

Osthoff H. Griechische und lateinische Wortdeutungen // IF. 1896. Bd. 6. S. 1—47.

Otrębski J. Wschodniolitewskie narzecze twereckie. Cz. 1: Gramatyka. Kraków, 1934.

Otrębski J. Randbemerkungen zu dem Werk von Pranas Skardžius Lietuvių kalbos žodžių daryba // LP. 1951. T. 3. P. 169—186; 1953. T. 4. P. 31—59.

Otrębski J. Zwei Etymologien // Die Sprache. 1962. Bd. 8. S. 63—65.

Otrębski J. Beiträge zur indogermanischen Wortbildungslehre // KZ. 1967. Bd. 81. S. 217—224.

Otrębski J., Safarewicz J. Gramatyka historyczna języka łacińskiego. Wilno, 1937.

Pakalka K. (par.) Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. V., 1979.

Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. V., 1967.

Palionis J. Dėl „Contiones Litvanicae“ kalbos // Kalbotyra. 1971. T. 23(1). P. 35—47.

Palionis J. Lietuvių literatūrinės kalbos istorija. V., 1979.

Palionis J. Die Neubildungen in Daukšas Wortschatz // LP. 1980. T. 23. P. 151—157.

Palionis J. Žodynėlis // Bretkūnas J. Rinktiniai raštai. V., 1983. P. 363—379.

Panagl O. Kasustheorie und Nomina agentis // Flexion und Wortbildung / Hrsg. von H. Rix. Wiesbaden, 1975. S. 232—246.

Panagl O. Zur Etymologie von griech. ἴχνος // Studies in Greek, Italic and Indo-European Linguistics Offered to Leonard Palmer / Ed. by A. M. Davies, W. Meid. Innsbruck, 1976. P. 273—281.

Panagl O. Sprachgeschichtlich-komparatistische Überlegungen zur „Lexikalis-

tische Hypothese“ in der Wortbildungstheorie // Wortbildung Diachron-Synchron / Hrsg. von. O. Panagl. Innsbruck, 1976a. S. 25—55.

Panagl O. Produktivität in der Wortbildung von Corpussprache: Möglichkeiten und Grenzen der Heuristik // Folia Linguistica. 1982. Vol. 16. P. 225—239.

Paul H. Deutsche Grammatik. Halle (Saale), 1920. Bd. 5. T. 4.

Paulauskienė A., Zinkevičius Z. (Rec.) Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas // Baltistica. 1977. T. 13(1). P. 306—311.

Pepłowsky F. Odczasnikowe nazwy wykaznawców czynności w polszczyźnie XVI wieku. Wrocław etc., 1974.

Persson P. Beiträge zur idg. Wortforschung. Uppsala, 1912. Bd. 1—2.

Pfister M. Einführung in die romanische Etymologie. Darmstadt, 1980.

Pilch H. The Synchrony-Diachrony Division in Word-Formation // Historical Semantics, Historical Word-Formation / Ed. by J. Fisiak. B.; N.Y.; Amsterdam, 1985.

Pisani V. Rom und die Balten // Baltistica. 1968. T. 4(1). P. 7—21.

Plank F. Morphologische (Ir-) Regularitäten: Aspekte der Wortstrukturtheorie. Tübingen, 1981.

Polenz P. Synpleremik I: Wortbildung // Lexikon der germanistischen Linguistik / Hrsg. von H. P. Althaus, H. Henne, H. E. Wiegand. Tübingen, 1973. S. 145—163.

Porzig W. Bedeutungsgeschichtliche Studien // IF. 1924. Bd. 42. S. 221—274.

Porzig W. Die indogermanische Sektion auf der 56. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Göttingen vom 27.—30. Sept. 1927 // Indogermanisches Jb. 1928. Bd. 12. S. 346—359.

Porzig W. Die Namen für Satzinhalte im Griechischen und im Indogermanischen. B., 1942.

Porzig W. Die Leistung der Abstrakta in der Sprache // Das Ringen um eine neue deutsche Grammatik / Hrsg. von H. Moser. Darmstadt, 1962. S. 255—268.

Posti L. Some New Contributions to the Stock of Baltic Loanwords in Finnic Languages // Baltistica. 1977. T. 13(2). P. 263—270.

Puhvel J. Hittite Etymological Dictionary. B; N.Y.; Amsterdam, 1984. Vol. 1—2.

Puzynina J. Nazwy czynności we wspólczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia). W-wa, 1969.

Reczek S. Podręczny słownik dawnej polszczyzny. Wrocław etc., 1968.

Risch E. Wortbildung der homerischen Sprache. B., 1937.

Rohlfs G. Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihre Mundarten. Bern, 1954. Bd. 2.

Rohrer G. Some Problems of Word-Formation. Tübingen, 1973.

Rohrer Ch. Zur Behandlung von Deverbalabstrakta in einer „logischen“ Grammatik // Perspektiven der Wortbildungsforschung / Hrsg. von H. E. Brekle, D. Kastovsky. Bonn, 1977. S. 210—218.

Rosinas A. Šaukėnų šnektos *į̄ā, ē* ir *i* kamieno daiktavardžiai // Kalbotyra. 1971. T. 23(1). P. 49—54.

Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego. W-wa, 1979.

Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. Rīgā, 1964.

Ruhig Ph. Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick. Königsberg, 1747.

Rūķe-Draviņa V. Diminutive im Lettischen. Lund, 1959.

Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksikos raida // LKK. 1966. T. 8. P. 5—141.

Sabaliauskas A. Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai (jų kilmė ir santykis su atitinkamais slavų kalbų pavadinimais) // LKK. 1968. T. 10. P. 101—190.

Sabaliauskas A. Dėl lie. *kurklys* „bizūnas" kilmės // Baltistica. 1970.T. 6(1). P. 59.

Salys A. Die Žemaitische Mundarten. K., 1930. T. 1.

Savukynas B. Ežerų vardai // LKK. 1960. T. 3. P. 289—300.

Schippan Th. Die Verbalsubstantive der deutschen Sprache der Gegenwart. Leipzig, 1967.

Schleicher A. Littauische Grammatik. Prag, 1856.

Schmalstieg W. R. (Rec.) Bammesberger A. Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen // International Journal of Slavic Linguistics and Poetics. 1976. Vol. 22. P. 139—141.

Schmalstieg W. R. Indo-European Linguistics: A New Synthesis. University Park; L., 1980.

Schmid W. P. Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum. W ies baden, 1963.

Schmid W. P. Zur Geschichte des Formans *-āu̯on-/-āu̯o-/-ā* // IF. 1969. Bd. 74. S. 126—137.

Schmid W. P. Zur primären *-u̯-* Ableitung in einigen baltischen Gewässernamen // Donum Balticum to Professor Christian S. Stang on the Occasion of his Seventieth Birthday. 15 March 1970 / Ed. by V. Rūķe-Draviņa. Stockholm, 1970. P. 469—479.

Schmid W. P. Iranische Wortstudien // IF. 1975. Bd. 80. S. 80—89.

Schmid W. P. Gibt es indogermanischer Handwerksbezeichnungen? // Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit / Hrsg. von H. Jankuhn etc. Göttingen, 1983. T. 2. S. 636—641.

Schmid W. P. Zum vedischen Flußname *Kulišī* // Croatica. Slavica. Indoeuropaea. Wiener slavistisches Jahrbuch. Ergänzungsb and 8/ Hrsg. von G. Holzer. Wien, 1990. S. 205—207.

Schmid W. P. Nhd. *See* und Alteuropa // Corolla Iranica: Papers in Honour of Prof. Dr. David Neil MacKenzie on the Occasion of his 65th Birthday on April 8th 1991 / Ed. by R. E. Emmerick, D. Weber. Frankfurt am Main etc., 1991. P. 151—156.

Schultz Th. Compendium Grammaticae Lithvanicae. Regiomonti, 1763.

Schulze W. Kleine Schriften. Göttingen, 1966.

Schwyzer E. Griechische Grammatik. München, 1939. Bd. 1.

Senkus J. Pirmosios lietuviškos knygos tarmė // LKK. 1957. T. 1. P. 67—82.

Senkus J. Kapsų-zanavykų tarmių priesaginės darybos bruožai // LKK. 1972. T. 13. P. 145—191.

Shevelov G. I. A Prehistory of Slavic: The Historical Phonology of Common Slavic. Heidelberg, 1964.

Sieg E., Siegling W. Tocharische Grammatik. Göttingen, 1931.

Skardžius P. *Esybė* ir *būtybė* // ŠD. 1927. N. 5. P. 459—460.

Skardžius P. Kai kurie žodyno dalykai // ŠD. 1928. N. 7. P. 798—805.

Skardžius P. Kalbos mažmožiai. Klaipėda, 1929.

Skardžius P. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. K., 1931.

Skardžius P. Lietuvių latvių kalbos žodyno dalykai // APh. 1932. T. 3. P. 47—54.

Skardžius P. Daukša pirmasis bendrinės kalbos kūrėjas Didžiojoj Lietuvoj // APh. 1933. T. 4. P. 7—20.

Skardžius P. Daukšos akcentologija. K., 1935.

Skardžius P. Šis tas iš žodžių darybos // APh. 1937. T. 6. P. 129—132.

Skardžius P. (Rec.) Specht F. Lituanica // APh. 1937a. T. 6. P. 211—213.
Skardžius P. Zur Entstehung des *ē*-Ausganges im Litauischen // ZSlPh. 1954. Bd. 23. S. 171—176.
Skardžius P. Lietuvių kalbos kirčiavimas. Čikaga, 1968.
Skardžius P. Lietuvių vandenvardžiai su *nt*-: Jų daryba, kilmė ir reikšmė // Lituanistikos darbai. 1973. T. 3. P. 9—70.
Skardžius P. (Rec.) Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. W-wa, 1965. T. 2 // Lituanistikos darbai. 1979. T. 4. P. 309—314.
Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // SłP. 1974. T. 1. S. 44—141; 1976. T. 2. S. 14—60; 1979. T. 3. S. 9—19.
Sližienė N. Būdinys // LKG. 1971. T. 2. P. 421—424.
Smoczyński P. Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym *-ch-* w części sufiksalnej. Łodź, 1963.
Smoczyński W. Szkic morfologiczny litewskiej gwary Puńskiej (wraz z tekstami gwarowymi) // ABSl. 1984. T. 16.
Smoczyński W. Języki bałtyckie // Języki indoeuropejskie / Red. L. Bednarczuk. W-wa, 1988. T. 2. S. 817—905.
Soida E. Par dažām vārddarināšana nozīmes pazīmēm latviešu valodā // Semantikas problēmas. Rīgā, 1982. Lpp. 122—129.
Sommer F. Die indogermanischen *i̯ā* und *i̯o* Stämme im Baltischen. Leipzig, 1914.
Sommer F. Der litauische Vokativ *brolaũ* und Verwandtes // IF. 1924. Bd. 42. S. 323—326.
Specht F. Die Flexion der *n*-Stämme im Baltisch-Slavischen und Verwandtes // KZ. 1932. Bd. 59. S. 213—298.
Specht F. Das Litauische Seminar an der Universität Halle // APh. 1935. T. 5. P. 36—53.
Specht F. Zur baltisch-slavischen Spracheinheit // KZ. 1935a. Bd. 62. S. 248—258.
Specht F. Lituanica // KZ. 1936. Bd. 63. S. 68—98.
Specht F. Der Ursprung der indogermanischen Deklination. Göttingen, 1944.
Stang Ch. S. Das slavische und baltische Verbum. Oslo, 1942.
Stang Ch. S. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. Oslo etc., 1966.
Stundžia B. Dėl *o*/*ā*-kamienių daiktavardžių gretybių // Baltistica. 1978. T. 14(2). P. 113—118.
Sturtervant E. H. Comparative Grammar of the Hittite Language. Philadelphia, 1933.
Subačius G. Daukanto rankraštinis lenkų—lietuvių kalbų žodynas: Filol. m. kand. dis. V., 1988.
Sütterlin L. Geschichte der Nomina agentis im Germanischen. Strassburg, 1887.
Szemerénnyi O. Problem of Balto-Slavic Unity. A Critical Survey // Kratylos. 1957. Bd. 2.
Szemerénnyi O. Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft. Darmstadt, 1970.
Szemerénnyi O. Principles of Etymological Research in Indo-European Languages // Etymologie / Hrsg. von R. Schmitt. Darmstadt, 1977. S. 286—346.
Szymański T. Słowotwórstwo rzeczownika w bułgarskich tekstach XVII—XVIII wieku. Wrocław, 1968.

Tangl E. Der Accusativus und Nominativus cum Participio im Altlitauischen. Weimar, 1928.
Toman J. Wortsyntax: Eine Diskussion ausgewälter Probleme der Wortbildung. Tübingen, 1983.
Trautmann R. Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Göttingen, 1910.
Trautmann R. Baltisch-slavisches Wörterbuch. Göttingen, 1923.
Trost K. Die Perfektphrase im Altkirchenslavischen und Altarmenischen.: Ein Beitrag zur vergleichenden Syntax // IF. 1968. Bd. 73. S. 87—109.
Trost K. Zur Definition der Abstrakta // IF. 1976. Bd. 81. S. 221—239.
Trost K. Untersuchungen zur Übersetzungstheorie und -praxis des späteren Kirchenslavischen: die Abstrakta in des Zagrebes Zbornik von 1469. München, 1978.
Tuttle E. P. Studies in the Derivational Suffix *-aculum*: Its Latin Origin and its Romance Development. Tübingen, 1975.
Tvoření slov v češtině. Praha, 1967.
Uhlenbeck E. M. Productivity and Creativity: Some Remarks on the Dynamic Aspects of Language // Logos semanticos: Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. 1921—1981 / Ed. by H. Geckeler e.a. B.; Madrid, 1981. Vol. 3. P. 165—174.
Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai // Kalbotyra. 1961. T. 3. P. 27—69.
Urbutis V. (Rec.) Bammesberger A. Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen // Baltistica. 1975. T. 11(1). P. 97—99.
Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V., 1978.
Urbutis V. Baltų etimologijos etiudai. V., 1981.
Vaillant A. Grammaire comparée des langues slaves. Paris, 1974. T. 4.
Vanagas A. *Akmenà, Lašmuõ* ir kiti panašios darybos upėvardžiai // LKK. 1961. T. 4. P. 227—232.
Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. V., 1970.
Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981.
Vanagienė B., Vitkauskas V. Dar dėl *kubelo* // LKK. 1972. T. 13. P. 222.
Vanags P. Baltu *u*-celma lietvārdu refleksi vecākajos latviešu rakstos // Valodas aktualitātes, 1986. Rīga, 1987. Lpp. 16—34.
Vidugiris A. Zietelos tarmės daiktavardis // LKK. 1969. T. 11. P. 147—182.
Vitkauskas V. *i* kamieno veržimasis į *ė* kamieną // Kalbotyra. 1976. T. 27(1). P. 80—82.
Vitkauskas V. Šiaurės rytų žemaičių dūnininkų kai kurie morfofoneminiai dialektizmai // LKK. 1977. T. 17. P. 97—108.
Vondrák W. Vergleichende slavische Grammatik. Göttingen, 1924. Bd. 1.
Wackernagel J., Debrunner A. Altindische Grammatik. Göttingen, 1954. Bd. 2. T. 2.
Watkins C. Die Vertretung der Laryngale in gewissen morphologischen Kategorien in den indogermanischen Sprachen Anatoliens // Flexion und Wortbildung / Hrsg. von H. Rix. Wiesbaden, 1975. S. 358—378.
Wellmann H. Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartsprache. 2. Hauptt. Das Substantiv. Düsseldorf, 1975.
Wiedemann O. Das litauische Präteritum: Ein Beitrag zur Verbalflexion der indogermanischen Sprachen. Strassburg, 1891.
Wilmanns W. Deutsche Grammatik. Strassburg, 1899. Bd. 2.

van Windekens A. Le tokharien confronté avec autres languages indoeuropéenes. Louvain, 1979. T. 2.

Wojtyła-Świerzowska M. Prasłowiańskie nomen agentis. Wrocław etc., 1974.

Wurzel W. U. Flexionsmorphologie und Natürlichkeit. B., 1984.

Zett R. Slavische Nomina loci mit dem Suffix *-(d)lo* // Die Welt der Slaven. 1971. Bd. 16. S. 397—413.

Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.

Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tautosilabinių *an* tipo junginių pirmojo dėmens siaurėjimo // Baltistica. 1962. 1 Priedas. P. 227—232.

Zinkevičius Z. Slavočinskio giesmyno (1646 m.) kalba // LKK. 1974. T. 15. P. 135—170.

Zinkevičius Z. Iš lietuvių istorinės akcentologijos: 1605 m. katekizmo kirčiavimas. V., 1975.

Zinkevičius Z. Dar dėl *an* tipo junginių siaurinimo // Baltistica. 1976. T. 12(2). P. 143—145.

Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje. V., 1977.

Zinkevičius Z. Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje // Baltistica. 2 Priedas, 1977a. P. 151—156.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos dialektologija. V., 1978.

Zinkevičius Z. M. Mažvydo kalba // Baltistica, 1979. T. 15(1). P. 16—21.

Zinkevičius Z. Kelios pastabos lietuvių XVI—XVII a. leksikos istorijai // LKK. 1979a. T. 19. P. 119—123.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1980—1981. T. 1—2.

Zinkevičius Z. Pastabos *i* kamieno baritonų gen. sg. galūnės istorijai žemaičių tarmėje // Kalbotyra. 1980a. T. 31(1). P. 100—101.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. V., 1984—1990. T. 1—4.

Zubaty J. Studie a články. Praha, 1954. Sv. 2.

Žulys V. Keleto retų žodžių istorija // Baltistica. 1966. T. 1(2). P. 151—161.

Žulys V. Jono Rėzos lėksika: Filol. m. kand. dis. V., 1970. T. 1—2.

Азарх Ю. С. Словообразование и формообразование существительных в истории русского языка. М., 1984.

Англицкас В. О конверсии и флективном словообразовании // Kalbotyra. 1987. Т. 37(3). Р. 4—9.

Андел В. П. Словообразование абстрактных существительных в чешском языке (на материале памятников письменности XIII—XVI вв.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Минск, 1979.

Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка. М., 1974.

Арутюнова Н. Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. М., 1961.

Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. М., 1976.

Ахметова Г. Я. Имена действия в русском языке XV—XVI вв. (словообразовательные типы и лексико-грамматические свойства): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л., 1975.

Балалыкина Э. А. Словообразовательная структура прилагательных в славянских и балтийских языках: именные образования с и.-е. формантами **-no-*, **-to-*, **-mo-*, **-lo-*. Казань, 1980.

Балтыня М. К. Суффиксальное словообразование отглагольных существительных в латышском письменном языке (на *-šana*, *-ums*, *-iba*, *-iens*): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Рига, 1979.

Беляева Т. М. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке. М., 1979.

Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование. М., 1955.

Бернштейн С. Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков: Чередования. Именные основы. М., 1974.

Бошкович Р. Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование. М., 1984.

Булыгина Т. В. Замечания к понятию регулярности морфологических явлений в сфере словообразования // Актуальные проблемы словообразования. Самарканд, 1972. Т. I. С. 443–448.

Вайан А. Руководство по старославянскому языку. М., 1952.

Варбот Ж. Ж. Древнерусское именное словообразование. М., 1969.

Варбот Ж. Ж. Место основ настоящего времени в системе отглагольного словообразования праславянского языка // Славянское языкознание. IX междунар. съезд славистов. Киев, сент. 1983 г. Докл. сов. делегации. М., 1983. С. 60–76.

Варбот Ж. Ж. Праславянская морфонология, словообразование и этимология. М., 1984.

Вулане А. В. Имя прилагательное и его синтаксические функции в верхнелатышском диалекте: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Рига, 1986.

Герценберг Л. Г. Морфологическая структура слова в древних индоиранских языках. Л., 1972.

Гинзбург Е. Л. Словообразование и синтаксис. М., 1979.

Гирденис А. К вопросу о генезисе и эволюции восточнобалтийского (и славянского) инфинитива // Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане. М., 1983. С. 11–12.

Горелова И. В. Из истории отвлеченных существительных с суффиксом *-ьба* // Исследования по словообразованию и лексикологии древнерусского языка. М., 1969.

Десницкая А. В. Древние балкано-балтийские соотношения и албанский язык // Baltistica. 1983. Т. 19(1). Р. 15–22.

Десницкая А. В. Сравнительное языкознание и история языков. Л., 1984.

Добрев И. Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение. София, 1982.

Дуботраева М. Бессуффиксальные отглагольные существительные в русском языке XI–XVII вв.: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Минск, 1970.

Елизаренкова Т. Я. Грамматика ведийского языка. М., 1982.

Ермаркова О. П. Лексические значения производных в русском языке. М., 1984.

Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. М., 1973.

Земская Е. А. Продуктивность и членимость // Развитие современного русского языка, 1972: Словообразование. Членимость слова. М., 1975. С. 216–219.

Земская Е. А. Словообразование // Современный русский язык. М., 1981. С. 133–239.

Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования. Фрунзе, 1968.

Иванов Вяч. Вс. Тохарская параллель к славянским уменьшительным фор-

мам // IV Международный съезд славистов: Славянская филология. М., 1958. Т. 2. С. 58–63.

Иванов Вяч. Вс. Хеттский язык. М., 1963.

Иванов Вяч. Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы. М., 1965.

Иванов Вяч. Вс. Славянский, балтийский и раннебалканский глагол: Индоевропейские истоки. М., 1981.

Иванов Вяч. Вс. Происхождение балтийских и славянских форм на *l // ABSl. 1982. Т. 14. Р. 143–153.

Иванов Вяч. Вс. О некоторых архаизмах прусского суффиксального словообразования // Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане. М., 1983. С. 20–21.

Иванов Вяч. Вс. О возможности этимологического отождествления слов. относящихся к одинаковым словообразовательным типам, в родственных языках (праслав. **dьlg-ostь*=хет. *dalugašti*) // Сопоставительное словообразование славянских языков. М., 1987. С. 150–156.

Иванов Вяч. Вс. Балто-славяно-тохарские изоглоссы // Балтославянские исследования 1986. М., 1988. С. 45–60.

Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей. М., 1974.

Иллич-Свитыч В. М. Выделение типов корней с исходом на сонант в балтийской глагольной системе, их функционирование и происхождение // Вопросы славянского языкознания. 1961. Вып. 5. С. 108–137.

Иллич-Свитыч В. М. Именная акцентуация в балтийском и славянском. М., 1963.

Каралюнас С. К вопросу об и.-е. **s* после *i*, *u* в литовском языке // Baltistica. 1966. Т. 1(2). Р. 113–126.

Каралюнас С. Лит. *pólymas* „болотистое место“ // Этимология. 1979. М., 1981. С. 110–111.

Карацеюс Ю. П. История социальных терминов литовского языка (на материале письменных памятников XVI–XVIII вв.): Дис. ... канд. филол. наук. Вильнюс, 1987. Т. 1–2.

Ковалева Е. П. Образование в древнерусском языке существительных с суффиксами *-ба*, *-тьба* // Уч. зап. Кишиневского гос. ун-та. 1962. Т. 47, № 1. С. 53–58.

Кравчук Р. В. К принципам диахронического изучения словообразования (на материале чешского языка) // Исследования по русскому и славянскому языкознанию. Самарканд, 1971. С. 245–258.

Кравчук Р. В. Дифференциация праславянских культурных диалектов по данным словообразования (фрагменты славянского словообразования). Минск, 1983.

Кубрякова Е. С. Именное словообразование в гермаских языках // Сравнительная грамматика германских языков. М., 1963. Т. 3. С. 39–131.

Кубрякова Е. С. Что такое словообразование. М., 1965.

Кубрякова Е. С. Словообразование // Общее языкознание. М., 1972. С. 344–393.

Кубрякова Е. С. Семантика производного слова // Аспекты семантических исследований. М., 1980. С. 81–155.

Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. М., 1981.

Кубрякова Е. С. Производное слово в лексике и грамматике // Слово в грамматике и словаре. М., 1984. С. 60–69.

Курилович Е. О методах внутренней реконструкции // Новое в лингвистике. М.. 1965. Вып. 4. С. 400–433.

Лаучюте Ю. А. Словарь балтизмов в славянских языках. Л., 1982.

Левковская К. А. Проблемы словообразования в сравнительно-историческом исследовании и методика их изучения (на материале древних германских языков) // Филол. науки. 1960. Т. 3. С. 65–79.

Лённгрен Л. Русские деривационные суффиксы. Uppsala; Stockholm, 1978 (Acta Univ. Upsaliensis. Studia Slavica Upsaliensia, 19).

Леон Л. А. Соотношение существительных на *-б(а)* с исходными глаголами // Географические и хронологические пределы распределения русской лексики. Лингвистический сборник. Вып. 11. М., 1978. С. 97–105.

Лиукконен К. Происхождение русских отглагольных наречий на *-мя* // Доклады финской делегации на IV съезде славистов. Киев, сент. 1983 г. Хельсинки, 1983. С. 5–19.

Лиукконен К. Восточнославянские отглагольные существительные на *-т-*. Хельсинки, 1987. Т. 1.

Лиукконен К. Славянские отглагольные существительные на *-т-* // Доклады финской делегации на X съезде славистов. София, сент. 1988 г. Helsinki, 1988. С. 87–98.

Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы ее описания. М., 1977.

Макаев Э. А. Структура слова в индоевропейском и германских языках. М., 1970.

Манучарян Р. С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках. Ереван, 1981.

Мартынов В. В. Праславянская и балто-славянская деривация имен. Минск, 1973.

Мартынов В. В. Балто-славянский инновационный процесс в области именного словообразования // Baltistica. 1977. 2 Priedas. P. 107–113.

Мартынов В. В. Категория языка: Семасиологический аспект. М., 1982.

Мартынов В. В. Язык в пространстве и времени: К проблеме глоттогенеза славян. М., 1983.

Мартынов В. В. Балто-славянские этимологии // ABSl. 1984. Т. 16. Р. 177–186.

Маслов Ю. С. Грамматика болгарского языка. М., 1981.

Мажюлис В. К балтийскому и индоевропейскому дативу ед. ч. // Baltistica. 1967. Т. 3(1). Р. 29–45.

Мейе А. Общеславянский язык. М., 1951.

Милославский И. Г. Вопросы словообразовательного синтеза. М., 1980.

Мурясов Р. З. О словообразовательных парадигмах // Словообразование и фразообразование: Тез. докл. науч. конф. М., 1979. С. 57–59.

Немченко В. Н. Современный русский язык. Словообразование. М., 1984.

Немченко В. Н. Основные понятия словообразования в терминах. Краткий словарь-справочник. Красноярск, 1985.

Непокупный А. П. К составу и географии литовских и белорусско-славянских соответствий (параллелей) прусским префиксальным образованиям // Baltistica. 1972. T. 8(1). P. 11–18.

Непокупный А. П. Балто-севернославянские языковые связи. Киев, 1976.

Нещименко Г. П. О некоторых аспектах сопоставительного изучения славянского словообразования // Konfrontační studium ruské a česke gramatiky a slovní zasoby. Praha, 1983. S. 215–238.

Нещименко Г. П. Словообразовательная вариантность в контексте проблемы „центр—периферия" деривационной системы // Typy opisów gramatycznych języka. Wroclaw etc., 1986. S. 121–140.

Нещименко Г. П. О некоторых аспектах деривационного синтеза при сопоставительном изучении славянских языков (к проблеме центра и периферии при изучении словообразовательной категории) // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. М., 1987. С. 62–73.

Никитевич В. М. Основы номинативной деривации. Минск, 1985.

Николаев Г. А. Русское историческое словообразование. Киев, 1987.

Одри Ж. Индоевропейский язык // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1988. Вып. 21. С. 24–121.

Откупщиков Ю. В. Из истории индоевропейского словообразования. Л., 1967.

Откупщиков Ю. В. К этимологии лит. *káušas*, лтш. *kaûss* „череп, ковш" // Baltistica. 1970. T. 6(2). P. 185–192.

Откупщиков Ю. В. Из истории балто-славянских лексических отношений // Baltistica. 1971. T. 7(2). P. 119–128.

Откупщиков Ю. В. Об индоевропейском происхождении лат. *vīnum*, др.-гр. (Ϝ)οἶνος „вино" // ВЯ. 1985. № 4. С. 95–103.

Откупщиков Ю. В. Диалектный материал и этимология // Этимология 1984. М., 1986. С. 191–197.

Откупщиков Ю. В. Балто-славянская проблема (лексический материал) // Baltistica. 1988. T. 24(1). P. 11–26.

Отрембский Я. С. Славяно-балтийское языковое единство // ВЯ. 1954. № 5. С. 27–42.

Отрембский Я. С. (Ред.) Stang Ch. S. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen // ВЯ. 1968. № 1. С. 135–140.

Пауль Г. Принципы истории языка. М., 1960.

Пизани В. Этимология. М., 1956.

Покротниеце К. П. Консонантные суффиксы имен существительных в латышском письменном языке: Дис. ... канд. филол. наук. Рига, 1986.

Порциг В. Членение индоевропейской языковой общности. М., 1964.

Савченко А. Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков. М., 1974.

Скуиня В. Образование терминов технических наук в латышском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Рига, 1969.

Славский Ф. Из опыта работы над этимологическим словарем польского языка // ВЯ. 1967. № 4.

Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. М., 1975.

Степанов Ю. С. Балто-славянский инъюктив и сигматические формы // Baltistica. 1981. T. 17(2). P. 112–125.

Степанова М. Д., Флейшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. М., 1984.

Стунджя Б. Категория рода и родовая вариантность основ существительных в балтийских языках (основы на *-o* || *-ā* и *-(i)jo* || *-ē*): Дис. ... канд. филол. наук. Вильнюс, 1981.

Топоров В. Н. О некоторых теоретических основаниях этимологического анализа // ВЯ. 1960. № 3. С. 44–59.

Топоров В. Н. О двух праславянских терминах из области древнего права в связи с индоевропейскими соответствиями // Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков. М., 1973. С. 118–139.

Травничек Ф. Грамматика чешского литературного языка. М., 1950.

Трубачев О. Н. История славянских терминов родства. М., 1959.

Трубачев О. Н. Ремеслянная терминология в славянских языках. М., 1966.

Трубачев О. Н. Этимология // Русский язык: Энциклопедия. М., 1979. С. 407–408.

Трубачев О. Н. Две литовских этимологий на индоевропейском плане // Baltistica. 1980. Т. 16(1). Р. 117–119.

Туманян Э. Г. Структура индоевропейских имен в армянском языке. М., 1978.

Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. М., 1977.

Филлмор Ч. Дело о падеже // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1981. Вып. 10. С. 369–495.

Хохлачева В. Н. К истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени. М., 1969.

Хохлова С. Ф. К проблеме словообразовательного значения и формы его выражения в английском и русском языках // Проблемы сопоставительного изучения английского, французского и русского языков. Ростов-на-Дону, 1984. С. 60–69.

Цыганенко Г. П. О словообразовательной парадигме – одном из компонентов теории словообразования // Изучение грамматического строя и преподавание грамматики в вузе и школе (материалы Всесоюзной конф.). Кишинев, 1976. С. 69–73.

Шанский Н. М. Принципы построения русского этимологического словаря словообразовательно-исторического характера // ВЯ. 1959. № 5. С. 32–42.

Шанский Н. М. О реконструкции промежуточных словообразовательных звеньев // Филол. науки. 1962. № 4. С. 14–25.

Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию. М., 1968.

Широков О. С. Балто-албано-славянские глоттогенетические связи по этимологическим данным // Baltistica. 1984. Т. 20(1). Р. 15–22.

Эндзелин Й. Славяно-балтийские этюды. Харьков, 1911.

Эндзелин Й. Древнейшие славяно-балтийские языковые связи // Труды АН Латышской ССР. 1953. Т. 3. С. 67–82.

Янценецкая М. И. Семантические вопросы теории словообразования. Томск, 1979.

LENTELĖS

1. lentelė. **Veiksmų pavadinimų darybos kategorijos**

Darybos tipai		Veiksmų pavadinimų kiekis			
		Mž		Vln	
		sk.	%	sk.	%
Pagrindiniai darybos tipai	Veiksmų pavadinimai su priesaga *-imas/-ymas*	185	70,34	209	76,00
	Galūnių darybos veiksmų pavadinimai	40	15,20	32	11,64
Kiti darybos tipai		38	14,45	34	12,36
Iš viso		263	100	278	100

*Šioje ir kitose lentelėse pateikti duomenys iš šių J. Bretkūno Biblijos dalių:

2 lentelė. **Veiksmų pavadinimų darybos kategorijos**

Darybos tipai		Veiksmų pavadinimų kiekis					
		DP		DK		SlG	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Pagrindiniai darybos tipai	Veiksmų pavadinimai su priesaga *-imas/-ymas*	915	83,87	194	75,78	184	65,25
	Galūnių darybos veiksmų pavadinimai	94	8,52	36	14,06	59	20,92
Kiti darybos tipai		82	7,61	26	10,16	39	13,83
Iš viso		1091	100	256	100	282	100

struktūra Mažosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose

atskiruose tekstuose							
BP		BB*		PsD		Lex	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
367	81,92	195	71,17	139	70,20	556	77,54
44	9,82	43	15,69	30	15,15	78	10,88
37	8,26	36	13,14	29	14,65	83	10,58
448	100	274	100	198	100	717	100

Job; Ps; Pat; GG; Pam.

struktūra Didžiosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose

atskiruose tekstuose									
PK		AK, BK		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
202	74,54	174	78,03	1280	76,92	357	70,41	336	78,50
43	15,87	21	9,42	197	11,84	83	16,37	47	10,98
26	9,59	28	12,55	187	11,23	67	13,21	45	10,51
271	100	223	100	1664	100	507	100	428	100

3 lentelė. **Galūnių darybos veiksmų pavadinimai**

Darybos tipai	Veiksmų pavadinimų kiekis			
	Mž		Vln	
	sk.	%	sk.	%
Vediniai su galūne *-a*	12	30,00	8	25,00
Vediniai su galūne *-as*	14	35,00	9	28,12
Vediniai su galūne *-is/-ys*	3	7,50	4	12,50
Vediniai su galūne *-ia*	3	7,50	5	15,62
Vediniai su galūne *-ė*	6	15,00	4	12,50
Vediniai su galūne *-ius*	2	5,00	2	6,25
Iš viso	40	100	32	100

4 lentelė. **Galūnių darybos veiksmų pavadinimai**

Darybos tipai	Veiksmų pavadinimų kiekis			
	DP		DK	
	sk.	%	sk.	%
Vediniai su galūne *-a*	36	38,71	11	30,55
Vediniai su galūne *-as*	14	15,05	7	19,44
Vediniai su galūne *-is/-ys*	20	20,43	6	16,67
Vediniai su galūne *-ia*	13	13,98	5	13,89
Vediniai su galūne *-ė*	7	7,53	6	16,67
Vediniai su galūne *-ius*	4	4,30	1	2,78
Iš viso	94	100	36	100

Mažosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose							
atskiruose tekstuose							
BP		BB		PsD		Lex	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
14	31,82	10	23,26	9	30,00	26	33,33
14	31,82	16	37,21	13	43,33	26	33,33
7	15,91	6	13,95	1	3,33	11	14,10
3	5,82	3	6,98	1	3,33	5	6,44
4	9,09	7	16,28	4	13,33	8	10,26
2	4,54	1	2,32	2	6,67	2	2,57
44	100	43	100	30	100	78	100

Didžiosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose									
atskiruose tekstuose									
SlG		PK		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
26	44,07	13	30,23	87	44,16	35	42,17	15	31,91
13	22,03	9	20,93	29	14,72	17	20,48	7	14,89
4	6,78	9	20,93	49	24,87	14	16,87	11	23,40
8	13,56	5	11,63	16	8,12	9	10,84	6	12,76
6	10,17	5	11,63	12	6,04	4	4,82	4	8,51
2	3,39	2	4,65	4	2,04	4	4,82	4	8,51
59	100	43	100	197	100	83	100	47	100

5 lentelė. **Galūnių darybos veiksmų pavadinimų santykis su atitinkamais priesa**

Vedinių grupės		Veiksmų pavadini MŽ sk.	%
Galūnių vediniai, neturintys atitinkamų vedinių su priesaga *-imas/-ymas*		31	77,50
Galūnių vediniai, turintys atitinkamų priesagos *-imas/-ymas* vedinių	Galūnių vediniai, kurie vartojami dažniau už atitinkamus priesagos *-imas/-ymas* vedinius	4	10,00
	Galūnių vediniai, kurių vartojimo dažnumas sutampa su atitinkamais priesagos *-imas/-ymas* vediniais	3	7,50
	Galūnių vediniai, kurie vartojami rečiau už atitinkamus priesagos *-imas/-ymas* vedinius	2	5,00
Iš viso		40	100

6 lentelė. **Galūnių darybos veiksmų pavadinimų santykis su atitinkamais priesa**

Vedinių grupės		Veiksmų pavadinimų kiekis DP sk.	%	DK sk.	%
Galūnių vediniai, neturintys atitinkamų vedinių su priesaga *-imas/-ymas*		45	48,38	30	83,33
Galūnių vediniai, turintys atitinkamų priesagos *-imas/-ymas* vedinių	Galūnių vediniai, kurie vartojami dažniau už atitinkamus priesagos *-imas/-ymas* vedinius	30	32,26	3	8,33
	Galūnių vediniai, kurių vartojimo dažnumas sutampa su atitinkamais priesagos *-imas/-ymas* vediniais	5	5,38	2	5,55
	Galūnių vediniai, kurie vartojami rečiau už atitinkamus priesagos *-imas/-ymas* vedinius	14	13,98	1	2,78
Iš viso		94	100	36	100

gos -*imas*/-*ymas* **vediniais Mažosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose**

mų kiekis atskiruose tekstuose

Vln		BP		BB		PsD	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
29	90,62	35	79,54	37	86,05	24	80,00
2	6,25	5	11,36	1	2,32	4	13,33
0	0	1	2,37	3	6,98	1	3,33
1	3,12	3	6,82	2	4,65	1	3,33
32	100	44	100	43	100	30	100

gos -*imas*/-*ymas* **vediniais Didžiosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose**

atskiruose tekstuose

SlG		PK		AK, BK		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
36	61,02	33	76,74	14	66,67	53	63,85	38	79,17
16	27,12	7	16,27	4	19 05	13	15,66	7	14,58
2	3,39	1	2,32	1	4,76	7	8,43	2	4,17
5	8,57	2	4,66	2	9,52	10	12,05	1	2,08
59	100	43	100	21	100	83	100	48	100

7 lentelė. Veiksmų pavadinimų kategorijos periferijos

Priesagos		Veiksmų pavadinimų kiekis			
		Mž		Vln	
		sk.	%	sk.	%
Nuo seno būdingos veiksmų pavadinimams	-*(s)tis*	6	15,79	5	14,71
	-*čia*	1	2,63	1	2,99
	-*tus*	1	2,63	—	—
	-*tuvė*	—	—	—	—
	-*mas*	1	2,63	1	2,94
	-*smas*	6	15,79	5	14,71
	-*ma*	—	—	—	—
	-*menė*	—	—	1	2,94
	-*menia*	—	—	—	—
	-*menas*	—	—	—	—
	-*mė*	1	2,63	1	2,94
	-*smė*	2	5,26	1	2,94
	-*esys*/-*esis*	3	7,89	3	8,82
	-*estis*	1	2,63	1	2,94
	-*nis*	—	—	—	—
	-*snis*	1	2,63	—	—
	-*nė*	—	—	—	—
	-*nia*	—	—	—	—
	-*ulys*/-*ulis*	3	7,89	3	8,82
	-*ulas*	—	—	2	5,88
Kilusios iš būdvardinių priesagų	-*(s)tas*	1	2,63	—	—
	-*(s)ta*	1	2,63	1	2,94
	-*na*	—	—	—	—
	-*(i)onė*	1	2,63	—	—
	-*inė*	—	—	—	—
	-*tinis*	—	—	—	—
	-*tinė*	—	—	1	2,94
	-*ra*	1	2,63	1	2,94
	-*urys*	—	—	—	—
	-*las*	1	2,63	—	—
	-*slas*	1	2,63	1	2,94
	-*sla*	—	—	—	—

atskiruose tekstuose

BP		BB		PsD		Lex	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
6	16,22	6	16,66	4	13,79	10	12,04
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	2,78	—	—	1	1,20
—	—	—	—	—	—	4	4,82
—	—	—	—	—	—	—	—
4	10,82	3	8,33	4	13,79	6	7,23
—	—	—	—	—	—	1	1,20
1	2,70	1	2,78	1	3,45	1	1,20
—	—	1	2,78	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	1,20
2	5,41	1	2,78	1	3,45	2	2,40
1	2,70	2	5,55	2	6,89	4	4,82
3	8,11	4	11,11	2	6,89	3	3,61
1	2,70	1	2,78	1	3,45	2	2,40
—	—	—	—	—	—	1	1,20
—	—	1	2,78	2	6,89	3	3,61
1	2,70	1	2,78	—	—	—	—
—	—	1	2,78	—	—	—	—
5	13,50	4	11,11	—	—	8	9,64
—	—	—	—	1	3,45	2	2,40
1	2,70	1	2,78	1	3,45	3	3,61
2	5,41	1	2,78	1	3 45	2	2,40
—	—	—	—	—	—	2	2,40
2	5,41	—	—	—	—	1	1,20
—	—	—	—	—	—	1	1,20
—	—	1	2,78	—	—	—	—
1	2,70	1	2,78	1	3,45	2	2,40
1	2,70	1	2,78	1	3,45	1	1,20
1	2,70	1	2,78	—	—	1	2,40
—	—	—	—	—	—	—	—
1	2,70	1	2,78	1	3,45	2	2,40
2	5,41	1	2,78	—	—	—	—

Priesagos		Veiksmų pavadinimų kiekis			
		Mž		Vln	
		sk.	%	sk.	%
Kilusios iš būdvardinių priesagų	-*(s)lė*	1	2,63	1	2,94
	-*lius*	1	2,63	—	—
	-*alas*	1	2,63	1	2,94
	-*vė*	—	—	—	—
Būdingos ypatybių pavadinimams	-*umas*	—	—	—	—
	-*yba*	—	—	1	2,94
	-*ybė*	—	—	—	—
	-*ysta*/-*ystė*	1	2,63	—	
Būdingos įrankių pavadinimams	-*klas*	—	—	—	—
	-*klė*	—	—	—	—
-*ga*		—	—	—	—
Iš viso		38	100	34	100

8 lentelė. **Veiksmų pavadinimų kategorijos periferijos**

Priesagos		Veiksmų pavadinimų kiekis					
		DP		DK		SlG	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Nuo seno būdingos veiksmų pavadinimams	-*(s)tis*	13	15,67	6	23,07	7	17,95
	-*(s)tė*	3	3,62	1	3,85	2	5,13
	-*čia*	2	2,41	—	—	1	2,56
	-*čius*	—	—	—	—	—	—
	-*tus*	2	2,41	—	—	1	2,56
	-*tuvė*	3	3,62	—	—	—	—
	-*tvė*	1	1,20	—	—	—	—

7 lentelės tęsinys

atskiruose tekstuose							
BP		BB		PsD		Lex	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
—		—		—	—	1	1,20
1	2,70	1	2.78	—	—	1	1,20
1	2,70	—	—	—	—	1	1,20
—		—	—	—	—	1	1,20
1	2,70	1	2,78	1	3,45	4	4,82
—	—	—	—	—	—	5	6,02
—	—	—	—	—	—	1	1,20
—		—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	1	3,45	—	—
—	—	—	—	—	—	2	2,40
—	—	—	—	1	3,45	—	—
37	100	36	100	29	100	83	100

struktūra Didžiosios Lietuvos XVI—XVII a. raštuose

atskiruose tekstuose							
PK		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
6	23,08	27	14,43	11	16,42	10	22,22
—	—	19	10,16	8	11,94	1	2,22
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2	1,06	—	—	—	—
—	—	2	1,06	2	2,98	—	—
—	—	3	1,60	—	—	—	—
—	—	1	0,53	—	—	—	—

Priesagos		Veiksmų pavadinimų kiekis					
		DP		DK		SlG	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Nuo seno būdingos veiksmų pavadinimams	*-mas*	—	—	—	—	—	—
	-smas	6	7,23	1	3,85	4	10,26
	-ma	—	—	—	—	—	—
	-menė	1	1,20	—	—	—	—
	-menis	1	1,20	—	—	—	—
	-mė	4	4,82	2	7,69	1	2,56
	-smė	4	4,82	3	11,53	2	5,13
	-esys/-esis	5	6,03	—	—	—	—
	-estis	1	1,20	1	3,85	2	5,13
	-nis	1	1,20	—	—	—	—
	-snis	—	—	1	3,85	—	—
	-nė	—	—	—	—	—	—
	-nia	—	—	—	—	—	—
	-ulys/-ulis	5	6,03	2	7,69	3	7,69
Kilusios iš būdvardinių priesagų	*-(s)tas*	2	2,41	1	3,85	1	2,56
	-(s)ta	2	2,41	—	—	1	2,56
	-na	—	—	—	—	1	2,56
	-(i)inė	1	1,20	—	—	—	—
	-inė	—	—	—	—	—	—
	-inys	1	1,20	—	—	—	—
	-ynės	2	2,41	—	—	1	2,56
	-tinė	—	—	—	—	—	—
	-tynės	1	1,20	—	—	—	—
	-ra	1	1,20	—	—	—	—
	-urys	—	—	1	3,85	—	—
	-slas	2	2,41	2	7,69	2	5,13
	-lė	—	—	—	—	1	2,56
	-lys	—	—	—	—	—	—
	-alas	—	—	2	7,69	2	5,13
	-ilmė	1	1,20	—	—	—	—
	-vė	1	1,20	—	—	—	—

atskiruose tekstuose							
PK		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
—	—	3	1,60	—	—	—	—
3	11,54	7	3,74	4	5,97	5	11,11
—	—	2	1,06	—	—	—	—
—	—	2	1,06	—	—	1	2,22
—	—	—	—	1	1,49	—	—
2	7,69	12	6,42	4	5,97	3	6,67
2	7,69	4	2,14	4	5,97	—	—
—	—	—	—	1	1,49	—	—
1	3,85	1	0,53	1	1,49	1	2,22
—	—	1	0,53	—	—	—	—
—	—	1	0,53	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	2,22
1	3,85	—	—	—	—	—	—
—	—	19	10,16	8	11,94	1	2,22
1	3,85	2	1,06	2	2,98	1	2,22
1	3,85	4	2,14	1	1,49	—	—
—	—	2	1,06	—	—	—	—
—	—	11	6,08	2	2,98	2	4,44
—	—	1	0,53	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	4	2,14	—	—	—	—
—	—	2	1,06	—	—	1	2,22
—	—	1	0,53	—	—	2	4,44
—	—	—	—	1	1,49	—	—
—	—	—	—	1	1,49	—	—
3	11,54	2	1,06	4	5,97	1	2,22
—	—	1	0,53	—	—	—	—
—	—	1	0,53	1	1,49	—	—
1	3,85	2	1,06	—	—	1	2,22
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	0,53	—	—	—	—

Priesagos		Veiksmų pavadinimų kiekis					
		DP		DK		SlG	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Būdingos ypatybių pavadinimams	*-umas*	10	12,05	1	3,85	1	2,56
	-yba	—	—	—	—	—	—
	-ybė	—	—	1	3,85	2	5,13
	-ysta/-ystė	—	—	—	—	—	—
	-astis	2	2,41	—	—	1	2,56
Būdingos įrankių pavadinimams	*-klas*	—	—	—	—	1	2,56
	-kla	—	—	—	—	—	—
	-klė	1	1,20	—	—	—	—
	-ga	6	7,23	—	—	1	2,56
	Iš viso	82	100	26	100	39	100

9 lentelė. **Veiksmo rezultatų pavadinimų**

Darybos tipai		Veiksmo rezultatų pavadinimų kiekis					
		Mž		Vln		BP	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su priesagomis, būdingomis tik veiksmo rezultatų pavadinimams	*-ėsis*	—	—	—	—	—	—
	-das	—	—	—	—	—	—
	-da	1	7,14	1	8,33	1	6,67
	-dė	—	—	—	—	—	—
	-(i)ukšlas	1	7,14	1	8,33	1	6,67
	-ukšla	—	—	—	—	—	—

atskiruose tekstuose							
PK		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
2	7,69	2	1,06	–	–	1	2,22
–	–	4	2,14	–	–	1	2,22
–	–	9	4,81	8	11,94	–	–
–	–	9	4,81	1	1,49	–	–
–	–	2	1,06	2	2,98	–	–
1	3,85	2	1,06	–	–	–	–
–	–	1	0,53	–	–	–	–
–	–	2	1,06	1	1,49	–	–
–	–	10	5,35	3	4,48	6	6,67
26	100	187	100	67	100	45	100

kategorijos struktūra XVI—XVII a. raštuose

atskiruose tekstuose									
Lex		DP		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–
1	1,72	–	–	–	–	–	–	–	–
2	3,45	1	2,78	1	0,89	1	3,70	1	6,67
1	1,72	–	–	–	–	–	–	–	–
1	1,72	1	2,78	1	0,89	1	3,70	–	–
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–

Darybos tipai		Veiksmo rezultatų pavadinimų kiekis					
		Mž		Vln		BP	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su senosiomis veiksmų pavadinimų priesagomis	*-muo*	1	7,14	1	8,33	2	13,33
	-esys	—	—	—	—	—	—
	-estis	—	—	—	—	—	—
	-tis	—	—	—	—	—	—
	-tė	1	7,14	—	—	—	—
	-(s)mas	—	—	—	—	—	—
	-(s)nis	—	—	—	—	—	—
	-ulys/-ulis	—	7,14	—	—	—	—
	-ulas	—	—	—	—	—	—
	-(s)tas	1	7,14	1	8,33	1	6,67
	-(s)ta	1	7,14	2	16,67	1	6,67
	-nas	—	—	—	—	1	6,67
	-ana	1	7,14	—	—	—	—
	-enas	—	—	—	—	—	—
	-inė	—	—	—	—	—	—
	-inys	—	—	—	—	—	—
	-ynė	—	—	—	—	—	—
	-ytinis	—	—	—	—	—	—
	-tinė	1	7,14	2	16,67	1	6,67
	-ras	—	—	—	—	—	—
	-ra	—	—	—	—	1	6,67
	-(s)las	2	14,28	1	8,33	2	13,33
	-la	—	—	—	—	—	—
	-(s)lis/-(s)lys	—	—	—	—	—	—
	-lė	—	—	—	—	—	—
	-lius	1	7,14	1	8,33	1	6,67
	-alas	1	7,14	1	8,33	2	13,33
	-uolys	—	—	—	—	—	—
	-ylas	—	—	—	—	—	—

atskiruose tekstuose									
Lex		DP		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
1	1,72	1	2,78	1	0,89	1	3,70	1	6,67
–	–	1	2,78	–	–	–	–	–	–
–	–	1	2,78	1	0,89	–	–	–	–
3	5,17	1	2,78	8	7,14	1	3,70	–	–
–	–	–	–	14	12,50	3	11,11	–	–
3	5,17	1	2,78	1	0,89	–	–	–	–
1	1,72	1	2,78	4	3,57	–	–	–	–
–	–	1	2,78	2	1,79	1	3,70	–	–
–	–	–	–	–	–	1	3,70	–	–
7	12,07	2	5,55	4	3,57	2	7,40	3	20,00
2	3,47	4	11,11	2	1,79	2	7,40	1	6,67
1	1,72	1	2,78	1	0,89	1	3,70	–	–
–	–	1	2,78	1	0,89	1	3,70	–	–
1	1,72	–	–	–	–	–	–	–	–
1	1,72	–	–	–	–	–	–	–	–
8	13,79	1	2,78	12	10,71	–	–	–	–
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–
3	5,17	1	2,78	6	5,36	–	–	1	6,67
1	1,72	–	–	–	–	–	–	–	–
1	1,72	1	2,78	2	1,79	–	–	1	6,67
2	3,47	2	5,56	5	4,46	1	3,70	1	6,67
–	–	1	2,78	1	0,89	–	–	–	–
–	–	2	5,56	2	1,79	1	3,70	–	–
2	3,47	–	–	5	4,46	1	3,70	–	–
1	1,72	1	2,78	–	–	–	–	1	6,67
12	20,69	4	11,11	20	17,86	3	11,11	2	13,33
1	1,72	–	–	–	–	–	–	–	–
–	–	1	2,78	–	–	–	–	–	–

Darybos tipai		Veiksmo rezultatų pavadinimų kiekis					
		Mž		Vln		BP	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su priesagomis, būdingomis įrankių pavadinimams	*-klas*	—	—	—	—	—	—
	-kla	1	7,14	1	8,33	1	6,67
	-klė	—	—	—	—	—	—
	-aklas	—	—	—	—	—	—
	-eklas	—	—	—	—	—	—
	-yklas	—	—	—	—	—	—
	-ykla	—	—	—	—	—	—
	-yklė	—	—	—	—	—	—
	-tuvas	—	—	—	—	—	—
Iš viso priesaginių vedinių		14	53,85	12	41,38	15	42,86
Galūnių vediniai		12	46,15	17	58,62	20	57,14
Bendras skaičius		26	100	29	100	35	100

10 lentelė. **Galūnių darybos veiksmo rezultatų**

Darybos tipai	Veiksmo rezultatų pavadinimų					
	Mž		Vln		BP	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su galūne *-a*	2	16,67	6	35,29	6	30,00
Vediniai su galūne *-as*	4	33,33	8	47,06	9	45,00
Vediniai su galūne *-is/-ys*	3	25,00	1	5,88	2	10,00
Vediniai su galūne *-ia*	—	—	—	—	—	—
Vediniai su galūne *-ė*	2	16,67	1	5,88	2	10,00
Vediniai su galūne *-ius*	1	8,33	1	5,88	1	5,00
Iš viso	12	100	17	100	20	100

atskiruose tekstuose									
Lex		DP		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
1	1,72	1	2,78	4	3,57	2	7,40	2	13,33
1	1,72	1	2,78	1	0,89	1	3,70	1	6,67
–	–	1	2,78	4	3,57	–	–	–	–
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–
–	–	–	–	–	–	2	7,40	–	–
–	–	1	2,78	1	0,89	1	3,70	–	–
–	–	1	2,78	1	0,89	–	–	–	–
–	–	–	–	1	0,89	–	–	–	–
58	54,21	36	65,45	112	44,09	27	57,45	15	48,39
49	45,79	19	34,55	142	55,91	20	42,55	16	51,61
107	100	55	100	254	100	47	100	31	100

pavadinimai XVI—XVII a. raštuose

kiekis atskiruose tekstuose									
Lex		DP		SD		SP		Ch[1]	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
15	30,61	5	26,31	62	43,66	6	30,00	3	18,75
23	46,94	6	31,58	47	53,10	7	35,00	6	37,50
6	12,24	3	15,79	17	11,97	1	5,00	4	25,00
2	4,08	–	–	5	3,52	1	5,00	–	–
2	4,08	3	15,79	9	6,34	4	20,00	2	12,50
1	2,04	2	10,53	2	1,41	1	5,00	1	6,25
49	100	19	100	142	100	20	100	16	100

11 lentelė. **Veikėjų pavadinimų kategorijos struktūra keturiuose XVII—XIX a. žodynuose**

	Darybos tipai	Veikėjų pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
		SD		Lex		B		K	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su būdvardinėmis priesagomis	*-tojas(-a)*	234	52,00	42	40,00	143	49,83	869	61,81
	-ėjas(-a)	100	22,22	12	11,43	29	10,10	133	9,46
	-la	—	—	1	0,95	—	—	1	0,07
	-lys/-lis(-ė)	6	1,33	5	4,76	8	2,79	15	1,067
	-šlys(-ė)	1	0,22	—	—	—	—	—	—
	-elis(-ė)	—	—	—	—	—	—	1	0,07
	-ėlis(-ė)	21	4,67	7	6,67	19	6,62	86	6,13
	-alas	—	—	—	—	—	—	1	0,07
	-alis/-alius	1	0,22	1	0,95	2	0,69	7	0,50
	-uolas	1	0,22	—	—	—	—	1	0,07
	-uolis/-uolys	1	0,22	—	—	—	—	1	0,07
	-olas	1	0,22	—	—	—	—	1	0,07
	-olis	—	—	—	—	—	—	1	0,07
	-ilas	—	—	—	—	1	0,35	1	0,07
	-ilis	—	—	—	—	1	0,35	1	0,07
	-na	—	—	—	—	—	—	1	0,07
	-(s)nys	—	—	—	—	1	0,35	2	0,14
	-nius	—	—	—	—	1	0,35	3	0,21
	-(t)ena	—	—	—	—	1	0,35	—	—
	-enis	—	—	1	0,95	1	0,35	1	0,07
	-inas	—	—	—	—	—	—	3	0,21
	-inis(-ė)	3	0,67	1	0,95	2	0,69	3	0,21
	-inys	6	1,33	1	0,95	4	1,39	4	0,28
	-ynė	—	—	—	—	—	—	1	0,07
	-tinis(-ė)	14	3,11	3	2,86	2	0,69	3	0,21
	-čius	4	0,89	—	—	—	—	1	0,07
	-inčius	—	—	—	—	—	—	3	0,21
	-ata	—	—	—	—	—	—	1	0,07
	-eta	1	0,22	—	—	—	—	1	0,07
	-ra	1	0,22	—	—	—	—	—	—
	-va	—	—	—	—	1	0,35	1	0,07
	-vis	2	0,44	3	2,86	2	0,69	2	0,14
	-yva	1	0,22	—	—	—	—	—	—
	-yvė	2	0,44	2	1,90	2	0,69	2	0,14

Darybos tipai		Veikėjų pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
		SD		Lex		B		K	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su deminutyvams būdingomis priesagomis	*-ikas(-ė)*	1	0,22	4	3,81	22	7,67	167	11,88
	-ikis	—	—	—	—	1	0,35	4	0,28
	-eika	—	—	—	—	1	0,35	—	—
	-ukas	—	—	—	—	—	—	3	0,21
	-(i)okas	—	—	—	—	2	0,69	2	0,14
	-utis(-ė)	1	0,22	—	—	4	1,39	7	0,50
Vediniai su ypatybės turėtojų pavadinimams būdingomis priesagomis	*-inykas/-ininkas*	4	0,89	8	7,62	3	1,05	15	1,07
	-aunykas/-auninkas	1	0,22	1	0,95	1	0,35	4	0,28
	-elnykas/-elninkas	—	—	—	—	1	0,35	1	0,07
	-tinykas/-tininkas	2	0,44	—	—	1	0,35	3	0,21
	-anas(-ė)	1	0,22	1	0,95	1	0,35	6	0,43
	-onis	—	—	—	—	—	—	2	0,14
	-ūnas(-ė)	8	1,78	5	4,76	11	3,83	15	1,07
	-uo	12	2,67	—	—	—	—	2	0,14
	-uonis(-ė)	1	0,22	—	—	2	0,69	—	—
	-ovas(-ė)	—	—	—	—	1	0,35	2	0,14
Vediniai su įrankių pavadinimams būdingomis priesagomis	*-eklis(-ė)*	2	0,44	—	—	—	—	—	—
	-(i)oklis(-ė)	5	1,11	1	0,95	—	—	3	0,21
	-ykla	1	0,22	—	—	2	0,69	1	0,07
	-yklė	1	0,22	—	—	1	0,35	1	0,07
	-uoklis(-ė)	1	0,22	1	0,95	4	1,39	3	0,21
	-ūklis(-ė)	—	—	1	0,95	—	—	—	—
	-uklis	—	—	—	—	1	0,35	—	—
	-ekšlis(-ė)	2	0,44	—	—	—	—	—	—
Vediniai su veiksmų pavadinimams būdingomis priesagomis	*-ulys/-ulis(-ė)*	4	0,89	3	2,86	7	2,44	12	0,85
	-tuvas(-ė)	2	0,44	—	—	—	—	—	—
	-tuvis	—	—	—	—	—	—	1	0,07

11 lentelės tęsinys

Darybos tipai	Veikėjų pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
	SD		Lex		B		K	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su *-agis*	1	0,22	1	0,95	1	0,35	1	0,07
Vediniai su *-išius*	—	—	—	—	—	—	1	0,07
Vediniai su *-orius*	—	—	—	—	1	0,35	1	0,07
Iš viso priesaginių vedinių	450	94,74	105	97,22	287	91,11	1406	97,84
Galūnių vediniai	25	5,56	3	2,78	28	8,89	31	2,16
Bendras skaičius	475	100	108	100	315	100	1437	100

12 lentelė. **Įrankių pavadinimų kategorijos struktūra keturiuose XVII—XIX a. žodynuose**

Darybos tipai		Įrankių pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
		SD		Lex		B		K	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su priesagomis, kilusiomis iš priesagos **-tlo-*, nuo seno būdingos įrankių pavadinimams	*-klas*	3	2,07	3	4,00	1	1,09	4	2,22
	-klė	1	0,69	1	1,33	1	1,09	3	1,67
	-klis	—	—	—	—	—	—	1	0,55
	-eklas	—	—	—	—	—	—	1	0,55
	-eklė	2	1,38	—	—	2	2,17	3	1,67
	-eklis	—	—	—	—	—	—	4	2,22
	-yklas	3	2,07	1	1,33	—	—	2	1,11
	-ykla	1	0,69	—	—	—	—	—	—
	-yklė	9	6,21	4	5,33	6	6,52	18	10,00
	-yklis	—	—	—	—	1	1,09	1	0,55
	-iklis	3	2,07	—	—	—	—	—	—
	-oklis	2	1,38	—	—	—	—	1	0,55
	-oklė	—	—	—	—	—	—	1	0,55
	-uoklė	1	0,69	1	1,33	—	—	3	1,67
	-uklis	1	0,69	—	—	—	—	—	—

Darybos tipai		Įrankių pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
		SD		Lex		B		K	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su priesagomis, būdingomis veiksmų pavadinimams	*-tuvas*	16	11,03	18	24,00	16	17,39	28	15,56
	-tuvė	25	17,24	12	16,00	13	14,13	32	17,78
	-tuva	—	—	1	1,33	—	—	—	—
	-tuvis	2	1,38	1	1,33	4	4,35	4	2,22
	-(s)tis	15	10,34	11	14,67	12	13,04	13	7,22
	-(s)tė	7	4,83	2	2,67	5	5,43	8	4,44
	-ėčia	1	0,69	1	1,33	—	—	3	1,67
	-očia	1	0,69	—	—	1	1,09	1	0,55
	-ulas	1	0,69	—	—	1	1,09	1	0,55
	-ulis/-ulys	1	0,69	1	1,33	1	1,09	1	0,55
	-ulė	—	—	1	1,33	—	—	—	—
	-yba	1	0,69	—	—	—	—	—	—
Vediniai su būdvardinėmis priesagomis	*-tas*	9	6,21	5	6,67	6	6,52	6	3,33
	-ta	3	2,07	1	1,33	3	3,26	4	2,22
	-las	1	0,69	1	1,33	1	1,09	2	1,11
	-lė	1	0,69	—	—	2	2,17	2	1,11
	-lys	5	3,45	2	2,67	3	3,26	4	2,22
	-alas	9	6,21	4	5,33	—	—	4	2,22
	-ala	—	—	—	—	—	—	1	0,55
	-elas	—	—	—	—	1	1,09	—	—
	-ėlas	—	—	—	—	—	—	1	0,55
	-ėla	1	0,69	—	—	1	1,09	1	0,55
	-ėlė	1	0,69	—	—	—	—	—	—
	-ilas	1	0,69	—	—	1	1,09	1	0,55
	-ylas	4	2,76	—	—	—	—	1	0,55
	-ailis	—	—	—	—	1	1,09	—	—
	-inis	1	0,69	—	—	—	—	1	0,55
	-inė	2	1,38	—	—	—	—	4	2,22
	-inys	—	—	—	—	1	1,09	1	0,55
	-ynė	4	2,76	2	2,67	2	2,17	6	3,33
	-tinė	1	0,69	—	—	1	1,09	—	—
	-vis	1	0,69	—	—	1	1,09	1	0,55

Darybos tipai		Įrankių pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
		SD		Lex		B		K	
		sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su priesagomis, būdingomis veikėjų pavadinimams	*-ikas*	1	0,69	–	–	–	–	1	0,55
	-ukas	–	–	–	–	–	–	2	1,11
	-okas	–	–	–	–	–	–	1	0,55
	-onas	–	–	–	–	1	1,09	1	0,55
	-onė	2	1,38	1	1,33	1	1,09	2	1,11
	-ūnas	–	–	2	2,67	1	1,09	2	1,11
	-inykas	1	0,69	–	–	–	–	–	–
	-tojas	–	–	–	–	1	1,09	–	–
Vediniai su priesaga *-ėkas*		1	0,69	–	–	–	–	1	0,55
Iš viso priesaginių vedinių		145	87,35	75	88,24	92	86,79	180	85,71
Galūnių vediniai		21	12,65	10	11,76	14	13,21	30	14,29
Bendras skaičius		166	100	85	100	106	100	210	100

13 lentelė. Galūnių darybos įrankių pavadinimai keturiuose XVII—XIX a. žodynuose

Darybos tipai	Įrankių pavadinimų kiekis atskiruose žodynuose							
	SD		Lex		B		K	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Vediniai su galūne *-a*	6	28,57	4	40,00	8	57,14	12	40,00
Vediniai su galūne *-as*	7	33,33	4	40,00	4	28,57	11	36,67
Vediniai su galūne *-is/-ys*	5	23,81	1	10,00	–	–	2	6,67
Vediniai su galūne *-ia*	1	4,76	1	10,00	1	7,14	1	3,33
Vediniai su galūne *-ė*	2	9,52	–	–	1	7,14	4	13,33
Iš viso	21	100	10	100	14	100	30	100

LIETUVIŲ KALBOS DARYBOS AFIKSŲ RODYKLĖ

DIE ENTWICKLUNG DES SYSTEMS DER ABGELEITETEN SUBSTANTIVE. DEVERBATIVA IM LITAUISCHEN

Zusammenfassung

In dieser Arbeit werden zur Untersuchung der historischen Wortbildung im Litauischen die Methoden der Systemlinguistik angewandt, auf die sich die moderne Theorie der synchronen Wortbildung stützt. Als Grundeinheit des Wortbildungssystems gilt die Wortbildungskategorie, d.h. eine Klasse der Ableitungen, die eine gemeinsame Wortbildungsbedeutung und spezifische Affixe haben. Die Wortbildungskategorie besteht aus dem Paradigma der Wortbildungstypen. Beinahe jede Wortbildungskategorie enthält einen oder mehrere reguläre und produktive Wortbildungstypen, derer verallgemeinerte Wortbildungsbedeutung mit der Kategoriebedeutung zusammenfällt. Diese bilden das semantische Zentrum der Kategorie, während andere, weniger produktive Typen, die eine engere oder spezialisiertere Bedeutung haben, zur Peripherie gehören.

Sowohl die synchrone als auch die diachrone Wortbildungslehre gründet auf der Bildungsmotivation, d. h. der Beziehung der Ableitung zu dem Grundworte in einer bestimmten Periode der Sprachentwicklung. Da die Bildungsmotivation nur aus synchroner Sicht zu erschließen ist, wird die Struktur der Wortbildungskategorien der deverbalen Substantive vorerst auf zwei synchronen Ebenen untersucht: auf der der Gegenwarts- bzw. altlitauischen Sprache des 16.—17. Jhs. Der Vergleich der Forschungsergebnisse auf diesen zwei synchronen Ebenen erlaubt, die Entwicklung der fünf Wortbildungskategorien der deverbalen Substantive zu verfolgen, nämlich der Nomina actionis, Nomina acti, Nomina agentis, Nomina instrumenti und Nomina loci. Der Vergleich mit anderen verwandten Sprachen gestattet, ihre Entstehung und frühere Entwicklung zu erhellen. Die Forschungsresultate weisen darauf hin, daß die erwähnten Wortbildungskategorien nicht in der gleichen Zeit entstanden sind.

Archaische Züge sind vor allem bei den Nomina actionis erhalten. Im Urbaltischen wie auch im Urindoeuropäischen wurden die Nomina actionis vorwiegend mit den archaischen Suffixen **-tu-*, **-ti-* gebildet. Aus den Ableitungen mit **-tu-* entwickelte sich im Baltischen das Supi-

num (lit. *eĩtų* „um zu gehen“, *mir̃tų* „um zu sterben“) im Preußischen auch der Infinitiv auf *-tvei* (*attratwei* „antworten“ III 125_7, *auschaudit-wei* „vertrauen“ III 27_{11}). In den ostbaltischen Sprachen sind die Nomina actionis mit **-tu-* nicht mehr produktiv; heute liegen im Litauischen und Lettischen nur Relikte vor: lit. *lietùs*, „Regen“, *piẽtūs* „Mittag“, lett. *liêtus* „Regen“, *mîtus* „Veränderung“, *vel̃tus* „Betrug“. Aus dem Zentrum der Wortbildungskategorie der Nomina actionis schwanden auch die Ableitungen mit **-ti-:* die meisten von ihnen verwandelten sich in Infinitivformen (lit. *eĩti* „gehen“, *mir̃ti* „sterben“). Im gleichen Zeitraum fanden in den ostbaltischen Sprachen die Ableitungen mit den Wortbildungsendungen (resp. Flexionsstämmen) **-o-* (§ 27), **-ā-* (§ 26), vielleicht auch **-i̯ā-* (§§ 31–32, 35), die auch aus dem Urindoeuropäischen stammen, eine weite Verbreitung.

Heute gelten als produktiv die Nomina actionis auf *-is/-ys* (< **-(i)i̯o-*, s. §§ 28–30), *-ė* (< **-ē-*, s. §§ 33–35) – sie sind möglicherweise aus **-i-* entstanden – die eine weite Verbreitung während der selbständigen Entwicklung der litauischen Sprache (vor allem der Schriftsprache) fanden. Die wenigen Ableitungen mit der Endung *-ius* sind im Litauischen aus entsprechenden Ableitungen mit der Endung *-is/-ys* entstanden, wobei dieser Prozeß auf der Kontamination der *ii̯o-* und *i̯u-*Stämme gründet (vgl. *gỹrius* und *gỹris* „Prahlerei“).

Ähnlich verbreiteten sich die mit Wortbildungsendungen abgeleiteten Nomina actionis auch anderer indoeuropäischen Sprachen (der slavischen, indoiranischen, griechischen, germanischen) in den ältesten Entwicklungsperioden, aber in unterschiedlichen Zeitabschnitten.

Schon in der litauischen Sprache verbreiten sich die Nomina actionis mit dem Suffix *-imas/-ymas*; das letztere ist entstanden, als sich das archaische Suffix **-mo-* dem verbalen Präsensstamm *i* anschloß (vgl. *penìmas* „das Füttern“ Zt: *pẽni* „er füttert“). In den altlitauischen Schriftdenkmälern liegen ziemlich viele von Präsensstämmen abgeleitete Substantive mit dem Suffix *-imas/-ymas* vor (besonders häufig ist die Ableitung *imimas* „das Nehmen“ : *ìma* „er nimmt“). Die auf solche Weise gebildeten Nomina actionis sind noch im Slavischen (**pisьmo* „das Schreiben, das Schriftstück“), Albanischen (*vrapím* „das Laufen“), Hettitischen (*tetḫima-* „Donner“) vorhanden. Das baltische Suffix *-imas* hatte ziemlich lange seine Funktionalbindung an das Suffix *-umas* beibehalten, das sich aus dem gleichen archaischen Suffix **-mo-* entwickelte, wobei sich dieses dem nominalen Stamm *u* anschloß (lit. *gražùmas* „Schönheit“ : *gražùs* „schön“). Auf diese Entwicklung weisen zwei Umstände hin: 1) mit dem Suffix *-imas* wurden von altersher nicht nur deverbale, sondern auch

adnominale Substantive abgeleitet (lit. *bjaurimas* „Häßlichkeit" Mž 53_4 : *bjaurùs* „häßlich", slav. *bělъmo* „das Weiße" : *bělъ* „weiß", hett. *ekunima-* „Kälte" : *ekuna-* „kalt"); 2) mit dem Suffix *-umas* wurden schon ziemlich früh wie mit dem Suffix *-imas* deverbale Substantive abgeleitet (vgl. lit. *įradumas/inradumas* DP 289_{25}, 551_4 und lett. *ieradums* „Gewohnheit, Sitte"). Die mit dem Suffixe *-imas/-ymas* abgeleiteten deverbalen Substantive haben sich als ein besonderer Wortbildungstyp erst im Litauischen herausgebildet, als man sie vom Präteritumstamm abzuleiten begann (*kalbėjimas* „das Sprechen" : *kalbėjo* „er sprach", *radìmas* „das Finden" : *rãdo* „er fand"). Sie waren schon weit verbreitet in den Schriftdenkmälern des 16.—17. Jhs. Die erörterte Veränderung der Grundlage dieser Wortbildung hat wohl vor dem Gesetz von F. de Saussure stattgefunden, was durch zwei Umstände verursacht wurde: 1) durch die bei allen deverbalen Substantiven beobachtete Tendenz der Ableitung vom Präteritumstamm; 2) durch die mögliche Kontamination der mit dem Suffix *-imas* abgeleiteten Nomina actionis mit den Partizipialformen im Passiv Präsens (vgl. *pagirdimas* „getränkt" WP 280a). Die mit dem Suffix *-imas/ -ymas* von den Präteritumformen abgeleiteten Substantive begannen sich sehr schnell zu verbreiten und die mit den Endungen abgeleiteten aus dem Gebrauch zu verdrängen. Im 16.—17. Jh. geht die Periode zu Ende, in der sich die mit den Endungen abgeleiteten Substantive noch im Zentrum der Wortbildungskategorie der Nomina actionis befanden. Im Laufe der letzten Jahrhunderte bekamen die mit Endungen abgeleiteten Substantive besondere terminologische Bedeutungen (vgl.: *mūšis* „das Schlagen" → „Schlacht", *žinià* „das Wissen" → „Information"), während die Ableitungen mit dem Suffix *-imas/-ymas* hauptsächlich als Ausdrucksmittel der Handlung bzw. des Zustands dienten.

Ein beträchtlicher Teil der an der Peripherie befindlichen Wortbildungstypen der Nomina actionis ist archaischer Herkunft.

Die Wortbildung der Nomina actionis mit den Suffixen **-mo-/-mā-* (§§ 60—62), **-es-* (§ 63), **-men-* (§ 68), **-ul-* (§§ 72—73) im Litauischen geht auf das Urindoeuropäische zurück. Alle diese Suffixe kennzeichnen von altersher die Nomina actionis. Archaischer Herkunft sind die Nomina actionis mit den adjektivischen Suffixen **-no-/-nā-* (§§ 75—76), **-to-/ -tā-* (§ 93), **-ro-/-rā-* (§ 95) und mit dem sekundären Suffix **-e-nā-/-o-nā-* (§ 77) sowie mit dem Suffix der Nomina instrumenti **-tlo-/-tlā-* (§§ 119—120).

Viele Wortbildungstypen der Nomina actionis sind im Urbaltischen oder Urostbaltischen entstanden:

1) durch Veränderung der archaischen Suffixe *-*ti*-→-*tė*, -*čia* (vgl.: lit. *paslaptìs* und *paslaptẽ*, *slapčià* „Geheimnis"), *-*tu*-→-*tuvė* (lit. *vestùvės* „Hochzeit", lett. loc. sg. *vestuvē* „auf der Hochzeit"), -*tvas* (lit. *maĩštvas* „Aufruhr") -*tva* (vgl.: lit. *lietùs* und *lytvà* „Regen"), -*tvė* (lit. *bū̃stvė* < **būdtvē*, preuß. *artwes* „Schiffreise" E 413), *-*men*-→-*(s)mė* (vgl.: lit. *pjū̃mė* KN 251_{31} und *pjū̃muo* „Ernte"), *-*no*-→-*(i)onė* (lit. *medžionė* „Jagd", preuß. *medione* „Jagd" E 699), *-*enā*-→-*sena* (lit. *eĩsena* „Gang", preuß. acc. sg. *atskisenna[n]* „Auferstehung" I 9_{10}), *-*to*-/-*tā*-→-*atas* (lit. *plẽpatas* „Geschwätz"), -*ata* (lit. *lamatà* „starker Bruch während eines Sturmes"), -*etas* (lit. *šlekẽtas* „Strom, Strömung"), -*eta* (lit. *bliáuketa* „Zoten");

2) durch Verbindung von zwei Suffixen in eines: -*estis* (< *-*es*- + *-*ti*-), -*esnis* (< *-*es*- + *-*ni*-) (vgl.: lit. *gailesỹs* und *gaĩlestis*, *gaĩlesnis* „Mitleid");

3) durch die Substantivierung der Adjektive mit den Suffixen *-*lo*- (§§ 97–103), *-*ṷo*- (§§ 104–108);

4) durch Verwendung der Suffixe der Nomina qualitatis -*umas* (s. oben), -*yba* (lit. *derỹbos*, lett. *derība* „Verhandlung");

5) durch Verwendung der Suffixe der Nomina instrumenti, die sich entwickelt haben aus *-*tlo*- : -*klė* (lit. *bū́klė* „Lage, Zustand"), -*eklis* (lit. *graužẽklis* „Krankheit der Pferde", lett. *juceklis* „der Wirrwarr"), -*ykla* (lit. *kukyklà* „Geschrei"), -*yklė* (lit. *audỹklė* „das Weben"), -*oklė* (lit. *medžiõklė* „Jagd");

6) durch Verwendung von einigen Suffixen, die aus Wurzeldeterminativen entstanden sind: *-*s*-→*sas* (lit. *balsas* „Stimme", slav. *golsъ* „Stimme"), -*sa* (lit. *tamsà*, lett. *tumsa* „Dunkelheit"), *-*k*-→-*kas*, -*ka* (lit. *spẽkas*, *spėkà*, lett. *spèks* „Kraft"), *-*g*-→-*ga* (vgl.: lit. *atóstoga* „Pause" und *užstuõgti* „verdecken, schützen vor dem Wind").

Manche Suffixe der Nomina actionis sind im Laufe der selbständigen Entwicklung der litauischen Sprache entstanden.

Die meisten haben sich dabei aus älteren Suffixen entwickelt, vgl.: -*tis*→-*atis* (*karšatìs* „die Pflege eines alten Menschen, Alter"), -*(s)čius* (vgl.: *ištektìs* und *ìštekčius* „Vorrat"), -*las*→-*ėlė* (*suìrėlė* „Unruhen, Aufruhr"), -*ylas* (*patekỹlas* „Besuch einer Wöchnerin"), -*sas*→-*asas* (*plẽpasas* „Gerücht", „Klatsch") u.a.

Eine andere ziemlich umfangreiche Gruppe von Wortbildungstypen der Nomina actionis hat sich infolge der Substantivierung der Adjektive mit den Suffixen -*inas(-a)*, -*inis(-ė)*, -*einas(-a)*, -*einis(-ė)*, -*tinas (-a)*, -*tinis(-ė)*, die ihrerseits aus *-*no*- entstanden sind (§§ 82–92).

Die Suffixe -*ybė* (*pasiutỹbė* „Wahnsinn"), -*ysta* (*našystà* „Mode"), -*ystė* (*dalỹstės* „die Teilung") sind von den Nomina qualitatis entlehnt,

während das Suffix *-utis* (*barùtis* „Schimpferei"), *-utė* (*barùtė* „Schimpferei"), *-ūtė* (*ėjũtė* „Gang") von den Diminutiva stammt.

Die Nomina acti sind im Litauischen nicht streng abgesondert von den Nomina actionis. Noch heute werden die Nomina acti gewöhnlich mit den gleichen Affixen abgeleitet wie die Nomina actionis. Viele Nomina actionis, besonders Ableitungen mit dem Suffix *-imas/-ymas*, bezeichnen häufig nicht nur die Handlung, sondern ihr Resultat oder auch ihr Objekt (vgl.: *válgymas* „Prozeß des Essens" und „Gericht", *maĩšymas* „Prozeß des Mischens" und „Teig").

Noch enger waren die Beziehungen zwischen diesen Wortbildungskategorien in der Vergangenheit. Die historische Analyse erlaubt zu schließen, daß in der baltischen und der indoeuropäischen Ursprache die Nomina actionis und Nomina acti eine Wortbildungskategorie bildeten. Im Urindoeuropäischen und später wurden sowohl die Nomina actionis als auch die Nomina acti mit den Suffixen **-men-* (§§ 135, 186), **-es-* (§§ 137, 186), **-ti-* (§ 139), **-mo-* (§ 142) bzw. den Wortbildungsendungen **-o-* (§§ 175–176), **-ā-* (§ 177), **-i-* (§ 178) gebildet. Aus dem Urindoeuropäischen stammen die Ableitungen: *kálnas* (mit **-no-*), vielleicht auch *vir̃vė* „Schnur", *mãliava* „das Gemahlte" (mit **-u̯o-*) und vor allem die ehemalige *r*-stämmige Ableitung *ėdrà* „Futter" (vgl.: hett. *etri-* „Abendmahl").

Im Urbaltischen bzw. Urostbaltischen entstanden Nomina acti mit dem Suffix:

1) der Nomina actionis: *-(s)mė* (lit. *deg(s)mė̃* „Brandstätte"), *-(s)nis* (lit. *„kepsnìs* „Braten", slav. **danь* „Tribut"), *-tė* (lit. *grį̃žtė* || *grį̃žtis*, lett. *grìzte* || *grīzts*, preuß. *greanste* „Witte" E 305), *-estis* (lit. *mõkestis* „Steuer"), *-esnis* (lit. *mõkesnis* „Steuer"), *-ulys/-ulis* (lit. *nešulỹs* „Bürde"), *-ulas* (lit. *nẽšulas* „Korb, geflochtene Tasche");

2) adjektivischer Herkunft: **-to-* (§§ 146–147), **-no-* (§§ 148–149), **-ro-* (§ 155), **-lo-* (§§ 156–162), **-u̯o-* (§§ 163–164);

3) das den Nomina instrumenti eigen war: **-tlo-*→*-klas* (lit. *tiñklas*, lett. *tìkls* „Netz", preuß. *sasin-tinklo* „Hasengarn" E 697), *-kla* (lit. *sė̃kla*, lett. *sẽkla* „Samen"), *-klė* (lit. *kárklės* „einfaches Tor; Seitenstangen des Wagens; Krippe", lett. *kar̃kles* „Raufe"), *-aklas* (lit. *audaklas*, lett. *aûdakls* „Webstück"), *-eklas* (lit. *áudeklas*, lett. *aûdekls* „Webstück");

4) das sich aus den Wurzeldeterminativen **-d-* oder Suffix **-to-* entwickelt hat (lit. *klõdas*, russ. *klad* „Schicht"), *-da* (lit. *klodà* „hingelegter Flachs"), *-dė* (lit. *paklõdė* „Laken") und *-liava* (lit. *nešliavà*, lett. *nesļava* „Bürde"); diese Suffixe sind nur den Nomina acti eigen.

Gleichzeitig mit diesen Prozessen wurde wahrscheinlich auch die Bildung der Nomina acti mit den Endungen *-*i̯ā*- (lit. *dalià* „Teil, Schicksal", lett. *daļa*, slav. **dol'a* „Schicksal"), *-*ē*- (lit. *dùlkė* „Staub") begonnen.

In der Periode der selbständigen Entwicklung der litauischen Sprache bildeten sich die Suffixe -*ėsis*/-*ėsys* (aus -*esys*/-*esis*, vgl.: *degė̃sis*/*degėsỹs* und *degė̃sis*), auch -*(i)ukšlas*, -*ukšla* (aus -*uklas*, -*ukla*, vgl.: *pen(i)ukšlas* „Nahrung, das Essen; Futter", *penukšla* „Futter" SD[3] 290) heraus. Auch mit diesen werden nur Nomina acti gebildet. Am produktivsten war das Suffix -*ėsis*/-*ėsys*, das sich in der Epoche der Schriftsprache verbreitete, während andere nur in einzelnen Lexemen vorliegen.

Die übrigen Wortbildungsaffixe der Nomina acti sind entstanden:

1) durch Veränderung der archaischen Suffixe, vgl.: -*nis*→-*snė* (*degsnė̃* „Brandstätte"), -*nia* (*smuknià* „vermoderte, plattgedrückte Sachen"), -*las*→-*ėlas* (*sẽgėlas* „Kleidung"), -*ylas* (*lesỹlas* „Vogelfutter") u.a.;

2) durch Substantivierung der Adjektive mit den Suffixen -*inis* (-*ė*), -*tinis*(-*ė*) (§§ 151—154); in der Epoche der schriftlichen Tradition wurde das Suffix -*inys* (aus -*inis*, z. B. *lopinỹs* „Flicken") zu einem der wichtigsten Wortbildungsmittel der Nomina acti;

3) durch die Entlehnung des Suffixes der Nomina instrumenti: -*iklas* (*burzdìklas* „wirrer Woll- bzw. Haarknäuel"), -*yklas* (*valgyklas* „das Gericht, das Essen"), -*ykla* (*valgykla* „Gericht, Essen"), -*oklis* (*burzdóklis* „abgeriebener, schäbiger Saum eines Kleidungsstückes"), -*uklas* (*stebùklas* „Wunder"), -*tuvas* (*austuvas* „Webstück" SD[3] 94, 103);

4) durch die Entlehnung des Suffixes -*ena* (*lùpena* „Schale") wahrscheinlich aus der Wortbildungskategorie der Nomina actionis, das man schon in der Epoche der schriftlichen Tradition zur Bildung der Nomina acti zu benutzen begann;

5) durch den Entwicklungsprozeß der Wortbildungsendung -*ius* (vgl.: *sąnariùs* und *sąnarỹs* „Gelenk") aus der Bildungsendung -*is*/-*ys*, den die Kontamination der *i̯u*- und *i̯o*-Stämme bewirkte.

Beinahe das ganze Wortbildungsparadigma der Nomina agentis wurde in den baltischen Sprachen durch neue Wortbildungstypen ersetzt. Aus dem Urindoeuropäischen stammt die Wortbildungsendung *-*o*- und einzelne Ableitungen *diẽvas* (mit *-*u̯o*-), *výras* „Mann", vielleicht *taũras* „Büffel" (mit *-*ro*-), *bérnas* „Bursche" (mit *-*no*-).

Im Litauischen werden die Nomina agentis am häufigsten mit den Suffixen -*tojas* (< *-*tā*- + *-*i̯o*-), -*ėjas* (< *ē + *-*i̯o*-) gebildet, die Entsprechungen im Lett., Preuß. und Slav. haben (lit. *artójas*, lett. *arājs* < **artājs*, preuß. *artoys* „Ackermann" E 236, slav. **ratajь* „Ackermann";

lit. *siuvėjas*, lett. *šuvējs*, aruss. *šьvej* „Schneider") und von der dem Adjektiv eigenen Wortbildungsendung **-i̯o-* abstammen. Diese Suffixe haben schon im Urbaltischen das Suffix **-ter-/-tel-* aus dem Gebrauch verdrängt, das im Urindoeuropäischen als wichtigstes Wortbildungsmittel der Nomina agentis galt. In den slavischen Sprachen wird nur der Beginn dieses Prozesses verzeichnet, als neben den vorherrschenden alten Nomina agentis mit dem Suffix **-tel-* schon einzelne Ableitungen mit den neueren Suffixen **-tāi̯o-*, **-ēi̯o-* entstanden. In den baltischen Sprachen sind Nomina mit dem Suffix **-ter-/-tel-* überhaupt nicht erhalten, es liegen nur Ableitungen mit der apophonischen Variante **-tlo-* vor, die historisch die sekundäre Bedeutung eines Werkzeugs haben. Die Ableitungen mit den Suffixen **-tāi̯o-*, **-ēi̯o-* haben sich zu den vorherrschenden entwickelt.

In der litauischen Gegenwartssprache befinden sich die Suffixe *-tojas* und *-ėjas* in komplementärer Distribution: mit *-tojas* werden Ableitungen von abgeleiteten Verben (*tarnáutojas* „Angestellter" : *tarnáuti* „dienen") gebildet, während indessen Mischtypen (*gélbėtojas* „Retter" : *gélbėti* „retten"), mit *-ėjas* vom verbalen Primärstamm (*pirkėjas* „Käufer" : *piřk-ti* „kaufen") entstehen. Doch ist diese Situation nicht als ursprünglich zu betrachten. In den ältesten Schriftdenkmälern (besonders in denen, die aus Ostpreussen stammen und auf den westaukštaitischen und žemaitischen Dialekten gründen) finden wir viele mit dem Suffixe *-tojas* von verbalen Primärstämmen abgeleitete Substantive (*atneštojas* „der Herbeibringer" B 610 : *atnèšti* „herbeibringen"). Andererseits wurden einstmals mit dem Suffix *-ėjas* nicht nur von Primärstämmen Substantive abgeleitet, sondern manchmal auch von abgeleiteten Verben oder von Verben eines Mischtyps (*skolinėjas* „Gläubiger" B : *skólinti* „bergen"; *auklėjas* „Erzieher" BP II 501_{14-15}; LT I 198 : *áuklėti* „erziehen"). Doch die Tendenz, die Bildungsfunktionen der Suffixe *-tojas* und *-ėjas* zu differenzieren, macht sich von altersher sowohl in den baltischen als auch slavischen Sprachen bemerkbar.

Aus **-(i)i̯o-* hat sich die litauische Bildungsendung *-is/-ys* entwickelt (sie besitzt die Formen des *ii̯o*-Stammes), mit welcher Nomina agentis in den baltischen, slavischen und zum Teil germanischen Sprachen gebildet werden (lit. *švilpis*, lett. *svilpis* „Pfeifer", slav. **storg'ь* „Wächter", an. *deilir* „Austeiler").

Im Baltischen, Slavischen, Germanischen, Lateinischen, vielleicht auch Illyrischen werden Nomina agentis mit dem adjektivischen Suffix **-lo-* (**-elo-*) gebildet, vgl.: lit. *smirdelis*, lett. *smirdelis* „der Stinkende", slav. **žužel'ь* „der summende Käfer", ae. *bydel* „Henker", lat. *discipulus* „Schüler", ill. *Vocalus*. Dieses Suffix lag in den baltischen Sprachen einer Reihe

von neuen Suffixen (§§ 192–205) zugrunde, von denen im Litauischen am produktivsten das Suffix *-ėlis(-ė)* (*paklýdėlis* „der Verirrte") ist.

In den baltischen Sprachen werden die Nomina agentis auch mit anderen adjektivischen Suffixen, nämlich **-no-* (§§ 206–213), **-to-* (§§ 214–219), **-ro-* (§§ 220–222) und **-i̯o-* (§ 223) gebildet.

Noch im Urbaltischen wurden von Diminutiva Nomina agentis abgeleitet mit dem ide. Suffix **-iko-* (*<i+*-ko-*). Da Nomina agentis mit dem Suffix *-ikas* am weitesten verbreitet sind in den westaukštaitischen Dialekten des Litauischen und im Preußischen, ist anzunehmen, daß dieses Suffix zuerst in das Wortbildungsparadigma der Nomina agentis der westbaltischen Dialekte einbezogen wurde. Späterhin fand diese Innovation Eingang auch in andere Dialekte des Baltischen und Slavischen, das auch einige Dutzend Nomina agentis mit einem verwandten Suffix aufweist *-ьsъ* (< **-iko-*, vgl.: lit. *mynìkas* „Treter, Flachsbrecher", preuß. *mynix* „Gerwer" E 511 und slav. **mъnьsъ* „der Flachsbrecher"). In diesem Falle weisen die slavischen Sprachen einen archaischen Charakter auf: 1) in den slav. Sprachen bildet man heute noch häufig mit dem Suffix **-iko-* Diminutiva, die in den baltischen Sprachen (besonders im Lit.) nur als Relikte vorliegen (lit. *puodìkas* „kleiner Topf" StngŽ 25); 2) mit **-iko-* gebildete Nomina agentis kommen in den slav. Sprachen (im Gegensatz zu den baltischen) verhältnismäßig selten vor, wobei beinahe alle aus dem Urslavischen stammen.

Wahrscheinlich haben sich aus dem Paradigma der Diminutiva in das der Nomina agentis die Suffixe *-ikis(-ė)* (lit. *paganikis* C I 952; N; K, ukr. *pogoničь* „Hirte"), *-eika* (lit. *mušeĩka* „Raufbold"), *-(i)ukas(-ė)* (lit. *skundùkas* „Denunziant", slav. **sъvědъkъ* „Zeuge") verbreitet, die sich aus dem gleichen Suffix **-ko-* entwickelt haben.

Im Urbaltischen oder Urostbaltischen kamen in die Wortbildungskategorie der Nomina agentis Suffixe von den Nomina attributiva: *-inykas* (< **-ino-* + **-iko-*, vgl.: lit. *vaidinykas* „Gespenster", preuß. *crixtnix* „Teuffer" III 111_{5-6}, slav. **rězьnikъ* „Mäher"), *-(i)onas* (< **-ā+ *-no-*, vgl.: lit. *šaukõnas* „der Rufende"), *-ūnas* (< *ū* + **-no-*, vgl. *pẽrėjūnas* „Überläufer", lett. *klabūn̦as* „offener Mund") u.a.

In jener Zeit begann man Nomina agentis auch mit den nachfolgenden Affixen abzuleiten:

1) mit den Suffixen, die sich aus dem Suffix der Nomina instrumenti **-tlo-* entwickelt haben: *-eklis* (lit. *vedẽklis* „Führer; Bräutigam", lett. *vedekle* „Schwiegertochter"), *-yklė* (lit. *baidýklė* „Vogelscheuche", lett. *perīkle* „Henne"), *-oklis* (lit. *klajõklis* „Nomade", lett. *vazāklis* „Vagabund"), *-uoklis* (lit. *pavyduõklis* „Neider", lett. *baruôklis* „Mastschwein") u.a.;

2) mit den von den Nomina actionis stammenden Suffixen: *-ulys*/*-ulis* (lit. *vargùlis*, lett. *vaȓgulis* „armer Mensch"), vielleicht auch *-tuvas* (lit. *paleistùvis*, lett. *palaistuvis* „Wüstling"), *-tuva* (lit. *kéltuva* „Vieh; Viehhaufen"), *-tava* (lit. *kéltava* „Vieh; Viehhaufen", lett. *palaistava* „Wüstling"), *-ma* (lit. *sukmà* „Betrüger") und den Wortbildungsendungen: *-a* (vgl. lit. *nepakantà* „Unfähigkeit zu dulden" und „der Ungeduldige"), *-ia* (lit. *skùndžia* „Klager", lett. *nekauņa* „der Unverschämte", russ., bulg. *neveža* „Grobian");

3) mit manchen Suffixen, die sich aus den Determinativen entwickelt haben: **-d-*, vgl.: *-eda* (lit. *lebedà* „Schlappschwanz"), *-ėda* (lit. *lepė̃da* „verwöhnter Mensch"), *-ūda* (lit. *melūdà* „Lügner") u.a.; **-g-(-g'-)*, vgl.: *-agis* (lit. *melãgis* „Lügner", slav. **rarogъ* „falkenartiger Vogel"), *-(i)ūgas* (lit. *deriū̃gas* „Faulpelz, Schlendrian", russ. *lomyga* „einer, der rücksichtslos vorwärtsdrängt"), *-ežis* (lit. *kerẽžis* „ein niedriger Baum mit vielen Zweigen"), *-azas* (lit. *švelpãzas* „ein Mensch, der lispelt") u.a.; **-k-*: *-ska* (lit. *vepskà* „Schlafmütze", lett. *ê̂ška* „Vielfraß"), *-(s)kis* (lit. *sùskis*, lett. *suškis* „Blattlaus", av. *huška-* „trocken, dürr"), *-(s)kus* (lit. *drìbkus* „Waschlappen"); **-s-*, vgl.: *-sis* (lit. *plèpsis* „Schwätzer", lett. *kvèksis* „wilder Hund"), *-šas* (lit. *drìbšas* „Schlappschwanz"), *-ša* (lit. *nemókša* „Dummkopf", lett. *nerimša* „ein Rastloser"), *-išas* (lit. *gribìšas* „Dieb"), *-iušis* (lit. *gailiùšis* „Geizhals", slav. **pětьchъ* „Hahn") u.a.;

4) mit der Wortbildungsendung **-ē-*, nachdem die Produktivität des (*i̯*)*ē*-Stammes anzusteigen begann (lit. *slaũgė* „Krankenwärterin", preuß. *droanse* „Snerker" E 749).

In der Periode der selbständigen Entwicklung des Litauischen entstanden neue Wortbildungstypen der Nomina agentis auf folgende Weise:

1) es veränderten sich die Affixe: *-nas*→*-(s)nys* (*verksnỹs* „Heulmeier"), *-nius* (*mìgnius* „Langschläfer"), *-tas*→*-ytas* (*klipỹtai* „schlechter, wackliger Wagen"), *-itys* (*mikitỹs* „Stotterer"), *-čius* (*sùkčius* „Betrüger") u.a.;

2) es wurden Adjektive mit dem Suffix *-inas(-a)*, *-inis(-ė)*, *-ainas (-ė)*, *-tinis(-ė)* (§§ 210–213) substantiviert;

3) es verbanden sich zwei Suffixe: *-elnykas/-elninkas(-ė)* (<*-elis*+*-inykas/-ininkas,-ė*, vgl.: *pavydélninkas* „Neidhammel"), *-tinykas/-tininkas* (<*-tas*+*-inykas/-ininkas*, vgl.: *žavėtinykas* „Zauberer, Hexenmeister"), *-elga* (<*-elis*+*-ga*, vgl.: *mainélga* „Wechsler"), *-tūzas* (*-tas*+*-ūzas*, vgl.: *veltū́zas* „Liederjan");

4) es wurden Diminutivsuffixe benutzt: *-(i)okas* (*sapaliõkas* „Schwätzer"), die von **-ko-* stammen; *-utis(-ė)* (*barškùtis* „Klapper"), *-utas* (*abejùtas* „Zweifler"), *-uta* (*vẽkuta* „Stotterer"), *-ūtas* (*šikū̃tas* „Nichtsnutz"), die von **-to-* stammen;

5) es wurden Suffixe von Nomina attributiva benutzt: *-ovas(-ė)* (*vadõvas, -ė* „Führer, Führerin"), *-eiva* (*mainéiva* „Wechsler"), die von **-u̯o-*stammen.

6) es wurden Suffixe von Nomina instrumenti benutzt: *-iklis(-ė)* (*badìklis* „stößiges Tier"), *-uklis(-ė)* (*žindùklis,-ė* „Säugling"), *-tukas (-ė)* (*kirstùkas* „Raufbold");

7) es wurde das Suffix *-orius* (*giedõrius* „Sänger") benutzt, das sich aus dem slav. Suffix *-arь* entwickelt hat, welches seinerseits durch die germanischen Sprachen aus dem Lateinischen (vgl.: *-ārius*) gekommen war.

In den ältesten Zeiten wurden die Nomina instrumenti mit den gleichen Affixen gebildet wie die Nomina agentis, vor allem mit dem Suffix **-ter-/-tro-(*-tel-/-tlo-)* und der Wortbildungsendung **-o-*. Aber wahrscheinlich trennten sich schon im Spätindoeuropäischen die Nomina agentis von den Nomina instrumenti: die Nomina agentis begann man mit dem Suffix **-ter-(*-tel-)* und die Nomina instrumenti mit der apophonischen Variante **-tro-(*-tlo-)* zu bilden. Das Suffix **-tlo-* liegt in den baltischen Sprachen dem Paradigma der Nomina instrumenti zugrunde. Ihm entspricht direkt *-klas* (lit. *árklas*, lett. *árkls*, preuß. *aclocorde* „Leitseyl" E 313, vgl.: noch slav. **ordlo*, lat. *arātrum*, griech. ἄρᾱτρον, arm. *araur*, ir. *arathar* „Pflug") und mit verändertem Flexionsstamm *-klė* (lit. *stãklės* „Werkbank", preuß. *stacle* „Stuccze" E 197), *-klis/-klys* (lit. *gurklỹs*, lett. *gurklis* „Kinn"). Außerdem sind aus **-tlo-* viele sekundäre Suffixe entstanden, vgl.: *-aklis* (lit. *pinaklis* „Holzstöckchen, das beim Flechten der Bastschuhe hineingesteckt wird", lett. *pinakls* „Pferdefessel"), *-eklis* (lit. *badẽklis* „Dorn, Stachel", lett. *badeklis* „Stachel"), *-yklis* (lit. *adỹklis*, lett. *adîkls* „Stopfnadel") u.a.

Noch im Urindoeuropäischen wurden die Nomina instrumenti mit dem Suffix der Nomina actionis **-men-* gebildet (vgl.: lit. *juosmuõ* „Gürtelteil der Hose, des Rockes oder einer Schürze; Kreuz", lett. *juosmenis* „Gürtel", griech. ζῶμα „Gürtel"). Im Baltischen wird zur Bildung der Nomina instrumenti besonders häufig das Suffix **-tu-* gebraucht (aus ihm hat sich das im Lit. produktivste Suffix der Nomina instrumenti *-tuvas* entwickelt, s. §§ 298–304), seltener die Suffixe **-ti-* (§§ 305–311), **-ul-* (§§ 312–314), **-ni-* (§ 316), die auch die Nomina actionis kennzeichnen.

Von altersher wurden Nomina instrumenti auch mit den Adjektivsuffixen **-lo-* (lett. *teslis* „Handwerkzeug zum Behauen der Holzstämme", slav. **tesla*, ahd. *dehsala*, aisl. *tâl* „Axt", lat. *tēla* „Webstuhl"), **-to-* (lit. *vártai*, lett. *vàrti*, preuß. *warto* „Thore" E 210, slav. **vrata* „Tor", ae. *worđ* „Hof", alb. *worthe* „Hürde, Hof; Schäferei", toch. B *warto* „Garten"),

*-u̯o- (lit. *kir̃vis*, lett. *cìrvis* „Axt“, russ. *červ* „Sichel“, aind. *kr̥viṣ* „Werkzeug zum Weben“).

Im Urbaltischen (oder Urostbaltischen) kamen in das Wortbildungsparadigma der Nomina instrumenti die Suffixe *-onas* (lit. *kapõnas* „Hackmesser“, lett. *kapāns* „Schlaghacke“), *-ūnas* (lit. *malū̃nas* „Mühle“, preuß. *malunis* „Môle“ E 316), die von den Nomina agentis entlehnt sind, die Suffixe *-kas* (lit. *pleĩškas* „Keil“), *-ka* (lit. *kė̃kaukos* „Schaukel“), die von dem Determinativ *-*k*- stammen, die Wortbildungsendung *-a* (lit. *rankà*, lett. *ruoka*, preuß. *rancko* „Hand“ GrG 21), *-is*/*-ys* (lit. *vãžis* „zweispänniger Schlitten“, preuß. *wessis* „Rŷtslete“ E 308, jedoch vgl.: slav. **vozъ*, griech. *ϝόχος* „Wagen“), vielleicht auch *-ia* (lit. *sėdžià* „Netzende“, lett. *sêža* „das Sitzen; der Hintern“, russ. *seža* „Fischwehr“), *-ė* (lit. *ližė̃* „Brotschaufel“).

In der Periode der selbständigen Entwicklung des Litauischen entstanden neue Wortbildungstypen der Nomina instrumenti:

1) indem sich die älteren Suffixe änderten, vgl.: *-klas*→*-iklis* (dieses Suffix wurde in der Periode der Entwicklung der Schriftsprache sehr produktiv, vgl.: *skutìklis* „Rasiermesser“), *-uklas* (*skidùklis* „Riegel“) u.a.; *-tė*→*-atė* (*segãtė* „Schlingchen, Knopfloch“) u.a.;

2) indem sich zwei Suffixe verbanden: *-tukas* (<*-tas*+*-ukas*, vgl.: *plaktùkas* „Hammer“ und *plãktas* „Amboß“), *-tukė* (<*-tas*+*-ukė*, vgl.: *muštùkė* „ein Holzgefäß, in dem man Butter schlägt“), *-tokas* (<*-tas*+*-okas*, vgl.: *grūstõkas* „Mörser“), *-tokė* (<*tas*+*-okė*, vgl.: *grūstõkė* „ein Mörser zum Zerstoßen des Speckes“);

3) indem Suffixe von den Nomina agentis entlehnt wurden: *-ikas* (vgl. *skutìkas* „Schab-, Kratzeisen“ und „wer schabt“), *-ikė* (*kasìkė* „Kartoffelroder“), *-(i)ukas* (*švilpùkas* „Pfeife“), *-ukė* (*ėdùkas* „Krippe“), *-okas* (*pakabõkas* „Haken zum Aufhängen“), *-inykas*/*-ininkas* (*mušinỹkas* „Ballschläger“) u.a.;

4) indem Adjektive mit den Suffixen *-inas(-a)*, *-inis(-ė)*, *-tinis (-ė)*, *-ainis(-ė)* (§§ 336–342) gebildet wurden;

5) indem einige Nomina instrumenti mit den Suffixen *-ena* (*bėgenà* „eine Art Schuhe aus ungegerbtem Leder“), *-enė* (*ãpavenė* „Schuhwerk“) gebildet wurden, die von den Nomina actionis entlehnt waren.

Die Nomina loci ist die jüngste Wortbildungskategorie. Sie trennte sich augenscheinlich von den Nomina instrumenti in der Epoche der sich entwickelnden schriftlichen Tradition der litauischen Sprache, als die Bildung der Nomina loci mit dem Suffix *-ykla* schon weit verbreitet war, mit dem die Nomina instrumenti schon nicht mehr gebildet wurden. In den Schriftdenkmälern des 16.–17. Jhs. ist nur ein einziges Nomen loci mit dem Suffix *-ykla* belegt, nämlich *ganyklà* „Weide“, dem im

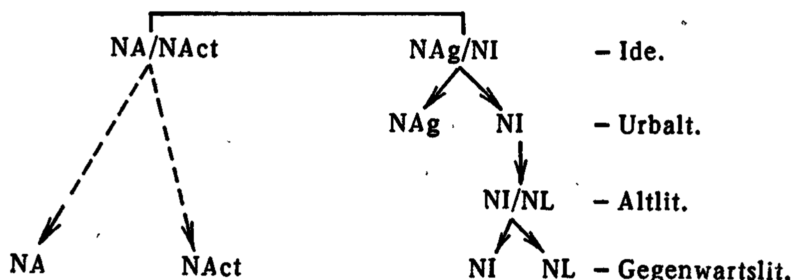
Lettischen *ganīkla* „Weide“ entspricht. Im Altlitauischen wurden sowohl die Nomina instrumenti als auch die Nomina loci häufig mit dem Suffix *-tuvė* (*virtùvė* „Küche“) gebildet.

Die Nomina loci werden nicht selten mit den Suffixen *-yklė* (*rausỹklė* „aufgegrabener Platz“), *-ynė* (*landýnė* „Schlupfloch“) und der Wortbildungsendung *-a* (*príeglauda* „Obdach“) gebildet. Die gleichen Affixe charakterisieren auch die Nomina instrumenti.

Die Nomina loci liegen manchmal auch mit anderen Suffixen vor, die aus **-tlo-*, **-tu-*, **-ti-*, **-es-*, **-men-*, **-ul-*, **-no-*, **-to-*, **-lo-* und den Wortbildungsendungen *-as*, *-is*, *-ia*, *-ė*, *-ius* entstanden sind. Die ältesten Ableitungen dieser Art sind *bùtas/butà* „Haus, Wohnung“ (vgl.: preuß. *buttan* „Hus“ E 193, ir. *both* „Hütte“, aisl. *buđ* „Wohnung“), *sóstas/sostà* „Thron“ (vgl.: preuß. *sosto* „Bank“ E 218), *pirtìs* „Bad“ (vgl.: lett. *pirts* „Bad“).

Die historische Analyse der Wortbildungskategorien der deverbalen Substantive und der Vergleich mit den Materialien verwandter Sprachen erlauben anzunehmen, daß in der indoeuropäischen Ursprache dem Wortbildungssystem der deverbalen Substantive zwei synkretistische Wortbildungskategorien zugrunde liegen. Die erste umfaßt die Nomina actionis (NA) und die Nomina acti (NAct), die zweite – die Nomina agentis (NAg) und die Nomina instrumenti (NI). Ein besonderes Wortbildungsparadigma der Nomina instrumenti war schon im Urbaltischen vorhanden. Später dienten die Nomina instrumenti als Grundlage für die Nomina loci (NL), die sich von den ersteren in der Periode der Entstehung der schriftlichen Tradition der litauischen Sprache loslösten. Die Nomina actionis und die Nomina acti stehen sich in der litauischen Gegenwartssprache sehr nahe, werden größtenteils mit den gleichen Affixen abgeleitet.

Die Entwicklung der Wortbildungskategorien der deverbalen Substantive kann mit Hilfe des nachfolgenden Schema dargestellt werden:

Ambrazas S.

Am36 Daiktavardžių darybos raida: Liet. k. veiksmažod. vediniai / Liet. k. inst.— V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993.— 293, [1] p.

Santr. vok.— Bibliogr.: p. 233—253.— Liet. k. darybos afiksų r-klė: p. 277 — [282].

ISBN 5-420-01206-5

Šiame darbe lietuvių kalbos istorinei žodžių darybai taikomi tie sisteminiai tyrinėjimo metodai, kuriais remiasi per pastaruosius kelis dešimtmečius labai išaugusi sinchroninė žodžių darybos teorija. Pagrindiniu tyrimo objektu pasirinktos penkios veiksmažodinių daiktavardžių klasės (darybos kategorijos): veiksmų, veiksmo rezultatų, veikėjų, įrankių ir veiksmo vietų pavadinimai, kurie labai glaudžiai tarpusavyje susiję. Daugiausia dėmesio skirta reikšminiam (semantiniam) žodžių darybos aspektui, kuris ligi šiol mažiausiai tyrinėtas.

UDK 808.82—54

Mokslinis leidinys
Saulius Ambrazas
DAIKTAVARDŽIŲ DARYBOS RAIDA
Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai

Redaktorės: I. Stankevičienė, V. Gerulaitienė
Meninis redaktorius E. Karpavičius
Dailininkė E. Autukienė
Techninė redaktorė L. Žvinakevičienė
Korektorės: L. Balaikienė, N. Kolpigina

SL 256. 1993 09 24. 20,19 leidyb. apsk. l.
Tiražas 1000 egz. Užsakymas 1604.
Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Žvaigždžių 23, 2050 Vilnius.
Spausdino „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas
Kaina sutartinė